ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ 1
JEUDI
1er FEVRIER
2001

LE NUMERO : 6,00 F

# ՀԱՅՐԱՆԻՔ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

# HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 1·400 Ֆ· — Վեցամսեայ : 725 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1·650 Ֆ· (Ամէնօրեայ առաքում)
1·500 Ֆ· (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ·
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·092 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 76e ANNEE — N° 20.092

## ՕՐԷՆՔԻՆ ՀՈԶԱԿՈՒՄԷՆ ԵՏՔ

## ԹՐՔԱԿԱՆ ՆՈՐ ՀԱԿԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

*Թուրք կառավարութիւնը Հայերու ցեղասպանութեան օրէնքին նախադահ Ժ. Շիրաքի կողմէ առարկութեան հակազդելով յայտարարութիւն մը հրապարակած է: Հոն, «Ֆրանքեւթուրք յարաբերութիւններու տրուած ծանր հարուած մը» կ'որակուի վերջին զգլացումը, ըսել տալով որ Ֆրանսայի կառավարութիւնը չէ կրցած տէր մնալ թուրքեւֆրանսական զարաւոր բարեկամութեան: Ցեղասպանութեան օրէնքով, Ֆրանսա, ըստ թրքական տեսակէտին, անտեսած է իրաւական պետութեան մը օրէնքները, քանի որ նոյնիսկ առիթ չէ տրուած որ իրաւաբաններու կողմէ չարագրուած բնագիրը Սահմանադրական Աեսանին առջեւ քննարկուի: «Իր պատմութիւնը մէկդի ձգելով, Թուրքիոյ անցեալին մասին նման օրէնքի մը անարդարօրէն հռչակումը ա'լ աւելի կը ֆաջալերէ Թուրքերու եւ օտարներու թշնամութիւնը հրահրող շրջանակները որոնց ազդեցութիւնը օրէ օր կ'աւելնայ այդ երկրին մէջ: Այս բոլորին պատասխանատուութիւնը Ֆրանսայի պիտի պատկանի» կ'ըսէ յայտարարութիւնը ու կ'աւարտի հետեւեալ տողով. «Բարեկամութեան սահմաններուն մէջ անպարփակելի, երկակի չափանիշով այս կեցուածքը կը դատապարտենք ու վճռակամութեամբ կը մերժենք»:*

***

*Յունուար 31-ի թուրք մամուլը լեցուն է դառնութեան ու ցասումի արտայայտութիւններով որոնք ուղղուած են զըլխաւորաբար նախագահ Շիրաքի: Ան կը նկատուի ֆրանքեւթուրք զարաւոր բարեկամութեան վերջ տուող դէմք մը որ խոր յուսախաբութիւն պատճառած է թրքական չրջանակներու: Կայ ափսոսանքը որ թրքական կողմը չէ յաջողած 60 ծերակուտական համոզել, որպէսզի դիմեն Սահմանադրական Խորհուրդին, բեկանել տալու համար օրէնքը: Իսկ անտեսական պետի վրայ Ֆրանսայի դէմ կիրարկուելիք պատժամիջոցները, յայտնապէս, ընդհանուր համախոհութիւն չեն վայելեր:*

*Նոյն մամուլը տեղ տուած է ղեկավար դէմքերու հակազդեցութիւններուն ալ. հանրապետութեան նախագահը Ն. Սէզէր աննախադէպ հակասութիւն կը նկատէ երեւոյթը որ Ֆրանսայի Ազգային Ժողովը մինչ կը խուսափի իր պատմութեան առընչուած օրէնք մը պատրաստելէ, այլ երկրի մը պարագային, միմիայն ներքին քաղաքականութեան հաշիւներով պատմագիրի դեր կը ստանձնէ ու կը վճռէ ամենայն հանգստութեամբ:*

*Վարչապետ Էճեվիթ դրեթէ յուսախար չէ: «Զգարմացաւիք» կ'ըսէ, աւելցնելով հանդերձ թէ Ֆրանսայի հետ յարաբերութիւններուն մէջ կարեւոր յուսախարութեան մը դէմ յանդիման մնացած են:*

*Արտաքին գործերու նախարար Ի. Ձէմ Ֆրանսայի ընթացքին մէջ կը տեսնէ Ալժերիոյ մէջ գործուած ֆրանսական վայրագութիւնը մոռցնելու նպատակը: Նաեւ օտարականներու, յատկապէս Թուրքերու, մահմետականներու, դէմ թշնամութեան արտայայտութիւն կը նկատէ եղածը:*

*Հանրապետութեան նախկին նախագահ Ս. Տէմիրէլ Նախագահ Շիրաքը կ'ամբաստանէ իր երկրին չահերը պաշտպանելու անկարողութեամբ: Կ'ըսէ թէ Ֆրանսայի նախագահը յայտնած է իրեն որ հայ գաղութին դրդումով ընդունուած է օրէնքը. «Ֆրանսա իր ազգային չահերուն հետամուտ հաստատութիւններէ՞ կը ղեկավարուի թէ Հայերէ» հարց կուտայ Ս. Տէմիրէլ:*

## ԵՐԲ ԼՐԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆԸ ԿԸ ԴՈՐԾԱԾՈՒԻ ՈՐՊԷՍ ԳՐԳՌՈՒԹԵԱՆ ՄԻՋՈՑ ՊՈԼՍՈՑ ՀԱՅԵՐՈՒՆ ԴԷՄ

*Ֆրանսայի նախագահին կողմէ ցեղասպանութեան օրէնքին առարկութենէն անմիջապէս ետք Պոլսոյ հայ համայնքներուն –առաքելական, կաթողիկէ, բողոքական– աշխարհական ներկայացուցիչներուն կողմէ յայտարարութիւն մը հրապարակուած է. հոն կ'ըսուի թէ օտար խորհրդարաններու նման միջամտութիւնները իրենց եւս յուզում կը պատճառեն եւ ժխտական ազդեցութիւն կը գործեն, ինչպէս բոլոր Թուրք հայրենակիցներուն: Կը կրկնուի թէ որպէս անհատ, Թուրքիոյ Հայերը անտեսական, իրաւական, ընկերային, կրօնական մարզի ոչ մէկ հարց ունին. գլխաւորաբար կրօնական տեսանկիւնէն, կ'ապրին բացարձակ ազատութեան մէջ: Իսկ հաւաքական կարգ մը խնդիրներ համայնքին ներկայացուցիչներուն կողմէ պետական վերին մարմիններու ուշադրութեան յղուած է եւ կը սպասուի լուծումներու:*

*Համայնքին ներկայացուցիչները կը յիշեցնեն թէ Լօզանի դաշնագրին տրամադրութիւններով կը չարունակեն արժանապատիւ կեանք մը վարել, ունենալով 540 տարուան պատրիարքարան մը, երկու հիւանդանոց, 57 եկեղեցի, 58 վաքըֆ, 18 դպրոց, 25 երգչախումբ, 17 միութիւն, երկու մարզական ակումբ, երեք թերթ եւ հինգ պարբերական: Կը փափաքին որ վերջ տրուի միջազգային մարտավարական նպատակներով օտար խորհրդարանականներու կողմէ Թուրքիոյ կատարուած նման միջամտութիւններու:*

*Յայտարարութեան հրապարակումը եղած է Պատրիարքարանի Ս. Մարիամ Աստուածածին եկեղեցւոյ սրահը, ուր ներկայ եղած են Մեսրոպ Պատրիարքի գլխաւորութեամբ կրօնական դասը, կազմակերպութիւններու ներկայացուցիչներ եւ մեծ թիւով լրագրողներ որոնց մէջ ուշադրութիւն գրաւած է օտարներու կաթոլիկ տոկոսը: Անոնց հարցումներուն պատասխանելով Մեսրոպ Պատրիարք ըսած է թէ հարկաւոր բացատրութիւնները նախապէս տրուած են եւ աւելցնելիք բան չունի: Իսկ Պատրիարքարանի մամուլի բանբեր Լուիզ Պաքար յայտնած է թէ յայտարարութիւնը թարգմանուելով պիտի ղրկուի հարցին առընչուած երկիրներուն խորհրդարաններուն եւ կառավարութիւններուն:*

*Երբ Թուրք մամուլին իսկ տեղեկատուութեամբ այս բնոյթի եղած է հայ համայնքին հակազդեցութիւնը, դըրդռուեթենէ ուրիշ նշանակութիւն կրնա՞յ ունենալ լուրին տրուած խորագիրը (Միլիյէթի կայքէյ, Յունուար 30) որ կ'ըսէ: «Թրքահայերը Ֆրանսայի որոշումէն գոհ են»...:*

***

## ՖՐԱՆՍԱՅԻ ԴԵՍՊԱՆԸ Ե՞Տ ԿԸ ՂՐԿՈՒԻ

*Թուրքիա դիւանագիտական մարզին մէջ եւս քայլեր կ'առնէ իր դժգոհութիւնը պարզելու համար: Փարիզի դեսպանը որ Ազգային Ժողովի Յունուար 18-ի քուէարկութենէն ետք անմիջապէս ետ կանչուած էր, որոշուած է որ միջոց մը եւս չվերադառնայ: Կ'ըսուի թէ այս որոշումով Թուրքիոյ Արտաքին գործերու նախարարութիւնը կ'ուզէ հասկցնել որ Ֆրանսայի հետ յարաբերութիւնները իջեցուցած է առժամեայ գործավարի աստիճանին, մինչ որ կրնայ փոխադարձ քայլի առաջնորդել Ֆրանսան ու Փարիզ կանչել տալ Անդարայի իր դեսպանը: «Այսուհանդերձ, այս մասին որոշումը Ֆրանսայի հարցն է» ըսուած է նոյն նախարարութենէն կողմէ, մինչ քաղաքական դէտերու կարծիքով առիկա կը նշանակէ հասկցնել Ֆրանսայի դեսպանին թէ լաւ կ'ընէ իր երկիրը վերադառնալով:*

***

## ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԽԱՂԱՔԱՐՏԸ

*Անդարա որպէս հակազդեցութիւն երեւանի նկատմամբ յատուկ մարտավարութիւն մը կը մշակէ: Կ'ըսուի թէ Ազրբեջանի ու Վրաստանի իր յարաբերութիւններուն չնորհիւ անտեսական եւ մարտավարական աթծանի մէջ պիտի առնէ Հայաստանը: Նոյն խաղաքարտը պիտի օգտագործէ Կովկասի մէջ Ֆրանսայի ազդեցութեան դօտին նուազեցնելու համար ալ: Պիտի ձեռնարկուի երեւանի հետ ԱՄԱԼԱ-ի կապերը ցոյց տալու գործունէութեան եւ ամբողջ աշխարհի Հայերուն դէմ լոպիի փոխադարձ չարժում պիտի պատրաստուի, եւ այլն:*

## ՄԱՄՈՒԼ

### ՅՈՒՆՈՒԱՐ 31-Ի ԹԵՐԹԵՐԷՆ

*Փարիզեան կարգ մը օրաթերթերու խոշրագիրներն իսկ կը բաւեն թրքական հակազդեցութիւններու պատկերը տալու համար, ցեղասպանութեան ճանաչման օրէնքի հռչակումէն ետք: Կուտանք անոնցմէ քանի մը նմոյշներ:*

**«LIBERATION»**

GENOCIDE ARMENIEN :
*ANKARA FAIT LE CHOIX DES ARMES*

**«LE FIGARO»**

*ANKARA PUNIT LA FRANCE*

**«LE PARISIEN»**

*LES MENACES DE LA TURQUIE*

*Ընդհանրապէս, բոլորն ալ կ'արձագանգեն թրքական իշխանութեանց հակազդեցութիւններուն տնտեսական գետնի վրայ եւ պետական դէմքերու յայտարարութիւններուն: Ալքաթէլի պատմանագրութեան խզումէն ետք (որ, ի դէպ, վերջնական բնոյթ ալ չունէր եւ անել կացութեան մատնուած էր, ինչպէս գրած էր «Ֆիկարօ» Յունուար 24-ին), Թուրքերը կը ջնջեն 200 միլիոն տոլարի զինամթերքի պատմանագիր մը Տասոյի հետ, Արմաթի թրքական Ազգային Օֆիսը առաջարկներու ցանկէն կը ջնջէ Ֆրանսական երկու ձեռնարկութիւններ՝ Տրէյֆիւս եւ Գաֆ – Կրէն եւ այլն, եւ այլն:*

*Դիւանագիտական գետնի վրայ, Անգարա այլեւս խնդրոյ առարկայ կ'ընէ Ֆրանսայի միջնորդութիւնը Ղարաբաղի հարցին, այսինքն իր մասնակցութիւնը Մինսքի խումբի համանախագահութեան:*

*Ֆիկարօ իր տնտեսական յաւելուածին մէջ՝*

**«GENOCIDE ARMENIEN :**
PATRONATS FRANCAIS ET TURC
CALMENT LE JEU»

*խորագրին տակ կը գրէ թէ ՄԷՏԷՖ-ը (Ֆրանսական գործատիրութիւն) եւ ԹԻԻՍԻԱՏ-ը (Թրքական գործատիրութիւն) «ցաւ կը յայտնեն» երկու երկիրներու լարուածութեան համար եւ վճռած են միասնաբար աշխատիլ հանդարտեցնելու համար մթնոլորտը եւ «կրկին զարկ տալու» գործընկերութեան: Այս յայտարարութիւնը եղած է Յունուար 30-ին, «գործի մարդոց Փարիզ գումարուած Ֆրանքեւթրքական ժողովի աւարտին»:*

*Օրէնքին հռչակումին զուգահեռ, Թուրքերու բարկութիւնը քիչ մըն ալ աւելի ուժգնացած է յուշարձանի մը կառուցման լուրով: «Ֆիկարօ» չի վարանիր իր լրատուութեան այդ բաժինը խորագրելու. –*

«UN MONUMENT EMBARRASSANT»

*«Նոր հարուած մը Ֆրանքեւթրքական յարաբերութեանց», այսպէս կ'արտայայտուի Անդարա: «Ֆիկարօ» ծրագրին մանրամասնութիւնները կուտայ, յիշելով Կոմիտասի աքսորը, խելագարութիւնն ու մահը Վիլժիւիֆ:*

*«Լը Մոնտ» նոյն թուականը կրող, բայց Երեքշաբթի լոյս տեսնող իր թիւին մէջ կուտայ ցեղասպանութեան ճանաչման օրէնքին հռչակման լուրը, ապա Մարի Ժեկօ կ'արձագանգէ Թուրք մամուլի հակազդեցութիւններուն: Թուրքերը ալժերացի վկաներ ալ գտեր են փաստելու համար Ֆրանսական բանակին գործած «ցեղասպանութիւնը» Ալժերիոյ մէջ:*

## «ՄԱՐՄԱՐԱ»ՑԻ ՄՏԱՀՈԳՈՒԹԻՒՆԸ ՊՈԼՍՈՑ ՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔԻՆ ՄԱՍԻՆ

*Պոլսոյ «Մարմարա» օրաթերթը Յունուար 30ի թիւով կը գրէ թէ համայնքը զըլխաւորութեամբ պատրիարքարանին, ծայր առիճան մտահոգ է Ֆրանսայի կողմէ ցեղասպանութեան ճանաչումով ստեղծուած կացութենէն: Թերթը այդ տողերը գրած է առանց տեղեակ ըլլալու նախագահ Ժ. Շիրաքի կողմէ օրէնքին առարկութեան ու նոյն օրուան Պաշտօնական Թերթին մէջ հրատարակութեան: Միայն կ'ըսուի թէ օրէնքի հռչակումը կանխելու թուրք իշխանութիւններու տենդագին ջանքերով հանդերձ, տիրող տպաւորութիւնը այն է որ Ֆրանսայի Նախագահը պիտի առարքէ օրէնքը:*

*Համայնքին մտահոգութեան գլխաւոր պատճառը այն է որ քաղաքական, ընկերային չատ մը շրջանակներ, մամուլի քրոնիկագիրներ սկսած են իրենց ակնարկները ուղղել դէպի հայ համայնքի հաստատութիւններն ու պատրիարքարան, Թուրքիոյ զօրակցութեան գործօն քայլեր ակնկալելով: Արդարօրէն, այս ուղղութեամբ կը մատնանչուի Էմին Չէօլաչանի «Մեր Հայերը» խորագրուած գրութիւնը որ լոյս տեսաւ «Հիւրրիյէթ»ի Յունուար 24-ի թիւին մէջ («Յառաջ» Յունուար 26): Լրագրողը չեչտելով որ հայ համայնքը «ամենայն ազատութեան մէջ կ'ապրի», ակնկալութիւն կը յայտնէր որ ան հատուցանէ այդ ազատութիւնը ու «ամբողջ աշխարհին դէմ Թուրքիան պաշտպանէ»... Ու Պոլսոյ հայութեան վերագրած այդ թերացումին պատճառով Էմին Չէօլաչան պարտաւորութիւն կը զգար հայ համայնքը քննադատելու:*

*Ինչ կը վերաբերի պատրիարք Մեսրոպ Արք.ի որ եկեղեցական մեր աթոռներուն ամէնէն փշոտին տէրն է, ամէն առիթով կ'արտայայտուի, միշտ չեչտելով որ իր համայնքը երկու կրակի մէջ մնացած է ու պէտք չէ անհարկի կերպով թարգացընել անոր կացութիւնը: Այսուհանդերձ, միշտ թիրախ կ'ընտրէ որոշակի ակնկալութեամբ յամառօրէն ուղղուած նոյն հարցումներուն. մեր յաջորդ թիւով կուտանք այս մասին Մեսրոպ Արք.ի նորագոյն բացատրութիւնները:*

*«Մարմարա»յի գրածին համաձայն, Փարիզի մէջ ցեղասպանութեան զոհերու յուշարձանի մը, ցեղասպանութեան նիւթով փիլմի մը պատրաստութեան լուրերը ա'լ աւելի պայթուցիկ կը դարձնեն մթնոլորտը: «Հայ համայնքը կը վախնայ*

(Շար·ը Դ· էջ)

# «ԳՐԱԻՄԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՄԸ»

2000 տարուան վերջաւորութեան Պոլսոյ մէջ այս խորագիրով լոյս տեսած է ալպոմ –հատոր մը ուր լուսանկարներու խօսուն շարքով կը պատմուի մանկական արձակուրդի հայկ. ճամբարի մը գրաւման հոլովոյթը: Հեռաքրքրական առաջին նշումը այն է թէ հատորին հրատարակիչն է Մարդկային իրաւունքներու կազմակերպութեան Թուրքիոյ մասնաճիւղը:

Երեք լեզուով – հայերէն, թրքերէն, անգլերէն – հրատարակուած հատորին առաղձը Թուզլայի հայ մանուկներու ճամբարին մասին 1996 Դեկտեմբերին Պոլսոյ մէջ նոյն կազմակերպութեան կողմէ բացուած, ապա 1997–ին Անգարա փոխադրուած ցուցահանդէսին նկարները կը կազմեն: Անոնցմով ներկայացուած են ճամբարին առաջին քարին դնեդրումէն մինչեւ աւարտը, ապա գրաւման անհանգամանալի պարագաները: Ճառալաբան մը ստորագրած է Թուրք ժամանակակից զբօսականութեան ամէնէն ծանօթ դէմքերէն վիպագիր Օ. Փամուք: Կը յայտնէ նախաձեռնարկ կազմակերպութեան Պոլսոյ մասնաճիւղին ցեղասպանութեան եւ խտրականութեան դէմ յանձնախումբին ներածականը որ անդրադարձ մըն է Թուրքիոյ մէջ կիրարկուած փոքրամասնութիւններու քաղաքականութեան, անոր զանազան ծանօթ կիրարկումներուն: Անջատ էջի մը վրայ տեղ տրուած է փոքրամասնութիւններու իրաւունքներուն առընչուած Լօզանի դաշնագրին թիւ 38 եւ 42 յօդուածներուն: Կը հետեւի գրաւման պատկերազարդ պատմաչարը: Ճուպիչ ու ընդվզեցնող է այդ ճամբարին առաջին տաներէն այսօր Պոլսոյ «Ակօս» շաբաթաթերթին գլխաւոր խմբագիր Հրանդ Տինքի գրութիւնը որպէս ամբողջ հոլովոյթին մասնակիցի վկայութիւն: Իսկ վերջաբանը գրուած է հրատարակիչ միութեան կողմէ որ անգամ մը եւս կը ծանրանայ փոքրամասնութիւններու պատկանող կալուածներուն գրաւումի երեւոյթին վրայ, կոչ ուղղելով որ վերջ տրուի այդ կիրարկումին:

Հատորը կ'աւարտի Թուրքիոյ փոքրամասնութիւններուն, – հայ, յոյն, հրեայ–, պատկանող գրաւուած կալուածներու ցանկով մը եւ ճամբարին մասին կազմակերպուած ցուցահանդէսին դատական իշխանութենէն դատած «ընդունելութեամբ»:

Այս օրերուն, ցեղասպանութեան ճանաչումին առընչութեամբ Թուրք քաղաքական դէմքեր ու լրատուիւններ յաճախ կը մատնանշեն որպէս երկրին համահաւասար իրաւունքներու տէր հայ գաղութին հանդիսատ, ազատ գոյութիւնը: Անիկա կը ներկայացուի որպէս Թուրքիոյ լայնախոհութեան, ժողովրդավարութեան, մարդկային իրաւունքներու յարգանքին կենդանի փաստը: Այս կարգի պնդումներու դէմ շատ պերճախօս պատասխան մըն է ճամբարին գրաւման պատմութեան հատորը: Արդեօք հրատարակիչ միութիւնը ձեռնարկած է անկէ մէկմէկ օրինակ ղրկելու բոլոր այն խմբագրութիւններուն որոնք ամենայն հանգստութեամբ կը խօսին հայ գաղութին անվրդով կեանքին մասին:

Օ. Փամուքի յառաջաբանը բաւական մերկութեամբ մատնանիշ կ'ընէ Թրքական պաշտօնական քաղաքականութեան ժխտականները: Կը դրէ թէ հատորին էջերով պատմուածը պէտք է ամչցնէ բոլորը. սակայն, վստահ է թէ այդ ամօթը զգացող միլիոնաւորներ ըլլալով հանդերձ, անոնց աւանդական լռութիւնը – արդիւնք՝ անտեղեակութեան, տգիտութեան կամ արդելքներու–, պիտի ձգէ որ փոքրամասնութեան կալուածները գրաւելու քաղաքականութիւնը վաւերացում գտած ըլլայ, ինչպէս անցեալի բազմաթիւ ամօթալի արարքներ:

Այդ բոլորին եւին ան կը նշմարէ «Թրքացնել» կոչուած քաղաքականութիւն մը: Ինք անճնապէս զոհ է Թուրք ըլլալէն, սակայն Թրքութեան եւ Թրքացնելու պիտակով պետութեան կողմէ կատարուածները իրեն ամօթ կը պատճառեն:

Թրքացնելու քաղաքականութեան մատնանշումը կ'ընէ Միութեան կողմէ գրքուած ներածականն ալ: Այդիկա բացայայտ կերպով ներհակ կը նկատուի Լօզանի տրամադրութիւններուն: Տրուած բացատրութիւնը այն է որ «փոքրամասնութեան անգամ մը եթէ իր ստացուածքը պիտի չկրնայ իր համայնքին վաքըֆներէն մէկուն նուիրել, իսկ այդ վաքըֆները եթէ պիտի չկարենան իրենց առաքելութիւնը կատարելու համար կալուածներ ունենալ, փոքրամասնութիւններուն մէջ պիտի ածի «ձգել ու երթալ»ու պզտացումը, ապազայի անվստահութիւն արթնցնելով:

Թուրքիան փոքրամասնութիւններէն անզբաղեցնելու քաղաքականութեան մեկնակէտը կը նշուի Իթթիհատի վարած քաղաքականութիւնը որ որդեգրուած է նաեւ հանրապետութեան կողմէ: Որպէս այդ քաղաքականութեան կիրարկում, կը յիշուին 1934–ի Թրակիոյ դէպքերը, 1941–ի «20 դասակարգի պահեստի զինուորութիւնը», 1942–ի Ունեւորութեան տուրքը, 1955–ի «պոկրոմային բնոյթով» Սեպտեմբեր 6 – 7–ի դէպքերը, 1964-ին 12 հազար Յոյներու արտաքսումը: Ասոնց թուումէն եօք յիշուած են անհատական պարագաներ ալ, ինչպէս Մաչիկի զաւակ Խօժէնի Տնտես Ռոմանի որ Պէյօղլուի եօթը յարկով իր կալուածը 1952–ին Ս. Փրկիչ Հիւանդանոցին կը կտակէ: Մահէն եօք, 1954–ին կտակը կը գործադրուի ու չէնքը կը փոխանցուի Հիւանդանոցին. բայց 47 տարի վերջ Պետական Գանձին կողմէ բացուած դատով մը չէնքը հիւանդանոցէն եօ կ'առնուի:

Թուզլայի հայ մանուկներու ճամբարին պատմութիւնն ալ հարուստ այդ չղթային նորագոյն օղակներէն մէկը կը կազմէ: Հրատարակիչները անոր նուիրուած գուցահանդէսով ու հատորով ուզած են ցոյց տալ թէ «մարդիկ ինչպէ՛ս կը զրկուին մարդկային տարրական իրաւունքներէ իսկ, իրենց ցեղային ծագումին, կրօնական հաւատալիքներուն պատճառով»:

Մարմարայի ափին Պոլսոյ արուարձան Թուզլայի հայ մանուկներու արձակուրդի ճամբարին պատմութիւնը կը սկսի 1950–ական տարիներէն երբ Կէտիկ Փաշայի հայ բողոքական եկեղեցւոյ մուտքի յարկը որպէս որբանոց կը գործածուէր: Հոն կը պատսպարուէին Անատոլուէն գաղթած որբ կամ աղքատ մանուկներ որոնց թիւը կարճ աւեներէն հասած էր 50 – 60–ի: Այդ տղաքը որպէս դրօսավայր ունէին պեթոնածածկ դետին մը, ամառ թէ ձմեռ: Տղոց մէկ մասը ամրան արձակուրդին իրենց դիւղերը կ'երթային ու հայերէնը մոռցած կը վերադառնային: Որպէս կացութեան դարման, մտածուեցաւ արձակուրդի ճամբարի մը հինութեան ձեռնարկել: Նոյն եկեղեցիին թաղականները յարմար հողամաս մը գտան Թուզլայի մէջ. ծովուն դրացի, բայց, կանաչ դաշտ մըն էր ան: 1962–ին իր տիրոջմէն գնեցին եւ արձանագրեցին որպէս եկեղեցապատկան կալուած: Ստացան վաքըֆներու ընդհանուր անօրէնութեան եւ Պոլսոյ կուսակալութեան յատուկ արտօնութիւնները, վստահութիւն ունենալով որ ամէն բան օրինաւոր հունի մէջ է:

Էջ 22–ին վրայի խմբանկարը ցոյց կուտայ դամփին անդրանիկ շինարարները. 8 – 12 տարեկան 30 մանչուկներ: Ամբողջ ամառը աշխատած են անոնք, վարպետի մը ղեկավարութեան տակ: Նախ վրանները դամերը դամած են, յետոյ ջրհոր փորած, ջրհան մըն ալ հաստատած: Այդ նախնական աշխատութենէն եօք կարգը եկած է հիմերը փորելու. ատոր հարկաւոր քարերն ու աւազը ձեռնասայլերով բերած են ծովափէն: Մշակած են հողն ալ. բարտիներ տնկած, բանջարանոց բացած են լոլիկի, լուբիայի տունկերով:

Այդ ընթացքը չարունակուած է քանի մը տարի: Տղաքը ձմեռները կէտիկ Փաշայի վարժարան – որբանոցը վերադարձած են, ամառները չարունակելով կառուցանել իրենց ամարանոցը: Երբ անոր առաջին յարկը բարձրացած է, վրաններէն հոն փոխադրուած են: Շինած են մարզադաշտ, երկրորդ յարկի պէթոնն ալ մարզարանի վերածած:

Վերջապէս հասած է երջանիկ օրը երբ աւարտած է երկյարկ չէնքին շինութիւնը: Տպաւորիչ է այն լուսանկարը որ ցոյց կու տայ լայնանիստ չէնքին երկայնքին պատշգամներուն չարուած փոքրիկ վարպետները որոնց համար հպարտութեան, ուրախութեան օր մը պէտք է եղած ըլլայ այդ հանդրուանը:

Ճամբարին պատմութիւնը անկէ կը ցատքէ 1996 Թուականին երբ Դեկտեմբերի օր մը Ցեղասպանութեան ու խտրականութեան դէմ յանձնախումբին անդամները հոն կ'երթան լքուած չէնք մը, «տխուր ամայութիւն մը» դտնելու համար: Մինչ այդ գործած է «Պոլսոյ մէջ հաւասար իրաւունքներով, ազատօրէն ապրող» համայնքին կալուածներուն ուղղուած ախորժակը. 1979-ին վաքըֆներու անօրէնութիւնը դատարան դիմելով պահանջած է որ ընդուի ճամբարին կալուածաթուղթը եւ հողամասը հին տիրոջը յանձնուի: Զորս տարուան դատավարութիւնը չի կրնար պահանջքին գոհացում արդելք ըլլալ ու նախկին տէրը 1962–ին ծախած դատարկ հողամասին տեղ եւ կ'առնէ կառուցուած չէնք մը:

Հասկնալի է որ համայնապատկան չատ մը կալուածներու կարգին Թուզլայի ճամբարին ճակատագիրն ալ վճռուած է 1936-ի յայտարարագիրներով: Անոնցմով տեղեկացուած են փոքրամասնութիւններու ունեցած կալուածները: Այդ թուականէն եօք ալ համայնքները չարունակած են նոր կալուածներ գնել, կամ կառավով ունենալ ,մինչեւ 1974 երբ վճռաբեկ ատեանը կ'որոշէ որ անօրէն է նոր կալուածներու տիրացումը փոքրամասնութիւններու համար: Այդ որոշումին պատճառաբանութիւնն ալ ձեւակերպուած է հետեւեալ կերպով. «Բացայայտ է թէ ոչ – Թուրքերու կազմած հիմնարկներուն արգիլուած է կալուածատէր ըլլալ. որովհետեւ հաստատութիւնները ասկի հզօր են անհատներու նկատմամբ եւ եթէ չարգիլուի անոնց կալուածատէր ըլլալ, պետութիւնը կրնայ վտանգներու ենթարկուիլ եւ ամէն տեսակի անպատեհութիւններ կրնան ծագիլ»:

Գրաւման պատմութեան մը յատկացուած ալպոմ – հատորին մէջ տպաւորիչ դրութիւն մը ստորագրած է խմբագիր Հ. Տինք, արտայայտելու համար իր ցաւն ու ցասումը: Այդ էջը խորագրուած է. «Դատապահանջ եմ, ո՛վ մարդկութիւն...»: Ան, որպէս ամբողջ հատորին մէջ պատմուածին վկայ, կը պատմէ առաջին քայլէն մինչեւ տխուր վախճանը: «8 – 12 տարեկան 13 տխեղծ երախաներ Էինիֆ» կ'ըսէ ներկայացնելով ճամբարին չինութեան յծուած առաջին խումբը: «Ամբողջ երեք տարի արեւածագէն մինչեւ կէս գիշեր աշխատելով ապարտեցինիք ճամբարին շէնքը: Մեր ամէնէն կարճահասակներէն էր Զաֆարը, զոր «Կոճղ» մկրտած Էինիֆ. առաւնին կը գրկէր կրակդիւսի պարկը եւ մինչեւ տանիքը կը բարձրացնէր: Օրուան յոգնութիւնը պատճառ կ'ըլլար որ գիշերը մեր անկողինները ը-ը-չէինիֆ»:

Ինք ութ տարեկանին գացած է հոն ու 20 տարի աշխատած այդ ճամբարին համար: Հոն ճանչցած է կինը, հոն ամուսնացած են, իրենց զաւակները հոն ծնած: Կը դրէ թէ Սեպտեմբեր 12–ի պետական հարուածէն եօք ճամբարին տնօրէնը «հայ մարտիկներ պատրաստելու» ամբաստանութեամբ բանտարկած են: Ցետոյ օր մըն ալ դատարանի ազդարարագիր մը տուած են, ուր գրուած է թէ որպէս փոքրամասնութեան հաստատութիւն, կալուած դնելու իրաւունք չունէին: Ամբողջ մարդկութեան ուղղուած իր բողոքին մէջ Հ. Տինք կ'ըսէ. «Մեզ արտաբսեցին այն բաղաքակրթութենէն զոր մե՛նք ստեղծած էինք...»:

Հրատարակիչները կը չեշտեն թէ Թուզլայի հայ մանուկներու ճամբարը միակ պարագան չէ փոքրամասնութեան վաքըֆներու պատկանող կալուածներու գրաւումին: Արդէն յաջորդող ցանկին մէջ տրուած է նոյնօրինակ ճակատագրի արժանացած 30 կալուածի անունը: Հոն կան զպրոցի շէնքեր, բնակարաններ, խանութներ, խաներ, յարկաբաժիններ, եւ այլն: Ցաջորդած նոթի մը մէջ ալ կ'ըսուի թէ տրուածը մասնակի ցանկ մըն է, նշուած են կալուածներ որոնց մեծ մասին դատավարութիւնը աւարտած է:

Որպէս վերջաբան, կ'արժէ նշել թէ ամէն առիթով, յատկապէս եւրոպական առեաններու բեմերէն, ժողովրդավարութեան իր պարզացումով հպարտացող երկրին մէջ նոյն ճամբարին գրաւումին գուցահանդէսը անգամ անհանդուրժելի եղած է: Անձանօթներ մեծ վնաս պատճառած են գուցանմոյշներուն, արձանագրութիւնները պատռտած: Միջոց մը եղած նախաձեռնարկ միութիւնը դատարանի կոչ մը ստացած է եւ տեղեկացած թէ գուցահանդէսը փակելու դատ բացուած է իր դէմ: Պատճառաբանութիւնը այն եղած է որ մարդկային իրաւունքներու միութիւնը չէ յարգած իր կանոնադրով նախատեսուած սահմանները, կազմակերպելով Թուզլայի ճամբարին գրաւման գուցահանդէսը:

Հաւանաբար, դրական ձեռքերում պէտք է նկատել դատարանին վճիռը որով հաստատուած է թէ նման գուցահանդէս եւս մաս կը կազմէ միութեան գործունէութեան...:

ԱՐՓԻ ԹՈՓՈՑԵԱՆ

ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ

## ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ - ՆԿԱՐԱԶՈՒԹԻՒՆ

# ՍԻՈՒՐԼԻՈՆԻՍԻ ԱՆԴԱՍՏԱՆԸ

Հարաւը, այս պարագային Փրանսան, քայլ առ քայլ կը բացուի Հիւսիսի արուեստին: Երաժշտութեան բնագաւառին մէջ, Կրիկ – Նիլսըն – Սիպելիուս երբեակը այլեւս դադրած է սկանտինաւեան եւ պալթեան երկիրներու նկատառելի միակ ներկայացուցիչը ըլլալէ, մինչ նկարչութեան գծով, նոյնիսկ նման երբեակ մը գոյութիւն չէ ունեցած քանի որ, որքան որ պիտանք, միայն նորվեկիացի Մունկն է որ նկատի առնուած էր որպէս մեծ նկարիչ:

Այսպէս, վերջին տարիներու ընթացքին, Փարիզի Օրսէի Թանգարանը կարեւոր ցուցահանդէսներ նուիրենց դանիացի Համըրշէօյի, չուէտացի Եանսոնի եւ ներկայիս (մինչեւ Փետրուար 4) լիտուանացի Մ. Ք. Սիուրլիոնիսի (1875 – 1911), որ երաժշտական ասպարէզին նուիրուելէն եօք կը յայտնաբերէ նկարչութիւնը որպէս զործունէութեան երկրորդ մարզ, երբ քսանչինը տարեկան է:

Յունուար 8–ին, Մոթիսլաւ Ռոսթրոփովիչ Սիուրլիոնիսի «Անտառին մէջ»ը դեկավարեց Թէոթրը տէ Շան – զ'Էլիզէի մէջ: Աւիկա տեղի ունեցաւ նկարիչին ցուցահանդէսի բացումէն երկու ամիս յետոյ, մինչ սոյն թանգարանը կազմակերպած էր նաեւ նուագահանդէսներ, անոր սենեկային երաժշտութիւնը ներկայացնող: Այս ձեւով, հանրութեան կարելիութիւնը կը տրուէր ընդհանուր պատկեր մը կազմելու Սիուրլիոնիսի մասին որ, իր մահէն եօք, խորհրդանիշը դարձած է ազգային բովանդակ մշակոյթի մը: Իր ստեղծագործական կարճատեւ բայց բեղուն չրջանին իրագործած է քանի մը հարիւր պաստառ եւ չուրջ երկուհարիւր երաժշտական յօրինումներ, մեծամասնութիւնը դաշնակի համար:

Ժամանակաշրջանը, որուն կը պատկանի Սիուրլիոնիս, այն մէկն է երբ երաժշտութիւն – նկարչութիւն զմբռնումն ու միաձուլումը դարձած էր գեղարուեստական հիմնական հարց, որ Քանտինըքէով պիտի զտնէր իր լուծիչը երբ, ամբողջական արուեստի պաշտպանը մըչակելով, ան կը յղանար «Դեղին հնչականութիւն, խօսք – գործականութիւն ու թատրոնը: Հետեւաբար, զարմանալի չէ որ ուսւ վարպետը (իր ծագումին մէկ մասը պալթ), վերացապաշտութեան հայրը նկատուած, առեներ մեծ հետաքրքրութիւն ցոյց տար Սիուրլիոնիսի նկատմամբ, այս վերջինին ոգեղութեան իսկ: Սակայն, անոնք որոնք Սիուրլիոնիսի մօտ կը տարուին տեսնելու վերացապաշտութեան առաջին քայլերը կամ կիրարկումները, թերեւս կը սխալին, հակառակ որ նկարիչին քանի մը զործեր վերացական ըլլալու տպաւորութիւնը կը թողուն: Մեծ տարբերութիւն կայ Քանտինսքիի նկարչական, բնագանցական եւ գիտական մտայղացքներուն եւ Սիուրլիոնիսի պատկերումներուն միջեւ, քանի որ վերջինին մօտ տիրողը խորհրդապաշտութիւնն է աւելի, հէքեաթային, նոյնիսկ եթէ իրմէ կան զործեր որոնց մէջ նկարագրական չօչափելի տարրեր չկան: Սակայն լրիւ պատկերային զործեր չեն, լրիւ վերացական ալ չեն, այլ՝ երկուքին միջեւ տեղ մը, որպէս քնարական մեղեդիներ՝ երաժշտական խորհրդիրներ կը բողոք:

Երբ, 1905–ին, Սիուրլիոնիս նկարելու սկսած էր, իր եղբօրը կը նկարագրէ զործը որ պիտի առեղծուի. «Ան աշխարհին ծնունդը պիտի ըլլայ, ոչ ըստ Աստուածաշունչին, այլ՝ ուրիշ աշխարհ մը, զարմանահրաշ». Զարմանահրաշ, բայց ոչ վերացական: Արդեօ՞ք եթէ աւելի ապրէր, Սիուրլիոնիս պիտի հասնէր այն կէտին զոր Քանտինսքի նուաճեց: Դժուար է հաստատել:

ՇԱՀԱՐԱՋ

ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ

# ՀԱՅԿ. ԿԵԱՆՔԸ ԼՈՍ-ԱՆՃԼԼԸՍԻ ՄԷՋ

ԱՌԱՋՆՈՐԴԻՆ Ս. ԾՆՆԴԵԱՆ ՁԱՇԸ

*Մոնթեվեդէոյի «Բաղրամեան» սրահին մէջ, Ցունուար 6-ին, տեղի ունեցած է Ազգային Առաջնորդարանի Տիկնանց Յանձնախումբին կազմակերպած եւ տարեկան ասանդութիւն դարձած՝ Առաջնորդին Ս. Ծննդեան ճաշը, որուն ներկայ եղած են 600 հոգի: Բացման խօսքը արտասանած է յանձնախումբին առենապետուհին՝ Սիլվա Սայապալեան: Հանդիսութիւնը վարած է Վազգէն Քահանայ Աթմաճեան: Ունկնդրուած է Արամ Ա. Կաթողիկոսին պատգամը տեսերիզի մը ջոցով: Սրտի խօսքերով հանդէս եկած են Հայաստանի ասպ. նոր հիւպատոսը՝ Վալերի Մկրտումեան, Լիբանանի հիւպատոս. տօքթոր Ժան Մաաքարոն եւ Ազգային Վարչութեան առենապետ Աբգէն Դանիէլեան: Փակման իր խօսքով առաջնորդ Մուշեղ Եպիսկոպոս Մարտիրոսեան չեչտած է 1700-ամեակի կարեւորութիւնը մեր անձնական եւ հասարակական կեանքին մէջ: Այս առթիւ Տէր եւ Տիկին Ժան Պետրոսեան 35 հազար տոլար, Տէր եւ Տիկին Ռիչըրտ Գարոլան 25 հազար տոլար եւ Տէր եւ Տիկին Ասատուր Սարաֆեան 10 հազար տոլար նուիրած են Ազգային Առաջնորդարանին:*

***

ԱՄԱՆՈՐԻ ԽՐԱԽՃԱՆՔ

*Փասատինայի «Պէչկէօթիւրեան» սրահին մէջ, Դեկտեմբեր 31-ին, տեղի ունեցած է Ռ.Ա.Կ.-ի Գերսամ Ահարոնեան Ակումբի Ամանորի խրախճանքը: Բացումը կատարած է հանդիսավար Փայլակ Ահարոնեան: Դաւիթ Սամուէլեանի երգերով ստեղծուած է ընտանեկան եւ ընկերային ջերմ մթնոլորտ մը եւ կատարուած է վիճակահանութիւն:*

***

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԱԻԱԴ ՀԻՒՊԱՏՈՍԻՆ
ԱՑՑԵԼՈՒԹԻՒՆԸ
ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆ

*Հայաստանի ասպ. նոր հիւպատոս Վալերի Մկրտումեան, Դեկտեմբեր 27-ին, այցելած է Ազգային Առաջնորդարան եւ ծանօթանալով Առաջնորդին եւ Ազգային վարչութեան ներկայացուցիչներուն հետ, գրուցած է Հայաստանն ու հայութիւնը յուզող հարցերու շուրջ:*

***

Հ Մ Մ Մ-Ի
ԱՄԱՆՈՐԵԱՆ ԽՐԱԽՃԱՆՔԸ

*Կլէնտէյլի Հայրենակցական Միութիւններու Միացեալ մարմնի (Հ. Մ. Մ. Մ.) կեդրոնատեղիին մէջ, Ցունուար 14-ին, տեղի ունեցած է ամանորեան խրախճանք մը, որուն ներկայ եղած են Միութեան ընդգրկած հայրենակցական եօթը միութիւններու վարչական կազմերը: Բացման խօսք արտասանած է Հ.Մ.Մ.Մ.-ի առենապետ Գրիգոր Շէնեան: Հանդիսութիւնը վարած է Նուպար Ցակոբեան: Ողջոյնի խօսք առած են Հայաստանի ասպ. հիւպատոս Վալերի Մկրտումեան եւ Հայրենակցական Միութիւններու ներկայացուցիչները:*

***

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ
ԼՈՍ – ԱՆՃԼԼԸՍ ԱՑՑԵԼՈՒԹԵԱՆ
ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹԻՒՆ

*Կլէնտէյլի «Պրէնտվիու Թոլեճըն» սրահին մէջ, Ցունուար 18-ին, տեղի ունեցած է հաւաքոյթ մը, կազմակերպութեամբ 1700-ամեակի տօնախմբութեանց յանձնախումբին եւ յառաջիկայ Մայիս 13-ին ի պատիւ Ամենայն Հայոց Հայրապետին տրուելիք պաշտօնական ճաշի կազմակերպիչ մարմնին: Ներկայ եղած են Հայաստանի ասպ. հիւպատոս Վալերի Մկրտումեան, առաջնորդ Վաչէ Արք. Յովսէփեան եւ շուրջ 100 հրաւիրեալներ: Առաջնորդը խօսք առնելով նշած է թէ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի Լոս – Անճըլըս այցելութեան ընթացքին երկու կարեւոր ձեռնարկներ տեղի կ'ունենան՝ բացօթեայ պատարագ «Հոլիվուտ Պօլ»ի մէջ, որ ունի 17 հազար աթոռ, եւ պաշտօնական ճաշ «Պէվըրլի Հիլթըն» պանթոկին մէջ, որուն սրահը կրնայ պարփակել 130 սեղան, իւրաքանչիւրը 10 աթոռ: 30-ը պատուոյ սեղաններ են, որոնց դիները կը տարուբերին 5, 10 եւ 25 հազար տոլարի միջեւ, մնացեալ 100-ը՝ հազար հինգ հարիւր տոլարնոց սեղաններ: Հաւաքոյթի աւարտին արդէն 100 սեղաններ ծախուած են:*

***

ԱՌԱՋՆՈՐԴ ՎԱՉԷ ԱՐՔ.Ի
Ս. ԾՆՆԴԵԱՆ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆ

*Լոս – Անճըլըսի Ս. Յակոբ Եկեղեցւոյ սրահին մէջ, Ցունուար 6-ին, տեղի ունեցած է առաջնորդ Վաչէ Արք. Յովսէփեանի Ս. Ծննդեան աւանդական ընդունելութիւնը, որուն ներկայ եղած են 400 հիւրեր: Բացումը կատարած է Թեմական Խորհուրդի առենապետ Տօքթոր Վարուժան Ալթըպարմաքեան: Ողջոյնի խօսքով հանդէս եկած է Հայաստանի ասպ. հիւպատոս Վալերի Մկրտումեան, Վաչէ Արք. Յովսէփեան, Հայ Դատի Կեդրոնական Վարչութեան ներկայացուցիչ Վարդան Ղազարեան, Ազգային Վարչութեան ներկայացուցիչ Վարդան Ղազարեան, Ազգային Վարչութեան ներկայացուցիչ Ռուբէն Ալեքսան

(Շար. Ա. էջէն)

որ այս բոլորը ամբողջովին կը դժուարացնեն Թուրքերու եւ Հայերու միջեւ երկխօսութեան մը հաստատումը» կ'ըսէ Թերթը:

## «ԸՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Յունուար 30 / 31)

## ԼՂՀ

### Ս. ԲԱԲԱՅԵԱՆԻ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ՎԵՐՍԿՍԱՒ

Յունուար 30-ին, վերսկսած է Ս. Բաբայեանի դատավարութիւնը: Նախքան ելոյթ ունենալը, դատախազ՝ Վահրամ Աւագեան նշած է որ չորս ամսուան նախաքննութեան ընթացքին, հաւաքուած են բաւականաչափ վաստեր եւ դատական ունկնդրութիւններու առեն ապացոյցներու մեծ մասը հաստատուած է: Դատախազը յայտնած է 16 ամբաստանեալներէն ամէն մէկուն դերը եւ յանցանքը: Ի մասնաւորի Սամուէլ Բաբայեան որու դէմ եղած մեղադրանքն այն է որ, 1999 Օգոստոս 2-ին, երբ Պաշտպանութեան նախարարի իր պաշտօնէն հեռացուած է, կազմակերպուած գործունէութիւն տարած է իր նախկին դիրքը վերահաստատելու համար եւ ԼՂՀ նախագահին դէմ մահափորձ կազմակերպելու: Ըստ դատախազի ամբաստանագրին, Սասուն Ազաջանեան եւ Լեւոն Մխրտչեան կը մեղադրուին որպէս մահափորձը կատարողները, Էրիք Փարամազեանն ու Դաւիթ Ղուլեանն ալ որպէս ահաբեկչութեան նախապատրաստութեան մասնակիցներ: Միւս ամբաստանեալները կը մեղադրուին զէնքի եւ զինամթերքի յափշտակման համար: Դատախազը առաջարկած է դատարանին որ Վարուժան Մելքումեանի նկատմամբ վճիռ արձակելու առեն, նկատի առնուի որ ամբաստանեալը յանցաւոր խոստովանութեան հետ հանդիպումներէ հոգ, յետապային հրաժարած է մասնակցելու ահաբեկչական խումբին: Գալով Լեւոն Մխրտչեանի, մասնակցութեան իր ժխտումը չի համապատասխաներ իրականութեան, կ'ըսէ դատախազը, որ թուած է նաեւ ամբաստանեալներու յանցագործութեան պնդուած ապացոյցները: Նիստը կը շարունակուէր յաջորդ օրը:

*
**

### Ա. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆԻ ՊԱՐԱԳԱՆ ՔՆՆԱՐԿՈՒՄԻ ՆԻՒԹ Է

Գլխաւոր դատախազ Բ. Նազարեան յայտնած է թէ «21-րդ դար» ընկերակցութեան նախագահ Արկադի Վարդանեանի բանտարկութիւնը այլ պատիժով փոխարինելու պարագան քննարկումի փուլին մէջ է: Բանտարկութեան պայմանաժամը կը լրանայ Փետրուար 9-ին եւ եթէ նախաքննիչ մարմինը ուղէ երկարաձգել պէտք է դատարան դիմէ:

## ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

### ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԱԴՐԲԵՋԱՆԻ նախագահին հրաժարականին մասին չուկաները կը չրջին Բաքուի մէջ: Որպէս պատճառաբանութիւն կը տրուի առողջական վատթարացած վիճակը եւ կ'ենթադրուի որ Հ. Ալիեւ կը հեռուի նախագահ Ելչիպէ օրինակին, իշխանութիւնը յանձնելով աւելի երիտասարդ եւ ուժական գործիչի մը: Իր կողմէ նշանակուած թեկնածուն զաւակը Ի. Ալիեւն է: Իշխանութեան գլուխ գտնուող կուսակցութիւնները կը հերքեն նման հաւանականութիւն:

ՊԱՏԱՆԵԿԱՆ ՅԱՆՁԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ պարագաները պղպէ՛ յաւելում կրած են մէկ տարուան մէջ եւ կառավարութիւնը որոշեց ապդեցիկ միջոցներ ձեռք առնել: Պիտի աւելնան ոստիկաններու եւ պահակներու (կառուիէն սը լա փէ) թիւը: Դէպքոցներու մէջ, ճակատումները չեն զգալի, գողութիւնը տարածուած է վարկաբարեր ճիւղին մէջ եւ ելմտական նախարարը յայտարարեց թէ նոր միջոցներ պիտի կիրարկուին:

ԷԼՃԻ դատավարութեան Յունուար 30-ի նիստին, Ռոլան Տիւմա նուազ փայլուն եղած է, քան անցեալ չաբթու: Բաւական կմկմացած է իր պատասխաններուն մէջ, մանաւանդ ինչ կը վերաբերի ռիւ սը Լիլի չարկաթաժնին գրամին (17 միլիոն Ֆրանք) աղբիւրին: Փորձած է

### ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Ալֆորվիլի Հայ Մշակոյթի Տան վարչութիւնը, անօրէնուհին, ուսուցիչները եւ աշակերտները իրենց խորին ցաւակցութիւնները կը յայտնեն Տան երկու ուսուցիչներու Խաչիկ Գազանճեանի եւ ընտանեկան բոլոր պարագաներուն, իրենց հօր՝ Կարպիս Գազանճեանի մահուան առթիւ:

Զուարթ Սիւրմէլեան – Սարգիսեանի եւ ընտանեկան բոլոր պարագաներուն իրենց մօր՝ Մելինէ Սիւմէլեանի մահուան առթիւ:

### ՑՈՒՇԱՏԵՏԻՐ

ԿԱՊՈՑ ԽԱՉԻ Անիէռի Ակնունի մասնաճիւղին անդամական ընդհանուր ժողովը երկուշաբթի, Փետրուար 5, ժամը 20·45-ին

Centre Administratif d'Asnières:

## CONCERT

**En présence de son Excellence**
**Monsieur ROBERT KOTCHARIAN**
**Président de la République d'Arménie**
L'Ambassadeur
de la République d'Arménie en France
**Monsieur Edward NALBANDIAN**
vous remercie de bien vouloir assister
au concert du Chœur National d'Arménie
dirigé par
M. HOVHANNES TCHEKIDJIAN
à l'occasion du 1700ème anniversaire
de l'adoption du Christianisme
en Arménie comme réligion d'Etat
**le mardi 13 février à 20 heures 30**
**en la Cathédrale Notre-Dame de Paris**
Le concert est organisé
en coopération avec
l'Union Générale Arménienne
de Bienfaisance
Pour obtenir les invitations s'adresser
à l'Ambassade d'Arménie en France :
Par écrit: 9, rue Viète, 75017 PARIS;
Fax : 01 42 12 98 03

համոզել որ նման բաներով զբաղելու տրամադրութիւն չունէր, կալուածային հարցերն ալ գինք չէին հետաքրքրեր: Երբեք տեղեակ չէ եղած որ իր հոմանուհին Էլֆէյ-ն կամ Սիրվէնէն գրամ ստացած է այդ գնումին համար: Թայվանի Ֆրէյքաճներու հարցին մէջ ալ գործ չունի, թէնամական չչուկներ եղած են իրեն դէմ:

ՖՐԱՆՍԱՑԻ ՄԷՋ, գործազրկութիւնը 0,5% նուազում կրած է Դեկտեմբերին: Ընդհանուր ձեւով, Ֆրանսայի գործօն տարիքին գործազրկութեան տոկոսը 9,2% է:

ԺԱՆ – ՓԻԷՐ ՕՄՈՆ, ֆրանսական չարժանկարի եւ թատրոնի հին դէմքերէն, մեռաւ 90 տարեկանին: Փայլուն ասպարէզ մը ունեցած է, իր բազմաթիւ դերերէն կը յիշուին Տրոլ տը տրամի, Հոթէլ ութ Նորի դերերը եւ շատ մը ուրիշներ:

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

*Grande Soirée Dansante*
AU PROFIT DE L'ECOLE
SAINT-MESROB
D'ALFORTVILLE
sous la présidence de
Monsieur **RENE ROUQUET**
Député-Maire d'Alfortville
**dîner dansant**
animé par **NERSIK ISPIRIAN** et son orchestre
**le Samedi 3 Février à 20 h 30**
**salle Roger Delmas**
**rue de Rome, 94140 Alfortville, tél. 01 43 96 18 13**
Réservations
**Clamart : Eniz**
14, rue des Monts, 92140 Clamart, tél. 01 46 45 27 52
**Alfortville : Hay Ararat**
116, rue Etienne Dolet, 94140 Alfortville, tél. : 01 43 76 27 62
**Gonesse : Spitak**
15, rue Jean-Laugère, 95400 Gonesse, tél. : 01 39 87 37 50

*Հովանաւորութեամբ՝*
*ԷԴՈՒԱՐԴ ՆԱԼՊԱՆՏԵԱՆ–Ի*
Հայաստանի Հանրապետ· Դեսպան
*ԴՈԶԱ ԶՈՒՈՎԱՋԷ–Ի*
Վրաստանի Հանրապետ· Դեսպան
*ԱՆՏՐԷ ՍԱՆԹԻՆԻ–Ի*
Նախկին նախարար, Երեսփոխան–Բաղաքապետ
ԹԻՖԼԻՍԻ "ՊԵՏՐՈՍ ԱԴԱՄԵԱՆ" ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԹԱՏՐՈՆԸ (Վրաստան)
*կը ներկայացնէ*
*ԳԷՈՐԳ ՏԷՐ–ԱԼԵՔՍԱՆԴՐԵԱՆ–Ի*
**ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ Ի ԹԵԼԵԹԻ**
ԿԱՄ
ՊԱՏԿԵՐՆԵՐ ՀԻՆ ԹԻՖԼԻՍԻՑ
վօտըվիլը
փրանսերէն համաժամ թարգմանութեամբ
Ջորեքշաբթի, Փետրուար 7, ժամը 20·30–ին
*Փարիզի Ալիանսի Թատրոնը*
**Maison des Cultures du Monde**
101, Boulevard Raspail — 75006 PARIS
*ԺԱՆ ԳՈԳՈ–Յ*
**ՋԱՅՆ ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ**
թատերախաղը փրանսերէնով
Ուրբաթ, Փետրուար 9, ժամը 20·30–ին
*Իսի–լէ–Մուլինոյի Արուեստներու եւ Համագումարներու Պալատը*
25, avenue Victor Cresson — 92130 Issy-les-Moulineaux
Բեմադրութիւնները՝ Սլավա ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ
*Տեղեկութիւններու համար դիմել՝*
— **Ambassade d'Arménie :** 9, rue Viète — 75017 PARIS
Tél. : **01. 42. 12. 98. 00** — Fax : **01. 42. 12. 98. 03**
— **U. G. A. B. :** Tél. : **01. 45. 20. 03. 18**
— **Mme Hourig Bagdassarian** : Tél. : **01. 42. 29. 10. 24** / **06. 14. 74. 92. 97**

LES AMIS
DE LA FONDATION MARIE NOUBAR
**Déjeuner**
Au profit de leurs étudiants boursiers de la Maison d'Arménie
Invitée d'honneur : Madame **Anaïd DONABEDIAN**
le dimanche 4 février à 13 heures
au YAN'S CLUB — 5, avenue Reille — 75014 Paris
Réservations : ☎ **01. 47. 81. 28. 66**
*Tout don serait apprécié. Merci de libeller votre chèque à l'ordre des Amis de la Fondation Marie Noubar; 57, Bd Jourdan, 75014 Paris*
Un reçu *CERFA* vous sera adressé.

**ՄՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՐՄԻՑԻ ՄԱՑՐ ԵԿԵՂԵՑԻ**
*Հայոց Հաւատք եւ Աւանդութիւն Ցանճնախումբը*
«Լուսաւորչի Լապրաճ»
*հանդիպումներու չաբթին մէջ կը հրաւիրէ իր թիւ 7 Ջրոյց – դասախօսութեան*
**«ՓԵՏՐՈՒԱՐ ԱՄՍՈՒԱՆ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԵՒ ԱԶԳԱՅԻՆ ՏՕՆԵՐԸ»**
*Նիւթին չուրջ*
Հինգշաբթի, Փետրուար 8
*ժամը 19–ին*
*Բանախօսութեամբ՝*
*ՉԱՏԻԿ ՎՐԴ. ԱԻԵՏԻՔԵԱՆԻ*
*Սահակ – Մեսրոպ Մշակութային Կեդրոնի Արծրունի Ջրբաչեան սրահին մէջ*
339, av. du Prado, 13008 Marseille

ՈՒՐԲԱԹ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ 2
VENDREDI
2 FEVRIER
2001

LE NUMERO : 6,00 F

# ՀԱՅՐԵՆԻՔ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

# HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 1·400 Ֆ· — Վեցամսեայ : 725 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1·650 Ֆ· (Ամէնօրեայ առաքում)
1·500 Ֆ· (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ·
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·093 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 76e ANNEE — N° 20.093

## ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

### «ՇԱՐԺԷՆՓՐԷՍ»

(Յունուար 31 / Փետրուար 1)

### ԼՂՀ

#### ԴԱՏԱԽԱԶԸ 15 ՏԱՐԻ ԲԱՆՏԱՐԿՈՒԹԻՒՆ ՊԱՀԱՆՋԵՑ Ս. ԲԱԲԱՅԵԱՆԻ ՀԱՄԱՐ

*Յունուար 31–ի նիսաին, դատախազ Վահրամ Աւագեան եզրակացուց իր ամբաստանագիրը եւ հետեւեալ պատիժները պահանջեց Արկադի Ղուկասեանի դէմ մահափորձի յանցագործութեամբ մեղադրուողներուն. – Սամուէլի Բարայեանի դէմ 15 տարի բանտարկութիւն, ինչքերու գրաւում եւ տուգանք: Պատիժը պէտք է կրէ խիստ ռեժիմի արշելափակման կայանի մէջ, որու հինգ տարիները՝ բանտը: Պատիժի աւարտին ալ, հինգ տարի կը զրկուի պատասխանատու պաշտօն վարելու իրաւունքէն: Նոյնքան, 15 տարի բանտարկութիւն պահանջուած է մահափորձի որպէս անմիջական մասնակիցներ՝ Սասուն Աղաջանեանի եւ Լեւոն Մխրզոյեանի համար, պոյքերու բռնագրաւում, առաջինը՝ «խիստ ռիժիմ»ի, երկրորդը՝ «ուժեղացուած ռէժիմ»ի պայմաններու մէջ: 14 տարուան բանտարկութիւն առաջարկած է Էրիք Փարամազեանի համար եւ պոյքի բռնագրաւում, 10 տարի բանտարկութիւն՝ Դաւիթ Ղուլեանի համար, ութ տարի ալ՝ Գառնիկ Յարութեանի:*

*Դատախազը յարմար նկատած է միւս ամբաստանեալներուն համար պայմանական պատիժներ սահմանել· այսպէս, Արմէն Աւոտեանի, Արարատ Մուսայէլեանի եւ Գագիկ Ահարոնեանի՝ վեցական տարի, Արմէն Մուսայէլեանի, Վալերի եւ Հենրիկ Յարութեանի՝ հինգական տարի, Ալպէր Առուտամեանի՝ չորս տարի, Խաչատուր Պետրոսեանի եւ Վարուժան Մելքումեանի երեքական տարի, Վարդան Թաչեանի՝ երկու տարի:*

*Դատախազին որոշումով, պաշտպանական եւ տուժած կողմերու եզրյիշներու նախապատրաստութեան համար դադար մը յայտարարուած է մինչեւ Փետրուար 13:*

⁂

### ԱՊՕՐԻՆԻ ՋԻՆՔ, ՋԻՆԱՄԹԵՐՔ ՅԱՋՏՆԱԲԵՐՈՒԱԾ

*Յունուար 30–ին, Ազգային Ապահովութեան նախարարութեան հետախուզողները Արարատի Մարմարաչէն գիւղի երկու բնակիչներուն՝ Գնել Մանուկեանի ու Արտակ Մակարեանի անասնաբուծարանէն մեծ քանակութեամբ զէնք, զինամթերք դտած ու գրաւած են: Քրէական հետաքննութիւն բացուած է:*

⁂

### ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՕԳՆՈՒԹԻՒՆԸ ՀՆԴԿԱՍՏԱՆԻ

*Հնդկաստանի երկրաշարժէն վնասուածներու օգնութիւն հասցնելու համար, ապրէմի գօտի մեկնած է 22 հոգինոց (բժիշկ, փրկարար, մասնագէտ) ջոկատ մը: Ջոկատը իրեն հետ տարած է որոնման աշխատանքներու վարժուած հինգ շուներ, դեղ, հագուստ եւ ծածկոց:*

## ՆԱԽԱԳԱՀ Ռ. ՔՈՉԱՐԵԱՆԻ ՋՐՈՅՑԸ ԹՈՒՐՔ ԼՐԱԳՐՈՂԻՆ ՀԵՏ

*Թուրք մամուլի ծանօթ դէմքերէն Մ· Ալի Պիրանտ ցեղասպանութեան Ֆրանսայի կողմէ ճանաչումէն ետք երեւան գացած ու հարցազրոյց մը կատարած է նախագահ Ռ· Քոչարեանի հետ: Հարցազրոյցը հեռաւորուած է «Սի - էն - էն Թիւրք» կայանէն, Յունուար 31–ին: Ցաջորդ օրուան «Հիւրրիյէթ»ը լայն տեղ տուած էր Հայաստանի նախագահին պատասխաններուն, ընդգծելով ցեղասպանութեան ճանաչումին առընչութեամբ հայեւթուրք յարաբերութիւններու վերաբերողները:*

*Նախագահ Ռ· Քոչարեան գոհունակութիւն յայտնած է Ֆրանսայի ճանաչումին դոր տեղւոյն գաղութին նախաձեռնութեան արդիւնք կը նկատէ: Ցոյս կը յայտնէ որ նոյն արդիւնքը ձեռք պիտի ձգեն ԱՄՆ-ու Հայերն ալ: Ապա կ'աւելցնէ թէ խորհրդային տարիներուն Հայաստան այս հարցով չզրաղեցաւ եւ աշխատանքը կատարուեցաւ Սփիւռքին կողմէ որ բաղկացած է ցեղասպանութենէն վերապրողներու չառաւիղներէն: Ինք իր կարելիութեան սահմանին չափով մասնակցութիւն կ'ունենայ, չեչառելով· «ես ո՛չ ԱՄՆ–ու, ոչ ալ Ֆրանսայի հայ գաղութին դեկավարն եմ: Ինչպէ՞ս կրնամ ենշում բանեցընել ԱՄՆ–ու Գոնկրէսին վրայ»:*

*Ինչ կը վերաբերի Թուրքիայէն պահանջի նիւթին, Ռ· Քոչարեան ըսած է թէ ցեղասպանութեան Թուրքիոյ կողմէ ճանաչումէն ետք իրաւական որեւէ հարց պիտի չծագի: Ատիկա արդարութեան խնդիր մըն է աւելի:*

*«Հարցը իրաւական հիմ չունի: Ուստի չեմ կրնար հողային ու դրամական հատուցում պահանջել Թուրքիայէն: Մեր հարցը բարոյական է ու մեր միակ նպատակը այն է որ Թուրքիա ներողութիւն խնդրէ: Ասիկա արժանապատուութեան հարց է» ըսած է ան:*

*Թուրք լրագրողը, այսուհանդերձ, դիտել կուտայ թէ Հայաստանի նախագահը նոյն ոճով չի խօսիր իր երկրին լրատուներուն ու նիւթ կ'ընէ հատուցումի պահանջը: Մ· Ալի Պիրանտ կ'ըսէ նաեւ թէ Երեւանի փողոցը, ուրկէ տեսած մարդիկը հակառակ իրենց անտեսական ակնկալութեան, յայտնի զոհունակութիւն կ'արտայայտեն Ֆրանսայի ճանաչումին առթիւ:*

⁂

*Նոյն լրագրողը «Փոսթա» թերթին մէջ տարագրած դրութեամբ մըն ալ կ'անդրադառնայ ցեղասպանութեան հարցին մէջ իր երկրին կեցուածքին: Գրութիւնը խորագրուած է «Կրնանք այս պայքարը կորսնցնել»: Հոն, անդրադառնալով Հայերու դէմ 1915-ին կատարուածին ցեղասպանական բնոյթին մասին ընդհանուր համոզումին ու Թուրքիոյ յամառ մերժումին, կը գրէ թէ այսօրուան կացութեան պատճառը Անգարայի 20 տարուան կտրուկ կեցուածքն է: «Հայերուն եւ ազնուց զօրավիգ շրջանակներուն միակ ընդհատակը Թուրքիան մեկուսացնելն է ու Եւրոպական Միութեան հետ յարաբերութիւնները խոչընդոտել» կ'ըսէ ան, չեչտելով որ ամէնէն մեծ սխալը կ'ըլլայ պայքարէն ետ կենալ ու փակուիլ ինքնիր վրայ: Ապա կը թելադրէ Միջազգային ատեաններէն իրականութիւնները տեսնել, լաւ մտածուած, երկար ժամանակի ծրագիր մը պատրաստել ու նոր մօտեցումով հրապարակ գալ: «Հակառակ պարագային 20 – 30 տարի ետք շատ ծանր հաշուեցոյց մը կրնանք գտնել մեր առջեւ» կ'եզրակացնէ Մ· Ալի Պիրանտ:*

⁂

## LA FAMILLE ET LES AMIS DE LA FAMILLE

Ils étaient venus enterrer les morts, la famille et les amis de la famille. La route avait été longue, les uns devant, les autres derrière. Chemin faisant, on avait beaucoup parlé, beaucoup appris, ceux de derrière étaient souvent passé devant et ceux de devant s'étaient parfois attardés. Une si terrible histoire, il fallait la connaître avant de la comprendre. Les uns apportaient le matériau, d'autres la façon de le traiter. Si quelques uns parlaient, à tort, à raison ou à travers, ils étaient bien nombreux à se taire parce qu'ils n'espéraient plus atteindre le cimetière. Quand ils y parvinrent, les portes restèrent closes, ils expliquèrent et parlementèrent longtemps, trop longtemps. Les serrures étaient rouillées, on ne trouvait plus les clés. Mais les gardiens devinrent des amis, les plus fidèles amis de la famille. C'est une famille accueillante. Elle excelle à se faire des amis. Quand on obtint enfin l'autorisation de se rendre sur la tombe, le sang avait séché: avec les larmes, le granit était devenu rose, rose comme la pierre du pays. Pas de noms. Il y en aurait tant et tant, ils étaient si nombreux qu'ils ne formaient plus qu'un seul chiffre, un bloc anonyme, les un million cinq cent mille, un chiffre approximatif puisqu'on n'avait pu les dénombrer, les honorer chacun d'une sépulture.

Ils se sont réunis devant la tombe, la famille et les amis de la famille. Chacun tenait un rameau d'olivier pour le confier à une colombe. Mais il n'y avait pas de colombe et le déluge n'avait pas cessé; on mentait toujours. La paix serait pour plus tard. Certains, de la famille, avaient dans la poche une demande de réparation. C'était bien leur droit, mais les amis de la famille sont intervenus pour leur expliquer la différence. Aujourd'hui, on avait obtenu reconnaissance de la vérité. Elle n'était pas négociable. Ce qui avait été ne pouvait être modifié. C'était le sens de cette longue marche qu'avaient entreprise la famille et les amis de la famille. Le reste pourrait faire l'objet de négociations, de compromis, pas la vérité.

Le parcours avait été si long, les difficultés si grandes qu'arrivés on distribua les lauriers. Personne n'en voulait, ni la famille, ni les amis de la famille. Chacun avait apporté sa pierre et son cœur à l'ouvrage. On se rappelait les débuts, dans le désordre. Pour faire connaître la vérité, on avait fait taire les vieilles querelles. La famille s'était regroupée; elle parlait d'une seule voix. Les amis de la famille oubliaient, eux aussi, leurs divisions. Ils avaient trouvé une cause commune. La famille remerciait les amis de l'avoir rejoint, les amis la famille de les avoir accueillis, si bien qu'au bout du compte on ne savait plus qui était de la famille et qui des amis de la famille, à moins de sortir le suffixe en se présentant.

Par la magie d'une mémoire fervente, douloureusement humiliée, naquit une déclaration. En neuf mots, la France prit une gorgée d'honneur. Elle en avait bien besoin. Après tant de difficulté à assumer son propre passé, à lire en face les pages noires de son histoire. Vichy, l'Algérie, elle se montrait accueilante à la souffrance de ses citoyens venus hier d'un Orient mutilé. Elle le faisait non pour se décharger de son fardeau sur un autre pays, mais parce que, comme puissance européenne, elle avait sa part de responsabilité dans ce drame de 1915. Membre d'une communauté, elle montrait la voie aux autres membres, présents et futurs: il est inutile de chercher à éluder une vérité historique; elle vous rattrape toujours.

Qui écrit ces lignes ? Un membre de la famille ou un ami de la famille? (*) Ce souvenir, nous l'avons tant porté ensemble qu'il appartient au siècle qui vient de s'achever, à l'humanité que nous partageons. La seule réalité qui importe est que les morts d'Arménie puissent reposer en paix ici en France, eux qui n'ont pas eu de sépulture. Au cœur de Paris, sur les champs élyséens, se dressera sous peu, dans sa longue robe de bronze, coiffée d'un capuchon, vérité jaillie d'un khatchkar, Komitas, victime parmi les victimes. Pour nous qui avons entrepris cette longue marche, la halte sera brève. Nous allons poursuivre la lutte pour que triomphe partout cette vérité inscrite en France, pour la révéler à ceux qui l'ignorent, pour balayer le mensonge et la bêtise et construire un avenir commun avec les familles de ceux qui jadis, furent des assassins. La colère passera, la honte sera bue, les haines se dissiperont. Nous avons eu accès à un cimetière et pu retrouver la pierre tombale. Nous avons parlé d'une seule voix, famille et amis de la famille. Nous continuerons à le faire et, quand nous serons vieux et fatigués, nous transmettrons.

(*)

## ԹՈՒՐՔԻՈՑ ԱՐՏԱՔԻՆ ԳՈՐԾԵՐՈՒ ՆԱԽԱՐԱՐԸ ԳՈՀ Է ՀԱՑ ՀԱՄԱՑՆՔԻՆ ՑԱՑՏԱՐԱՐՈՒԹԵՆԷՆ

*Թուրքիոյ Արտաքին գործոց նախարարը «շատ տեղին, ազնեցիկ, ճիշդ, անկեղծ» դտած է Պոլսոյ հայ համայնքին անունով կատարուած յայտարարութիւնը («Յառաջ» Փետրուար 1), Ֆրանսայի կողմէ ցեղասպանութեան օրէնքին հռչակումին առընչութեամբ: «Իրենց արժեւորումները կը գնահատեմ ու շատ բնական կը գտնեմ: Մեր հայրենակիցները մեր բոլորին զգացումները պիտի բաժնեն անշուշտ· այդ յայտարարութեամբ փաստը տուին թէ իսկապէս կը բաժնեն» ըսած է Ի. Ճէմ:*

## ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՃԱՆԱՉՄԱՆ ՋՕՐԱԿԻՑ Ա. ՇԻՖ ԱՐՏԱՔԻՆ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԵԱՆՑ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲԻՆ ԱՆԴԱՄ

*ԱՄՆ–ու Ներկայացուցչական ժողովին Միջազգային յարաբերութիւններու յանձնախումբին անդամ ընտրուած է Գալիֆորնիայէն Ադամ Շիֆ: Լուրը մեծ խանդավառութիւն առեղծած է հայ պաղութին, քանի որ Ա. Շիֆ ծանօթ է որպէս ցեղասպանութեան ճանաչումին ուղղութեամբ կատարած աշխատանքով: Իր ընտրութենէն ետք ան կատարած յայտարարութեամբ չեչտած է որ նոյն յանձնա-*

(Շար·ը Դ· էջ)

ԵԿԻՊՏԱՀԱՅ ՎԱՍՏԱԿԱՒՈՐՆԵՐ

# ԱՐՇԱԿ ԱԼՊՈՅԱՃԵԱՆ

## (1879-1962)

*Ո՛չ ծնունդով եւ ո՛չ ալ ուսման տաքիներու բեռով եգիպտահայ կրնար նկատուիլ:*

*Ո՛չ իսկ անդրանիկ հունճքով եւ այդ ժամանակներուն հայրդ ազգային հանրօգուտ աշխատանքի բերքով:*

*Ի ծնէ Պոլսեցի (Սկիւտար), ի ծնողէ կեսարացի, Պէրպէրեանի եւ ապա Կեդրոնականի գրասեղաններն ու գրատախտակները մաշեցուցած այս վաստակաշատ բանասէրը, դեռ Թարմ տարիքէն սկսեալ, դեռ Պոլսոյ մէջ, ցոյց կուտայ իր նկարագրին մէկ ցայտուն դիծը, – հոգեհան աշխատանքի գնով մեր պատմագիտութեան եւ մենագրութեան (յայտնապէս առաջինին) կատակել յօժ պատմարժէք, խիտ մեծարժէք երկասիրութիւններ:*

*Արդէն ասոր վկայութեան կը հանդիպինք անոր առջինեկ աշխատասիրութիւններէն միոյն ներածական խօսքին մէջ, երբ կ'ըսղձէ, «...երեսուն տարիներէ ի վեր չըսելու համար մոլուցիւն մը, մեծամոլուցիւն մը եղած է ինծի համար հին դրամներու, դրոշմաթուղթի, գիրքի եւ այլնի հաւաքածոներ կազմողներու նման հայ գաղութներու մասին ամէն տեսակ տեղեկութիւններ հաւաքել»:*

*Սուտ չիլ, այս տողերը՝ արտագրուած անոր «Պատմութիւն Հայ Կեսարիոյ» պատկառելի աշխատութենէն(*), կը հաստատէ աներկբայ վճիռով, թէ բանասէրը պրպտումներու, զննութիւններու, թղթատումներու եւ ուսումնասիրութիւններու քրտնաջան ճամբով, կը ձգտի երեւան հանել եւ, տարօրէն բացառիկ ճշդրտութեամբ, մեզի հրամցնել մեր պատմութեան հայոց իւ՛նչ – իւ՛նչ երեսները:*

*Յիրաւի, բանասէրին հետաքրքրութիւններու ոլորտը կ'ըլլայ լայն, կը զբեղնու բազմաբնոյթ նկարագիր: Կը ներկայանան բազմազան նիւթերով: Լոյս տեսած աշխատասիրութիւններու պարզ թուարկումն անգամ, այս ըսուածին վկայութիւնը կը բերէ, – Մենագրութիւններէն՝ «Ուսումնասիրութիւն Սրբուհի Տիւսաբի» (Վենետիկ, 1901), «Գրիգոր Զօհրապ – իր կեանքը եւ գործը» (Պոլիս, 1919), «Մինաս Զերազ – իր կեանքը եւ գործը» (Գահիրէ, 1927), «Թորգոմ պատրիարք Գուշակեան» (Գահիրէ, 1940), «Գրիգոր Կեսարացի Պատրիարք եւ իր ժամանակը» (Գահիրէ, 1936): Պատմագրութիւններէն՝ «Հայք ի Հռոմկլի», (անտիպ), 1915–ին կ'արժանանայ Իզմիրլեան գրական մրցանակի(**), Պատմութիւն Հայ Կեսարիոյ» Ա. Բ. հատոր 1937, «Պատմութիւն Եզովկիոյ Հայոց» (1952), «Արտաքսական Միացեալ Հանրապետութեան Եգիպտոսի նահանգը եւ Հայերը» (1960), «Պատմութիւն Մալաթիոյ Հայոց» (1961), «Ցուշամատեան Կուսինահայերու» (1961), եւ դեռ «Սահմանադրութիւն Օսմանեան կայսրութեան», «Ազգային Սահմանադրութիւն», «Պատմութիւն Հայ դպրոցի», Ա. հատոր 1946, եւ այլն, եւայլն:*

*Որքան ալ բազմազան, ինչքան ալ բազմակի, անհրաժեշտ է ընդգծել, թէ Ա. Ալպոյաճեանի պատմագրութեան առանցքը կը կազմէ հայ գաղթականութիւնը՝ պատմական նկատուած հին – հին ժամանակներէն մինչեւ մեր ոչ չատ հեռաւոր անցեալի օրերը:*

*Առանց տատամսումի, վարանումի կրնայ ըսել, թէ ցայսօր մեր պատմագրութիւնը չունի համարժէքը անոր այնքան պատկառելի լայնածաւալ գործին, ան որ կը կոչուի «Պատմութիւն Հայ Գաղթականութեան» եռահատոր, 2000–ի մօտ մեծածաւալ էջ, երեքն ալ տպուած Գահիրէ, 1941 – 1961–ին:*

*Բանասէրը կ'առաջադրէ յստակ ծրագիր:*

*Կարեւորը, չըսելու համար հիմնական տեղ կը յատկացնէ Հայաստանի աշխարհագրութեան՝ դիրք, կազմ, իւրայատկութիւն: Ա. հատորին մէջ իրաւամբ դիտել կուտայ, թէ «Հայաստանի աշխարհագրական նկարագիրը խորունկ ազդեցութիւն մը ունեցած է մեր ֆաղաքական և մեր ֆաղաքակրթութեան պատմութեան վրայ եւ ինքն է պրիւրը մեր ցեղային տկարութիւններուն եւ ուժին միանգամայն, ինչպէս նաեւ պատճառը գլխաւոր ապէտնեռուն, որոնց ենթակայ եղած է հայ ժողովուրդը... ուրեմն Հայաստանի աշխարհագրութիւնը «պատճառաց պատճառ» կը ներկայանայ հայ գաղթականութեան»:*

*Պարզ է, թէ աշխարհագրութիւն եւ պատմութիւն, առ հասարակ, կողք – կողքի կը քալեն, դիւրաւ կ'ամբողջացնեն: Թէեւ առիւծի բաժինը կ'երթայ երկրորդին, պատմութեան:*

*Կարեւոր կը նկատենք մատնանշումը գաղթականութեան (իմա՝ գրօնք, դուրսի հայութիւն, Սփիւռք) բարերար դերին՝ հայրենի երկրին եւ ժողովուրդին համար, անխտիր: Անժխտելի ճշմարտութիւն է, երբ կը հաստատէ, «Հայերու մտաւորական շարժումը Հայաստանէն դուրս ծագում առաւ, սակայն այդ դուրսի մշակուած ուժը անշուշտ հայրենիքի համար էր, որ կը գործէր»: Եւ դեռ, «Հայ գաղթականութիւնները մեծ դեր ունեցած են ազգին ճակատագրին բարելաւման նպատակով առնուած քայլերուն մէջ եւ այդ ուղղութեամբ տակաւին իրենց պաշտօնը չէ աւարտած»:*

*Բանասէրին իր մեծարժէք աշխատասիրութիւնները կը մշակէ առաջուց կազմուած յստակ ծրագրի մը հիման վրայ: Ասոնց չատերուն մօտ մենք կը դանենք կարգ մը հարցումներու պատասխանները, օրինակ, թէ ինչո՞ւ եւ ի՞նչպէս մեռնելէ ետք կը հաստատուին այստեղ կամ այնտեղ: Ապա՝ կարգաւ կը ներկայացնէ կարելի ճշդրտութեամբ տուեալ գաղութին ազգային ներքին կեանքը իր բազմադիմի երեսներով: Մերոնց քաղաքական կամ տնտեսական կեանքը գանազան ժամանակներուն եւ վերիվայրումներուն ընթացքին: Մերոնց համբանքը՝ թուականներու հասկնալի փոփոխումներով: Մայր եկեղեցի եւ յարանուանութիւններ: Իմացական – մտաւոր չարժում՝ դպրոց, կրթական դործ, մշակ: Մամուլ, տպարան եւ այլ:*

***

*Արշակ Ալպոյաճեանի վաստակին նըւիրուած այս տողերը փորձենք դարձնել առաւել ամբողջական:*

*Գիտենք, թէ Գահիրէի մէջ երկար տարիներ կը վարէ ուսուցչի պաշտօն, տեղւոյն Գալուստեան Ազգային վարժարանը: Բազմաթիւ են անոր չունէին տակ հաստակ նեառած, ուռճացած տաները: Իրլորն ալ անոր եւ հոյլ մը այլ նուիրեալներու չըսնորհիւ տասցած են ազգային առողջ դաստիարակութիւն: Շատերու մօտ հրահրած է սէր հանդէպ գաղութին հայոց անցեալի էջերուն: Մէկն ու մէկուն: Կարդացած ենք, թէ եղած է կրթական մշակ, Պոլիս, Խասեան վարժարան: Ապա՝ Ցունաստան, Քորֆուի որբանոցները: Պոլսոյ մէջ տաեն մը կանոնաւոր կ'աշխատակցի Բիւզանդ Քէչեանի Բիւզանդիոնի: Հոն, յատկապէս 1900 – 1915 լոյս կ'ընծայէ «Անհետացած Դէմքեր» ընդհանուր խորագիրին տակ, մեռած մըտաւորականներու նուիրուած չահեկան էջեր: Առնցմէ Գրիգոր Զօհրապ, լոյս կը տեսնէ մշակուած առանձին հատորով, չուրջ 250 էջ, տուսար մենագրութիւն մը նահատակ գրագէտին մասին: Միաժամանակ կը վարէ Պատրիարքարանի քարտուղարի պատասխանատու պաշտօնը: Գահիրէի մէջ եւս կը տանձնէ Ազգային Առաջնորդարանի դիւանապետի կարեւոր պաշտօնը: Որքան դիտենք, ժամանակ մը անդամ կ'ընտրուի Թեմական Ժողովի, նոյնիսկ դառնալով տասր վոխ – տեղապետը:*

*Բանասէրին անտիպ աշխատութիւնները (թիւով՝ 22) մահէն ետք Հայաստան կը տեղափոխուին կտակակատար Ա. Գարատաչեանի (չրջան մը վարիչ – տնօրէն Փարիզի Նուպարեան մատենադարանի) ջանքերով:*

*Ըլլալով չահեկան, կուտանք մէկ քանիին անունները: Հայերը Բիւզանդական երկիրներու մէջ, նաեւ՝ Իրանի, Իրաքի, Պրուսայի, Տրապիզոնի Հայերը, առանձին - առանձին չօշափուած նիւթեր, սահմանուած առանձին հատորներու: Ֆըրանսա եւ Հայերը, Ամերիկա եւ Հայերը, տպագրութեան արուեստը ի Հայս, կեանքն ու գործերը կարապետ Փանոսեանի, կարապետ Իւթիւճեանի, Արմենակ Հայկունիի, Բ. Քէչեանի, Վ. Թէքէեանի, ամէն մէկը առանձին հատոր եւ այլն:*

*Լոյս աշխարհ կուգա՞ն. իսի՛ւ թէ:*

***

*Այս պահուս կը յիշենք ողբացեալին առ խօսքերը, արտասանուած առիթով մը, – կեանքիս մէջ միակ հաճոյքը եղած է կարդալը եւ գրելը... ժամանակիս մեծ մասը անցուցած եմ տանս մէջ, լաւագոյն ընկերներս եղած են գիրքը եւ գրիչը, որոնց հետ ապրած եմ եւ պիտի շարունակեմ ապրիլ այնչափ ատեն որ Աստուած կեանք պարգեւէ ինծի:*

*Վարձքդ կատար, վաստակաւոր բանասէր:*

ԺԻՐԱՅՐ ՄԻՐԻՃԵԱՆ

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(*) «Պատմութիւն Հայ Կեսարիոյ»: Առաւելաբար կը շօշափէ Փոքր Ասիոյ սրտին բազմած կապադովկիոյ երբեմնի հայահոծ շրջանի եւ, հոն թառած պատմական կեսարիոյ անցեալը, տեղագրութիւնը: Երկհատոր, 2479 էջ, հրտ. Կեսարիոյ եւ Շրջակայքի Հայրենակցական Միութեան Գահիրէի վարչութիւն, 1937, Գահիրէ:

(**) Բարեբախտ դիպուած պէտք է ընկատել այս անտիպ ուսումնասիրութեան մէկ կարեւոր հատուածին հրապարակումը Թէոդիկի 1909–ի Ամէնուն Տարեցոյցին մէջ, Գ. տարի: Չեղինակին նկարով վեց մանրատառ էջ ներկայացնող հատուածին խորագիրն է՝ «Կ. Պոլսոյ Պատրիարքութիւնն ու Պրուսայի, Էսիրնէի եւ Իզմոսքոյի առաջնորդութիւնները»:

Ժ. Մ.

# ՑԻՐ-ՎԱՀԱԳՆ՝ ԵԱՆՑ-ԳԼԷՕՊԻ ՄԷՋ

## ՈՒՐԻՇ ՄԵԾԱՐԱՆՔ ՄԸ ՇԱՐԼ ԱԶՆԱՒՈՒՐԻՆ

*Եան'ց Գլէօպլի հիւրընկալ մեծ սրահին պատերուն տարածքը բաւարար չէր եղած պարփակելու համար Տիր Վահագնի 55 նկարներուն մէջ բացուած աշխարհը, որոնց բոլորն ալ ազնիւ, սրտաբուխ մեծարանք մը կ'ընծայեն արժանաւորին. նախապատիւ արժանաւորը՝ ինքն է, Շարլ Ազնաւուր, որուն ամէն Հայ պարտական կը մնայ հիմա:*

*Ինչի՛ էր նման մեր աշխարհը, հարց կուտայինք մենք մեզի. եւ ահա նկարիչը Շարլ Ազնաւուրի նայուածքով կը գծէ ահմանները այդ աշխարհին, մեր մոլորակի համեմատութիւններով ընդարձակ, որոնք ծայր կուտան Թերեւս Ղարաբաղի լեռներու լանջին կառչած դունապեղ դիւղէ մը. դիւղին վերեւ կը տարածուի Ազնաւուրի նայուածքը, հաւանաբար արձագանգ մըն ալ ազօթքի վերածուած իր կարգ մը երգերէն. եւ անցնելով Էջմիածնի ու Արարատի, Անիի եւ Վենետիկի վրայով, պահ մը երկար մնալով Փարիզ՝ Սաքրէ Գէօր, Մոնմարթրը, Ադէքսանդր Գ. կամուրջ, Էյֆէլ, ապա հասնելով Նիւ – Եորքի զարպասներուն՝ լուռ կը հարցապնդէ Ֆրետերիք Պարթոլտիի Ազատութեան արձանը, չարունակելէ առաջ իր երթուղին մինչեւ Ռաշմորի սեպ լեռներու ժայռին քանդակուած ամերիկացի չորս նախագահներու – Ճորճ Ուաչինկթըն, Թոմըս Ճեֆերսըն, Ապրահամ Լինքըն եւ Թէոտոր Ռուզվելթ – հաւաքական դիմաքանդակներուն պատուանդանը:*

*Ամէնուր է Ազնաւուր. իր երգերուն չերմ չունչով եւ հասուն բառերով, եւ իր այնքա՛ն ազնիւ նայուածքով կը խօսի մարդոց սրտերուն, պղպջումներուն, եւ մարդկութեան խղճմտանքին վերջապէս: Գեղապէտ մըն է Տիր – Վահագն առաջին հերթին իր ընտրութիւններուն, իր խորհրդանիշներուն մէջ: Կռունկները միշտ պիտի խռովեն ու պիտի փոթորկեն Հայոյն պղպջական աշխարհը, եւ զինք պիտի մղեն կարօտաբաղձ երջանկութեամբ դիտելու զեղեցկութիւնը Սէնի վրայ նետուած՝ անզգալաբար կոր՝ դեպի մէկ ափէն միւսը Ադէքսանդր Գ. կամուրջին: Մրթնոլորտը միշտ յագեցած է անապական չունչով ու նայուածքին ազնուութեամբ, իր ինքնութիւնը, իր գոյութեան եւ գոյատեւման անբռնաբարելի իրաւունքը արդարօրէն հռչակելով, ընդարձակելով ինքն իր վրայ կծկուող մեր մանրատիեզերքը (microcosme):*

*Իրաւ է որ Շարլ Ազնաւուր աւելի ընդարձակ ու արմատական, խոր համեմատութիւններ ստացաւ այն օրէն ասդին, երբ մարմին ու հոգի՝ յանձնառու եղաւ հանրային կարծիքին առջեւ, զօրաշարժի ենթարկելով միանականութեան մարդկայնական պղպջումներէ մղուած իր արուեստակիցները, իր ամբողջական մասնակցութիւնը ընծայելու իր հայրենի տան վերաչինութեան, բնութեան պատուհասումով մանակիօրէն վնասուած, եւ միշտ կրկնակի վտանգի տակ թէ՛ նոր երկրաշարժի մը, եւ թէ տեւականօրէն թշնամական չրջապատին: Իրաւ է նաեւ որ երգիչին յանձնառութեան յանդգնութիւնը երաչխաւորուած էր նժարի միւս ափսէին մէջ դրուած իր արուեստին արժէքովը, իր համբաւին հարապատութեամբն ու կշիռովը: Այն աստիճան որ աւելի ուշ, բայց միշտ ու միայն իր ազդին լինելութեան կապակցութեամբ, երբ քաղաքավարօրէն կը մերժէր՝ ինք նոր ժամանակներու ազնուական թրուպադուր մը՝ Ֆրանսայի Վերակոյտի նախագահ Ֆրանսուա Փոնսըլէի մէկ սրտագին հրաւէրը, իր մերժումին պատգամը ընդունելի կը դառնար, եւ իմանալի: Ազնուհետեւ արդար էր ըսել՝ Ազնաւուր հաւասար եղաւ ինքն իրեն...*

*Տիր – Վահագնի լայնածիր համապարփակ, ինքնատիպ նախաձեռնութեան ոգին եւս պայծառ է, բացայայտ, – հայրենի տեսարաններն ու արտասահմանի մեծ ոստաններու խորհրդանշական տեսարանները իրր Հայաստան եւ իրր Սփիւռք կը զուգորդուին Ազնաւուրի դիմանկարին՝ ներկայացնելու համար մեր համայն ժողովուրդին երախտագիտական արտայայտութեան համապատկերը հանդիպ մեծ երգիչին, նուիրեալին: Նկարիչին ներաչխարհէն բխած այդ պատկերացումները կը գծեն Ազնաւուրի ուղեւորութիւնները հոգեկան թռիչքներով ալ ժամանակի ու պատմութեան տարածքին մէջ, երկու ցամաքամասէ միւս ցամաքամաս, արհեստագիտական գեանի վրայ, բայց նաեւ իր խղճմտանքին թելադրութիւններուն ունկընդիրը: Այս ձեւով ան կը հաշտեցնէ երգերուն աւանդականը անհատին անմնացականին հետ ազդին կապակցութեամբ: Այս խտասով ու այս արժէքով է որ յըստակ ու աներկբայ դիրքորոշումները երբեք չխոցեցին գեկավար չրջանակները կամ չանտեսուեցան ասոնց կողմէ: Իր պատգամը միշտ անցաւ, լսուեցաւ:*

*Տիր – Վահագնի բազմագոյն մատիտանկարները, սանկիւինները ընդհանրապէս, մեծագոյն մասամբ ներչնչուած են Շարլ Ազնաւուրի հանրածանօթ երգերէն, ատուերային, կիսատ դիմանկարներով, որոնց մէջ ամէնէն տպաւորիչն ու խորթափանցը կը հանդիսանայ նայուածքը՝ դիտողին զգացումները, խիզճը հարցապնդող: Տեղ – տեղ տեսանելի չրթունքները կ'երգե՞ն, կը խօսի՞ն, իմանալիին եւ լռութեան սահմանին վրայ:*

*Պատգամ մը կայ այս ցուցահանդէսին մէջ: Անկասկած, եւ այդ պատգամը՝ արտայայտութիւնն է նկարիչին՝ զգացականութեամբ լեցուն երախտագիտութեան, ինքնատիպ ու առատաձեռն մեծարանք մը, ու երախտագիտութենէն ու մեծարանքէն անդին, անկորնչելի, արձանագիր վկայութիւն մը երգիչի վաստակին, յանձնառութեան եւ նուիրումին:*

ՆԱԶԱՐԷԹ ԹՕՓՈՒԼԵԱՆ

**REGARDS ET VISIONS**

Exposition de sanguines de **DIR VAHAKEN**

Exposition du 15 janvier au 15 février (de 10h à 15h sauf le dimanche)

YAN'S Club, 5, avenue Reille, Paris 14e

# ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՆԻՒԹԸ ԵՒ ՊՈԼՍՈՅ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐԸ

Իսչպէս արձագանգած էինք Յունուար 30-ի մեր թիւով, Պոլսոյ պատրիարքը Մեսրոպ Արք. Մութաֆեան ցեղասպանութեան հարցով կրկին թիւրախ եղած էր լրագրողներու հարցումներուն երբ այցելած էր Այվազովսկիի գործերով բացուած ցուցահանդէսը: Յունուար 29-ի «Մարմարա»ն տուած էր Մեսրոպ Արք.ի ուղղուած հարցումներուն եւ անոր պատասխաններուն ամբողջութիւնը. ի՛արտատպենք այդ զրոյցը որ յատկութեամբ ցոյց կուտայ թէ որքա՛ն նեղացնող կացութիւն մը մը կը ստեղծուի ամէն անգամ Պոլսոյ պատրիարքին համար երբ կը պարտաւորուի կրկնել ու կրկնել ամենայն բացութեամբ յայտնուած իր դաղափարները, միշտ նոյն նիւթին մասին:

***

Հ. – Ֆրանսայի Խորհրդարանի ցեղասպանութեան օրէնքին մասին այսքան շատ բան խօսուեցաւ, բայց դուք նախընտրեցիք լուռ մնալ: Ըստ ձեզի, ցեղասպանութիւն մը պատահա՞ծ է:

Պ. Հ. – Դուք ինծի այսպիսի հարցում մը հարցուցած մի՛ ըլլաք: Ամէն մարդ դիտէ որ չատ ցաւալի եւ չատ սրտակեղեք դէպքեր պատահած են: Եւ խորունկ հետքեր ալ մնացած են այդ դէպքերէն: Իմ դերքս յարմար չէ որպէսզի պատմական կամ իրաւական վճիռ մը արձակեմ: Միւս կողմէ, կը զարմանամ որ ուրիշներն ալ այսքան դիւրութեամբ «պատահեցաւ» կամ «չպատահեցաւ» կ'ըսեն: Մէջտեղը այնքա՞ն խորունկ վէրք մը կայ, որ այս հարցը պէտք չէ կեղեքուի ոեւէ մէկու կողմէ: Այո՛, ցաւերը պէտք չէ կեղեքումի նիւթ դառնան: Այսինքն մէջտեղը խորունկ վէրք մը կայ ահաւասիկ: Ինչ որ մեզի անկ է, այն է թէ փոխանակ այդ վէրքին վրայ աղ կամ լեմոն սրսկելու, պէտք է արդելք ըլլանք այդ վէրքին արիւնահոսութեան, պէտք է բալասան քսենք վէրքին վրայ, վիրակապերով դարմանենք այդ վէրքը: Ամէն մարդ բան մը կ'ըսէ Դաշնակներուն մասին կը խօսին: Հնչակներուն մասին կը խօսին: Համիտիյէի գօրապետներուն մասին կը խօսին: Կը խօսին բայց արխիւներու կողմէ փաստուած բացայայտ պատմութիւն մը չկայ: Կարեւորն այն է որ մենք, հակառակ 80 – 100 տարի առաջ պատահած դէպքերուն, մարդոց միջեւ ցանենք սիրոյ եւ բարեկամութեան հունտերը եւ ապահովենք անոնց ծլարձակումը: Ամէն բանէ առաջ, պէտք է սիրել: Ինծի չատ հարցուեցաւ, չատ ալ խօսեցայ: Դարձեալ կը կրկնեմ: Երկու կողմերն ալ, այսինքն Թուրքիա եւ Հայաստան, երկխօսութիւն պէտք է հաստատեն եւ իրարու հետ պէտք է խօսին իրենց հասարակաց անցեալի մասին: Այլապէս անհանդուրժելի է ամէն ապրանքներուն դէմ «պոյքոթ» հռչակելով որեւէ լուծման կարելի չէ յանգիլ: Ի՞նչ մեղք ոսկան, որ կարծես խելայեղ չրջան մը կ'ապրինք: Կարծես մէկը դարձեալ կոճակի մը վրայ կոխեց: Ըսէ՛ք, ինծի, խելայեղութեան չրջանի մը մէջ գտնուող մարդիկ կրնա՞ն տրամաբանական կերպով խօսիլ: Կրնա՞ն ճիշդ ուղղութիւն մը ընտրել: Կը դառնաք, նոյն տեղը կուգաք: Հիմա ա՛յդ է կացութիւնը: Հայաստան ի՛ր տեսակէտը ունի: Թուրքիան ալ ի՛րը: Բնականաբար, երկու կողմերն ալ իրենց տեսակէտները պաշտպանել պիտի չարունակեն, որովհետեւ եթէ մէկու մը հետ էք, անոր եռեւէն առաւօրէն կրնաք խօսիլ: Բայց ի վերջոյ, ձեր երածը տեղքայլ է: Մինչդեռ, եթէ ընդհակառակն մէկտեղուիք, սեղանի մը չուրջ եթէ բոլորուիք, եթէ իրարու աչքերու մէջ նայելով իրարու հետ խօսիք, ճաչէք, խմէք, այն ատեն կը նշմարէք որ իրականութեան մէջ ձեր դիմացինն ալ ձեզի նման զգացումներ ունի: Ասիկա չատ կարեւոր է, ահաւասիկ ա՛յն ատեն է որ կը սկսի երկխօսութիւնը: Կը սկսիք արուեստի, մշակոյթի եւ առեւտրական ապրանքի վրայ յարաբերութիւններ մշակել, կը բարեկամանաք: Եւ այն ատեն կրնաք հարցերը սեղանի վրայ դնել: Ահաւասիկ ա՛յն ատեն է որ մեր պարտականութիւնը կը սկսի:

Ես հոգեւորական եմ, կը քարոզեմ, կը ջանամ մարդիկը քով քովի բերել: Դուք լրագրող էք, կը գրէք, լուր կը հաղորդէք, այսինքն ամէն մարդ կերպով մը իր նպաստը կը բերէ երկխօսութեան: Ինչ որ պէտք է ընենք, հեռեւեալն է. երկու կողմերու միջեւ սիրոյ յարաբերութիւններ հաստատել, բարեկամութեան եւ ղրացութեան մթնոլորտ ստեղծել: Թուրքերն ու Հայերը պարտաւոր են այսպէս ընելու: Աստուած այս ժողովուրդները ղրացի ղարձուցեր է եւ յաւիտեանս անոնք այդպէս պիտի մնան: Ցաւերժական թշնամութեան տեղ աւելի լաւ չէ՞ փոխադարձ եւ մնայուն բարեկամութիւն հաստատել:

Հ. – Կը մտածէ՞ք Կրօնից Տեսչութեան հետ միատեղ յայտարարութիւն մը հրատարակել: Կամ դուք ուրիշ ի՞նչ ընել կը մտածէք:

Պ. Հ. – Կրօնից Տեսչութենէն այդպիսի առաջարկ մը չեկաւ: Եթէ գայ, կը մտածենք: Ես ալ լսեցի որ Կրօնից Տեսուչը պիտի առաջարկէ եղեր աղօթք մատուցանել 1915-ի բոլոր զոհերուն ի յիշատակ: Եթէ ասիկա օգտակար է, անշուշտ որ կ'ընենք: Ինչո՞ւ չընենք: Եթէ առաջարկը մեզի հասնի, կը նստինք, կ'արժեւորենք: Մեռեալները պէտք է յարգանքով յիշատակուին: Օրինակ ես, որպէս անհատ, սա վերջին օրերու ընթացքին չատ տառապեցայ: Ես չատ յուզուեցայ Տիյարպաքըրի Ապահովութեան Տնօրէն Կաֆֆար Օքքանի դէմ կատարուած զաւճանական յարձակումին պատճառաւ: Կարելի՞ է չարտասուել եւ այս անիրաւութեան դիմաց չտառապիլ: Գալով ձեր այն հարցումին թէ մենք ի՞նչ կրնանք ընել որպէս Թուրքիոյ Հայեր, հոն ալ ահաւասիկ մեր վիճակը յայտնի է. մենք մըտացած ենք խաչաձեւ կրակոցներու միջեւ: Մենք թէ՛ հայկական ծագում ունինք եւ թէ Թուրքիոյ Հանրապետութեան հպատակից ենք: Այս երկիրը մե՛ր ալ երկիրն է: Անշուշտ որ փոփոքողը կրնայ երթալ, դժուար չէ, մինչդեռ մենք հո՛ս ենք: Մեր երկրին չահերը մե՛ր ալ չահերն են: Օրէնքներու նկատմամբ յարգալից ժողովուրդ մըն ենք եւ երջանիկ ենք որ այդպէս ենք: 1461-էն ի վեր պոյութիւն ունեցող մեր Պատրիարքարանին եւ Թուրքիոյ Հայերուն վարքագիծը այս ուղղութեամբ է: Ես ալ կը չարունակեմ նաւարկել նոյն ուղեգծին վրայ:

## ԼՐԱՏՈՒ ԱՐԱՏՆԵՐԻ

# ԱԼԻՍԻԱ ԹԷՐԶԵԱՆ ԵՒ ԱՆՍԻԷՆԹՐՈՍ ԽՈՒՄԲԸ

Փետրուար 12-ին, ի նպաստ «Փողոցի մանուկներուն» համերգ մը կը տրուի (*) Ալիսա Թէրզեանի եւ Անսիէնթրոս խումբին կողմէ: Ալիսա Թէրզեան արժանթինահայ ծանօթ յօրինող է եւ յայտարարին մաս կը կազմեն նաեւ իր գործերը: Կազմակերպիչն է՝ Ժառանգն տը Միւզիքի Երաժշտական Միջազգային Ձեռնարկը:

(*) Lundi 12 février à 20 h 30

Maison des Cultures du Monde
101, bd. Raspail, 75006 Paris

## ՀԱՑԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

### ՄԵՍՐՈՊ ԱՐՔ. ԱՇՃԵԱՆ ԳՐՈՂՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԱՆԴԱՄ

Հայաստանի Գրողներու Միութեան անդամ ընտրուած է Մեսրոպ Արք. Աշճեան, որ 1995-էն ի վեր Հայաստան կ'ապրի: Կարեւոր աշխատանք տարած է դրական եւ հանրային կեանքին մէջ:

Անդամատետրը իրեն յանձնուած է, Յունուար 26-ին, Հրանտ Մաթեւոսեանի կողմէ, Երեւանի Կամերային Երաժշտութեան Տան մէջ, անոր 60-ամեակին նուիրուած երեկոյթի մը ընթացքին:

Մեսրոպ Արք.ը ողջունած են Սիլվա Կապուտիկեան, Ռազմիկ Դաւոյեան, Սօս Սարգսեան, Ռուբէն Յովսէփեան, ակադեմականներ՝ Վարդգէս Յարութիւնեան, Լեւոն Մկրտչեան եւ ուրիշներ: Վերջին վեց տարիներու ընթացքին, Մեսրոպ Արք. նիւթական աղբիւրներ գտած է հրատարակելու համար պատմական, գիտական եւ դրական 60-է աւելի գործեր:

Արարատեան թեմի Առաջնորդական Փոխանորդ Նաւասարդ Եպիսկոպոս կճոյեանը յոբելեարին փոխանցած է Ամենայն Հայոց Գարեգին Բ. Կաթողիկոսի բարեմաղթութիւնները: Հրապարակուած են նաեւ Մեծն Տանն Կիլիկիոյ Արամ Կաթողիկոսի շնորհաւորական գիրը եւ Մշակոյթի նախարար՝ Ռոլան Շառոյեանի ողջոյնը:

***

## ԼՂՀ

### ՊԵՏԱԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲ 1700-ԱՄԵԱԿԻ ՏՕՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

Նախագահ Արկադի Ղուկասեանի հրամանագրով պետական յանձնախումբ մը ստեղծուած է 1700-ամեակի տօնակատարութեանց համար, դլխաւորութեամբ Հանրապետութեան նախագահին, վարչապետ Ա. Դանիէլեանն ալ կը վարէ տեղակալի պաշտօնը:

Յանձնախումբը կը բաղկանայ 14 անդամներէ, որոնց կարգին Արցախի թեմին առաջնորդը՝ Պարգեւ Արք., Արտաքին, Կրթական, Գիտութեան, Մշակոյթի նախարարները, Հայաստան, Ռուսաստան, ԱՄՆ եւ Փարիզի ներկայացուցիչները եւ այլ անձեր: Յանձնախումբը երկու չաբթուան ընթացքին պէտք է ներկայացնէ տօնակատարութեանց ծրագիրը մը, համագործակցութեամբ Արցախի թեմին:

## Ի ՅՈՒՇ ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ 44-ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ

# ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

### 1.- «ՓԱԽԷՔ, ՀԱՅ ԱՂԲՐՏԻՔ, ՓԱԽԷՔ»

Երբ տուն հասայ, բոլորը ահուդողի մէջ էին արդէն: Դուռ – դրացի բաներ մը կը փախցին պատուհանէ պատուհան: Անոնք որ սովորութիւնը ունէին դիշերանոցը հագած, կօշիկներուն տեղ զարդարուն մուճակներ դրած նաիլ դուռներուն առջեւ, ներս քաչուած էին կանուխէն: Ամէնօրեայ չէնչող, պապաչուն ասուլիսին տեղ չարաչուք լռութիւն մը կը տիրէր, միայն փսփսուքներով խզուած:

Անշուշտ չատ բան չէի հասկնար այս անցուդարձէն: Բայց դիտեցի կարդ մը բաներ:

Թիթեղէ անտուկներու մէջ մոխիր լեցուցած, տեղաւորեր էին զրան եռին, որպէսզի խուժանին դլխուն, աչքերուն թափէին, եթէ յարձակում գործէր:

Ցետոյ, սանդուխ մը պատրաստեր էին բակին մէջ, ի հարկին հարեւան Պարսկին ընակարանը ապաստանելու համար: Բարձր պատ մը կը բաժնէր երկու տուները, բայց կարելի էր անցնիլ եւ հոգի փրկել:

Հայրիկը չատ կանուխ վերադարձած էր եւ կը պատմէր օրուան դէպքերը: Ու կ'աւելցնէր.

– Վտանգը անցած չէ տակաւին: Կրնան մեր թաղն ալ իջնել: Այսօր եկեր են մինչեւ Շուկային բերանը, բայց Պատրիարքարանէն Սուլթանին դիմած ընլալով, ոստիկանները խուժանը կեցուցեր են հանրակառքի դծին վրայ:

Յաջորդ օրը ո՛չ չուկայ, ո՛չ դպրոց: Պանք Օթոման եւ Սամաթիա:

### 2.- «ԻՋԻՐ, ԱՐՓԱՅ ՀԶՕՐ»

Կեդրոնական վարժարանը փակուած էր: Ճարահատ պիս դրին թաղին ամերիկեան վարժարանը, որ առաւելապէս յատուկ էր չափահաս աղջիկներու:

Այն ատեն անգլերէնի դասընթացք մը հաստատուած էր հայ երիտասարդներու համար եւ հայրս ալ աչակերտ ընլալով, դպրոցին տեսչութիւնը հաւանած էր ընդունիլ իբրեւ ծանօթ բարեկամի պատակ եւ անչափահաս:

Ջարդէն վերջը, ինքնին դադրեցաւ անգլերէնի դիշերային դասընթացքը: (Այն ատեն քանի՞ հոգի դիտէին թէ անգլերէն սորվելու այս մարմաջն ալ թելադրուած էր Լոնտոնի «անգլիասէրներէն» եւ «հայասէրներէն», իբրեւ արդիւնք Պերլինի վեհաժողովին):

Սորվելիքս մեծ բան մը չէր այս դպրոցին մէջ: Հայերէնի դասը սառնաձնած էր բարեպաչտ վարժուհի մը, որ լինք դասի կը կարօտէր: Միւս առարկաները, անգլերէն, կ'աւանդէին միսիոնարուհիներ, որոնց մէկը, Միս Փարքըր, բան – դործ ըրած էր իր լեզուն սորվեցնել հիմնովին: Թուրքերէն դիտնալով հանդերձ անգլերէն կը խօսէր, որպէսզի լսեմ, խօսիմ եւ սորվիմ:

Բայց ո՛չ. սորվելիք չատ բան ունէի այս դպրոցին մէջ:

Նախ, ամէն առտու, աղօթքէն վերջը պիտի արտասանէինք Աստուածաչունչի դիրքերուն անունները, – Ծննդոց, Ելից, Թուոց, Երկրորդումն Օրինաց Դատաւորաց, Ա. Թագաւորաց, Բ. Թագաւորաց, Գ. Թագաւորաց, Նաւումայ, Ամբակումայ, եւ այլն: Ամէն օր անխափան, բարձրաձայն եւ խմբովին: Ներելի չէր մէկ անուն իսկ փախցնել:

Ցետոյ պիտի սորվէինք համով – հոտով երգեր.

Իջիր, արփայ հզօր,
Ա՛ունդ փառաւոր,
Տուր որ գովեմք:

կամ, – «Ցիսուսի եկ, Ցիսուսի եկ»:

Կային Թուրքերէն եղանակներ ալ զոր կը լսէինք յարակից ժողովարանին մէջ, կամ կիրակնօրեայ դասերու առեն:

Ջելէնկիմ վար տըր կիւզել տիյարա,
Տավէք իտէր, կիտէնէյիմ...

Թուրքերէնն ալ ունէր իր «Ցիսուսի եկ»ը – «Ցիսուսա կէլ»: Եւ ուրիշ գոհարներ որ անգլերէնէ հայերէնի թարգմանուած էին, իրրեւ հոգեւոր երգ:

Ինչ անուշիկ, խաստուտիկ խայծեր՝ կիրակնօրեայ զպրոց յաճախելու համար: Ո՛րքան չատ գացած ըլլայիր, այնքան աւելի եւ ծանրարժէք նուէրներ կը ստանայիր Ամերիկայէն, Ծնունդի առթիւ, – խաղալիք, հանդերձեղէն, ուտելիք, եւայլն: Ամէնէն բախտաւորն ան էր որ 52 կիրակի անխափան հետեւած կ'ըլլար:

Ես հազիւ 15 – 20 կիրակի գացած էի, այն ալ առաջին տարեշրջանին: Այս առթիւ ստացած նուէրներուս մէջ կը յիշեմ կապոյտ փողկապ մը թուղթիկ, որ այնուհետեւ զարձաւ միակ փողկապս, զոյնով թէ ձեւով, մինչեւ Միսաք Մեծարենցի մահը, երբ ես ալ սեւ կապել սկսայ Գեղամին պէս: (Օսմանեան Սահմանադրութեան չրջանին, երբ ողբացեալ Ակնունին երեւցաւ այսպէս թուղթիկ սեւ փողկապով եւ հետեւողները չատցան, մէսմէխաներ Դաշնակցական փողկապ կը կոչէին այս ձեւը, թիւրիմացութեամբ):

***

Դպրոցին մէջ կային հարուստի աղջիկներ, 14 - 16 տարեկան, որոնք չրջանը աւարտելէ վերջ կ'երթային Հայ Սքուլ:

(Շար. 6)

(Շար. Ա. Էջէն)

*խումբին անդամակցութիւնը իր առօջնային նպատակներէն եղած է միշտ ու այսօր գոհ է որ առիթ կ'ունենայ զօրավիգ ըլլալու միջպետային կարգ մը նախընտրութիւններու կարգին իրականացնելու Հայերու ցեղասպանութեան ՄԱՄՆ-ու կողմէ պաշտօնական ճանաչումը:*

# ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

## ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

*ՌՈԼԱՆ ՏԻՒՄԱ, Արտաքին նախկին նախարար եւ նախկին նախագահ Սահմանադրական Խորհուրդին, չկրցաւ ինքզինք զսպել Էլֆ-ի Ճունուար 31-ի դատական նկատին եւ առիթ տուաւ միջադէպի մը: Հակառակ փոստարանի իր հանդամանքին, ջղագրգռուած իրեն եղած հարցումներէն, յանկարծ պոռթկաց՝ «կը տեսնէ՛ք, երբ օր մը զբաղիմ դատաւորներով»: Նիսաը ընդհատուած է եւ երբ վերսկսած է ժամ մը յետոյ, Տիւմա նեղոզութիւն ինդրած է, ճշդելով որ խօսքերը չէին համապատասխաններ մտածումին: Զղագրգռութեան պատճառը կը կայանար մանրամասն հարցումներուն մէջ, զոր կ'ընէր դատախազին տեղակալը այն 10 միլիոն ֆրանքին մասին, զոր իր հաշուոյն գրած էր գրամատունը 1989-էն 1997: Տիւմա կը մերժէր պատասխանել: Երկխօսութիւնը բուռն ընոյթ ստացած էր: Դատախազը կը պնդէ «ոչ մէկ արդարացում կուտաք գրամատուն գրուած գումարներուն մասին», «ամօթ է» կը բացագանչէ Տիւմա, «ինդրե՛մ» կը չանայ հանդարտեցնել դատախազը, «Ձեզի պահեցէք ձեր ինդրանքները, օր մը, անձամբ պիտի զբաղիմ կարգ մը առենակալներով: Դեռ խօսքի որոշ ազատութիւն ունիմ այս երկրին մէջ» կ'ըսէ Տիւմա եւ անմիջապէս դատախազը դիւանապետին կը հրահանգէ՝ «սպառնալիքնե՛ր, սպառնալիքնե՛ր, արձանագրեցէ՛ք»:*

*ԱՆԱԳԱՐԱ. «Կ'ապաֆրանսականացնէ» կը խորարէր Ֆիկարօ Փետր. 1-ին, բողոքելու համար Հայոց ցեղասպանութեան ճանաչման Ֆրանսայի կողմէ: Անգարայի թաղապետութիւնը կը ծրագրէ փոխել Փարիզ, ու Կօլ եւ Սթրազպուրկ փողոցներու անունները: Քաղաքապետը կ'ուզէ նաեւ յուշարձան մը բարձացնել Ֆրանսայի զոհ Ալժերացիներու յիշատակին: Այս վերջին լուրը Լիպերասիոնն ալ կու տար:*

*ՍԹՐԱԶՊՈՒՐԿԻ ՄԷՋ, Ճունուար 31-ին, հանդիպում մը ունեցան Ֆրանսայի եւ Գերմանացի զեկավարները: Շիրաք, Ժոսփէն եւ Շրէօտէր զոհ են ճաչին մթնոլորտէն: Ֆրանսայի նախագահը «հաճելի, կարեւոր եւ օգտակար» որակեց տեսակցութիւնը, գալով Շրէօտէրի այնքան զոհ մնացած էր որ առաջարկեց 6 – 8 չաբաթը անգամ մը կրկնել:*

*ՓԵՏՐՈՒԱՐ 1-ԻՆ, Փարիզի փոխադրականի միջոցներու մեծ մասը գործադուլի մէջ էր: Մեթրոյի ոչ մէկ գիծ կը բանէր, բացի 14-էն, որ ինքնագործ է, այսինքն վարորդ չունի: Հանրակառքերն ալ 60% համեմատութեամբ կը բանէին: «Սեւ օր մը» Փարիզցիներուն համար, ինչպէս կ'ըսեն մեքենները:*

*ՔՈՍՈՎՈՅԻ ՄԷՋ, 13 պինուորներ, որոնց 12-ը՝ Ֆրանսայի, վիրաւորուած են եւ մէկը չատ ծանր վիճակի մէջ է: ՔՖՈՐ-ի (Ազգային բազմագիեան ուժ) այս պինուորները յարձակման են-թարկուած են Ալպանացիներու կողմէ, որոնք իրենց բարկութիւնը կ'արտայայտէին Ալպանացիի մը մահուան պատճառաւ, Սերպերու հետ բախումներու ընթացքին:*

*ԵԼՑԻՆ, իր եօթանասունամեակը ոտնած է հիւանդանոցը, Փետրուար 1-ին: Նոյն օրը, ռուսական Խորհրդարանը վաւերացուցած է նախկին նախագահներու ցկեանս անձեռնմխելիութիւնը:*

**Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»**
**83, rue d'Hauteville, 75010 Paris**
**Siret : 571 027 317 000 15**
**Commission Paritaire : N° 55935**

**Cathédrale Apostolique Arménienne**
**SERPOTZ TARKMANTCHATZ**
**de Marseille**

LA COMMISSION
**FOI ET TRADITIONS ARMENIENNES**
dans le cadre d'une série de rencontres
**« LOUSSAVORTCHI LESSARANE »**
(Atelier «St. Grégoire l'Illuminateur»)
propose
sa conférence - débat n° 7
sur le thème

**Les fêtes religieuses du mois de février**

avec le Rév. Père Zadik AVEDIKIAN
Recteur de la Cathédrale
* en français

**Jeudi 8 février à 19 heures**
dans la salle «A. Tcherpachian»
339, avenue du Prado,
13008 Marseille

## CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

*Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի Սէն Մօրիս տը Պէնոյի «Անահիտ» մասնաճիւղի ընկերուհիները հաճոյքը ունին ձեզի համար պատրաստելու եւ հիւրասիրելու*

## ՀԱՄԵՂ ՔԷՕՓԹԷՆԵՐու

*քանի մը տեսակներ:*

*Շաբաթ, Փետրուար 3, ժամը 19·30-ին*

*հրամմեցէք տեղւոյն քաղաքապետարանի սրահը հայկական ջերմիկ մթնոլորտի մը մէջ անցընելու համար ձեր երեկոն:*

***

## Sortie

La Croix Bleue des Arméniens de France **Section d'Issy-les-Moulineaux** organise une **SORTIE :**

**le Dimanche 4 février.**

— Départ de l'autocar à 9 heures 30 devant la M.C.A. ; 45, rue de la Défense à Issy-les-Moulineaux, avec arrêt à 9h45 devant l'église apostolique arménienne; 6, avenue Bourgain.

— Visite du Musée naval de Sarcelles.

— Le repas sera pris dans un restaurant à proximité.

— L'après-midi visite à la Maison de Retraite de Gonesse où une animation est prévue.

Participation : 150 F.

Prière de s'inscrire **au plus tard le 1er février** auprès des khatchouhies, aux numéros de téléphone suivants :

**— 01. 46. 42. 90. 68**
**— 01. 47. 36. 18. 09**

***

## *Soirée «Mante»*

La Croix Bleue des Arméniens de France **Section «D. Missakian»** vous invite à partager sa fameuse soirée «MANTE» :

**le samedi 3 février à partir de 20h30**
dans la Maison de la Croix Bleue;
17, rue Charles-Péguy, à Livry-Gargan.

En famille ou entre amis ne manquez pas de passer une soirée chaleureuse, en réservant vos places auprès de Madeleine Papazian au :
Tél. : **01. 43. 83. 87. 68**
**avant le 30 janvier.**

***

Section ASTRIG
organise une

## SOIREE CABARET DANSANTE

AU PROFIT DE SON ECOLE HEBDOMADAIRE
Animée par la F.R.A. NOR SEROUND
**avec lancement de jeunes talents arméniens**
**Samedi 10 février à partir de 21h 30**
à l'Espace «Charles Aznavour»
5, rue Paul Vaillant-Couturier —
95400 ARNOUVILLE-LES-GONESSE
Renseignements & Réservations :
☎ **01.39.85.39.54/01.39.90.63.89** (le soir)

## ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ

*ԿԱՊՈՑՏ ԽԱՉԻ Անիէդի Ակնունի մասնաճիւղին անդամական ընդհանուր ժողովը երկուշաբթի, Փետրուար 5, ժամը 20·45-ին*

Centre Administratif d'Asnières:

## CONCERT

**En présence de son Excellence**
**Monsieur ROBERT KOTCHARIAN**
**Président de la République d'Arménie**
L'Ambassadeur
de la République d'Arménie en France
**Monsieur Edward NALBANDIAN**
vous remercie de bien vouloir assister au concert du Chœur National d'Arménie
dirigé par
M. HOVHANNES TCHEKIDJIAN
à l'occasion du 1700ème anniversaire de l'adoption du Christianisme en Arménie comme réligion d'Etat
**le mardi 13 février à 20 heures 30**
**en la Cathédrale Notre-Dame de Paris**
Le concert est organisé
en coopération avec
l'Union Générale Arménienne de Bienfaisance

Pour obtenir les invitations s'adresser à l'Ambassade d'Arménie en France :
Par écrit: 9, rue Viète, 75017 PARIS;
Fax : 01 42 12 98 03

**LA CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE**

Section **ARAXE** de Lyon-Villeurbanne vous invite à son

## GRAND BAL

animé par l'Orchestre GUMRI
& son chanteur ARCHAG
venus spécialement d'Arménie
et la participation du
célèbre violoniste
ALEXANDRE CHIRINIAN
**le 9 février à partir de 20 heures**
au Centre Culturel &de la Vie Associative
234, cours Emile Zola,
69100 VILLEURBANNE
**Bar & Buffet**
**de spécialités arméniennes**
——— Entrée : 100 F ———
Réservations :
— **M.C.A. Villeurbanne :**
**04.78.26.28.71** (du mardi au samedi);
**04.72.35.15.86** (en soirée).

MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE D'ALFORTVILLE
ԱԼՖՈՐՎԻԼԻ ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՑԹԻ ՏՈՒՆ

La M.C.A. d'Alfortville a le plaisir de vous inviter
à la **Conférence — Débat**

## «LES BENEFICES D'UNE EDUCATION BILINGUE»

par GILBERT DALGALIAN
Docteur en linguistique
**le Vendredi 9 février à 20 heures 45**
à l'occasion de la parution de son ouvrage :
**«Enfances plurilingues — Témoignages pour éducation bilingue et plurilingue»**
*«...Tout enfant devenu bilingue dans une ambiance d'affectivité positive acquiert par là-même la capacité d'apprendre d'autres langues avec aisance et rapidité...»*
L'auteur dédicacera son livre

9, rue de Madrid - 94140 ALFORTVILLE
☎ 01 43 76 55 89 - Fax: 01 43 78 66 64

## ԼՈՓՕ

*Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի Մարսէյլի Պուլվար Օտտոյի Լէօլա Սասունի մասնաճիւղը կը կազմակերպէ վիճակախաղ մը*
**C. A. Q.** — Boulevard Denis Papin, 13015 MARSEILLE
*Կիրակի, Փետրուար 11, կէսօրէ վերջ ժամը 15-ին բազմազան դեղեցիկ առարկաներով:*

## ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

*2001, Հինգշաբթի, Մարտ 22-ին, Փարիզի Թրինիթէ Եկեղեցւոյ մէջ, Սիփան - Կոմիտաս երգչախումբը, նուագախումբի ընկերակցութեամբ՝*
*ԲԱՑԱՌԻԿ ՀԱՄԵՐԳ ՄԸ պիտի տայ, ուր առաջին անգամ ըլլալով Փարիզի մէջ, պիտի մեկնաբանուին ԿԱՊՊԻՍ ԱՓՐԻԿԵԱՆի ԵՕԹԸ ՆՈՐ ԳՈՐԾԵՐԸ:*

***

*ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՀԱՑ ՄՇԱԿՈՑԹԻ ՏՈՒՆ*

*2001 Մայիս 12 – 25-ամեակի հայկերոյթ:*

les Coupons d'Alsace

**21, av. d'Helvétie**
**25203 MONTBÉLIARD**
**Tél. 03 81 94 38 10**

**Z.I. Les Arbletiers**
**25400 AUDINCOURT**
**Tél. 03 81 35 51 93**

**65, avenue Jean Jaures**
**90000 BELFORT**
**Tél. 03 84 21 62 66**

*ՄԿՆԻԿ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ*

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԲԱՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՇԱՐՔ

**ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԻՆԱՒՈՒՐՑ ՊԱՐԵՐԸ**

աւոնց պահանջին ու կարեւորութիւնը նոր սերունդի մօտ

*Բանախօս՝* ՌՈՒԲԻԿ ՀԱՐՈՑԵԱՆ
Պարուսոյց – բանահաւաք

*Ուրբաթ, Փետրուար 9, ժամը 20·30-ին*
*«Ալեք Մանուկեան» Մշակութային կեդրոնը*
118, rue de Courcelles — 75017 PARIS

*— Մուտքը ազատ է —*

ՇԱԲԱԹ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ 3
SAMEDI
3 FEVRIER
2001

LE NUMERO : 6,00 F

# ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՀԱՐԸ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

# HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 1·400 Ֆ· — Վեցամսեայ : 725 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1·650 Ֆ· (Ամէնօրեայ առաքում)
1·500 Ֆ· (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ·
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·094 | Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN | 76e ANNEE — N° 20.094

## ՕՐԷՆՔԻՆ ՀՈԶԱԿՈՒՄԷՆ ԾՏՔ

## ԹՐՔԱԿԱՆ ՀԵՌԱՏԵՍԻԼԻ ԿԱՅԱՆՆԵՐ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՆԻՒԹԻՆ ՄԱՍԻՆ

*Հակառակ պաշտօնական դէմքերէ եւ դիրքերէ կատարուած յաճախակի պընդումներուն թէ Թուրքիոյ պետութեան օրակարգին վրայ տեղ չի կրնար ունենալ ցեղասպանութեան ճանաչումի հարց մը, թէ խնդիրը պատմաբաններուն ձգուելիք բան է, եւ այլն, ուշադրաւ է թրքական լրատուիւներուն, մամուլէն եւ նաեւ հեռատեսիլին, յատկացուցած չատ լայն տեղը։*

*Փետրուար 1–ի «Մարմարա»ն հարուստ է այդ մարզէն իր արձագանդներով։ Նախ մանրամասն տուած է նախագահ Ռ. Քոչարեանի եւ Թուրք լրագրող Մ. Ալի Պիրանտի հարցազրոյցը, որուն մասին կ'արժէ աւելցնել հետեւեալ նշումները. Թուրք լրագրողին հարցումին թէ քանի որ ցեղասպանութեան Թուրքիոյ կողմէ ճանաչումը իրաւական չէ, այլ ապղային արժանապատուութեան հարց, ուրեմն հարցը պատմաբաններո՞ւն պիտի ձգուի, Ռ. Քոչարեան կը պատասխանէ· – «ես չեմ մասնակցիր այս հարցին քննարկումը պատմաբաններուն ձգելու առաջարկներուն։ Եթէ մեզի համար կասկածելի որեւէ կէտ գտնուէր, պատմաբաններուն կը դիմէինք, բայց չկայ։ Զանազան երկիրներու արխիւներուն մէջ գտնուղ փաստաթուղթերը կը բաւեն։ Բայց հողային պահանջը ուրիշ հարց է։ Ես գլխուս մէջ չեմ կրնար պատկերացնել թէ մենք ի՞նչպէս հողային պահանջ կրնանք ունենալ Թուրքիայէ։ Մնաց որ մենք լուրջ երկիր ենք, միջազգային հըրապարակի վրայ սխալ բայլ չենք առներ։ Մեզի կարելի է վստահիլ։ Մեր Սահմանադրութիւնը մեր երկրին սահմանները նշդած է արդէն»։*

*Պիրանտ մէջբերած է նաեւ Սեւրի դաշնագրին յաճախակի յիշեցումը Հայաստանի կողմէ։ Ռ. Քոչարեան պատասխանած է· - «Եթէ Թուրքիա փակէ ցեղասպանութեան հարցը, ուրիշ բան չի մնար։ Այս հարցերը Սեւրի դաշնագրին հետ որեւէ կապ չունին։ Ոմանք եթէ այդ մասին կարծիքներ ունին, ես կրնամ անկեղծօրէն ըսել թէ ատիկա իրատես ակնկալութիւն չէ։ Եթէ Թուրքիա ցեղասպանութիւնը ընդունի ու ներողութիւն խնդրէ, բոլոր հարցերը կը լուծուին։ Թուրքիա իսկապէս ուժեղ եւ մեծ երկիր մըն է, բայց ճշմարտութիւնն ալ պէտք է տեսնել։ Եւ միայն ուժեղ երկիրներն են որ կրնան ներողութիւն խնդրել։ Տկարները ներողութիւն չեն խնդրեր»։*

*Պիրանտ առաջարկած է որ Հայաստանի Նորհրդարանը օրէնք մը քուէարկէ այս մասին եւ յայտարարէ թէ Թուրքիային պահանջք չունի։ Ռ. Քոչարեան ըսած է որ այդպիսի բանի մը կարիքը չկայ, որովհետեւ Հայաստանի սահմանները արդէն ճշդուած են։*

*Հարցապրոյցին վերջին մասին մէջ Մ. Ալի Պիրանտ հարց տուած է թէ Հայաստանի նախագահը ըսելիք չունի՞ Թուրքիոյ ղեկավարներուն։ Ըսելէ եաք թէ երկու երկիրները ստեղծուած են դրացի ու չեն կրնար իրենց աշխարհագրութիւնը փոխել, Ռ. Քոչարեան ըսած է որ երկու կողմն ալ պէտք է պատրաստ ըլլայ բարիդրացիական յարաբերութիւններու որոնք ամուր հիմերու վրայ դրուած ըլլան։ «Հայ ժողովուրդը չի կրնար անցեալը մոռնալ, բայց Թուրքիոյ կողմէ որեւէ մերձեցում կրնայ այսօրուան տհաճ վիճակը բարելաւել» չնչտած է ան, յիշեցնելով որ Հայաստան հաղիւ իր անկախութիւնը ըզտած թէ՛ Թուրքիոյ, թէ՛ Ադրբեջանի չըջափակման ենթարկուեցաւ։ Մինչդեռ Հայաստան անկախացումին հետ միատեղ ժառանգած էր կարգ մը պարտաւորութիւններ։ Այդպէս է որ հարց ծագեցաւ Հայաստանի ու Ադրբեջանի միջեւ։ Եւ ասիկա պատահեցաւ Ադրբեջանի պատճառով։ Հիմա նոր մերձեցում մը անհրաժեշտ է։*

⁂

### Յ· ՉԷՔԻՃԵԱՆ ԽԵԼԱՑԻ ԹԷ ՊԱՐԱԳԱՅԱՊԱՇՏ

*Ռ. Քոչարեանի հետ պրոյեկէն եաք Թուրք լրագրողը հարկ տեսած է ունենալու նաեւ այլ կարծիքներ ու տեղեկացած խմբավար Յովհաննէս Չէքիճեանի հետ։ Ան ըսած է թէ վտրոյի մարդուն մեծապոյն հոդը ապրուստի ապահովումն է եւ այլ հարցեր երկրորդական են անոր համար։ Ինչ կը վերաբերի Ֆրանսայի որոշումին, անոր կարծիքով՝ խելացի մէկը կրնայ հարց տալ թէ այդ որոշումը ի՞նչ պիտի չահեցնէ հայ ժողովուրդին։ Կրկնելէ եաք թէ ցեղասպանութեան հարցով առաւելաբար Սփիւռքը կը ղբաղի, ան չարունակած է· «Սփիւռքը արտասահմանի մէջ հանգիստ պայմաններ ունի, ուստի դուրսէն խօսիլը աւելի դիւրին է»։ Իսկ երբ իր սեփական կարծիքը հարցուած է, ըսած է թէ ինք կողմնակից է որ դրացի երկիրներ լաւ յարաբերութիւն մշակեն իրարու հետ···։*

⁂

### ԿԼՈՐ ՍԵՂԱՆ

«ԱՄԷՆ ԲԱՆ ԸՆԵԼ ՈՐՊԷՍԶԻ ՍՓԻՒՌՔԸ ԵՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԻՐԱՐՈՒ ԴԷՄ ԳԱՆ» ԿԸ ԹԵԼԱԴՐԷ ԻՍԱՔ ԱԼԱԹՈՆ

*Նոյն երեկոյեան, Յունուար 31–ին, Թրքական հեռատեսիլի էն - Թէ - Վէ կայանն ալ կլոր սեղան մը կազմակերպած է, նիւթ ընելով ցեղասպանութեան հայկական պնդումները, 1915-ին պատահածին իսկական բնոյթը, Թուրքիոյ հետեւելիք ճամբան։ Մասնակցած են Հայկական հետազօտութիւններու հիմնարկին նախագահը Լ· Լուիզն, պատմաբաններ Օ· Գոլօղլու եւ Կ· Էվրէն, գործիչ Յանօթ մարդ Ի· Ալթընն եւ հրապարակագիր Ի· Մահչուպեան։ Առաջինը կրկնած է պաշտօնական տեսակէտը, Կ· Էվրէն ըսած է թէ Թուրքիա միշտ յապաղումով ձեռք կ'առնէ նման հարցեր։ Ներկայի զարգացումը բացատրած է Թուրքիան մեկուսացնելու եւ Եւրոպայի անդամակցութեան արգելք ըլլալու կամքով։*

*«Պապէն աւելի պապական»ի ելոյթի կատարեալ օրինակ է հրեայ ծագումով Ի·Ալթընի ունեցածը· ան նախ ըսած ու կրկնած է թէ Հայաստանցիները չատ աղքատ ու խեղճ են այսօր եւ թէ Թուրքիա պէտք է սիրաշահի այդ մարդիկը եւ այնպէս պնդած որ Հայաստան Թուրքիային կախեալ ըլլայ։ Ցետոյ «սխալ» որակած է Անգարայի կողմէ Ֆրանսայի դէմ առնուած պատժամիջոցները ու պնդած թէ «պէտք է մերձենալ Հայաստանին, նոյնիսկ ամէն ինչ ընել որպէսզի եթէ կարելի է այսպէս ըսել, Սփիւռքը եւ Հայաստանի ժողովուրդը իրարու դէմ գան»։*

*Կլոր սեղանին ամէնէն հետաքրքրական ու խիտակ արտայայտութիւնները ունեցած է Լ· Մահչուպեան։ Ան ըսած է· – «Հայկական հարցը հասկնալու համար գայն պէտք է բաղդատել այսօրուան էրրատական հարցին հետ։ Թուրքիա այսօր ալ Քիւրտերու դիմաց կը գործէ անցեալին Հայերու դէմ գործուած սխալը։ Ցետոյ Թուրքիոյ մէջ սխալ մեկնաբանուեցաւ Ֆրանսայի խորհրդարանին որոշումը։ Ֆրանսա ցեղասպանութեան մասին վճիռ չարձակեց։ Այդ վճիռը արդէն արձակուած էր։ Խորհրդարանը միայն ճանչցաւ զայն։ Նոյնիսկ եթէ «Չեմ ճանչնար» ըսէր, բան չէր փոխուեր, որովհետեւ վճիռը արդէն կայ, գոյութիւն ունի։ Թուրքիա կը պնդէ թէ ցեղասպանութիւն չէ պատահած, բայց իր արխիւներն ալ չի բանար»։ Ապա անդրադարձած է 1915-ի դէպքերուն· ըսած թէ հազար Հայեր մասնակցած են ռուսական բանակին, ինչ որ պզտիկ թիւ մը չէ։ Երեսուն հազար հոգի մեռած է հրոսախումբերու յարձակումներով, այդ ալ փոքրիկ թիւ մը չէ։ Բայց պէտք է ընդունիլ որ 500 հազար Հայեր իրենց կեանքը կորսնցուցին տեղահանութեան որոշումով։ Կարելի չէ անտես առնել այս իրողութիւնը։*

*Լ· Մահչուպեան իր խօսքերը աւարտած է կարդ մը թելադրութիւններ ընելով Ադարայի· ըսած է թէ Թուրքիա կրնայ նոր մերձեցումներ ձեռք առնել, մանաւանդ միանալ Թուրքիոյ Հայ համայնքին, մինչդեռ հայ համայնքը տակաւին տուժած վիճակ ունի, 36-ի պէյճանամէներու հարցն իսկ չէ լուծուած։ Մահչուպեան այն կարծիքը յայտնած է նաեւ թէ Թուրքիա իր ներքին հարցերը չէ կրցած լուծել եւ ա՛յդ է որ թաքցնել կ'ուզէ, այլապէս «Ֆրանսային ինծի ի՞նչ» կ'ըսէր ու դուրս կուգար այս խնդրէն։ Եթէ Թուրքիա եւ Թուրքիոյ Հայերը ամէն կերպով միանան իրարու, աշխարհի վրայ ո՛չ մէկ Նորհրդարան կրնայ այլեւս զբաղիլ այս հարցով։ Վերջին հաշուով, եթէ ցեղասպանութիւն չէ կատարուած, կոտորած մը կատարուած է եւ այդ կոտորածին համար կարելի է ներողութիւն խնդրել։*

⁂

### ԱՅԼ ԱՐՁԱԳԱՆԳՆԵՐ

*Թուրք մամուլին Փետրուար 2-ի թիւերուն մէջ ի միջի այլոց տրուած է լուրը Թուրքիոյ Պաշտպանութեան նախարարութեան մէկ չրջաբերականին որով հրամանատարութիւններու անձնակազմին արգիլուած է Ֆրանսացիներու հետ ընկերային յարաբերութիւն ունենալ, ճաշել, քոքթէյլներու մասնակցիլ, եւ այլն։*

*Պելժիոյ Թրքական միութիւններու ներկայացուցիչներն ալ կազմակերպած էին «Հայերու ունելի» Ֆրանսայի դէմ բողոքի ցոյց մը որ տեղի կ'ունենար Փետր· 3 Շաբաթ օր Պրիւսէլի մէջ։*

*«Հիւրրիյէթ» օրաթերթը Փետր· 2-ի թիւով ամբողջ երկու էջ յատկացուցած է հայկական հարցին, զայն ամփոփելով 10 հարցում – պատասխանի մէջ· Թրքերէնէն զատ, որուած է Ֆրանսերէն տարբերակն ալ։ Նիւթին սկիզբը տարուած է մինչեւ Նոյ Նահապետի չրջանը, բացատրելու համար թէ Հայերու ծագումը իսկապէ՞ս Արեւելեան Անատոլուի կը կապուի։ Աւելորդ է անդրադառնալ մնացածին որ կը հերքէ Թրքական ամէն ճնշում ու վայրագութիւն, չեչտելով Հայերու անհնազանդութեան արարքները···։ Ցառներորդ հարցումը կը վերաբերի Թուրքիոյ ներկայի հայութեան վիճակին· ամէն ապատութեան մէջ բարգաւաճ համայնք մըն է ան, ըստ նոյն էջին։*

## ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

### Ա· ԲԱԶԷԵԱՆ ԿԸ ՀԵՌԱՆԱՅ ՀԱՆՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵՆԷՆ

*Փետրուար 2 Թուականին «Ազատօտ»ը կը հաղորդէ որ նախորդ իրիկունը տեղի ունեցած է Հանրապետական կուսակցութեան Նորհուրդի նիստը որու մասնակցած է նաեւ վարչապետ Անդրանիկ Մարգարեան։ Նիստի ընթացքին, Երեւանի նախկին քաղաքապետ եւ Հանրապետական կուսակցութեան Նորհուրդի անդամ՝ Ալպէր Բազէեան յայտարարած է թէ կը հեռանայ կուսակցութենէն, որովհետեւ իր եւ կուսակցութեան ճամբաները մխանդամայն տարբեր են եւ ինք այլ կերպ կը պատկերացնէ Հայաստանի յետագայ զարգացման հեռանկարը։ Իրեն միացած են Առողջապահութեան նախարարի տեղակալ Արտակ Զէյնալեան եւ Ա.Ժ.Ի «Հայաստան» երեսփոխանական խումբի քարտուղար՝ Արա Կէտիկեան։ Թերթին ստացած տեղեկութիւններուն համաձայն բուռն վիճաբանութիւն եղած է նիստի ընթացքին եւ Հանրապետական կուսակցութեան Նորհուրդի անդամ, երեսփոխան Գալուստ Սահակեան, զայրացած, նիստը ձգած գացած է։ Հաւանական կը նկատուի որ Հանրապետական կուսակցութեան չարքերէն հեռացած երկրապահները հանդէս գան յայտարարութեամբ մը։*

## «ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Փետրուար 1 / 2)

### Ա· ՎԱՐԴԱՆԵԱՆԻ ԿԱԼԱՆՔԸ ԵՐԿԱՐԱՁԳԵԼՈՒ ԴԻՄՈՒՄ

*Ազգային ապահովութեան (անվտանգութեան) նախարարութիւնը դիմած է կեդրոն եւ Նորք - Մարաշ համայնքներու առաջին Ատեանի գատարան, որպէսզի մէկ ամիսով, մինչեւ Մարտ 9, երկարաձգուի «21-րդ դար» միջազգային անկախ*

## ԼՂՀ

### ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՃԱՆԱՉՈՒՄԸ ԲԱՐԵՆՊԱՏՍ Ա.ԶԴԵՑՈՒԹԻԻՆ Կ'ՈՒՆԵՆԱՑ

*ԼՂՀ–ի Արտաքին նախարարութեան բանբեր՝ Լէոնիդ Մարտիրոսեանի համաձայն Ֆրանսայի կողմէ Հայոց ցեղասպանութեան ճանաչումը, ժամանակի ընթացքին, բարենպաստ ազդեցութիւն կ'ունենայ ղարաբաղեան համամարտութեան կարգաւորման վրայ։ Ինչ կը վերաբերի Թուրքիոյ եւ Ադրբեջանի քաղաքական որոշ գործիչներու այն յայտարարութիւններուն, թէ Ֆրանսայի կողմէ օրէնքին հռչակումը բացասական հետեւանքներ կ'ունենայ Ղարաբաղի հարցին կարգաւորութեան համար, Լ· Մարտիրոսեան կը գտնէ որ այդ հակազդեցութիւնը նախատեսելի էր, բայց, ըստ իրեն՝ «այդ ճանաչումը հնարաւորութիւն կուտայ տարածաշրջանում հաստատել խաղաղութիւն եւ կայունութիւն, ինչն անկասկած, բարենպաստ ազդեցութիւն կ'ունենայ այստեղ կատարուող գործընթացի եւ, առաջին հերթին ղարաբաղեան հարցին համար»։*

⁂

### ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 27–Ի Ա.ՀԱ.ԲԵԿՋՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆԸ

*Հոկտեմբեր 27–ի ահաբեկչութեան զոհերուն անջատուած մասին նախաքննութիւնը կը չարունակուի եւ կատարուած են քննական գործողութիւններ։ Զինուորական դատախազութիւնը կը հարցաքննէ*

(Շար·ը Դ· էջ)

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

# ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՒ ՍԻՐԻԱՑԻ ՎԱՂ-ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԱՌԸՆՉՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

*Հեղինակ Շահէ Տէր – Գէորգեան*
*Հրատարակիչ / ՀՀ ԳԱԱ «ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ» Հրատարակչութիւն, Երեւան 2000*
*Լոյս տեսած Գ. Կիւլպէնկեան Փոնտին նպաստով։*
*Չափ / 15×20։ Էջ 284*

Տպուած ներկայանալի ընտիր թուղթի վրայ եւ ճոխացած 102 լուսանկարներով եւ գծագրութիւններով, մեծ մասով կատարուած հեղինակին կողմէ։

Լեզուն արեւելահայերէն եւ ցաւալիօրէն սխալագրութեամբ։ Հոս կ'արժէ յիշեցնել Կիւլպէնկեան Հիմնարկին արեւմտահայ պատասխանատուներուն որ իրենց Հիմնարկին ներքեւ լոյս տեսնող հրատարակութիւնները աշխարհի գան ՈՒՂԱԳՐՈՒԹԵԱՄԲ եւ ոչ սխալագրութեամբ, սովետական իմիճութիւն չունեցող վարչաձեւէն մեզի ժանտախտի պէս փոխանցուած։

*
**

*Ինչո՞ւ կը գրախօսեմ այս գիրքը։*

*Նախ որովհետեւ հեղինակը ճանչցած եմ, յափշտակուած իր խոր գիտելիքներով հայ եւ սուրիական միջնադարեան ճարտարապետութեան մարզերէն ներս. գինք ամբողջ տարի մը հրաւիրած եմ դասախօսելու այս նիւթին չուրջ, Հալէպի Մխիթարեան վարժարանի կազմակերպած հայագիտական դասընթացներու 40 աշակերտներուն, լսած եմ իր բերնէն այն ամէն դժուարութիւններն ու հակառակութիւնները, զորս երեսն պատճառած են Երեւանի համալսարանի իր դեկավարները, որոնք իր աւարտաճառին մէջ հիմնական փոփոխութիւններ առաջարկած են. գինք մերժած է ու վերադարձած Հալէպ, ուսկից մեկնած էր 20–ամեայ, որպէս աշակերտ Երեւանի Բազմաբուեստից Հիմնարկին ճարտարապետական ճիւղին։*

*Երկրորդ պատճառը գրախօսելուս, անոր բերած չատ կարեւոր ներդրումն է որուն մասին գրեթէ չխօսուեցաւ հրապարակաւ։*

*Դժբախտաբար, մեծագիտը, գունաւոր եւ օտարներէ պատրաստուած հրատարակութիւններու մասին աւելի մեծ տեղ կը տրամադրէ մեր մամուլն ու ձայնասփիւռը, հրատարակութիւններ որոնք երբեմն իրենց գեղատիպ ներկայութեան տակ, ծրագրուած արժեզրկումի քաղաքականութիւն ալ կը մշակեն, հաւանական «խրախուսած» մասնաւոր նպատակներ հետապնդողներէ..., քան հիմնական նորութիւն բերող գիրքի մը։*

*Ո՞վ էր Շահէ Տէր – Գէորգեան*

*Ծնած Հալէպ 1944–ին, յետ աւարտելու իր երկրորդական ուսումը իր ծննդավայրի հայկական Նաճարեան վարժարանին մէջ, 1964–ին կ'ընդունուի Երեւանի Բազմարուեստից Հիմնարկին ճարտարապետական բաժինը զոր կ'աւարտէ եւ կը մասնագիտանայ մինչեւ 1976 թուականը իբր աւարտաճառի նիւթ ունենալով՝ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՒ ՍԻՐԻԱՑԻ ՎԱՂ ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԱՌԸՆՉՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ / ԲԱԶԻԼԻԿ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐԻ ՕՐԻՆԱԿՈՎ։*

*Շահէ Տէր – Գէորգեան այս նիւթին ձեռնարկելէ առաջ, երկար տարիներ ուսումնասիրած էր, ժորժ Զալենքոյի հետ, որ Պէյրութի Ֆրանսական հնագիտական հաստատութեան եւ Վերին Սուրիայի արշաւախումբի տնօրէնն – դեկավարն էր, եւ միասնաբար չափագրած բոլոր այն պատիլիքները որոնց թաղդատութիւնը, ժամանակիս հայկական եկեղեցիներու հետ, պիտի ծնէր իր աւարտաճառ - ուսումնասիրութիւնը, որ զարմանալի պատճառներով, անհաճոյ պիտի թուէր իր երեւանցի փրոֆէսէօրներուն եւ Շահէ այդ ցաւը խորապէս պիտի ապրէր մեծ դառնութեամբ եւ այդ ցաւով ալ աչքերը պիտի փակէր 1998–ին, 54 տարեկանին, գործելու ամենահասուն տարիքին։*

*Ցետ մահու այս հրատարակութիւնը մեծ մասով կը պարունակ իր հաւաստարիմ արուեստագէտ եւ գիտակից կնոջ՝ Կարինէ Տէր – Գէորգեանի, որ խմբագրութիւնը յանձնելով մեր լուրջ գիտնականներէն փրոֆ. Մ. Հասրաթեանի, ան լոյս կը տեսնէ անցեալ տարի եւ կը նուիրուի Հայաստանի քրիստոնէութեան 1700-ամեակին։*

*Ահաւասիկ հատոր մը եւս / առաջինը կը վերաբերէր ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԻՆ ՔԱՐՏԷՍԻ մը, հրատարակուած փրոֆ. Կապրիէլլա Ուլուհոճեանի կողմէ (տես՝ «Յառաջ», 2001, Յունուար 4) / որ իսկապէս մնայուն ներդրում կարելի է նկատել հայկական ճարտարապետութեան պատմութեան մէջ։*

*Ի՞նչ է Շահէ Տէր – Գէորգեանի պաշտպանած տեսակէտը։*

*Հեղինակը, դիւրացնելով մեր գործը, ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ու խտացուած կրող վերջին բաժինին մէջ, 10 կէտերով կը ներկայացնէ իր տեսակէտը ամփոփ կերպով։*

1· – *Քրիստոնէութեան տարածման հարցին մէջ, Հայաստանի կախումնաւորութիւնը սուրիականէն ԳԵՐԱԳՆԱՀԱՏԻՄ է, եւ ԹԵՐԱԳՆԱՀԱՏՈՒՄ կապադովկիականէն։*

2· – *Առաջին հայկական սրբատեղիներու, եկեղեցիներու հեղինակը, նաեւ համաձայն մեր բոլոր պատմիչներուն, եղած է Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ։*

3· – *Հայաստանի մէջ, քրիստոնէութենէն առաջ ալ, գոյութիւն ունէին ԵՒՆԱՒԻ ՊԱՁԻԼԻՔԵԱՆ ԴԱՀԼԻՃՆԵՐ (Օր. Արմաւիրի – Արգիշտիխինիլի պալատական դահլիճը կառուցուած Ք. Ա. 776 թուականին) եւ Դրասխանակերտի Ա. գարու պալատական դահլիճը եւ այլն։*

4· – *Հայաստանի միանաւ Պազիլիք – եկեղեցիները կառուցուած են նախաքրիստոնէական հայկական հեթանոսական տաճարներու յօրինուածքի հիման վրայ. հոս է որ հայկականը կը տարբերի սուրիականէն որ կ'օգտագործէ բնակելի տուներու ճարտարապետական հիմքը։*

5· – *Դ. – Ե. դարերու կարգ մը եկեղեցական չէնքերու վրայ գտնուող գարդաքանդակները կրած են սուրիական վաղ – քրիստոնէական արուեստի ազդեցութիւնը։*

6· – *ԵՐԵՐՈՑԿԻ պազիլիքը, հայկական ճարտարապետութեան ՄԻԱԿ կառոյցն է է որ իր յօրինուածքով եւ մանրամասնութիւններով, սուրիական ճարտարապետութեան ակնյայտ ազդեցութիւնը կը կրէ։*

7· – *ԵՐԵՐՈՑԿԻ պազիլիքը հայկական ճարտարապետութեան մէջ եզակի տեղ մը կը գրաւէ եւ ԷԱՊԷՍ կը տարբերի հայկական միւս ԵՒԱՆԱՒ պազիլիքներէն։*

8· – *Սկզբունքի տարբերութիւն կայ Հայաստանի եւ Սուրիոյ մէջ գործադրուած վաղ – միջնադարեան քրիստոնէական դիտարուեստին մէջ։ Գործ պատի սուրիական չարուածքը ՄԻԱՇԵՐՏ է մինչ հայկականը ԵՒԱՇԵՐՏ կրաչաղախի միջուկով։*

*Սուրիոյ մէջ կիրարկուած են փայտէ եւ հարթ աւերով ծածկեր, մինչ Հայաստանի մէջ, նոյն ժամանակաշրջանին մէջ, նաեւ յետագային եկեղեցական չէնքերը կառուցուած են թաղի եւ մոյթաւոր կամարաչարերու կիրառումով։*

*Չարուածքի եւ չինարարական դիտարուեստի տարբերութիւնն այնքան ԷԱԿԱՆ է որ կարելի չէ պահ մ'իսկ մտածել որ սուրիացի վարպետներ մասնակցած ըլլան Հայաստանի եկեղեցիներու չինարարութեան։*

9· – *Խապէս տարբեր են Հայաստանի եւ Սուրիայի պազիլիք – եկեղեցիներու յատակագծային եւ ծաւալատարածական յօրինուածքները, համաչափութիւնները, արտաքին կերպարանքը եւ զարդաքանդակներու ոճը։*

10· – *Հայկական եւ Սուրիական վաղ–քրիստոնէական ճարտարապետութիւնները, ԻՆՔՆՈՒՐՈՑՆ ԵՒ ԱՌԱՆՁԻՆ ըստեղծագործական ղպրոցներ են։*

*Շահէ Տէր – Գէորգեանի ԱՐԺԱՆԻՔԸ, պիտի ըսէի ՀԻՄՆԱԿԱՆ արժանիքը, կը կայանայ անոր մէջ որ ինք ցարդ կը հանդիսանայ մեր միակ ճարտարապետը, որ երկար ուսումնասիրական տարիներ տրամադրած է թէ՛ սուրիական եւ թէ՛ հայկական ճարտարապետութեան՝ ԱՌԱՋԻՆ – ԿՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ պազիլիքներուն – եկեղեցիներուն։*

*Մինչեւ իր ուսումնասիրութեան հրատարակութիւնը, գրեթէ հայ ճարտարապետութեամբ զբաղող բոլոր մասնագէտները, ներառեալ մեծն Սարգիսովսկին եւ Թորոմանեանը, Հայաստանի առաջին չրջանի պազիլիքներուն ազդեցութիւնը կապած են սուրիականին, որպէս բնական հետեւանք, Ասորիքի եկեղեցիի ազդեցութեան՝ հայկականին վրայ։ Սակայն, Շահէ կը յիշեցնէ թէ մեր կապը չատ աւելի էական եւ զօրաւոր էր կապադովկիայի հետ, ուսկից մեր Կաթողիկոսները, առաջին չորս դարերուն կը ստանային (ԿԵՍԱՐԻԱՑԷն) իրենց պահակալութիւնը, (քան Սուրիայի)։*

*Որքան որ հատորին մէջ տեղ գտած է (էջ 270 – 272) ֆրանսերէն լեզուով համառօտութիւն մը, փափաքելի պիտի ըլլար որ, այս ուսումնասիրութիւնը, որ մեծ նորութիւն կը բերէ հայկական ճարտարապետութեան սկզբնական չրջանի պատմութեան եւ փոխ – յարաբերութիւններու մարզին մէջ, կարելի ըլլար ներկայացնել նաեւ արեւմտեան լեզուներով, որպէսզի ԳԼԻԽԷ ԴԱՐՁԱԾ տեսակէտները, կամաց – կամաց փոփոխութեան ենթարկուին, եւ հայ ճարտարապետութեան իսկական արժանիքները չոռնակոխուին մակերեսային դատաստաններով։*

Հ. ՅՈՒՐՈՒԹԻՒՆ ՎՐԴ. ՊՋՏԻԿԵԱՆ

Ս. Ղազար
Յունուար 29, 2001

# ԱՐԵՒՄՏԱՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ԱԼՖՈՐՎԻԼԻ ՀԱՑ ՄԾԱԿՈՅԹԻ ՏԱՆ ԵՐԴԻՒՔԻՆ ՏԱԿ

Արեւմտահայաստանի կարգ մը ոստաններուն այցի հրաւէր մըն էր Ալֆորվիլի Մշակոյթի Տան ծանուցումը ուր կ'ըսուէր թէ Հայկ Տէր – Յարութիւնեանի լուսապատկերներով արագ չրջագայութիւն մը կարելի պիտի ըլլար յուչերու երկրին մէջ։ Ան արձակուրդին ըրած էր այդ այցելութիւնը, իր եւ մեր չատերուն ծնողքներուն ծննդավայրերը միացնող ուղեծիրի մը հետեւելով։ Պոլիսէն անցած էր Սամսոն, անկէ Մարզուան, Ամասիա, Զիլէ, Թոքատ, Սվաս, Եոզկատ, Անգարա, Վան, ապա վերադարձած էր Պոլիս, անկէ ուղղուելու համար Նիկիոյ չրջանի դիւղերը. Զէնկիլէր, Օրթաձիւղ, Նորաձիւղ, Սէօլէօզ, Քարցախ, յետոյ Պուրսա եւ կէմլիք։

Մշակոյթի Տան սրահը բերնէ բերան լեցուցած բազմութեան նախ ողջոյնի խօսքով դիմեց անօրէնուհին Յասմիկ Գեւոնեան – Նաւասարեան, ամփոփ կերպով տեղեկութիւն տալով տարուող գործունէութեան մասին։ Այդ գործունէութեան լայն տեղը կը բռնէր գպրոցը որուն աչակերտութեան թիւը 270-ի հասած էր։ գաղափար մը ունենալու համար աչխատանքին մասին, կը բաւէ լսել որ միայն հայերէնի ուսուցումը կը տարուի 12 դասարաններով։ Կար Ալֆորվիլ – Օչական զուգադրումէ թելադրուած աչխատանքը, երեկոյթներու կազմակերպումը, եւ այլն։

Խօսք առնելով Հ. Տէր – Յարութիւնեան, լսաւ թէ այդ ճամբորդութիւնը երկար տեւնէ ի վեր կը ծրագրէր ու տեղւոյն վրայ ուղեցոյց հայուհիի մը հետ հանդիպումը մեծ բարեբախտութիւն եղած էր, մեծապէս դիւրացնելով սահմանափակ ժամանակի մէջ տեսնելիք այնքան չատ բան տեղաւորելու գործը։ Խօսելով իր ընտանիքին մասին, ըսաւ թէ հայրը մարզուանցի էր, մայրը չէնկիլէրցի, ուստի այդ երկու վայրերը յատկապէս սրտին մօտիկ էին։

Հետաքրքրական ու նոյնքան յուզում պատճառող այցը սկսաւ Պոլիսէն։ Սկիւտարը, վարժարաններ – Խասեան, Կեդրոնական, Վարդանանց–, եկեղեցիներ, միութիւն, հիւանդանոց, Շիշլիի մէջ հին հայկական տուներ, եւ այլն։

Բուն հետաքրքրականը կը սկսէր Մարդուանով. ի՞նչ կը փնտռէ գրեթէ գար մը ետք իրենց բնաչխարհէն անվերադարձ վտարուած, կոտորուած ծնողքներուն երկիրը այցելող մը։ Եկեղեցի, աղբիւր, տուն, գերեզմաններ։ Այսօրուան Թուրքիոյ մասին որոշ պատկեր մը ունեցողը պիտի չզարմանայ տեսնելով լաւագոյն պարագային Գուրանի դասավայրի վերածուած եկեղեցին, լքուած ու քանդուած հայկական տուներ, հողով ու խոտով ծածկուած չիրմաքարեր, թէյարանի ու բնակարանի, չտեմարանի, կամ չարժանկարի սրահի վերածուած ուրիշ եկեղեցիներ։

Պէտք է ըսել որ նախապատրաստական աչխատանքը մեծապէս դիւրացուցած էր Հ. Տէր – Յարութիւնեանի գործը. ան գիտէր թէ ո՛ւր, ի՛նչ կար տեսնելու, լուսանկարելու։ Այսպէս է որ պատահ էր եղեկլէկեանները, արհեստաւորները, գոնդպոյն չուկան, քաղաքէն 4 – 5 քիլոմեթր դուրս գտնուող վանքը։

Տեսարանները, անունները կը փոխուէին, բայց պատումին մայր գիծը նոյնը կը մնար. «այսօր այլեւս հայ չկայ հոս ապրող, կամ կան թրքացած Հայեր»։ Նոյնն էր պարագան Մարզուանի, Ամասիայի, Թոքատի, կեսարիոյ եւ բոլոր միւս վայրերուն համար։ Դիտելով, օրինակ, Ամասիոյ գետեզերքի տուներու չարքը, կամ Սվասի քարվանսարայը, ներկայիս դիւնուորական պօտիի մէջ մը. նացած Ս. Նշան եկեղեցին, պէտք էր ե. րեւակայութիւնը գործի լծել, կենդանացընելու համար այդ վայրերուն հարազատ բնակիչներուն առօրեան, անոնց ժա. մանակը։

Կեսարիոյ կեդրոնական մասի եկեղեցիէն քան չէ մնացած. հոն կանգնած է այսօր Երիտասարդական կեդրոն մը։ Ս. Գէորգը ենթակայ է Պոլսոյ պատրիարքարանին ուրկէ տարին անգամ մը պատարագիչ կը ղրկուի. օրէնքը կ'ըսէ թէ այն եկեղեցին ուր առնուազն տարեկան մէկ պատարագ կը մատուցուի, կարելի չ դրաւել։ Պէտք է ըսել որ թրքական տիպար արեւելեան գաւառի մը ճայներու, գոյներու, կերպերու խառնիճաղանճին մէջ իսկական ոսկեայ մըն է Ս. Գէորգը, վերջերս անանուն երկու եղբայրներու կողմէ կատարուած նորոգութեան աչխատանքով, մաքրութեամբ, բծախնդիր խնամքով։ Քիչ մը անդին հին հայկական թաղը լքուած է ամբողջովին։

Եոզկատէն պէտք էր տեսնել հրապարակին ժամացոյցի աչտարակը, հայ արհեստաւորներու թաղը. յետոյ պատառը կը գրաւուի Վանայ լիճին առասպելականացած կապոյտէն։ Հոն է Աղթամարի եկեղեցին, այնքա՜ն ծանօթ, այլ քիչ մը եւս անչքացած դիզեցկութեամբ։ Անոնց անտարբեր, անդին տարածուած է նոր Վանը որ պէտքին անհրապոյր կուտակում մըն է։

Ցուչերու երկրին այցին վերջին հանգրուանին առաջին կայքը Զէնկիլէրն է, այսօր մկրտուած՝ «Սուկէօրէն» (ջուր տեսնող, ջրահայեաց)։ Առաջին բնակիչներէն մէկը երբ կը տեղեկանայ թէ այցելուն հայ է, այդ հողին զաւակ մայր ունի, կ'ըսէ անմիջապէս. «այս ծառերը ձերն են»։ Եկեղեցին որուն փառաւոր ծաւալները, չինութեան համար ոչինչ խըներայելու տրամադրութիւնը սերունդէ սերունդ պատմուածներէն են, այսօր որպէս մզկիթ կը գործածուի։ Ցոյց կուտան պեղումներուն տեղը, մեռած գորգի աչխատանոցը որ նոյնպէս չրջանին մեռած գործութեան համքարին հետաւոր ու մանրիկ մէկ արձագանգը կը թուի ըլլալ։ Մամիկոնեաներու, պապիկոնեաներու պատմածներէն դուրս կուգան ու պատին լուսաւոր քառակուսիին մէջ կը զետեղուին Զաւուղ աղբիւրը, Կաթնաղբիւրը։ Անոնցմէ քանի մը քայլ անդին, երկար տեւնէ ի վեր ջնջուած հետքեր որոնելու Հ. Տէր – Յարութիւնեանի յուզումն ու խանդավառ ոգեւորութիւնը կը տեսնէ անցեալ տարի եւ կը նուիրուի Հայաստանի քրիստոնէութեան 1700-ամեակին։

*Ահաւասիկ հատոր մը եւս / առաջինը կը վերաբերէր ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԻՆ ՔԱՐՏԷՍԻ մը, հրատարակուած փրոֆ. Կապրիէլլա Ուլուհոճեանի կողմէ (տես՝ «Յառաջ», 2001, Յունուար 4) / որ իսկապէս մնայուն ներդրում կարելի է նկատել հայկական ճարտարապետութեան պատմութեան մէջ։*

*Ի՞նչ է Շահէ Տէր – Գէորգեանի պաշտպանած տեսակէտը։*

*Հեղինակը, դիւրացնելով մեր գործը, ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ու խտացուած կրող վերջին բաժինին մէջ, 10 կէտերով կը ներկայացնէ իր տեսակէտը ամփոփ կերպով։*

1· – *Քրիստոնէութեան տարածման հարցին մէջ, Հայաստանի կախումնաւորութիւնը սուրիականէն ԳԵՐԱԳՆԱՀԱՏԻՄ է, եւ ԹԵՐԱԳՆԱՀԱՏՈՒՄ կապադովկիականէն։*

2· – *Առաջին հայկական սրբատեղիներու, եկեղեցիներու հեղինակը, նաեւ համաձայն մեր բոլոր պատմիչներուն, եղած է Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ։*

3· – *Հայաստանի մէջ, քրիստոնէութենէն առաջ ալ, գոյութիւն ունէին ԵՒՆԱՒԻ ՊԱՁԻԼԻՔԵԱՆ ԴԱՀԼԻՃՆԵՐ (Օր. Արմաւիրի – Արգիշտիխինիլի պալատական դահլիճը կառուցուած Ք. Ա. 776 թուականին) եւ Դրասխանակերտի Ա. գարու պալատական դահլիճը եւ այլն։*

4· – *Հայաստանի միանաւ Պազիլիք – եկեղեցիները կառուցուած են նախաքրիստոնէական հայկական հեթանոսական տաճարներու յօրինուածքի հիման վրայ. հոս է որ հայկականը կը տարբերի սուրիականէն որ կ'օգտագործէ բնակելի տուներու ճարտարապետական հիմքը։*

*Սուրիոյ մէջ կիրարկուած են փայտէ եւ հարթ աւերով ծածկեր, մինչ Հայաստանի մէջ, նոյն ժամանակաշրջանին մէջ, նաեւ յետագային եկեղեցական չէնքերը կառուցուած են թաղի եւ մոյթաւոր կամարաչարերու կիրառումով։*

*Չարուածքի եւ չինարարական դիտարուեստի տարբերութիւնն այնքան ԷԱԿԱՆ է որ կարելի չէ պահ մ'իսկ մտածել որ սուրիացի վարպետներ մասնակցած ըլլան Հայաստանի եկեղեցիներու չինարարութեան։*

9· – *Խապէս տարբեր են Հայաստանի եւ Սուրիայի պազիլիք – եկեղեցիներու յատակագծային եւ ծաւալատարածական յօրինուածքները, համաչափութիւնները, արտաքին կերպարանքը եւ զարդաքանդակներու ոճը։*

10· – *Հայկական եւ Սուրիական վաղ–քրիստոնէական ճարտարապետութիւնները, ԻՆՔՆՈՒՐՈՑՆ ԵՒ ԱՌԱՆՁԻՆ ըստեղծագործական ղպրոցներ են։*

*Շահէ Տէր – Գէորգեանի ԱՐԺԱՆԻՔԸ, պիտի ըսէի ՀԻՄՆԱԿԱՆ արժանիքը, կը կայանայ անոր մէջ որ ինք ցարդ կը հանդիսանայ մեր միակ ճարտարապետը, որ երկար ուսումնասիրական տարիներ տրամադրած է թէ՛ սուրիական եւ թէ՛ հայկական ճարտարապետութեան՝ ԱՌԱՋԻՆ – ԿՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ պազիլիքներուն – եկեղեցիներուն։*

*Մինչեւ իր ուսումնասիրութեան հրատարակութիւնը, գրեթէ հայ ճարտարապետութեամբ զբաղող բոլոր մասնագէտները, ներառեալ մեծն Սարգիսովսկին եւ Թորոմանեանը, Հայաստանի առաջին չրջանի պազիլիքներուն ազդեցութիւնը կապած են սուրիականին, որպէս բնական հետեւանք, Ասորիքի եկեղեցիի ազդեցութեան՝ հայկականին վրայ։ Սակայն, Շահէ կը յիշեցնէ թէ մեր կապը չատ աւելի էական եւ զօրաւոր էր կապադովկիայի հետ, ուսկից մեր Կաթողիկոսները, առաջին չորս դարերուն կը ստանային (ԿԵՍԱՐԻԱՑԷն) իրենց պահակալութիւնը, (քան Սուրիայի)։*

*Որքան որ հատորին մէջ տեղ գտած է (էջ 270 – 272) ֆրանսերէն լեզուով համառօտութիւն մը, փափաքելի պիտի ըլլար որ, այս ուսումնասիրութիւնը, որ մեծ նորութիւն կը բերէ հայկական ճարտարապետութեան սկզբնական չրջանի պատմութեան եւ փոխ – յարաբերութիւններու մարզին մէջ, կարելի ըլլար ներկայացնել նաեւ արեւմտեան լեզուներով, որպէսզի ԳԼԻԽԷ ԴԱՐՁԱԾ տեսակէտները, կամաց – կամաց փոփոխութեան ենթարկուին, եւ հայ ճարտարապետութեան իսկական արժանիքները չոռնակոխուին մակերեսային դատաստաններով։*

Հ. ՅՈՒՐՈՒԹԻՒՆ ՎՐԴ. ՊՋՏԻԿԵԱՆ

Ս. Ղազար
Յունուար 29, 2001

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅ ՄԱՄՈՒԼ

ՎԵՐԱԲՆՆՈՒԹԻՒՆ

# ՀԱՐՑԵՐՆ ԱՆՊԱՏԱՍԽԱՆ ՉԹՈՂՆԵՆՔ

Մեղմն առաջանում է որոշակի անձի՝ իբրեւ օրէնքով արգելուած կոնկրետ արարքի ուժով եւ այդ յանցաւոր արարքի կատարման պահին: Իսկ օրէնքի առաջ բոլորը հաւասար են:

Քննիչ Յովիկ Պետրոսեանը, դատախազ Արամ Թամազեանը, մեղադրող Էդիկ Ղուկասեանը լինձ՝ քրէական գործով ա-կընկայտ անմեղ անձիս ենթարկել են քրէական պատասխանատուութեան՝ դուրդուած ծանր յանցագործութեան մէջ մեղադրելու եւ արհեստականօրէն մեղադրանքի ապացոյցներ ստեղծելու հետ: Սա ծանր յանցագործութիւն է՝ նախատեսուած ՀՀ քրօր-ի 190 յօդուածի 2-րդ մասով (ազատազրկում 3–10 տարի ժամանակով):

Դատաւոր Իսկուհի Վարդանեանը իմ նկատմամբ (15·12·2000թ.) կայացրել է ակնյայտ անարդար դատավճիռ, որը զուգորդուած է ծանր յանցագործութեան համար դատապարտելու հետ: Սա ծանր յանցագործութիւն է՝ նախատեսուած ՀՀ քրօր-ի 191 յօդուածի 2րդ մասով:

Կ'իրականացնի՞ իմ գործով արդարադատութիւն վերաքննիչ դատարանը: Շորսը՝ մեզ, պատիւը՝ դատարանին ու դատաւորներին... Երդատարանում իմ անմեղութեան հաստատման հեռանկարը թէեւ լինձ չի ոգեւորում, բայց կ'օգտուեմ օրէնքով չարգելուած բոլոր միջոցներից, որպէսզի յանցագործութեան համար մեղաւոր ճանաչուեմ եւ ենթարկուեմ քրէական պատժի ոչ այլ կերպ, քան օրէնքին համապատասխան դատավճռով (քրդատօր յօդուած 24): Ինձ համար ցաւողներին արտելում եմ նվնվալ՝ ամօթ է: Բլէեանի գործի քաղաքական պատուէրի ու պատուիրատուի մասին խօսակցութիւնները այլեւս ժամանակավրէպ են. ենթէ իմ մեղքը հաստատուած լինէր օրինական հիմնաւորուած ու պատճառաբանուած դատավճռով, կարելի էր խօսել մեղքի ծովում հէնց Բլէեան–յանցագործի ընտրութեան չարժառիթների մասին: Ով աչ ունի՝ տեսել է, ով ականջ ունի՝ լսել է: Արդարադատութեան դէմ յանցանք է կատարուել, եւ եթէ խնդիր կայ՝ այստեղ է: Կը ձգձգի վերաքննիչը իմ բողքի լուծումը՝ սա էլ է ապօրինութիւն: Քննիչը, դատախազն ու դատաւորը չարունակում են պաշտօնավարել: Արամ Թամազեանը չարունակում է նախաքննութեան օրինականութիւնը վերահսկել, մեղադրական եզրակացութիւններ հաստատել ու մեղադրանք պաշտպանել (այդ թուում, իմ գործով մեղադրանքը վերաքննիչ դատարանում), կարող է նաեւ ցանկացած դատաւորի նկատմամբ քրէական գործ յարուցել: Դատաւոր Իսկուհի Վարդանեանը նախագահում է առաջին ատեանի դատարանում, դատավճիռներ հրապարակում յանուն Հայաստանի Հանրապետութեան: Ափսոս՝ Արամ Թամազեանը ՀՀ Արդարադատութեան խորհրդի անդամ է, իսկ Արդարադատութեան խորհուրդն ունի սահմանադրական լիազօրութիւն՝ ՀՀ օրէնքը խախտած դատաւորին պատասխանատուութեան ենթարկելու: Ովքե՞ր են ապահովում իմ գործով դատաւորների, մեղադրողների խստիւ ենթարկումը օրէնքին:

Քրօր-ի 90 յօդուածի 4րդ մասով լինձ մեղաւոր ճանաչելու եւ դատապարտելու համար պարտաւոր են միայն ապացոյցների հիման վրայ հաստատել յափշտակութեան դէպքն ու եղանակը, իմ առընչութիւնը յափշտակութեանը, յանցագործութեան՝ քրէական օրէնքով նախատեսուած յատկանիշները (դիտաւորութիւն, հակաիրաւական գործողութիւն, պետութեան կրած գոյքային վնասի չափ, ուղիղ պատճառական կապ հակաիրաւական գործողութեան ու վնասի միջեւ), իմ մեղաւորութիւնը՝ քրէական օրէնքով արգելուած արարքը կատարելու մէջ: Ապացոյցներն էլ (ապացոյցների հակացութիւնը, նչանակութիւնը եւ օգտագործումը, տեսակները, ապացուցումը, ապացոյցներ հաւաքելը, ստուգելը եւ գնահատելը) ՀՀ օրէնքներ են: Իսկ արդարադատութեան եւ դատախազ – դատաւորի կամայականութեան ջրբաժանը անմեղութեան կանխավարկածն է մեղաւորութեան մասին հետեւութիւնը պէտք է հաստատուած լինի գործին վերաբերող, փոխկապակցուած, հաւաստի ապացոյցների բաւարար ամբողջութեամբ: Սա Սահմանադրական նորմ է: Ինձ 7 տարի դատապարտելու հիմքում չկայ ոչ մի ապացոյց: Սրա կողքին կայ անհերքելի, գործի քննութեամբ հաստատուած փաստական տուեալ՝ 96 – 97 թթ. կրթահամիլերին պիւտճէից յատկացուած 500 հազար դրամ դումարի դիմաց կատարուել է մօտ 50 միլիոն դրամի դպրոցաշինութիւն: Դժուա՞ր է հաւատալը... Մեղքի ապացուցումը բանաձեւային է, որտեղ բանաձեւերը ՀՀ քրէական ու դատավարական օրէնքներն են: ՀՀ օրէնքը չնչող, «իր ներքին համոզմունքին» (սատանային) յանձնուած դատախազ – դատաւորը տալով գործով հասարակական ահաբեկչութիւն են իրականացնում: Ես միջոց եմ ընտրուած հասարակութեանը ահաբեկելու համար: Ի դէպ, մեր իրականութեան մէջ հասարակութեան ահաբեկումը արդարադատութեան պատիժների միջոցով անվրէպ է գործում: Որքան անմեղ է անձը, որքան յուցադրական է հաշուեյարդարը, այնքան աղղու է այն ու արդիւնաւէտ: Փոխանակ զօրացնելու արդարադատութիւնը՝ որպէս մեր քաղաքակիրթ գոյութեան հաստատման անհրաժեշտ դրւական...

Յ.Գ. – 1937-ին իմ երկրագործ - ռանչպար հայրն ու պապը ախտորուեցին տրոյկայի դատավճռով: Պապս չվերադարձաւ, հայրս վերադարձաւ 7 տարի անց, մի ոտքն ու առողջութիւնը կորցրած: Ճակատագրի հեգնանքով՝ նոյն հաշուեյարդարի ու ահաբեկման զոհը դարձայ նաեւ ես՝ աշխատաւոր Շամխալի որդի Աշոտը: Մի տարբերութեամբ՝ դատավճիռն արձակուել է յանուն Հայաստանի Հանրապետութեան, գործի հրապարակային քննութեամբ:

ԱՇՈՏ ԲԼԷԵԱՆ

«Հայկական ժամանակ», Յունուար 20

## ԳՈՂՈՒԹԷ ԳՈՂՈՒԹ

ԹՈՐՈՆԹՈՑԻ Հայ Կեդրոնին Ց. Մանուկեան գրադարանին մէջ, Յունուար 20-ին, կազմակերպութեամբ Համազգայինի Գլաձոր մասնաճիւղի գրական յանձնախումբին, դասախօսութիւն մը տուած է Գոլոմպիա համալսարանի հայագիտական ամպիոնի վարիչ փրոֆ. Մարկ Նշանեան, նիւթ ունենալով հիւսիսային Ամերիկայի համալսարաններու հայկական ամպիոնները, ինչպէս նաեւ իր խմբագրութեամբ լոյս տեսած «ԿԱՄ» հանդէսը (80-ական թուականներուն): Կարգ մը ունկնդիրներ զժգոհ մնացած են փրոֆ. Նշանեանի որոշ միտքերէն, գլխաւորաբար հայերէն լեզուի երկճիւղումի եւ երկմշակոյթի անհերքելի իրողութեանց վերաբերեալ: «Դժգոհներէն» մէկը այն դաղափարը պաշտպանած է թէ հողը, հայրենիքը եւ հոն տիրող լեզուն մեծ դեր ունին մեր իրականութեան կազմութեան մէջ: Մարկ Նշանեան ճիշդ հակառակ տեսակէտը պաշտպանած է բուռն համոզումով, չեշտը դնելով Սփիւռքի ու արեւմտահայերէնի մշտանորոգ յարատեւման վրայ, որ քացարձակ կերպով չեն կրնար կապ ունենալ արեւելահայերէնի եւ Հայաստանի հետ: Դասախօսը եզրակացուցած է «դրեթէ երկու տարբեր ժողովուրդներ են անոնք, երկու տարբեր լեզուահասկացողութեամբ»:

*
**

ՄՈՆՐԷԱԼԻ Թէքէեան Կեդրոնին մէջ, տեղի ունեցած է Ռուտոլֆ Խառատեանի ցուցահանդէսը: Ան ներկայացուցած է քառասուն մեծածաւալ իւղաներկ գործեր: Նկարչութեան կողքին, ան նաեւ քանդակագործ է եւ այդ ու պալէի մարզերուն մէջ իր մասնագիտութիւնը ձեռք ձգած է Ս. Պետերսբուրգի Վականովա ակադեմիան:

*
**

Լրացնելով ամերիկեան զարոցին երկու տարուան շրջանը, կ'ուզէի Րոպըրթ Գոլճ մտնել:

Երա՛զ: Տարեթուականն էր 44 ոսկի, հայրս կը ստանար ամսական երեք ոսկի, չորս – հինգ հոգինոց ընտանիքի մը համար: Կէս գինով իսկ ընդունէին, ճար չկար:

Ինդրեցի միսիոնարուհիներէն որ Ամերիկա ղրկեն, մեքենագիտութիւն սորվելու համար: Իրականին մէջ միտքս ճարտարագիտութիւն էր, սակայն բառերը կը չփոթէի իրարու հետ:

– Դժուար է, դժուա՛ր. ձրի չեն ընդունիր. դերեկը պիտի աշխատիս ապրուստ ճարելու համար, դիշերն ալ դասընթացքի պիտի հետեւիս. չես կրնար դիմանալ: Եկուր քեզ Անաթոլիա Քոլէճ ղրկենք: Տարեթուականը 12 ոսկի է. միայն վեցը կը վճարես, մնացեալը կը ճարես արհեստի մը հետեւելով ի նպաստ վարժարանին, – առաձգործութիւն, կօշկակարութիւն, դերձակութիւն, խոհարարութիւն, եւայլն:

Հայրս ալ համոզեցին եւ առաջ մը ինքզինքս գտայ Մարզուան, խումբ մը ունեւոր աշակերտներու հետ:

Շաստոնց վակուած էր Գայեան – Թումայեանի շրջանը: Բայց եւ այնպէս Քոլէճը ունէր չատ կարող ուսուցիչներ եւ ուսուցչապետներ, – Յակոբեան, Մըմպուլեան (նահատակուած), Մանիսաճեան, եւ այլն: Քննութիւնը դիս տարաւ կեցուցանելով նախակրթարանի Գ. կարգը ուրկէ անդին կը սկսի բուն ճեմարանը:

(Շար. 7)

Ի ՅՈՒՇ ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ 44-ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ

# ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

## 2.– «ԻՋԻՐ, ԱՐՔԱՅ ՀԶՕՐ»

Այդ ապրիլներէն երկու քոյրեր ղպրոց կուգային մանուկ տնտեսի մը հետ, ենի Գափուէն: Ամէն կերպով ճոխ, ունէին նաեւ բան մը անմատչելի ինծի համար, – անդլերէնէ հայերէն բառարան մը:

Ջունեւորները յաճախ կը դիմէին մեծ քրոջ բարեացակամութեան:

Շեփացածներէն մէկն ալ ես էի – մատ մը խլէի: Եւ Օրիորդ Վեհանոյշ հաճութեամբ կը տրամադրէր բառարանը, գըրասեղանէ դրասեղան տահեցնելով: Մինչեւ անգամ կ'արտօնէր տուն տանելու:

Իրիկուն մը բառարանը տուն տարած տեսի, երկտող մը գտայ մէջը: Օ՛հ, ինչ, ֆելեր, ցոլեր, իմ եարս: Ապա նաեւ հըրաւէր մը՝ դասի տեսն իր քովը նստելու:

Սիրտս եփ եղած էր: Անհանդարտ՝ ցերեկը, գիշերն ալ կարծես կը վառնցկի: Առտուն կանուխ, չատ կանուխ ղպրոց վազել կ'ուզէի, տեսնելու համար Վեհանոյշը, – տարեկան պարմանուհի մը արքենի հասակով: Միրանի պէս հասուն: Իսկ իրիկունը կ'ուզէի ժամ առաջ տուն դառնալ:

Զեմ յիշեր թէ ինչ խօսեցանք այդ պահուն: Վեհանոյշ կը խայտար. միեւնոյն տեսն կը դողար: Ու մինչ քոյրը մեկուսի կեցած էր, յուշիկ - յուշիկ դէպի հանդերձարան հրեց զիս, ամուր մը զրկեց եւ սկսաւ տաք - տաք համբուրել. համբուրել ու հառաչել, անուշիկ բառեր զլորել:

Լրջօրէն սրտազդի մը մտտնուած, այդ տեսս կարմրած, բուռն ճիգ մը փորձելով, հազիւ կրցայ դասարանէն դուրս նետել ինքզինքս: Ու փախայ, առանց ետ նայելու: Վազեցի, վազեցի մինչեւ տուն:

– Ինչո՞ւ այսքան ուշացար, հարցուց մայրս:

– Այսօր ես էի կառավարիչը:

Խե՜ղճ կառավարիչ. երբ համբոյրին համն ու բոյրը հասկնալու տարիքին հասաւ, Վեհանոյշ հարս գացած էր Մանչեսթըր:

*
**

Տեսնուած բան չէ որ երկու – երեք հայ տղաք գարունը կամ աշունը, հրդեհ մը կամ արկած մը նկարագրելու չափ հայերէն գրել գիտեն եւ թերթի մասին չմտածեն:

Ե՞ս պիտի կազմէի կանոնին բացառութիւնը: Ուրեմն ձեռագիր թերթ մը, «Գարուն», որուն երկու աշխատակիցներէն մէկը տէրտէր եղաւ, միւսը պատուելի:

Կը նշանակէ պարապ չանցան ո՛չ «Իջիր արքայ»ն, ո՛չ ալ «Ցիսուսի եկ»ը:

(Կարծեմ 8 – 10 թիւ մը «լոյս տեսաւ» – իւրաքանչիւրը երեք օրինակ՝ 15 օրը անգամ մը, որ կը պտըտէր ձեռքէ ձեռք):

## «ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱՆՔ

*ՓԱՐԻԶ.* – *Հրաչ Սիսեռեան* 1·000 *Ֆր.*։

***

*ՊԱՆԵԼՕ.* – *Տիկին Սաթենիկ Ֆիրէնկիւլեան* 600 *Ֆր.*։

## Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

*Իր սիրելի եղբօր՝ վարդգէս Զիճարլը – Մելբոռնեանի մահուան քառասունքին առթիւ քոյրը՝ Սիրվարդ Պալեան* 500 *Ֆր. կը նուիրէ «Ազնաւուր՝ Հայաստանի Համար» դպրոցաշինութեան (ստանալ «Ծառայ»էն) եւ* 500 *Ֆր. «Ծառայ»ին*։

(Շար. Ա. էջէն)

*անձեր որոնք զանազան հանգամանքներով կրնան վկայութիւններ տալ։ Քննական այս բաժնի պետը՝ Արտակ Յարութիւնեան մանրամասն տեղեկութիւններ չէ ուզած տալ կատարուած հարցաքննութիւններու արդիւնքներուն մասին։ Այս հարցաքննութիւնները կը վերաբերին դիմորդ արարքին թերուած օժանդակութիւններուն, այսինքն ապօրինի դէնքի հայթայթում, պաշտօնատար անձերու մասնակցութիւն եւ այլն, եւ այլն։ Այս նախաքննութիւնը պէտք է վերջ գտնէ Մարտ 11–ին։*

## ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

### ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

*ՓԱՐԻԶԵԱՆ ՓՈԽԱԴՐՈՒԹԵԱՆՑ միջոցներու փետր. 1–ի գործադուլը մեծ յաջողութիւն արձանագրած ըլլալով, գլխաւորաբար մեթրոյի ճիւղին մէջ, Սէ–Ժէ–Թէ–ն կանխազգ մը տուած է նոր գործադուլի մը համար, Հինգշաբթի, փետրուար 8–ին։ Տրուած պատճառաբանութիւնն այն է, որ իշխանութիւնները բանակցութեանց որեւէ առաջարկ չըրին։ Սենթիքաները աշխատավարձի յաւելում կը պահանջեն։ Փետր. 1–ին, մեթրոյի բոլոր գիծերը անշարժութեան մատնուած էին։ Հանրակառքերը 60% համեմատութեամբ կը բանէին։*

*ԹՈՒՐՔԻԱ ջնջած է, փետրուար 1–ին, Պուիկ եւ Գամփընոն–Պերնար ճեռնարկութիւններու առաջարկը՝ կառուցի մը հիմնելու Իզմիթի ծովախորշին վրայ։*

*ԱԶԳ. ԺՈՂՈՎԻ օրէնքներու յանձնախումբը վաւերացուց ընկերվարական խումբին օրէնքի առաջարկը, ըստ որուն երախայ մը կրնայ մօրը, հօրը, երկուքին ալ մականունը կրել, ըստ ծնողքին փափաքին։ Այս ճեւով վերջնական կը ջնջուի ինքնաբերաբար հօրը մականունը կրելու դրութիւնը։*

*ԷԼՖ–ի դատավարութեան փետրուար 1–ի նիստին, Քրխթին Տըվիէ–Ժոնքուր պնդեց որ, 90–ական թուականներու ընկերքը լայնօրէն օժանդակած է Ֆրանսական ճարտարարուեստի ճառագայթման աշխարհի մէջ։ Կապ ունեցած է կարեւոր անձնաւորութիւններու հետ, հարուստ, զարդացած։ Ինչ ցաւ կը յայտնէ որ չէ իրականացած Ռոլան Տիւմայի հետ մշտական ապրելու երազը։ Ակռայ դուռ, կ'ըսէ թէ բան չի հասկնար կատածային, արուեստի եւ արտաքին քաղաքականութեան հարցերէն։ Միւս կողմէ, բանավէճ մը ծագած է Ռոլան Տիւմայի նախորդ օրուան սպառնալիքներուն չուրջ դատաւորներու դէմ։ Անոնք կը հաստատեն որ «քաղաքական կարգ մը դէմքերու արհամարհանքի եւ որոչ մտավախութեան փաստը կայ հոն։ Այդ մարդիկը օրէնքներ կը քուէարկեն, բայց չեն կրնար հանդուրժել որ այդ օրէնքները իրենց դէմ գործադրուին»։*

*ԹՈՒՐՔԻՈՑ Արտաքին գործերու նախարարութիւնը հրահանգած է երկրին արդարադատութեան առեաններուն որ արտայայտութեան ազատութեան գատերուն ամէնէն թեթեւ պատիժները կիրարկեն։ Հրահանգին պատճառը այն է որ բազմաթիւ մեղադրեալներ իրենց գատը կը տանին Եւրոպայի Մարդկային Իրաւունքներու առեանին առջեւ ուր ջախջախիչ մեծամասնութեամբ Թուրքիա կը գատապարտուի նեւթական հատուցում վճարելու։ Այդ գումարները այնքան ծանր սկսած են գալ Թուրքիոյ Արտաքին գործերու նախարարութեան պիւտճէին, որ հարկ տեսնուած է կարելի չափով առաջքը առնելու եւրոպական առեանին փոխանցուող գատերու։*

COMITE DE DEFENSE
DE LA CAUSE ARMENIENNE
ARMENIAN NATIONAL COMMITTEE

DELEGATION EUROPEENNE
EUROPEAN DELEGATION

# COMMUNIQUE

## GENOCIDE DES ARMENIENS

**Après les reconnaissances par la France, l'Italie, la Suède, la Belgique et la Grèce L'EUROPE DOIT METTRE LA TURQUIE DEVANT L'OBLIGATION DE RECONNAITRE SA RESPONSABILITE**

En quelques mois le mouvement de reconaissance du Génocide des Arméniens s'est accéléré en Europe; en effet, après le vote favorable du Sénat Français, puis celuide l'Assemblée Nationale à l'unanimité, **la loi sur la reconnaissance du 1er génocide du XXème siècle vient d'être promulguée en France par le Président Jacques Chirac.**

**— Le 15 novembre dernier, le Parlement européen,** dans son rapport sur «les progrès accomplis par la Turquie sur la voie de l'adhésion» (rapport Morillon), appelait la Turquie à reconnaître le Génocide des Arméniens.

**— Le 17 novembre 2000, le Parlement italien le reconnaissait à son tour.**

**— Enfin, le 28 janvier 2001, le gouvernement britannique,** après avoir sous la pression de la Turquie, exclu le Génocide des Arméniens de la journée officielle de l'holocauste, l'a intégré, aux côtés des Génocides des temps modernes. Auparavant, la Grèce, le Sénat Belge et le Parlement Suédois l'avaient déjà reconnu.

Ainsi, **dans les grandes démocraties européennes,** le **tabou** instauré par la Turquie sur le Génocide des Arméniens a commencé à tomber. Les intérêts mercantiles et le chantage turc auxquels la Communauté Internationale a longtemps sacrifié les victimes d'une des plus grandes barbaries des temps modernes semblent désormais dépassés, même si la Turquie loue les services des plus puissants groupes industriels européens pour exercer ses menaces.

En 1987, **le Parlement européen** devenait l'un des précurseurs de cette vague de reconnaissances; en particulier, il mettait **l'obligation de reconnaissance par la Turquie parmi les conditions incontournables de son adhésion à l'Europe.**

Si, **en 1999 les critères de Copenhague ont omis cette condition,** aujourd'hui, les reconnaissances successives par les pays de l'Union Européenne, et la persistance du déni par la Turquie, du Génocide des Arméniens, mettent l'Union devant le choix suivant: **ou bien elle fera partager à la Turquie ses valeurs humanistes** et l'aidera à devenir un Etat moderne, capable d'assumer les pages noires de son histoire en reconnaissant sa responsabilité dans l'extermination du peuple arménien,, **ou alors ce sera la Turquie qui lui imposera ses propres valeurs négationnistes.**

Il ne peut y avoir de compromis entre ces deux options.

Le Parlement européen se doit de reconsidérer les conditions d'adhésion de la Turquie, à la faveur des reconnaissances récentes et à venir dans les pays européens. La Turquie doit arrêter de persécuter ses citoyens qui reconnaissent le Génocide des Arméniens. Elle doit se désolidariser du régime qui a commis le Génocide, à l'instar de l'acte de l'Allemagne moderne.

L'UNION EUROPEENNE DOIT IMPOSER LA RECONNAISSANCE DU GENOCIDE DES ARMENIENS A LA TURQUIE.

Bruxelles, le 1er février 2001

# CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

**LA CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE**

Section **ARAXE** de Lyon-Villeurbanne
vous invite à son

## GRAND BAL

animé par l'Orchestre GUMRI
& son chanteur ARCHAG
venus spécialement d'Arménie
et la participation du
célèbre violoniste
ALEXANDRE CHIRINIAN
**le 9 février à partir de 20 heures**
au Centre Culturel &de la Vie Associative
234, cours Emile Zola,
69100 VILLEURBANNE

**Bar & Buffet**
**de spécialités arméniennes**
——— Entrée : 100 F ———

Réservations :
— **M.C.A. Villeurbanne :**
**04.78.26.28.71** (du mardi au samedi);
**04.72.35.15.86** (en soirée).

***

Section ASTRIG
organise une

## SOIREE CABARET DANSANTE

AU PROFIT DE SON ECOLE HEBDOMADAIRE
Animée par la F.R.A. NOR SEROUND
**avec lancement de jeunes talents arméniens**
**Samedi 10 février à partir de 21h 30**
à l'Espace «Charles Aznavour»
5, rue Paul Vaillant-Couturier —
95400 ARNOUVILLE-LES-GONESSE
Renseignements & Réservations :
☎ **01.39.85.39.54/01.39.90.63.89** (le soir)

**Cathédrale Apostolique Arménienne**
**SERPOTZ TARKMANTCHATZ**
**de Marseille**

LA COMMISSION
**FOI ET TRADITIONS ARMENIENNES**
dans le cadre d'une série de rencontres
**« LOUSSAVORTCHI LESSARANE »**
(Atelier «St. Grégoire l'Illuminateur»)
propose
sa conférence - débat n° 7
sur le thème

## Les fêtes religieuses du mois de février

avec le Rév. Père Zadik AVEDIKIAN
Recteur de la Cathédrale
* en français

**Jeudi 8 février à 19 heures**
dans la salle «A. Tcherpachian»
339, avenue du Prado,
13008 Marseille

MAISON DE LA CULTURE
ARMENIENNE
D'ALFORTVILLE
ԱԼՖՈՐՎԻԼԻ ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ՏՈՒՆ

La M.C.A. d'Alfortville a le plaisir de vous inviter
à la **Conférence — Débat**

## «LES BENEFICES D'UNE EDUCATION BILINGUE»

par GILBERT DALGALIAN
Docteur en linguistique

**le Vendredi 9 février à 20 heures 45**
à l'occasion de la parution de son ouvrage :

**«Enfances plurilingues — Témoignages pour éducation bilingue et plurilingue»**

*«...Tout enfant devenu bilingue dans une ambiance d'affectivité positive acquiert par là-même la capacité d'apprendre d'autres langues avec aisance et rapidité...»*

L'auteur dédicacera son livre

9, rue de Madrid - 94140 ALFORTVILLE
☎ 01 43 76 55 89 - Fax: 01 43 78 66 64

## ՎԱՂԸ՝

## «ՅԱՌԱՋ- ՄԻՏՔ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏ»

*Վաղը լոյս կը տեսնէ «Ծառայ – Միտք եւ Արուեստ»ի նոր* (267) *թիւը հետեւեալ բովանդակութեամբ.–*

Մխիթարեան հայրերու նպաստը
հայ մշակոյթին 1900–2000
*Հ. Ց. ՊԱՅՏԻԿԵԱՆ*

Երկրորդ փունջ նամակներու
Շահան Շահնուրէն
*ԳՐ. ՔԷՕՍԷԵԱՆ*

Un rêve d'adulte de Léonard,
le voyage en Arménie,
une expérience initiatique
*CH. MATOSSIAN*

**Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»**
**83, rue d'Hauteville, 75010 Paris**
**Siret : 571 027 317 000 15**
**Commission Paritaire : N° 55935**



ԿԻՐԱԿԻ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ 4
DIMANCHE
4 FEVRIER
2001

LE NUMERO : 6,00 F

# ՅԱՌԱՋ

ՄԻՏՔ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏ

Թիւ 267

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՀԱՐԸ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

# HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 1·400 Ֆ· — Վեցամսեայ : 725 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1·650 Ֆ· (Ամէնօրեայ առաքում)
1·500 Ֆ· (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ·
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·095 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 76e ANNEE — N° 20.095

300-ԱՄԵԱԿ ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ

# ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՀԱՅՐԵՐՈՒ ՆՊԱՍՏԸ ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՒԹԻՒՆ 1900-2000 ՏԱՐԻՆԵՐՈՒՆ

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

Ժ֊Դ· դարու վերջաւորութեան եւ քսաներորդի սկզբնաւորութեան, տեղի ունեցած տեղահանութիւնները, բռնի իսլամացումներն ու կոտորածները նախ, եւ ապա ցեղասպանութիւնը հայ ժողովուրդին, յատկապէս արեւմտեան զանգուածին, որուն հիմնականօրէն ուղղուած է Մխիթարեան Միաբանութեան առաքելութիւնը, չէր կրնար էական փոփոխութիւններ չյառաջացնել նաեւ Մխիթարեան Միաբանութեան գործընթացին մէջ, որ Ժ֊Դ· դարուն սկսած եւ Ժ֊Թ֊ին վայլուն վերելք ապրած, ո՛րքան խոստմնալից հորիզոններ պիտի բանար քսաներորդին, երբ արեւմտեան մայրաքաղաքներու գանգուն համալսարաններէն չրջանաւարտ, գրականագէտ, պատմագէտ, բանասիրութեան դոկտոր վարդապետներ, սկսած էին աստղարէզ գալ «Բազմավէպ»ի էջերէն, եւ գանգուն հրատարակութիւններով, նոր լոյս սփռել հայ մշակոյթի թաքուն գանձարանէն ներս։

Անոնցմէ չորսը, Հ· Ստեփան Սարեան, աստուածաբան եւ գիտնական, Հ· Կարապետ Տէր-Սահակեան, գրագէտ եւ բանաստեղծ, Հ· Պօղոս Գասպարեան, առաքեալ եւ քարոզիչ, Հ· Թոմաս Օտապաչեան, նուիրեալ դաստիարակ, պիտի նահատակուէին Մեծ Եղեռնի առաջին օրերուն։

Ուրիշներ, Հ· Աւետիք Գազէզեան, Հ· Արսէն Ղազիկեան, Հ· Անտոն Ջնտոյեան, Հ· Գարեգին Լազարեան, Հ· Եղուարդ Սիրունեան, պիտի կրկին տեղահանութեան բոլոր դառնութիւնը, աքսորի ճամբաներուն վրայ եւ միայն ազգու միջնորդութիւններու չնորհիւ պիտի կարենային փրկուիլ, կորսնցնելով առ յաւէտ, իրենց ձեռագիր գրական աշխատանքները (յատկապէս Հ· Ա· Ղազիկեանի Մատենագիտութեան Բ· բաժինը)։

Պիտի անհետանային վերջնականապէս, Մխիթարեան կրթական կարեւոր եւ պատմական կեդրոնները՝ Քազկեդոնի, Նիկոմիդիոյ, Մուշի, Նորաշէնի, Առնիչի, Ուզունքի (Մալաթիայի, Կուտինայի), Տրապիզոնի, Թոզլուի, Մարտինի, Խարբերդի՝ իրենց աշակերտներով···։

Մուրատ – Ռափայէլեան վարժարանի նորահաս լաւագոյն հունձքը կազմող մտաւորականները՝ Դանիէլ Վարուժան, Արիս Իսրայէլեան, Բարսեղ Շահպազ եւ Արամ Սրապեան, բարբարոսաբար պիտի պոհուէին իրենց նուագ ծանօթ բազմաթիւ դասընկերներուն հետ։

Մխիթարեան Միաբանութեան առաքելութեան ենթահողին էութիւնը կազմող երկու հիմնական տարրերը՝ ժողովուրդը եւ հայրենիքը յանկարծական պիտի դադրէին գոյութիւն ունենալէ։ 2500 վանք, եկեղեցի, ուխտատեղի պիտի կործանէին կամ հրկիզուէին, պիտի նահատակուէին աւելի քան 3200 քահանաներ եւ աստիճանաւոր եկեղեցականներ, պիտի փակուէին վարժարաններ, 1000-է աւելի, պիտի կոտորուէին 100·000-է աւելի ղըպրոցականներ եւ 4000 մտաւորականներ։

1700-ին սկսուած վերածնունդի ծրագրուած, կանոնաւոր, յարաճուն վերելք ապրող աշխատանքը, յանկարծական կանգ պիտի առնէր եւ Մխիթարեան Միաբանութեան չարքերը ուռճացնող սերունդը, որ կու գար հայրենի գաւառներէն, պապենական տոհմիկ աւանդութիւններով սնած գերդաստաններէն, պիտի փոխարինուէր որբանոցներէն ընտրուած պատանիներով, որ տեսած էին մխայն իրենց ծնողքներուն եւ հարազատներուն սպանդը կամ անվերադարձ աքսորը···։

Ահաւասիկ այս պայմաններուն մէջ է որ Մխիթար Սեբաստացիի յաջորդները կը թեւակոխէին Ի· դարը։

Բնաւ զարմանալի պէտք չէ թուի որ համազգային նման ազէտ մը պիտի գար խանգարելու 200-ամեայ Միաբանութեան ոտնեսական հաւասարակչռութիւնն ալ։

Միաբանութեան իւրաքանչիւր վարչութիւնները պիտի ստիպուէին զանազան կալուածներ ծախել, կարենալ նոր վարժարաններ բանալու համար Միլանոյի (որբանոց), Սեւրի, Երուսաղէմի, Հալէպի, Աղեքսանդրիոյ, Գահիրէի, Պէյրութի, Պիքֆայայի, Պուէնոս-Այրէսի եւ Լոս-Անճըլըսի մէջ, օգնութեան հասնելով տեղահանութեան հետեւանքով ստեղծուած նորաստեղծ զաղութներուն, առանց երբեք տկարացնելու եւ չեզելու Մխիթարի գծած հոգեւոր, գրական, մշակութային մեծ ծրագիրին, նը-

Գրեց՝
Հ. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՎՐԴ. ՊԱՃԻԿԵԱՆ

կարագրուած մանրամասնօրէն, յօդուածիս առաջին մասին մէջ (տե՛ս· «Յառաջ», 1999 Մարտ 11 – Ապրիլ 6)։

Քահանայորդ դարը Մխիթարեան Միաբանութեան կեանքին մէջ կը յատկանչուի քանի մը հիմնական կէտերով։

Ա· – Աշխարհաբար լեզուն, դար մը առաջ, երկիւղածութեամբ սկսած Հ· Ղուկաս Ինճիճեանի Տարեգրութիւնի֊ով (1799), պիտի դառնար բոլոր Մխիթարեան հեղինակներուն պաշտօնական լեզուն եւ իր կատարելութիւնը պիտի գտնէր Հ· Արսէն Ղազիկեանի բազմաթիւ հրատարակութիւններուն մէջ։

Բ· – Հնախօսական պրպտումները հայրենի հողին եւ անցեալին, սկսուած Ինճիճեանէն, Սարգիսեանէն եւ Ալիշանէն, պիտի փոխարինուէին ազգագրական – ծիսական պրպտումներով, քաղուած մեր հարուստ մատենագրութենէն, յատկապէս Հ· Վարդան Վրդ· Հացունիի դործերով։

Գ· – Մեծ զարկ պիտի ստանային դըպրոցական ամէն տեսակի դասագիրքերու մեթոտիկ, խմբական ծրագիրով եղած պատրաստութիւնները, որոնք Ի· դարուն մինչեւ 60-ական թուականները, որդեգրուած էին, գրեթէ բոլոր երկրամասերու հայկական դաղութներէ։

Դ· – Պիտի ծնէր նոր ամսաթերթ մը՝ «Հայ Ընտանիք» որ «Բազմավէպ»ի առաջին 50 տարիներու կատարած դերը պիտի որդեգրէր, իր ժողովրդական, ընտանեկան, կրթական բնոյթով եւ «Բազմավէպ»ը պիտի վերածուէր զուտ բանասիրական – հայագիտական պաշտօնաթերթի, որուն 50-ի հասնող Հայագիտական Մատենադարան առանձնատիպ շարքը, լաւագոյն փաստն է «Բազմավէպ»ի որակային այս ոստումին։

Հիմնականօրէն պահելով հանդերձ Ա· մասին մէջ ընդգծած ենթաբաժանումները, հարկ պիտի ըլլայ աննչան փոփոխութիւններ կատարել, քանի քառերորդ դարուն կարդ մը պայմաններ իրագործուած կամ բարեփոխութիւններու ենթարկուած էին։

## Ա· – ԼԵԶՈՒԱԿԱՆ ՄԱՓՐՈՒԹԻՒՆ – ԱՇԽԱՐՀԱԲԱՐԻ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ

*Եթէ Հ· Արսէն Այտընեանի* (1824–1902) *Քննական Քերականութիւնը* կը հանդիսանայ աշխարհաբարի ամէնէն կատարեալ ուսումնասիրութիւնը, գրական հայերէնը կը հարստանայ բազմաթիւ նորակերտ բառերով եւ գիտարուեստական բոլոր արդիական բառամթերքը, ծնած Ի· դարու ճարտարարուեստին հետեւանքով, կը զտուին Մխիթարեան հայրերու հայագիտական տարրալուծարանին մէջ եւ ամենայն դիւրութեամբ կը վերածուին ընտիր հայերէնի, չնորհիւ եռեւ-եռեւ լոյս տեսնող զանազան դասագիրքերու եւ բառգիրքներու, Ս· Ղազարի տպարանէն։

## Բ· – ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹԻՒՆ – ՀՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

Այս ենթախորագիրը Ժ֊Դ· եւ Ժ֊Թ· դարերու համար որդեգրուած, քսաներորդին աւելի գրական աշխատանքներու, պատմական, բանասիրական ուսումնասիրութիւններու պիտի յատկացնէր, քանի անհնարին դարձած ըլլալով տեղւոյն վրայ հնախօսական պրպտումներ կատարելը, Մխիթարեան հայրերը զարկ տուին բանասիրական պրպտումներով, քաղուած՝ միջնադարեան հարուստ մատենագրութենէն, ուսումնասիրել հայ մշակոյթի դանազան երեսները։ Այս մարդին մէջ մանաւանդ տեղ կը գրաւեն Հ· Վարդան Հացունիի աշխատասիրութիւնները, որոնք մինչեւ այսօր հիմք կը ծառայեն ազգագրական ուսումնասիրութիւն կատարող ոեւէ լուրջ գիտնականի։

## Գ· – ԿՐՕՆԱԿԱՆ – ԲԱՐՕՑԱԽՕՍԱԿԱՆ – ԾԻՍԱԿԱՆ

Ժ֊Դ· եւ Ժ֊Թ· դարերուն կատարուած հիմնական եւ կոթողային աշխատանքներէն վերջ, սկսած Մխիթար Աբբայէն, հասնելով Զամչեանի, Աւետիքեանի եւ մանաւանդ Ալգերեանի, բոլորն ալ, սակաւ բացառութեամբ, կատարուած դրաբարով, Ի· դարու Մխիթարեաններուն կը մնար ժողովրդամերձ հրատարակութիւններով հանդէս գալ, աշխարհաբար եւ դիւրամատչելի, որպէս հոգեւոր սընունդ ցեղասպանութենէն վերապրած սերունդին։ Այս ուղղութեամբ չուրջ 100 հատորներ լոյս կը տեսնեն Ս· Ղազարի տպարանէն, մեծ մասը ինքնագիր, մաս մըն ալ թարգմանածոյ, որոնք կ'ընդգրկեն 1900–2000 թուականը։

Ամէնէն կարեւորը եւ գիտական պատրաստութեամբ լոյս տեսածը, կարելի է Գերպ· Սրապիոն Ուլուհոճեան Աբբահօր եւ Հ· Ներսէս Տէր-Ներսէսեանի խնամքով պատրաստուած Զորս Աւետարաններուն աշխարհաբարով թարգմանութիւնը համարիլ։

## Դ· – ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ՆԱԽՆԵԱՑ ԳՈՐԾԵՐՈՒ

Հակառակ Ի· դարու հայութեան կրած ցնցումներուն, հակառակ այն դաժան պայմաններուն ուր գտնուեցաւ Մխիթարեան Միաբանութիւնն ալ, եղան մեծ թիւով միաբաններ, որ համբերատար աշխատանքով, օգտուելով նաեւ Ս· Ղազարի ձեռագրատան հետզհետէ հարստացող պաշարէն, նուիրուեցան կարեւոր ձեռագիրներու ուսումնասիրութեան եւ անոնց հրատարակութեան, ծանօթացնելու համար հայ հին եւ միջնադարեան գրականութեան գանձերը գիտական աշխարհին։

Շուրջ 38 հատոր լոյս կը տեսնեն Ի· դարու ընթացքին։

## Ե· – ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՕՏԱՐ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵՆԷՆ

Ժ֊Դ· դարուն սկսած դասական գրականութեան չարժումը որ Հիւրմիւզեանի եւ Բագրատունիի նման տիտաններու յատնագործութեան չարժառիթ եղաւ, Ի· դարուն կը չարունակուի որպէս չարժում, ծրագրելով արեւմտեան գրական լաւագոյն գործերը հրամցնել հայութեան, ընտիր աշխարհաբարով։ Այս մարդին մէջ, Հ· Արսէն Ղազիկեան, աշխարհաբարի մեծ վարպետը, առանձին, գրադարան մը կրնայ լեցնել իր թարգմանութիւններով։

## Զ· – ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ինչպէս Ա· մասին մէջ տեսանք, հայ արդի թատրոնը ծնաւ եւ զարգացաւ Ս· Ղազարի մէջ եւ Փարիզի ու Վենետիկի Մխիթարեան վարժարաններու աշակերտներու չնորհիւ անցաւ Կ· Պոլիս։

Արդ, Ի· դարուն ալ, չուրջ 50 թատերական ինքնագիր եւ թարգմանածոյ հետեւողական գործեր լոյս կը տեսնեն Մխիթարեան տպարանէն, հեղինակ ունենալով բոլոր սերունդներէ վարդապետներ։

Անոնցմէ մեծ մաս մը նուիրուած է դպրոցական տարիքի պատանիներու եւ մինչեւ վերջին տասնամեակները կը խաղացուէին թէ՛ Ս· Ղազարի դպրեվանքի եւ թէ Մխիթարեան բոլոր վարժարաններու աշակերտներէն։

Հիմնականօրէն դաստիարակչական բնոյթ կը կրեն, մէկ մասը զուեչտներ են, բարեկենդանի մթնոլորտին մէջ խաղացուղ, կարեւոր մաս մը զաղութային կեանքը կը յիշեցնեն, հետեւողութեամբ Յակոբ Պարոնեանի։

Հայոց Պատմութենէն ներչնչուած գործեր են Հ· Սիմոն Երեմեանի Դարձը, Ուխտը, Սաթենիկ, Փառանձեմ, Հ· Սահակ Տէր-Մովսէսեանի Արշակ Բ·, Աւարայրի դիւցազուները, Հ· Վահան Յովհաննէսեանի Դէպի Աւարայր, Տաւրոսի առիւծը եւ Հ· Յարութիւն Պզտիկեանի Մխիթար Աբբահայր Սեբաստացին։

## Է· – ԿՐԹԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄ

Ի· դարու կրթական չարժումը հարազատ ցոլացումն է հայ ժողովուրդի Ի· դարու ճակատագրին։ Բազմաթիւ պատմական դպրոցներ, Միաբանութեան առաքելութեան մաս կազմող, ցեղասպանութեան պատճառով կը դադրին գոյութիւն ունենալէ (տե՛ս· վերեւ), դաստիարակ վարդապետներ կը սպաննուին կամ կ'աքսորուին, աշակերտութիւնը կը կոտորուի··· եւ զինադադարին, տակաւին վէրքերը չսպիացած, Մխիթարեան հայրերը արագօրէն կը կազմակերպուին նոր վարժարաններ բանալու, այս անգամ Սփիւռքի տարածքին, հոն ուր Մեծ Աղէտը նետած էր կարեւոր գանգուածներ։

Այսպէս, նիւթական մեծ զոհողութիւններով որբերու հաւաքը ծայր կ'առնէ, նախ Կովկասի մէջ, Հ· Տիմոթէոս Տէր-Կիւլեանի ջանքերով։ Այդ որբերուն

(Շար·ը Դ· էջ)

# ԵՐԿՐՈՐԴ ՓՈՒՆՋ ՆԱՄԱԿՆԵՐՈՒ(*)

# ՇԱՀԱՆ ՇԱՀՆՈՒՐԷՆ

ԳՐԻԳՈՐ ՓԷՕՍԷԵԱՆ

Շահան Շահնուրէն ստացած նամակներուս առաջին փունջին —վեց նամակ— հրատարակութենէն ետք («Յառաջ», 19/20 եւ 22 Օգոստոս 2000), ֆանի մը բարեկամներ ինծի թելադրեցին որ լծուիմ Շահնուրէն ստացած նամակներուս խմբագրութեան, առ ի գրոյկով մը հրատարակութեան: Այս ձեւով շաղախը կը պատրաստուէր ապագայի ուրիշ ուսումնասիրողներու համար՝ ընդարձակ եւ համապարփակ Շահնուրեան Նամականիի մը ձեռնարկութեան:

Թղթածրարիս դասաւորումի առաջին աշխատանքէն երեւան կու գայ, թէ 1955 – 1974 թուականներուն միջեւ ստացած եմ 58 նամակներ, որոնցմէ տասնըեակ մը կը վերաբերին իր հրատարակելի գրութիւններուն, կամ թէ այդ մասին ինծի եղած բծախնդիր ցուցմունքներուն: Անոնք կրնան հետաքրքրել Շահնուրի կենդանագիրները: Մնացեալներուն բովանդակութիւնը խառն է — անձնական, գրական, ազգային եւայլն, իսկ ծաւալը՝ անհաւասար: Բացի նամակներէ, Շահնուր ղրկած է նաեւ Նոր Տարուան շնորհաւորական 7 բացիկներ:

Բաց աստի, մօտս ունիմ Շահնուրի հետեւեալ գործերուն ձեռագիրները.– «Թերթիս կիրակնօրեայ թիւը», «Զոյգ մը կարմիր տետրակներ», որ կը բովանդակէ, բացի նոյնանուն գործէն, «Զի տճնեցայ զօր ամենայն եւ զգիշերն բովանդակ» եւ «Գրականութենէն անդին եւ այլուր» գրութիւնները:

Աւելցնեմ թէ իրեն ուղղած նոյնիսկ նամակներէս պահած եմ ոչ մէկ կրկնօրինակ կամ սեւագրութիւն: Ու ասիկա ափսոսալի կը գտնեմ այսօր, ֆանի անոնք պիտի նպաստէին խմբագրական աշխատանքիս եւ կարգ մը կէտերու ապելի պարզաբանման: Սակայն ատենին ո՞վ կը մտածէր այսօրուան կարելիութեան մասին...: Գ. Փ.

---

28 Մայիս 1960

*Սիրելի Գ. Փէօսէեան*

*Ուրախ եմ որ իր պատշաճ լուծումը գտաւ Սփիւռքի ստեղծած միջադէպը, որ մտահոգած էր զիս, եւ որ պիտի չը ծագէր երբեք, եթէ մէկայն յոգնութիւնը ըստանձնուէր կանխապէս իմ կարծիքս առնելու*[1]:

*Ազգականական ոչ մէկ կապ ունիմ «Անդաստան»ի Քէրխութճեանին հետ, զոր արդէն չեմ իսկ ճանչնար:*

*Դերասան Վահրամ Փափազեանի խաղարկութիւնը (Ֆրանսերէն լեզուով) տեսած եմ Փարիզի մէջ, ուր կը կատարէր Օթէլլոյի դերը, ասկէ շատ տարիներ առաջ: Զէի գիտեր թէ ան գրիչ ունի, եւ պահած է անաղարտ այն ճոխ եւ ճկուն հայերէնը, զոր Պոլսոյ վարժարանները կը ջամբէին ժամանակին: Որքան ալ ան իր աշխարհաբարին մէջ ներմուծէ այսօր արեւելահայ դարձուածքներ, լեզուն միշտ կը մատնէ իր սկզբնական ազնուութիւնը: Իր Սրտիս պարտիզը կարդացի յուզումով, մանաւանդ կը վերակոչէր այն Պոլիսը որ կորաւ, աւա՛ղ եւ որ մնացած է անփոխարինելի՝ իր մտաւորական կեանքին մէջ: Այդ աշխարհը ունէր անշուշտ իր տկար եւ ցաւալի կողմերը, բայց չէ մի որ* il faut de tout pour faire un monde ? *(տառացիօրէն՝ ամէն ինչի պէտք կայ աշխարհ մը կազմելու համար):*

*Հեղինակին ուրուագծած տասնհինգ դիմանկարները քիչ մը չատ տարտամ են* [sommaire (համառօտ) *նաեւ] կարենալ պարունակելու համար նորութիւններ: Ա-զօտ՝ ինչպէս* Eugène Carrière*–ի*[2] *դիմանկարները, անոնք կը յայտնեն յուզում մը՝ որ զերծ չէ ծերունիներու մանաւանդ տուկ եղող արտասուալից եւ դողդոջուն յուզումէն:*

*Դիմանկարներուն նմանութիւնը, իրենց բնատիպին հետ, բացորոշ է անշուշտ, բայց պէտք է զգուշութեամբ մօտենալ տրուած կենսագրական տեղեկութիւններուն, որոնք զերծ չեն անճշդութիւններէ:*

*Ենովք Շահէնի եղերական վախճանը, այնպէս ինչպէս կը պատմէ Փափազեան, պարզապէս առասպելական է: Ամէն մարդ գիտէ թէ Զահրապ չէ ձերբակալուած Ապրիլ Տասնըմէկեաններուն հետ, այլ՝ ժամանակ մը վերջ, Մայիս 21–ին: Գիտէ նաեւ թէ՝ Ապրիլ Տասնըմէկեանները Պոլսէն ճամբու չեն դրուած, այլ ընդհակառակն, քաղաքավարութեամբ մը երբեմն* compassé *(չափչփուած) երբեմն* crispé *(ձգտուած), որ նպատակ ունէր մերինները մոլորեցնելու:*

*Ծօգքս մանաւորելով Թէոդիկի վրայ, որուն յատկացուած է գրքին երկարաձոյն գլուխներէն մէկը, կրնամ վկայել թիւններով: Սխալ բան է ըսել թէ Թէոդիկ թաղուեցաւ հանդանակութեամբ (էջ 122) այլ բո՛ւն իսկ իր դրամով: Իր կինը Արշակուհի Թէոդիկ չը մեռաւ Ցիւրիխ, այլ Լէյզընի*[3] *մէկ* sanatorium*–ին մէջ: Թէոդիկ Փարիզի մէջ չապրեցաւ տասը տարի (էջ 125), այլ հազիւ քանի մը ամիս: Ան չէր ապրեր ընդհանուր անտարբերութեան մէջ, ոչ ալ նկուղի նման խուցի մը մէջ: Հաստատուած ըլլալով (առժամաբար, քանի որ նոր ժամանած էր Փարիզ) այն նոյն չէնքին մէջ ուր կը գտնուէին Ցառաջի, կավռոշի եւ Լեւոն Փաշալեանի վարած* Le Foyer *թերթին խմբագրութիւնները, ինչպէս նաեւ Տէր-Ներսէսեան տպարանը: Թէոդիկի սենեակը լեցուն էր այցելուներով՝ առտու-իրիկուն: Դեռ կարելի է երկարել չարքը վրկպներուն:*

*Վերջացնելով ըսեմ որ, Թէոդիկի բանտարկութիւնը չէր տարածուեր մինչեւ հելլէն փիլիսոփայութեան կալուածները: Երբ Կիպրոսի Մելգոնեան Հաստատութիւնը լքելով ան եկաւ ապաստանիլ Փարիզ, եւ տեսաւ թէ ի՛նչ ուղղութեամբ առաջնորդած եմ իմ ընթերցանութիւններս, ըսաւ թէ ինք միայն կարդացած էր, դասական Ցոյներէն, Հոմերոսի* Iliade*–ը եւ* Odysée*–ն երբ արդէլափակուած կը մնար Պոլսոյ Կեդրոնական բանտին մէջ: Աւելցուց, քիչ մը զարմանալիօրէն, «բանտին միակ օգուտը ա՛յդ եղաւ»:*

*Ա՛յս չի նշանակեր թէ Փափազեան կը սըխալի երբ վեր կը հանէ Թէոդիկի խոսակցութեան հմայքը: Թէոդիկ, որ համեղ եւ ճարտար պատմող մըն էր, իր ունկընդիրը հմայելու իրական ձիրքն ունէր: Ախո՜ն որ չէր կրնար այդ հմայքը վոխանցել թուղթին: Վերոյիշեալ անկարողութիւնը —աւելի տարածուն քան ինչ որ կը կարծուի— մէկն է այն խութերէն որոնք չեն ներեր դրագէտին*[4]:

Ջերմ բարեւներով
ՇԱՀԱՆ ՇԱՀՆՈՒՐ

---

Saint-Raphaël, 5 Օգոստոս 1967

*Սիրելի Գրիգոր Փէօսէեան,*

*Մասնաւոր ուշադրութեամբ կարդացի ձեր մէկ Օգոստոս թուակիրը, ուր անդամ մը եւս կը պարզուին ձեր վերլուծողական կարողութիւնը եւ պատճառաբանեալ համախոհութիւնը: Շնորհակալ եմ ձեր զեղեցիկ նամակին համար:*

*Եթէ կը փափաքիք Շիրակի անունը նըշել որպէս հրատարակիչ, փոխանակ ձեր անուան, ըրէք այնպէս՝ ինչպէս յարմարագոյն կը նկատէք*[5]:

*Բայի իմ անձնական օրինակէս, չունիմ ուրիշ հատոր Թերթիս կիր. Թիւէն: Լաւ կ'ըլլայ որ ինծի ղրկէք 6 օրինակ անկէ, բայց ո՛չ աւելին:*

*Ինչպէս ըսի նախորդիս, Թերթիս calibre–ը (չափը) բաւական մեծ չէ կարենալ պատշաճօրէն պարփակելու համար Տետրակներու clichés–ները: Մնաց որ, նեղ* calibre *անպատշաճ է արձակ գրութեան, ուր տողերը, իրենց կարճութեամբ կը բեկանեն գրութեան կշռոյթը:*

*Զունիմ մտահոգութիւն մնացեալին վրայ, վստահ՝ թէ դուք լաւագոյնս պիտի տնօրինէք ամէն ինչ:*

*Թող ձեզ չվարմացնէ որ քիչ բանը որ ըսի Մերձ–Արեւելքի ողբերգութեան մասին: Էջերը պէտք է որպէսզի կարենամ արտայայտել իմ ըմբռնացումիս խորութիւնը, ընդդէմ հրէական* colonialisme*–ին (գաղթարարութեան): Ինչ որ պատահեցաւ,* napalm*–ի եւ խաչոր զրամագլուխի ուժով, մեծածաւալ ոճիր մըն է, զոր ոչ ոք պատրաստակամ ըլլալ կը թուի զարմանել կամ մեղմել: Ընդհակառակն: Երկու օր առաջ ունեցայ հանդիպում մը Ֆրնս. դրպէտի մը եւ լրագրողի մը հետ (3 Օգոստոս իմ ծննդեան տարեդարձս էր): Բարեկամներս ոչ միայն չէին պաշտպաններ Արաբը (հակառակ իրենց խորին համոզումին) այլ չէին իսկ վախեր խօսիլ այդ մասին, այն պատճառաւ որ իրենց* patron*–ը հրեայ է, ինչպէս հրեայ է իրենց անմիջական չրջապատը: «Մեծ» մամուլը կը պատկանի հրեային, իսկ «փոքր» մամուլը կ'ուղէ հաճելի ըլլալ* pied–noir*–ներուն*[6]*, որոնք կ'ատեն մահմետականը, ինչ ազգի ալ ան պատկանի:*

*Հարիւր միլիոնոց արաբ աշխարհը երբ անկարող կ'ըլլայ խօսք հասկցնել Եւրոպայի, հակառակ իր* radio*–ներուն եւ դեսպաններուն, հապա ինչպէ՞ս, ինչպէ՞ս մեր խեղճ հայութիւնը կրնար իր ձայնը լսելի դարձնել իր երկու* propagandiste *վարժապետներով, Միք. Վարանդեանով եւ Արշակ Զօպանեանով, առաջինը՝ խեղճուկ ցնորատես մը, իսկ երկրորդը՝ իր օրուան հացի կարօտ* bohème *մը, որ* agitation*–ը (ամբոխավարութիւն) կը չըփոթէր* activité*–ին (գործունէութիւն) հետ:*

*Կարճ կապեմ: Լաւագոյն է դանակը չատ չը դարձնել վէրքին մէջ:*

Ջերմ սիրով՝
ՇԱՀԱՆ ՇԱՀՆՈՒՐ

---

Saint-Raphaël, 19 Սեպտ. 1968

*Սիրելի Գրիգոր Փէօսէեան*

*Քեզմէ առանց արձագանգի՝ եւ այն համոզումը գոյացուցած էի թէ դիրքս կորսուած պէտք է ըլլայ: Գիրքդ ուշացումին բո՛ւն պատճառը պարզուեցաւ, երբ կարդացի նամակներուդ երկրորդը, Բացը*[7]*: «Մէջին համբան» զոր ընտրած ես, յանգած է բարեկամական գրութեան մը որ կը մերժէ ամէ՛ն մէջին յաջողութիւն: Օրինակելի պէտք է կոչեմ մեծ* tact*–ով (նրբանկատութեամբ) գրուած յօդուածդ, ուր կշռադատութիւնն ու ջերմ զգայնութիւնը կը կազմեն նրբին զուգակշիռ մը: Ինչ որ ըսուած է սեղմ եւ անսեթեւեթ արձակով, ըսուած է* sans la moindre bavure *(առանց արատաւոր տարածումի): Այն էջը որ գրուած է լարուած խոհականութեամբ եւ կանխորոշ* plan*–ի մը համաձայն, կ'ըլլայ օրինակելի՝ երբ հոն չեն երեւնար ո՛չ ճիգը եւ ոչ ալ կառուցուածքին զօդուածքները (soudures): Այդպէս է քու բաց նամակդ, որ կը հոսի բնական թաւալումով եւ անսայթաք: Մասնաւոր ուշադրութեանս առարկան եղաւ բոլորաձեւ չարժումը քու զգուշաւոր գրիչիդ, որով կ'ենթարկուի բուն իսկ գրական վերլուծումը, անոր հոգը չանձնելով «Ֆրանսական պաշտօնական քննադատներուն»: Ճշմարիտ համեստութեան հետեւանք ըլլայ թէ անձնական ուժերու դիտակցութիւն՝ արդիւնքը գնահատելի է անկասկած: Նշեցի նաեւ հետեւեալը – «քնաւ ազդայնամոլ մը չեմ»: Երբ գիտենք ազգային զգացումին նուիրական բնոյթը, անոր զուտ մտերիմ հանգամանքը, ազդայնամոլ մարդը մեզի կը յայտնուի իր ճշմարիտ դիմագիծով, որ է տեսակ մը սրբապղծութիւն: Պատահեցաւ որ այս օրերս կարդամ* Claudel– "Il y a des choses qui ne conservent leur vertu profonde, leur humble sainteté, que si on ne s'en aperçoit pas, si on les considère comme données. Par exemple la patrie, la famille. C'est pourquoi les romanciers nationalistes et traditionalistes sont tellement odieux. Il y a là une faute de goût, quelque chose de profondément froissant. S'il y a un domaine où il est essentiel de ne pas poser, de nous abstenir de toute jactance, c'est là" (Բաներ կան՝ որոնք իրենց խոր առաքինութիւնը, իրենց խոնարհ սրբութիւնը կը պահեն միայն երբ զանոնք չենք նշմարեր, երբ զանոնք ընկատեն որպէս տուեալ: Ինչպէս օրինակ՝ հայրենիքը, ընտանիքը: Ահա թէ ինչո՛ւ ազգայնական եւ աւանդապաշտ վիպասանները ատելի են: Հոն ճաշակի պակաս մը կայ, բան մը՝ ամբողջովին վիրաւորական: Եթէ կայ մարզ մը ուր էական է մեծութիւն չծախել, հրաժարիլ ամէն մեծխօսիկութենէ՝ հո՛ն է):

*Տեղեակ չէի* ORTF*–ի (Ֆրանսական Հայնասփիւռ Հեռատեսիլի Կազմակերպութիւն) դրական մեկնաբանութեան*[8]*, որ յանկարծակիի բերեր է քեզ: Իմ սենեակս ալ ճանչցած է նմանատիպ ներխուժումը բարեկամներու, մինչ* radio*–ն: Ինքնակոչ բարեկամին պատճառած յուզումը անբացատրելի բան մըն է:*

*Գիրդ ուրախացուց զիս: Կը սեղմեմ ձեռդ ջերմապէս:*

ՇԱՀԱՆ ՇԱՀՆՈՒՐ

---

*Լսած էի, բայց չէի տեսած աչքերովս «Դարուհի Ցակոբեան»ի*[9] album*–ը —Հոլիվուտ— այրած–մրկած սիրտս զովացուց: Արշալոյսի զեփիւռներ կան, որ ազուո՛ր խոստումներ կ'ընեն մէկ օրուան համար, եւ որ իրենց խոստումը կը յարգեն տարիներ ամբողջ...*

---

(*) Այս երկրորդ փունջին Բ. մասը՝ «*Ցառաջ – Միտք եւ Արուեստ*»ի Մարտի թիւով:

(1) Սիմոն Սիմոնեան, Սէն–Ռաֆայէլ հանդիպած էր Շահնուրը տեսնելու, եւ այդ առթիւ զինք Լիբանան հրաւիրած: Վերադարձին գաղափարը ունեցած էր, «Սփիւռք»ի խմբագրական մարմնին կարգ մը անդամներուն հետ համախոհուրդ, ձեռնարկել նուիրահաւաքութեան մը՝ հոգալու համար ծախքերը Շահնուրի շատ թէական, չըսելու համար գրեթէ անկարելի –առողջական պատճառներով– ճամբորդութեան: Շահնուր պարզապէս խոռված էր այդ նախաձեռնութենէն: Ինծի կը գրէր. «... *կոկորդս սեղմուեցաւ, երբ կարդացի վերոյիշեալ յօդուածաշարքին յետ գրութիւնը: Կո՛չ նուիրահաւաքութեան... ան ալ զանգուածային: Հաւատացէք որ այդ բանը կը խոցէ սիրտս: Պէտք է վերջ դնել նման "նուիրահաւաքութիւններու" որոնք այնքա՛ն հակառակ են իմ բնաւորութեանս եւ խառնուածքիս*» (1960 Ապրիլ 22): «... *Մինչ անհրաժեշտ չէ՞ր որ Սփիւռքը ինծի կանխապէս իմացնէր թէ մտադիր է դիմելու գըրասէր հանրութեան, ի խնդիր նուիրահաւաքութեան մը*» (1960 Ապրիլ 22): Հարցը մարեցաւ Շահնուրի կրկնակի եւ վերջնական բացատրութիւններէն ետք:

(2) Ֆրանսացի նկարիչ եւ վիմանկարիչ (1849 – 1906), որուն արտայայտիչ դիմանկարները կը պատկերուին մշուշային խորքի մը վրայ:

(3) Նոյնպէս Զուիցերիա, սակայն տարբեր բնավայր:

(4) Անկեղծ եւ աներկբայ է Շահնուրի համակրանքը հանդէպ իր մօրեղբօր: Այդ կը զգացուի իր տարբեր գրութիւններուն մէջ, ի մասնաւորի «Զոյգ մը կարմիր տետրակներ» գործին մէջ: Սակայն այդ զգացումը պատճառ մը չէ բնաւ որ ճնշնադատ եւ վերլուծող Շահնուրի դատողութիւնը պղտորի եւ արտայայտութիւնը կորսնցնէ իր սրութիւնը, երբ ան մանաւանդ կը գրէ գրական եւ արուեստի հարցերու շուրջ, ուր ինք չի ճանչնար քարեկամ կամ թշնամի, «գաղափարակից» կամ «ընդդիմադիր»: Հետեւեալ տողերը պերճախօս վկայութիւններն են իր այդ նկարագրին, երբ բաղդատական մը կ'ընէ Թէոդիկի եւ Ինտրայի միջեւ. «... *Եթէ Թէոդիկ որոտում կը հանէր, Տիրա՛նն (Ինտրա) էր որ կայծակ կ'արձակէր: Առաջինը կը գործածէր բառարանա՛յին բառեր, երկրորդը կը ստեղծէր նորեր: Թ. պիտի ըլլար արքիզան, Տիրան՝ արքիբոս: Այս բոլորը համառօտելով կարելի է ըսել թէ Թէոդիկ պիտի ըլլար հայ մչակոյթի արժանայարդ քահանան եւ պատկառելի դիակապուտը...*» («Զոյգ մը կարմիր տետրակներ», էջ 43, Հրատարակութիւն «Շիրակ» Ամսագիր, Պէյրութ, 1967): Վերոնշեալ գործը փոխած է տիտղոս՝ երբ մաս կազմած է հատորի («Ամէնուն Թէոդիկը», *Բաց Տոմար*, հրատարակութիւն «Յառաջ», Փարիզ, 1971): Գիտենք թէ Թէոդիկ նոյն այդ վերնագրով հրատարակած է իր տարեցոյցները 20–ական թուականներուն:

(5) Շահնուրի փափաքն էր որ ես ըլլամ նաեւ այս երկրորդ գիրքին հրատարակիչը: Նկատի առնելով որ գրութիւնը լոյս

# Un rêve d'adulte de Léonard: le voyage en Arménie, une experience initiatique

par
Chaké MATOSSIAN
**Docteur en philosophie et théorie de la communication**

Parmi les textes de Léonard, ces fragments dispersés dans le monde que depuis des siècles tant d'auteurs cherchent à réunir, à classer, à ordonner, tantôt sous le titre de **Traité de la peinture** [1], tantôt sous celui de **Carnets** [2], parmi ces écrits, donc, en existent quelques-uns se référant à l'Arménie (Cilicie) où le maître aurait été «ambassadeur». D'aucuns, comme Edward Maccurdy, classent ces fragments comme «Lettres», d'autres, à l'instar d'André Chastel, comme textes qu'ils insèrent dans l'ensemble des écrits consacrés à une question traitée par le maître. Ainsi, le fragment principal dont nous partirons, apparaît-il dans le chapitre «Le programme universel», du **Traité de la peinture** traduit et présenté par André Chastel et dans celui des «Lettres» au tome 2 des **Carnets** de l'agencement Maccurdy, traduit par Louise Servicen et préfacé par Paul Valéry. Les lettres écrites d'Arménie, dont l'existence a été révélée par Richter, témoigneraient, *selon* Maccurdy, de la réalité effective *du* passage de Léonard en Orient. Rappelant le «problème» que constituent les «lettres censément écrites d'Arménie» qui ont fait «l'objet de fréquents débats», il écrit: «il me semble évident qu'elles témoignent d'un événement réel et que Léonard est vraiment allé en Orient» [3]. André Chastel y voit, pour sa part «une fabulation qui a pu faire illusion», ajoutant: «On a pu croire qu'il s'agissait de récits de voyages, de comptes rendus d'explications, de contes; il faut y voir des exercices indispensables pour maintenir en alerte une certaine qualité de l'imagination visuelle» [4]. Enfin, Alessandro Orengo, se fondant sur l'existence d'une lettre de Léonard, datant de 1502 ou 1503, traduite en turc, rappelle que s'il existe «un doute sur le voyage de Léonard en Arménie, il est certain en revanche qu'il songea à se mettre au service du sultan ottoman Bajazet II» pour satisfaire le désir de celui-ci: «construire un énorme pont sur la mer, de Galata à Istamboul, tel qu'il pourrait permettre le transit d'une embarcation à voiles déployées» [5]. Ce qui explique peut-être pourquoi Gostan Zarian avait considéré le voyage en Arménie de Léonard comme une «inimitié particulière» [6]. A bien y regarder, les choses nous semblent plus complexes.

Plutôt que de nous pencher sur la question de savoir si Léonard s'est «vraiment» rendu en Arménie, nous tenterons de cerner les implications des références à l'Arménie, qui demeurent, quant à elles, effectives. Dans ces fragments, d'une part, le cataclysme, le déluge qui ne cessent de hanter les écrits et les recherches de l'artiste sont tout à coup géographiquement situés et, d'autre part, Léonard y intervient comme narrateur, franchissant dès lors, comme l'a signalé Michel Jeanneret, un «palier supplémentaire» [7]. Que peut signifier, dans le croisement des écrits et des œuvres plastiques, une telle référence? Loin de prétendre à une connaissance exhaustive de l'œuvre qui reste hors de notre portée, nous nous proposons de relever quelques effets réticulaires de ces références à partir du fragment écrit et dessiné dans lequel Léonard se situe en Arménie. Nous essaierons d'aborder la réalité de l'imaginaire, les effets réels d'une mise en situation dont nous ne chercherons pas à savoir si elle a eu lieu «vraiment» car l'important, pour nous, reste que la référence à l'Arménie **est** la réalité du texte et que l'imaginaire et la représentation ont, nécessairement, des effets dans le réel. Ce qui reste vrai est la réalité de la représentation mise en place par celui que Michelet appelait, comme Freud ensuite, le «frère italien de Faust» [8].

Il convient de citer au préalable les fragments de texte dont nous partirons, à savoir CA 145 et CA 169 (CA signifiant «Codex Atlanticus», qui se trouve à Milan, Bibliothèque Ambrosienne) dans la traduction d'André Chastel:

«Au Defterdar de Syrie, lieutenant du sacré sultan de Babylone.

*La nouvelle catastrophe survenue dans les régions septentrionales de la province sera, j'en suis sûr, terrifiante pour l'univers, comme pour toi: je te l'exposerai avec méthode en montrant d'abord l'effet, puis la cause... Je me trouvais dans cette région d'Arménie pour exécuter avec zèle et amour la tâche que tu m'as confiée: pour commencer à l'endroit le mieux approprié, je pénétrai la ville de Calindra qui est proche de la frontière. Cette ville située dans les régions basses du mont Taurus, là où il est séparé de l'Euphrate: elle regarde à l'ouest les pics de la grande montagne. Ces pics sont si hauts qu'ils semblent toucher le ciel; il n'y a aucun endroit de la terre plus élevé que sa cime: elle est toujours frappée au levant par les rayons du soleil quatre heures avant le jour. La pierre est si blanche qu'elle a un vif éclat et joue pour les Arméniens du pays le même rôle qu'un beau clair de lune au milieu de l'obscurité. Sa haute attitude dépasse de quatre milles en ligne verticale les plus hautes couches de nuages. Bien des régions de l'occident voient ce sommet illuminé par le soleil, après son coucher, jusqu'au tiers de la nuit, et c'est lui que chez vous, par temps serein, nous avons pris pour une comète. Dans l'obscurité, il nous semble changer de forme, tantôt divisé en deux ou trois parties, tantôt long, tantôt court. Cela vient des nuages à l'horizon qui s'interposent entre une partie du mont et le soleil et, comme ils interceptent les rayons solaires, la lumière de la montagne est fragmentée par diverses étendues de nuages et son éclat revêt des formes changeantes»* [9].

Le fragment est suivi (Chastel) ou précédé (Macurdy) par CA 169:

«Divisions du livre :
Prédication et conversion.
L'inondation soudaine jusqu'à sa fin.
La destruction de la ville.
La mort et le désespoir des gens.
La poursuite du prêcheur, sa libération et sa mansuétude.
Description de la raison de l'éboulement de la montagne.
Les ravages qu'elle a causés.
Destruction par avalanche.
Découverte du prophète.
Sa prophétie.

Inondation des régions basses de l'Arménie occidentale dont l'écoulement se faisait par la percée du mont Taurus.
Comment le nouveau prophète démontra que cette dévastation avait eu lieu selon sa prédiction.
Description du mont Taurus et du fleuve Euphrate.
Pourquoi la montagne resplendit à son sommet la moitié ou le tiers de la nuit et paraît une comète aux habitants de l'Occident après le crépuscule et avant l'aube à ceux de l'Orient. Pourquoi cette comète semble de forme chargeante, ronde ou longue ou coupée en deux ou trois, ou unifiée ou disparue ou reparue» [10].

Dans ces divers fragments l'Arménie, cible d'une terrible catastrophe naturelle, devient le lieu privilégié d'un point de vue qui intéresse particulièrement l'artiste en ce qu'il permet d'élaborer une théorie de la vision basée sur l'expérience. Le mont Taurus apparaît comme l'élément géographique (imaginaire ou réel) de l'expérimentation des déformations dues à la perception visuelle, aux effets d'ombre et de lumière capables de donner à voir la pierre comme de la lumière, la matière solide comme de l'énergie impalpable, autant d'effets optiques que le peintre entreprend de comprendre et d'expliquer. Or, la compréhension et l'explication des causes des effets, c'est-à-dire la connaissance des causes et donc le savoir, équivalent à un pouvoir; la vision du monde léonardienne revient à une emprise sur le monde, ce dont témoigne, par ailleurs,, ses inventions, ses stratégies, ses machines et la fascination qu'il provoque chez les princes. C'est bien dans le contexte d'une relation avec le pouvoir politique que s'inscrivent les fragments concernant l'Arménie. Le peintre s'adresse «au Defterdar de Syrie, lieutenant du sacré sultan de Babylone» dont il cherche à calmer l'impatience en lui promettant un supplément de pouvoir par l'acquisition du savoir, ainsi que l'indique l'opposition, dans le fragment CA 145v [11] entre les deux apostrophes «Il ne faut pas ô Defterdar, m'accuser de paresse, comme semble l'annoncer tes reproches», «Ne te fâche pas, ô Defterdar, que j'aie tardé à répondre à ta demande pressante», et les excuses invoquées se rapportent à la nécessaire lenteur d'un cheminement aboutissant à la connaissance des causes du phénomène terrible qui s'est produit. En tempérant la colère du prince par la phrase «je m'attacherai à décrire la vraie forme du mont Taurus, qui est à l'origine d'un prodige si étonnant et si désastreux» Léonard ne justifie pas seulement sa lenteur proverbiale, il offre, du même coup, à son destinataire, la possibilité d'échapper à d'autres catastrophes naturelles engendrées dans la région.

Mettre en évidence l'impatience de Defterdar revient à insulter ce dernier puisque, ailleurs, Léonard affirme que l'impatience est «mère de la sottise» [12]. A contrario, sa propre lenteur l'autorise à incarner un rôle prophétique. La démarcation vis à vis du pouvoir se repère également dans la différence que le peintre souligne entre deux types de hasards, la chance, l'«heureux sort» [13] qui marque le destinataire de la lettre et le hasard mauvais qui frappe les victimes de la catastrophe et auxquelles se joint l'artiste. Quelle est alors l'expérience vécue (imaginairement ou réellement) par Léonard en Arménie? C'est l'expérience du pire, l'expérience limite, celle qui surpasse la mort même:

*«Voici: les jours passés, j'ai connu tant d'ennuis, de peurs, de dangers, de maux, avec les malheureux habitants de ce pays, que nous avons été jaloux des morts. Certes, depuis que la séparation des éléments a brisé le chaos, je crois qu'ils n'ont jamais concentré leur force et leur rage pour faire aux hommes autant de mal que nous en avons vu et subi, de sorte que je ne peux imaginer quels malheurs pourraient encore s'ajouter à ceux-ci»* [14].

Au sein du plus épouvantable chaos, les hommes destitués de la parole («les quelques survivants sont dans un tel état d'abattement et de terreur que, tout hébétés, nous avons à peine le courage de nous adresser la parole les uns aux autres»), ramenés à l'état de bête («comme des troupeaux de chèvres» [15]) se réfugient dans «les ruines de quelques églises» et survivent par l'entraide que leur procurent ceux qui auparavant étaient leurs ennemis. Les ruines dues au déluge relèvent de l'innommable, il n'y a pas de langue ni de mots pour en exprimer l'horreur:

*«Parmi les catastrophes irrémédiables et déstructrices, les crues des fleuves impétueux doivent être placées en tête des dévastations affreuses et terrifiantes. En quelle langue, avec quels mots exprimer ou décrire la ruine effroyable, les ravages innouïs et sans merci, dus aux déluges des fleuves dévorateurs, que l'homme est impuissant à conjurer»* [16].

L'expérience du pire, la descente aux Enfers, est la condition nécessaire et absolue pour atteindre le niveau divin et prophétique de même que pour poser les fondements de la cité, de la société dans la quelle puisse primer la valeur de l'humanité dans l'humain. Le lieu catastrophique de l'Arménie, comme l'Enfer de Dante, est le passage obligé pour accéder à la lumière divine, ouvrir un espace en dehors de toute topographie, l'espace de l'immortalité spirituelle entendue comme puissance de mouvement, comme force, capable, comme celle d'Enée, de produire un lieu de pouvoir immortel car toujours renaissant, maintenu et transporté par la voix prophétique, telle celle de Pythagore dont Ovide et Léonard, qui l'a bien lu, prennent le relais [17]. Si Léonard choisit pour refuge de la catastrophe naturelle les «ruines des églises» en Arménie, c'est peut-être pour mettre en relief l'archê de l'architecture, le fondement de l'arche qui surgit par le travail de la dévoration du temps chronologique et météorologique. De même que l'ossature de la baleine devient en se fossilisant la base d'une montagne [18], de même, les os de l'église, ses ruines, se transforment en armature d'une collectivité qui renaît par la solidarité face à la souffrance. En devenant l'archê, les ruines dévoilent le rôle d'arche [19] de l'église. Vinci transporte et réinvinte, sur le site de la basse Arménie, le Déluge que la divinité avait provoqué en ne laissant émerger que l'Ararat, point de chute et de repère. Le déplacement de l'Arménie trouve un écho dans le déplacement du déluge produit par l'artiste qui, par la puissance créatrice, tend à se rapprocher du Créateur. Dans ●▸

---

տեսած էր «Շիրակ»ի մէջ եւ շարուածքը (կապարը) կը պատկանէր ամսագրին՝ փափկանկատութիւնը կը պահանջէր որ հրատարակութեան պատիւը պատկաներ «Շիրակ»ի, պայմանաւ որ հեղինակը համաձայն ըլլար: Այդ ուղղութեամբ բարեկամաբար դիմած էի Շահնուրին:

(6) Տառացիօրէն՝ «սեւ–ոտքեր»: Այդպէս կոչուեցան Ֆրանսայի նախկին գաղթավայր Ալժերիայէն Ֆրանսա փախած կամ տեղափոխուած տասնեակ հազարաւոր Ֆրանսացիներ, երբ (մահմետական) Ալժերացիներ տիրացան իրենց անկախութեան՝ արիւնահեղ պայքարներէ ետք:

(7) Գր. Քէօսէեան, «*Բաց նամակ Շահան Շահնուրին*», («Զարթօնք» օրաթերթ): «*Նամակ*»ը գրուած էր «Գրախօսականի փոխարէն», Շահնուրի ֆրանսերէն գործերուն մէկ հասկաֆաղին հրատարակութեան առթիւ, եւ կը հրաւիրէր «*Նահանջ*»ի հեղինակը հայերէնով գրելու, իր անփոխարինելի արժէքը եւ եզակիութիւնը գտնելով հայ գրականութեան մէջ, որքան ալ արժէքաւոր և գնահատուած ըլլային իր ֆրանսերէն գործերը: (*Armen Lubin*, «*Feux contre Feux*», 1968, *Grasset*, *Paris*).

(8) Organisation Radio-Télévision Française – Լիբանանի ռատիոկայանի ֆրանսական բաժինէն, որ կը ձայնասփռէր ORTF–ի յայտագիրները: Օր մը ինքնաշարժիս մէջ անսպասելիօրէն լսած էի «Արմէն Լիւպէն»ի գրականութեան նուիրուած մեկնաբանութիւն մը, հիմնովին դրական: Եղելութիւնը փոխանցած էի Շահնուրին:

(9) Լիբանանի Հ.Բ.Ը.Միութեան Դարուհի Յակոբեան Աղջկանց երկրորդական վարժարան, որուն այդ շրջանի տնօրէնն էր բանաստեղծ Զարեհ Մելիճեան:

Գ. Ք.

l'expérience limite (imaginairement) vécue en Arménie, c'est l'esprit d'Enée et donc l'Italie en ses fondements que Vinci peut reprendre à son compte. L'exil volontaire, est le lieu même de l'initiation comme apprentissage de la liberté contre la tyrannie[20] et il n'est peut-être pas sans importance de constater que l'expérience initiatique de Vinci, produisant et perpétuant l'espace et la force spirituelle de l'Italie, se situe dans une Arménie déplacée, la Cilicie. Dans la réalité de cet espace imaginaire ou dans l'image de ce lieu réel, Vinci situe le chaos primitif, c'est-à-dire le «berceau d'où sortira le monde» comme l'a souligné M. Jeanneret[21].

Il n'y a sans doute pas de séparation radicale, pour Léonard et à l'instar des Stoïciens, entre l'air et le souffle de l'esprit, le pneuma, le souffle vital dont il rencontre, en peinture, l'énigme de la représentation: «comment peindre le vent?». L'air, le vent, jouent un rôle crucial sur la scène familiale présentée par Freud. Préoccupé par l'analyse d'un souvenir d'enfance de Léonard de Vinci (un vautour pénètre la bouche de l'enfant avec sa queue), Freud en vient à considérer le vautour comme symbole maternel forgé inconsciemment par l'artiste à partir de lectures véhiculant la représentation égyptienne et hermétique de l'oiseau. Celui-ci serait toujours femelle et fécondé par l'air. Repris par les Pères de l'Eglise qui l'adaptent à la Vierge, l'air fécondant, offre alors la base de l'association entre le vautour et la mère[22]. Ce qui nous importe ici n'est pas le rapport à la mère mais la puissance fécondante et nourricière du vent, du souffle dans le chaos originaire de la matière. En affirmant sur un ton prophétique: «De grands vents feront que les choses orientales deviendront occidentales et celles du midi, en grande partie mêlées par les cours des vents, les suivront en pays lointains»[23], Léonard met en évidence la transformation et le transport, le mouvement de l'esprit comme de la matière. La possibilité de trouver un repère dans le chaos (les ruines des églises), d'échapper au déluge et à la tempête, fonde l'image même de toute résistance au pouvoir. Au reste, Zarian lui-même la reprend à son compte[24]. Par la fiction narrative et à travers le dessin auquel elle s'entrelace sur un même support, c'est dans le souffle du vent d'Orient, en Arménie, que Léonard choisit de se transporter, affirmant alors sa renaissance volontaire engendrée par l'expérience limite d'une descente aux puissances chtoniennes.

**Chakè MATOSSIAN**

NOTES

(1) Léonard de Vinci, *Traité de la peinture*, textes traduits et présentés par André Chastel, Paris, Berger-Levrault, 1987 (1960).

(2) *Les Carnets de Léonard de Vinci*, introduction, classement et notes par E. Maccurdy, traduit de l'anglais et de l'italien par Louise Servicen, préface de Paul Valéry, Paris, Gallimard, 1942, (rééd. coll. «Tel»), 2 tomes.

(3) Léonard de Vinci, *Les carnets*, I, INTRODUCTION, p. 22.

(4) André Chastel, in *Traité de la peinture*, p. 121.

(5) cf. la notice d'Alessandro Orengo sur «Léonard de Vinci et l'Orient», dans le splendide catalogue *Roma - Armenia*, sous la direction de Claude Mutafian, Edizioni de Luca, 1999, p. 232.

(6) G. Zarian, *The Ship on the Mountain*, translated by Shant Norashkharian, Boston, Hairenik Publishers, 1943, p. 166. Dans le débat qui anime un groupe l'un des interlocuteurs dit: «The trip of Leonardo da Vinci to Armenia and its consequences...», un autre répond: «That is one special enmity...» (l'extrait peut être consulté sur le Web)

(7) M. Jeanneret, *Perpetuum mobile—métamorphoses des corps et des œuvres de Vinci à Montaigne*, Paris, Macula, p. 78: «Un palier supplémentaire est franchi par l'adoption de la première personne: je t'écris d'Arménie, dit Léonard (ou plutôt un narrateur fictif) et, du fond de l'abîme, je te raconte le désastre qui vient de nous accabler».

(8) Jules Michelet, *Renaissance et Réforme*, Paris, Robert Laffont (Bouqins), 1982, p. 66. Freud, *Un souvenir d'enfance de Léonard de Vinci*, Paris, Gallimard (idées), 1927, p. 26 : «Léonard a été appelé le Faust italien».

(9) *Traité de la peinture*, CA 145, p. 125. Le manuscrit et les dessins sont reproduits pp. 128-129.

(10) *Ibid*, pp. 125-126.

(11) *Traité de la peinture*, pp. 126-127.

(12) *Traité de la peinture*, (W. 19084r), p. 74.

(13) *Traité de la peinture*, CA 214r, p. 130 : «je me suis souvent réjoui avec toi, dans mes lettres, de ton heureux sort...», «Je sais qu'en véritable ami tu seras attristé de mon malheur, de même que moi, dans mes lettres, je t'ai témoigné de ma joie pour ton heureux sort...».

(14) *Traité de la peinture*, CA 214r, p. 130.

(15) La chèvre étant elle-même la métaphore de la victime de la cruauté. Giorgio de Santillana, «Léonard et ceux qu'il n'a pas lus», in *Lénord de Vinci et l'expérience scientifique au seizième siècle*, Paris, P.U.F., 1953, p. 58 : «Allons voir dans les *Prophéties*, dont il est entendu que ce sont des jeux d'esprit sans conséquences. En réalité, c'est une liste de choses innaturelles qui nous sembleent naturelles, à nous. On verra des peuples industrieux noyés par des brutes pour leur voler leurs richesses — ce sont les abeilles. On verra des innocents égorgés en multitude devant leurs mères — ce sont les chevreaux».

(16) *Carnets*, CA 108 vb, t. 2, p. 9.

(17) Ovide écrit, en épilogue aux *Métamorphoses* : «Et maintenant j'ai achevé un ouvrage que ne pourront détruire ni la colère de Jupiter, ni la flamme, ni le fer, ni le temps vorace. Que le jour fatal qui n'a de droits que sur mon corps mette, quand il voudra, un terme au cours incertain de ma vie: la plus noble partie de moi-même s'élancera, immortelle, au-dessus de la haute région des astres et mon nom sera impérissable. Aussi loin que la puissance romaine s'étend sur la terre domptée, les peuples me liront et, désormais fameux, pendant toute la durée des siècles, s'il y a quelque vérité dans les pressentiments des poètes, je vivrai». André Chastel a souligné le rôle du livre XV des *Métamorphoses* dans le fragment consacré au travail du temps transformant le monstre marin en squelette servant d'armature à la montagne. cf. *Traité de la peinture*, p. 132, note 62.1. Enfin, sur le pythagorisme de Léonard, via Ovide, cf. Giorgio de Santillana, *art. cité*, principalement p. 52.

(18) *Traité de la peinture*, p. 261.

(19) Ce dont ne tient pas compte M. Jeanneret qui écrit: «Le choix du lieu, l'Arménie et la région du Caucase, pourrait d'ailleurs faire référence au Déluge biblique et suggérer que ces textes, ainsi que, peut-être, l'ensemble des dessins et des descriptions de cataclysmes, rejouent le drame primitif. (...) La différence est qu'il n'y a pas ici d'arche de Noé, mais l'expression d'une hantise et, devant le spectacle de l'univers qui s'abîme, les marques de la peur ou du désespoir». *op. cit.*, p. 79.

(20) Ovide (*Mét.*, XV) écrit, à propos de Pythagore que «par haine de la tyrannie», il «s'était exilé volontairement».

(21) *Op. cit.*, p. 91.

(22) Freud, *op. cit.*, p 58.

(23) *Carnets*, t. 2, p. 489. La citation est extraite des «prophéties», ce mot n'a pas été gardé par André Chastel qui écrit en note à un rébus: «La plupart de ces devinettes sont énoncées au futur et pastichent le ton de prophéties (c'est d'ailleurs sous ce nom qu'elles figurent dans les manuscrits). Léonard se complaît ainsi à noter l'aspect terrifiant ou mystérieux que peuvent prendre les choses, quand on leur prête un sens arbitrairement rattaché à un de leurs aspects formels», p. 272, n. 267-1.

(24) Zarian, *op. cit.*, Sultanian déclare: «We must have all our energies to go through these hurricanes; to go through them, and to resist them. Yet resistance is possible only with powerful, overbearing spiritual strength...».

■

# ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՀԱՅՐԵՐՈՒ ՆՊԱՍՏԸ ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՒԹԻՆ 1900-2000 ՏԱՐԻՆԵՐՈՒԻՆ

(Շար. Ա. Էջէն)

*մէջ կը գտնուէին ապագայ մեծ արուեստագէտները անցեալ դարուն.* Լեւոն Զաւէն Սիւրմէլեան (*հեղինակ՝* I Ask You Ladies and Gentlemen *ինքնակենսագրական հատորին*), Զարեհ Մուրթաֆեան *եւ* Լեւոն Թիւթիւնճեան *նկարիչները եւ* Աբրամայիս *եւ* Ստեփան Սրապեան *եղբայրները,* Հրաչ Քալուստեանց *եւ Մխլանոյի հին սերունդի մեծ մասը:*

*Նոր վարժարանները կը տեղաւորուին նախ Մխլին Արեւելքի մէջ (Լիբանան, Սուրիա, Պաղեստին, Եգիպտոս եւ ապա Ֆրանսա, Արժանթին, Մխայեալ – Նահանգներ):*

Սեւան Ա., Բ., Գ., Դ., Ե., Զ. *դասագիրքի չարքերուն՝ պատրաստուած* (1940-ական *թուականներուն*) *հայախօս սերունդին համար, 60-ական թուականներուն կը յաջորդեն* Սեւան Ընթերցարաններու *նոր չարքերը, զլխաւորաբար Աբեմմաեան եւ Խաղաղականի ափերը հասատուած գաղութներուն համար, որոնց կը յաջորդեն այլ լեզուներով բառգիրքներու չարքերը, ամէն ճիգով դիւրացնելու համար հայերէն լեզուի ուսուցումը նոր բայց տկար հայախօս սերունդներու մօտ:*

*Հոս հարկ է յիշել Գրական Յոլթերու չարքը, քաղուածքներ արդի հայ գրականութենէն, պատրաստուած դպրոցական բարձրագոյն կարգերու համար, որ ըստկիզբ առաւ 1944-ին եւ այսօր կը հաչուէ արդէն 50 հատոր:*

*Դասագիրքի նպատակներով լոյս տեսաւ նաեւ Հ. Վահան Յովհաննէսեանի պատրաստութեամբ Հայոց Պատմութիւն վեցհատորեայ չարքը, որ ցարդ 20 տպագրութիւն ունեցաւ:* Նոյնպէս Կրօնքի *վեց հատորով դասագիրքերը յաճախ վերատպուած են:*

*Արդ, նկատի առած որ դպրոցական աստիճարէնին մէջ մեծ նուաճումներ գործեցին նաեւ գաղութային կազմակերպութիւնները, միութիւններ եւ կուսակցական ճգտումով մարմիններ, Մխիթարեան հայրերուն ներկայիս հիմնական մտասեւեռում դարձած է ստեղծել Սփիւռքի Հայ Ուսուցչանոցը իր գարաւոր հատատութիւններէն մէկուն մէջ, Վենետիկի Մուրատ-Ռափայէլեան կամ Սեբաստիոյ Մուրատեան վարժարաններու երդիքին ներքեւ:*

*Այս անհրաժեշտութիւն դարձած էական ծրագիրը, բնականաբար կը կարօտի դիտակից, կարող եւ առողջ դիտաւորութիւն ունեցող սփիւռքահայ ուժերու, որովհետեւ միայն Մխիթարեան հայրերու երեքհարիւրամեայ փորձառութիւնը, միացած՝ Սփիւռքի դիտարուեստական եւ նիւթական աշակցութեան, կրնայ ԻԱ. դարու առաջին տասնամեակին, իրագործելի դարձնել նման ծրագիր մը, փրկելու համար արեւմտահայ վեմ, հարուստ բարբառը, հայ մշակոյթի ամէնէն թանկագին գանձը, Արեւելքէն եւ Արեւմուտքէն սպառնացող այլանդակութիւններէն:*

Ը. – ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

*Եթէ նախորդ երկու դարերու ընթացքին Մխիթարեան հրատարակչատունը ըստեղծեց իր սեփական գարտիսագրութեան դպրոցը եւ տուաւ զլուխ-գործոցներ հայ քարտիսագրութեան պատմութեան, Ի. դարը կը յատկանշուի գեղարուեստական ամենաբարձր որակի հրատարակութիւններով, որոնք փառքի էջը կրնան կազմել հայ տպագրութեան պատմութեան:*

*Ծօգքս, ի հարկէ, կը վերաբերի Գեղունիներուն, որոնց առաջին թիւը լոյս կը տեսնէ դարուն սկիզբը, 1901 թուին, եւ վերջինը ամբողջութեամբ նուիրուած Մխիթար Աբբահօր մահուան երկրորդ դարադարձին (1749 – 1949): Հոն մոգական ուժով մը խմբուած են անցնող դարու մեծագոյն հայ դէմքերը (Արշակ Զօպանեան, Գուրգէն Մխիթարեան, Շաւարչ Նարդունի, Կոստան Զարեան, Զաւէն Սիւրմէլեան, Ուիլիըմ Սարոյեան, Անդրանիկ Ծառուկեան, Հրաչ Քալուստեանց, Մառի Ալմասեան, Արամայիս Սրապեան, Մուշեղ Իշխան, Արմէն Երկաթ, Նշան Պէշիկթաշլեան, Զարեհ Մուրթաֆեան, Յարութիւն Քիւրտեան, Զատիկ Խանզատեան, Արամ Երեմեան, Սարգիս Ճեվահիրճեան, Քիւպարեան, Տայեան, Յովհաննէսեան, Փէշիկեան, Ֆերահեան, Ճանաչեան եւ Տէր-Ղազարեան):*

*Հանճարեղ թիւ մըն է 1927-ի Գեղունին, ուր լայն տեղ զտած են Ի. դարու ականաւոր հայ արուեստագէտները, բազմաթիւ գունաւոր վերարտադրութիւններով:*

*Նոյնքան չքեղ է 1947-ի բացառիկը, նուիրուած «Բազմավէպ»ի 100-ամեակին (1843 – 1943), որ լի է Ս. Ղազարի ճեռագրային գանձերու եւ Ս. Ղազարի թանգարանի նկարներու գունաւոր վերարտադրութիւններով:*

*Ասոնց քով անհրաժեշտ է յիշել մանրանկարչութեան նուիրուած հատորները, քաղուած Ս. Ղազարի ճեռագրատան հարուստ պաշարէն, որոնցմէ առաջինը, մեծադիր, լոյս տեսաւ 1966-67 տարիներուն, երկրորդ հատորը, նոյնպէս մեծադիր, տպագրուեցաւ 1989-ին, սակայն կազմուած լոյս տեսաւ միայն անցնող Սեպտեմբերին, հուսկ մինչանկեալ, աւելի փոքր չափերով քառալեզու հրատարակութիւն մը եղաւ, ամփոփելով քաղուածաբար լաւագոյն մանրանկարները:*

*Ծրագրուած երրորդ եւ վերջին հատորը, մեծադիր, պատրաստութեան մէջ է եւ փութով կրնայ հրապարակ իջնել, խնամուած տպագրութեամբ:*

*Գեղարուեստական հրատարակութիւններու չարքին պէտք է դասել «Բազմավէպ»ի 14 բացառիկ թիւերն ալ (2948 էջերէ բաղկացած) նուիրուած ազգային եւ միջազգային կարեւոր յիշատակներու, գեղարուեստական, գրական, բանասիրական, պատմական ու կրօնական հարուստ բովանդակութեամբ:*

Բազմավէպ – Մատենաշարի 40-է աւելի հատորներուն մէջ ընդգրկուած են նաեւ *մշակութային եւ գեղարուեստական նիւթեր:*

*Գեղարուեստական գրականութեան կողմնէն մին կարելի է համարիլ հայ սրբազան երգին նուիրուած գլուխ-գործոց աշխատասիրութիւնը մեծ երաժշտագէտ Հ. Ղեւոնդ Տայեանի* (1884-1968) *եօթը ստուար հատորներով լոյս տեսած* (չուրջ 3·000 էջերէ բաղկացած) 1950-70 *տարիներուն, Ս. Ղազարեան աւանդութեամբ երդուած չարականները:*

*Շուրջ երեսուն բանաստեղծական եւ գրական բովանդակութեամբ հատորներ լոյս տեսած են Հ. Վ. Յովհաննէսեանի, Հ. Մ. Ճանաչեանի, Հ. Մ. Յովհաննէսեանի, Հ. Ե. Տէր-Ղազարեանի, Հ. Կ. Տէր-Սահակեանի, Հ. Ե. Փէշիկեանի եւ Հ. Տ. Եարտմէեանի ստորագրութիւնները կրող:*

*Այսօր արդէն թեւակոխած ենք նոր հազարամեակ. Մխիթարեան Միաբանութեան պատմութեան մէջ տեղի ունեցած ամէնէն ուրախալի եղելութիւնը վիճնաւի Միաբանութեան վերադարձը դէպի Մայր Տուն, իր երիտասարդ կարող ուժերով, մշակութային եւ առաքելական հարուստ պաշարով, Մխիթար Սեբաստացիի 300 տարի առաջ հիմնած Միաբանութիւնը, Հայոց Պատմութեան մէջ, եւ ոչ միայն Հայոց, անկրկնելի այս երեւոյթը, դարձած է հայ հոգեւոր եւ նիւթական մշակոյթի փարոս, արժէքներու կայունութիւն մը, անսպառ կարելիութիւններով օժտուած, որուն հարկ է որ լրջօրէն եւ մեծ դիտակցութեամբ մօտենայ օրէ օր աճող Հայ Սփիւռքը, քանի ան հիմնուած չէ մի քանի տասնեակ վանականներու հոգեւոր եւ իմացական փափաքներուն գոհացում տալու, այլ համաճայն Մեծ Սեբաստացիի կտակին՝*

«Սկիզբէն ի վեր, ինչպէս ես, այս Միաբանութիւնն ալ սահմանուած է հայ ժողովուրդի մշակութային ծառայութեան եւ Աստուծոյ փառքին»:

*Հ. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՎՐԴ. ՊՋՏԻԿԵԱՆ*

Ս. Ղազար, 2001 Յունուար 22

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch» — 83, rue d'Hauteville - 75010 Paris — Commission Paritaire No 55935

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ 6
MARDI
6 FEVRIER
2001

LE NUMERO : 6,00 F

# ՀԱՅՐԱՆԻՔ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

# HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 1·400 Ֆ· — Վեցամսեայ : 725 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1·650 Ֆ· (Ամէնօրեայ առաքում)
1·500 Ֆ· (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ·
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·096 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 76e ANNEE — N° 20.096

## ՕՐԷՆՔԻՆ ՀՌՉԱԿՈՒՄԷՆ ԵՏՔ

ԹՐՔԱԿԱՆ ՀԵՌԱՏԵՍԻԼ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ 2

### ԳԼԽԱՒՈՐ ՆԻՒԹԸ ՀԱՑԿԱԿԱՆ ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՖՐԱՆՍԱՅԻ ԴԻՐՔԸ

### ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑ Փ. ՏԷՎԷՃԵԱՆԻ ՀԵՏ

Ուրբաթ իրիկուն, փետրուար 2–ին, թրքական հեռատեսիլի գլխաւոր նիւթը եղած է հայկական ցեղասպանութիւնը: Ստորեւ «Մարմարա»ի փետրուար 3–ի տեղեկատուութիւնը· –

⁂

*Թուրքիոյ հեռատեսիլի կայաններէն մեծամասնութեան համար փետրուար 2–ի դիւերուան թուականը հայկական ցեղասպանութեան հարցով զբաղելու թուական էր: Բազմաթիւ կայաններ, ոմանք մինչեւ իսկ նոյն ժամերուն, կլոր սեղաններ կամ հարցազրոյցներ կազմակերպած էին հայկական ցեղասպանութեան հարցով Ֆրանսայի Ծորհրդարանին որոշումին եւ Ֆրանսայի դէմ գործադրելի պատժամիջոցներուն մասին: Ամէն կայանէ ներս հեռաքրքրական հատուած մը, հեռաքրքրական մերձեցում մը կար եւ տեղ տեղ փորձառու քաղաքագէտներու կամ տարիներ շարունակ նոյն մաշած պնդումներու մէջ մնացած դիւանագէտներու ու պատմաբաններու կարգին, կարծիք կը յայտնէին երիտասարդներ ալ որոնք ուշադրութիւն կը հրաւիրէին եթէ ոչ գործնական առաջարկներով, դոնէ իրենց առողջ մտածելակերպով ու մանաւանդ առողջ հոգեբանութեամբ:*

*Մենք որ բնականաբար կ'ուզէինք հետեւիլ բոլոր յայտագիրներուն, իրիկուն 18–էն մինչեւ առաւտուան 0·3–ը, այսինքն ինը ժամը անդուլ անդադար հեռուեցանք հեռատեսիլի պանդան կայաններու, երբեմն նոյն պահուն երկու*

(Շար·ը Դ· էջ)

### ՆԱԽԱԳԱՀ ՇԻՐԱՔԻ ՆԱՄԱԿԸ ԹՈՒՐՔԻՈՅ ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ

*Թուրք մամուլի փետրուար 3–ի թիւերը Ա· էջէն կը յայտարարեն թէ Ֆրանսայի նախագահը ցեղասպանութեան ճանաչման նիւթով նամակ մը ղրկած է Թուրքիոյ իր պաշտօնակիցին: Շիրաք գրած է թէ Ֆրանսայի Ծորհրդարանին կողմէ քուէարկուած օրէնքը կը չեչտէ որ պատահարներուն հետ Թուրքիոյ հանրապետութիւնը ոչ մէկ կապ ունի: Ան աւելցուցած է թէ կարելի չէր այդ քուէարկութեան միջամտել, քանի որ Ծորհրդարանը ընտրեալ է, թէեւ վերջին երկու տարուան ընթացքին Ֆրանսայի դեկավարներ օրէնքին քուէարկութեան արդելք ըլլալու համար իրենց կարելին ըրած են:*

*Նախագահ Շիրաք ընդգծած է թէ Ֆրանսա ինչպէս մինչեւ այսօր, ասկէ ետքն ալ պիտի չարունակէ զօրակցիլ Թուրքիոյ, Եւրոպական Միութեան անդամակցութեան ընթացքին մէջ:*

⁂

### ՆԱԽԱԳԱՀ ՊՈՒՇԻ ՆԱՄԱԿԸ ԹՈՒՐՔԻՈՅ ՎԱՐՉԱՊԵՏԻՆ

*Ամն-ու նորընտիր նախագահը Ճ· Պուշ պատասխանելով վարչապետ Էճեվիթի շնորհաւորութեան, ղրած է թէ հաւատք ունենալով հանդերձ Ամն – Թուրքիա սերտ բարեկամութեան չարունակութեան, կը կարծէ որ յառաջիկային այդ յարաբերութիւնները կը բախին լուրջ խոչընդոտներու: Ռոյթըը գործակալութիւնը լուրը տալով կ'աւելցնէ թէ այդ խոչընդոտները առընչուած են ցեղասպանութեան ճանաչումի ընթացքին:*

⁂

### ԵՒՐՈՊԱՅԻ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲԸ ՁԱՓԱԽՈՐՈՒԹԵԱՆ ԿՈՉ Կ'ՈՒՂՂԷ ԹՈՒՐՔԻՈՅ

*Եւրոպական յանձնախումբը, փետրուար 2–ին, Ֆրանսայի հանդէպ չափաւոր ըլլալու կոչ մը ուղղած է Թուրքիոյ, ակնարկելով Ֆրանսայի դէմ ցեղասպանութեան ճանաչումին յայտնած անոր ընթացքին: Ցանձնախումբին մէկ բանբերը ըսած է թէ Անգարայի ձեռք առած միջոցներուն մասին իրաւագիտական քննութիւն մը պիտի կատարուի: Նոյն բանբերը ըսած է նաեւ թէ Եւրոպայի ընդլայնումի պատասխանատուն Կ· Վէրհէօկէն Թրքական հեռատեսիլի կայանէ մը բարեկամաբար թելադրած է Անգարայի որ ծայրայեղ ընթացքէ խուսափի, քանի*

## ՄԱՄՈՒԼ

### «ԶՈՒՐԱՆԱՆՔ ՀԱՑԿԱԿԱՆ ՅԱՒԸ» *կը գրէ թուրք դասախօս Ահմէտ Ինսէլ*

*Այս խորագրին տակ Լիպերասիոն փետրուար 5–ի իր թիւին մէջ հրատարակած է Փարիզ 1 Պանթէոն–Սորպոն եւ Կալաթասարայի համալսարաններու դասախօս՝ Ահմէտ Ինսէլի յօդուածը, լոյս տեսած Ռատիքալի մէջ: Սովորական յանկերգներէն քիչ մը տարբեր ձայն մըն է այս անգամ: Կ'անդրադառնանք ասոնցմէ:*

⁂

GENOCIDE

*Այս վերջին խորագրին տակ, Ֆիկարօ–Մակազինի մէկ ընթերցողը (Շառլ Պուվլէ, Նէօյի) կը գրէ· – «Աւելի բնական պիտի թուէր ինծի որ Ազգ· Ժողովը վանդալական ցեղասպանութիւնը դատապարտէր նախքան հայկական ցեղասպանութեամբ զբաղիլը»:*

⁂

Ֆիկարօ (Փետր· 5) անդրադառնալով նախագահ Ռ· Քոչարեանի պետական այցելութեան, կը գրէ թէ Ժան Թիպէրի եւ կինը հրաւիրուած են այն կոչունքին զոր Շիրաք կու տայ ի պատիւ Հայաստանի նախագահին:

⁂

«MARIANNE» (5/12 février)

PIERRE LELLOUCHE :
**«L'ARMENIE ET L'ALGERIE CE N'EST PAS LA MEME CHOSE»**

*Կարճ հարցազրոյցի մը մէջ, էմ – էմ երեսփոխանը կը բացատրէ թէ ինչո՞ւ այդքան զբաղած է հայկական ցեղասպանութեան ճանաչումով: Արդարութեան եւ բարոյականի հարց կը նկատէ եւ կը ցաւի որ Թուրքիա դեռ չէ կատարած յետոյողութեան իր պարտականութիւնը: Այս հարցը կապ չունի, կ'ըսէ Ալժերիոյ հարցին հետ, պատասխանելով լրագրողին հարցումին:*

*Նոյն թիւին մէջ, չաբաթաթերթը, այլ էջի մը վրայ, կ'անդրադառնայ Թուրքիոյ հակազդեցութիւններուն «La Turquie sonne la charge» խորագրին տակ:*

## ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ ԼՂՀ ՆԱԽԱԳԱՀԻ ԽՈՐՀՐԴԱԿԱՆ ԺԱՆՆԱ ԳԱԼՍՏԵԱՆԻ ՀԵՏ

*Գործի ընկերներու հետ հանդիպումներ ունենալու եւ ներդրումներ ապահովելու նպատակով Փարիզ կը գտնուի ԼՂՀ–էն եռանդամ պատուիրակութիւն մը, բաղկացած՝ վարչապետ Ա· Դանիէլեանէ, Ֆինանսներու նախարար Ս· Թեւոսեանէ եւ նախագահի խորհրդական Տիկին Ժանա Գալստեանէ: ԼՂՀ–ի Փարիզի ներկայացուցչական գրասենեակին կազմակերպութեամբ, այս վերջինին հետ ճաշ – հանդիպում մը ունեցան հայ մամուլի ներկայացուցիչներ, եանի՛ ակոմպին մէջ:*

*Ան, յայտնապէս խոր ապրումներով ղեմաւորած էր ցեղասպանութեան Ֆրանսայի կողմէ ճանաչումին լուրը, այդ հանդրուանը նկատելով Հայկական հարցին մէկ օղակը: Լուրին Ղարաբաղի մէջ առեղծած խանդավառութիւնը նմանցուցած էր Ղարաբաղի ժողովուրդը 1988–ին, երբ աղրբեջանական հաղորդումներէ ուրիշ բան լսելու կարելիութենէ զրկուած ընկանի մը յանկարծ ցոյցի հրապարակը տարուած ճայնասփիւռներէ լսուած էին Փարիզի ցուցարարներուն «Ղարաբաղը մե՛րն է» կանչերը:*

*Միշտ հաճելի ու հետաքրքրական է զրոյցը Ժ· Գալստեանի հետ որ ինքզինքը կը նկատէ պատերազմին պարզ «մասնակից» եւ ոչ թէ «հերոս», եւ կը ներկայանայ որպէս թատրոնի արուեստագէտ, հակառակ իրեն յանձնուած քաղաքական պաշտօնին· ունի դիտելու սուր կարողութիւն, ինչ որ յատուկ դոյն կուտայ իր խօսքին: Ընկերական, նոյնիսկ մտերմական բնոյթի ճաշ – հանդիպում մը չէր կրնար չրջանցել պատերազմը· անոր արհաւիրքը, ճակատին վրայ կռուողին համար – ինչպէս եղած էր իր պարագան, հանդիստ քունի մը մշտական պահանջքը· այդ նեղ օրերը տուած էին զարգացիի նկարագրային քնորոշ գիծերուն փաստն ալ: Ժ· Գալստեան կը պատմէր թէ աղրբեջանական ռմբակոծումներուն աղմուկը հազիւ լսած, կը սկսէր Մոսփանակերացիներուն մուրճի հարուածներուն ճայնը, քանդուածը նորոգելու անմիջական ջանքին մէջ: Կամ կը պատմէր անհեթեթ թատրոնի վայել տեսարանը ուր երիտասարդ հարս մը իր բնակարանին չարդուփշուր ապակիներէն փրկուած միակը սրբել – մաքրելով զբաղած էր:*

*Զրոյցին նիւթ եղան Ռ· Քոչարեան – Հ· Ալիեւ վերջին հանդիպումին տրուած «չատ կարեւոր», «խմաստալից» որակումները· Ժ· Գալստեան ըսաւ թէ բացառիկ բան չկար, նման որակումներ կը տրուէին գրեթէ ամէն հանդիպումի: Այդ կարգի որակումներ կ'արդարանային միայն այն ատեն երբ Ղարաբաղ եւս մասնակցէր բանակցութիւններուն: Ժ· Գալստեան խօսեցաւ Ռուսաստանէն, Միջին Ասիայէն նաեւ Պարսկաստանէն Ղարաբաղ հաստատուելու գացող ընտանիքներու մասին· անոնք հաստատուած էին Քարվաճառի Շահումեան անուանուած չրջանը ուր 4 դպրոց գոյուած էր: 400 ընտանիք ալ հերթաքրուած էր: Կը սպասուէր ներդրումներու որպէսզի աշխատատեղիներ ստեղծուին: Ետ առնուած տարածքներու տիրացումը կապուած էր վերաբնակեցման յաջողութեան: Ղարաբաղը հողին համար առաջին պայմանը դործադրած, արիւնը նուիրած էր, այսօր կը մնար աւելցնել քրտինքը· այդ քննութիւնն ալ պէտք է յաջողութեամբ անցընէր հայութիւնը:*

*Արդար էր սպասումը, ինչպէս գարնան վերջի տասնամեակին տարուէ տարի կուտակուած յուսաբեկումները որոնց մասին եւս խօսելու առիթ տուաւ ամէն պաշտօնականութենէ, պայմանականութենէ զերծ հանդիպումը:*

Ա· ԹՈՓՈՃԵԱՆ

## ԿԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

*ԹՈՒՐՔԻԱ մինչ չռնդալից յայտարարութիւններով Ֆրանսական ապրանքները պոյքոթ–ի կ'ենթարկէ, միւս կողմէ խուճապի մատնուած է սառերեկրեայ ցընցումները արձանագրող գործիքներու պատճառով որոնք Ֆրանսայէն պէտք է արամադրուին: Տիւզճէի երկրաշարժէն ի վեր, մասնագէտներ Մարմարա ծովուն յատակի ճեղքին կացութեան կը հետեւէին ճափոնի կողմէ արամադրուած յատուկ սարքերով որոնք վերջերս ետ առնուած են: Ցնցումները չափող Ֆրանսական սարքերու կը սպասուի ներկայիս ու Թրքական պատասխանատուները կը մաղթեն որ երկու երկիրներու միջեւ ստեղծուած լարուած կացութիւնը չվնասէ այնքան կենսական այդ մարզին:*

*Էլֆ հարցի դլխաւոր դէմքը՝ Ալֆրէտ Սիրվէն յանկարծ «գտնուեցաւ» Մանիլա, ուր ապաստանած էր երեք տարիէ ի վեր եւ ամէն անդամ որ իր հասցէն կը յայտնաբերուէր, արդէն իսկ տեղափոխուած էր: Էլֆ–ի նախկին տնօրէն, ձեռնարկին թիւ 2–ը Ֆրանսա չեկաւ սակայն, այլ՝ Գերմանիա փոխադրուեցաւ: Այս պարագան բաւական տարօրինակ կը թուի եւ հակառակ Ֆրանսայի 3 նախարարութիւններու բացատրութիւններուն, չատեր չեն համոզուիր: Փետրուար 2–ի իրիկունն է որ Սիրվէն ձերբակալուեցաւ Փիլիպպեան ոստիկանութեան կողմէ, բայց, ինչ ինչ պատճառներով չհասաւ էտ – Ֆրանսի թռիչքին եւ որպէսզի աւելի երկար չմնայ Մանիլա, յարմար նկատուած է որ մեկնի առաջին օդանաւով եւ այդ օդանաւն ալ եղած է Լուֆթհանզայի թռիչքը: Ֆրանքֆուրթ երբ հասած է, գերմանական ոստիկանութիւնը դինք ձերբակալած է եւ դանա փոխադրած: Ինք համաձայնած է Ֆրանսա փոխադրուելու, արդարեւ Ֆրանսա իր յանձնումը պահանջած է, բայց, անհրաժեշտ է որ ինք ալ իր հաւանութիւնը տայ, այլապէս հարցը ամիսներով կրնայ ձգձգուիլ: Գերմանիա ալ իրմով հետաքրքրուած է, քանի Քոհլի կուսակցութեան դրամական հայթայթումին մէջ դեր ունեցած է: Փետրուար 5–ին, կ'ըսէր թէ նոյն օրը կրնայ Փարիզ փոխադրուիլ, բայց, ատոր չէր: Էլֆի դատն ալ Փետրուար 5–ին կ'առկախուէր, չբոնակուելու համար յաջորդ օրը:*

*ԵԱՆՆԻՍ ԿԶԵՆԱՔԻՍ, յոյն ծանօթ երգահանը, որ 20–րդ դարու ամէնէն ազդեցիկ երաժիշտներէն մէկը կը նկատուի, մեռաւ Փարիզ, 79 տարեկանին:*

*ԺԻԼՊԻՐ ԹՐԻԿԱՆՕ, որ 50–ական թուականներուն զբօսաշրջութեան նոր ըմբռնում մը հրապարակ դրաւ եւ ստեղծեց «Գլէօպ Մեդիթերանէ»ն, մեռաւ 80 տարեկանին, յետ անողոք հիւանդութեան:*

*ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆ չեն կրնար վերադառնալ Ռօյքըրս գործակալութեան Թեհրանի տնօրէնը եւ իր կինը, յայտարարած է Մչակոյթի նախարարը՝ Ժաղվախթ: Մեղադրանքն այն է որ ապօրինի գործունէութիւն ունեցած են:*

# ԲԱԺ ՆԱՄԱԿԱՆԻ

## ԻՆՉՈ՞Ւ ԸՆԴԱՄԷՆԸ 1700

ԼԵՒՈՆ ՄԻՐԻԶԱՆԵԱՆ

ԵՐԵՒԱՆ («Ցառագ»). –

*Հնագոյն քրիստոնէական մշակոյթի ժառանգորդ լինելու զգացումը, որն ամէն Հայի անկողոպտելի հպարտութիւնն է, պէտք է կատարեալ դառնայ: ԵՄ ազգի քրիստոնէական գարաշրջանի պատմութիւնը մեզ եւ աշխարհին պէտք է ներկայանայ ամբողջականօրէն, այնպէս, ինչպէս որ կայ իրականում: Դա կարեւոր է յատկապէս այժմ, երբ մենք օտարներին ներկայանում ենք որպէս քրիստոնէութիւնը պաշտօնապէս, պետականօրէն ընդունած աշխարհի առաջին երկիրն ու ժողովուրդը: Եթէ մինչեւ իսկ այս կարեւոր հանգամանքից էլ վերանանք, թէկուզ միայն ինքներս մեզ համար, գործել պարտաւոր ենք մեր պատմութեան համապատասխան էջերը մաքրել անագորոյն ժամանակների թանձրացեալ փոշուց:*

*Թւում է, թէ ցարդ պէտք է այդ փոշուց սրբուած լինէր մեր պատմութեան վսեմագոյն դէմքերից մէկը՝ Աբգար Թագաւորը: Ձէ՞ որ (եւ նախքան խորհրդային կարգերը դա ընդունուած ճշմարտութիւն էր) նրանով է սկսւում քրիստոնէութեան արշալոյսը Հայաստանում: Եղան տասնամեակներ, երբ Հայոց Աբգար Թագաւորը իր ժողովրդին ներկայացւում էր, օրինակ, այսպէս.*

«Հայոց թագաւոր Սանատրուկ Բ. 91-ին արշաւել է Եդեսիայի Աբգար 6-րդ թագաւորի (71 – 91) դէմ եւ գրաւել նրա գահը՝ ստանալով նաեւ «Եդեսիոյ թագաւոր» տիտղոսը (հաւանաբար կրելով նաեւ Աբգար անունը): Դա հիմք է հանդիսացել Աբգարին Հայոց թագաւոր համարելու եւ պնդելու, թէ իբր նա նամակագրութիւն է ունեցել Քրիստոսի հետ: Նոյնի հիման վրայ ստեղծուել է այն աւանդութիւնը, թէ իբր Մ. Թ. 1-ին դարում Քրիստոնէութիւնը տարածուել է Հայաստանում» («Հայկական սովետական հանրագիտարան», հատոր 1, էջ 18, 1974 թ.):

*Թէպէտ սա դրուած է հանրագիտարանում, այս տողերում գիտութիւն, ուրեմն եւ արդարացուածութիւն որոնելը ժամանակի վատնում կը լինի: Յանդգնելով արհամարհել Պատմահայր Մովսէս Խորենացու եւ միջնադարեան ուրիշ պատմիչների ճշմարիտ ու հանգամանալի տեղեկութիւնները Հայոց Աբգար Թագաւորի, Յիսուս Քրիստոսի հետ նրա նամակագրութեան եւ յարակից եղելութիւնների մասին, հայկական հանրագիտարանի անանուն հեղինակը, կամայ թէ ակամայ, դիմել է աճպարարութեան:*

*Եթէ Սանատրուկ Բ.ն 91-ին է «Եդեսիոյ թագաւոր» տիտղոսին արժանացել՝ «հաւանաբար կրելով նաեւ Աբգար անունը», ապա ինչպէ՞ս կարող էր «հիմք հանդիսանալ ... պնդելու, թէ իբր նա նամակագրութիւն է ունեցել Քրիստոսի հետ»: Ձէ՞ որ 91 թուականից աւելի քան կէս դար առաջ Քրիստոսն արդէն համբարձուել էր, իսկ Աբգարը՝ վախճանուել: Ուրեմն ինչպէ՞ս կարելի է 91-ին, այն էլ «հաւանաբար» կատարուածի հիման վրայ ժխտել դրանից աւելի քան կէս դար առաջուայ իրողութիւնը: Բայց խորհրդային պատմագիտութեան համար տրամաբանութիւնը չատ մի կարեւոր բան չէր: Կարեւորը Ազգի պատմութիւնն արմատախիլ անելն էր:*

*Եւ այսպէս, աշխարհի միակ թագաւորը, որին բախտ եւ պատիւ էր վիճակուել արժանանալ Փրկչի նամակին եւ հոգատարութեանը, իր հայրենակիցների ձեռքով դուրս դրուեց իր ազգի պատմութիւնից ... Նաեւ ջնջուեց «նոյն հիմքի վրայ ստեղծուած այն աւանդութիւնը, թէ իբր մ. թ. 1-ին դարում քրիստոնէութիւնը տարածուել է Հայաստանում»:*

*«Աւանդութի՛ւն» ... Այս բառը խորհրդային տասնամեակներում գործաւ Հայոց հնագոյն պատմութեան ուղեկիցը՝ յաճախ զոյգ կազմելով «առասպել» բառի հետ: Ընդ որում, միայն «աւանդութիւն» ասելով էլ հասկացել են առասպելական, անիրական պատմութիւն: Այդպէս էր երէկ, այդպէս է, աւա՛ղ, նաեւ այսօր:*

*Նախայոբելինական 2000 թուականին լոյս տեսած 5-րդ դասարանի «Հայոց պատմութեան» դասագրքում գրաճեալ դրուած է, թէ Հայկը Հայերի նախահայրն է «ըստ Հայոց պատմահայր Մովսէս Խորենացու պահպանած առասպել – աւանդութեան» (էջ 32): Ուրեմն մենք, աչքները լոյս, ոչ թէ իրական, այլ առասպելական, գոյութիւն չունեցած նախահօր զաւմ ենք...*

*Նոյն դասագրքի 82-րդ էջում կարդում ենք. «Ըստ աւանդութեան, Քրիստոնէութիւնը սկսել է Հայաստան թափանցել դեռեւս 1-ին դարում՝ Թադէոս ու Բարդուղիմէոս առաքեալների (Յիսուսի աշակերտների) քարոզչութեան միջոցով: Այդ պատճառով մեր եկեղեցին կոչւում է առաքելական»: Ուրեմն ի՞նչ, մեր եկեղեցու առաքելական լինե՞լն էլ է ըստ «առասպել – աւանդութեան»:*

*Դրա՞ համար յիշեալ դասագրքում ոչ մի, պատկերացնո՞ւմ էք՝ ո՛չ մի, խօսք չկայ Հայոց Աբգար Թագաւորի մասին: Բացարձակ լռութիւն այն մարդու մասին, որը Քրիստոսին հաւատաց, երբ նա տակաւին Երուսաղէմում հրաշագործում էր, եւթարկուելով սադրանքների եւ հալածանքների: Հաւատաց և թագաւորաբար նամակ յղեց Փրկչին՝ հրաւիրելով Եդեսիա, հալածանքներից ազատուելու եւ իրեն՝ հիւանդ Աբգարին բժշկելու համար: Ինչպէս ցոյց է տալիս Աբգարին ուղարկած Քրիստոսի պատասխան նամակը, Փրկիչը բարձր է գնահատել այն իրողութիւնը, որ Աբգարը հաւատացել է հեռուից՝ առանց տեսնելու իրեն:*

*Ինչպէս որ Քրիստոսը խոստացել էր, նրա համբարձումից յետոյ, Հայաստան՝ Աբգարի մօտ եկաւ նրա աշակերտներից մէկը: Դա Թադէոսն էր՝ Թադէոս Առաքեալը, որն ըստ Տիրոջ պատգամի բժշկեց Աբգարին, նրա պալատականներին, բոլոր հիւանդներին, եւ եղաւ Քրիստոսի առաջին քարոզիչը Հայաստանում: Աբգարը մկրտուեց ամբողջ ընտանիքով ու արքունիքով, փակել տուեց կուռքերի տաճարների դռները, կուռքերի պատկերները եղեգով պատեցին: Մկրտուեց ամբողջ Եդեսիան: Յատկանշական է, որ Հայոց Աբգար Թագաւորը ոչ մէկին չէր պարտադրում քրիստոնեայ դառնալ, բայց օր ըստ օրէ հաւատացեալների թիւը բազմանում էր:*

*Աբգարի մեւս մեծագործութիւնը եղաւ այն, որ նա, որպէս Հայոց Թագաւոր, դիմեց Հռոմէական Տիբերիոս կայսրին՝ նրան երեք Թուղթ յղելով: Առաջին երկուսի մէջ Աբգարը Տիբերիոսին յորդորում էր ճանաչել ճշմարիտ Աստուծոյ Որդի Յիսուսին եւ ընդունել քրիստոնէութիւնը: Իսկ երրորդ Թղթի մէջ պահանջում էր անարգօրէն պաշտօնանկ անել Քրիստոսին խաչելու դատապարտած Պիղատոսին:*

*Սակ Աբգարը Թղթեր յղեց Ասորեստանի արքայ Ներսեհին, Պարսից Արտաշէս արքային՝ նրանց եւս յորդորելով ընդունել քրիստոնէութիւն:*

*Աբգարը վայելեց ոչ միայն Փրկչին նամակից ու բարեկամ լինելու եզակի պատիւը, մկրտուեց Փրկչի պատգամով Եդեսիա ուղարկուած Թադէոս Առաքեալի ձեռքով, Հայաստանը հռչակեց քրիստոնեայ երկիր, այլեւ ինքը դարձաւ քրիստոնէութեան միջազգային չափանիշով քարոզիչ՝ ամենաբարձր, թագաւորական – պետական մակարդակի վրայ:*

*Յիրաւի բացառիկ պատմական երեւոյթ է Աբգար Թագաւորը: Նրանով պէտք է հպարտանանք ո՛չ միայն մենք: Պէտք է ամէն ինչ անել, որպէսզի նա դառնայ քրիստոնեայ աշխարհին լիապէս ճանաչելի: Մինչդեռ մեզանում այսօր էլ ամէն ինչ արւում է նրան մոռացութեան մատնելու համար...*

*Ինչո՞ւ: Որովհետեւ մեր պատմագիտութիւնը տակաւին չի ազատագրուել խորհրդային մտածելակերպից: Տասնամեայ անկախութիւնը կարծես թէ պատմագիտութեանը չի վերաբերում: Այլապէս ինչո՞ւ թացատրել, որ «առաջատար» պատմաբանները չարունակում են ազգից, սեռունդներից եւ աշխարհից թաքցնել Հայաստանում քրիստոնէութեան ճշմարիտ արմատները:*

*Գրում եմ այս տողերը, եւ ականջիս մէջ նորից հնչում են Ֆրանսացի համբաւաւոր Հայագէտ, տոքթոր եւ վրոֆէսէօր Ֆրեեէրիք Ֆէյտիի խօսքերը, որ նա ինձ ասաց Սեւանայ կղզու բարձունքին, Միջազգային Հայագիտական Գիտաժողովի մասնակիցների համար կազմակերպուած էքսկուրսիայի ժամանակ, 1982-ին: Մի պահ երկուսով առանձին էինք, եւ վրոֆէսէօրն ասաց.*

*– Տարօրինակ ժողովուրդ մըն էք դուք՝ Հայերդ, Աստուած վկայ: Կ'ուրանաք ձեր լեզուի աստուածատուր ուղղագրութիւնը, ձեր անզուգական պատմութիւնը: Հայկազնեայց ուրացած էք, Վաղարշակը ուրացած էք, Աբգարը ուրացած էք... Ա՛ի՞նչ զարմանալի ժողովուրդ էք...*

*Հոգիդ լոյս դառնայ, ազնիւ Հայագէտ վրոֆէսէօր Ֆէյտի:*

(Մնացեալը յաջորդով)

# ՄԱՐՄԱՐԱ

ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ

## ԴՐԱԽՏԸ ՈՐ ՊԱՀՈՒԸՑԱԾ Է ԴԻՈՒՔԻՆ ԵՏԻՆ

*Անգամ մը զրասէր ու զրպղէտ մեր բարեկամներով պտոյտ մը կազմակերպած էինք դէպի Պոլսոյ կողմը, Լիճերու Շըրջան կոչուած տեղը, ուր հասանք բաւական երկար ու վտանգաւոր ճամբաներէ անցնելով:*

*Մեզի համար ի՛նչ երջանկութիւն էր զաղափարակից ու ճոչակակից այսքան մօտիկ քանի մը ընկերներով երթալ դէպի բնութեան զեղեցկութիւնը եւ հոն մեզի սիրելի նիւթերուն մասին խօսիլ, ընդելով մաքուր օդ եւ ապրելու երջանկութիւն: Շատ ուրախ էինք երբ ճամբայ ելանք: Մեր ուրախութիւնը տեւեց երկար, մինչեւ որ հասանք Պոլու ու անկէ վերջ ալ բռնեցինք այն ուղղութիւնը որ մեզի պիտի տանէր դէպի մեզի խոստացուած այդ երկրաւոր դրախտը:*

*Բայց իմ ուրախութիւնը տակաւ փոխուեցաւ մտահոգութեան: Ճամբան բնաւ հաճելի չէր: Նեղ էր ու կ'անցնէր կիրճերու, վտանգաւոր անդունդներու քովէն: Հսկայ հանրաչարժը մերթ կը ցնցուէր անկանոն ճամբուն վրայ, մերթ ալ կը դանդաղէր վտանգաւոր ու նեղ անկիւնադարձերէն անդին անցնելու համար: Կը խորհէի որ այս ճամբաներուն վրայ սխալ էր ճամբորդել այսքան մեծ փոխադրամիջոցներով: Պատուհանին քով նստած էի ու չարունակ կը նայէի ճամբուն, մէկ կողմէ ջանալով թաքցնել իմ ներքին մըտահոգութիւնը, մէկ կողմէ ալ հարց տալով թէ ե՞րբ պիտի վերջանար այս զողզոջան: Կարմակերպիչ մեր ընկերը, թերեւս կռահելով մեր մտահոգութիւնը, չարունակ կը յայտնէր թէ չուտով պիտի հասնէինք, բացատրութիւններ կուտար հողատարածքի աշխարհագրութեան ու պատմութեան մասին: Ես այլեւս համոզուած էի որ չէր արժեր այսպիսի զժոխային ճամբէ մը անցնիլ, նոյնիսկ եթէ չուտով զրախտ պիտի հասնէինք:*

*Բայց իսկապէս զրախտային զեղեցկութիւն մը դտանք երբ չարժաւարը մէկ կողմ քաշեց հանրաչարժը եւ բացաւ անոր դռները: Նախ՝ հիանալի անտառ մը, կարծես ամբողջ տիեզերքին մէջ մոռցուած ու ստեղծուած օրէն ի վեր կոյս մը նացած անտառ մը: Յետոյ՝ այդ մոռցուած համայնապատակերին մէջ կորսուած լիճ մը, կանաչ, կապ – կանաչ ջուրերով եւ ջուրերուն մէջէն իսկ դէպի դուրս ժայթքող բուսական հարուստ աշխարհով:*

*Նախնական սրճարան մը, որ կարծես սեփականատէր իսկ չունէր: Ամբողջ երկբաղունտին վրայ միայն մե՛նք կայինք, մենք եւ մեր դիմացի լիճը, որ նոյնացած էր գոյն չրջապատող հսկայ ծառերու ու ամէն կողմէ բուսած տունկերու կանանչին հետ: Ձիշդ մեր դիմացը, ջուրերուն վրայ կը ծփային նունուֆարներ, որոնք կարծես մեզի կը զարպասէին իրենց ճերմակ ծաղիկներով ու խոշոր տերեւներով: Իսկական զրախտ մըն էր այս, մարդոցմէ մոռցուած զրախտ մը, մարդոց ամենօրեայ տպրումներէն դուրս ինկած զրախտ մը, որ հիմա այնքան ուրախ էր մեզ տեսնելով, որքան ուրախ էինք մենք հոն հասած ըլլալով:*

*Կէս ժամ վերջ արդէն մոռցած էի թէ ինչե՛ր մտածած էի ճամբու ընթացքին եւ հիմա հազար չնորհակալութիւն կը յայտնէի մեր կազմակերպիչ ընկերոջ, որ մեզ հոս բերած էր: Կը մտածէի թէ աշխարհի վրայ դեռ ի՛նչ զրախտային վայրեր կան, որոնց զոյութենէն լուր չունինք եւ որոնցմէ թերեւս երբեք պիտի չկարենանք բաժին ստանալ սա մեր վազանցուկ կեանքին մէջ:*

*Կիները անմիջապէս պատրաստեցին համեղ սուրճ մը, յետոյ քիչ մը նստանք լճին եզերքը, ականջ տունինք թռչուններու երգերուն, նայեցանք խոշոր ծառերուն որոնք կը պատրէին լճին ջուրերուն մէջ, յետոյ քալեցինք, չրջեցանք ամբողջ լճին եզերքը, հետեւելով արահետ մը որ կ'անցնէր իրենց ճիւղերը մինչեւ գետին երկարած ծառերու ընդմէջէն: Երբեմն կը ստիպուէինք ճիւղերը անդին հրել որպէսզի ճամբայ բանայինք մեզի: Ես ինծի հարց կուտայի թէ վերջին անգամ, մեզմէ առաջ ե՞րբ էր արդեօք որ մարդ մը անցած էր հոսկէ: Յետոյ կ'ուրախանայի մտածելով որ հաւանաբար տակաւին քանի մը հարիւր տարի ո՛չ մէկը կրնար կացին մը իջեցնել այս ծառերուն վրայ, ո՛չ մէկը կրնար արմատախիլ ընել հողէն բուսած եւ դէպի լիճ թափած սա հիանալի լուութիւնը:*

*Աւելի վերջ կիները սարքեցին ճաշասեղան մը: Մէկ երկու ընկերներ յատուկ կրակարան մը չինեցին, հոն կրակ վառեցին ու միս խորովեցին: Անդրադարձանք որ մեր որկրամոլութեամբ բան մը կը խանգարէինք բնութեան սա գեղեցկութեան մէջ, բայց բնութիւնը թերեւս այնքան ալ դժգոհ չէր մեր ներկայութենէն, քանի որ ան ալ կարօտ էր բնութեան սիրահար մարդոց:*

*Բոլորովին մոռցած էի այն սարսափազդու ճամբան, ուրկէ անցած էինք հոս գալու համար: Բաւական ուշ էր որ յիշեցի թէ դարձեալ այդ ճամբան էր որ մեր դիմաց պիտի ելլէր քիչ վերջ, վերադարձի մեր ուղղութեան վրայ: Բայց այս անգամ բնաւ չմտահոգուեցայ: Ճիշդ որ Աբգայութեան դուռը նեղ էր, ինչպէս ըսուած էր մեզի մեր հաւատքի գրին մէջ: Դիւրին չէր անցնիլ այդ դռնէն: Ո՛վ գիտէ ինչպիսի Գողգոթաներէ անցնելու էինք, որպէսզի մեզ ընդունէին գրախտի դռնէն ներս: Աշխարհի բոլոր գրախտները թերեւս թաքնուած էին զժոխքներու ետին:*

*Բայց մեր հաւատքի Գրքի Աբգայութեան դուռը, որքան ալ նեղ ըլլայ, գոնէ մնայուն բնակութիւն կը խոստանայ հոնկէ անցնողներուն: Իսկ երկրաւոր մեր գրախտները մնայուն չեն: Դժոխքներէ անցնելով է որ կը հասնինք հոն, գժոխքներէ անցնելով է որ կը վերադառնանք անոնցմէ: Այնուհանդերձ փառք կուտանք որ այդ վերադարձը կայ: Ո՛չ մէկ զրախտ գրախտ կը մնայ, եթէ մենք հոն մնայուն բնակութիւն հաստատենք:*

Ռ. Հ.

## LIVRES REÇUS

**MOVSES XORENAC'I**
**et**
**l'historiographie arménienne**
**des origines**

Edité par Dickran KOUYMJIAN
avec la collaboration d'**Agnès Ouzounian**

**Catholicossat arménien de Cilicie,**
**17000ème anniversaire**
**de la proclamation du Christianisme**
**en Arménie**
Antélias — Liban, 2000

# ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ՈՒՇԱԴՐՈՒԹԵԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆՈՒՄՆ Է

*Հայաստանի համար 21-րդ դարը սկըսում է, կարծես թէ, յուսաբեր լուրերով: 2001թ. Յունուարի 27-28-ին Ֆրանսիայի փոքրիկ քաղաքում իր արտահերթ գոնկուրէան մրցանակը յանձնեց Ֆրանսիայի Ազգ. Բարեկամութեան Միութիւնը: Գոնկուրէան պատուիրակները, ներկայացնելով 64 մանր ճիւղեր, միաձայն քուէարկեցին եւ ընդունեցին բանաձեւ. 2001 թիւը յայտարարել Հայաստանի տարի: Եւրոպայի քաղաքական եւ ընկերային իրավիճակը կը կապուած արեւելեան երկրների հետ յուզում էր բոլորին, Հայաստանը ուշադրութեան կենտրոնումն էր: Գոնկուրէանին մասնակցեցին պարոնայք Էդուարդ Նալպանեանը, Եուրի Եուվինինը՝ Արտակարգ եւ լիազօր դեսպաններ Հայաստանի եւ Թուրսատանի Ֆրանսիայում, Ուկրաինայի դեսպանութեան խորհրդականը եւ միւսները: Պարոն Նալպանեանը նշեց այն մեծ դերը, որ ունեցել է, 20-րդ դարում, հայ ժողովրդի համար, Ֆրանսիան իր մարդասիրական պատասխանատուութեամբ: Որպէս այս ամէնի ապացոյց դեսպանը խօսեց Յունուարի 18-ին Ֆրանսիայի Ազգ. ժողովի կողմից 1915թ. Հայոց ցեղասպանութեան ճանաչումը: Գոնկուրէան նախագահը ներկայացրեց եւ միաձայն ընդունուեց ուղերձ նախագահ Ժակ Շիրաքին հաստատելու այդ ճանաչման օրէնքի բանաձեւը:*

*Ցեղասպանութիւնից փրկուածների առաջին սերունդի ներկայացուցիչների անունից իր յուզումնալի խօսքը ասեց Միութեան նախագահութեան անդամ Պրն. Միշէլ Քաչքաչեանը:*

*Հայ ձեռագրերը, սկսեալ Ե.-ԺԲ. դ. փրկելու կոչով եւ առաջարկութեամբ հանդէս եկաւ մեծ գիտնական, հայ ժողովրդի բարեկամ Պէրնար Ութիէն: Ազգային ժողովրդական Միութիւնը ընդունուեց միաձայն:*

*Գոնկուրէանի հիւրն էր «Հայաստան - Ֆրանսիա» Ընկերութեան նախագահ Տիկին Ծովինար Զալոյեան-Ճակոբեանը, որը հանդէս եկաւ ելոյթով, խօսելով հայ - ֆրանսիական զարաւոր կապերի մասին, որոնք 2. դարից կային Հայաստանի եւ Ֆրանսիայի միջեւ, կառուցողական ներկայի մասին, որը կարիք ունի մեծ եւ նուիրեալ աշխատանքի: Ֆրանսիայի Ազգ. Բարեկամութեան Միութեան նախագահութեանը ներկայացուեց ԱՕԿԱ-ի «Հայաստան - Ֆրանսիա» ընկերութեան գիտական ծրագիրը՝ նուիրուած Հայաստանում քրիստոնէութիւնը հռչակելու 1700-ամեակին:*

*Մթնոլորտը ջերմ էր եւ հետաքրքրութիւնը Հայաստանի նկատմամբ՝ մեծ եւ հեռանկարային:*

ՆԵՐԿԱՑ ՄԸ

# UN MINISTRE SUISSE CONTESTE LE GENOCIDE DE 1915

## Protestation des associations arméniennes

Un accord de coopération turco-suisse a été signé à Berne le 25 janvier par les ministres des Affaires étrangères des deux pays, Ismail Cem et Josepf Deiss. Lors de la conférence de presse qui a suivi, ce dernier a été questionné sur l'éventualité d'une reconnaissance par la Suisse du génocide des Arméniens pendant la première guerre mondiale. M. Josepf Deiss a répondu que le Conseil Fédéral (gouvernement) refuse d'utiliser cette terminologie.

Dans un communiqué du 29 janvier, l'Association Suisse-Arménie et les associations arméniennes locales protestent contre cette déclaration négationniste du ministre et rappellent que la reconnaissance du génocide arménien a été demandée plusieurs fois au Parlement suisse, notamment dans une interpellation en 1995, une motion en 1998 et un postulat en juin 2000. Encore en décembre dernier la Commission des affaires étrangères a transmis une pétition dans ce sens au Conseil Fédéral.

Le Forum des associations arméniennes d'Europe, basé à Genève, s'associe à ces protestations. Le F.A.A.E. représente les principales organisations arméniennes de 16 pays Européens d'Est et d'Ouest, dénombrent plus d'un million et demi d'Arméniens. Le Forum rappelle qu'au cours des dix derniers mois le génocide des Arméniens a été reconnu en Suède, en France, en Italie et par le Vatican. En outre, le 14 novembre 2000 le Parlement Européen a confirmé son vote du 18 juin 1987 en invitant Ankara à reconnaitre cette tragédie.

FORUM DES ASSOCIATIONS ARMENIENNES D'EUROPE (F.A.A.E.)
Genève - Suisse

Genève, le 30 janvier 2001

## ՍՏԱՑԱՆՔ

ԲԱՑ ՆԱՄԱԿ
Գիր եւ պատկեր, տարիճ երկու թիւ

Թիւ, 18, 2000
OPEN Letter
1208A East Lexington Drive
Glendale, California 91206

ԱՌՕՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ

# ՍՆՆԴԱԿԱՆ ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԻՒՆԸ

*Կարելի չէ թեթեւի առնել սննդական ապահովութիւնը: Անգամ մը որ ուտելիքները չուկայէն տուն կը հասնին, ի՞նչ կը պատահի... մեր խոհանոցները հարիւր տոկոսով պաշտպանուած չեն մանրէներէն. արդեօք անհրաժեշտ նախզգուշութիւնները կ'առնե՞նք կանխարգիլելու համար թունաւորումները, փորի ցաւերը, վախուքը կամ փորհարութիւնը:*

*Ահաւասիկ՝ ճիշդ եւ սխալ ընթացքներ, որոնցմէ դաս պէտք է առնենք ապահովելու համար մեր ընտանիքին անդամներուն առողջութիւնը:*

— 1 —

*Սերտով կարկանդակները կրնամ չաթթաներ չարունակ պահել սառնարանի մէջ ու մաս - մաս սպառել:*

ՍԽԱԼ, սերը չուտ տարբաղադրուող ուտելիք մըն է եւ չատ դիւրաւ մանրէները բոյն կը դնեն անոր մէջ: Սերտով կարկանդակ մը առաւելագոյնը երկու օրէն պէտք է սպառել:

— 2 —

*Սառնարանս ամիսը երկու անգամ կը մաքրեմ:*

ՃԻՇԴ, սառնադարանը մանրէներէն պաշտպանուած չէ: կարգ մը մանրէներ, ընդհակառակը հոն կը բազմանան: Խոհանոցի այլ առարկաներուն պէս սառնարանն ալ թծախնդիր եւ հիմնական մաքրութեան կը կարօտի: Զայն պէտք է մաքրել դաղջ ջուրով եւ ճերմակ քացախով:

— 3 —

*Փայտէ դդալ չեմ դործածեր:*

ՃԻՇԴ, փայտեայ խոհանոցային իրերը, պեղեցիկ եւ դրաւիչ ըլլալով հանդերձ, թելադրելի չեն, քանի որ անոնց մէջ մանրէները բոյն կը շինեն ու կը հաստատուին: Խոհանոցային իրերը թող ըլլան կարելի եղածին չափ ոդորկ, որպէսզի դիւրաւ մաքրուին ու մաքուր ալ մնան:

— 4 —

*Պահածոյի մը մնացորդը իր մետաղեայ տուփին մէջ չեմ պահեր:*

ՃԻՇԴ, բացուած պահածոյ մը հակառնեխուած չի համարուիր: Մետաղեայ տուփերու մէջ պահուած լոլիկի ռուպը եւ այլ ուտելիքներ կը թթխուին եւ թունաւոր կը դառնան:

— 5 —

*Անմիջապէս սառնարանը կը տեղաւորեմ չուկայէն բերուած հում միսը եւ արագ կը սպառեմ զայն:*

ՃԻՇԴ, միսը, ձուկը եւ նմանօրինակ այլ ուտելիքներ կարելի չէ տուն բերուելէ ետք մէկդեղ ձգել: Պէտք է զանոնք անմիջապէս փաթթել, ծրարել եւ սառնարանին մէջ տեղաւորել եւ սահմանափակ ժամանակի մը մէջ սպառել:

— 6 —

*Ձեռքերս մի՛չտ կը լուամ նախքան ճաշի պատրաստութեան սկսիլս:*

ՃԻՇԴ, Մեր ձեռքերը միշտ ալ չփման մէջ են այս կամ այն իրին, բանջարեղէնին հետ եւ, հետեւաբար, պաշտպանուած չեն մանրէներէն: Նախքան ճաշի պատրաստութեան ձեռնարկելը՝ պէտք է օճառով բծախնդիր լուալ ձեռքերը, որպէսզի ուտելիքներն ալ մանրէներէն չվարակուին եւ ընտանիքին անդամները չթունաւորուին:

— 7 —

*Սառնարանին մէջ, բոլոր ուտելիքները միատեղ կը դնեմ:*

ՍԽԱԼ, իւրաքանչիւր ուտելիք (միս, բանջարեղէն, հաւկիթ...) իր տեղը ունի սառնարանին մէջ, որովհետեւ իւրաքանչիւր ուտելիքի համար վերապահուած դարան կամ դարակ ունի այդ ուտելիքին անհրաժեշտ ջերմաստիճան: Միւս կողմէ, կարելի չէ բանջարեղէնները ուտելիքներուն առանց լուալու դդրոցներուն մէջ տեղաւորել իրենց հողով եւ մանրէներով: Մասնաւորաբար միսը պէտք է փաթթել եւ զետեղել իրեն վերապահուած թաժինը՝ միւս ուտելիքներէն հեռու:

— 8 —

*Բանջարեղէնները ու անոնց կեղեւները նոյն ամանին մէջ չեմ դներ:*

ՃԻՇԴ, երբ դետախնձոր կամ որեւէ այլ բանջարեղէն կը մաքրենք, պէտք է կեղեւները դնենք առանձին ամանի մը մէջ, իսկ կեղտուրուած բանջարեղէնը բռնենք հոսող ջուրի տակ, ապա մէկ վայրկեան պահենք ճերմակ քացախի եւ ջուրի մէջ:

— 9 —

*Ձեռքի եւ պնակի անձեռոցները իրարու չեմ խառներ:*

ՃԻՇԴ, պէտք է ձեռքի անձեռոցը օգտագործել պնակ չորցնելու եւ ոչ ալ պնակինը՝ ձեռքի: Իւրաքանչիւրը պէտք է ունենայ իրեն յատուկ դործածութիւն:

*Այս անձեռոցները պէտք է լուացուին օրուան աւարտին, քանի որ մանրէի բոյն կը դառնան:*

— 10 —

*Դանակներս յաճախ կը լուամ:*

ՃԻՇԴ, ճաշի պատրաստութեան ընթացքին նոյն դանակով թէ՛ միս եւ թէ բանջարեղէն մի՛ կտրէք: Իւրաքանչիւր դործածութենէ ետք դանակը անմիջապէս լուացէք ուրիշ բան կտրելու համար:

— 11 —

*Տունը պատրաստուած մայոնէզը կըրնամ քանի մը օր սառնարանը պահել:*

ՍԽԱԼ, հաւկիթի դեղնուցով պատրաստուած այս թացանը չատ հակամէտ է փճանալու: Նախ՝ անխոհեմութիւն է մայոնէզ պատրաստելը հաւկիթով մը, որուն թարմութեան վստահ չենք, երկրորդ՝ նոյնիսկ թարմ հաւկիթով պատրաստուած ըլլալու պարագային երբեք յանձնարարելի չէ մայոնէզը յաջորդ օրուան պահելը:

— 12 —

*Զաւակներուս կ'արդիլեմ ջուրի չիչը բերանը առնելով խմելը:*

ՃԻՇԴ, պզտիկները պէտք է հրաժարին այս դէշ սովորութենէն, որովհետեւ անոնցմէ իւրաքանչիւրը չիչը բերանը առնելով իր մանրէները կը փոխանցէ հաւաքական ջուրին:

— 13 —

*Եփած պրաւը երբեք յաջորդ օրուան չեմ պահեր:*

ՃԻՇԴ, 24 ժամ անցնելէն ետք եփած պրաւը դժուարամարս կը դառնայ եւ, հետեւաբար, պէտք չէ ուտել:

— 14 —

*Գետնախնձորները մութ տեղ կը պահեմ:*

ՃԻՇԴ, գետնախնձորը անմիջապէս կը փճանայ, եթէ զայն կերպընկալ տոպրակի մէջ եւ կամ լուսաւոր տեղ մը պահենք: Վերջին պարագային, անոր վրայ կանաչ արատներ կը յայտնուին եւ այդ թաժիններուը լեղի ու թունաւոր կը դառնան: Հետեւաբար գետնախնձորը պէտք է պահել չոր եւ մութ անկիւն մը:

— 15 —

*Հալած պաղպաղակը կրկին սառնարան չեմ վերադարձներ:*

ՃԻՇԴ, որեւէ ուտելիք անգամ մը որ սառնարանէն դուրս ելած է եւ սառը «քակուած» է, կարելի չէ սառնարան վերադարձնել եւ աւելի ուշ սպառել: Հալած ուտելիքը հակամէտ է մանրէներէ «նուաճուելու», հետեւաբար պէտք է զայն անմիջապէս եփել եւ սպառել:

Ի ՅՈՒՇ ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ 44-ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ

# ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ

## ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

### 2.- «ԻՋԻՐ, ԱՐՔԱՅ ՀԶՕՐ»

Գիչերները կը պահէի անչափահասանեբու պատսպարանը (Պոյս Հոմ), ուր կը դանուէր նաեւ Մեծարենց:

Նոր տարեշրջանը սկսած էր արդէն, երբ տկարութիւն մը հիւանդանոց նետեց զիս: Առանց առոր ալ, սիրտս տաք չէր, թէեւ կանոնաւորապէս կը հետեւէի դասերուն: Հեղհեղէ տհաճութիւն մը կը սողոսկէր սրտիս մէջ: Կ'ուզէի ձգել հեռանալ, նամակ նամակի վրայ գրելով հօրս:

– Այսքան ալ չո՛ւտ... Համբերէ՛, տըղաս, համբերէ՛. օրինակ առ ընկերներդ:

Ընտանեկան չջլանակի կարօ՞տը: Ընդհակառակն: Շատ բախտաւոր էի այդ կողմէն: Տուն մը բարեկամներ հազար կառը կ'ըլլային, խնամելով իրենց զաւակին պէս:

Երկար չտեւեց անձկութիւնը:

Կիրակի օր մը, երբ կը խաղայի պարտէզին մէջ, երէց դասարանէն երիտասարդ մը, ուսանող աստուածաբանութեան, մօտենալով հարցուց.

– Ի՞նչ կը բանիս հոս:

– Կը խաղամ:

– Ինչո՞ւ քար նետեցիր թռչունին:

– Մե՞ղք է քար նետել:

– Հարկաւ. եւ երկու մեղք ունիս, մէկը որ կը խաղայիր սուրբ օրով, միւսը՝ քար կը նետէիր թռչունին:

– Հապա ի՞նչպէս կ'անդնեն կիրակին:

– Նո՞ր պիտի սորվիս. կիրակնօրեայ դաս կայ վերը: Սաղմոս կը սերտեն այսօր:

Նոյն պիչերն իսկ նամակ մը գրեցի Պոլիս: Պարզապէս վերջնագիր.

– «Ես այլեւս չեմ կենար: Այստեղ մարդ կը չորցնեն»:

Չօրս մօրս խրատները եւ բարեկամներու յորդորները զոնէ մինչեւ տարեդլուխ մնալու՝ անցան ապարդիւն: Ու վերադարձայ Պոլիս, մէկ ամիս հիւանդանոց, մէկ ամիս ալ ճեմարան մնալով:

### 3.- «ԼՈՅՍԸ ԲԱՑԻԱՒ, ԴՈՒՌԸ ԲԱՑԻԱՒ»

Հայրս. – Քանի որ ուզած դպրոցդ չես կրնար երթալ եւ Ամերիկա ալ չատ հեռու է, եկուր արհեստ մը սորվէ: Դերձակի մը քով դնենք. թէ՛ կը սորվիս եւ թէ՛ լաւ դրամ կը վաստակիս:

Մայրս. – Մեր Յակոբը խանի մը անկիւնը գորդ նորոգելով սկսաւ, եւ հիմա խանութի բացած է Ամերիկայի մէջ:

Երկար առեն անորոշութեան մատնուեյէ վերջ, առաւ մը հայրս զիս տարաւ յանձնեց Ս. Դաւիթեան գործակալութեան, իբրեւ առժամեայ կարգադրութիւն:

– Գիրքերը կը չարես, հասցէները կը գրես, ասդին – անդին կ'երթաս: Ամիսը հարիւր ղրուշ կուտամ:

Գործակալութիւնը թառած էր հին խանի մը չորրորդ յարկը եւ ժամադրավայր մը կը համարուէր դրոց-բրոցներու, մանաւանդ որ չաբաթաթերթի մըն ալ կը հրատարակէր, «Բիւրակն», խմբագրութեամբ Դաւիթ Խաչկոնցի (ի՞նչ չուտ մոռցանք այս համեստ քանասէրը):

Օր մը գրասենեակ ներկայացաւ հասակագեղ երիտասարդ մը, սրածայր մօրուքով: Զեռքն ունէր նոր գծուած նկար մը, առաջուց ապսպրուած:

Ս. Դաւիթեան աչք մը նետեց նկարին վրայ, վար դրաւ եւ մէջքիս մը երկնցուց նկարիչին:

Երիտասարդը մէկէն ի մէկ փրփրելով, մէջքիս երեսին նետեց, նկարը քաչեց եւ դուրս նետուեցաւ չանթարձակ: Այնքան յուզուած էր որ հազիւ կը լսուէին արտասանած բառերը:

Երիտասարդը կը կոչուէր Տիրան Զրաքեան:

*
**

Ասդին անդին թերթ – դիրք տանելով բաւական մարդ ճանչցած էի:

Օր մը նամակատան առջեւ դիմացս ելաւ Մ. Շամամեանճեան, որ կիսամսեայ թերթ մը կը հրատարակէր:

– Իմ քովս կուգա՞ս, «Էքսփեդիսիոն»ի համար:

– «Էքսփեդիսիո՞ն»ը ի՛նչ է:

– Փոստա. թերթերը կը ծալես, հասցէները կը գրես, «փուլ»երը կը փակցնես, նամակատուն կը տանիս: Ամիսը 120 ղրուչ կուտամ:

(Շար. 8)

(Շար· Ա· էջէն)

տարբեր կայաններու: Եւ այն յայտագիրը որ մեզ ամէնէն երկար ժամանակ հեռատեսիլի պատառին դիմաց պահեց, Ալի Գըրճայի «Սիյասէթ Մէյտանը»ն էր, որ ժամը 0·4-ին տակաւին չէր վերջացած: Ալի Գըրճայի յայտագիրը անտարակոյս չատ հետաքրքրական էր, բայց այս անդամ Գըրճա չկրցաւ արդելք ըլլալ որ կարգ մը անձեր քնական ժամանակամիջոցէն աւելի երկար դրաւեն պատառը եւ չատ երկարեն քննարկումը նիւթի մը, որուն մասին կարելի էր աւելի կարճ խօսիլ: Տեղ տեղ յայտագիրը յանկարծ կը թոնկէր հետաքրքրական ելոյթներով, բայց տեղ տեղ ալ կը ճապաղէր: Այս տեսակէտով չենք կրնար ըսել թէ դիչերեան լաւագոյն յայտագիրը այդ մէկն էր: Միւս կողմէ, 8 թիւ կայանն ալ երիտասարդ համալսարանականներու հետ կլոր սեղան մը կազմակերպած էր, որ մեր կարծիքով երկուսն բոլոր յայտագիրներուն լաւագոյնն ու ուրախացուցիչն էր:

## ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ ՓԱԹՐԻՔ ՏԷՎԷՃԵԱՆԻ

Երկուսն ամենակարեւոր իրազարձութիւնը արձանագրուեցաւ դարձեալ «Շով» կայանի լուրերու բաժնին մէջ Րէհա Մուհթարի մէկ նախաձեռնութեամբ: Րէհա Մուհթար, որ անցեալները հրապարակային ասուլիս մը կազմակերպած էր Ֆրանսայի երեսփոխաններուն հետ եւ որ թէ՛ որպէս դիմացիներուն հետ թարգմանական գծով առողջ երկխօսութիւն մը չկարենալ հաստատելու տեսակէտէ, թէ՛ որպէս կողմնակալ հանդիսավար՝ տեղի տուած էր լուրջ դժգոհութիւններու, երէկ դարձեալ ունեցաւ վտանգաւոր նախաձեռնութիւն մը եւ լուրերու բաժնի վերջաւորութեան, իր քով առնելով երեսփոխան Պիւլէնա Ագարճալէն, կապուեցաւ Ֆրանսահայ յայտնի երեսփոխան Փաթրիք Տէվէճեանի եւ հարցումներ ուղղեց անոր: Միայն թէ Փաթրիք Տէվէճեան տուաւ չատ խիստ պատասխաններ ու հարցազրոյցը երբեմն վերածուեցաւ կռիւի:

Ամէնէն առաջ, Ագարճալը պատմեց որ տարիներ առաջ ինք Փարիզի մէջ անգամ մը հանդիպում մը ունեցած էր Փ· Տէվէճեանի հետ եւ Տէվէճեան մերժած էր սեղմել անոր ձեռքը, «ես ոճրագործներու թոռան ձեռքը չեմ սեղմեր» ըսած էր: Եւ երբ Ագարճալը վինքը Թուրքիա հրաւիրած էր, Տէվէճեան պատասխանած էր· «Ձիս ապո՞ւշ կը կարծէք: Թուրքիա դամ որպէսզի օդակայանին մէջ ինծ ձերբակալե՞ք»:

Ագարճալըի այս յիչատակութենէն ետք կապ հաստատուեցաւ Փաթրիք Տէվէճեանի հետ եւ Րէհա Մուհթար հարցուց թէ կը յիչէ՞ թէ ան անգամ մը մերժած էր սեղմել Ագարճալըի ձեռքը եւ յիչեցուց անոր խօսքը: Տէվէճեան անմիջապէս ժխտեց եւ ըսաւ որ ինք այդպիսի բան չի յիչեր, այդպիսի բան կարելի ալ չէ, քանի որ ինք չատ անգամ սեղմած է ոճրագործներու ձեռքը, եւ թէ քիչ առաջ իսկ իրեն օգնական հանդիսացող Թրքուհիի մը ո՛չ միայն ձեռքը սեղմած, այլ անոր այտերէն համբուրած է:

Տէվէճեանի այս անակնկալ պատասխանին դիմաց Բ· Մուհթար յիչեցուց Թուրքիա գալու հրաւէրը: Տէվէճեան պատասխանեց որ ինք արդէն քանիցս Թուրքիա եկած է եւ դարձեալ կրնայ գալ, այդ մասին որեւէ կանխակալ կարծիք չունի:

Րէհա Մուհթար եւ Պիւլէնա Ագարճալը յիչեցուցին ԱՍՄԱԼԱ-ի չրջանի Թուրք պատհերը, նաեւ այն պարագան, թէ Տէվէճեան պաչտպանած էր ԱՍՄԱԼԱ-ի ահաբեկիչները: Տէվէճեան պատասխանեց որ Ֆրանսայի մէջ փաստաբանի պաչտօնը սուրբ պաչտօն է եւ փաստաբանը պարտի դատարանին առջեւ պաչտպանել ոեւէ մէկը· ինք ԱՍՄԱԼԱ-ի ամբաստանեալներու կողքին հանդիսացած է իր ատպարէզին մէջ:

Ագարճալը հարց տուաւ թէ Տէվէճեան ի՞նչ կը մտածէ ապանուած 60 Թուրք դիւանագէտներու մասին: Ֆրանսահայ երեսփոխանին պատասխանը բաւական կնճռոտ էր, սակայն ան դիտել կուտար որ նոյն յանդումները կարելի էր ցոյց տալ նաեւ տեղահանութեան ընթացքին մահացած հարիւր հազարաւոր Հայերու մասին: Այստեղ, Ագարճալը եւ Մուհթար Տէվէճեանը ամբաստանեցին խուսափողական պատասխան տալու մեղադրանքով, ապա հարց տուին թէ ան ի՞նչ փաստ ունէր ցեղասպանութեան պնդումները պաչտպանելու համար: Տէվէճեան այստեղ եւս հակայարձակումի անցաւ եւ ըսաւ որ ինք իր փաստերը գտած է ո՛չ թէ ուրիշներու արխիւներուն մէջ, այլ Թուրք դատարաններու մօտ, քանի որ Թուրք դատարանն էր որ Էնվէր եւ Թալէթ փաչաներուն եւ անոնց գործակիցներուն մահապատիժ վճռած էր այդ չրջանին գործուած ոճիրներուն համար:

Ագարճալը եւ Մուհթար յիչեցուցին տեղահանութեան ընթացքին Օսմանեան իչխանութիւններու այն հրահանգը թէ պիտի պաչտպանուէին Հայերու կեանքի ապահովութիւնն ու կիներու պատիւը, եւ այլն: «Ցեղասպանութիւն ի գործ դնող պետութիւն մը այսպիսի հրահանգներ կուտա՞յ», հարց տուաւ Մուհթար: Տէվէճեան պատասխանեց որ աութիկա ուղղակի «քամուֆլաժ» էր, այսինքն քօղարկում: Այս պատասխանը մեծ զայրոյթ պատճառեց Ագարճալըին, որ չարունակեց մեղադրանքներ տեղացնել Տէվէճեանի եւ Ֆրանսայի երեսփոխաններու դէմ: Երբ խօսք եղաւ Թուրքիոյ Հայերուն մասին, Տէվէճեան ըսաւ որ ամբողջ աչխարհ կը ճանչնայ ցեղասպանութիւնը, միայն Թուրքիոյ խեղճ Հայերն են որ չեն ճանչնար ցեղասպանութիւնը:

Ագարճալը ըսաւ հետաքրքրական վերլուծում մը եւ յիչեցուց որ Իսրայէլի հիմնումէն վերջ հարիւր հազարաւոր Հրեաներ Իսրայէլ գացած էին եւ բարձրացուցած էին նորահաստատ երկրին բնակչութեան թիւը: Հայերը ինչո՞ւ նոյնը չեն ըներ եւ Հայաստան չեն երթար, փոխանակ արտօնելու որ Հայաստանցիները խոյս տան իրենց երկրէն: Ֆրանսայի Հայերը ինչո՞ւ Հայաստան չեն երթար, հարց տուաւ Ագարճալը: Փաթրիք Տէվէճեան տուաւ անակնկալ պատասխան մը· «Դուք Հայերը Թուրքիային վռնտեցիք, հիմա ալ կ'ուզէք զանոնք Ֆրանսայէն ու Ամերիկայէ՞ն վռնտել: Բայց ձեր ուժը չի բաւեր այդպիսի բանի մը»:

## «ՍԻ ԷՆ ԷՆ – ԹԻՒՐՔ»Ի ՑԱՑՏԱԳԻՐԸ

«Սի Էն Էն – Թիւրք» հեռատեսիլի կայանի «Էյրիսի տողրուսու» յայտագրի հանդիսավար, լրագրող Թահա Աքեօլի հիւրն էր հայկական նիւթերու վրայ մասնագիտացած պատմաբան՝ փրոֆ· Իլպէր Օրթայլը: Երկուքը աւելի քան կէս ժամ զրուցեցին հայկական ցեղասպանութեան նիւթի եւ Օրթայլըի վերջին գիրքերու մասին: Օրթայլը կը մեկնէր այն տեսակէտէն, թէ աչխարհի վրայ չկան երկու ուրիչ ազգեր ալ, որոնք այնքան իրարու նմանին, որքան իրարու կը նմանին Թուրքերն ու Հայերը: Եթէ կրօնքի տարբերութիւն չըլլայ, կարելի չէ զանոնք իրարմէ զանազանել: Հայերը իրենց ապրած տեղւոյն մարդոց չարմարելու եւ անոնց հետ նոյնանալու բացառիկ չարմարութիւններ ունին: Օսմանեան չրջանին ալ Հայերը միչտ վարկ վայելած են, որովհետեւ արուեստասէր եւ չինարար ժողովուրդ մըն են եւ միչտ ալ իրենց նպաստը բերած են Օսմանեան չրջանի ապրումներուն: Այնուհետեւ, Օրթայլը վերլուծեց ազգայնական զգացումներու զարթօնքով սկսած չրջանը, որուն զոհ գացին Հայերը: Ամբողջ յայտագրի ընթացքին ընդհանրապէս կրկնուեցան մեզի ծանօթ հարցերն ու վերլուծումները:

## Թ Վ Ի – 8-Ը Ի ՄԻ ՀԱՒԱՔԵՑ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԱԿԱՆՆԵՐԸ

Երէկ դիչերուան ամէնէն հետաքրքրական եւ յուսադրիչ յայտագիրն էր հեռատեսիլի «Թէ Վէ – 8» կայանէն սփռուած յայտագիր մը, որուն հանդիսավարն էր դասախօս մը, Ճիհատ Շէնէր, որ ի մի բերած էր զանազան համալսարաններու երիտասարդ երկսեռ ուսանողներ: Հանդիսավարը չատ կակուղ, հայրական մերձեցումով եւ չինիչ մթնոլորտի մէջ խօսեցուց երիտասարդները, որոնց մէջեւ կային հայ մանկամարզուհիներ եւ երիտասարդներ ալ, որոնք էին՝ Գարին Գարագաչը, Մարալ Գալըմօղլու, Արի Հէրկէլ եւ Սեւան Ամաօղլու: Ամբողջ յայտագրի տեւողութեան, երիտասարդները հայկական նիւթի մասին արտայայտուեցան զարմանալի հասունութեամբ, առողջ մտածելակերպով, մանաւանդ առողջ հոգեբանութեամբ: Թուրք երիտասարդները ոմանք հիանալի վերլուծումներով արտայայտեցին այնպիսի գաղափարներ, որոնք չատերու կողմէ ի գոյ կը փնտռուին փորձառու եւ պատասխանատու քաղաքագէտներու մօտ: Բազմաթիւ երիտասարդներու կողքին այստեղ չնորհաւորելի էր հրապարակագիր եւ բանաստեղծուհի՝ Գարին Գարագաչը, որ թէեւ չմտաւ գործնական թելադրութիւններու մէջ, սակայն չատ յաջող կերպով պատկերացուց իր թուրք եւ հայ դիմագծութեան հոգեբանական երեսակները:

Յայտագրի ընթացքին կը ստացուէին նաեւ էլեկտրոնիկ նամակներ, որոնք եւս մէկ կողմէ կը գօրակցէին երիտասարդներու կողմէ արծարծուած նիւթերուն, միւս կողմէ կը չնորհաւորէին անոնց համուն կեցուածքն ու եղբայրական մտածելակերպը՝ մէկզմէկու նկատմամբ: Կը կրկնենք որ այս յայտագիրը երէկ դիչերուան ամէնէն հետաքրքրական յայտագիրն էր իր ամբողջութեան մէջ եւ մեզ որ երբեմն չկրցանք հետեւիլ կատարուած բոլոր խօսակցութիւններուն, որովհետեւ միաժամանակ կը հետեւէինք Ալի Գըրճայի յայտագրին:

(Մնացեալը յաջորդով)


ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻ ՄԸ ՀԵՐՈՍԱԿԱՆ ՊԱՅՔԱՐԸ
Ի ԽՆԴԻՐ ԻՐ ԱԶԳԱՅԻՆ ԻՆՔՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԿՂՃԻ ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ

# ՎԱՐԴԱՆԱՆՔ

Թատերգութիւն երկու արարով – հայերէն
փրանսերէնի թարգմանուած Իսի–լէ–Մուլինոյի մէջ

*Հեղինակ՝ Հովիւ ՄԱՐԿՈՍ ՎԷՐԻԼԵԱՆ*
*Պատչաճեցում եւ բեմադրութիւն՝ ՍԱՐԳԻՍ ՔԷՕՇԿԷՐԵԱՆ–ի*

ՈՒՐԲԱԹ, Փետրուար 23 ժամը 20·30–ին
*Ալֆորվիլի Վոլթէր սրահը*

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, Մարտ 8, ժամը 20·30–ին
*Իսի–լէ–Մուլինոյի «Օսիթորիում»ին մէջ*

Ծախսերու մասնակցութիւն՝ 50 ֆր·

*Տեղեկութեանց եւ տեղերը վերապահելու համար հեռաձայնել՝*
— ԱԼՖՈՐՎԻԼ՝ 01· 48· 93· 99· 88
— ԻՍԻ–ԼԷ–ՄՈՒԼԻՆՕ՝ 01· 47· 36· 02· 50


## Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ՇԱԲԱԹ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ 10

Տօն Սրբոց՝ Սարգսի Զօրավարին եւ որդւոյ նորա Մարտիրոսին եւ Զորեբ–տասան զինուորացն:

Ժամը 10-ին պատարագ կը մատուցուի:
Կ՝ պատարագէ՝
ՆԵՐՍԵՀ Ծ. ՎՐԴ· ԲԱՊՈՒՃԵԱՆ


MAISON DE LA CULTURE
ARMENIENNE
D'ALFORTVILLE
ԱԼՖՈՐՎԻԼԻ ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՒԹԻ ՏՈՒՆ

La M.C.A. d'Alfortville a le plaisir de vous inviter
à la **Conférence — Débat**

**« LES BENEFICES D'UNE EDUCATION BILINGUE»**

par GILBERT DALGALIAN
Docteur en linguistique

**le Vendredi 9 février à 20 heures 45**
à l'occasion de la parution de son ouvrage :

**«Enfances plurilingues — Témoignages pour éducation bilingue et plurilingue»**

*«...Tout enfant devenu bilingue dans une ambiance d'affectivité positive acquiert par là-même la capacité d'apprendre d'autres langues avec aisance et rapidité...»*

L'auteur dédicacera son livre

9, rue de Madrid - 94140 ALFORTVILLE
☎ 01 43 76 55 89 - Fax: 01 43 78 66 64



Cathédrale Apostolique Arménienne
SERPOTZ TARKMANTCHATZ
de Marseille

LA COMMISSION
**FOI ET TRADITIONS ARMENIENNES**
dans le cadre d'une série de rencontres
**« LOUSSAVORTCHI LESSARANE »**
(Atelier «St. Grégoire l'Illuminateur»)
propose
sa conférence - débat n° 7
sur le thème

**Les fêtes religieuses du mois de février**

avec le Rév. Père Zadik AVEDIKIAN
Recteur de la Cathédrale
* en français

**Jeudi 8 février à 19 heures**
dans la salle «A. Tcherpachian»
339, avenue du Prado,
13008 Marseille



**CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE**

**LA CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE**
Section **ARAXE** de Lyon-Villeurbanne
vous invite à son

**GRAND BAL**

animé par l'Orchestre GUMRI
& son chanteur ARCHAG
venus spécialement d'Arménie
et la participation du
célèbre violoniste
ALEXANDRE CHIRINIAN
**le 9 février à partir de 20 heures**
au Centre Culturel &de la Vie Associative
234, cours Emile Zola,
69100 VILLEURBANNE
**Bar & Buffet**
**de spécialités arméniennes**
——— Entrée : 100 F ———
Réservations :
— **M.C.A. Villeurbanne :**
**04.78.26.28.71** (du mardi au samedi);
**04.72.35.15.86** (en soirée).

*
**

Section ASTRIG
organise une

**SOIREE CABARET DANSANTE**

AU PROFIT DE SON ECOLE HEBDOMADAIRE
Animée par **Jacky NERCESSIAN**
et la F.R.A. NOR SEROUND
**avec lancement de jeunes talents arméniens**
**Samedi 10 février à partir de 21h 30**
à l'Espace «Charles Aznavour»
5, rue Paul Vaillant-Couturier —
95400 ARNOUVILLE-LES-GONESSE
Renseignements & Réservations :
☎ **01.39.85.39.54/01.39.90.63.89** (le soir)


## ԼՈՒՅՍ

Ֆրանսահայ կապոյտ Խաչի Մարսէյլի Պուլվար Օտտոյի Էչօլա Սասունի մասնաճիւղը կը կազմակերպէ վիճակախաղ մը
**C. A. Q.** — Boulevard Denis Papin,
13015 MARSEILLE
Կիրակի, Փետրուար 11, կէսօրէ վերջ ժամը 15–ին բազմազան դեղեցիկ առարկաներով:


Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

ՀԱՅՐԱՏԻ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ 7
MERCREDI
7 FEVRIER
2001

LE NUMERO : 6,00 F

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 1·400 Ֆ· — Վեցամսեայ : 725 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1·650 Ֆ· (Ամէնօդեայ առաքում)
1·500 Ֆ· (Շարաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ·
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·097 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 76e ANNEE — N° 20.097

## ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

### Ա.ՇՈՏ ՍԱՖԱՐԵԱՆ ՁԵՐԲԱԿԱԼՈՒԱԾ

*Փետրուար 1–ին, Երեւանի մէջ ձերբակալուած է Ուժանլիթի նախկին նախագլուխ՝ Աշոտ Սաֆարեան (1991 – 1997)։ Կը մեղադրուի ուժանլիթի չհատպորձման համար 1992–էն 1999–ի ընթացքին։ Ներկայիս Ամբէկեանի գլխաւորած անօրէններու ժողովի նախագահն էր։*

### «ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(փետրուար 5 / 6)

### Շ. ՔՈՉԱՐԵԱՆ, Ա. ՍԱԴՈՅԵԱՆ ԵՒ ԻՐԵՆՑ ՀԱՄԱԽՈՀՆԵՐԸ ԿՐ ՀԵՌԱՆԱՆ Ա.ԺՄ-ԷՆ

*Փետրուար 4–ին, Ազգային Ժողովրդավարական Միութեան (Ա.ԺՄ) վարչութեան ընտրութիւններէն յետոյ Շաւարշ Քոչարեան, Արշակ Սադոյեան, Վահէ Վարանեան, Վարդան Պօղոսեան եւ 20–է աւելի իրենց համախոհներ որոշած են հեռանալ Ա.ԺՄ-էն ու կազմել Ազգ· Ժողովրդավարական Կուսակցութիւն (Ա.ԺԿ)։ Ըստ Շ. Քոչարեանի նոր կուսակցութեան գաղափարախօսութիւնը, նպատակները ու ծրագիրները կ'ընդգրկեն անոնք որոնք Ա.ԺՄ-ինն էին, նախքան նահանջը։ Լրատուներուն չեշտած է թէ, սակայն մինչեւ նոր ընտրութիւնները կը պահպանեն իրենց ներկայի դիրքերը Ա.ԺՄ խորհրդարանական խմբակցութեան անդամներ։*

*
**

### ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՕԴԱՆԱՒԵՐԸ ԿՐՆԱՆ ԿՐԿԻՆ ՕԴՏԱԳՈՐԾԵԼ ԹՐՔԱԿԱՆ ՕԴԱՅԻՆ ՏԱՐԱԾՔԸ

*«Հայկական Աւիատուղիներ»ու Փետր· 2-ի երեւան – Ամման – Երեւան թռիչքը կնքուած էր, երկրին օդային տարածքը չարտօնելու Թուրքիոյ որոշումին հետեւանքով («Յառաջ», Փետրուար 6)։ Հայաստանի քաղաքացիական օդուժի գլխաւոր վարչութենէն «Արմենփրէս»ին հաղորդած են թէ Փետրուար 6-էն հայկական օդանաւերը կրկին կը կարենան թրքական օդային տարածքը, թրքական իշխանութիւններուն արտօնութենէն եւս։*

*
**

### ԼՂՀ ՆԱԽԱԳԱՀԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ

*Աշխատանքի այցելութեամբ Հայաստան գացած է ԼՂՀ նախագահ Ա. Ղուկասեան։ Հանդիպումներ ունեցած է նախագահ Ռ. Քոչարեանի, վարչապետ Ա. Մարգարեանի եւ Ազգային Ժողովի նախագահ Ա. Խաչատրեանի հետ։ Խօսակցութեանց նիւթ եղած են ներքին եւ արտաքին քաղաքական խնդիրներու վերաբերող կարգ մը հարցեր, տեղի ունեցած է միտքերու փոխանակում՝ համագործակցութեան զարգացման հեռանկարներու շուրջ։*

*
**

### ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՐԵՍՓոԽԱՆՆԵՐԸ Ս. ԲԱԲԱՅԵԱՆԻ ՁՕՐԱՎԻԳ

*Փետրուար 5-ին, Հայաստանի Ազգային Ժողովի երեսփոխանները ստորագրութիւն հաւաքած են ի պաշտպանութիւն Մարտ 22-ի գործի գլխաւոր մեղադրեալ՝ Սամուէլ Բաբայեանի։ ԼՂՀ նախագահ Ա. Ղուկասեանի ուղղուած դիմումին մէջ կասկած յայտնուած է ինչ կը վերաբերի ահաբեկչութեան Ս. Բաբայեանի մասնակցութեան պնդումին։ Օրուան վերջաւորութեան 50–է աւելի երեսփոխաններ ստորագրած էին դիմումնագիրը, որ կը յանձնուէր Ա. Ղուկասեանի։*

## ԹՐՔԱԿԱՆ ՀԵՌԱՏԵՍԻԼ ՓԵՏՐՈՒԱՐ 2

### ԳԼԽԱՒՈՐ ՆԻՒԹԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՖՐԱՆՍԱՅԻ ԴԻՐՔԸ

(Բ· եւ վերջին մաս)

### ԱԼԻ ԳԸՐՃԱՅԻ ՅԱՅՏԱԳԻՐԸ

*Փորձառու, համակրելի հանդիսավար Ալի Գըրճա, որ «Մկրտութիւն Մկրտանը» յայտագիրներու ընթացքին, զանազան նիւթերու մասին այնքա՛ն հարուստ մտապաշար ունենալով հանդերձ, երբեք կարծիք չի յայտներ եւ կը պահէ իր բացարձակ անկողմնակալութիւնը, երկկ եւս*

(Շար·ը Դ· էջ)

### «ADN»–Ի ՔՆՆՈՒԹԻՒՆ ԷրԶՐՈՒՄԻ ԹՈՒՐՔ ՁՈՀԵՐՈՒՆ

*Էրզրումի քաղաքապետարանը, վարատրանական կաճառը եւ համալսարանը որոշած են միասնաբար կատարել հիւանդկէններու «ADN» փորձաքննութիւններ՝ հատատելու համար ազգականական կապերը չրջանի վիւղերուն մէջ վերապրողներուն եւ այն զոհերուն, որոնք թիրախ եղած են Հայերու կոտորածներուն։ Քաղաքապետը՝ Տերեա Քաթըօղլու նշած է թէ Ա· աշխարհամարտէն ետք Հայերը քաղաքին եւ վիւղերուն մէջ հաւաքական բազմաթիւ ջարդերու ձեռնարկած են եւ ներկայիս Ֆրանսական Խորհրդարանին ընդունած օրէնքը մեծ վրդովում պատճառած է չրջանի քնակչութեան ու ստացած են բողոքի բազմաթիւ նամակներ, ինչ որ պիրենք մղած է այս քայլը առնելու չրելու համար հայկ· պնդումները։*

*
**

### ԹՈՒՐՔ ՊԱՏՄԱԲԱՆՆԵՐՈՒ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ «ՅԱՅՏՆԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ»

*Եուսուֆ Հալաչօղլու Թուրքիոյ պատմաբաններու ընկերակցութեան նախագահն է։ Ան կը պնդէ որ 1915–ին զոհուած են միայն 56 հազար 610 Հայեր, եւ ոչ թէ 1·5 միլիոն, ինչպէս կը յայտարարեն Հայերը։ Իր «ուսումնասիրութեան» համաձայն, այդ տարիներուն 438·758 Հայեր տեղահանուեր են ռուսական բանակին Հայերու աջակցութիւնը չէզոքացնելու նպատակով· անոնցմէ 382·148–ը ապահով հասեր են այլ բնակավայրեր· պատմաբանին համաձայն չուրջ 10 հազար Հայեր սպաննուեր են տարբեր աւազակախումբերու կողմէ եւ ոչ թէ՝ պետութեան։ Ե. րեսուն հազարն ալ մահացեր է հիւանդութիւններէ, իսկ մնացեալ 16 հազարը անհետացեր է Եւրոպա եւ ԱՄՆ։ Եզրակացնելով, Ե· Հալաչօղլու կ'ըսէ թէ յիշատակուած 56 հազարէն աւելի ոչ մէկ Հայու սպանութիւնը կարելի է փաստել որեւէ ապացոյցով։ Միանգամայն, խոստովէն կը քննադատէ անոնք որոնք Ֆրանսան կը դատապարտեն Ալժերացիներու ցեղասպանութեամբ, յիշեցնելով որ այդ օրերուն Թուրքիա կ'ալեկոծէր Ֆրանսայի պայքարին։*

*
**

### ՊՈԼՍՈՅ ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ՀԻՒՊԱՏՈՍԱՐԱՆԸ ԿՐԱԿՈՑՆԵՐՈՒ ԹԻՐԱԽ

*Շաբաթէն կիրակիի դիշերը (Փետրուար 3 / 4) անծանօթ մը վեց վամփուշտ արձակած է Պոլսոյ Ֆրանսական հիւպատոսարանին վրայ, նախքան ձերբակալուիլը։ Ա – էֆ – փի գործակալութեան Պոլսոյ մշակած դիւանագիտական աղբիւրով լրատուութեան մէջ նշուած է թէ յանցագործը դինով վիճակի մէջ կատարած է արարքը։ Անատոլու գործակալութիւնն ալ հաղորդած է թէ նոյն անձին տան խուզարկումին յայտնաբերուած են երեք նռնակ եւ հիւպատոսարանին յատակագիծը, աւելցնելով որ ան անդամ է իսլամ երիտասարդական չարժումի մը։*

## COMITE DU 24 AVRIL

REGROUPEMENT DES ORGANISATIONS ARMENIENNES DE FRANCE

### COMMUNIQUE

### Bienvenue au Président Kotcharian

Le Président de la République d'Arménie, Monsieur Robert Kotcharian sera reçu par la France, du 12 au 16 février 2001, dans le cadre d'une visite d'Etat.

Il s'agit d'un événement exceptionnel dans l'Histoire de l'Arménie. En effet, pour la première fois, le Président arménien est accueilli en visite d'Etat, ce qui implique un protocole très important et la décoration des Champs-Elysées par les drapeaux arménien et français. Ainsi, intervenue dans une période particulièrement importante, cette visite marque de son sceau indélébile l'Amitié Franco-Arménienne.

**Le Président Kotcharian arrivera sur l'Esplanade des Invalides en hélicoptère depuis Orly le 12 février 2001 entre 15h15 et 15h30. Soyons très nombreux à l'accueillir.**

Regroupement des organisations arméniennes de France, le Comité du 24 Avril souhaite qu'un accueil très chaleureux soit réservé au Chef de l'Etat Arménien. Il est donc absolument nécessaire que chaque Arménien puisse être présent, le 12 février 2001, entre 15h15 et 15h30, sur l'Esplanade des Invalides, lieu prestigieux, pour souhaiter la bienvenue au Président Kotcharian et à la délégation officielle qui l'accompagne.

Soyons nombreux et solidaires; l'heure est à l'union de toutes les forces, à l'union de tous car nous devons toujours préserver ce qui nous est le plus cher, en France et en Arménie.

Paris, le 2 février

## ՏԱՐԱԿԱՐԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ԷՔՒԻՄԷՆԻՔ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻՆ ՄԷՋ

### ՆԱԽԱԳԱՀԸ՝ ԱՐԱՄ Ա· ՁՈՒԶԵՐ ԴԱՏԱՊԱՐՏԵԼ ԲՐՏՈՒԹԻՒՆԸ

*Պէրլինի դումարուած է, առաջին անգամ ըլլալով, եկեղեցիներու էքիւմէնիք Խորհուրդի (ԵԷԽ) «կեդր· Կոմիտէ»ի նիստը Յունուար 29–էն Փետրուար 5։ Կեդրոնական Կոմիտէն «Խորհրդարան»ն է կազմակերպութեան մը, որ ծնունդ առած է 1948–ին եւ կը համախմբէ 342 բողոքական, անկլիքան, մեթոտական, օրթոտոքս եւ այլն եկեղեցիները։*

*Պէրլինի այս ժողովին թուն նպատակն էր համաշխարհային կոչ մը, ԵԷԽ–ի կողմէ, հաստատելու համար «բրտութիւնը չպղծահարելու տասնամեակ մը», այսինքն մեծ արշաւ մը պայքարելու համար պատերազմներու օտարատեացութեան դէմ Եւրոպայի մէջ։ Այս նիւթին չուրջ խոր տարակարծութիւններ ծագած են գլխաւորաբար ճնշումին «դիմադրող»ներու կողմնակիցներուն, որոնք կ'արդարացնեն բիրտ ուժը որպէս «վերջին միջոց» եւ գերմանական եկեղեցիներու խաղաղապահ խմբակցութեանց միջեւ։ Խորհուրդին նախագահը՝ Արամ Ա· Կաթողիկոս ըսած է· – «Չենք կրնար դատապարտել բրտութիւնը, երբ ոչ – բիրտ բոլոր միջոցները ձախողած են»։ Կաթողիկոսը չի կրնար դատապարտել պաղեստինեան բիրտ ուժը։ Այս դիրքորոշումը գերմանական անմիջական հակազդեցութեան բախած է։ Գերման Աւետարանական Եկեղեցւոյ կին եպիսկոպոսը՝ Մարկոթ Քէսմանի համար Աստուածաշունչին մէջ ոչինչ կայ, որպէս վերջին միջոց, որ բրտութիւնը արդարացնէ։*

*Այս «տասնամեակը» սկսած է Փետր· 3–ին գանազան ցոյցերով եւ հանդիսաւոր պատարագով մը Պէրլինի եկեղեցիի մը մէջ։*

## ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

### ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

*ՓԱՐԻԶԻ 10–ՐԴ ԹԱՂԱՄԱՍԻ (ուր կը գտնուի «Յառաջ») թղթատարը գործադուլի մէջ է 10 օրէ ի վեր, այդ պատճառաւ ալ «Յառաջ» ոչ նամակ եւ ոչ ալ թերթ կը ստանայ։ Շարժումը պիտի չարունակուի։ Պահանջները կը վերաբերին աշխատողներու փոքր թիւին եւ աշխատանքի ծանրութեան 35 ժամերու դործադրութեան հետեւանքով։*

*Ա· ՍԻՐՎԷՆ, Փետր· 5–ին Գերմանիա կը մնար, բայց հաւանական էր որ Փետր· 6–ի իրիկունը յանձնուի Ֆրանսական իշխանութեանց եւ Փարիզ փոխադրուի։ Ֆրանսական պինուորական օդանաւ մը կը սպասէր Ֆրանքֆուրթի օդակայանը, թէեւ անկարելի չէր նկատուեր որ ընթացիկ թռիչքով մը ճամբորդէ։ Մերժած էր պատասխանել գերման դատաւորներուն։*

*ԵԳԻՊՏՈՍԻ պատի համայնքը չատ մը տահոգ է, որովհետեւ Քոչէնի չարդին պատասխանատուները թերեւ պատիժներու դատապարտուեցան։ 2000 Յունուարին է որ չուրջ 20 Ղպտիներ սպաննուած էին Բարձր–Եգիպտոսի այդ դիւղին մէջ։ Ամբաստանեալներէն չորսը մինչեւ տասը տարի բանտարկութեան դատապարտուեցան եւ 92 ուրիշներ անպարտ արձակուեցան։ Ղպտի կրօնաւորները կը գտնեն որ այս «չափաւոր» պատիժները կրնան քաջալերել մահմետականները որ նոր սպանութիւններու ձեռնարկեն քրիստոնեայ փոքրամասնութեան դէմ։*

*ՍԻԲԻՐ և ԾԱՅՐԱՓՈՑՆ–ԱՐԵՒԵԼՔ տիրող սաստիկ ցուրտը եւ ուժանիւթի տագնապը պատճառ եղած են, որ Ռուսաստանի երկու անձնաւորութիւններ՝ Ուժանիւթի նախարարը՝ Ա· Գավրին և չըրջանի կառավարիչը՝ Նազդրաեենկօ հեռանան իրենց պաշտօններէն։ Առաջինը պաշտօնազրկուած է Պուտինի կողմէ, երկրորդը հրաժարած է։ Այս վերջինը չէր կրցած արգելք ըլլալ որ Վլադիվոստոկի բնակիչները զրկուին ելեկտրականութենէ եւ ջերմութենէ՝ 0–էն վար 27 աստիճան ցուրտին։*

*ՇՎԱՐՆԱՑԻ չէ բացառած, Փետր· 5–ին, որ Վրաստան «չէզոք երկիր» մը դառնայ, խնդրոյ առարկայ ընելով հաւանական անդամակցութիւն մը ՕԹԱՆ–ի, Մոսկուայի ճնշումին տակ։*

*ՄՈՍԿՈՒԱՑի մեթրոյին մէջ թեթեւ պայթում մը տեղի ունեցած է Բիելօրուսկայա կայարանը, Փետր· 5–ին։ Ինը վիրաւոր կայ։*

*ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ԲԱՆՏԵՐՈՒ բնակչութեան 22,4%–ը օտար է եւ կէսը՝ Մաղրէպին։ Այս թիւերը տրուած են Արդարադատութեան Նախարարութեան կողմէ։*

*ԺԱՆ ՏԱՎԻ, ծանօթ դերասանը մեռաւ 87 տարեկանին։ Համբաւը ծագած էր 1944–ին, երբ Գրէկոյի դերը կը կատարէր Ժան Անույի «Անտիգոնա»ի թատերգութեան մէջ։ 1950–էն 57 անդամ էր Կոմեդի – Ֆրանսեզի ընկերակցութեան։ Դեռ անցեալ չաբթու կը խաղար Փարիզի Նոր–Ուէսթ թատրոնը։*

## ԲԱԺԻՆ ՆԱՄԱԿԱՆԻ

# ԻՆՉՈ՞Ւ ԸՆԴԱՄԷՆԸ 1700

ԼԵՒՈՆ ՄԻՐԻԶԱՆԵԱՆ

(Բ. եւ վերջին մաս)

*Անցեալ տարի ամբանը, մինչ մենք նախապատրաստութեան մէջ էինք՝ 2001-ին տօնելու Հայաստանում քրիստոնէութեան պետական կրօն հռչակման 1700-ամեակը, Վրացիները միայն իրենց յայտնի սկզբնաղբիւրից յանկարծ «տեղեկացան», որ 2000 թուականին «լրանում է» Վրաստանում քրիստոնէութիւնը պետական կրօն հռչակման «1700-ամեակը»: «Տեղեկացան» եւ յաչս բազմաթիւ երկրներից (բացառեալ Հայաստանը) հրաւիրած ներկայացուցիչների ու միջազգային լրատու միջոցների՝ տօնեցին «իրենց 1700-ամեակը»:*

*Իսկ մենք մերն սկսում ենք տօնել նրանցից մէկ տարի անց...*

*Ամէն մի ուրացութիւն պատժուում է: Եւ ահա, մենք եւս պատժուած ենք: Վրկայ է Աստուած, վկայ են միջնադարեան հայ եւ օտար պատմագիրները, որ քրիստոնէութիւնը Հայաստանում պետականօրէն ընդունուել է ամէնաուշը 35 թուականին, Աբգար Թագաւորի եւ Թադէոս Առաքեալի ձեռօք: (Բիչ անց, քրիստոնէութեան տարածման գործում Թադէոս Առաքեալին իր զօրակցութիւնն է բերում Հայաստան ժամանած Բարդուղիմէոս Առաքեալը): 2000 թուականին լրացաւ այս փառաւորազոյն պատմական իրադարձութեան 1965-ամեակը, եւ մենք մնացինք Զաքարիայի պապանձումն առած...*

*Աբգար Թագաւորի մեղքը չէ, որ նրա մահից յետոյ Հայոց երկրում քրիստոնեաների ջարդ եղաւ, եւ հեթանոսութիւնը վերականգնուեց: Դա ժամանակաւոր տեսութիւն էր: Քրիստոնէութեան ոգին չէր նահանջել, եւ մակընթացութիւնը նրա որից պիտի զար՝ արդէն 3-րդ եւ 4-րդ դարերի սահմանագծին, Տրդատ Մեծի եւ Գրիգոր Լուսաւորչի անմահ գործունէութեամբ: Փաստօրէն, 301 թուականին Հայաստանում քրիստոնէութիւնը պաշտօնապէս ոչ թէ ընդունուեց, այլ վերականգնուեց, վերահաստատուեց: Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի Կանթեղի լոյսի ներքոյ յարատեւած քրիստոնէութիւնը եղաւ եւ մնաց ամենազօր ոգին հայ ժողովրդի եւ Հայաստան աշխարհի:*

1992-ին, հրամանաւ Տ. Տ. Վազգէն Ա. Սրբազնագոյն Կաթողիկոսի Ամենայն Հայոց, հրատարակուեց «Հայրական Խօսք Հայ Ժողովուրդին» խորագրով փոքրիկ, սակայն մեծախորհուրդ գրքոյկը: Այդ գրքոյկով Վազգէն Ա. եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Գարեգին Բ. Կաթողիկոսները հայ ժողովրդի առջեւ պարզում էին իրենց մտածումները այն կապակցութեամբ, որ «Հայաստանի Անկախ Հանրապետութեան հռչակումից յետոյ եւ մեր հայրենիքում ստեղծուած ազատութեան պայմանների բերումով՝ Հայ Եկեղեցու առաքելութիւնը նոր ուղղութիւն, նոր ընթացք եւ շեշտուած կարեւորութիւն ստացաւ» (էջ 1):

*Իրենց խորխմաստ վերլուծումների ու յորդորների շարքում, երկու Հայրապետները յատուկ ուշադրութիւն էին հրաւիրում պատմական այն պարագայի վրայ, որ Հայաստանում քրիստոնէութիւնն ընդունուած է շուրջ 2 հազարամեակ առաջ: Նրանք գրում էին. «Հայաստանը քրիստոնէացած երկիր է, շուրջ երկհազարամեայ քրիստոնէաշունչ կեանքով, քրիստոնէատիպ նկարագրով ու քրիստոնէադրոշմ մշակոյթով թրծուած» (էջ 6): «Շուրջ երկու հազար տարիներ քրիստոնէութեան լոյսը վառ է պահուել այս երկրում, հակառակ յաճախակիօրէն նրա վրայ փոթորկած մրրիկներին» (էջ 7):*

*Սա, ըստ էութեան, հայրենիքում հընչող նոր խօսք էր Հայաստանում քրիստոնէութեան ժամանակի վերաբերեալ: Մինչ այդ, Հայաստանում քրիստոնէութեան վաղեմիութեան մասին խօսել էր «շուրջ 1700-ամեայ» կամ, լաւագոյն դէպքում, «1700 տարիներէ ի վեր»: Ակամայ մնալով խորհրդային պատմագիտութեան սկզբունքների չընկճման մէջ, Վազգէն Վեհափառ 1988 թուականին նախաձեռնել էր ներկայիս 1700-ամեակի մի քայլ՝ խորհրդանշական տօնակատարութեամբ: Բայց ահա, նոր՝ Անկախ Հայաստանի պայմաններում հնարաւորութիւն էր ստեղծուել ամբողջութեամբ, իր բուռն դակ հնութեամբ վեր հանելու պատմական ճշմարտութիւնը. «Հայրական խօսք Հայ ժողովրդին» գրքոյկի մէջ 1700-ամեակի մասին ոչ մի յիշատակում չկայ, չեչտուած են Հայաստանում քրիստոնէութեան շուրջ երկու հազար տարիները:*

*Բնականն այն կը լինէր, որ իշխանութիւնները եւ պատկան մարմինները լռէին, ըմբռնէին երկու Հայրապետների յոյժ կարեւոր ակնարկը եւ վերանայէին ու ճշդէին Հայաստանում քրիստոնէութիւնը պաշտօնապէս ընդունուած լինելու ժամանակի հարցը: Սակայն «առաջնատար» պատմաբանները յամառեցին, եւ վերանայում տեղի չունեցաւ: Այդ յամառութեան ցայտուն արտայայտութիւններից մէկն էլ 2000 թուականին հրապարակ իջած 5-րդ դասարանի «Հայոց պատմութիւն» դասագիրքն է, որը արդի մեր պատմագիտութեան վերջին ճիչն է...*

*Հայաստանում քրիստոնէութեան պաշտօնական ընդունման ժամանակի խնդիրը սերտօրէն առընչուում է ինչպէս քաղաքակրթութեանը, նոյնպէս եւ պետականութեանը վերաբերող ընդհանուր խնդիրներին: Երեւոյթն այնքան կարեւոր է, որ ժամանակագրական որեւէ բացթողում ապշելի արժէքի կորուստ է: 35 եւ 301 թուերի միջեւ 266 տարուայ տարբերութիւն կայ: Դա հսկայական ժամանակահատուած է եւ պատմական իրողութեանը, ժողովրդի կեանքում չընչաղաձային հանդիսացած երեւոյթին տալիս է անհամեմատ աւելի մեծ տեսակարար կշիռ:*

*Միաժամանակ յոյժ կարեւոր է եւ այն հանգամանքը, որ պատմականութեան ճշմարտութիւնների մէջեւ պոյութիւն ունեցած տրամաբանական ու պատճառակցական բոլոր կապերը: Այդ կապերի բացակայութեամբ, արդի պատմագիտութիւնը լի է հարցականներով: Եթէ Աբգարը Քրիստոսի ժամանակակիցը չէր եւ նրան նամակ չէր գրել, եթէ Քրիստոսը պատասխան նամակով Աբգարին խոստում չէր տուել, ապա Թադէոս Առաքեալն ինչո՞ւ շտապեց Եդեսիա, եւ այլն:*

*Կայ անհակարկելի, փառօք փառաւորեալ մի ճշմարտութիւն՝ այն պահից, երբ որ Փրկչական նամակով Հայոց արքունիքում հնչեց Քրիստոսի կենդանի ու կենդանարար խօսքը, այդ պահից Հայոց Աշխարհի վրայ ծագեց քրիստոնէութեան լոյսի առաջին շողը:*

*Ցոյն մեծանուն պատմագիր Եւսեբիոս Կեսարացին (260 – 339) իր «Պատմութիւն Եկեղեցւոյ» գրքում չարագրելով Աբգարի եւ Փրկչի նամակակցութեան ամբողջ պատմութիւնը, վկայում է, որ Եդեսիայի յիշատակարաններում այդ նամակները ինքն անձամբ տեսել է: Եւսեբիոս Կեսարացին իր վերոյիշեալ գրքում ամբողջութեամբ բերում է Ցիսուսին գրած Աբգարի նամակը, ինչպէս նաեւ Աբգարին Ցիսուսի գրած պատասխան նամակը՝ ասորերէնից թարգմանելով յունարէն:*

*Մովսէս Խորենացին էլ իր հերթին է վկայում, որ գրանք այդ նամակները, նաեւ Աբգարի սուրհանդակ Անանի ձեռքով առած Փրկչի կենդանագիր պատկերը պահւում են Եդեսիայի դիւաններում, «մինչեւ ցայսօր ժամանակի»:*

*Բոլոր տուեալները կան՝ եզրակացնելու եւ համարձակաձայն բարբառով ասելու, որ Հայոց Թագաւոր Աբգարին գրած իր նամակով Քրիստոսն ինքն է կանխորոշել Հայաստանի քրիստոնէացումը:*

*Ո՞ր ժողովուրդն ունենար պատմական այս օրինակ դրուագները, եւ անդիտանար դրանց:*

*Կարծես թէ կռահելով, թէ մի օր կարող են լինել նաեւ թերահաւատներ (մեր օրերի լեզուով՝ աթէիստներ), Մովսէս Խորենացին Եդեսիայի յիշատակարանների մասին հարկ է համարել գրել. «Թող ոչ ոք չկասկածի, բանզի մեզ իսկ մեր աչքով տեսանք այն դիւանը»:*

*Եթէ մենք Եդեսիոյ դիւանի սրբանուէր յիշատակները չենք տեսել, դա նշանակո՞ւմ է, արդեօք, թէ պիտի չհաւատանք...*

ՀՆԱԳԻՏԱԿԱՆ

# ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՐՈՒԱՆ ՀԵՏՔԵՐՈՎ

ԱՐԴԵՕՔ ԳՈՅՈՒԹԻՒՆ ՈՒՆԵՑԱԾ Է 1 ԹՈՒԱԿԱՆԸ:

ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍ ՄԸ ԿԸ ՄԷԿՏԵՂԷ ԵՆԹԱԴՐԱԲԱՐ ԱՅԳ ՏԱՐԻՆ ՍՏԵՂԾՈՒԱԾ ԱՐՈՒԵՍՏԻ ԳՈՐԾԵՐ:

«ԻՆԹԵՐՆԷՇՆԱԼ ՀԵՐԱՀԱՍ ԹՐԻՊԻՒՆ» ԹԵՐԹԻՆ ԱՐՈՒԵՍՏԻ ՔՆՆԱԴԱՏԸ՝ ՍՈՒՐԷՆ ՄԵԼԻՔԵԱՆ ԿԸ ՎԵՐԼՈՒԾԷ ԱՆՈՐՈՇՈՒԹԻՒՆԸ:

ՍՏՈՐԵՒ ԱՆՈՐ ՑՕՒՈՒԱԾԸ՝ ԱՄՓՈՓ ԳԻԾԵՐՈՒ ՄԷՋ·

Նոր տարին արդէն սկսած է, եւ մասնագէտներ տակաւին կը փորձեն դիտալ, թէ աշխարհի ժողովուրդներն ու մշակոյթները ինչ կ'ընէին Յ. Ք. առաջին թուականին: Յարդ անոնք ոչինչ յայտնաբերած են: Արդիւնքը զերօ է, սակայն փնտռտուքը կը չարունակուի:

Յարդ գոյութիւն չունի արուեստի գործ մը, որ կրէ Յ. Ք. առաջին թուականը: Նիւ - Եորքի Մեթրոփոլիթըն թանգարանին մէջ այս օրերուն տեղի կ'ունենայ ցուցահանդէս մը «Ծը եիր ուաճ» վերնագիրով: Անիկա հնադարեան Արեւելքի եւ Արեւմուտքի արուեստներուն նուիրուած փառաբանութիւն մը կը թուի ըլլալ, քան թէ «առաջին տարուան» ընթացքին արտադրուած գործերու մէկտեղում մը:

Սակայն նոյնիսկ Հռոմէացիք փղփղուն ղրահանդերձներ չեն արտադրած առաջին թուականին: Պատմաբաններ կ'ըսեն, թէ ամէն պարագայի աշխարհը ըսկզբը եւ վերջ չունի: Լաւատեսները կ'ենթադրեն, թէ արուեստագէտներ որոշած են դադար առնել այդ թուականին, իսկ թերահաւատները կը պնդեն, թէ հնադարեան աշխարհին այսօրուան թանգարաններէն հասած արուեստի գործերը յայտնաբերուած են անծանօթ պայմաններու մէջ, երբ մարդիկ չատ բան չէին դիտեր հին մշակոյթներու մասին, իսկ այսօր որեւէ ձեւով աւելի իրազեկ չեն: Սակայն քիչեր կը կասկածին, թէ պատմական թուականները առաւելաբար մօտաւոր ենթադրութիւններու վրայ հիմնուած են:

Իրօք, ոչ մէկ մասնագէտ պիտի համարձակէր ճշդել թուականը Իտալիոյ մէջ յայտնաբերուած եւ «յուլիս – քլաւիոսեան» քացատրութիւնը կրող պրոնզէ դիմաքանդակի մը, որ մաս կը կազմէ ցուցահանդէսին: Սակայն մշուշը միայն Հռոմէական կայսրութեան սիրտը չի պատեր: Կայսրութեան հիւսիսարեւմտեան տարածքները ամբողջութեամբ մըթութեան մէջ են: Գրեթէ ոչինչ դիտենք կելտացիներու հաւատալիքներուն եւ անոնց արուեստի գործերուն նշանակութեան վերաբերեալ: Իսկ անոնց պատկանած թուականներուն փնտռտուքը ապարդիւն է: Կելտացի վարպետ մը պրոնզէ սուրի մը վրայ դրոշմած է մարդու մը կլոր դիմապիծը, որ հայեացքը ուղղած է դէպի անտեսանելի իրականութիւն մը: Ցուցադրուած գործը պերճվող է եւ կը չափորէ ռոմանական քանդակագործութեան ոճին գալուստը: Սակայն անկարելի է ճշդել անոր ճշգրիտ թուականը:

Նոյնիսկ այդ ժամանակներու եգիպտական մեհենադրութիւնները, հակառակ իրենց մանուածապատ բնոյթին, բանալի տեղեկութիւններ չեն պարունակեր թուական մը ճշդելու համար: Ցունական եւ հռոմէական տիրապետութիւններէ ետք իր վերջին շունչը քաշելով՝ եգիպտական արուեստը Յ. Ք. առաջին դարու սկիզբը կը չարունակէր արտադրել կենդանական աստուածներու եւ երանութեան մէջ ապրող փարաւոններու դիմադիմները պատկերող հարթաքանդակներ:

Ցուցադրութեան դրուած մոմիայի մը դագէ դիմակը Յ. Ք. առաջին տարուան ամէնէն ուշագրաւ դիմանկարներէն է: Տխրութեան լուսաւոր դիտակցութիւն մը կը ծփայ անոր փակ շրթներուն վրայ, աղօտ ժպիտի մը ընդմէջէն: Ցայտնի չէ, թէ ինչպիսի՞ դաւանանքէ ներչնչուած էր մարդկային կեանքի եւ անդենականի սերմին խորհրդածական այս վիճակը արտայայտող դիմանկարը: Եգիպտոս բազմաթիւ ազդեցութիւններու ենթակայ էր այդ տարիներուն:

Ցուցահանդէսին սրահներուն մէջ Հռոմի աղօտ պատկերը եւ եգիպտոսի անորոշութիւնները այցելուն կ'առաջնորդեն դէպի հարաւային Արաբիոյ անթափանցելի ծովափները: Այսօրուան Եմէնի տարածքէն յայտնաբերուած խնկաման մը կը նմանի աստուածութեան մը նուիրուած կոթողին. անոր պարունակը կը բարձրանայ պատուանդանի մը վրայ, ուր չորս ծայրը զարդարուած է Միջագետքին փոխ առնուած խորհրդանիշներով: Ներկամանին ծայրը պատկերուած է լեռնային այծի մը գլուխը, որ հրաշալիք մըն է կենդանական բնաբաններ ընդգրկող քանդակագործութեան մէջ: Սակայն ներկամանին թուականը եւ օգտագործուած բնախորհուրդներուն մեկնաբանութիւնը պարզապէս ենթադրութեան վրայ հիմնուած են:

Միջագետքէն յայտնաբերուած 2000 տարուան բարձրաքանդակ մը կը պատկերէ չողչողափայլ դիմապիծով եւ բարձրաթեհիւ յօնքերով կնոջ մը դիմանկարը: Ներճանապարհութեան մէջ կը յիշուին անուն մը, բայց ոչ մէկ թուական կամ ակնարկութիւն այն դաւանանքին, որուն պատկանած է գործը:

Իրանեան բարձրաւանդակին վրայ այդ տարին պարսիկ պարթեւները նոյնիսկ տեղեակ չէին Ազեքսանդր Մակեդոնացիի աւեր սփռող բանակներուն արշաւանքին: Պիտի յուսայինք, որ դէթ անոնք թուականներ արձանագրած ըլլային իրենց արուեստի գործերուն վրայ: Սակայն Ցիսուսի ծննդեան առիթով նուէրներ ընծայաբերած երեք մոգերուն ենթադրեալ երկիրը նոյնքան պատուած էր մշուշով, որքան՝ երեք մոգերը իրենք:

Պարսկական մշակոյթը կ'ընդգրկէր երկուութեամբ յատկանշուած հաւաքական ինքնութիւն մը: Հելլենական ազդեցութիւնը պարթեւներու երկրին մէջ (կը տարածուէր այսօրուան Ուզբեկիստանէն մինչեւ Աֆղանիստան) ծնունդ տուած էր զուտ յունական ոճով քանդակներու: Ասոր յունական ոճով արուեստը աստիճանաբար փոփոխութիւններ կրած էր: Յ. Ք. առաջին տարուան ընթացքին պարթեւներու թագաւորութեան տարածքին ստեղծագործող արուեստագէտները, որոնք բարձրաքանդակներու կաղապարներ կը պատրաստէին գաճով, վստահաբար Յոյներ չէին: Արեւմտեան արուեստի այս փոխառութեան զուգահեռ կը չարունակուէր ժամանակի խորերէն գոյատեւած եւ արմատապէս տարբեր պարսկական արուեստ մը:

Քրիստոսի ծնունդէն տարիներ առաջ արհեստալի զոհաբերութիւնները փոխարինուած էին դիմեաձոյներով: Արծաթէ եղջիւր մը, որուն ծայրը քանդակուած է կատուի մը մարմինը, կը յիշեցնէ, թէ դիմին կը խորհրդանշէր զոհաբերուած արիւնը: Քրիստոսի ծնած տարին վստահաբար նման եղջիւրներ չինուած են: Սակայն կարելի չէ ստուգել, թէ որո՛նք չինուած են այդ տարին:

Հելլենական մշակոյթը տարածուած էր մինչեւ Հնդկաստանի արեւելեան ծայրամասը, անճանաչելի փոխակերպումներով, կալկաթայի հիւսիսային չրջանէն յայտնաբերուած կաւէ հարթաքանդակի մը ոճաւորուած չրջանակը իրագործուած է յունական ոճով: Ցուցահանդէսին առիթով հրատարակուած պատկերագիրքին մէջ հարթաքանդակին պատկերին կողքին նչուած է Ն. Ք. առաջին թուականը, ինչ որ «առաջին տարին» աւելի խարուսիկ կը դարձնէ:

Մէթրոփոլիթընի ցուցահանդէսը կազմակերպողները իրաւ զուր փորձած են «առաջին տարուան» հետքերը փնտռել արեւելեան Ասիոյ խորերը, ուր ոչինչ գտած են: Ոչ մէկ պատմագէտ պիտի համարձակէր ըսել, թէ ո՛ր ժողովուրդը ստեղծած է թուչկէնտէն յայտնաբերուած պըրոնզէ ոլորապտոյտ պարունակը: Պատկերագիրքը կը բացատրէ, թէ անիկա չինուած է Յ. Ք. 300–էն Յ. Ք. 200-ի միջեւ եւ հաւանաբար խմիչք մը պարունակած է. սակայն անիկա նաեւ կրնայ իրրեւ կապարճ ծառայած ըլլալ: Ոչ ոք կը կասկածի, թէ արուեստի այս գործը անյայտութիւնը փառաբանող դեղեցիկ կոթող մըն է: Մինչ այդ «առաջին տարուան» փնտռտուքը կը չարունակուի:

«Ազդակ»

Յունուար 22, 2001

ԾՐՈՒՑՄՏ

## ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ ՄԵԾ ԻՐԱԴԱՐՁՈՒԹԻՒՆ

# ՁՈԹԹՈ ԵՒ ԻՐ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑՆԵՐԸ

Համապարփակ ցուցահանդէս մը, որ կը ներքոյ փաստվա քաղաքի ոսկեայ ԺԴ. դարը, տեղւոյն զանազան վայրերուն մէջ բաշխուած: Ան կ'ընդգրկէ որմնանկարներ, տախտակի վրայ նկարներ, քանդակներ, մանրանկարներ, ոսկեգործութիւն: Կեդրոնական դէմքը Ձոթթոն է, ք. հաղարամեակի ընթացքին առաջին նկարիչը, որ դուրս բացաւ աւելի քան դար մը յետոյ կատարելագործուած վերածնունդին: Ջեռնարկը սկսած է անցեալ Նոյեմբեր 26–ին եւ կը տեւէ մինչեւ յառաջիկայ Ապրիլ 29: Ան մեծ ցուցահանդէս մըն է, չարժուն ոճնախմբութիւն մը, ուխտագնացութիւն մը· բայց մանաւանդ Հիւսիս–Արեւելքի ըմբռնումը՝ Ֆիրենցէի դէմ:

Մանուէլա Կրասսի «Փանորամա»յի մէջ կը գրէ թէ երբ Սգրովէյնի Մատուռի որմնանկարները, Ձոթթոյի կողմէ իրագործուած, 1306–ին հանրութեան կը ներկայացուին, մեծ զմայլանք կը յառաջացընեն: Առաջին անգամ ըլլալով, միջնադարեան երկար դարերէ ետք, կը տեսնուէին իրական կերպարանքով նկարուած մարդիկ, որոնք մէկդի կը չարժին, խոնուած եւ խոցաններու նման իրարու սեղմուած կերպարներ, ապրելէն վառթարացած մարմիններ: Վիթթորիո Ջկարպի, ցուցահանդէսը յղացողը, որուն հետ կրասսի հարցազրոյց մը կատարած է, դիտել կու տայ թէ ասիկա «բացարձակ նորութիւն էր բաղդատած բիւզանդական աւանդութեան յայտնողական տեսիլքին, որուն մէջ Աստուած աշխարհին կը յայտնուի՝ բայց անկէ աւելցատ: Մինչ այս պատկերումով Աստուած աշխարհին մէջ կը շրջի»: Ջկարպիի համար, ԺԴ. դարու իսկական Ֆիրենցէն Փատովան եղած է եւ վերոյիշեալ Մատուռի Ձոթթոյի որմնանկարները՝ իտալական նկարչութեան «Ատուածային կատակերգութիւնը», սկիզբը նկարչութեան:

Ջկարպի, իր դիտանկիւնը պարզելու համար, բաղդատական մը կ'ընէ: Կը չեշտէ թէ Փատովայի ցուցահանդէսը տեսակ մը հատուցում մըն է ընդդէմ Ֆլորենցէի փորձին, որ անցեալ ամառ Ձոթթոն մեծաչուք ցուցահանդէսով մը կը ներկայացնէր տեղւոյն կաճառին մէջ: Իրեն համար այդ ձեռնարկը անպատուելի չէր, բայց նեղ: Այցելուներու մեծ թիւը, մօտ 680 հազար, մտածել տուած էր թէ ականաւոր վարպետին նուիրուած հիմնական ցուցահանդէսը հոն տեղի ունեցածն էր: Ջկարպի կ'ըսէ թէ այդ թիւը խորքին մէջ անճիշդ է, որովհետեւ այցելուներուն դէթ 580 հազարը հոն գացած էին Միքելանճելոյի «Դաւիթ»ը տեսնելու...:

Հնադարեան դրութեան մը մէջ, Ռիվդոպալտո Ֆերրարէզի կը մատնանշէ երեք վայրեր ուր Ձոթթօ գործած է, Ֆիրենցէէն զուրս. ասոնք են՝ Ասսիզի, Ռիմինի եւ Փատովա: Ջկարպի կ'աւելցնէ թէ Ռիմինիի մէջ կար Ս. Ֆրանչեսքօ եկեղեցին, ուր բոլոր գործերը փճացած են, ի բաց առեալ Խաչէն: Ասսիզիի պարագային, Ռիվդոպալտո ճչգրիտ տեղեկութիւններ չի տար այն վայրին մասին ուր Ձոթթօ աշխատած է: Ապա, վերջին տարիներուն, երբ համբաւաւոր արուեստաբան Ֆեռերիքօ Ցէրի կը պնդէ թէ այդ աշխատավայրը Ձոթթոյինը չէ եւ ոչ իսկ Ասսիզին կարելի է նոյնացնել իր անունին հետ, ահաւասիկ Փատովան՝ որ կը դառնայ ԺԴ. դարու հիմնական քաղաքը չրջանի մը ընթացքին երբ, 1348–ի ժանտախտին պատճառով, կեդրոնական Իտալիոյ մէջ գործող բազմաթիւ նկարիչներ Հիւսիս կը տեղափոխուին ու հոն իրենց գլուխգործոցները կը յղանան, մինչ Ֆիրենցէի մէջ կը մնան միայն «չքնաղ նկարիչներ», ինչպէս Ջկարպի կ'որակէ:

Փատովայի որմնանկարներուն իրագործումը այդ չրջանին իսկ համբաւաւոր Ձոթթոյի կը պատուիրուին Էնրիքօ Սգրովէյնիի կողմէ, Փատովայի վաչխառու եւ դրամատան տէր, որ Մատուռը կառուցանել տուած էր իր ընտանիքին ազնուականացման համար: Ձոթթոյէն առաջ Իտալիոյ այլազան կողմերէն Փատովա եկող չարքին մաս կը կազմեն Ճուսթօ տէ' Մենապուօյ, որ Մկրտարանի որմնանկարները կը յղանայ: Կայ Ալդիգիէրօ առ Ծեվիօն, ԺԴ. դարու վերոնական մեծագոյն նկարիչը, որ գլխաւորաբար կը գործէ Ս. Գէորգի Ազօթարանին մէջ: Կայ Կուարիենթօն, վենետիկցի մը, որ ի վերջոյ կը յաջողի Ձոթթոյական աւանդը որդեգրել եւ զայն իրենին միաձուլել, գործելով Էրէմիթանի եկեղեցիին եւ Գարրատէզի Ծխակալութեան մէջ: Ցետոյ կայ Նիզոլէթթօ Սեմիթէկոլօն, քանդելի նկարիչ մը, ինչպէս եւ Եադոպօ Ասանցին՝ Ս. Ֆելիչէ մատուռին եւ Պազիլիզօ տէլ Սանթոյի մէջ...: Ի վերջոյ, կը ստեղծուի օճախ մը, որմէ դուրս կու գայ պատկերային մեծ մշակոյթ մը, առանչակարգ Լուբայատկութեամբ, որ Ձոթթոյի նոր լեզուին կարեւորութիւնը կը զգայ, սակայն լրիւ ինքնիշխան կերպով:

ՍԵՐՄՆԱՁԱՆ

## – ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ –

ԹՈՐՈՆԹՈՅԻ Հայ կեդրոնի սրահին մէջ, Յունուար 21–ին կազմակերպութեամբ Համազգայինի Գլաձոր մասնաճիւղի դրական յանձնախումբին, երեկոյթ մը տեղի ունեցած է նուիրուած Վահէ Օշականի յիշատակին, հանդիսավարութեամբ Գալուստ Պապեանի: Երեկոյթին սկիզբը ցուցադրուած է Սուրէն Զէքիճեանի պատրաստած տեսերիզը, ուր ներկաները յուզումով դիտած են Վահէ Օշականի ելոյթները, որու հետ լսուած է Ռուբէն Հաճիեղբեանի ծանօթ երգը՝ «լաւագոյն տղերքը հեռանում են»: Գալուստ Պապեան ներածականը կատարած է օրուան ձեռնարկին ու բացատրած անոր իմաստը, որ յարգանքի արտայայտութիւն մըն է հանդէպ հայ դրողին: Իրմէ ետք ընթերցումներ եղած են Վահէ Օշականի գործերէն, հուսկ խօսք արուած է օրուան բանախօսը՝ Մարկ· Նշանեանի: Ան կէս ժամուան դասախօսութեամբ մը ներկայացուցած է Վահէ Օշականը իր գործերուն մէջէն: Ան չէշտած է, ի մէջ այլոց, թէ Վ. Օշական հետաքրքրական «բարդոյթ» մըն էր, որ չիշ ու կեցուածք մացուց մեր ժամանակակից դրականութեան մէջ: Հանդիսութեան աւարտին, առ ի վարձատրութիւն իր կատարած աշխատանքին Գլաձոր մասնաճիւղի անունով գնահատագիր մը յանձնուած է Մ. Նշանեանի:

***

ԱԹԼԻՆԹԻ մէջ, Յունուար 24–ին, իր մահկանացուն կնքած է Տիկին Վարդուհի Սիմոնակեան: Ողբացեալը ծնած էր Կէլիպոլու 1912–ին, չրջան մը Քեֆալոնիա եւ Վեփամա մնալէ ետք, անցած էր Գոքինոյ պաղեստինացիները: Ցաճախած է Ջաւարեան վարժարանը, մեծցած Սօս Վանիի չունչին տակ եւ եղած դպրոցին առաջին չրջանաւարտներէն: 1936 – 1946, տասը տարի պաշտօնավարած է Ջաւարեան վարժարան որպէս օգնական մանկապարտիզպանուհի: Անդամ եղած է «Թատերասիրաց»ի, երիտասարդութենէն անդամակցած է Հ. Կ. Խաչի: Յուղարկաւորութիւնը կատարուած է Գոքինոյի Ս. Ցակոբ Եկեղեցւոյ մէջ:

## ԼՂՀ

### ՊԱՐԳԵՒՆԵՐ ՀԵՐՈՍՆԵՐՈՒՆ

Յունուար 20–ին, նախագահ Ա. Ղուկասեան հրամանագրեր ստորագրած է, ըստ որոնց հայրենիքի պաշտպանութեան համար մղուած մարտերու ընթացքին ցուցաբերած անձնական արիութեան եւ Քարինտակ գիւղի հերոսական պաշտպանութեան 9–րդ տարեդարձին կապակցութեամբ Արթիւր Առաքելեան պարգեւատրուած է «Մարտական խաչ» 2–րդ աստիճանի չքանչանով, իսկ Շահէն Այտընեան, Լեռնա Առուչանեան, Գարեգին Պաղտասարեան, Գրիչա Միքայէլեան եւ Գարիկ Պօղոսեան «Արիութեան համար» մետալով:

Ի ՅՈՒՇ ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ 44–ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ

# ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

### 3.–«ԼՈՑՍԸ ԲԱՑԻԱԻ, ԴՈՒՌԸ ԲԱՑԻԱԻ»

Երկու օր վերջը փոխադրուած էի Շամանճեանի քով, չեմ գիտեր ո՛րքան մնալով Դաւիթեան գործակալութեան գրասենեակը· բայց վրայ տալով ստանալիքս:

Բորբոսած խանի մը անկիւնէն փոխադրուեր էի Պապը Ալի ճատէսի: Պողոսան որ կը տանի Բ. Դուռ:

«Մասիս»ի խմբագիրը սենեակ մը ունէր «Սուրհանդակ»ի խմբագրատան մէջ: Քանի մը չաթաթ հագիւ աչխատած էի, երբ թերթին տնօրէնը, Տիգրան էֆէնտի, իր քով կանչեց զիս:

– Շամանճեանը բան չի կրնար վճռել քեզի· արդէն պիտի ելլէ, թերթն ալ պիտի դադրի· քոմս եկուր, բաժանորդներու հաչիւները կը նայիս, նամակներ կը գրես, կը վարժուիս: Ամսականդ ալ 150, յետոյ կ'աւելցնեմ:

Շէնքին երկրորդ յարկէն իջայ առաջինը:

Օրն ի բուն հաչիւ, ընկալագիրը, նամակ: Ցետոյ բարձրաձայն կարդալ օրէնքն թերթերը, որպէսզի էֆէնտին մտիկ ընէ (աչքերը տկար էին): Ցետոյ յարակից սենեակը, – երկու մեթր լայնքով, չորս մեթր երկայնքով խչտեակ մը ուր խմբագիրները կ'աչխատէին, իրրեւ խմբագրապետ ունենալով Զարմայր Դպիրը (այժմ վարդապետ):

Կը պատմէին, այն առեն թէ բուն խմբագրապետը Մ. Շամանճեանն էր, նոր եկած՝ Գերմանիայէն: Բայց Տիգրան էֆէնտին ըլլալով չատ զղոյչ մարդ, վերջին պահուն իր որոչումը փոխած եւ խմբագրապետի աթոռին վրայ նստեցուցած էր այս վաւերական տիրացուն, անգոյն եւ անվնաս:

Խմբագիրներուն քով երթալ գալով, դրաչարներուն ձեռագիրը, փորձ տանիլ – բերելով, ես ալ սկսայ ծծել տպագրական մելանին հոտը, զգալ ձեռագիրներու խըչտուքը:

Ցանախերէնս փորձելու համար, օր մը հինգ տող հեռագիրը թարգմանել տուին, սրբագրեցին եւ զրկեցին դրաչարին:

Յաջորդ օրը, հայրս նոյն պարծանքով կը ցուցնէր այդ հեռագիրը, ինչպէս, ժամանակին, «Կ. Պոլսոյ արքեպիսկոպոս»ին պատմութիւնը:

*
**

Այս հեռագիրը պատճառ եղաւ որ վէճ մը ծագի երկու սենեակներուն միջեւ, – գրագի՞ր թէ խմբագիր:

Խմբագիրները կը կանչէին իրրեւ օգնական, մանաւանդ փորձ կարդալու, բաղդատելու, ձեռագիրները կարգի դնելու համար: Տիգրան էֆէնտին կը մրմռար թէ նամակները, հաչիւները երեսի վրայ կը մնան: Իսկ իմ ոտքերս աւելի չատ կը հակէին դէպի խմբագիրներուն սենեակը:

Կոչո՞ւմ: Որեւէ առեն խորհա՞ծ էի խմբագիր ըլլալու մասին:

Կը յիչեմ թէ նախակրթարանին մէջ, երբ օր մը վարժապետը հարցումներ կ'ուղղէր աչակերտներուն, իրենց ապագայ ասպարէզի մասին, պատասխանեցի, ամենայն միամտութեամբ. – Կ'ուզեմ թերթ ծախել:

– Հրատարակե՞լ թէ ծախել:

– Ծախել, ինչպէս ամէն օր կը տեսնենք, փողոցներու մէջ եւ կամուրջին գլուխը – «Հայրենի՛ք», «Արեւե՛լք»...

– Տղաս, ատ ի՞նչ գործ է. ատոր ջբրւիչ կ'ըսեն, ամէն մարդ կրնայ ընել· իսկ դուն որ ուսում կ'առնես...

Ի վերջոյ որոչուեցաւ որ առաւուն հաչիւներով զբաղիմ, կէս օրէն վերջն ալ խմբագիրներուն քով երթամ, վարժուելու համար: «Դասընթացք»ը բացուեցաւ արտաքին լուրերը թարգմանելով, մանաւանդ որ քիչ մը անգլերէնն ալ գիտէի· (կը չարունակէի աւելին սորվիլ ինքնուսութեամբ):

### ՕՐԵՐԸ ԻՐԻԿՈՒՆ Կ'ԸԼԼԱՑԻՆ ՄԽԱԼՈՎ...

Խմբագիրը միտք մը չէր այն առեն (1905, Սուրիաձդակ), այլ ձեռք մը որ թուղթ կը սեւցնէ, թարգմանելով կամ թխելով:

Խմբագրապետը «Արտաքին» լուրերը կը թարգմանէր, ինչպէս եւ հոգեչահ քաղողներ – եւ երբեմն ալ բարի վարուց խրատականներ կը կարդար, իրրեւ խմբագրական: Ամագ խմբագիրը փոքրասուր էֆէնտիներու, եպիսկոպոսներու եւ վարդապետներու, «Ազգային» կոչուած (յետոյ «Եկեղեցական»ի փոխուած) բաժինը կը վարէր լրաբերի մը հետ որ չոր ու ցամաք լուրեր կը ժողվէր Պատրիարքարանէն եւ եկեղեցիներէն: Իսկ «Ներքին» լուրերու թարգմանութիւնը յանձնած էին նոր հասս երիտասարդի մը որ առաջ գրավաճառի մը քով կ'աչխատէր, Պապը Ալի ճատէսի:

Առաջին օրէն իսկ սրտանց կապուեցայ այս տղուն հետ, մանաւանդ որ միեւնոյն թաղը կը բնակէինք:

Քիչ կը խօսէր Գեղամ (Բարսեղեան), աւելի չատ կ'որոճար, ու մանաւանդ կը կարդար: Ունէր իր մտերիմները, որոնք ծանօթ չէին ինծի, երկար առեն:

Երբ աչկերտութեան առաջին տարիները լրացան, երկուքս ալ կարդ փոխեցինք, այսինքն աւելի խրեցանք սեւ աչխատանքի մրուրին ու ժխորին մէջ, – ներքին եւ արտաքին լուրեր թարգմանել, կարելի եղածին չափ չատ եւ չուտ, փորձերը կարդալ, մէկը՝ սրբագրելով, միւսը՝ ձեռագրին վրայ հետեւելով: Ցետոյ սրբագրուած եւ կապուած էջերը նորէն կարդալ, վերէն վար, եւ ամէնէն վերջը բաղդատել մեքենային վրայ: Օրն ի բուն վճռել գրաչարներուն հետ, – ձեռագիրները աւելի են, պակաս են, ուչ մնացինք...

– Պու նէ փորձ, աղբար, եազար – պոզար, ճաճրմ չըգտը, Արտա՛չ:

– Օրհնեա՛լ, սա ձեռագիրներու նայէ պէ, խելքիս պիտի գայ...

– Ներքին լուրերը մէկ սիւնակ աւելի են, ո՞ւր պիտի տեղաւորենք: Սա ոճիրին լուրը դնենք, չատ կարեւոր է, միւսները եէտէ թող մնան:

– Մենք ալ մա՞րդ ենք. հայվա՛ն. հայվանէն ալ վար: Էֆէնտին Պէօյիւքէրէ էէյֆ կ'ընէ, մենք երեք չաթաթական առնելիք ունինք:

Գրաչար Ստեփան. – Ա՛խ կիւզէլիմ Աննիցա... Տիգրա՛ն, Պօղոսը գարնուեր է սա դիմացի ափարթմանին աղջկան, կը տեսնե՛ս, չի կրնար ձեռագիր հասցնել:

– Սա մաչած գիրերով դագէթա՞ կը հանուի, աչքիս լուսը քամուեցաւ...

(Շար. 9)

(Շար. Ա. Էջէճ)

անկողմնակալութեան հիանալի մթնոլորտի մը մէջ խօսեցուց մեծ թիւով հրապարակագիրները, պատմաբանները, դրծարարները, համալսարանականները եւ քաղաքագէտները, որոնց կ'ուղղէր երկու հարցումները. ի՞նչ կայ Ֆրանսայի Նորհրդարանի որոշումի եաին եւ ի՞նչ պէտք է ընել այսօրուընէ սկսեալ: Հոս եւս հրաւիրուած էին քանի մը Հայեր՝ «Ակօս»ի խմբագիր Հրանդ Տինք, համայնքային գործիչ Րաֆֆի Պիլալ (թէեւ եթէ չենք սխալիր, խօսելու առիթ չունեցաւ), հրատարակիչ Նազար Պիւյիւմ: Յայտարիրը, որ տակաւին չէր վերջացած առաւուան դէմ ժամը 04·30-ին, քիչ մը զոհ գնաց կարգ մը նիւթերու վրայ երկար կանգ առնելու անյաջող կարգադրութեան, որքան որ ալ կարեւոր ըլլային այդ նիւթերը: Այսքան երկար յայտագիր մը անչուշտ որ պիտի ունենար իր պատաժային կէտերը, որոնցմէ մէկն էր Հրանդ Տինքի ելոյթը: Հրանդ Տինք, չբնորհաւորելի յստակութեամբ եւ յուզական մերձեցումով ունեցաւ արտայայտութիւնները, որոնք յայտնապէս բաժնուեցան բոլոր ունկնդիրներուն կողմէ, այլապէս ջրական տպաւորութիւն մը գործելով Թուրքիոյ հայ համայնքի մբատածելակերպի մէկ երեսակին վրայ: Հրանդ Տինք ընդհանրապէս դիտել կուտար որ հայ համայնքը կ'անհանգստանար այն իրազարձութենէն թէ օտարները իրենց չահերուն համար իբր խաղաքարտ կը գործածէին նիւթ մը, որ Հայերու համար առաջնակարգ եւ զգացական կարեւորութիւն ունէր: Ան, առանց անուն տալու, ակնարկեց Էմին Չէօլաչանի յօդուածին, եւ յիշեցուց թէ յայտնի յօդուածագիրը իր մէկ դրութեամբ լուսթիւն պահելու մեղադրանքով ամբաստանած էր հայ համայնքը, եւ պատրիարք Հայրն ու հայ համայնքը վախնալով՝ չարժման անցած եւ հազորդագրութիւն մը հրատարակած էին: Ակաւասիկ այսպիսի դէպքեր միշտ մեր դիմացիններուն մօտ այն փաստը կը ներկայացնեն թէ, թրքահայ համայնքը ճնշումներու առջեւ տեղի տալով է որ կը խօսի, հակառակ անոր որ այդպիսի ճնշում մը չկայ:

Հրանդ Տինք, ըսաւ որ հայ համայնքը կը նախընտրէ իր հարցերը լուծել իր ապրած երկրին իշխանութիւններուն հետ, սակայն ցաւով դիտել տուաւ նաեւ որ, հակառակ անոր որ հայ համայնքը պընդած էր թէ «մեր հարցերուն լուծման տեղը Թուրքիոյ Նորհրդարանն է», Թուրքիոյ Նորհրդարանը մինչեւ այսօր երբեք չէ ուզած դրաղիլ հայ փոքրամասնութեան որեւէ մէկ հարցով: (Քիչ յետոյ Նազար Պիւյիւմ եւս իր ելոյթին մէջ, պիտի յիշեցնէր Հրանդ Տինքի այս նախադասութիւնը եւ պիտի կրկնէր թէ Թուրքիոյ իշխանութիւնները միշտ անհաղորդ կը մնան հայ համայնքի ակնկալութիւններուն):

Շատ չնորհաւորելի էր Փրոֆ. Տոքթոր Էսէր Գարագաչի (Պահէչէհիր համալսարանի ռէքտըր) ելոյթը, որ կը կարծենք թէ ամբողջ յայտագրի ամէնէն ազդու եւ բովանդակալից ելոյթն էր: Փրոֆ. Գարագաչ չատ յստակ կերպով մեղադրեց այս հարցի չուրջ մինչեւ այսօր գործադրուած քաղաքականութիւնը եւ պահանջեց որ այլեւս վերջ տրուին այդ սխալներուն եւ Թուրք ժողովուրդն ալ անտեղեակ ու տգէտ չպահուի կարգ մը ճշմարտութիւններէ, եթէ կան այդպիսի ճշմարտութիւններ: Տրուած ըլլալով որ Ֆրանսայի երեսփոխան մըն ալ մասնակցած էր այս յայտագրին եւ լայնօրէն քննադատած էր իր երկրի Նորհրդարանին եւ իր գործակից երեսփոխաններուն այս սխալ որոշումը, փրոֆ. Գարագաչ չատ դիպուկ բաղդատութիւն մը ըրաւ եւ հարց տուաւ թէ եթէ Ֆրանսայի մէջ իր երկրի Նորհրդարանին դէմ նոյնը ըրած ըլլար Թուրք երեսփոխան մը, արդեօք ան երկիր վերադառնալէ վերջ ի՞նչպիսի թշնամական վերաբերում մը կը տեսնէր:

Ալի Գըրճայի յայտագրի չատ հետաքրքրական մէկ հատուածը նուիրուեցաւ Օսմանեան արխիւներու բաց կամ գոց ըլլալու հարցին: Իսթանպուլի համալսարանի պատմութեան բաժնի դասախօս փրոֆ. Մէհմէտ Սարայ Թուրք պետական տեսակէտը ցոլացնող գանազան մեկնաբանութիւններ ընելէ վերջ, նաեւ ճչդելէ նաք թէ Թուրքերը չատ աւելի մեծ թիւով կորուստ տուած են քան թէ Հայերը, մեղադրեց որ Օսմանեան արխիւները տակաւին բաւականաչափ բաց չեն: Օսմանեան արխիւներու բաց ըլլալու այս պնդումը, որ կը բաժնուէր նաեւ միւս պատմաբաններու եւ հետազօտիչներու կողմէ, յանկարծ ժխտուեցաւ արխիւներու ընդհանուր տնօրէնի տեղակալին կողմէ հետաձգմամբ կատարուած միջամտութեամբ մը: Այս վերջինը պնդեց թէ բոլոր արխիւները լրիւ բաց են եւ ամէն մարդ կը սխալի երբ կը պնդէ թէ արխիւները դոց են, դժբախտաբար թուրք պատմաբանները չեն զար պրպտումները ընելու: Այս միջամտութիւնը ջղայնացուց պատմաբան Մէհմէտ Սարայըն, որ ի վերջոյ պոռթկաց եւ ըսաւ որ տեղակալը, զոր ինք չատ լաւ կը ճանչնայ, իր նուրբ պարտականութեան բերումով ճշմարտութիւնը չի խօսիր, թէ Հայոց ոչքան կորուստ տըւած ըլլալու մասին փաստաթուղթերը երեւան չեն հանուած եւ չեն հրատարակուած: Այս նիւթը թեր ու դէմ վիճաբանութիւններու տեղի տուաւ եւ ի վերջոյ յայտնի չդարձաւ թէ փրոֆ. Սարայի ակնարկած փաստաթուղթերը այսօր բա՞ց են, թէ ոչ: Փրոֆ. Սարայի սխալն այն էր որ կը պնդէր թէ բոլոր փաստաթուղթերը պէտք է հրատարակուին, մինչդեռ աչխարհի վրայ այդպիսի բան մը որեւէ տեղ չկայ, փափաքողը կ'երթայ ու կ'ուսումնասիրէ փաստաթուղթը, ըսին ուրիշներ:

Յայտագրին հետաքրքրական ուրիշ մէկ մասն ալ, որ բաւական երկարեցաւ եւ քիչ մըն ալ ձապաղեցաւ, հեռաձայնով այն ելոյթն էր, զոր ունեցաւ Թուրք գործարար Ալի Վէդիբօղլու, որ սեփականատէրն է այն ընկերակցութեան, որ, իր սեփական չահը առնակոխելով, ջնջեց Իզմիրի մայրուղիի մասին Ֆրանսացիներու հետ կնքուած համաձայնութիւնը: Այս հատուածին մէջ, Ֆրանսայի դէմ Թուրքիոյ Նորհրդարանին եւ բոլոր Թուրք գործարարներուն կողմէ պատժամիջոցներ գործադրելու «հայրենասիրական» առաջարկը լուրջ բախումներու տեղի տուաւ ներկաներուն միջեւ, որոնցմէ առաջին առարկողը եղաւ Պիւլէնթ Ագարճալը, որ զայրացկոտ եւ քիչ մըն ալ նախատական ոճով ըսաւ որ կարգ մը մարդիկ, եթէ խելք չունին, թող ուրիշներուն կարծիքը չօչափեն հանրութեան առջեւ այսքան պատասխանատու խօսքեր արտասանելէ առաջ:

Երիտասարդ համալսարանականներ եւս սխալ գտան Թուրք գործարարին տեսակէտները, սակայն ան ալ բաւական ուժեղ արտայայտութիւններով պաչպանեց իր տեսակէտը:

. . . . . .

«ԹԻՒՍԻԱՏ» ԽՍՏԻ ՀԱԿԱԶԴԵՑ
ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ԱՊՐԱՆՔՆԵՐՈՒ ԴԷՄ
ԹՈՒՐՔԻՈՅ ԿՈՂՄԷ
ՀՈՂԱԿՈՒԱԾ ՊՈՅԿՈԹԻՆ

Թուրք ձարտարարուեստի Գործարարական Միութեան (ԹԻՒՍԻԱՏ) նախագահը՝ Թունճայ Էօզիլհան մէկմէկ նամակ ուղարկելով վարչապետ Էճեվիթի, Մեսուտ Եըլմազի, Տէվլէթ Պահչէլիի եւ այլ նախարարներու, բողոք յայտնեց Թուրքիոյ կառավարութեան կողմէ Փըրանսական ապրանքներու գնման դէմ հռչակուած պոյքոթի քաղաքականութեան դէմ: Յայտնեց որ ստեղծուած այս կացութեան դիմաց Ֆրանսա կրնայ ապագային Թուրքիոյ կառավարութենէն հատուցում պահանջել: 2001 Յունուար 31 Թուակիր նամակին մէջ Էօզիլհան յայտնեց թէ Ֆրանսայէն ներածուած անզենքի արտածումները մաքսատուներու մէջ դրաման տակ առնուած են եւ ասկա պատգային կրնայ բազմաթիւ բարդութիւններու տեղի տալ: Ազդարարեց, ըսելով թէ Եւրոխորհուրդն ալ իրաւունք ունի նոյն նիւթին չուրջ փոխադարձութեան դիմելու: Էօզիլհան յայտարարեց. «Եւրոխորհուրդի հետ յարաբերութիւններու չրջադծէն ներս, Թուրքիա իրաւունք չունի մաքսատուներու մէջ դրաման տակ պահել ապրանքները: Եթէ ասիկա փաստուի, նոյն կիրարկութիւնը ի գործ կը դրուի նաեւ Եւրոխորհուրդին կողմէ եւ Թուրքիա եւս մեծ վնասներու կ'ենթարկուի: Ֆրանսա իրաւասու է իր կրած վնասին հատուցումը պահանջելու:

Միւս կողմէ, մաքսատան տնօրէնութիւնը մատնանչեց որ դրուած արգելքին պատասխանատուները իրենք չեն: Շեշտեց որ ներածեալ սննդանիւթերը հակակչռումի փաստաթուղթի ենթակայ են եւ հակակչռիչ այդ մարմինն ալ Հողագործական նախարարութիւնն է: Մաքսատան տնօրէնութիւնը օրինապէս իրաւունք չունի այդպիսի արգելք մը դնելու:

«ՄԱՐՄԱՐԱ»

## ՖՈՒԹԲՈԼ

### ՖՐԱՆՍԱԿԱՀԱՑ ԽՈՒՄԲԵՐ

*Փարիզեան Շրջան*

ԺԷօճ տ'Ալնթոնի (Ա·) –
ՀՄԸՄ–Ֆրանս (Ա·) 5 – 0

ՀՄԸՄ–Ֆրանս (Բ·) –
ԺԷօճ տ'Ալնթոնի (Բ·) 5 – 3

ԻՒ·ԺԻ·Ա· Ալֆորվիլ – ԻԷո 2 –2

*Պատանիներ*

Փօլիս (92) – ՀՄԸՄ–Ֆրանս 0 – 8

*Իզէրի Շրջան*

ՀՄԸՄ Վիէն – Վերնէզոն 0 – 3

*Պուշ–տիւ–Ռոնի Շրջան*

ՀՄԸՄ Արծիւ (Մարսէյլ) – Առլը 0 – 1

## ՈՒՇԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

*Թիֆլիսի «Պետրոս Ադամեան» թատերախումբի ներկայացումները (Փարիզ՝ Փետրուար 7, Իսի՝ Փետրուար 9) յետաձգուած են ցնոր անօրինութիւն:*

*Կը խնդրուի անոնցմէ, որոնք տոմսեր գնած են, վերադարձնել այն կազմակերպութիւններուն կամ անհատներուն որոնցմէ զանոնք ապահոված են:*

## Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ՇԱԲԱԹ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ 10

Տօն Սրբոցն՝ Սարգսի Զօրավարին եւ որդւոյ նորա Մարտիրոսին եւ Զորեփտասան զինուորացն:

*Ժամը 10-ին պատարագ կը մատուցուի:*

*Կը պատարագէ՝*

ՆԵՐՍԵՀ Ծ. ՎՐԴ. ԲԱՊՈՒՃԵԱՆ

## TELEVISION
## CINE CLASSICS

UNE SEMAINE
**Charles Aznavour**
**du 5 au 11 février**
avec deux émissions sur l'artiste et huit films de son choix.

## ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ

*ԿԱՊՈՑ ԽԱՉԻ Փարիզի «Ա. Թադէոսեան» մանաճիւղի ժողովը Շաբաթ, Փետրուար 10, ժամը 14–30–ին Հայ Մշակոյթի Տան մէջ*

**17, rue Bleue, Paris 9e**

## ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

*Հայ Աղքատախնամ Ընկերակցութիւնը չնորհակալութեամբ առացած է հետեւեալ նուիրատուութիւնները Հոկտեմբերչէն Դեկտեմբեր.–*

*Ոմն 10·000 Ֆր·, Պ· Եդուարդ Վարդանեան 200 Ֆր·, Տիկին Ժոզէֆին Գասարեան 300 Ֆր·, Ոմն 8·000 Ֆր·, Տէր եւ Տիկին Մարկոսեան 600 Ֆր·, Տոքթ· Ժան Տաւուտեան 800 Ֆր·, Պ· Արշակ Բազումեան 200 Ֆր·, Պ· Ռուժէ Եոքեան 300 Ֆր·, Պ· Գեղամ Թորոսեան 900 Ֆր·, Պ· Ժապ Գալճեան 500 Ֆր·, Ոմն 2·000 Ֆր·, Պ· Ռուժէ Պլան 200 Ֆր·, Տէր եւ Տիկին Ստեփան Տամլամեան 300 Ֆր·, Պ· Ալպէր Հարոյեան 500 Ֆր·:*

(Շար·)

VANIA GRIGORIAN
FLORA BAGHDASSARIAN
Peintres originaires d'Arménie
Exposent leurs œuvres
au **Centre Culturel Saint-Mesrob**
**Exposition: du 5 au 10 février**
Tous les jours, de 17h à 20h
Adresse: 10 bis, rue Thouin, Paris 5e
M° Cardinal Lemoine / Monge
— Entrée libre—

MAISON DE LA CULTURE
ARMENIENNE
D'ALFORTVILLE
ԱԼՖՈՐՎԻԼԻ ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՒԹԻ ՏՈՒՆ

La M.C.A. d'Alfortville a le plaisir de vous inviter
à la **Conférence — Débat**

«LES BENEFICES D'UNE EDUCATION BILINGUE»

par GILBERT DALGALIAN
Docteur en linguistique

**le Vendredi 9 février à 20 heures 45**
à l'occasion de la parution de son ouvrage :

**«Enfances plurilingues — Témoignages pour éducation bilingue et plurilingue»**

*«...Tout enfant devenu bilingue dans une ambiance d'affectivité positive acquiert par là-même la capacité d'apprendre d'autres langues avec aisance et rapidité...»*

L'auteur dédicacera son livre

9, rue de Madrid - 94140 ALFORTVILLE
☎ 01 43 76 55 89 - Fax: 01 43 78 66 64

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

**VOYAGE EN ARMENIE**

**DU 9 AU 16 AVRIL**

**(en 2001, l'Arménie fête 1700 ans de Christianisme !)**

Organisé par Solidarité Protestante France-Arménie (SPFA)
1, rue Cabanis, 75014 Paris (☎ 01.47.35.30.23 ou 06.83.09.08.19)
(Voyage œcuménique et culturel)

Prix **6.500 F** (pour s'inscrire, envoyer acompte de 1.000 F à SPFA)

Accompagnateur : pasteur **Samuel SAHAGIAN**

(Programme détaillé sur demande). Option Karabagh avec supplément, du 16 au 19 Avril.

*ՄԿՆԻԿ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ*

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԲԱՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՇԱՐՔ

**ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԻՆԱՒՈՒՐՑ ՊԱՐԵՐԸ**

անոնց պահանջքն ու կարեւորութիւնը նոր սերունդի մօտ

*Բանախօս՝* ՌՈՒԴԻԿ ՀԱՐՈՑԵԱՆ
Պարուսոյց – բանահաւաք

*Ուրբաթ, Փետրուար 9, ժամը 20·30–ին*
*«Ալեֆ Մանուկեան» Մշակութային Կեդրոնը*
118, rue de Courcelles — 75017 PARIS

*— Մուտքը ազատ է —*

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ 8
JEUDI
8 FEVRIER
2001

LE NUMERO : 6,00 F

# ՀԱՅԿԱԿԱՆ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

# HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ցրանկա : Տար· 1·400 Ֆ· — Վեցամսեայ : 725 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1·650 Ֆ· (Ամէնօրեայ առաքում)
1·500 Ֆ· (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ·
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·098 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 76e ANNEE — N° 20.098

## ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ԻՍՐԱՅԷԼ

## ՇԱՐՈՆԻ ՅԱՂԹԱՆԱԿԸ

«ԵՐՈՒՍԱղԷՄԸ ԻՍՐԱՅԷԼԻ ՅԱՒԻՏԵՆԱԿԱՆ ՄԱՅՐԱՔԱղԱՔՆ Է», ԿԸՍԷ ՆՈՐ ՎԱՐՉԱՊԵՏԸ

Արիէլ Շարոնի յաղթանակը անակընկալ մը չէ, չարաթներէ ի վեր նախատեսուած էր եւ պարագ ալ համակերպած էր այլեւս։ Կ'անդրադառնար թէ երբեւ որ կրկնէր Շիրաքի սխալը, երբ այս վերջինը կը լուծէր Ազգ· ժողովը եւ դէմ առ դէմ կը դնուէր ընդդիմութեան հետ։ Պարագ ալ սխալ հաշիւ մը ըրաւ եւ այսօր կը յայտարարէ որ կը քաշուի քաղաքական ասպարէզէ, այսինքն մխաժամանակ ինկէքթէն եւ Աշխատաւորական կուսակցութեան ղեկավարի իր պաշտօնէն։

Լիքուտ (ազ) պարագլուխը, Արիէլ Շարոն ընտրուեցաւ ձայներու 62,5%–ով, Պարագ ստացաւ 37,5%, բայց ամէնէն յատկանշական կէտն այն էր, որ Իսրայէլ իր պատմութեան ամէնէն ցած մասնակցութեան համեմատութիւնը կ'ունենար, հազիւ 62%։ Այս կը նշանակէ որ երկու թեկնածուներն ալ համակրութիւն չէին վայելեր ընդհանրապէս եւ դժուար էր ընտրել ժանտախտին եւ հնդկախտին միջեւ։

Երկխօսութիւն առաջարկելով հանդերձ Պաղեստինցիներուն, Շարոն ճչդեց, իր առաջին յայտարարութեան մէջ, որ ԵրուսաղԷմ յաւիտենական մայրաքաղաքն է Իսրայէլի։ Կրկնեց նոյնիսկ Առուսածաշունչի խօսքը՝ «ԵԹԷ մոռնամ քեզ Երուսաղէմ...»։

Ապաթէ, անդրադառնալով Շարոնի յաղթանակին, յայտարարած է.– «Կը յարգենք իսրայէլցի ժողովուրդին որոշումը։ Կը յուսանք որ խաղաղութեան դործընթացը կը չարունակուի»։

Տարբեր է Համասի հակազդեցութիւնը· ան պատճառ մը կը տեսնէ չարունակելու դիմադրութիւնը։

Շարոն առաջարկեց ազգային միասնականութեան դահլիճ մը կազմել, պիտակից՝ որ յաղթանակները այնքան ալ աստուածային պարգեւներ չեն եւ հարկ է զգոյշ ըլլալ։ Մնաց որ չատ փոքր մեծամասնութիւն մը կը վայելէ Ներհրդարանին (ինէսէթ) մէջ։ Հոն կան 17 խմբակներ որոնք 120 երեսփոխաններով ներկայացած են։ Լիքուտը՝ Շարոնի կուսակցութիւնը ունի 19 երեսփոխան, աջախաւտաւորականները՝ 26։ Ընտրութեան մասնակցութեան փոքր համեմատութիւնը կը բացատրուի մանաւանդ արաբ Իսրայէլցիներու ձեռնպահութեամբ։

Այս ընտրութեամբ վերջնապէս կը թաղուի Օսլոն, այսինքն Պաղեստինցիներու հետ համաձայնութիւնը։ Շարոն կը յիշէ դիւանագիտաբար Սապրայի եւ Շաթիլայի Պաղեստինցիներու ջարդով· Պաղեստինցիներու այդ դաղթակայաններու ջարդը գործեցին փաղանգաւորները, 1982–ին, բայց իսրայէլեան բանակին եւ Շարոնի «օրհնութեամբ», երբ Իսրայէլ կը գրաւէր Լիբանանը։

## ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԱԼՖՐԻԴ ՍԻՐՎԷՆ Ֆրանքֆուրթէն փախիլ փոխադրուեցաւ, ուր ժամանեց փետրուար 6–ի երեկոյեան։ Անմիջապէս առաջնորդուեցաւ Արդարութեան Պալատը, ուր վեց ժամ հարցաքննուեցաւ երեք դատաւորներու կողմէ, ապա առաւօտեան 3–ին փոխադրուեցաւ Սանթէլի բանտին անձնաւորութեանց բաժանմունքը։ Հաւանական է, որ էլֆի դատավարութիւնը քանի մը շաբաթով յետաձգուի, որպէսզի Սիրվէնի փաստաբանները ժամանակ ունենան պաշտպանողական թղթածրարը պատրաստելու։ Ծանօթ է որ էլֆի թիւ երկուքը, այսինքն Սիրվէն, քարիւղային հաստատութեան կաշառքները առատաձեռնօրէն բաշխած է։ Ձեռնարկէն կըրցած է մէկ ու կէս միլիառ ֆրանք «տեղափոխել»։

ՊԵՐՆԱՐ ԿՈՒՇՆԷՐ Առողջապահութեան պատուիրակ նախարար նշանակուեցաւ էլիզապէթ Կիվուի Աշխատանքի եւ ընկերային հարցերու նախարարութեան մէջ։ Այդ պաշտօնը վարողը՝ Տոմինիք Թիւօ այլեւս միայն տարեցներով եւ հաշմանդամներով պիտի զբաղի։

ՆԱԽԱԳԱՀ ՄԻԹԵՐԱՆԻ որդին՝ Ժան-Քրիսթոֆ որ բանտէն ելած է, բայց հրապարակագրութեան տակ կը մնայ, 1996–էն 1999 գործազրկութեան հաստուցում առած է, որու գումարը 336·596 Ֆր· է, թէեւ 13 միլիոն Ֆր· ալ ունէր Զուիցերիոյ իր հաշիւին վրայ։ Այս յայտնութիւնը կ'ընէր Կաւիւր–Անշէնէ (փետր· 7)։ Բացատրութիւնն այն է, որ պաշտօնազրկուած ըլլալով Ժենեւրալ տէ կ'Օ–էն, ուր ամսական 100 հազար Ֆր· կը ստանար, գործազրկութեան հաստուցումն ալ համապատասխան եղած է։ Բայց, Ժ.–Ք· Միթերան անցեալ տարի չէ յայտարարած 1999–ի իր եկամուտները եւ յիշեցումի նամակներուն ալ չէ պատասխանած։

## ՀԱՑԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ՔՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Փետրուար 6/7)

### ԱԴՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ ՄԱՄՈՒԼԸ ՓԱՐԻԶԻ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄԻՆ ՄԱՍԻՆ

Ադրբեջանի «ԵՆի Մուսաւաթ» օրաթերթը Փետր· 6–ի իր թիւին մէջ վերստին անդրադառնալով փարիզեան Ցունուար 26–ի հանդիպումին, որ տեղի ունեցած էր Ֆրանսայի, Հայաստանի եւ Ադրբեջանի նախագահներուն միջեւ, յայտնած է թէ որոշ համաձայնութիւն ձեռք ձգուած է եւ Հ· Ալիեւ համակերպած՝ Լ· Ղարաբաղի համար «ընդհ· պետութեան» բանկզբունքին։ Ասոր փոխարէն Ադրբեջանի նախագահին խոստացուած կ'ըլլայ աջակցութիւն ցոյց տալ իշխանութեան փոխանցումի ծրագիրներուն մէջ։ Բացի այս, Ժ· Շիրաք նաեւ խոստում կատարած կ'ըլլայ երկու նախագահները Նոպէլեան խաղաղութեան մրցանակի թեկնածութեան ներկայացնելու կապակցութեամբ։ Թերթը դրած է նաեւ թէ Ֆրանսա յաջողած է այս ուղղութեամբ համոզել Ռուսաստանը եւ ԱՄՆ։

***

### ՓԱՐԻԶԵԱՆ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄԻՆ, ԱՐԴԻՒՆՔՆԵՐԸ ՔՆՆԱՐԿՈՒԱԾ

Փետր· 6–ին Պաչտպանութեան նախարար Սերժ Սարգսեան ընդունած է Ֆրանսայի Երեւանի դեսպան Միշել Լըկրան։ Նախարարութենէն «Արմէնփրէս»ին յայտնած են թէ հանդիպումին քննարկուած են Ցունուար 26–ի փարիզեան հանդիպումին արդիւնքը, ինչպէս նաեւ տարածքային իրավիճակը, այլ հարցեր։

***

### ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԸ ՀԻՆԳ ՏԱՐԵԿԱՆ

Փետր· 6–ին, վարչապետ Անդրանիկ Մարգարեան Սահմանադրական Դատարանի հիմնադրութեան 5–րդ տարեդարձին առթիւ շնորհաւորական նամակ մը ղրկած է անոր նախագահին եւ անդամներուն։ Դատարանը իրաւական պետութեան կառոյցներէն մէկը նկատելով, վարչապետը գնահատած է անոր կատարած արդիւնաւէտ աշխատանքը։

## ԱՆԻԻ ՅՈՒՅԱՀԱՆԴԷՍԻՆ ԲԱՑՈՒՄԸ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱՊԵՏԱՐԱՆԻ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆԸ

Հրաւիրեալներու հոծ բազմութիւն մը խռնուած էր Հալերու թաղին «Pavillon des Arts»ի մուտքին, Փետր· 6–ի երեկոյեան, ներկայ գտնուելու համար հատար թուականի Հայաստանի մայրաքաղաքին՝ Անիի նուիրուած յուցահանդէսին բացումին։ Այդ բազմութիւնը ներս հրաւիրուեցաւ մաս առ մաս, Փարիզի քաղաքապետ Ժ· Թիպէռիի եւ ընկերակիցներուն այցին աւարտէն ետք։

Տպաւորիչ, զուսպ յուցահանդէսը արդիւնքն է Փարիզ – Երեւան գործակցութեան մը· երկու մայրաքաղաքները եւ Հ·Բ·Ը·Մ·–ը եղած են նախաձեռնարկները որոնց անհրաժեշտ զօրակցութիւնը տուած են Հայաստանի պատմութեան պետական թանգարանը եւ Մատենադարանը։ Հազարամեայ մայրաքաղաքը այս յուցահանդէսով հետաքրքրութեան կեդրոնն է բազմակի տեսանկիւնէներէ եւ հազարամեակի մը հետաւորութենէն ուղղուած ակնարկներու։

Բացումի օր մը յարմարագոյն առիթը չէ յուցահանդէս մը դիտելու համդիսաւորէն. պէտք է վերադառնալ, առանց խռնուներամ բազմութենէ մը չըլլալու յամենայ ամէն մէկ քարէսի, յուցանմոյշի, բացատրութեան առջեւ, թափանցելու համար հազարամեակ մը անդիէն այսօր ալ հմայող ոստանէն ներս։ Այս ընդհանուր ազդակներուն փոյ, Փետր· 6–ի երեկոյեան բազմութիւնը փութալու մղող պատճառ մըն ալ Փարիզի քաղաքապետարանին ընդունելութիւնն էր, ժամը 19–ին։

Այդ ընդունելութեան յատկացուած դոյզ սրահները լեփ-լեցուն էին հրաւիրեալներու բազմութեամբ երբ Փարիզի քաղաքապետ Ժ· Թիպէռի ժամանեց, շրջապատուած՝ Գիւտ Արք ·Նազդաչեանէ, Հայաստանի դեսպան է· Նալպանտեանէ, Հ·Բ·Ը·Մ·–ի Ֆրանսայի նախագահ է· Ա· դամեանէ։ Ողջունելէ ետք ներկաները որոնց մէջ էր Հ·Բ·Ը·Մ·–ի ընդհ· նախագահ տիկին Լուիզ Սիմոն–Մանուկեան, Ժ· Թիպէռի խանդավառութիւնը յայտնեց Փարիզ – Երեւան հրաչալի յարաբերութիւններու արգասիք յուցահանդէսին առթիւ։ Անիի մինչեւ այսօր հասած ժառանգութիւնը ան վկան նկատեց Հայաստանի բարօրութեան, լուսաւորութեան կարճատեւ ոսկեդարին։ Անիի Սեճուքներու կողմէ աւերումին յաջորդած տխուր ճակատագիրը գինքը կը մղէր հարց տալու թէ չէ՞ր խորհրդանշեր ամբողջ Հայաստանի ճակատագիրը ուր տիրող էին կոտորածներ, նուաճումներ։ Այսուհանդերձ, հայ ժողովուրդը չընկճուեցաւ, յաջողեցաւ պահել իր ինքնութիւնը, աւանդութիւնները ու մշակոյթը, ըսաւ ան, չեշտելով որ այդ ժողովուրդը ամէն տիթով զանուած էր Ֆրանսայի կողքին։ Ցիշեց այդ միասնութեան զանազան փուլերը, ապա ողջունեց Հայերու կողմէ Ֆրանսայի, անոր մայրաքաղաքին ճաճանչումին բերուած տնտեսական, ընկերային, մշակութային նպաստը։ Ատիկա ըսել կու տար իրեն որ փոխադարձութեան պարագ մըն էր ցեղասպանութեան ու նաեւ Ֆրանսայի համար ինկածներու յիշատակին կոթող մը կանդնելու որոշումը։ Ցայտնեց թէ մօտ օրէն պիտի ընդունի նախագահ Ռ· Քոչարեանը եւ խօսքը աւարտեց Հայաստանի լուսաւոր ապագային ուղղուած անկեղծ մաղթանքով։

Իրեն յաջորդեց է· Ադամեան որուն ուղերձը քաղաքապետին քաղաքավարական խորքով ելոյթին վրայ աւելցուց մարտավարական չերտ մը։ Ան նախ չնորհակալութիւն յայտնեց յուցահանդէսին ծրագրումի հանդրուանէն մինչեւ իրագործումը աշխատողներուն, սկսելով նախագահ Ժագ Շիրաքէն ու փարիզի քաղաքապետէն· յիշեց յատկապէս «Pavillon des Arts»ի տնօրէնուհի տիկին Պ· էլ Հասլիլը, Նուպարեան մատենադարանի տնօրէն, պատմաբան Ց· Գէորգեանը, Հայաստանի Մշակոյթի նախարարը, Պատմութեան թանգարանին տնօրէնուհի Ա· Գրիգորեանը։

Ցետոյ, ըսելէ ետք թէ Անին այսօր Թուրքիոյ տարածքէն կը չարունակէ հետաքրքրութիւն չարժել, գոհունակութեամբ անդրադարձաւ փրոֆ· Ժ·–Փ· Մահէի առաջնորդութեամբ հոն կատարուած աշխատանքներու։ Ողջունեց Անիի պեղումներուն պատասխանատու Թուրք մասնագէտ տիկին Պ· Գարամաղարալըի բարեացակամութիւնը որով կարելի եղած էր Ֆրանսական խումբին գործակցութիւնը։ Ըսաւ թէ ներկայի հանգրուանին հարկ է զարկ տալ այդ գործակցութեան, ի չահ ամբողջ մարդկութեան պատկանող հարստութեան զոր կը ներկայացնէր Անի քաղաքը։ Երկար ու դժուարին էր թիրախին տանող ճամբան, բայց գիտական մարզի գործակցութեան պէտք չէ պատուար ըլլային անցեալը, կամ քաղաքական տուեալներ։ է· Ադամեան յուցահանդէսին հատորը փափաքելի այդ գործակցութեան իրագործումի առաջին գետինը նկատեց, քանի որ ան յաջողած էր մէկտեղել հայ, Ֆրանսայի եւ Թուրք յօդուածագիրներ։

Ան որպէս ներկայի առաջին նպատակ ներկայացուց Անիի մայր տաճարը նորոգելու ապա ոստանը ԻՒՆԷՍԿՕ–ի հովանաւորութեան տակ դնելու կարելիութիւնը։

Երեկոյթին երրորդ ելոյթով հանդէս եկաւ Հայաստանի դեսպանը է· Նալպանտեան որ իր կարգին չնորհակալութիւն յայտնեց ձեռնարկը կարելի դարձնող դէմքերուն, աւելցնելով յուցահանդէսին Հայաստանի մէջ պատճառած գոհունակութիւնը։

Ուղերձներու աւարտին քաղաքապետ Ժ· Թիպէռի հրաւիրեց ներկաները «բարեկամութեան բաժակ» մը վերցնելու· հրաւէր որ ջերմ ընդառաջումի արժանացաւ, պաշտօնական բաժնին կրկնապատիկ, եռապատիկ չափով երկարաձգելով երեկոյթը։

Ա· ԹՈՓՈՁԵԱՆ

## ՄԱՄՈՒԼ

«LE CANARD ENCHAINE»

(7 février)

### La marche turque des marchands d'armes allemands

Այս խորագրին տակ, երգիծական չափաթերթը կ'անդրադառնայ գերմանական ճիգերուն Ֆրանսայի տեղը գրաւելու՝ զինամթերք ծախելու համար Թուրքիոյ։

Այս ուղղութեամբ, Պէրլինի Պունտըթակի խորհրդարանական պատուիրակութիւն մը, անցեալ չարթու պատասխանելով Թուրք երեսփոխաններու հրաւէրին, Անգարա փութացած է, յայտնելով նաեւ թէ Գերմանիա չատ պիտի դնահատէ Լէոփար 3 չուրջ 1.000 հրասայլի ապսպրանքը, որ եօթը միլիառ տոլար կը ներկայացնէ։ Այս վերջերս, կը գրէ թերթը, Գերմանացիք չատ իրար անցած են եւ

(Շար·ը Դ· էջ)

# Ի՛ՆՉՊԷՍ ԱՐՁԱԳԱՆԳԵՑԻՆ

Հայերու ցեղասպանութեան ճանաչումին ուղղութեամբ Ֆրանսայի վերջին զարգացումները, – Ազգային Ժողովի Ցունուար 18–ի քուէարկութիւնը, յետոյ նախագահ Շիրաքի ստորագրութեամբ օրէնքին հռչակումը–, լայն արձագանգներ արթնցուցին Ֆրանսական, անգլեւամերիկեան, յատկապէս թրքական մամուլներուն մէջ: Շատ հաւանօրէն, նաեւ մեր հետաքրքրութեան անմիջական այս շրջանակէն դուրս մնացածներու: Այդ արձագանգներուն մաս կազմեցին քաղաքական շրջանակէն հասածները, մամուլի անուններու մեկնաբանութիւնները: Որպէս այժմէական այս հարցին մասին հետաքրքրական տեղեկատուութիւն կարելի չափով անդրադարձանք անոնց: Բնական է որ այդ անդրադարձին մեծագոյն տեղը դրաւեց թրքական մարզը, ան ըլլալով զարգացումներու հոլովոյթին բո՛ւն թիրախը: Միւսները հետաքրքրական են առաւելապէս ճանաչումի յետագայ ակընկալութիւններու տեսակէտով:

Հայաստանեան օրաթերթերու Ցունուար 19–ի թիւերուն մէջ նեղ կամ լայն չափով, դրական կամ ժխտական արժեւորումով տեղ տրուած է Ֆրանսայի Ազգային Ժողովին նախորդ օրուան քուէարկութեան: Այս չորս որակումները – նեղն ու լայնը, դրական կամ ժխտականը – թերեւս կարօտին հակիրճ բացատրութեան մը. նեղն ու լայնը կապուած են պարզապէս յատկացուած տեղին. թերթ մը երեք տողով միայն հաղորդած է լուրը, ինչպէս «Առաւօտ»ը, ուրիշ մը լման էջ մը, կամ աւելին յատկացուցած է, ինչպէս «Ազգ»ը: Այսքանը բաւական բան բացատրելով հանդերձ, բուն հետաքրքրականը այդ տողերուն սիւնակներուն միջուկն է:

Ամէնէն լայն տեղը – մօտ 2 էջ – տուած օրաթերթը «Ազգ»ն է. առաջին էջէն պատկերազարդ սիւնակներու մէջ տալէ զատ լուրը Փարիզի իր թղթակից Արմինէ Ադիլեան – Էլբակեանի գրութեամբ, անջատ խորագիրներով տուած է նաեւ Թուրքիոյ հակազդեցութիւնը, արձագանգելով թըրքական հետաքրքրական հաղորդումներուն եւ թրքական մամուլի նախորդ օրուան հրապարակումներուն. այս վերջին կաւածին մասին գրած է Թաթուլ Ցակոբեան, նիւթ ընելով Հայաստանի հետ դիւանագիտական չփում հաստատելու Թուրքիոյ «պարտադրութիւնը»:

«Պարտադրութիւն» եզրը արդիւնք է քաղաքական ներկայի զարգացումներուն մէկ վերլուծումին. Թ. Ցակոբեան կ'ըսէ թէ Բաքուի մերձեցումը Մոսկուային, Անդարային հաճելի չէ: Առիկա «առաւել իրատեսական» կ'ընէ Երեւան – Անդարա դիւանագիտական չփումներու հաստատումը որ Ուաշինկթընի ալ փափաքն է: Ուստի «այս անգամ Հարաւային Կովկասում ուժերի վերադասաւորումը կատարւում է նաեւ կոտորուած մէկուկէս միլիոն Հայերի արեան հաշուին»: Լրագրողը ցեղասպանութեան հարցին արծարծումը կը կապէ չրջանին մէջ իրենց չահերուն հետամուտ երկիրներու մարտավարութեան: Կը չեշտուի նաեւ Ֆրանսայի ճանաչումի բանաձեւին անհասցէ բնոյթը. ըսել թէ Ֆրանսան կը ճանչնայ 1915–ի Հայերու ցեղասպանութիւնը եւ զանց առնել Օսմանեան կայսրութեան, կամ թրքական իշխանութեան պատասխանատուութիւնը, Թ. Ցակոբեանի այն տպաւորութիւնը կը ձգէ թէ 1915-ին մէկուկէս միլիոն Հայերը Հրեաներու, կամ Ամերիկացիներու կողմէ կոտորուած են...: Ան իր գրութիւնը կ'աւարտէ «Ո՞րն է յաջորդ «խիզախ» պետութիւնը» հարցականով:

«Երկիր»ը ամբողջ առաջին էջը յատկացուցած է նիւթին. լրատուութիւնը կատարուած է Նոյեան տապանի աղբիւրով, տրուած են Հ.Ց.Դ. Հայաստանի Գերագոյն մարմնի անդամ Գ. Մանուկեանի եւ քաղաքական այլ դէմքերու արտայայտութիւնները «Արմէնփրէս»ին: Նոյն էջին վրայ տեղ գտած է Հայաստանի Արտաքին գործերու նախարարութեան հակազդեցութիւնը որով պատմական արդարութեան վերականգնումը կը նկատուի հայ–եւթուրք յարաբերութիւնները բարելաւելու անհրաժեշտ ազդակ: Լրատուը վերյիշեալ գործակալութեան աղբիւրով արձագանգ տրուած է նաեւ Թուրքիոյ սպառնալիքներուն:

«Հայոց աշխարհ»ը Ա. եւ Բ. էջի երկսեան սիւնակով անդրադարձած է Ֆրանսայի ճանաչումին: Ա. էջի լուրին կը հետեւին Ազգային Ժողովի նիստին չատ կարճ մէկ նկարագրականը, Թուրքիոյ սպառնալիքները, Բ. էջին վրայ կայ Հայաստանի Արտաքին գործերու նախարարութեան ողջոյնը, Սպրբէջանցիներու հակազդեցութիւնը եւ Ս. Գէորգեանի մեկնաբանական յօդուածը: Եզրակացութիւնը այն է որ ցեղասպանութեան ճանաչումի հոլովոյթը իր տրամաբանական աւարտին հասցնելուն վճռական պայմանը պահպանումն է Հայաստանի Ներկայի արտաքին քաղաքականութիւնը:

Այս պատկերէն կը զարտուղին «Առաւօտ»ը եւ «Հայկական ժամանակ»ը: Առաջինը միայն լուրին տրուած տեղով, երկրորդը նաեւ միջուկով:

«Առաւօտ»ը Ա. էջին վրայ զետեղած է Ֆրանսական պետական չէնքի մը ճակատին մէկ արձանը եւ պարզուած դրօշակը. այդ լուսանկարին տակէն մէկին չափ տեղ զրաւած եռատող լուրը, խորագրուած՝ «Ճանաչում», զետեղուած է Թերթին ճակատը: Ըստւածը այն է պարզապէս թէ Ֆրանսայի Ազգային Ժողովը միաձայն ընդունած է 1915–ի ցեղասպանութեան ճանաչումի օրինագիծը եւ որպէս պատասխան Թուրքիա իր դեսպանը ետ կանչած է: Այսքան: Ո՛չ յաւելեալ տեղեկատուութիւն, ո՛չ մեկնաբանութիւն:

Բուն զարտուղին «Հայկական ժամանակ»ի ընթացքն է որ չի տեղաւորուիր լրատուական սիւնակով անդրադարձած է Ֆրանսայի ճանաչումին: Ա. էջի լուրին կը հետեւին Ազգային Ժողովի նիստին չատ կարճ մէկ նկարագրականը, Թուրքիոյ սպառնալիքները, Բ. էջին վրայ կայ Հայաստանի Արտաքին գործերու նախարարութեան ողջոյնը, Սպրբէջանցիներու հակազդեցութիւնը եւ Ս. Գէորգեանի մեկնաբանական յօդուածը: Եզրակացութիւնը այն է որ ցեղասպանութեան ճանաչումի հոլովոյթը իր տրամաբանական աւարտին հասցնելուն վճռական պայմանը պահպանումն է Հայաստանի Ներկայի արտաքին քաղաքականութիւնը:

«Անշուշտ, հայ առանձական խաղաթուղթը այս որոշումը ընդունում է որպէս հայ դիւանագիտութեան հերթական, կրկնում ենք՝ հերթական յաղթանակը: Նման յաղթանակներ մեր դիւանագիտութիւնը շատ է տեսել: Բայց այս կարգի ակցիաները իրականում ոչ մի կապ չունեն Հայաստանի, հայ ժողովրդի եւ հայ դիւանագիտութեան հետ: Իրականում հերթական մեծ տէրութիւնը հերթական անգամ օգտագործեց մեր ցաւը՝ սեփական հարցերը լուծելու համար: Իսկ այդ որոշումից օգուտը միայն անհամասո հրեաներն են: Եւ ոչ աւելի»:

*Այս եզակի մեկնաբանութեան աւարտին կը թելադրուի. «տե՛ս նաեւ էջ 2»: Սակայն, ցոյց տրուած էջին վրայ ոչ իսկ տողակէտ մը կայ ճանաչումին, կամ անոր մեկնաբանութեան մասին...:*

ԱՐՓԻ ԹՈՓՈՑԵԱՆ

# ՄԱՐՄԱՐԱ

## ԾՈՒՇԱՏԵՏՐ

## ՄՇՈՒՇԸ

*Մասնաւորաբար ձմրան օրերուն, երբեմն, առտուները, սովորականէն ալ աւելի կանուխ ժամերուն, աչքերս կը բանամ չոգենաւներու սուլոցները լսելով: Հեռուէն հասնող եւ կարճ ընդհատումներով կրկնուող սուլոցները, որոնք կարծես օդը կը ճեղքեն եւ տխուր ազազակներու նման կը լեցնեն նաեւ սենեակս: Կը հասկընամ տակաւին աչքերս իսկ բանալէ առաջ: Մշուշ կայ: Ծովուն վրայ մշուշ կայ: Ցամաքին վրայ մշուշ կայ: Բայց մանաւանդ ծովուն վրայ մշուշ կայ: Եւ չոգենաւները կը քալեն առանց իրենց ճամբան տեսնելու: Կը քալեն կարծես մութին մէջ: Մութ մը, որ գոնէ այս անգամ սեւ չէ, այլ ճերմակ է: Մութ մը որ կարծես լուսեղէն է:*

*Չոգենաւներուն այդ ազիզորմ ճիչերը անորոշ անհանգստութիւն մը կը պատճառեն ինծի, կարծես վախի զգացում մը կը սպրդի հոգիիս ներս: Օ՛, անշուշտ, ես սա սենեակին մէջ չատ ապահով եմ, ո՛չ մէկ վտանգ կը սպառնայ ինծի: Եւ մինչեւ որ քիչ վերջ փողոց իջնեմ ու ճամբայ ելլեմ, արդէն մշուշը մեծ մասամբ փարատած պիտի ըլլայ: Այնուհանդերձ անհանգստութիւն մը կը համակէ հոգիս: Ինչո՞ւ:*

*Մինչդեռ եթէ քիչ վերջ փողոց իջնեմ, ու փոխանակ զիս խմբագրատուն տանող կառքէն ներս մտնելու, քալեմ մինչեւ ծովեզերք, ու պահ մը կանգնիմ ծովուն դիմաց, դիտեմ թէ ես որքան զեղեցիկ պիտի գտնեմ այդ մշուշը: Կրնա՞մ արդեօք բառերով նկարագրել թէ սա իմ ամէնօրեայ տեսարանը այս առաւօտ ինչպիսի նոր զեղեցկութիւն մը զգեցած պիտի ըլլայ իր վրայ իջած թեթեւ մշուշին մէջէն: Ոեւէ նկարիչ կրնա՞յ արդեօք նոյն հարազատութեամբ կտաւի մը փոխանցել այս կէս թափանցիկ տեսարանը որ իմ ամէնօրեայ համայնապատկերիս այս առաւօտ տուած է երազային տարածութիւն մը, անիրական չեշտ մը, արբեցով համայնապատկերին մէջէն բոլոր պտոյտ ու կոչտ ղոյները և ամէն ինչ թաթխելով սպիտակախառն թափանցիկ թախիծի մը մէջ: Թախիծ: Ո՛չ: Չեմ կարծեր: Սպիտակախառն է, բայց թախիծ չէ: Սպիտակ չղարչը, որուն եռին մնացած է հիմա համայնապատկերը, կամ որով ծածկուած է համայնապատկերը, թախիծ չէ, այլ այն թափանցիկ վարագոյրն է, որ կը ծառայէ միաժամանակ թէ՛ ցոյց տալու, թէ՛ բան մը թաքցնելու, աւելի ցանկալարոյց, աւելի համայիչ դարձնելով այն զեղեցկութիւնը, որուն վրայ իջած է:*

*Մչո՛ւշ:*

*Գիտեմ թէ հիմա սա դիմացէն անցնող նաւուն նաւապետը ինձմէ բոլորովին տարբեր բան մը կը տեսնէ մշուշին մէջ: Ան վտանգ մը, սպառնալիք մը կը տեսնէ այդ մշուշին մէջ: Իր դիմաց հիւսուած առժամեայ պատ մը: Ան ժամանակ չունի տեսնելու թէ որքա՛ն զեղեցիկ է այդ մշուշը: Կամ նոյն իսկ եթէ տեսնէ, տակաւին իրեն պիտի յիշեցնէ թէ որքան մահացու է զեղեցկութիւնը: Բայց պիտի չտեսնէ: Մշուշը իրեն համար այն կերպընկալ չըզարչր չէ, զոր ես կը տեսնեմ ու կը չոյեմ մշուշին մէջ: Մշուշը նաւապետին հոգիին մէջ յուզում կամ հիացում չի յառաջացներ: Նաւապետը կրնայ նոյնիսկ հայհոյել բնութեան հասցէին, կամ փոխանակ ապստամբ ոգիով հայհոյելու, կրնայ ջերմեռանդօրէն աղօթել որ սա մշուշը փարատի ժամ առաջ: Մինչդեռ բնութիւնը ականջ չունի նաւապետին համար: Ոչ ալ ինծի՝ հակառակ որ հիմա ես բնութեան կողքին կանգնած եմ: Բնութեան հոգը չէ ո՛չ նաւապետին նզովքը, ո՛չ իմ հիացումս: Բնութիւնը, նկարիչի մը նման հակած է իր գործին վրայ ու կարծես հիացիկ ակնարկներով կը նայի անոր: Ան ալ, վստահ եմ, զեղեցիկ կը գտնէ իր մշուշը: Եւ իր ձեռքերով կը չոյէ այդ մշուշը, հոսկէ հոնկէ ձեւ կուտայ անոր, ինչպէս իր խմորած կաւին ձեւ կու տայ քանդակագործը: Հոսկէ մշուշի կտոր մը կը փրցնէ, անդին մշուշի կտոր մը կը փակցնէ: Հոսկէ կը ծակէ մշուշը, անդիէն քիչ մը աւելի կը խտացնէ զայն: Այս կողմէ թեթեւ կարմիր մը կը ձգէ մշուշին վրայ, միւս կողմը՝ դեղինով մը կը ներկէ: Այս կողմէն յանկարծ չունչ մը կը փչէ մշուշին վրայ ու զայն ամպի մը նման անդին կը քշէ: Ցետոյ կը տանի ու զայն կը նստեցնէ քլուրի մը խորը, հոնկէ ալ կը ղրկէ դէպի քլուրի մը կատարը: Օ՛ Մայր Բնութիւն, Խենթ Բնութիւն, ո՛վ գիտէ ան որքա՞ն կը սիրէ այս խաղը, ի՛նչպէս կ'արբենայ իրական պատկերներէն ստեղծած իր անիրական ու երազային պատկերներով: Վարը, մարդոց պղտոտաներուն վրայ կառքեր իրարո՞ւ կը բախին, ծովերուն վրայ նաւեր իրարու վրա՞յ կ'ելլեն, օդանաւերը օդակայանին հարթակին վրայ անչարժութեա՞ն կը դատապարտուին, բնութեան հոգը չէ: Թող մարդիկ քանի մը ժամ յարգեն բնութեան այս բեմադրութիւնը եւ պատուհանի մը եռեւէն դիտեն միայն: Մարդոց տեղափոխութիւնը պահ մը թող կանգ առնէ, մարդիկ պահ մը յարգանքով դադրեցնեն իրենց զբաղումը, որովհետեւ դուրսը չոգիներու ու ամպերու պարիկները պար բռնած են եւ միչտ չէ որ անոնք այսպէս պար կը բռնեն:*

*Ես, որ տակաւին կառքիս դուռը չեմ բացած եւ անձանձրոյթ հիացումով կը նայիմ մշուշին եռեւէն յայտնուող կէս – տեսարանին, բնաւ անհամբեր չեմ, որովհետեւ դիտեմ որ մշուշը անպայման պիտի փարատի քիչ վերջ, մանաւանդ որ դիտեմ թէ մշուշէն վերջ անպայման արեւ պիտի ծագի կամ – կապոյտ երկնքի մը վրայէն: Միայն թէ երանի՛ թէ չտիպուէր աճապարել, չտիպուէր հոսկէ հոնկէ առնել: Երանի՛ թէ ժամացոյցը գոնէ կէս ժամուան համար կանգ առնէր:*

*Բայց ... կարելի չէ: Ժամացոյցը կը բանի: Կը բանամ կառքիս դուռը եւ տեղս կը դրաւեմ կառքիս մէջ: Այդ վայրկեանէն անդին, ես ալ մշուշին կը նայիմ նաւապետին աչքերով: Կը վախնամ: Մշուշին մէջ կը սկսիմ տեսնել սպառնալիք:*

Ռ. Հ.

# ՄԱՄՈՒԼ

## «RADIKAL / LIBERATION»

## «ԶՈՒՐԱՆԱՆՔ ՀԱՑԿԱԿԱՆ ՅԱՒԸ»

*Ինչպէս գրած էինք («Ցառաջ» փետր. 6), «Լիպերասիոն» թարգմանաբար հրատարակած էր «Ռատիքալ» թերթին մէջ լոյս տեսած թուրք դասախօս՝ Աչմէյա Ինսէլի յօդուածը: Եթէ 100% հայկական տեսակէտ չի բաժներ, ան բաւական լրջախոհ հատատումներ կ'ընէ, որոնց կ'արժէ անդրադառնալ:*

*Սկիզբը, ենթադրեալ բացատրութիւններ կուտայ Ֆրանսական Հանրապետութեան քուէարկութեան մասին, օրէնքին տարածութեան եւ «անվնաս բնոյթին» զոր կ'ուզենայ Ֆրանսական կառավարութիւնը: Բայց, ինչ այդքան ալ անվնաս չի նկատեր եւ կը խորհի որ իրաւական բաւական կշիռք ունեցող հիմ կրնայ ծառայել եւրոպական այլ նախաձեռնութիւններու:*

*Ողբերգական դէպքերու ընթացքին իրենց ինչքերը կորսնցուցած անձերու ժառանգորդները կրնան փորձութիւն գտնել դիմելու: Նոյնիսկ եթէ գատերը բանի մը չյանգին, կը գրէ, մնայուն պալար մը կը կազմեն Թուրքիոյ համար, որ կը ստիպուի պաշտպանողականի վրայ պըտնըտող երկրի մը դերը խաղալ միջազգային բեմի վրայ, որպէս մնայուն ամբաստանեալ մը: Այս նախատեսելի յետաչրջումին դիմաց, Թուրքիա կը վարուի ըստ իր նախընտրած առածներէն մէկուն, որ կը հաստատէ թէ «ուրացումը քոջին միջնաբերդն է». ու դատախազը կը չարունակէ: Ոչ միայն ոմանք կ'ուրանան Հայերու կրած վայրագութիւնները, բայց, իշխանութեան գլուխ գտնուող ազգայնական աջին առաջադրած ձգտումն է՝ ճանչնալ ցեղասպանութիւն մը, բայց «Հայերու կողմէ գործուած թուրք կամ մահմետական բնակչութիւններու դէմ»: Ճիշդ է, որ կ'ըսէ, հայկական զինեալ խմբակներ բնակչութիւն ջարդեցին, երբ ռուսական բանակներու յառաջապահ դիրքերու վրայ էին, բայց, տակէ մեկնելով ըսել թէ Հայերու կողմէ ծրագրուած ցեղասպանութեան քաղաքականութիւն մը կար, սահման մըն է զոր ազգայնական Թուրքերը դիւրութեամբ կ'անցնին: Իդդիրի մէջ, Հայաստանի հետ սահմանագլուխը, քանի մը ամիս է յուչարձան մը ու զայն կը նստեցնէ բլուրի մը խորը, հոնկէ ալ կը ղրկէ դէպի բլուրի մը կատարը: Օ՛ Մայր Բնութիւն, Խենթ Բնութիւն, ո՛վ գիտէ ան որքա՞ն կը սիրէ այս խաղը, ի՛նչպէս կ'արբենայ իրական պատկերներէն ստեղծած իր անիրական ու երազային պատկերներով: Վարը, մարդոց պղտոտաներուն վրայ կառքեր իրարո՞ւ կը բախին, ծովերուն վրայ նաւեր իրարու վրա՞յ կ'ելլեն, օդանաւերը օդակայանին հարթակին վրայ անչարժութեա՞ն կը դատապարտուին, բնութեան հոգը չէ: Թող մարդիկ քանի մը ժամ յարգեն բնութեան այս բեմադրութիւնը եւ պատուհանի մը եռեւէն դիտեն միայն: Մարդոց տեղափոխութիւնը պահ մը թող կանգ առնէ, մարդիկ պահ մը յարգանքով դադրեցնեն իրենց զբաղումը, որովհետեւ դուրսը չոգիներու ու ամպերու պարիկները պար բռնած են եւ միչտ չէ որ անոնք այսպէս պար կը բռնեն:*

*Ես, որ տակաւին կառքիս դուռը չեմ բացած եւ անձանձրոյթ հիացումով կը նայիմ մշուշին եռեւէն յայտնուող կէս – տեսարանին, բնաւ անհամբեր չեմ, որովհետեւ դիտեմ որ մշուշը անպայման պիտի փարատի քիչ վերջ, մանաւանդ որ դիտեմ թէ մշուշէն վերջ անպայման արեւ պիտի ծագի կամ – կապոյտ երկնքի մը վրայէն: Միայն թէ երանի՛ թէ չտիպուէր աճապարել, չտիպուէր հոսկէ հոնկէ առնել: Երանի՛ թէ ժամացոյցը գոնէ կէս ժամուան համար կանգ առնէր:*

*Բայց ... կարելի չէ: Ժամացոյցը կը բանի: Կը բանամ կառքիս դուռը եւ տեղս կը դրաւեմ կառքիս մէջ: Այդ վայրկեանէն անդին, ես ալ մշուշին կը նայիմ նաւապետին աչքերով: Կը վախնամ: Մշուշին մէջ կը սկսիմ տեսնել սպառնալիք:*

Ռ. Հ.

բարձրացած է «Ոչեկոչում Հայերու զոհած Ջարդերուն», զոր տեղւոյն մամուլը «ցեղասպանութեան յուշարձան կը կոչէ»: 43 մեթր բարձրութեամբ 5 սուրեր կը բարձրանան, որպէսզի տեսնուին սահմանին միւս կողմէն, մինչեւ Երեւան: Պաշտպանութեան նախարարը մտադիր է «ցեղասպանութեան ոչնկոչման յուշարձաններ» բարձրացնել այլ քաղաքներու մէջ: Մերժելով ճանչնալ «ցեղասպանութիւն» բառին գործածութեան պատշաճութիւնը, մեհեաններու նեցուկով, ժխտողական պահանջքին կ'անցնինք, առանց դիտակցելու որ այդպէս գործելով, ան Ֆաքթօ ընդունած կ'ըլլանք ցեղասպանական իրողութիւնը: Կարելի չէ հաստատել սոյդ կերպով որ Հայերու 1915-ի տեղահանութիւնը ցեղասպանական քաղաքականութիւն մըն էր, բայց, տեղահանութեան այդ քաղաքականութեան գործադրութեան մէջ, իշխանութեան մէկ ճիւղը «Միութիւն եւ Յառաջդիմութիւն» կուսակցութեան հակակշռին տակ եղող, ճամբայ հանեց դժոխային մեքենան իր «Յատուկ կազմակերպութեան» միջոցաւ: Այդ չրջանի Օսմանեան պատասխանատուներէ ոմանք խորհեցան որ «ի շահ պետութեան» նախընտրելի է ոչ միայն տեղահանել, այլեւ ֆիզիքապէս բնաջնջել Հայերու մէկ մասը: Կայսրութիւնը կորնչելու խելագարութեամբ կ'ապրէին: Իրենց այդ քսամնեայ գործունէութեան մէջ, օղնութիւնը վայելեցին կարգ մը քիւրտ խմբակներու: Մինչեւ 70-ական թուականները, ամչկոտ լռութիւն մը կը քօղարկէր Թուրքիոյ մէջ այդ ցաւոտ էջը: Պաշտօնական պատմութեան մէջ չէր խօսուեր, բայց, կիսապաշտօն պատմութեան մէջ յաճախ կը գործածուէր «փոխադարձ Ջարդեր» որակումը: Պաշտօնական տեսակէտներու պատմաբանները 300 հազար հայ մեհեաններու մասին կը խօսէին: Ուրիչներ, աւելի ուշ, ընդունեցան 500, նոյնիսկ 800 հազար զոհերու թիւը, ինչ որ կը նշանակէ Անատոլուի հայ բնակչութեան գրեթէ կէսը: Բայց, Թուրքիոյ մէջ, ոչ մէկ տեղ այդ զոհերուն յիշատակին արձան մը կայ: Մեր հայ հայրենակիցներուն մէջ, ոմանք ծնողք, մօտաւոր կամ հեռաւոր ազգականներ կորնչուցած են տեղահանութեան չրջանին: Պէտք չէ՞ որ անոնց ալ յիշատակը յարգենք: Թուրք ընկերութիւնը ուրացման տագնապ մը կ'ապրի: Ամէն կողմէ կը բողոքեն Ֆրանսայի դէմ: Բայց, Թուրք ձախին միտքը չի դար անգամ որ Հայերը ամբաստանող յուշարձաններու բացումով ոտնակոխ կ'ընենք Հայերու յիշողութիւնը: Բացի քանի մը քայլ պատմաբաններէ որոնք կ'արտայայտուին եւ կը գրեն տեղահանութեան ոճիրներուն մասին, Թուրք ձախը ծաղկեպսակ մը դրած է հայ զոհերու յիշատակին:

Երբ, վաղը, ԱՄՆ, Մեծն Բրիտանիա, իտալ եւրոպական այլ պետութիւններ կամ Պարլամաստան եւ Սուրիա Ֆրանսայի նման որոշում մը քուէարկեն, աւելի մեծ եռանդով եւ կիրքով պիտի կազմակերպենք, դրօշակներ պրենք: Այս կոյր իրարանցումը, որուն կ'ընկերանայ նահանջի ազգայնական պաթոս մը, ցուցադրութիւնը չէ՞ մեր ընկերա – պատմական ծանր տադնապին:

*
**

**«LA CROIX»** (1er février)

## LA FRANCE ET LA MEMOIRE TURQUE

Այս խորագրին տակ, Պրիւնօ Ֆրաճա չատ դիպուկ խմբագրական մը տորադրած է, ուր նախ հարց կու տայ թէ Ֆրանսա սխա՞լ քայլ մը առաւ պաշտօնապէս ճանչնալով հայկական ցեղասպանութիւնը, ապա կ'անդրադառնայ Թրքական վրիժառու հակազդեցութեանց եւ հակասական կը գտնէ որ, Ֆրանսա Թշնամին նկատուի Թուրքիոյ, երբ այնքան չատազով եղած է անոր անդամակցութեան Եւրոպական Միութեան:

Պատմականը կ'ընէ Ֆրանսական օրէնքին հռչակման, նչելով նաեւ թէ այդ օրէնքին բնագրին մէջ Թուրքիոյ անունն իսկ չկայ: Ամէնէն հետաքրքրական հատուածը կը վերաբերի եղրակացութեան, զոր կու տանք բնագրին լեզուով. –

En Turquie, la question arménienne est un tabou absolu. Le fameux «travail de mémoire», nécessaire en pareil cas, auquel les Allemands d'après-guerre ont su se livrer, jamais la Turquie ne s'y est résolue. L'Etat et la société turcs n'ont pas le monopole de cette incapacité à gérer leur passé dans la loyauté et le courage. Ce n'est pas un hasard si ce pays où les droits de l'homme continuent d'être quotidiennement violés refuse de se pencher sur son passé. Laissant à d'autres le soin de combler ses trous de mémoire.

*
**

Նոյն թիւին մէջ սակայն, այլ էջեր ալ կան, որոնք տարբեր բան կ'ըսեն: Սահմանադրական Խորհուրդի նախկին անդամ մը՝ Ժակ Ռոպէր կը գտնէ որ Ժողովնէրը (իմա՝ Խորհրդարանը), հարկ եղած ձեռնհասութիւնը չունին Պատմութիւնը դրելու համար: Կը ճղդէ որ օրէնքը չի նախատեսեր գործադրութեան կանոն մը եւ կ'աւելցնէ որ ինչո՞ւ օրէնքներ չհրատչակել նաեւ գամպոճեան ցեղասպանութեան կամ Զէչէնիոյ իրադարձութիւններուն մասին:

Ուրիչ էջ մըն ալ, տնտեսական հարցերու նուիրուած, կը ծանրանայ ջնջուած պայմանագրերու վրայ եւ անոնց հետեւանքներուն: Կը դրէ թէ կեսարիա հաստատուած էլեկտրականութեան ընկերութիւն մը յայտարարած է թէ կը դադրեցնէ իր ներածումները Ֆրանսայէն ու կ'աւելցնէ ձեռք առնուած միւս պատժամիջոցները:

Լուսանցքի վրայ կու տայ նաեւ կարգ մը ծանօթութիւններ, ինչպէս 1915-ի տեղահանութեան վայրագ պայմանները, Թուրքիոյ հայ գաղութին վիճակը եւ Լ. Ղարաբաղի հակամարտութիւնը:

# ՀԱՑԱՍՏԱՆ

## Հ. Յ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ 110-ԱՄԵԱԿԸ ՆՇՈՒԱԾ

*Կուսակցութեան անդամներու, արտասահմանէն ժամանած պատուիրակներու եւ հիւրերու, այլ կուսակցութիւններու ներկայացուցիչներու մասնակցութեամբ, Երեւանի «Մոսկուա» կինօթատրոնի սրբահին մէջ փետրուար 2-ին հանդիսաւոր կերպով նչուած է Հ. Յ. Դաշնակցութեան 110-ամեակը:*

*Հ.Յ.Դ. Հայաստանի Գերագոյն Մարմնի ներկայացուցիչ Արմէն Ռուստամեանի բացման խօսքէն ետք, Ազգ. ժողովին նախագահ Ա. Խաչատրեան: Օրուան բանախօսութիւնը րրած է Հ.Յ.Դ. Բիւրոյի ներկայացուցիչ Հ. Մարգարեան որ Դաշնակցութիւնը համարած է «այն բաղաքական – մարտական ուժը, որ առաջին աշխարհամարտի թոհուբոհուվ կարողացաւ փրկել Հայաստանն ու հայ ժողովրդին վերջնական ոչնչացումից, որ ծնունդ տուեց անկախ պետականութեանը, մի պետականութիւն, որ հիմնական երաշխիքն ու ապաւէնն էր վաղուայ Ազատ, Անկախ, Միացեալ Հայաստանի»: Ելոյթին մնացեալ մասին մէջ անդրադառնալէ ետք Ջաւախքի Հայերուն ներկայի դժուարութիւններուն, ընդգծած է Հայաստանի մէջ ՀՀՇ-ական եւ «ռեւանչիստ» ուժերու վերադարձի վտանգը, ընկերա-տնտեսական ծանր վիճակը, արտագաղթը ,կաչառակերութիւնը:*

*Ազգ. ժողովին նախագահը նոյն օրը ընդունած է այս առթիւ Սփիւռքէն ժամանած պատուիրակներու խումբ մը:*

## ԴՐԱՄԱԿԱՆ ՆՊԱՍՏ ՀԱՑ ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐՈՒՆ

*ԱՄՆ-ու Հայ Օգնութեան Հիմնադրամի աջակցութեամբ եւ ամերիկահայ խումբ մը գիտնականներու նախաձեռնութեամբ հիմնուած Գիտութեան եւ կրթութեան հայկական ազգ. հիմնադրամին նպատակն է հայաստանեան գիտութեան եւ հետազօտական աշխատանքներու զարգացման համար ապահովել անհրաժեչտ նիւթական միջոցները: Այսպէս, անցեալ տարի Հիմնադրամին ներկայացուած են 80 ծրագիրներ, որոնցմէ 22-ին ընթացք տրուած է:*

*Փետր. 2-ին, Գիտութիւններու Ազգ. Ակադեմիային մէջ այդ նպաստներուն արժանացած գիտնականներէն իւրաքանչիւրին յանձնուած է հինգ հազարական տոլար:*

*
**

## ՀԱՑ ԵՒ ՌՈՒՍ ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԸ ԿԸՆԴԼԱՑՆԵՆ ՇՓՈՒՄՆԵՐԸ

*Հայաստանի մէջ կը ստեղծուի Ռուսաստանի բժչկա-թէքնիքական գիտութիւններու ակադեմիայի բաժանմունք մը: Նորաստեղծ բաժանմունքի փոխ-նախագահուհի Մաւչէն Բոստանջեանի կարծիքով այս նոր կառոյցը թոյլ կու տայ վերականգնել հայ եւ ռուս մասնագէտներու երբեմնի գիտական կապերը, ի մի բերելով աւելի քան 30 ծանօթ բժչկ – գիտնականներ:*

*
**

## ՆՈՐ ՋՐԱՄԲԱՐՆԵՐ ԿԸ ԿԱՌՈՒՑՈՒԻՆ

*Արագածոտնի չրջանը հողային ու կլիմայի պայմաններով տարբեր է Հանրապետութեան միւս մարզերէն եւ այդ պատճառով իսկ ոռոգման ջուրի ստացման եւ բաչխումի յաւելեալ դժուարութիւններ առկայ են: Կը տուժեն մասնաւորապէս Արզնի – Շամիրամ ջրանցքէն սնուող ծայրամասի համայնքները՝ Արուճ, Շամիրամ, Նոր Ամանոս, Նոր Եդեսիա եւլն.: Հոս կորսուած ջուրի տոկոսը կը հասնի մինչեւ 40-60%-ի: Ներկայիս մարզին մէջ ձեռնարկուած է ոռոգման համակարգի վերանորոգման եւ կառուցման ծրագրի՝ մասնակցութեամբ Համաչխարհային Դրամատան, Հիւսիս-արեւմտեան չրջաններու գիւղազարգացման, «Շէն» կազմակերպութեան, Ընկերային ներդրումներու հիմնադրամին եւ միջազգային այլ կազմակերպութիւններու: 2000-ի ընթացքին վերականգնուած են Ապարանի, Հալաւարի, Վ. Բազմաբերդի եւ Կաքաւաձորի ջրամբարները: Ներկայիս կ'ուսումնասիրուին 20 նոր ջրամբարներու կառուցման եւ նոր ջրագիծերու ստեղծման ծրագիրները:*

---

Ի ՑՈՒՇ ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ 44-ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ

# ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ

**ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ**

### ՕՐԵՐԸ ԻՐԻԿՈՒՆ Կ'ԸԼԼԱՅԻՆ ՄԽԱԼՈՎ...

Երկու նորընծաներուս աչխատանքը երթալով կը ծանրանար: Մեր գլխուն փաթթած էին դիչերային հերթապահութիւնը, որ յաճախ կը տեւէր կէս դիչերէն ալ անդին: Օր կ'ըլլար որ տպագրական մեքենան անդամ կը զարձնէինք, իբրեւ գըրասա, ինչպէս խեղճ Աատուր աղբարը: (Ելեկտրաշարժ մեքենան արդիլուած էր):

Հերթապահութիւնը կը կատարէինք օր ընդմէջ: Բայց ընդհանրապէս երկուքս միասին կ'ըլլայինք, չատ անգամ ալ տըպարանը պարակելով, - բազմոցի մը կամ սեղանի մը վրայ, լրագիրներու մէջ փաթթուած: Բ. դրան պողոտայէն մինչեւ մեր բնակարանը՝ կէտիկ վազա, վերէն վար քրքանոց էր, եւ մին – մինակ պատանի մը կրնար փորձանքի հանդիպիլ այդ կէս ժամուան ճամբուն վրայ: Շուն-չնուո՞ր կը պակսէր մութ փողոցներու ամայութեան մէջ, դիչերը ուշատեն...

Դիչերներուն ամէնէն անտանելին Ուրբաթ օրն էր, երբ Սուլթանը Ելլտըզի մզկիթը կ'երթար հանդիսաւոր աղօթքը կատարելու: Իրիկունը կուգար պաչտօնական աղդը.

– «Երկ ,Ուրբաթ, Սէլամլըքի արարողութիւնը կատարուեցաւ մեծ հանդիսաւորութեամբ ... Վեհափառ Սուլթանը փառաւոր կառքի մը մէջ քաղմած... Հիւրերուն մէջ կը նչմարուէին պելժիական, գերմանական, աւստրիական դեսպանները... Մզկիթէն դարձին Ն. Կ. Վեհափառութիւնը կայսերական պալատին մէջ» եւ այլն:

Գեղամ լարուած ուչադրութեամբ, հատիկ հատիկ թարգմանելով ամէնէն վարպետ զրաչարին կուտար: Փորձը կը քերէին, կը կարդար: Ցետոյ ինծի կուտար կարգալու: Եթէ երրորդ մը, չորրորդ մը գտնէին, անոնց ալ ստուգել կուտար: Երկրորդ փորձ, յետոյ բազդատութիւն: Եւ բոլոր գործերը վերջացած ըլլալով, դէպի տուն, կէս գիչերին կամ աւելի ուչ:

Ձամբան, յանկարծ կասկած մը կը կըծէր Գեղամին միտքը.

– «Վեհափառ»ին «հ»ն «ճ»ի կը նմանէր, ուչադրութեամբ կարդացի՞ր, «հօ» էր թէ «ճէ»:

– Ճիշդ էր, Վեհափառ. «վ»ն ալ գըլխագիր, վստահ եմ:

– «Կայսերական»ին «ս»ն կորած կ'երեւար:

– Ես վերջին անդամ փոխել տուի, «ս» էր:

– «Աւստրիական դեսպան»ը «առեւտրական» չարուած չըլլայ...

– Ո՛չ, ո՛չ, «աւստրիական» էր, փորձն ալ չատ մաքուր հանուած:

Գեղամ սովորութիւն ունէր բոլոր փորձերը, ձեռագիրները եւ թարգմանած թերթերը տուն տանելու եւ նորէն աչքէ անցընելու, որպէսզի սխալ մը սպրդած չըլլար թարգմանութեան, չարադրութեան կամ սրբագրութեան մէջ: Եթէ այդ գիչեր մինակը կարդացած ըլլար եւ վերաքննութեան առեն փոքր կասկած մը ունենար որեւէ պաչտօնական, նոյնիսկ երկրորդական լուրի, բառի մասին, կը վերադառնար տպարան եւ կը ստուգէր: Ու ճարահատ, գիչերն ալ հոն կ'անցընէր: (Շատ չանցած տունէն անկողին մը պիտի բերէր, ուր հանդիպողը կը պառկէր):

Իր կասկածամտութիւնը հիւանդագին հանգամանք մը առած էր աւելի վերջը, երբ քանի մը նչանաւոր վրիպակներ սահեցան հարեւան թերթերուն մէջ:

Այդ լրագիրներուն ամէնէն լուրջը, «Իւզանդիոն», որուն վրայ չորս աչքով կը հսկէր Իւզանդ էֆէնտին (Քէչեան), օր մը Ա. էջին վրայ տպած էր նուագահանդէսի մը նկարագրութիւնը: Լրատուն կ'ըսէր թէ պեղեցիկ ծաղկեկողով մը նուիրուեցաւ արուեստագէտ օրիորդին: Ո՛րկէ ուր, «ծաղկեկողով» բառին ամօթխած «Ղ»ը կամացուկ մը իր տեղը տուած էր անպատկառ «կ»ի մէ...

Ուրիչ թերթ մը, «Մանզումէ», ուր Յակոբ Տէր – Յակոբեան կը կատարէր նոյն աչխատանքը ինչ որ Գեղամ, Վիլհելմ կայսեր յիչատակարան – աղբիւրին բացման առթիւ սահեցուցած էր նոր բառ մը, «Ցիչարձան»: Շարուած առեն, այս բառը կը գտնուէր տողին սկիզբը: Էլէրը մեքենան դրուած եւ տպուած պահուն, «Ց» տառը կ'իյնայ եւ թերթը լոյս կը տեսնէ փառաւոր «իչարձան»ով մը... (Թերթը խափանուեցաւ, տնօրէնն ու խմբագիրն ալ բանտարկուեցան, քանի մը չաբաթ վերջը ներում ստանալով, չնորհիւ ազգու միջամտութեանց):

*
**

Նուագ տաժանելի էր գրաքննութեան տաղտուկը, որ մասնաւորապէս կը խաչէր երկու տաքարիւն խմբագիրներս, յօդուած մը, լուր մը, քառ մը աւելի փրկելու, նորութիւն մը աւելի քչելու համար:

Նախապէս ունէինք միայն մէկ գրաքննիչ, Հանրածանօթ Մինաս էֆէնտին, որ խմբագրատան տանդուխներէն վեր կը բարձրանար կաղալով, աչ ձեռքը միչտ տաթաոին կոճակներուն վրայ, ծերացած հազ մը կոկորդին մէջ:

Հազիւ սենեակին առջեւ հասած, մէկ ոտքը դէպի միւքարան, ձայն կուտար.

– Սա փորձերը, ձեռագիրները պատրաստեցէք, այսօր չուտ պիտի երթամ: Տիգրան էֆէնտի, չաքարը քիչ սուրճ մը:

Ինք չէր որ կը կարդար, այլ կարդալ կուտար, երբեմն Գեղամին, աւելի չատ ինծի:

– «Ընկերային յառաջդիմութեան գըլխաւոր պայմանն է ազատութիւնը»...

– Զեղա՛ւ, չեղա՛ւ, չըտըրտը՞ն մը. Տիգրան էֆէնտի, կը քնանա՞ս: «Ազատութիւն»ը սրբէ՛, չո՛ւտ, «ընկերային»ն ալ «կրթական» ըրէ:

– «Ազատութիւն»ը սրբեցինք, լաւ. ի՞նչ դնենք տեղը: Ծօսքը կէս մնաց...

– «Դպրոց» ըսէ, «ուսում» ըսէ, բա՞ռ կը պակսի: Շարունակէ, տղաս, ուչ պիտի մնամ:

(Շար. 10)

## Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ՇԱԲԱԹ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ 10

Տօն Սրբոց՝ Սարգսի Զօրավարին եւ որդւոյ նորա Մարտիրոսին եւ Զորեբաստաան գինուորաց:

*Ժամը 10-ին պատարագ կը մատուցուի: Կ՝ պատարագէ՝*

ՆԵՐՍԵՀ Ծ. ՎՐԴ. ԲԱՂՈՒՃԵԱՆ

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ 13,

Տօն Սրբոց Սուքիասեանց Վկայիցն

*Ժամը 16·30-ին, երեկոյեան ժամերգութիւն, Տեառնընդառաջի նախատօնակ, Աղաւնատան եւ Մոմավառութիւն կը կատարուի:*

ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ 14,

Տեառնընդառաջ

Տօն Քառասնօրեայ Գալստեանն Քրիստոսի ի Տաճարն

*Ժամը 10-ին պատարագ կը մատուցուի: Կը պատարագէ՝*

ՄԻՒՌՈՆ ՎՐԴ. ԳԼՎԼԳԵԱՆ

## Ս. ՅԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

ՍՈՒՐԲ ՍԱՐԳԻՍ

ՇԱԲԱԹ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ 10,

Տօն է Սուրբ Սարգսի

*Այս առթիւ Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր եկեղեցւոյ մէջ պատարագ կը մատուցուի առաւօտեան ժամը 10-ին:*

*Կը պատարագէ՝*

*ԻՍԱՀԱԿ Ա. ՔՀՆՑ. ՀԷՔԻՄԵԱՆ*

ՏԵԱՌՆԸՆԴԱՌԱՋ

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ 13,

*Ժամը 16-ին ժամերգութիւն կը կատարուի որու ընթացքին Տեառնընդառաջի նախատօնակ Աղաւատան եւ մոմավառութիւն տեղի կ՝ունենայ:*

ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ 14,

Տեառնընդառաջ

*Այս առթիւ Լիոնի Սուրբ Յակոբ Մայր եկեղեցւոյ մէջ առաւօտեան ժամը 10-ին պատարագ կը մատուցուի:*

*Օրուան պատարագը կը մատուցանէ՝*

*ԻՍԱՀԱԿ Ա. ՔՀՆՑ. ՀԷՔԻՄԵԱՆ*

(Շար.՝ Ա. ԷՎԷՑ)

*յաճախ Վոսփորի ափերը չունէ կ՝առնեն, օգտուելու համար առեւտրական այն չուկայէն, զոր Փարիզ բացաւ իրենց, ճանչնալով 1915-ի Հայոց ցեղասպանութիւնը եւ կատզեցնելով Անգարան: Թուրքերը այն առեն ջնջեցին բոլոր պայմանագրերը, հարիւրաւոր միլիոն տոլարի գործառնութիւն: Ֆրանսական Լըֆիէր հրապայլը մերժուեցաւ եւ հրապարակը մնաց գերմանական Լէոփարին:*

*Գերմանիա, կը շարունակէ Գանար, որ դանց առած է Հայոց ցեղասպանութեան ճանաչումը, կ՝ուզէ օգտուիլ կացութենէն, պայմանաւ որ չկրկնուի դիւանագիտական միջադէպը, որ վերջ տուած է գերմանական պատուիրակութեան այցելութեան: Անգամներէն մէկը՝ կանայ եբեսիոհան Անժելիքա Պէր կարմիր-դեղին-կանաչ լաչակով մը ներկայացած է եւ թուրք Ծորհրդարանի նախագահը՝ Համան Կիւլէյ (ծայրայեղ ա՛ջ) հրաւիրած է դինքը որ հանէ: Ան ալ պատասխանած է որ իրաքեան Քիւրտիստան սպաննուած իր մէկ բարեկամին նուէրն էր: Անմիջապէս թուրքերը վերջ տուած են հանդիպումին եւ պատուիրակութիւնը վերադարձած է: Այս պատմութիւնը մեծ համոյք պատճառած է ճարտարարուեստի Ֆրանսացի գործատէրերուն եւ Գանար կ՝եզրակացնէ. – «On se console comme on peut»:*

***

*Աւելցնենք, որ դինամիթերքէն, այլ պօյքոթներէն վերջ, Փետր. 6-ին, Անգարա որոշած է չմասնակցիլ մարզական բոլոր հանդիպումներուն որոնք տեղի կ՝ունենան Ֆրանսա: Ընդրոյ առարկայ հանդիպումները կը վերաբերին մարզանքի, աթլէթիզմի, պասքինթոնի, ըմբշամարտի, գահոյկի եւլն.: Մարմնամարզի եւ երիտասարդութեան ընդհ. անօրէնը յայտարարած է նաեւ որ Ֆրանսական խումբերը պիտի չհրաւիրուին Թուրքիա եւ մարզական որեէ ապրանք ալ պիտի չգնուի Ֆրանսայէն:*

## ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ

*ԿԱՊՈՑՏ ԽԱՉԻ Փարիզի «Ա. Թադէոսեան» մասնաճիւղի ժողովը Շաբաթ, Փետրուար 10, ժամը 14-30-ին Հայ Մշակոյթի Տան մէջ*

17, rue Bleue, Paris 9e

## ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

*Հայ Աղքատախնամ Ընկերակցութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուիրատուութիւնները Հոկտեմբերէն Դեկտեմբեր.–*

*Պարոն Վահէ Զիլինկիրեան 100 Ֆր., Տոքթ. Սերժ Գազանճեան 2·000 Ֆր., Տիկին Նուարդ Պօյաճեան 2·500 Ֆր., Պր. Եղուարդ Տէր-Յակոբեան 300 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Պետրոսեան 500 Ֆր., Պր. Ժագ Տէյիրմէնճեան 200 Ֆր., Պր. Փիէր Թերզեան 300 Ֆր., Պր. Պերնար Ժամկոչեան 50 Ֆր., Տիկին Քրիսթիան Ռոչ 1·000 Ֆր., Պր. Խակար Համալեան 400 Ֆր., Օր. Արսինէ Հանէսեան 500 Ֆր., Պր. Ռընէ Զաքճեան 300 Ֆր., Տիկին Անն Թուրչուճեան 1·200 Ֆր., Պր. Շառլ Մարտիկեան 100 Ֆր., Պր. Ժագ Փոսթոյեան 500 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Ֆիլիփ Փիլիպպոսեան 100 Ֆր., Պր. Ժան Մեկինկէր 100 Ֆր., Տիկին Մարի Յովհաննէսեան 100 Ֆր., Պր. Պերնար Ֆեվրիէ 100 Ֆր.:*

(Շար.՝)

MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE D'ALFORTVILLE

ԱԼՖՈՐՎԻԼԻ ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՑԹԻ ՏՈՒՆ

La M.C.A. d'Alfortville a le plaisir de vous inviter

à la **Conférence — Débat**

**«LES BENEFICES D'UNE EDUCATION BILINGUE»**

par GILBERT DALGALIAN

Docteur en linguistique

**le Vendredi 9 février à 20 heures 45**

à l'occasion de la parution de son ouvrage :

**«Enfances plurilingues — Témoignages pour éducation bilingue et plurilingue»**

*«...Tout enfant devenu bilingue dans une ambiance d'affectivité positive acquiert par là-même la capacité d'apprendre d'autres langues avec aisance et rapidité...»*

L'auteur dédicacera son livre

9, rue de Madrid - 94140 ALFORTVILLE

☎ 01 43 76 55 89 - Fax: 01 43 78 66 64

## ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

*Կապոյտ Խաչի Պօմոնի մասնաճիւղի վարչութիւնը ննջեցեալ ընկերուհիներուն յիշատակին կատարուած հոգեհանդիստան եւ մատաղօրհնութեան առթիւ մեծ նորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուիրատուութիւնները.– Տէր եւ Տիկին Ժանօ Ղազարեան, Տէր եւ Տիկին Ժագ Մարկոսեան 500-ական Ֆր., Տիկին Լիւսի Գուլումեան, Քիւրտօղլեան ընտանիք, Տէր եւ Տիկին Տիգրան Արսլանեան 300-ական Ֆր., Տէր եւ Տիկին Ռոպէր Սարաճեան, Օր. Էվլին Մարգարեան, Տէր եւ Տիկին տը Լիւքա, Պր. Տիգրան Զազարեան, Տէր եւ Տիկին Սանտալեան 200-ական Ֆր., Տէր եւ Տիկին Ժագ Սարաճեան, Տէր եւ Տիկին Եղուարդ Տէմիրճեան, Օր. Մարի Տօրումեան, Տիկին Թամար Արսլանեան, Տիկին Բարիս Արմաղանեան, Օր. Ժոէլ Սարաճեան, Տիկին Ազատուհի Տէր-Վարդանեան, Տէր եւ Տիկին Իպրաղեան, Տէր եւ Տիկին Գուրթուզեան, Տիկին Ազատուհի Քէհէեան, Տիկին Պեհիկեան, Տէր եւ Տիկին Ֆրեմի Տէրտէրեան, Գիւլճեան ընտանիք, Օր. Մարի Գուլումեան, Տէր եւ Տիկին Կալեանց, Տէր եւ Տիկին Գէորգեան 100-ական Ֆր.:*

## Communiqué de Presse

Au lendemeain de la promulgation par le Président de la République de la loi sur la reconnaissance du génocide arménien, Pierre LELLOUCHE, député des 8ème et 9ème arrondissements de Paris, qui s'est beaucoup impliqué pour cette cause, est heureux de vous convier à

**UNE REUNION AVEC LES PARISIENS D'ORIGINE ARMENIENNE**

**le jeudi 15 février à 20 heures**

**Aux «Diamantaires»**

60, rue La Fayette, 9ème

Contact :

Guillaume HAMALIAN

01 53 24 90 04

guillaumh@yahoo.fr

VANIA GRIGORIAN

FLORA BAGHDASSARIAN

Peintres originaires d'Arménie

Exposent leurs œuvres

au **Centre Culturel Saint-Mesrob**

**Exposition: du 5 au 10 février**

Tous les jours, de 17h à 20h

Adresse: 10 bis, rue Thouin, Paris 5e

M° Cardinal Lemoine / Monge

— Entrée libre—

*ՄԿՆԻԿ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ*

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԲԱՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՇԱՐՔ

## ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԻՆԱՒՈՒՐՑ ՊԱՐԵՐԸ

աւոնց պահանջքն ու կարեւորութիւնը նոր սերունդի մօտ

*Բանախօս՝* ՌՈՒԴԻԿ ՀԱՐՈՑԵԱՆ

Պարուսոյց – քանիահաւաք

*Ուրբաթ, Փետրուար 9, ժամը 20·30-ին*

«Ալեֆ Մաւուկեան» *Մշակութային Կեդրոնը*

118, rue de Courcelles — 75017 PARIS

*— Մուտքը ազատ է —*

* * * * *

*ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊԱՐԻ ԵՐԵԿՈՑ*

Մաւուկնե՛ր, տարեցնե՛ր, վա՛րժ պարողներ, պարզ պարողնե՛ր,

## ԵԿԷ՛Ք, ՊԱՐ ԲՌՆԵՑԷ՛Ք

Պարուսոյց՝ ՌՈՒԴԻԿ ՀԱՐՈՑԵԱՆ

*Նուագածուներ՝* Փաքրիճ Քուսիկեան (*դուդուկ*)

Ազատ Գումրեան (*դհոլ*)

Արա Սերովբեան (*դուդուկ*)

*Ուրբաթ, Փետրուար 16, ժամը 20-էն 22*

*Հայ Ուսանողական Ոստան*

57, boulevard Jourdan — 75014 PARIS

*Մասնակցութեան սակն է 30 Ֆր.*

**TISSUS DES URSULES**

**Tout le décor de la maison**

**Siège Social 9, rue J. Duclos**

**42400 St-Chamond**

**SAINT-ETIENNE**
**SAINT-CHAMOND**
**CANNES LA BOCCA**
**VILLENEUVE-LOUBET**

LE COMBAT COURAGEUX DE TOUT UN PEUPLE POUR PRESERVER SON IDENTITE NATIONALE ET SA LIBERTE DE CONSCIENCE

# VARTANANTZ

**PIECE EN 2 ACTES EN ARMENIEN**

**(Traduction en français à Issy-les-Moulineaux)**

Auteur : **Pasteur MARGOSS VEKILIAN**

Adaptation et mise en scène : SARKIS KEUSHKERIAN

**VENDREDI 23 FEVRIER à 20 heures 30**

SALLE VOLTAIRE — ALFORTVILLE

**JEUDI 8 MARS à 20 heures 30**

AUDITORIUM — ISSY-LES-MOULINEAUX

——— P.A.F. 50 F ———

Renseignements & réservations :

— **ALFORTVILLE : 01. 48. 93. 99. 88**

— **ISSY-LES-MOULINEAUX : 01. 47. 36. 02. 50**

**Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»**
**83, rue d'Hauteville — 75010 PARIS**
**SIRET : 571 027 317 000 15** **Commission paritaire : No 55935**

ՈՒՐԲԱԹ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ 9
VENDREDI
9 FEVRIER
2001

LE NUMERO : 6,00 F

# ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻԱՔԵԱՆ (1884-1957)

# HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 1·400 Ֆ· — Վեցամսեայ : 725 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1·650 Ֆ· (Ամէնօրեայ առաքում)
1·500 Ֆ· (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ·
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·099 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 76e ANNEE — N° 20.099

## ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑ

### ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՈՒԺԱՆԻՒԹԻ ՊԱՐՏՔԻՆ ՄԱՍԻՆ ՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹԻՒՆ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ՀԵՏ

Հայաստան եւ Ռուսաստան համաձայնութեան մը յանգած են հայաստանեան ուժանիւթի պարտքին մասին, ինչ որ թոյլ պիտի տայ Երեւանի կապ եւ հիւլէական վառելանիւթ առանձ չարունակելու: Հարցը կը վերաբերի 23 միլիոն տոլարի պարտքի մը որ փոխարժէքն է Ռուսաստանին 1999-էն ի վեր պնուած կապին եւ հիւլէական վառելանիւթին:

## «ՔՄԷՆՓՐԷՍ»

(փետրուար 7 / 8)

### Ա.ԺԿ-Ի ՄԱՄՈՒԼԻ ԱՍՈՒԼԻՍԸ

Ա.ԺՄ-էն անջատուած խումբը մամուլի ասուլիսի մը, փետրուար 7-ին, յայտնած է թէ պառակտումին ընթացքը սկիզբ առած էր տակաւին 1998 թուականէն: Նշուած է թէ Դաւիթ Վարդանեանի նախաբար դառնալը պատճառներէն մէկը եղած էր: Եւ կուսակցութեան 11-րդ համագումարին որոշ անդամներ արդէն դժգոհութիւն յայտնած էին: Ինչ կը վերաբերի նոր հիմնուած Ա.ԺԿ-ին, անոր նախաձեռնողները ըսած են թէ չեն պատրաստուիր ընդդիմութեան համար ընդդիմութիւն դառնալ, միայն քննադատելով իշխանութիւնը, այլ ծրագրեր, լուծումներ կ'առաջարկեն եւ մօտ օրէն կը ներկայացնեն Սահմանադրութեան իրենց նախագծին տարբերակը:

*
**

### ՎԱՐՉԱՊԵՏ Ա. ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ «ՀԱՆՐԱՊԵՏԱԿԱՆ» ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵՆԷՆ ՀԵՌԱՑԱԾՆԵՐՈՒ ՄԱՍԻՆ

Ա. Բագրեանի, Ա. Սարգսեանի եւ կարգ մը այլ գործիչներու Հանրապետական կուսակցութենէն հեռանալուն մասին, վարչապետ Ա. Մարգարեան բացատրական գնահատում ընելով հանդերձ, նշած է որ կուսակցութեան մէջ մնալ – չմնալը իւրաքանչիւր անհատի իրաւունքն է: Ան չէ նշած թէ այդ հեռացումները չեն նշանակեր որ կուսակցութիւնը կը խախտի, 10 տարիներու ընթացքին զարգացման գետնի վրայ չեղումներ չեն եղած: Մայիսէն ի վեր, կուսակցութիւնը յստակացուցած է իր դիրքը, որ այսօրուան իրավիճակի մէջ ալ չէ փոխուած: Անոնք որոնք համաձայն չէին, կ'ըսէ վարչապետը, վերջին ութ ամիսներու դոր – ծունէութեան, կրնային արտայայտուիլ, բայց, հեռացողները այդ ուղղութեամբ քան մը չըսին, միայն Ա. Բագրեանն է որ պաշտօնէն հրաժարելէ եւս, յիշեցուց որ Հայաստանը իրաւական երկիր չէ: Ա. Մարգարեան կ'ընդունի տակաւին որ թերութիւններ կան:

## ԿԵՑՑԷ՛ ՖՐԱՆՍԱՆ

«Ֆիկարօ» (փետրուար 8) կ'արձագանգէր այն ցոյցին, որ տեղի ունեցած էր նախորդ օրը Երեւան «Կեցցէ՛ Ֆրանսան» լոզունգներով: Քանի մը հարիւր հոգի, մանաւանդ մանուկներ մեծարած են Ֆրանսան 1915-ի Հայկական ցեղասպանութեան ճանաչման համար: Մշակոյթի նախարարութեան մէկ ներկայացուցիչը՝ Յարութիւն Թամազեան յայտարարած է որ Ժապ Շիրաքի անունը «չատ սիրելի է բոլոր Հայերու սրտին»: Ցոյցին ընթացքին Երեւանի պարկ դպրոցի մը աշակերտները ծաղկեփունջեր զետեղած են Ֆրանսայի դեսպանատան առջեւ:

## ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

### ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

*Ա.ԺԲ.Է.Ս ՍԻՐՎԷՆ պատարան ներկայացաւ Զորեքշաբթի, Փետր· 7–ին, Է.Վ.Թ-ի դատին վերակսումին առթիւ: Նիստը չատ կարճ տեւեց տակաւին եւ նախագահուհին՝ Սոֆի Փորթիէ յաջորդ նիստը նշանակեց Մարտ 12–ին, Թոյլ տալու համար Սիրվէնի եւ իր փաստաբաններուն որ պաշտպանութեան Թղթածրարը պատրաստեն: Այժմ, բուն հարցը կը վերաբերի Սիրվէնի մէկ ծոցատետրին, ուր չուրջ 200 անձնաւորութեանց հասցէներն ու հեռաձայնի թիւերը կան: Ասոնց մէջ կան, ձախէն թէ աջէն, ծանօթ դէմքեր քաղաքական, ոստիկանական, ճարտարարուեստական եւ այլ մարզերու: Անունները կը վերաբերին իր ունեցած չփումներուն նախքան փախուստ տալը 1997–ին: Չի նշանակեր անշուշտ որ բոլորն ալ դործ ունեցած են Է.Վ.Թ–ի հարցին հետ, բայց եւ այնպէս ընդհանուր մտահոգութիւն մը կը տիրէ անոնց մօտ: Այդ ծոցատետրին բովանդակութեան հրապարակումը («Մաչ»ի եւ «Փարիզիէն»ի կայքէջերը) վարնոց քայլ մը կը նկատուի, բայց արդէն իսկ հասցէագրուած անձերը արդարացումներ կուտան: Է.Ր – Փ. – Է.Ր Ֆելիքս Օպէրժէ կը ճշդէր «կարելի է որ մէկը ձեզի հեռաձայնէ, չի նշանակեր որ անոր հետ կը պահիք»: «Լիպերասիոն» նշուած անձերէն ոմանց մօտ հարցախոյզ մը ըրած է եւ հրատարակած անոնց պատասխանները (Փետրուար 8): Հարցաքննուած այդ անձերուն մէջ են· – Փիլ Մենաժ, Ֆ· Միթերանի դրասենեակի նախկին պետ, Ժան – Քրիսթոֆ Միթերան, Ալէն Մաուըէն, Իվ Կալան, Ժերար Լոնկէ, Ֆր· ա'Օպէր, Հերվէ տը Շառէթ, Ժիլպէր Պօ, Մարի – Ֆրանս Կառօ: Ծոցատետրին մէջ կան նաեւ Փասքուա ընտանիքին, հայր եւ որդի, հեռաձայնի բոլոր թիւերը: Սիրվէն կաշառակերութեան հսկայ գանգի մը կեդրոնը կը դասնուի· – Էլֆթոլի ընկերութիւն (400 միլիոն տրուած է Նատհիմ Օչիի, իրաքցի գործարար մը, լոնտոնաբնակ եւ բարեկամ Փասքուայի), Օսքար, այս անունին տակ 200 միլիոն բաշխուած է զանազան անուններու, Թոմսընի Ֆրեկաթները (46 միլիոն Տիկին Տըվիէ – Ժոնքուրի), Լէօնա զտարանը եւ 1000 Մինոլ կայաններն են 200 միլիառ ֆրանքի, մինորդները իրենց մէջ բաժնուած են 256 միլիոն ֆրանք, ասոնց մէջ՝ Տիէթըը Հոլճըը, Քոհլի կուսակցութեան մօտ գործարար մը, Էլֆ Աքիթէնի դուիցերական ճիւղը որ տասնեակներով չինծու աշխատանք վճարած է, Էլֆի Վենեզուէլա հաստատումն ալ 28 միլիոն ֆրանք կարաք արժած է:*

*ՓԱՐԻԶԻ թաղապետական ընտրութիւնները կը լրջօրէն կը մտահոգեն աջը, քանի վերջին հարցախոյզերն ալ կը հաստատեն որ ան պիտի կորսնցնէ Փարիզը: Ոչ ոք կը հաւատայ որ Սեկէն (4-րդ դիրքի վրայ, 18–րդ թաղամասին մէջ) կրնայ յաղթել, մինչ ինք կը մերժէ իր գործելակերպը փոխել: Շիրաք ալ համոզուած է այլեւս, որ չատ յոյս չկայ եւ սկսած է մտածել յետ - Սեկէնն չրջանի մը մասին, երկու չրջաններու միջեւ որպէս ճոքէր ունենալով Տիկին Ֆրանսուազ մը Փանֆիլօ: Ջանք կը թափուի չահելու դոնէ 12-րդ թաղամասը, որ սկզբունքով ձախի ձեռքը պիտի անցնի: Ժան Թիպէրի լայն գործունէութիւն ցոյց կուտայ եւ Մոնմարթրի (Փետրուար 8) Քրիսթին Կարէ կը դրէր թէ այս վերջինը մեծ յոյսեր դրած էր Հայաստանի նուիրուած (կ'ակնարկէ Անիի) ցուցահանդէսին այցելութեան վրայ, Փետրուար 13–ին, ուր պիտի հանդիպի Շիրաքի:*

*ՇԱՐՈՆ, ընտրութենէն անմիջապէս յետոյ Լացի Պատը գնաց, խորհրդանշական*

### ԼՂՀ ՊԱՏՈՒԻՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ ՓԱՐԻԶԻ ՄԷՋ

*Ղարաբաղեան պատուիրակութեան փաթիլ ներկայութիւնը առիթ է որ հանդիպումներու, այցերու օրակարգերու վրայ, ԼՂՀ-ն տեղ ունենայ զանազան ձեւերով: Պատուիրակութեան այցին նախօրեակին, Փետրուար 1-ին Առնուվիլ լը Կոնէսի քաղաքապետ Պ. Պլազիի ներկայութեան «Ասիան Հայաստանի համար» կազմակերպութիւնը Ղարաբաղին նուիրեց չնչառական կազմած մը, մանկական հիւանդանոցին համար: Ներկայ էին Հայաստանի դեսպանը է. Նալպանտեան եւ ԼՂՀ ներկայացուցիչ Ա. Յարութիւնեան: Գործիքը կ'արժէ հարիւր հազար Ֆրանք:*

*Յաջորդ օրը ժամանեց պատուիրակութիւնը եւ նոյն կէսօրին վարչապետ Ա. Դանիէլեան ու Ֆինանսներու նախարար Ս. Թեւոսեան հանդիպում ունեցան աւելի քան երեք տասնեակ Ֆրանսացի եւ Ֆրանսահայ գործի մարդոց հետ: Վարչապետը ներկայացուց ԼՂՀ-ի տնտեսական կացութիւնը, հարկային համակարգը, ներդրումներու նպաստաւոր պայմանները:*

*Նոյն օրը երեկոյին պատուիրակութիւնը հանդիպում ունեցաւ Իսի լէ Մուլինոյի քաղաքապետ Ա. Սանթինիի հետ, գործակցութեան հիմ ստեղծելու նպատակով: Հանդիպումին Ա. Սանթինի Իսիի պատուոյ չքանչանը յանձնեց ԼՂՀ վարչապետին:*

*Փետրուար 3-ին Ա. Դանիէլեան հանդիպում ունեցաւ Հ. Բ. Ը. Մ-ի նախագահին եւ անդամներուն հետ: Իսկ Փետր· 4–ին զարաբաղեան պատուիրակութիւնը մասնակցեցաւ Ալֆորվիլ - Օշական քաղաքներու զուգորդումի հանդիսութեան, ապա կէսօրին հանդիպում ունեցաւ «Շէն» Միութեան ղեկավարներուն հետ:*

*Պատուիրակութեան այցերու ծրագրին մէջ առնուած էր Դպրոցասէր վարժարանն ալ ուր անոնք գային Փետրուար 6–ի առաւօտուն: Նոյն իրիկունը պատուիրակութիւնը հանդիպում ունեցաւ Հ. Ց. Դ. անդամներուն հետ:*

Լ. Ղ. Հ

*Տեղեկատուական Գրասենեակ*

### ՓԱՐԻԶՈՒՄ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԴԵՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ՀՀ ՆԱԽԱԳԱՀ ՌՈՊԷՐ ՔՈՉԱՐԵԱՆԻ ՖՐԱՆՍԱՀԱ ԿԱՑԱՐԵԼԻՔ ՊԵՏԱԿԱՆ ԱՅՑԻ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ

*ՀՀ նախագահ Ռոպէր Քոչարեանը պետական այցով գտնուելու է Ֆրանսիայում նախագահ Ժագ Շիրաքի հրաւէրով ս.թ. Փետրուարի 12–ից 16–ը:*

*Այցի ընթացքում Հայաստանի Հանրապետութեան Նախագահը հանդիպումներ է ունենալու Ֆրանսիական Հանրապետութեան Նախագահ Ժագ Շիրաքի, Վարչապետ Լիոնէլ Ժոսփէնի, Սենատի նախագահ Քրիսթիան Փոնսըլէի եւ Ազգային ժողովի նախագահ Ռեմոն Ֆորնիի հետ:*

*Նախագահ Ռոպէր Քոչարեանի պատուին Պետական ճաշ է տրուելու Էլիզեեան Պալատում՝ Ֆրանսիական պետութեան ղեկավար Ժագ Շիրաքի կողմից:*

*Փարիզի Քաղաքապետարանում կազմակերպուելու է հանդիսաւոր ընդունելութիւն՝ Հայաստանի Նախագահի պետական այցի առթիւ:*

*Ռոպէր Քոչարեանը հանդիպումներ կ'ունենայ Ֆրանսիայի Սենատի եւ Ազգ· ժողովի Ֆրանսիա – Հայաստան բարեկամական խմբերի, Ֆրանսիական գործարար շրջանակների հետ:*

*Հայաստանի նախագահը ներկայ կը գտնուի Փետրուարի 13–ին Փարիզի Աստուածամօր տաճարում կայանալիք հանդիսաւոր համերգին՝ նուիրուած Հայաստանում Քրիստոնէութեան որպէս պետական կրօն հռչակման 1700–ամեակին, Հայաստանի Պետական Երգչախմբի կատարմամբ:*

*Նախատեսւում է Նախագահ Ռոպէր Քոչարեանի հանդիպումը Ֆրանսահայ համայնքի ներկայացուցիչների հետ:*

*Փետրուարի 15–ին, Պետական այցի շրջանակներում, Հայաստանի Հանրապետութեան Նախագահը կ'այցելի Լիոն, որտեղից Փետրուարի 16–ին կը վերադառնայ Երեւան:*

Փարիզ, 6 Փետրուար 2001

## «ՈՒԱՇԻՆԿԹՐԸՆ ԹԱՅՄԶ» ԿՐ ԹԵԼԱԴՐԷ ՁԱՆՁՆԱԼ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

*Ամերիկեան մամուլին ծանօթ այս անունը Փետրուար 5–ի թիւին խմբագրականը յատկացուցած է Հայերու ցեղասպանութեան նիւթին: Այդ դրութեամբ յանձնարարուած է ԱՄՆ-ու նոր նախագահին որ չուշանայ ճանչնալու 1915-ի իրականութիւնը: Թերթը որ Ճ. Պուչի դաշափարակից ու գօրավիգ է, անցեալին խստիւ քննադատուած է Պ. Գլինթընի այդ հարցին մէջ կիրարկած քաղաքականութիւնը, որպէս սկզբունք զուրկ տրամարանութեան արդիւնք:*

*«Ուաշինկթըն Թայմզ»ի նոյն խմբագրականով ցաւ յայտնուած է որ Ֆրանսա Հայոց ցեղասպանութեան ճանաչումով բարոյական առաջնորդի դերը ստանձնեց, մինչդեռ ԱՄՆ-ու Գոնկրէսն ու Սպիտակ Տունը չկրցան նոյն հաստատութիւնը ցոյց տալ:*

*«ԱՄՆ արժանի են այնպիսի նախագահի մը որ կարճ ժամանակի տնտեսական չահերը չի զերադասեր բարոյական մարզին» ըսուած է հոն:*

# Ի՛ՆՉ Կ՛ԸՍԵՆ ՖՐԱՆՍԱՑԻՆ, ՀՐԵԱՆ, ՀԱՅԸ, ԹՈՒՐՔԸ

## ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԹԵՐԶԵԱՆ ՂՕՂԱՆՋ ԾԻՇԱՏԱԿԻ

ԵԴՈՒԱՐԴ ԱԽԱԳԵԱՆ

*Թուրք մամուլի անուններուն Յունուար 18-էն ի վեր ցեղասպանութեան նիւթին յատկացուցած աննախընթաց տեղը տեսնելով կարելի չէ այլ բան եզրակացնել, քան՝ այն որ իսկապէս ասելի կարեւոր ու նաեւ ծանրակշիռ խնդիր դոյութիւն չունի այդ չրջանակին համար: Ճիշդ է որ յատկացուած տեղը լայն մեծամասնութեամբ մը կը զբաղեցնէ կաղապարներու կրկնութեան նպատակով. սակայն, ուշագրաւ է որ թուրք մամուլի անուններ սկսած են դիմել ոչ թուրք անձնաւորութիւններու թրքամէտ կարծիքին ալ որուն կ'արձագանգեն զանձ զանոդի տրամադրութիւններով:*

*Փետրուարի առաջին չաբաթավերջին, «Հիւրրիյէթ» Ֆրանսացի չորս մտաւորականի արտայայտութիւններուն յատկացուած լման էջ մը ունի. այդ մտաւորականները (որակումը թրքական թերթին է) կը կոչուին Ալէքսանտր Ատլէր (խմբագիրը «Գուրիէ էնթէրնասիոնալ»ի), Ժագ Ամալրի (նախագահ Միթերանի խորհրդական – դրող), Տոմինիք Մուազի (Միջազգային յարաբերութիւններու Ֆրանսական հիմնարկին վոխ – նախագահ) եւ Օլիվիէ Ռոա (Մէյհն-Արեւելքի, Կովկասի, Իրանի մասնագէտ): Ասելորդ է ըսել որ չորսն ալ դէմ արտայայտուած են Ֆրանսայի ճանաչումին:*

*Առաջինը՝ Ա. Ատլէր ցեղասպանութեան ճանաչումին թեր քաւէարկած Ֆրանսայի քաղաքական դէմքերուն 20%-ը միջազգային քաղաքականութեան մասնագիտական կը ներկայացնէ: Մնացեալ 80%-ին համար ալ կ'ըսէ թէ անոնց միակ նպատակը վարկաբեկել էր Թուրքիան որուն Եւրոպայի մէջ ներկայութեան դէմ են: Ինք Հայաստան – Թուրքիա հարցին լուծումը կը տեսնէ երկխօսութեան հաստատման ու նիւթին պատմաբաններու, մտաւորականներու կողմէ քննարկումին մէջ: Իր՝ Ա. Ատլէրի միջազգային քաղաքական հմտութեան մասին դաղափար ունենալու համար կը բաւէ կարդալ թէ Հայերու ցեղասպանութիւնը միջազգային առեւտուր տանելու եւ անով Թուրքիան ամբաստանելու նպատակին բուն ակբը Խորհրդային Միութիւնը եղած է...: Ան նոյնիսկ մարդկային իրաւանց մարզին մէջ Հայաստանը կը զետեղէ որպէս հաչիւ տալու պարտաւոր երկիր, քանի որ Խորհրդարանին մէջ ապանուած է Ազգային ժողովին նախագահը Կ. Դեմիրճեան եւ հայ մարտիկները զօրավիզ կանգնած են Ադրբեջաններուն որպէսզի Վրաստանի այս ամէնէն բարօր նահանգը անջատուի անկէ: Իսկ հայ պաղտնի սպասարկութիւնները կ'ամբաստանուին նախագահ Ալիեւի ու Շեվարնաձէի մահափորձերուն զօրակցելու յանցանքով, եւ այլն: Ատլէր եւս կ'ակնարկէ Լ. Տէր - Պետրոսեան - Ռ. Քոչարեան տարբերութեան, ասելցնելով որ Ֆրանսայի ճանաչումը «ապուշ նուէր» մըն էր ներկայի նախագահին:*

*Ինք կը հաւատայ որ ժողովրդավար Թուրքիա մը հայկական հարցը պիտի լուծէ. իսկ Ֆրանսա, արդէն կը թուի որ այդ «անհերթէթ քաւէարկութեամբ» կորսընցուցած է իր մէկ բարեկամն ու դաշնակիցը: Ա.յսուհանդերձ, կ'ուզէ որ իր թուրք բարեկամները պիտանի թէ «կայ այլ Ֆրանսա մըն ալ որ գիրեթիք կը սիրէ եւ զօրակից չէ ներկայի կատարուածին»:*

*Ժ. Ամալրի լսելով հանդերձ թէ չի փափաքիր «հոգեբանական այս առամ»ի մասին լայն մեկնաբանութիւն տալ, տեղին կը դատէ «էջերը դարձնել». ժողովուրդները պարտաւոր են առաջ նայելու. Ֆրանսա – Թուրքիա դաշինքը Եւրոպայի միութեան համար մեծապէս կարեւոր է, իսկ Թուրքիա մեծնալու անհատնելի կարողականութիւն ունի: «Այս պատճառով, նման բաներ հարկ է ետին ձգել»:*

*Տ. Մուազը լսելով հանդերձ թէ Ֆրանսա հայկական չատ հզօր լոպիի մը առջեւ խոնարհեցաւ, Թուրքիոյ կը թելադրէ կեդրոնանալ Եւրոպայի անդամակցութեան վրայ: Կ'աւելցնէ թէ Ֆրանսայի ճանաչումը կընայ նաեւ Թուրքերը առաջնորդել իրենց յիշողութեան հետ դէմ առ դէմ մնալու, կարգ մը ինքնութեան հարցեր լուծելու եւ դէպի յետ – քէմալական չրջան անցք կատարելու:*

Օ. Ռոա միայն քուէի հեռանկարով կը բացատրէ «ճանաչումի արարքը: Կ'ըսէ թէ աւելի անհերթեթ բան չի' կրնար ըլլալ, քան՝ այդ քուէարկութիւնը, երբ կան բազմաքական Ֆրանսացիներու, Ռուանտայի, Ալժերիոյ կոտորածները: «Հետեւանքը այն եղաւ որ դիւանագիտութիւնը ոտքի կոխան եղաւ» կ'ըսէ մասնագէտը:

***

Գրեթէ զուգահեռ դիրքերէ ու ժխտումի չատ աւելի բուռն արտայայտութիւններով Թուրք լրագրողուհիի մը պատասխանած է հրեայ իրաւագէտ Մորտօ Տինար («Միլլիյէթ» Փետրուար 4): Հայերու պնդումներուն մէջ ամէնէն ծանրը կը նկատէ, զոհերու թիւէն աւելի, բնաջնջումի նպատակը: Ատոր դէմ ընդվզումը դինքը մղած է արտայայտուելու, որովհետեւ «ցեղասպանութիւն» որակումը իրեն համար անընդունելի է: Կը թելադրէ նախ Ֆրանսայի հարց տալ քաղաքավարութեամբ թէ այդ որակումը ի'նչ ազդակներով գործածած է, ապա պատասխան չատանալու պարագային, դիմել Լահէյիատեանին: Որպէս Հրեայ վիրաւորական կը գտնէ ամէն կոտորած «ցեղասպանութիւն» որակելու հակումը: Ան կը հարցնէ թէ այդ ընդհանրացումով Հրեաներու դէմ գործուա՞ծն է որ հասարակ բանի մը կը վերածուի. պատասխանը դրական է: «Չեմ կրնար հանդուրժել բառին այլասերումին» կ'ըսէ Մ. Տինար, աւելցնելով որ «գերմանացի» բառը ժխտական առընչութիւններու ամբողջ պարունակ մըն է իրեն համար:

***

Ֆրանսայի կողմէ 1915-ին ճանաչումին յաջորդած ազմուկ – ազազակին մէջ հետաքրքրութեան առարկայ է այդ մասին անցեալին գրած, արտայայտուած դիմքերու հակազդեցութիւնը: Ընկերարան Թ. Աքչամ անոնցմէ մէկն է որ ցեղասպանութիւն կոչելով հանդերձ Օսմանեան կայսրութեան մէջ Հայերու դէմ գործադրուածը, զայն կը բացատրէ Թրք. ինքնութեան չապաղումով, եւ այլն: Ան արտայայտուելով Թրքական հեռատեսիլի կայանէ մը, նախ չեչտած է թէ Թուրքիոյ հանրապետութեան չրջանին պատահած բան չէ, այլ Օսմանեան կայսրութեան, աւելի ճիշդը՝ Իթթիհատի մէկ թեւին. ապա հարկաւոր նկատած է «մարդկութեան դէմ գործուած այս մեծ ոդբերգութեան համար ներողութիւն խնդրել: Ոչ միայն Հայերէ ու Հայաստանէն, այլեւ մինչեւ այսօր Աւստրալուի մէջ նման ոդբերգութիւններ ապրած բոլորէն»:

«Եթէ Թուրքիա իր պատմութեան ամօթալի այս էջը չաջողի մէկդի դնել, իր դրացիներուն հետ ալ աւելի կանոնաւոր չարաբերութիւններ կրնայ մշակել: Եթէ Թուրքիա կուզէ ժողովրդավարութիւնն ու մարդկային իրաւունքները գերիշխան դարձնել, պէտք է կարենայ անվերապահօրէն խօսիլ իր պատմութեան մէջ մարդկային իրաւունքներու ոտնակոխումի երեւոյթներուն մասին» ըսած է ան. ինչ կը վերաբերի հողային պահանջի նիւթին, դանոնք իրականութեան հակասող եւ «անլուրջ» որակած է:

***

Նոյն մամուլին մէջ հետաքրքրական նորութիւն մըն է տեսնել նիւթին մասին Սփիւռքէն Հայու մը նամակը, ուղղուած Թուրք լրագրող Տօղան Հէփէքի («Միլլիյէթ» Փետրուար 4). այդ կարգի նամակներ պատահած է որ տեղ գտնեն Թուրք մամուլի էջերուն մէջ, սակայն, միայն թրքամէտ թեզեր արտայայտող: Այս անգամ Ս. Սողոմոնեան անուն Հայ մը էլեկտրոնիկ փոստով գրած է թէ վերջին օրերու Թուրք մամուլը ալեկոծուած է Հայկական հարցով, զոր նոյն լրագրողն ալ Հ.Յ.Դ.ի եւ Ռ. Քոչարեանի նիւթը կը նկատէ. Ընթէ եռք վաղամեռիկ բանաստեղծ Անդրանիկ Թերզեանը ծնուել է 1927 թ. Սիրիայի Հալէպ քաղաքում: 1942 թ. աւարտել է տեղի վեցամեայ վարժարանը, 1945-ին Ամերիկեան գոլէժը: 1946թ. Հալէպում լոյս է տեսել նրա բանաստեղծութիւնների առաջին ժողովածուն «Արեւելք» խոբագրով:

1946թ. Անդրանիկ Թերզեանը ընտանիքով հայրենադարձուել է, ընդունուել երեւանի պետական համալսարանի բանասիրական ֆակուլտետը: Երկու տարի անց, 1948թ. Երեւանում վերահրատարակուել է նրա «Արեւելք» ժողովածուն: 1949թ. Ա. Պուշկինի ծննդեան 150-ամեակի կապակցութեամբ համալսարանում յայտարարուած գրական մրցանակաբաշխութիւնում Անդրանիկ Թերզեանի «Պուշկինի արձանի մօտ» բանաստեղծութիւնը արժանացել է երկրորդ մրցանակի:

1952թ. Անդրանիկ Թերզեանը հրատարակութեան պատրաստեց իր բանաստեղծութիւնների երկրորդ ժողովածուն «Երգեր» խորագրով, որը, ցաւօք, լոյս տեսաւ նրա ողբերգական մահից յետոյ: 1952թ. Անդրանիկ Թերզեանը աւտովքարի զոհ դարձաւ: Յետագայում, յետմահու, մեզ մօտ, երեւանում, հրատարակուել են երկու գիրք՝ «Ցուշաբարը» (1955թ.) եւ «Բանաստեղծութիւններ»ը (1967թ.):

***

*Պատերազմից յետոյ էր: Երկրորդ կուրսում: Լաբարանի դուռը բացուեց, եւ ներս մտան երկու հիանալի հագնուած, գծաւոր կոստումներով, ճերմակ վերնաչապիկով, փողկապով, փայլուն կօշիկներով եւ... ժպտադէմ: Մեր նոր ընկերներն էին՝ Հալէպից հայրենադարձուած Անդրանիկ Թերզեանը եւ Աբրահամ Ալիքեանը: Մի տարի անց Աբրահամը Մոսկուա գնաց... Մեզ մնաց միայն Անդրանիկի անմոռաց ընկերութիւնը եւ դա ըմբռչխնելու չատ կարճ տարիները:*

*Մենք՝ թչուառ ուսանողներս, հին կարկատած պիջակներով ու տափատաններով, մաչուած, ծակ-ծակ կօշիկներով, կիսաքաղց, հոգսաչատ, տխուր ու անժպիտ, ապրում էինք ամբողջ աչխարհից կտրուած, անտեղեակ, ինքներս մեր մէջ փլուած, եւ ահա Անդրանիկը իր հագուստ-կապուստով, իր ազատ մտքերով ու երազանքներով, մշտական բարի ժպիտով, պայծառ աչքերի կրակներով դրաւեց մեզ, հիացրեց որպէս անսովոր ու տարաչխարհիկ մի յայտնութիւն: Մենք հասկացանք, որ կեանքը այս չէ, ինչի մէջ մենք տապակուում ենք, որ կայ մի ուրիշը՝ ազատը, պայծառը, լուսաւորը: Աւելացրած եւ այն, որ Անդրանիկն աւարտել էր Հալէպի վարժարանը եւ Ամերիկեան գոլէժը, լեզուներ գիտէր, իսկ մենք՝ ընդամէնը կիսատ-պռատ ինչ-որ մի ջնդ...*

*Ես եւ նա ինչպէս մտերմացանք, ընկերներ դարձանք, չեմ յիչում: Իսկական մտերմութիւնը, ընկերութիւնը կարծես երբեք սկիզբ չի ունենում եւ չի էլ վերջանում, թէկուզ բազում տարիներ անցնեն...*

*Այդ ժամանակ մեր ընտանիքն ապրում էր Կոնդում, խարխուլ ու անհրապոյր, դրեթէ դատարկ տանը: Հայրս թողել էր ընտանիքը, եղբայրս ազատախոհութեան համար տասը տարով բանտարկուել էր եւ մահացել աքսորում: Ահա այս դաժան, խաւար օրերին էր, որ Անդրանիկը լոյսի ու յոյսի նման մտաւ մեր տունը: Նոյն տարիքին էինք, բայց նա աւագ եղբօր պէս հովանի, թեւ ու թիկունք էր ինձ համար եւ հեղինակութիւն: Հալէպում 46-ին լոյս էր տեսել նրա առաջին ժողովածուն՝ «Արեւելքը» եւ մեր «տեղական», այսինքն՝ կուրսային բանաստեղծների համար նա արդէն հեղինակութիւն էր...*

*Սիրում էր բանաստեղծութիւններ արտասանել, մեզ համար դեռ անծանօթ, արդեւտած՝ Վարուժան, Սիամանթօ, Սեւակ: Մեր կուրսի աղջիկները ո'չ լաւ էին հագնւում, ո'չ էլ կեանքի պայմաններն էին բարւոք, բայց լաւատես էին, չատ ռոմանտիկ: Սիրում էր երգել նրանց համար ժողովրդական, բայց ամէնից չատ՝ Սայեաթ-Նովա.*

Դուն պատուական ջավահիր իս,
էրնեկ ֆու առնդիր՞ն ըլի.
Ով կու գնէ, ախ չի հաշի,
Վա՛յ ֆու կորցնողին ըլի...

*Երգում էր տարուած, պայծառ, չարժուն աչքերը տամկանում էին, ինքը յուզում էր, չրջապատը մոռացած՝ վերանում:*

*Յետմահու լոյս տեսած նրա «Բանաստեղծութիւններ» գրքի յառաջաբանում վահագն Դաւթեանը գրել է. «Դժուարութիւնները չատ էին այդ տարիներին, բայց ինձ այնպէս էր թւում, թէ այդ դժուարութիւնները նրա կողքով են անցնում: Նա վեր էր ամէնից, ուրիշ ոլորտներում էր ապրում: Նրա հոգին այնքան էր լի Արարատով, Հրազդանով, Երեւանով, հայրենի հողով, որ այլ բանի տեղ չկայ այնտեղ: Հայրենաբաղձութիւնը, կարօտանքն էր նրան հեռուներից բերել, պատանու եւ բանաստեղծի երկիւղածութեամբ էր նա ոտք դրել հայրենի հողին եւ այդ հողի վայելքից գինով էր...»:*

*Այդ սէրը նրան Հայաստան բերեց: Նա գիտէր, որ պատերազմից յետոյ դժուարութիւններ կան, հացի ու ամէն ինչի պակաս: Բայց նա չգիտէր ահաւորը, որ սկսուել էր 36-ին: Նա հաւատով եկաւ Հայրենիք: «Արեւելք» ժողովածուում նա «Մեծ առաջնորդին» երգեր էր ձօնել, չմանալով, թէ յետոյ որքան է զղջալու:*

*Կար Հաւատը: Ապրում էր նրա հոգում դեռ հեռու հեռուներից: Բայց երկար ժամանակ պէտք չէր հասկանալու ահաւորը: Ինձ հետ նա յաճախ էր խօսում իր մեծ յուսահատութեան մասին: «Մենք այնտեղ, արտասահմանում օրուայ հացի մասին չէինք մտածում, ինչպէս չի մտածում ազատ թռչունը, – ասում էր նա: – Մենք այնտեղ մտածում ու պայքարում էինք յանուն Հայրենիքի ու յանուն Հաւատացէ'ք, շատ բռնագրօսիկ կը թուին ձեր գրածները ինձի նման մէկուն համար որ կեանքին 40 տարիները այդ հողերուն վրայ անցրնելէ ետք, իր զաւակներուն համար աւելի մարդկային վաղորդայնեայ պատրաստելու նպատակով, կերպով մը պարտադրուած է լքել երկիրը»:*

*Տ. Հէփէքի հակազդեցութի՞ւնը. «արդար» կը դատէ Սողոմոնեան ընտանիքին կորուստներուն յաւը, անմիջապէս անցնելու համար չհինցող հարցումին թէ «բայց եւ այնպէս, չկա՞ն նոյն դէպքերուն սպանուած հազարաւոր Թուրքեր եւ իւրայիններ ալ»...: Շարունակութիւնը կը հետեւի այն ճամբուն որ կը բացուի նման հարցականով մը:*

Ամփոփեց՝
*ԱՐՓԻ ԹՈՓՈՑԵԱՆ*

յի: Իսկ այսո՞ր... չէ՛, երկաթէ վարագոյրը փակել է ամէն ինչ»:

Այն նոր երգերում, որ ղրուեցին Արարատի ղեմաց, հայրենի հողի վրայ, հիմնականը բանաստեղծի Հաւատն էր ներկայի եւ, առաւել իր երկրի ապագայի նկատմամբ: Նրա այդ անսասան թուացող Հաւատի երգերը ծնուել էին դեռ վաղուց, Պէյրութում եղած օրերին:

Ա. Թերզեանի համար սկսուեց սոեղծագործական մի նոր շրջան: Կազմեց եւ հրատարակչութեանը ներկայացրեց իր նոր գիրքը «Երգերը», որը, ցաւօք, լոյս տեսաւ նրա մահուանից յետոյ: Այս գրքում բանաստեղծը մեծ ներշնչանքով գեղեց «Աղաղուէթեան տունը» պոէմը, որը իր ժամանակի համար թերեւս միակն էր, ուր յիշատակւում էր Հայոց ճակատագրի ահաւորը՝ 15-ի եղեռնը, առաջին անգամ յիշատակւում Զօհրապի, Սեւակի, Սիամանթոյի անունները, անդրադառնում Կոմիտասի ողբերգութեանը, որը մեր ազգի աքսնացող ու անմահ վէրքն էր: Եւ նա գիմում է Հայոց վշտի ցաւակիր կոյնկին.

Այսքան կարօտ ու արտասուք
Ինչպէ՞ս պիտի տանես, կոյ՛ունկ,
Այսքան կանչին, պաղատանքին
Դու անզօր ես, Հայոց կոյ՛ունկ...

*Այս պոէմում արդէն զգացւում են նրա խախտուող Հաւատի կորստեան առաջին նշոյլները, առաջին ճեղքը: Զգայուն բանաստեղծի համար երկար տարիներ կամ այլ ապացոյցներ պէտք չէին իր տեսածից ու լսածից բացի: Նա հայրենիք եկաւ պատերազմից յետոյ: Երկրում սով էր, աղքատութիւն, տան ու ինչքի պակաս: Բայց այդ բոլորը ի՞նչ էր նրա համար: Նա դեռ հայրենիք գալուց առաջ պատկերացնում էր այդ իրականութիւնը եւ դրանից չէր երկնչում: Բայց նա չէր պատկերացնում այն, ինչ տեսաւ գալուց յետոյ: Մեծ, ճնշող քարի պէս բանաստեղծի հոգում ծանրացաւ երկրում տիրող բռնապետութիւնը: Նա հանդիպաւ Ե. Չարենցի, Ա. Բակունցի եւ բազմաթիւ միւս հայ նշանաւոր մտաւորականների ողբերգութիւնը: Իմացաւ, թէ ովքեր են բռնել Սիբիրի անդարձ ճանապարհը: Նրան զգուշացրին, որ այլեւս չհրատասանի Վարուժանի, Սեւակի, Սիամանթոյի բանաստեղծութիւնները, չխօսի Զօրավար Անդրանիկի մասին: Եւ եկաւ այն պահը, որը դարձաւ բանաստեղծի ողբերգութիւնը: Խախտուեց, կրծանուեց նրա մեծ Հաւատը, որ ծնուել ու մեծացել էր օտար հողում, հայրենիքից հեռու, բերել էր իր հետ տուն, քանզի, ինչպէս ինքն էր բնորոշել իրեն, «սրտերու բանաստեղծ» էր: Վերջին հարուածը եղաւ 1949-ը, երբ ուժեղացան բռնութիւնները, սկսուեց աքսորը, որին զոհ գնացին չատ հայրենադարձներ: Նա օր-օրի փոխուեց, դարձաւ մռայլ, ինքնամփոփ: Եւ ի լրումն այդ բոլորի, որպէս բարձրակէտ, համակուրսեցի Ալվարդի ընտանիքի աքսորն էր:*

*Ցիշում եմ՝ այդ լուրն առնելուն պէս, հէնց յաջորդ օրը վաղ առաւօտեան Անդրանիկը մեր տուն եկաւ: Ձէր համբերել, մոտածել էր, որ դուցէ ինձ էլ մօրս հետ աքսորել են: Ձէ՞ որ եղբայրս «Ժողովրդի Թշնամի» էր, չնայած մահացել էր արդէն: Նատեց երկար, յիշեց Ալվարդին եւ այլեւս ոչինչ չասաց: Ելաւ ու տխուր գնաց:*

*Եւ երբ իմացաւ, որ Ալվարդը իր ծնողների հետ Ալթայ է աքսորուած, ինչոր մէկի միջոցով գտաւ հասցէն, սկսեց նամակներ գրել: Նա չվախեցաւ ՊԱԿ-ից: Այն էլ այդ օրերին, երբ հարազատը հարազատից թաքցնում էր, թէ բանտում կամ աքսորում մօտիկներ ունի: Անդրանիկի այդ նամակների մէջ մռայլութիւն չկար: Գրուած էին յուսադրող չեչտով, որ դժուարութիւններն էլ իրենց ժամանակը ունեն, կ'անցնեն: Երբեմն նա իր նամակը վերջացնում էր բանաստեղծութեամբ, փորձելով աքսորում գտնուող ընկերուհուն քաջալերել՝ դիմանալու համար:*

*«Ինչո՞ւ, – գրում էր նա, – ինչո՞ւ մարդիկ ընդհանրապէս իրար աւելի լաւ են հասկանում, երբ հեռու են հորիզոնների սահմանագծով: Որքա՜ն նախընտրելի պիտի լինէր ճիշդ ըմբռնել մօտիկութեան մէջ: Ես լաւ եմ հասկանում քո վարանումը, քո անվստահութիւնը... Աչխատիր ամէն կերպ պահպանել քո ներքին խաղաղութիւնը, որն այնքան անհրաժեշտ է քեզ»:*

*Այս ամէնից յետոյ ամենասարսափելին այն էր, որ հայրեդարձուած երիտասարդ բանաստեղծը արտասահմանի իր բարեկամներին, ի հարկէ, ոչ բացայայտ, սկսեց գրել, որ չմտածեն Հայրենիք գալու մասին: «Բագին»-ի 1989թ. համարներից մէկում տպագրուած էին մի քանի յօդուածներ, նուիրուած Անդրանիկին: Յօդուածներից մէկում խօսւում էր այն նամակի մասին, որը գրուած էր ակրոսոլիքոսի ձեւով. ամէն տողի առաջին տառը կարդալիս տողացում էր գաղտնագիրը: Նա գրում էր երկրում տիրող դաժան բռնութեան, բանտարկութիւնների մասին: «Ո՛չ, – ազաչում էր նա, – չմտածէք գալու մասին»: Յօդուածագիրը սա եւ միւս նամակները համարում էր նրա մահուան պատճառը:*

*1952-ի Ապրիլին կատարուեց ահաւորը... Տուն գնալու ճանապարհին բեռնատարը վթարի ենթարկեց ճամբեզրով քայլող Անդրանիկին: Արդեօ՞ք դա պատահականութիւն էր: Բայց չէ՞ որ բեռնատարը երկրորդ անգամ էր ճզմել բանաստեղծի մարմինը եւ նոր միայն հեռացել...*

*Անդրանիկի մահուան օրը, երեկոյեան միասին էինք: Անձրեւում էր: Նա չատպում էր տուն, իսկ ես չէի ուզում որ գնայ: Ուշ էր, երբ հրաժեշտ տուեցինք, իսկ յաջորդ օրը, առաւօտ վաղ, մեր տուն եկաւ ընկերս՝ Վաչագանը եւ դուժեց ահաւորը...*

*Անդրանիկին նուիրուած իմ «Ճակատագիրը» արձակ բանաստեղծութիւնը վերջանում է այսպէս. «Հիմա, տարիներ անց, առաջուայ պէս ուժգին սիրտս տանջում է վաղուց անլուծելի մի հարց, որ ինքս ինձ տուեցի այդ ժամանակ: Եթէ չպահէի, եւ դու չուտ գնայիր: Եթէ աւելին պահէի, եւ դու ուշ գնայիր: Մի քիչ չուտ կամ մի քիչ ուշ. եւ դուցէ չլինէր այն սարսափելի հանդիպումը քո ճակատագրի հետ, քաղաքից դուրս անձրեւի անտարբեր երգի տակ: Մի՞թէ խկտպէս ճակատագիրը...»:*

*Այո, ճակատագիր, որ նախատեսուած էր ՊԱԿ-ի կողմից: Ալթայ աքսորուած ընկերուհուն, արտասահմանի իր ընկերներին ու բարեկամներուն գրած ազատախոհ նամակները միա՞յն ՊԱԿ-ը կարող էր անուշադրութեան մատնել: Եւ չմատնեց: Անդրանիկը զոհ գնաց իր բացսրտութեանը, իր պայծառ Հաւատին: Աւտօվթարը արդէն այդ ողբերգութեան աւարտն էր, դրա բարձրակէտը: Նա Հաւատով եկաւ Հայաստան եւ առանց Հաւատի դէպի անհունութիւնը գնաց:*

*Թաղման օրն էլ էր անձրեւում: Մարդկանց դէմքերը թաց էին անձրեւից ու արցունքից: Երիտասարդ, գեղեցիկ ու այդպիսի սոսկալի վախճա՞ն: Սիլվա Կապուտիկեանը խօսեց նրա մասին, ափսոսալով նրա կորուստը մեր գրականութեան համար, դնահատելով նրա ուրոյն քանքարը եւ վերջացրեց, ասելով, որ այդ մեծ կորուստը լալիս են ոչ միայն մարդիկ, այտեղ հաւաքուածները, այլեւ նրա սիրած հայրենի բնութիւնը...*

*Ես նայում էի նրան, նայում վերջին անգամ, որ կոպերիս տակ պահեմ այս տխուր բաժանման պահը եւ, չզիտեմ ինչու, կրկնում էի նրա սիրած երգի մորմոքող տողերը. «Վա՜յ քու կորցնողին լալի...»:*

*«Վայը» ո՞մ... ծնողներին, կրտսեր եղբօրը՝ Օնիկին, ընկերներին, թէ՞ ամբողջ հայ ժողովրդին: Ձէ՞ որ Անդրանիկը նաեւ իր ազգինն էր:*

*Մի բան է պարզ. նա իր ստեղծածով այսօր եւ այսուհետ մեզ հետ է, մեր կողքին, քանզի.*

Գիտեմ, մի օր, երբ դառնամ գիրկը հողի,
Ու թարթիչներս փակուեն,
Արեւ, դու էլ համբոյրներով կենսատու
Դուրս կը կանչես ինձ ընդէմ:
Ես լոյս աշխարհ կը գամ հողից Հայրենի.
Դարձած բիճոյշ մի ծաղիկ,
Սէրը ներից, ներից աշխարհը եւ բեզ
Կը զգամ այնքան ինձ մօտիկ...

Ե. Ա.

«Նաւասարդ»

# ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆԵՐԸ ԹՐՔԱԿԱՆ ՀԱՑԵԼԻՒՆ ԸՆԴՄԷՋԷՆ

*Վերջերս կանխակալ կարծիքներու մասին ընկերահոգեբանական հետազօտութիւն մը հատորով լոյս տեսած է Թուրքիոյ մէջ. ընկերաբան Հաճէր Հարլաք որ դասախօս է Անգարայի մէկ համալսարանին մէջ, ուզած է տեսնել թէ թուրքերը ի՛նչ կանխակալ կարծիքներ ունին դրացի ժողովուրդներու մասին:*

*Ան հարցախոյզին համար ընտրած է եգիպտականէն երկու դիւղաքաղաք. Գիւրազ եւ Գուչյատաս: Առաջինը օտարականներու գրեթէ ամբողջովին անհաղորդ չըրջան է, երկրորդը՝ ճիշդ հակառակը. Գուչյատասը երկրին ամէնէն ծանօթ զբօսաչրջական կեդրոններէն է ուր մեծ թիւով օտարական կը պտնուի միչտ: Երկու վայրէն հարցումներուն պատասխանած է 361 հոգի որոնց 67%-ը 19 – 41 տարեկանի միջեւ եղած է:*

*Հարցախոյզով ճշդուած է թէ որոնք են բարեկամ, թշնամի նկատուած, սիրուած, չսիրուած ժողովուրդները. նաեւ անոնք որոնք կը նմանին թուրքերու, անոնք որոնք չեն նմանիր: Ամէնէն հետաքրքրական այս բաժիններէն զատ կան ճախոնացիներու, Ամերիկացիներուն, Ռուսներու մասին դատումները:*

*Թուրքերու բարեկամ նկատուած ժողովուրդներու տրուած 6 անունով ցանկը կը գլխաւորեն ճախոնացիները. յաջորդը Վրացիներն են, ապա Իտալացիները, Գերմանացիները, Պաղեստինցիները, Ամերիկացիները:*

*Ցաջորդ ցանկը – թշնամի համարուածներու – գաղափար մըն ալ կուտայ թէ ինչո՛ւ այս օրերուն թուրք մամուլը հարկ տեսած է անդրադառնալու այդ հըրատարակութեան. 361 պատասխանողներէ 234-ը թուրքերու թշնամի ժողովուրդներու առաջին տեղը տուած է Հայերուն...: Կը յաջորդեն Յոյները, Սուրիացիները, Պուլկարները, Պարսիկները, Ռուսերը, Իրաքցիները:*

*Այս տրամաբանութեամբ, բնական էր որ ամէնէն չսիրուածներու ցանկն ալ Հայերը գլխաւորէին. բայց այդ պատիւը գացած է Յոյներուն, Հայերը ձգելով Բ. կարգին վրայ: Մնացեալները նախորդ ցանկին անուններն են, միայն աւելցած են Սաուտցիները եւ Հրեաները...:*

*Հարցախոյզին պատասխանողները «Թուրքերու նմանող ժողովուրդ» նկատած են Իտալացիները, Յոյները, ապա Վրացիները, Գերմանացիները: Հակառակ բեւեռին վրայ, չնմանողներու խումբը բաղկացած է ճախոնացիներէ, Հայերէ, Անգլիացիներէ, Ռուսերէ, եւ այլն:*

*Տրուած արդիւնքներուն մէջ համախոհութեան բարձրագոյն տոկոսը ստացած են ճախոնացիները իրենց տրուած «աչխատասէր»ի որակումով:*

ԱՐՁԱԿՈՒՐԴ
ԵՂՈՑԵԱՆԻ
«ԱՐԱՐԱՏ, ՓԻԼՄԻՒՆ ՄԷՋ

*Սինէ – վլասիքի Ագնաւուրին նուիրած «Շաբթուան» առթիւ, զանազան հարցազրոյցներ լոյս տեսան արուեստագէտին հետ թերթերու մէջ:*

*Խօսելով իր ծրագիրներուն մասին («Ժուռնալ տիւ Տիմանչ»ի յաւելուած) 2001-ի համար, Ագնաւուր կ'ըսէ - «Սկզբունքով փիլմ մը Ամոմ եղոյեանի հետ, որ կը պատրաստուի Թորոնթօ»: Փիլմին անունն է՝ Արարատ:*

– *Կը պատմեմ, կը պատմեմ, Բերայի քարոզիչին հովուերգութիւնն ալ կը պատմեմ, Սաքոնիոյ իչխանուհին ի՛նչ ապուրներ կերեր է վարժապետին հետ, ան ալ կ'իմանաս. դուն սա ձեռագիրները ստորագրէ, ուշ մնացինք, խեղճ գրաչարները կը սպասեն:*

– *Կը ստորագրեմ ամմա, տիխաք ըրէք, չարփըխ բան մը չփախչի, վերջը ամէնս մէկ հապը կը կլլեցիք....*

(Շար. 11)

Ի ՅՈՒՇ ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ 44-ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ

# ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

## ՕՐԵՐԸ ԻՐԻԿՈՒՆ Կ'ԸԼԼԱՅԻՆ ՍԽԱԼՈՎ...

– «Կեանքը չարժուա՛մ է, բնութեան մէջ»...

– «Շարժուա՛մ»ին առջեւ «կրթական» մը դիր. ե՞րբ պիտի սորվիս:

– Այս միւսը գիտական յօդուած մըն է, խենթութեան մասին. անվնաս:

– Ի՞նչ, ի՞նչ, գլխուս պէլա՞ պիտի բանաք: Ալլահ՜ հ, Ալլա՛հ, կարգա՛ նայիմ, վերէն վար:

Կարդալով վերէն վար, բոլոր «խենթ»երը կը վերածուէին «յիմար»ի, ի պատիւ Համիտի, որ խորացէս կը խրաչէր այդ բառէն, իր եղբայրը բանտարկել տուած ըլլալով իբրեւ խենթ:

– Այս միւսն ալ իմ գրածս է, կարճ բան մը, «Նիչեր», աղայական չարաչրջութիւն:

– Տիգրան էֆէնտի - պէն պու չոճուգ-տան գոքգարըմ: «Աստղ»ը (Եըլտըզ) «լուսաւոր» ըլլի, բայց աչքս չի բռներ. անդամ մըն ալ դուն կարդա:

Ցօդուածներէն վերջը, որոնք զատ – զատ կը ստորագրուէին ձեռագրին վրայ կամ չարուած, կարդը կուգար լուրերուն:

– «Քաղաք. ժողովը երէկ մանաւանդ նիստ մը գումարելով, քննեց Մչոյ Առաջնորդարանէն հասած զանազան գրութիւններ եւ պարտաւորացաչաճ անօրինութիւններն ըրաւ: Նիստէն վերջը Ս. Պատրիարք Հայրը Բ. Դուռ երթալով, տեսակցեցաւ Ներքին գործոց նախարարին եւ կրօնից Տեսուչ Պէհա պէյի հետ»:

– Սա «զանազան»ը տէֆ ըրէ. տեղը գրէ «կրօնական եւ կրթական խնդրոց մասին»: «Ներքին գործոց նախարար»ն ալ ուրէ. մէյայն «կրօնից տեսուչ»ը կը բաւէ. հասկցողը կը հասկնայ:

– Բայց Մինաս էֆէնտի, պաչտօնական տեսակցութիւն է, ի՞նչպէս կրնանք ուրիչ գրել:

– Ես քեզի ուրէ կ'ըսեմ նէ ուրէ, հէլպէք բան մը պիտեմ, աս ի՞նչ տիֆ խափա կը դառնաս...

Երբեմն կը պատահէր որ ստորագրելէ եւ մեկնելէ տասը վայրկեան, կէս ժամ վերջը, մինչեւ վոզոցին անկիւնը կամ կամուրջին գլուխը հասած առեն, միտքը բան մը իյնալով, Մինաս էֆէնտին հետ ի հետ կը վերադառնար խմբագրատուն: Եթէ մարդ չգտնէր, կը մտնէր գրաչարատուն, եւ,

– Սա ո՞ւր է, Մուչի մասին լուր մը կար, անդամ մըն ալ տեսնեմ:

Խմբագիրը – կամ գրաչարը – կը կարդար արդէն վաւերացուած, ստորագրուած պատճէնը:

– Չա՛, հիմա գոսյ. «մասնաւոր»ին տեղ գրէ «սովորական» կամ «չարաթական» նիստ. իսկ սա «խնդրոց»ը չինէ «գործոց»:

Այս վերաքննութենէն վերջը անդամ մըն ալ կարդալ կուտար ամբողջ լուրը կ'անցնէր կ'երթար, չմոռնալով նորէն միւզարան հանդիպիլ:

Աւելի վերջը նչանակուեցան ուրիչ երկու գրաքննիչներ եւս, Լեւոն էֆէնտի եւ Երուանդ էֆէնտի, – առաջինը լինքնավստահ եւ բաւական տանելի, միւսը ծեծծեքուն եւ խմաստակ, որ հոգի կը հանէր:

Վերջին տարին երբ խմբագրապետն էր Ադամ Անտոնեան, աւելի դիւրաւ կը ստորագրուէին թուղթերը, պայմանաւ որ հերթապահը Մինաս էֆէնտին ըլլար:

Կաղ գրաքննիչը մտնուար տկարութիւն մը ունէր վրան – բայ պատմութիւններու եւ պատկերներու համար: Մանաւանդ երբ կը պատմուէին համով – հոտով, յաւելեալ եւ ճոխացեալ:

Այս տեսակէտէն մէկ հատիկ էր Ադամ Անտոնեան: Մինաս էֆէնտին անոր բերնէն կախուած, կաթ ծծելու պէս կը ծծէր ամէնէն վաւաչոտ բաներն ու նկարագրութիւնները:

– Է՛, վե՞րջը, վե՞րջը...

– Ի՞նչ կ'ուզես որ ըլլայ, վերջը վերջը մեզատուրը փաստուրապէս տեղատուրեր է: Դուն ըլլայիր ի՞նչ կ'ընէիր...

– Աւա՛ղ, փառաց անցաւորի. աֆէրիմ փիճ: Ադամ, առջի օր Բերայի քարոզիչին համար բաներ մը կը պատմէիր, կէս ճըդեցիր:

## Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ՇԱԲԱԹ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ 10

Տօն Սրբոցն՝ Սարգսի Զօրավարին եւ որդւոյ նորա Մարտիրոսին եւ Զորեբ-տատան գինուորացն:

*Ժամը 10-ին պատարագ կը մատուցուի:*

*Կ՚ը պատարագէ՝*
ՆԵՐՍԵՀ Ծ. ՎՐԴ. ԲԱՂՈՒՃԵԱՆ

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ 13,
Տօն Սրբոց Սուխիասանց Վկայիցն

*Ժամը 16·30-ին, երեկոյեան ժամերգութիւն, Տեառնընդառաջի նախատօնակ, Աղաւնատան եւ Մոմավառութիւն կը կատարուի:*

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ 14,
Տեառնընդառաջ
Տօն Քառասնօրեայ Գալստեանն Քրիստոսի ի Տաճարն

*Ժամը 10-ին պատարագ կը մատուցուի:*

*Կ՚ը պատարագէ՝*
ՄԻՒՌՈՆ ՎՐԴ. ԳԼՎԼԳԵԱՆ

## Ս. ՅԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

ՍՈՒՐԲ ՍԱՐԳԻՍ

ՇԱԲԱԹ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ 10,
Տօն Է Սուրբ Սարգսի

*Այս առթիւ Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր եկեղեցւոյ մէջ պատարագ կը մատուցուի առաւօտեան ժամը 10-ին:*

*Կ՚ը պատարագէ՝*
ԻՍԱՀԱԿ Ա. ԲՀՆՑ. ՀԷՔԻՄԵԱՆ

ՏԵԱՌՆԸՆԴԱՌԱՋ

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ 13,

*Ժամը 16-ին ժամերգութիւն կը կատարուի որու ընթացքին Տեառնընդառաջի նախատօնակ Աղաւնատան եւ մոմավառութիւն տեղի կ՚ունենայ:*

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ 14,
Տեառնընդառաջ

*Այս առթիւ Լիոնի Սուրբ Յակոբ Մայր եկեղեցւոյ մէջ առաւօտեան ժամը 10-ին պատարագ կը մատուցուի:*

*Օրուան պատարագը կը մատուցանէ՝*
ԻՍԱՀԱԿ Ա. ԲՀՆՑ. ՀԷՔԻՄԵԱՆ

## ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

*Հայ Աղքատախնամ Ընկերակցութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուիրատուութիւնները Հոկտեմբեր-Դեկտեմբեր.-*

*Տիկին Աղապէկեան 500 Ֆր., Փարիզի Կրօնական Ընկերակցութեան Տիկնանց Ճանճնախումբ 1·000 Ֆր., Գ. Կիւլպէնկեան Մշակ· Միութիւն 2·000 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Զարեհ Պէրպէրեան 1·000 Ֆր., Պր· Սերժ Փոսթաճեան 500 Ֆր., Տիկին Այտա Վարդանեան 300 Ֆր., Պր· Ռուբ Գազանճեան 200 Ֆր., Տիկին Նատիա Ֆէտ 1·500 Ֆր., Տոքթ· Հերվէ Զաքարեան 300 Ֆր·: Տէր եւ Տիկին Եղուարդ Վարդանեան 500 Ֆր., Պր· Գլօտ Փըթի 400 Ֆր., Ֆրանսիս Գլաւ 500 Ֆր., Տիկին Շաքէ Փաշապէղեան 1·000 Ֆր., Տիկին Եւա Հէյցման 500 Ֆր., Տիկիններ Պօյաճեան 1·000 Ֆր., Տոքթ· Լեւոն Աբթինեան 100 Ֆր., Տիկին Ռէն Տէօքմէճեան 300 Ֆր., Պր· Պերնար Լիպէր 500 Ֆր., Պր· Անարէ Եփիքարտաչեան 5·000 Ֆր·:*

## ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

*Կապոյտ Խաչի Պօմոնի մասնաճիւղը եկեղեցւոյ բարերար ննջեցեալներու յիշատակին կատարուած հոգեհանգստեան առթիւ շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուիրատուութիւնները· – Տէր եւ Տիկին Մարի Պօյաճեան, Տէր եւ Տիկին Հրանդ Արսլանեան 200-ական Ֆր., Տէր եւ Տիկին Տամլամեան 100 Ֆր·: Ընկերուհի Զապէլ Տիրիկեանի մահուան առթիւ՝ Տիրիկեան ընտանիք 500 Ֆր., Տիկին Ազատուհի Տէր-Վարդանեան 100 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Թրիւէլլի, Է· Տէմիրճեան, Օր· Տանիէլ Խաչատուրեան 150-ական Ֆր·:*

## CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

### ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

*Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչը հոգեհանգիստ կատարել կու տայ յուէտ բաժնըւած իր բարերարներու յիշատակին, Կիրակի, Մարտ 11-ին, Փարիզ, Կեդրոնական Ֆրանսա եւ Մարսէյլի Շրջանը:*

*Յետ պատարագի, հոգեճաշեր կը սըրւին:*

*Մանրամասնութիւններ՝ յետագային:*

*
**

**LA CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE**
Section **ARAXE** de Lyon-Villeurbanne
vous invite à son

# GRAND BAL

animé par l'Orchestre GUMRI
& son chanteur ARCHAG
venus spécialement d'Arménie
et la participation du
célèbre violoniste
ALEXANDRE CHIRINIAN
**le 9 février à partir de 20 heures**
au Centre Culturel &de la Vie Associative
234, cours Emile Zola,
69100 VILLEURBANNE
**Bar & Buffet**
**de spécialités arméniennes**
——— Entrée : 100 F ———
Réservations :
— **M.C.A. Villeurbanne :**
**04.78.26.28.71** (du mardi au samedi);
**04.72.35.15.86** (en soirée).

*
**

Section ASTRIG
organise une

# SOIREE CABARET DANSANTE

AU PROFIT DE SON ECOLE HEBDOMADAIRE
Animée par **Jacky NERCESSIAN**
et la F.R.A. NOR SEROUND
**avec lancement de jeunes talents arméniens**
**Samedi 10 février à partir de 21h 30**
à l'Espace «Charles Aznavour»
5, rue Paul Vaillant-Couturier —
95400 ARNOUVILLE-LES-GONESSE
Renseignements & Réservations :
☎ **01.39.85.39.54/01.39.90.63.89** (le soir)

*
**

## ԼՈՏՈ

*Ֆրանսահայ կապոյտ Խաչի Մարսէյլի Պուլվար Օտտոյի Լէօլա Սասունի մասնաճիւղը կը կազմակերպէ վիճակախաղ մը*
**C. A. Q.** — Boulevard Denis Papin,
13015 MARSEILLE
*Կիրակի, Փետրուար 11, կէսօրէ վերջ ժամը 15-ին բազմազան գեղեցիկ առաքանելով:*

**VANIA GRIGORIAN**
**FLORA BAGHDASSARIAN**
Peintres originaires d'Arménie
Exposent leurs œuvres
au **Centre Culturel Saint-Mesrob**
**Exposition: du 5 au 10 février**
Tous les jours, de 17h à 20h
Adresse: 10 bis, rue Thouin, Paris 5e
M° Cardinal Lemoine / Monge
— Entrée libre—

## ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱՔ

*ՄԱՑԻՍ 20*
*Միջվարժարանային Արտասանութեան Մրցում*
*Պ·Հ·Մ·Մ· – Մարսէյլ*





# CABINET TERZIYAN

Toutes Assurances Toutes Compagnies

**MEILLEURS PRIX — MEILLEURES CONDITIONS**
**AUTO — MULTIRISQUES HABITATION ET COMMERCE**
**MALADIE — PREVOYANCE RETRAITE VIE CAPITALISATION**

**13, rue Lamartine, 75009 PARIS**
**Tél. : 01. 42. 82. 01. 41 +**

*Ապահովագրական Ձեր հարցերուն համար մի՛ վարանիր դիմելու մեզի*


*ՄԿՆԻԿ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ*

*ՀԱՑԿԱԿԱՆ ՊԱՐԻ ԵՐԵԿՈՑ*

Մանուկնե՛ր, տարեցնե՛ր, վա՛րժ պարողներ, պարզ պարողնե՛ր,

## ԵԿԷ՛Ք, ՊԱՐ ԲՈՒՆԵՑԷ՛Ք

Պարուսոյց՝ ՌՈՒԴԻԿ ՀԱՐՈՑԵԱՆ

*Նուագածուներ՝* Փաթրիճ Փուսիճեան (դուդուկ)
Ազատ Գումբեան (դհոլ)
Արա Սերովբեան (դուդուկ)

*Ուրբաթ, Փետրուար 16, ժամը 20-էն 22*
*Հայ Ուսանողական Ոստան*
57, boulevard Jourdan — 75014 PARIS
*Մասնակցութեան սակն է 30 Ֆր·*


## ՅՕԴՎԱԾՔԵՐ

*ԿԱՊՈՑՏ ԽԱՉԻ Փարիզի «Ա. Թադէոսեան» մասնաճիւղի ժողովը Շաբաթ, Փետրուար 10, ժամը 14-30-ին Հայ Մշակոյթի Տան մէջ*
17, rue Bleue, Paris 9e

**Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»**
**83, rue d'Hauteville, 75010 Paris**
**Siret : 571 027 317 000 15**
**Commission Paritaire : N° 55935**


## ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

*Կապոյտ Խաչի Անիէռի «Ակնունի» մասնաճիւղը շնորհակալութեամբ ստացած է 3·000 Ֆր· Էրիք Պազըճեանէ, 1·000 Ֆր· Մանուկ Քիւրտօղլեանէ, 300 Ֆր· Սիւզան Մարքերէէ, 250 Ֆր· Փիէր Թիւճեանէ եւ 200 Ֆր· Տիկին Ֆիշէրէ: Շնորհակալութիւն նաեւ Սապերաթուրի, Օննիկ Աւետիսեանի, Փարֆիմըրի Սեփլաճիայի, Մէզոն Ժիլէի, Մէզոն Իւրաքի, որոնք իրենց օժանդակութիւնը բերին Ճունուար 6-ի Ծնունդի երեկոյթին:*

ՇԱԲԱԹ – ԿԻՐԱԿԻ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ 10-11
SAMEDI - DIMANCHE
10-11 FEVRIER
2001

LE NUMERO : 6,00 F

# ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՀԱՐԸ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

# HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 1·400 Ֆ· — Վեցամսեայ : 725 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1·650 Ֆ· (Ամէնօրեայ առաքում)
1·500 Ֆ· (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ·
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·100 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 76e ANNEE — N° 20.100

## ՀԱՑԿԱԿԱՆ ՁԱԿԱՏ

## «ԸՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Փետրուար 8/9)

### Ա. ԲԼԷԵԱՆԻ ԴԱՏԸ ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԱԾ

«Մխիթար Սեբաստացի» դպրոցի նախկին անօքէն Ա. Բլէեանի եւ նախկին զբաղեցուցած հաւատարմատար Ռ. Պօղոսեանի դատավարութիւնը շարունակուած է Փետր. 8-ին: Մեղադրող կողմը յայտարարած է թէ կրթահամալիրի ուսումնական չորս հաստատութիւններէն երեքին անօքէններուը իրենց վկայութեան մէջ նշած են թէ Ա. Բլէեանի հրահանգով աշակերտներէն սկսած են ամսական 10 տոլար դանձել ու ամէն ամիս 400–500 տոլար տալ իրեն: Դատախազ Ա. Ստեփանեան ալ իր խօսքին մէջ պահանջած է անփոփոխ պահել Ռ. Պօղոսեանի եւ նախկին գանձապահ Այտա Աւագովայի դէմ Առաջին Աեռանին գոյացուցած վճիռները: Բլէեանի փաստաբանը Ռ. Գրիգորեան ալ անդրադառնալով իր պաշտպանեալին դէմ եղած մեղադրանքներու իւրացումի բաժնին, ըսած է թէ «Ա. Բլէեանի արարքում յանցակազմ չկայ»: Ապա դատարանը մերժած է Ա. Բլէեանի դիմումը, ուր ան կը պահանջէր որ մեղադրող կողմը իր ամբաստանութիւնները գրաւոր ներկայացնէ:

Նիստը կը շարունակուէր Փետր· 9-ին:

*
**

### Ա.Յ. ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Նոյն օրը տեղի ունեցած է նաեւ ներքին գործերու նախկին հրամանատար Վահան Յարութիւնեանի եւ միւս հինգ ամբաստանեալներու դատավարութեան նիստ: Ունկնդրուած են ամբաստանեալներու պաշտպանողականները: Ն. Թադէոսեան պնդած է թէ ինք տեղեակ չէ եղած Սերժ Ջիլաեանի մահափորձի հեղինակներ կ. Թաֆայէլեանի եւ Ա. Յովհաննիսեանի սպանութեան, կարենալ կանխարգիլելու համար: Ան պահանջած է նաեւ հանդիպումներ ունենալ ՀՀ գլխաւոր դատախազ՝ Բորիս Նազարեանի, իրեն տեղակալ՝ Ազուան Յովսէփեանի, երեսփոխաններ Վիկտոր Դալլաքեանի եւ Արթիւր Բաղդասարեանի հետ: Ապա Ն. Թադէոսեան, Մ. Ներսիսեան, Ա. Շահպազեան եւ Ա. Աչառեան յայտարարած են որ հայցադիմումի կը դիմեն եւ յայտնած չեն ներկայանար: Ս. Բալեան ալ հրաժարած է պաշտպանողական ճառէն: Նիստը կը շարունակուի Փետր· 12-ին:

*
**

### Ա. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆԻ ԲԱՆՏԱՐԿՈՒԹԻՒՆԸ ԵՐԿԱՐԱՁԳՈՒԱԾ

Երեւանի Կենտրոն եւ Նոր-Մարաշ համայնքներու Ա. Աեւանի դատարանը Փետրուար 8-ին մէկ ամիս երկարաձգած է «21-րդ Դար» միջազգային անկախ միութեան նախագահ Արկադի Վարդանեանի

## ՓԱՓ ԵՒ ՇԻՐԱՔ ՓՆԵՐ ԵՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ...

Հայկական յեղափոխականութեան ճանաչման օրէնքին հռչակման օրը, ծնողք մը իր երկուորեակ մանչերուն անունը դրած են՝ Փաղ եւ Շիրաք, յայտարարած է երեսփոխան Յակոբ Յակոբեան: Երախաները ծնած են հիւսիսային Հայաստանի Գաւառի շրջանը:

## ԹՈՒՐՔ ՄԱՄՈՒԼ

### «ԿԱՐԾԵՑԵԱԼ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ԿԱՐԾԵՑԵԱԼ ՓՈԽԱԴԱՐՁՈՒԹԻՒՆ»

Երկու օրէ ի վեր Թուրք մամուլին մէջ Ֆրանսայի դէմ չվթայազերծուած պոռթկումը որոշ չափով հանդարտած կ՚ըլլայ կը թուի· Համեմատական «զսպողութեան» մէջ աւելի ուշադրաւ կ՚ըլլան ողջմտութեան ձայները: Անոնցմէ մէկն է «Սապահի» Փետրուար 8-ի թիւին մէջ Մկրտիչ Մուճնիքի վերի խորագիրով յօդուածը:

Ան անդարդիւն կը նկատէ Ֆրանսան պատժելով ցեղասպանութեան ճանաչումին մատղիր այլ երկիրներ այդ նպատակէն հրաժարեցնելու մարտավարութիւնը, քանի որ կ՚ըսէ թէ անտեսական փոխադարձութենէն Ֆրանսան պիտի չտուժէ: Ոչ ալ Թրքական փոխադարձութիւնը պիտի յաջողի Հայկական դատին դօրակից երկիրներու մտադրութիւնը փոխել տալ: «Արտաքին նախարարութեան դէտերէն առնուած տեղեկութիւններ կը յայտնեն թէ Աւստրալիայէն Ամերիկա, շատ մը երկիրներ մօտ ատենէն օրէնքի պիտի վերածեն կարծեցեալ ցեղասպանութեան բանաձեւը» կը դրէ ան:

Ապա Մ. Մուճնիր կը բացատրէ թէ Թուրքիոյ պատիժները ոչ թէ պիտի վնասեն Ֆրանսայի Նորհրդարանին կամ կառավարութեան, այլ՝ Ֆրանսական ընկերութիւններու որոնց միջեւ կան մինչեւ իսկ հայկական բանաձեւին դէմ աշխատանք տանողներ: Անոնց հետ կը պատժուին անոնց գործակից Թրքական ընկերութիւններ եւ անոնց բաժնեթուղթերուն տէր Թուրք հայրենակիցներ: Թուրք յօդուածագիրը ափիկա կը նմանցնէ դատաւորի մը ընթացքին որով ինք իր անձը յանցաւոր նկատածին հետ կը բանտարկէ նոյն խցիկին մէջ: Որպէս օրինակ ան կուտայ Թրքական «Թէլէքոմ» հաստատութեան առճեռն հեռաձայնին համար կազմակերպուած նուազուրդը որ ջնջուած է, դուրս ձգելու համար «Ալքաթէլ»ը: Սակայն, առով կը պատժուին անոր գործակից Թրքական ընկերութիւնները եւ «Ալքաթէլ»ի բաժնեթուղթերու տէր Թուրք հայրենակիցները:

Մ. Մուճնիր կ՚եզրակացնէ հետեւեալ տողերով. «Մենք գործի պէտք է ձեռնարկենք պատասխանելով սա հարցումներուն. ի՞նչ է պատճառը որ Օսմանեան կայսրութեան 750 տարի դեկավարած ազգերէն միայն Հայերն են որ կը պնդեն թէ բնաջնջումի ենթարկուած են: Ինչո՞ւ աշխարհ ոչ թէ մեզի, այլ Հայերուն հաւատք կ՚ընծայէ: Ո՞րն է այս փորձանքէն մի անգամ ընդ միշտ փրկուելուն ճարը»:

---

բանտարկութիւնը, այսինքն՝ մինչեւ Մարտ 9: Իր փաստաբանը «Արմէնփրէս»ին յայտնած է որ բողոք պիտի ներկայացնեն Վերաքննիչ դատարանին: Աւելցուցած է թէ իր պաշտպանեալը կը շարունակէ մնալ հիւանդանոցը եւ առողջական վիճակը ծանր է:

*
**

### «ՄԻԱՍՆՈՒԹԻՒՆ» ԴԱՇԻՆՔԻՆ ՆԵՐՍ ՏԱԳՆԱՊ ՉԿԱՑ

Ազգ· Ժողովին մէջ Փետր· 8-ին տեղի ունեցած ճեպազրոյցի մը ընթացքին «Միասնութիւն» դաշինքի անդամ Գալուստ Սահակեան յայտարարած է թէ դաշինքէն ներս տագնապ չկայ, ինչպէս կը կարծեն որոշ ուժեր, քանի որ ՀՀԿ–ն «հրապոյրների յետեւից գնացող կուսակցութիւններից չէ»: Ինք համաձայն չէ նաեւ իշխանութեան դիրքերը լքելու կոչերուն:

## ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

### ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԻՐԱՒՈՒՆՔՆԵՐՈՒ Թուրքիոյ ընկերակցութեան նախկին նախագահ Ա. Պիրտալ մեղադրուած է Թուրք ազգը հրապարակաւ զրպարտելով եւ կրնայ մինչեւ վեց տարի բանտարկութեան դատապարտուիլ, 1915–ին պատահածը «ցեղասպանութիւն» որակած եւ Թուրքիան հրաւիրած ըլլալով ներողութիւն խնդրելու: Իրեն դէմ ձեւակերպուած մեղադրանքը կ՚ըսուի թէ հիմ ունի անցեալ տարի Գերմանիոյ մէջ արտասանած մէկ ճառը: Ա. Պիրտալի փաստաբանը մերժած է մեղադրանքը, ըսելով որ իր պաշտպանեալը նման արտայայտութիւն չէ ունեցած: Մեղադրեալը 53 տարեկան է, Քիւրտերու զօրակցութեան ամբաստանութեամբ քանի մը անգամ բանտարկուած, իսկ 1998–ին իրեն դէմ դրժուած մահափորձի մը ընթացքին ծանրօրէն վիրաւորուած:

ԹԱՂԱՊԵՏԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԵԱՆ Փարլիզի պատկերը բաւական ողբալի է աջին համար եւ Շիրաք կրնայ լրջօրէն մտահոգուիլ, քանի «Շիրաքիզմը» առաւելաբար փարիզեան դիմագիծ ունէր: Այլեւս յստակ է որ Սեկէնի ընտրութիւնը որպէս թեկնածու աղէտ մըն է եւ փրկութեան որեւէ հնարաւորութիւն ալ չի տեսնուիր: Շատ աւելի իրախուսիչ չէ Թիպկէնի վիճակը, որ հազիւ 2500 հոգի համախմբած է Փետրուար 8-ին, փալէ տէ Սփոր երբ 5000 կը նախատեսուէր: Շաւղ Փասքուայի ներկայութիւնը մեծ օգտակարութիւն մը չունեցաւ եւ ղրկուած 40 հազար հրաւէրը եւ քանի մը հազար ալ ցրուած բան չեն փոխած: Թիպկէի բուռն ելոյթ մը ունեցաւ, զատապարտելով իրեն դէմ եղած յարձակումները· – «Կը բաւէ՛, բացադանչած է Փարիզի քաղաքապետը, պիս նախատեցին, աղտոտեցին, զրպարտեցին անդադար»: Նոյն օրը, Ֆորէն Արուեստներու թանգարանին մէջ է, որ Սեկէն ելոյթ ունեցաւ: Կողքին ունէր Ժերոմ Մոնօ, Ֆրանսուազ տը Փանաֆիէօ, Պարտիւր, բայց եւ այնպէս ոչինչ այնքան ապահով կը թուի որքան իր պարտութիւնը: Ի վերջոյ, համակերպեցաւ վիճարկում մը ունենալ ձախ թեկնածու Պերթրան Տլլանոյէի հետ հեռատեսիլէն:

ՖՐԱՆՍԱՑԻ Նորհրդարանը առվախեց իր աշխատանքները մինչեւ Մարտ 27, թոյլ տալու համար երեսփոխաններուն եւ ծերակուտականներուն, որ թաղապետական իրենց ընտրապայքարը տանին:

ՌՈՒՍԱԿԱՆ ապահովութեան ապատարկուիւնները յայտարարած են Փետր· 8-ին թէ անկախապաշտ Չէչէններուն մէկ պետը սպաննած են: Ըստ Ռիա Նովոստի գործակալութեան, Ադամ Խամզադիեւը, արմատական Իսլամի խմբակի մը պատասխանատուն, սպաննուած է Շեղկովսկայա, Չէչէնիոյ հիւսիսը:

ԹԵՀՐԱՆի հիւսիսը, Մելթէի մօտ, երկու պայթումներ լսուած են Փետրուար 8-ին: Վայրը, որ չրջապատուած է զինուորական բազմաթիւ չէնքերով արդիլուած է լրագրողներուն եւ հասարակութեան:

ՖՐԱՆՍԱՅԻՆԵՐԸ, միջին հաշուով 3 քիլօ դիրքած են 1997–էն ի վեր: 655 հազար հոգի դէր գարճած է եւ 534 հազար ալ յաւելեալ կշիռք ունին: Այս երեւոյթը բոլոր տարիքներուն կը վերաբերի եւ բոլոր արհեստներուն: Մրցանիշը կոտրած է փարիզեան չրջանը 28% համեմատութեամբ:

## ԱՌ Ի ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Ինչպէս ղրած էինք, Յունուար 29–էն ի վեր, «Յառաջ»ի թաղամասի (10–րդ) թղթատարը դործադուլի մէջ է եւ ոչ նամակ, ոչ ալ թերթ կը հասնի մեր ձեռքը:

Փետրուար 8–ին, չարժումը ալ աւելի սուր բնոյթ առած է, ինչպէս հաղորդեցին մեխանիները:

Այս, առ ի գիտութիւն, որպէսզի մեր թղթակիցները չզարմանան եթէ որեւէ ձեւով ընթացք չենք կրնար տալ թղթատարի միջոցաւ եղած դիմումներուն (ծանուցում, բաժանորդագրութիւն, հասցէի փոփոխութիւն եւ այլն):

ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ
«ՅԱՌԱՋ»ի

## ՄԱՄՈՒԼ

### «LIBERATION»

(9 février)

REBONDS

**LA RECONNAISSANCE DU GENOCIDE ARMENIEN RENFORCE LE CLAN MILITARO-NATIONALISTE**

## Paris a desservi les Turcs démocrates

par Alain DUGRAND, Jean KEHAYAN et Gilles PERRAULT

Ամբողջ յօդուածը զոր ստորագրած են Ա. Տիւկրան, Ժան Քեհայեան եւ Ժիլ Փերօ վերլուծումն է Ֆրանսայի Ազգային Ժողովի քուէարկութեան, հաստատելու համար թէ այդ քուէարկութիւնը վնասակար բան մըն է:

Գրութեան սկիզբը սիրոյ ձօներգ մըն է Թուրքիոյ· – «Կը սիրենք Թուրքիան, որովհետեւ կ՚այցելենք իր քաղաքները, իր երկար պատմութիւնը: Ընթերցողներն ենք եաշար Քեմալի էջերուն, Ֆազըլ Հիւսնի – Տաղլարճայի, Էկէ Այհանի, Իլհան Պէրքի քանաստեղծութիւններուն: ... Կը սիրենք ժողովուրդները, վոքրամասնութիւնները քաղմամշակութային եւ լայիք այդ Թուրքիոյ»:

Ապա, յօդուածագիրները կ՚ոգեկոչեն «արեւմտապաշտ յեղափոխութիւնը» Քեմալի, որ ջնջեց խալիֆայութիւնը, միաժամանակ տապալելով «Միութիւն եւ Յառաջդիմութիւն կոմիտէ»ի խելագարութիւնները եւ Մեհմետ Զ. «անզլխացի սուլթան»ին Օսմանեան միապետութիւնը: Ծանօթ ենք, կ՚ըսեն, հանրային մտքին այն անդադրում պայքարներուն ճամբայ բանալու համար քաղաքական ժողովրդավարութեան 70 տարիէ ի վեր: Թուրքիոյ ապագան կախում ունի իր երիտասարդութենէն կ՚ըսեն, եւ քաղաքացիներու պայքարներէն հաստատելու համար Եւրոպայի խարխուած խաղաղացած ժողովրդավարութիւն մը, ազատագրուած քաղաքադիւանադիտական տիրապետութենէն զոր Փենթակոնը (Ամերիկայի Պաշտպանութեան նախարարութիւն) կը պարտադրէ զօրավարներուն: Ու չարունակելով սիրոյ արտայայտութիւնները այդ Թուրքիոյ հանդէպ, կը վերադառնան բուն հարցին, այսինքն Յունուար 18–ի Ազգային Ժողովի նիստին, ուր, կը դրեն 40 երեսփոխաններ, յանուն Ֆրանսայի ժողովուրդին, օրէնսդրութիւն կատարեցին ճանչնալով 1·5 միլիոն Հայերու ցեղասպանութիւնը: Ա-հաւոր Ջարդեր (1895, 1915, 1916) գործուած Քարձրագոյն Դրան բանակներուն կողմէ վեցհարիւրամեայ Օսմանեան կայսրութեան մը մահնատումին վերջա –

(Շար·ը Դ· էջ)

## «ԱՆԻ՝ ՀԱԶԱՐ ԹՈՒԱԿԱՆԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԱՅՐԱՔԱՂԱՔԸ»

# ՏԵՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԳԷՈՐԳԵԱՆԻ ՀԵՏ

Ըլլայ լացի, համբոյրի,
Յիշատակի, մտածման,
Մոռնչելու համար ըլլայ, օ՛ն մտնենք·
Մտնենք հսկայ քաղաքն հսկայ աճիւնի,
Մտնենք Շիրիմն հայութեան···:

Դ· ՎԱՐՈՒԺԱՆ

*Անին հայկական մայրաքաղաքներէն այն մէկն է որ ճարտարապետական հրաշագործութեամբը, առեւտրական խաչմերուկի, մշակոյթներու փոխանակման կէտ յատկանիշներով, հոն մշակուած արժէքներով համայնքի զօր, առասպելական նացած խորհրդանիշը դարձած է մեր կրնաստին ու կարօտներուն: «Անի քաղաք նատեր կուլայ, չկայ ըսող՝ մի՛ լար, մի՛ լար»ը երգուած է թէ՛ որպէս մորմոքի արտայայտութիւն, թէ՛ որպէս օրօր, գալն ու կարօտը սերունդէ սերունդ փոխանցելու թերեւս ենթագիտակից, բայց ինքնակ մղումով:*

*Անին ներչնչարան եղած է աչուղին, բանաստեղծին· առաջինը մինչ Անին տեսնելու ու նոր մեռնելու ցանկութեան մէջ կ՛ամփոփէ կարօտը, երկրորդը արցունքին հետ ցաւումին միասնութեամբ կը հրաւիրէ աճիւններու քաղաքը մտնելու:*

*Իր վառքի կարճատեւ շրջանին յաջորդած լքումին ու աւերումի հազարամեակէն ետք, Անին այսօր իր մեծութեան մնացորդացով մը կը բացուի արեւմուտքի հետաքրքրութեան առջեւ: Ինչպէս դրուեցաւ, ծանուցուեցաւ արդէն, «Անի՝ հազար թուականի Հայաստանի մայրաքաղաքը» խորագրուած ցուցահանդէս (*) մը կազմակերպուած է Փարիզի մէջ, Փարիզ–Երեւան – Հ·Բ·Ը·Մ· գործակցութեամբ: Ցուցահանդէսին հանդիսաւոր բացումը կատարուեցաւ Փարիզի քաղաքապետ Ժ· Թիպէռիի եւ Հայաստանի դեսպան Խ· Նալպանտեանի կողմէ, Փետր· 6-ին: Հայաստանի նախագահ Ռ· Քոչարեանի պաշտօնական այցի ծրագրին մէջ ալ առնուած է ցուցահանդէսը որուն հիւր նախագահը եւ Ժ· Շիրաք միասնաբար այց պիտի տան Փետրուար 13–ին:*

*Ցուցահանդէսին ու նոյն առիթով հրատարակուած ուշագրաւ հատորին գլխաւոր պատասխանատուն Նուպարեան մատենադարանի տնօրէն, պատմաբան Ցարութիւն Գէորգեանն է որ նման բնոյթով նախաձեռնութեան մը տաղտուկն ու յոգնութիւնը կը ջանայ մոռնալ արձանագրուած յաջողութեան պատճառած գոհունակութեամբ: Անոր հետ պատրաստութիւններու գրեթէ վերջին պահուն կատարուած զրոյցը կը միտի լուսաբանող նախաբան մը ըլլալու Անիի ցուցահանդէսին այցին:*

*
**

Հ· – Հետաքրքրական է գիտնալ թէ Անին Փարիզ բերելու այս նախաձեռնութեան գաղափարը ե՞րբ, ինչպէս ծագեցաւ ու հասաւ գործադրութեան փուլին:

*Պ· – Սկզբնակէտը 1993 թուականն է երբ Փարիզի քաղաքապետ էր Ժ· Շիրաք· առեղծուեցաւ Անիի պահպանութեան կոմիտէ մը որուն նախագահը եղաւ միջնադարու ծանօթ մասնագէտ Ժ· Տիւպի որ ամսօր մահացած է: Ցաճախակի ժողովները կը պատմէին, նպատակ ունենալով Անին որպէս հնագիտական չքոջան, ԻՒՆԷՍԿՕ-ի հովանաւորութեան տակ դնելու: Գրքոյկ մըն ալ հրատարակուեցաւ, որ ներկայացուցի քաղաքապետարանի դէմքերու: Շուտով, 3 – 4 ամիսէն յայտնի եղաւ որ ԻՒՆԷՍԿՕ-ի թուրք դեսպանը պատասխանած էր Ժ· Շիրաքի հովանաւորութեամբ ներկայացուած դիմումին, ու պատասխանը մերժողական էր: Կը յիշեմ այդ պատասխանէն նախադասութիւն մը ուր կ՛ըսուէր թէ նախ թող Հայերը սկսին Անիի իրենց բաժինով գրաւիլ, յետոյ մենք այդ մասին կը մտածենք:*

Հ· – Ի՞նչ կը նշանակէր «Անիի իրենց բաժինով»ը:

*Պ· – Մենք ալ չհասկցանք: Մարդ այն տպաւորութիւնը կ՛ունենար որ Անիի մէկ մասը Հայաստանի տարածքին մէջ կը պտնուէր: Անհասկնալի արտայայտութիւն էր: Ըսի Կոմիտէին նախագահ Ժ· Տիւպիին որ Անիի մասին հանրային կարծիք մը ստեղծելու լաւագոյն միջոցը ցուցահանդէս մը կազմակերպելն է: Առաջ ծագեցաւ գաղափարը: Այդ շրջանին նոյն կոմիտէին աշխատանքին ես կը մասնակցէի որպէս Հ·Բ·Ը·Մ·ի ներկայացուցիչ: Երբ Ազգային գրադարանին ցուցահանդէսը աւարտեցաւ (1996), անմիջապէս պործի անցայ: Նախ Հայաստան գայի, տեսնելու թէ ինչեր կան նման ցուցահանդէսի մը համար տրամադրելի: Միւս կողմէն, չէինք յաջողեր Փարիզի քաղաքապետարանէն վերջնական որոշում մը ունենալ ցուցահանդէսին մասին: 1998 Նոյեմբերին երբ Փարիզի քաղաքապետ էր Ժ· Թիպէռի եւ Երեւանի քաղաքապետը Ս· Աբրահամեանը հրաւիրած էր Փարիզ, Հայաստանի Փարիզի դրծաւար Ռ· Տէր – Ստեփանեանի հետ այս վերջինին միջոցով ցուցահանդէսի դիմումը նորոգեցինք որպէս մշակութային փոխյարաբերութիւններու մէկ կէտը: Երկու քաղաքապետներուն կողմէ տրուած պայմանագիրը ներդրուեց ցուցահանդէսին ծրագիրն ալ ու անցանք գործնական քայլերու: Այդ հանդրուանին Հ·Բ·Ը·Մ·ը առանձնեց Երեւանի քաղաքապետարանին նիւթական մասնակցութեան բաժինը:*

*Պէտք է ըսեմ որ ցուցահանդէսին իրագործումին մէջ Փարիզի ու Երեւանի քաղաքապետներուն, Հ·Բ·Ը·Մ·–ի կողքին շատ կարեւոր եւ ղրական դեր խաղայ Հայաստանի պատմութեան պետական թանգարանը:*

Հ· – Ի՞նչպէս որոշուեցաւ վայրը:

*Պ· – Կարելի քանի մը սրահ կար, սկիզբը որոշուած էր Թրոքատէրոյի Պատմական յուշարձաններու թանգարանին մէջ ընել, բայց, երբ հոն հրդեհ ծագեցաւ, որոշեցինք այս սրահը:*

Հ· – Ցուցահանդէսին մէջ ի՞նչ երեսակներով ընկատի առնուած է Անին:

*Պ· – Երբ պատմաբան մը ձեռք կ՛երկարէ Անիի նման նիւթի մը, կրնայ անշուշտ ահմանափակուիլ, օրինակ՝ ճարտարապետութեան կամ արուեստի, եւ այլն մարզերով: Պէտք է ըսեմ որ երբ գործի ձեռնարկեցի, տեսայ անմիջապէս թէ դժուար է աշխատանքը առանձին տանիլ: Խորհրդակցեցայ, հանդիպումներ ունեցայ ու կամաց – կամաց մտքիս մէջ յստակացաւ գաղափարը թէ ընդհանուր տեսութիւն մը պէտք էր մշակել: Օրինակ, ճարտարապետութեան մարզին մասին տեւական կերպով խորհրդակցեցայ Ասէլ Կամսարականի հետ որ մնայուն օգնականս եղաւ այս աշխատանքին ընթացքին: Խորհրդակցեցայ նաեւ պարսկագէտներու, արաբագէտներու հետ, ծանօթանալու համար նիւթին մասին աղբիւրներու:*

Հ· – Հատորի մը գաղափարը սկիզբէն ունեցա՞ք, թէ աւելի ետք մտածուեցաւ այդ մասին:

*Պ· – Խորհրդակցութիւններուն զուգահեռ, աստիճանաբար յայտնուեցաւ անոր ալ կարիքը, թէ ո՛վ, ինչ նիւթ կրնայ մշակել, եւ այլն:*

Հ· – Ի՞նչ կ՛ըսէք ցուցանմոյշներուն մասին· ի՞նչ կար տրամադրելի ու ի՞նչպէս կատարուեցաւ ընտրութիւնը:

*Պ· – Երբ նման գործի կը ձեռնարկես, նախ կը ճշդես թէ ինչ կարելի է ցոյց տալ: Երեւանի թանգարանը մօտ 1700 կտոր ունի Անիի առընչուած: Ատոնք մեծ մասով գալանթարի ու խումբին փրկածներն են: Գալանթար Ն· Մառի աշակերտն էր, մէկն է նոյն թանգարանին հիմնադիրներէն: 1917–ին երբ Թուրքերը յարձակած են Անիի վրայ, ան Սանահինի եւ Հաղպատի վանքերուն հետ երկաթուղիին վրայ երկու վակոն տեղաւորած ու գացած է Անի· Հոն Մառի ստեղծած թանգարանէն ու քարադարանէն չալկելով այդ վակոնները բեռցուցած են ինչ որ կրցած են: Քարադարանը կը պահուէին մեծ կտորներ, քարեղէններ· իրենք նախ թանգարանի փոքր նմոյշները բեռցած են ու մեծ կտորները դժբախտաբար տեղւոյն վրայ մնացած են· անոնց մաս կը կազմէր Գագիկ Թադեւոսին արձանը: Գալանթարի եւ խումբին նախաձեռնութեամբ փրկուած ու Երեւան փոխադրուած այդ առարկաները պատմութեան թանգարանին ստացուածքը կը կազմեն այսօր: Թանգարանի փոխ - տնօրէնուհի Իվէթա Մկրտըչեանին հետ մէկիկ – մէկիկ ճշդեցինք եղածը, յետոյ անցանք Մատենադարան· կ՛ուզէինք ոչ միայն մանրանկարչութեան, այլ նաեւ ընդհանուր մատուր կեանքը ցոլացնող բաներ ընտրել, ինչպէս՝ օրէնքի, բժշկութեան հետ կապուած: Մ· Գոչի, Գագիկ Հեթումեանի, Գրիգոր Մադիստրոսի, Յովհաննէս Սարկաւագի աշխատութիւնները:*

*Նկատի ունեցանք նաեւ Անին ոչ թէ ուղղակի իր արտադրութեամբ, այլ նաեւ որպէս դուրսէն դիտուած «նիւթ»· ատիկա բացառ հնագէտներու, ճանապարհորդներու մարզը, ինչպէս՝ Ժ· Պ· Թաւէրնիէ, Հ· Լինչ, Գեր Փորթըր, Կ· տը Ռիւպրուք, իրենց կրաւիրներով, հատորներով:*

Հ· – Ցուցանմոյշներ կան նաեւ հոսկէ տրամադրուած:

*Պ· – Պէտք էր ցոյց տալ թէ դուրսէն ի՛նչպէս դիտուած է Հայաստանի այդ շրջանի պատմութիւնը: Հետաքրքրական է բիւզանդացի, պարսիկ, արաբ, ասորի պատմագիրները կարդալ Անիի մասին: Եւ բնականաբար այդ բոլորին լաւագոյն հաւաքածոները կը գտնուին Ֆրանսայի Ազգային գրադարանին մէջ: Հետաքրքրական էր նաեւ քարէմներու բաժինին պրպտումը: Տեսնել, օրինակ, արաբ եւ լատին աշխարհագէտներու մօտեցումին տարբերութիւնը: Լատին աշխարհագէտ Իդիտոր տը Սէվիլյը (Զ· – Է· դար) աշխարհը կը բաժնէ Նոյ նահապետի երեք զաւակներուն ճիւղերուն· ան Հայերը կը դասէ Յաբեթի, այսինքն՝ Եւրոպայի կապուած ճիւղին մէջ: Անդին, արաբ աշխարհագէտներ Հայերը կը դնեն Սեմի ճիւղին մէջ: Ասիկա ցոյց կուտայ թէ միջնադարուն Հայերը երկու աշխարհի մէջ բաժնուած էին ձեւով մը: Ցուցահանդէսը այս մտահոգութով կը բացուի:*

Հ· – Լուվրի թանգարանէն ալ բերուած նմոյշներ չկա՞ն:

*Պ· – Այո՛, կան· բայց անոնց ընտրութեան պարագան աւելի դժուար խնդիր էր, այն պատճառով որ հոն այդ շրջանին համար միայն իսլամական բաժին մը կայ ուր ամէն ինչ կուտակուած է: Լուվրի մէջ մեր ուշադրութիւնը գրաւեցին Երեւանի թանգարանէն լուսանկարուած կաւագործութեան, խեցեգործութեան իրերու հետ գոյներու, ձեւերու նմանութեամբ նմոյշներ որոնք ազգականական կապ մը կը մատնէին: Խորհեցայ որ հետաքրքրական կ՛ըլլար քով քովի ցուցադրել զանոնք: Մասնաւոր մեկնաբանութիւն մը չէ ընկերացած անոնց· ձգուած են դիտողներու ուշադրութեան:*

*Հասկնալի է որ Անիի նման իսկական խաչմերուկի բնոյթով քաղաք մը նաեւ փոխանակումի վայր էր: Զկայ քաղաքակրթութիւն մը որ ուրիշ մը ամբողջութեամբ «կլլած» ըլլայ· նոյնիսկ երբ գաղթաւիրական քաղաքակրթութիւն մը կը տիրէ չրջանի մը, հոնկէ նաեւ բաներ կ՛առնէ:*

Հ· – Արդեօք ցուցահանդէսը ընկատելի յաւելեալ շահ մը կ՛ունենա՞ր եթէ պայմանները այսօրուանը չըլլային ու ազատօրէն կարելի ըլլար Թուրքիայէն ալ, օրինակ՝ Կարսի թանգարանէն, նմոյշներ առնել:

*Պ· – Թուրքերու կողմէ Անիի մէջ պեղումներ կատարուած են 60-ական թուականներուն, ապա 1990-էն ասդին: Վերջիններուն պատասխանատուներուն տեղ արուած է ցուցահանդէսին հատորին մէջ: Բայց որքան գիտեմ, իրենց թանգարաններուն մէջ այդ պեղումներուն պատճառներէն բան չէ ցուցադրուած· ծաւալուն հրատարակութիւններ ալ չկան նոյն պեղումներուն մասին որպէսզի գիտնանք թէ այսինչ իրը էրզրումի՞, Կարսի՞, թէ Ազգարայի թանգարանը կը պտնուի:*

Հ· – Այս տեսանկիւնէն ի՞նչ իմաստ կը ներկայացնէ Անիի ճուիրուած ցուցահանդէս մը:

*Պ· – Կասկած չկայ որ Անիի նիւթով երկխօսութեան մը հրամայականը ինքզինք կը պարտադրէ· ասիկա՝ նկատի առած Անիի դիրքը Թուրքիոյ սահմաններուն մէջ եւ անոր նշանակութիւնը Հայոց պատմութեան մէջ: Կարելի չէ որ այսօրուան կացութիւնը յաւերժանայ:*

Հ· – Ի՞նչ ազդակներով կրնայ ճամբայ բացուիլ այդ երկխօսութեան:

*Պ· – Ցարմարադոյն ճեւը այն է որ քաղաքը վայելէ ԻՒՆԷՍԿՕ-ի հովանաւորութիւնը: Աւտր դիմումը Թուրք կառավարութիւնը պէտք է ընէ: Լսեցի որ վերջին օրերուն Թուրք մամուլը գրած է թէ դիմում ըրած են, կամ կը պատրաստուին ընել: Շատ ուրախալի է: Եթէ ատիկա ըլլայ, կրնանք խորհիլ որ կարելի կը դառնայ խառն խումբերու (Թուրք, Հայ, Ֆրանսացի) մասնակցութիւնը Անիի պեղումներուն:*

Հ· – Կրնա՞ք ամփոփ ներկայացումը ընել ցուցահանդէսին հատորին ալ:

*Պ· – 240 էջնոց հատոր մըն է, 4000 տպաքանակով: Թուրքերու յատկացուած էջերէն գատ յօդուածներ ունին Հայաստանէն եւ Ֆրանսայէն մասնագէտներ, գրեթէ հաւասար համեմատութեամբ: Կը բաղկանայ մօտ 30 նիւթէ, գրի առնուած 28–ի չափ հեղինակներէ· կան 300 լուսանկարներ:*

*Հատորին ծրագրով ալ ուզեցինք քաղաքի մը տիպաբանութիւնը տալ· դիտել գայն բազմակողմանի անկիւններէ: Տբւինք գանազան լեզուներով սկզբնաղբիւրները, գուգահեռ պատրաստուեցաւ Ն· Մառի 1934–ի դիրքին Ֆրանսերէն թարգմանութիւնը: Ժ·Թ· գարու վերջաւորութեան ան պեղումները կատարած է ռուս եւ հայ խմբակներու գործակցութեամբ: Հիմնական նիւթականը Թիֆլիսի հայկական չրջանակները տրամադրած են, ինչ որ ցոյց կուտայ քաղաքին անոնց ներկայացուցած կարեւորութիւնը:*

*Հատորով ջանացինք տալ ընկերային, տնտեսական կեանքը, գրամական չրջանառութիւնը, դիւանագիտական, քաղաքական կեանքը, ինչպէս՝ Բիւզանդիոնի, արաբական աշխարհին ու խալիֆային հետ կապերը, Բագրատունիներէ գատ Զաքարեաններու կարեւոր դերը: Մօտաւորապէս մինչեւ Ժէ· դար, Շահ Աբասի տարած ենք չրջանակը: Փորձեցինք նաեւ ընդհանուր գրականութեան, կրօնական, բժշկական, փիլիսոփայական մարզեր ներկայի առնելով ցոյց տալ Անիի մտաւորական աշխարհը: Վերջին մասին մէջ գետեղած ենք Անիի ու չրջակայքի կարեւորագոյն յուշարձաններու հանրագիտարան մը:*

Հ· – Ծանօթացնէի՛ք նաեւ ցուցահանդէսին տանտէր ու հատորին հրատարակիչ հիմնարկութիւնը՝ «Paris musée»ն:

*Պ· – Այդ հիմնարկութիւնը պատասխանատուութիւնը կը ստանձնէ Փարիզի ցուցահանդէսներուն կազմակերպութեան եւ անոնց հատորներուն հրատարակութեան: Տարեկան չուրջ 300 հատոր կը հրատարակէն: Շատ սերտ գործակցութիւն ունեցանք իրենց հետ ու չատ լաւ ընդունելութիւն գտանք տրամադրուած սրահէն: Անկեղծ, լաւ տրամադրուած անձնակազմ մը ու յատկապէս տնօրէնուհին մեծ բաժին ունին մեր գոհունակութեան մէջ:*

– Շնորհակալութիւն:

*Տեսակցեցաւ՝*

*Ա· Թ·*

---

(*) «ANI. Capitale de l'Arménie en l'an mil»;

Փետրուար 7 – Մայիս 13,
բացի երկուշաբթիէ եւ տօնական օրերէ,
ամէն օր ժամը 11·30 – 18·30,

PAVILLON DES ARTS
Les Halles - Porte Rambuteau;
Terrasse Lautréamont, Paris 1er.

## «ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍԱԼՈՐ»Ը՝ ԳԵՂԵՑԻԿ ՁՕՆ ՄԸ ՊԱՐԱՃԱՆՈՎԻՆ

«Հայկական սալոր» անուանած էին Օլիվիա Կրանովիլ ու Կղավիէ Մարշան իրենց չատ ինքնատիպ յղացումը որ յարդանքի տուրք մըն էր եղական այն արուեստագէտին որ կոչուեցաւ Ս. Պարաճանով: Ժընեվիլիէի Թատրոնին բեմէն Յունուար 20–էն Փետրուար 11 ներկայացուած այդ գործը (*), բաղկացած՝ եօթը մանրանկարներէ, պարագանովեան աշխարհին անթերի մէկ թարգմանութիւնն էր, խօսքով, գոյնով, չարժումով, բեմական յարդարումով, նուագով, լեզուներով ու լոյսի – մութի խաղերով: Իր տաղանդին մեծութեան համաչափ չափ տալու համար այդ աշխատանքին որակին մասին, կը բաւէ ըսել որ Նարեկացիէն, կամ Սայաթ-Նովայէն յարգանքի տուրք մը ստանալու համար Պարաճանովի երեւանի տունէն ամէն մէկ բառը ունկնդրելին կը հասնէր ամենայն մաքրութեամբ, ոչ իսկ վանկի մը խաթարումով կամ կորուստով:

Եօթը մանրանկարները զլխաւոր առանցք ունէին Պարաճանովին կեանքը. անոր տունը, մանկութիւնը, անցած՝ Թիֆլիսի փողոցներուն, չուկային այնքան գունաւոր, ազմկալի մթնոլորտին մէջ. յետոյ դասավարութեան երկիծանկարային փուլերը, հակառակ ծանր ամբաստանութեան. բանտի կեանքը, յաջորդող ղրկը՝ քամանչային հազիւ լսելի հնչիւնով, Նարեկացիին տողերով ու անոնց գունագեղ լարախաղացի մը գալարումներով, ճապկումներով: Ամէն տեսարանի հետ կը բացուէր Պարաճանովի երեւանի տունը մտաւոր մատնանշումի մը վրայ կրակ կտրած՝ կը կանչէ գրաքննիչները եւ կը յանդիմանէ ջրհանկիրի կոպտութեամբ, երկուքը մէկ «էչէկ» եւ «հայվան» հոլովելով: Յետոյ կանչել կուտայ Թերթին տէր եւ անօրէնը, Յովհ. Ֆէրիա Գայազէրեան, հասարակ խանութպան մը որ ոչ թէ հայերէն կարդալ – գրել, խօսիլ անգամ չէր դիտեր. – Չախմա՞խ մը չաքօղօն, իւսթինի մը եախօղօն: (Եթէ չեմ սխալիր, Հ. Ս. Երեմեան «առաջնակարգ լրագրապետ» անուանած է այս ողորմելին, «Գեղունի»ի մէջ...):

Կարկուտ մըն ալ անոր գլխուն: Մարդը ահաբեկ ոտքը կ'իյնայ (տառապէս ոտքը կ'իյնայ).

– Այագլարընը էօփէյիմ... պ... էրնը եիյէյիմ. պէնիմ խապէրիմ եօգ. պէն էրմէնիեճ պիլմէմ. Աբրահամ Այվազեան կոչուած ախմախը. մեր մուխը պիտի մարէր, քիչ մնաց...

Աբրահամ Այվազեան, ամէրաներու կենսագիրը, չէրնոպիլը եւ անպիտան գիւտելաց, որուն թուղթերու լեռնակուտակ դէպքը ժառանգած է, կ'ըսէին, Արշակ Ալպօյաճեան, իշխան Գուլպէնկեանի բառարանին յանուցումը տպել տուած էր «Մանգում»ի մէջ:

Տպագրական Տեսուչը, որն քէմալ պէյ, մատնանշեց որ ինքն ալ ամերիկացի է, եւ ինքն ալ կրնայ ըսել թէ Ամերիկան Սահմանադրութեան չրջանին, իւրաքանչիւր տեսակ գնել ընկերային, յեղափոխական եւ անիշխանական հրատարակութիւններ, – Նիցչէ, Ժան Կոռավ, Կրապոտկին, Բակունին, Ֆուրիէ: Գեղամին մտաւոր – գեղարուեստական կազմութիւնը համաչափ կ'երթար. խմինա՝ անկանոն, հեւ ի հեւ: Գեղամը ծծած քամած կ'ըլլար լաւագոյն եւ ամէնէն արդիական հանդէսները, – Մերթիւր տը Ֆրանս, վեռ է Փրոզ, Լա Փլիւմ, իսկ ես անոնց հետ կը խառնէի անգլերէն չաքաթաթերթերու թանապուրն ալ, գրական գերքերով:

Հայկական գրականութեան տեսակէտով ալ Գեղամը գնահատելի պաչար ամբարած էր, նոյնիսկ «Անահիտ» եւ «Մուրճ» կը կարդար իր ընկերներուն հետ. իսկ ես անոնց առաջին եւ վերջին օրինակները տեսայ իր մէջոցը, Օսմանեան Սահմանադրութենէն մէկ տարի առաջ:

«Սրբազան հուր»ը կանուխէն վարակած էր Գեղամը, ուղղակի մրկելով անոր հոդին եւ ջղային հիւսուածքը: Յայտնապէս կը տառապէր, երբ գրիչը ձեռք առած՝ կը խաղխղէր թուղթին վրայ: Հազիւ խոտրագիր մը, բառ մը, պարբերութիւն մը գրած, կը քերէր, կ'աւրէր, տառ տառ կը թղկատէր: Ցետոյ կը վերսկսէր: Ահա գրիչը կը չարժէր դէպ ի պէտ: Ապա կը կենար, մրոտած թուղթը կը նետէր կամ գրպանը կը դնէր:

Կը պատահէր որ վերսկսի քիչ վերջը: Իսկ յաճախ ալ օրերով կը ձգձգէր: Ո՞վ կը տիպէր ժամը ժամին ձեռագիր հատցընել, մանաւանդ եթէ գրական կտոր մը պիտի ըլլար:

(Շար. 12)

*(*) Փետրուար 11–ին Փարիզի ներկայացումները աւարտելէ ետք, խումբը շրջապտոյտի մը կը ձեռնարկէ Ֆրանսայի զանազան շրջանները:*

*ՀԱՑԱՍՏԱՆԵԱՆ ՄԱՄՈՒԼ*

## ՄԵՆՔ ՄՇԱԿՈՅԹ ՈՒՆԵՆՔ: ԿՈՐՑՐԵ՛Լ ԵՆՔ

Ո՞Վ Է ԱՍՈՒՄ, ԹԷ ՀԱՑԱՍՏԱՆՈՒՄ ՄՇԱԿՈՅԹԸ ՄԵՌԵԼ Է: ՉԻ՛ ՄԵՌԵԼ: ՆՐԱ ՄԱՀՈՒԱՆ ՄԱՍԻՆ ԳՈՒԺԵԼ ՇՏԱՊՈՂՆԵՐԸ ԿԱՄ ՈՒՂՂԱԿԻ ԵՐԱԶՈՒՄ ԵՆ ԱՅԴ ՄԱՍԻՆ, ԿԱՄ՝ ԿՈՅՐ ԵՆ, ԿԱՄ՝ ՉԵՆ ԲԱՒԱՐԱՐՈՒՄ «ՏԵՂ – ՏԵՂ ԱՌՈՂՋ» ՄՇԱԿՈՅԹՈՎ

Յետոյ ի՞նչ, որ քանդակագործութիւն ասելիս՝ Լեւոն Թոքմաջեան ենք հասկանում ու վե՛րջ: Յետոյ ի՞նչ, որ յուշարձանները մեզ պրաւում են ոչ այնքան իրենց ձեւով ու բովանդակութեամբ, որքան վրանները խղդած իմաստալից եւ անիմաստ դրութիւններով: Եւ ո՞ւմ է հետաքրքիր, որ թատրոնների դերասանների աչխատավարձերի փչրանքային չափը նրանց ստիպում է կցել որեւէ անմիտ չօուի կամ լոթոյի ու ծամածռուելով գովազդել այն: Ոչինչ, որ յետոյ, երբ այդ տիմար լոթոն ֆինանսական կրախի առջեւ է կանգնում, խարուած ժողովուրդը, թողած բոլոր մեղաւորներին, անէծքներով ու հեռակայ հայհոյանքներով է յիշում խեղճուկրակ դերասաններին:

Էլ աւելի աչխոյժ է մեր Հանրապետութեան երաժչտական կեանքը: Հապա միացրէք հանրապետական հեռուստաալիքները. տեղական արտադրութեան «աստղիկներից» ու «աստղափոչիներից» աչքերդ չաղւում են, ականջներդ՝ բզզում: Մէկ–երկու չաբաթ առաջ, հեռուստացոյցի ալիքները փոփոխելիս, պատահաբար «ռատ եկայ» «Արճագանգ չօու» խորհրդաւոր անունը կրող հաղորդմանը: Ինչպէս տատս կ'ասէր՝ ոտքս կոտրուէր, ղրանց ոտտ չդայի: Լիքը–լիքը կիսամերկ եւ թպրտացող կանայք մարմինների առատութիւնը՝ արաբախուրքական ոճի եղեւէչներով ու կլկլոցներով հարուստ երաժչտութեան ուղեկցութեամբ, յիչեցնում էին Արեւելքի խաների օրգիաները: Իսկ այդքան բաց ուսերի, պարանոցների, կրծքերի ազդեցութեան տակ «լոզերը գնացած» երեխայի տպաւորութիւն թողնող, արտաքնապէս տղամարդու նման, սեռական դրգռուածութեան պատճառով աչքերը ճակատին թռած հաչիչամոլ յիչեցնող պատահեակները անկեղծ խղճահարութիւն էին առաջացնում:

Գեղանկարչութիւնն էլ ետ չի մնում: Վերնիսաժում վաճառուող դազաստային արտադրութեան մասխնները, եկեղեցիներն ու խաչքարերը յորնեցնում են աչքերդ ու բթացնում ճաչակդ: Իսկ ի՞նչ են մտածում մեր համաքաղաքացիները Հայաստանի մչակոյթի այսօրուայ մասին: Եւ ընդհանրապէս, ե՞րբ են վերջին անգամ որեւէ մչակութային օճախ այցելել:

Սերոբեան Վարդանոյշ, 69 տարեկան, թոչակառու.– Է՛հ, ա՛յ բալէս, նենց հարց ես տալիս ո՛ր: Ես ի՞նչ իմանամ՝ մեր մշակոյթը ի՞նչ հալի ա: Վերջին անգամ մի քսան տարի կը լինի, համ, հաստատ կը լինի, քսան տարի առաջ Թատրոն էի դնացել: Աղջիկս ու փեսես տարան ինձ էն Խաչվանքեանի Թատրոնը: Գէօզալական դերասան էր, չա՛տ լաւն էր, է՛, չատ: Մինչեւ հիմա էլ յիչում եմ՝ ոնց էր ասում. «Դու ստ'ւս, Պայծի՛կ»:

Վարդանեան Նարինէ, 32 տարեկան, համակարգչային օպերատոր.– Ես աչխատում եմ ետ չմնալ քաղաքի մչակութային կեանքից: Չեմ ասի, թէ ամբողջ օրը թանգարաններով ու պատկերասրահներով չրջում եմ, բայց, օրինակ, չաբաթ–կիրակի օրերը հաճոյքով պատրաստում եմ Մարտիրոս Սարեանի արճանի չրջակայքում, ընկերոջս հետ դրամատիկական Թատրոն եմ յաճախում: Կինօ «Մոսկուա»ն բացուելուց յետոյ մի քանի անդամ կինօ եմ գնացել: Չէ, գոհ եմ: Բայց, ճիշդն ասած, աւելի չատ ինձնից ու ընկերոջիցս եմ գոհ, քան քաղաքի մըչակութային կեանքից:

Սարգիս Մարգարեան, 56 տարեկան.– Հետաքրքիր, չատ հետաքրքիր հարց էք տալիս: Ես ինքս երաժիչտ եմ եւ ժամանակին ոչ մի դասական համերգ բաց չէի թողնում: Լինում էի Ե՛ւ Կամերային երաժչտութեան տանը, Ե՛ւ Ճգնաւորեանի համերգներին: Հիմա, ճիշդն ասած, մի քիչ ծերացել եմ, յոգնել եմ, բայց հեռուստատեսութեամբ եմ հետեւում համերգներին, թէեւ, անկեղծ ասած, ոչ մի նորմալ, բարձր մակարդակով դասական երաժչտութիւն վաղուց չեն ցուցադրել: Միայն Ազգային ռատիօն է այդ բացը լրացնում: Այն էլ, ի հարկէ, այն չի, ինչ կենդանի երաժչտութիւնը:

Աբշակ Ստեփանեան, բժիշկ, 46 տարեկան.– Դուք ուզում էք ասել, որ այս երկրում մչակոյթ կա՞յ: Ինչի՞ մասին է խօսքը, էկրաններից հնչող էժանագին երաժչտութեա՞ն, փողոցներում ականջ ծակող ռաբիսի՞, թէ՞ ինչի: Այ, քաղաքում իսկական մչակոյթը մեռնում է, մեռնո՛ւմ:

Քաղաքի բոլոր «լա՛ւ» տղերքի անունից՝ Գուգուշիկ, 26 տարեկան.– Հա, քուրօ ջան: Շատ լաւ մչակոյթ ու կուլտուրա ունի մեր ազգը, ես իրա չարը տանեմ: Մեր Թաթան, Արամ Ասատրեանը, Լիլիթ Կարապետեանը, Արփինէ Բեկկանեանը՝ ա՛խ, ի՛նչ ծաեր են: Ո՞ւր եմ գնացել վերջին անգամ: Աւեմ, բայց լինճ սխալ չհասկանաս, քուրօ ջան: Գնացել էի «Միրաժ»: Ոնց թէ՝ էդ ի՞նչ ա: Քաղաքի ամենագիլ սթրիփթիզ–պառն ա: Ա՛յ, կուլտուրան էդ ա, էդ:

ՄԵԼԱՆԻԱ ԲԵՔԱՐԵԱՆ

«Ազատօտ», Յունուար 25

Ի ՅՈՒՇ ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ 44–ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ

## ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

### ՕՐԵՐԸ ԻՐԻԿՈՒՆ Կ'ԸԼԼԱՅԻՆ ՄԽԱԼՈՎ...

Առաու մը Մինաս էֆէնտին խմբագրատունը մտաւ լեզապատառ, Տիգրան էֆէնտին ալ դող հանելով:

Գոյնը նետած էր եւ յուզումէն կը դողար:

– Միւիրը (տպագրական տեսուչ), այս առաու կանուխ կանչեց եւ երեսին պոռաց. – «կազէթ-այը լազվ, էէֆիճիզի թարտ». (Թերթը կը խափանեմ, ամէնգդ մէկ կ'ածսորեմ) ... երեսէն զէհիր կը վազէր...

– Ի՞նչ է պատահեր, Մինաս էֆէնտի:

– Սպասեցէք սաղտէս առնեմ. սա տեղէն խաուէ մը ապսպրէ: Ո՛ւհ, աս ի՛նչ փորձանք մարդ է եղեր Աբրահամ Այվազեան կոչուած ախմախը. մեր մուխը պիտի մարէր, քիչ մնաց...

Աբրահամ Այվազեան, ամէրաներու կենսագիրը, չէրնոպիլը եւ անպիտան գիւտելաց, որուն թուղթերու լեռնակուտակ դէպքը ժառանգած է, կ'ըսէին, Արշակ Ալպօյաճեան, իշխան Գուլպէնկեանի բառարանին յանուցումը տպել տուած էր «Մանգում»ի մէջ:

Տպագրական Տեսուչը, որն Քէմալ պէյ, մատնանշեց որ ինքն ալ ամերիկացի է, եւ ինքն ալ կրնայ ըսել թէ Ամերիկան Սահմանադրութեան չրջանին, իւրաքանչիւր տեսակ գնել ընկերային, յեղափոխական եւ անիշխանական հրատարակութիւններ, – Նիցչէ, Ժան Կոռավ, Կրապոտկին, Բակունին, Ֆուրիէ: Գեղամին մտաւոր – գեղարուեստական կազմութիւնը համաչափ կ'երթար. խմինա՝ անկանոն, հեւ ի հեւ: Գեղամը ծծած քամած կ'ըլլար լաւագոյն եւ ամէնէն արդիական հանդէսները, – Մերթիւր տը Ֆրանս, վեռ է Փրոզ, Լա Փլիւմ, իսկ ես անոնց հետ կը խառնէի անգլերէն չաքաթաթերթերու թանապուրն ալ, գրական գերքերով:

Հայկական գրականութեան տեսակէտով ալ Գեղամը գնահատելի պաչար ամբարած էր, նոյնիսկ «Անահիտ» եւ «Մուրճ» կը կարդար իր ընկերներուն հետ. իսկ ես անոնց առաջին եւ վերջին օրինակները տեսայ իր մէջոցը, Օսմանեան Սահմանադրութենէն մէկ տարի առաջ:

«Սրբազան հուր»ը կանուխէն վարակած էր Գեղամը, ուղղակի մրկելով անոր հոդին եւ ջղային հիւսուածքը: Յայտնապէս կը տառապէր, երբ գրիչը ձեռք առած՝ կը խաղխղէր թուղթին վրայ: Հազիւ խոտրագիր մը, բառ մը, պարբերութիւն մը գրած, կը քերէր, կ'աւրէր, տառ տառ կը թղկատէր: Ցետոյ կը վերսկսէր: Ահա գրիչը կը չարժէր դէպ ի պէտ: Ապա կը կենար, մրոտած թուղթը կը նետէր կամ գրպանը կը դնէր:

Կը պատահէր որ վերսկսի քիչ վերջը: Իսկ յաճախ ալ օրերով կը ձգձգէր: Ո՞վ կը տիպէր ժամը ժամին ձեռագիր հատցընել, մանաւանդ եթէ գրական կտոր մը պիտի ըլլար:

(Շար. 12)

## ՑԱԽԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

*Կապոյտ Խաչի Լիոն – Վիլէօրպանի Արաքս մասնաճիւղը իր խորագոյն ցաւակցութիւնները կը յայտնէ ընկերուհի՝ Արփինէ Մանթարեանին, զաւակներուն, Տէր եւ Տիկին Ժազ Էքմէկճեանին եւ ընտանեկան բոլոր պարագաներուն, իրենց մօտանոյն, հօր եւ մեծ – հօր՝ Յակոբ Մանթարեանի մահուան առթիւ։*

**L'ECOLE ARMENIENNE**
**SIAMANTO**
**DE BAGNEUX**

propose un

# Diner Dansant

en solidarité avec l'école française n° 3
et l'école n° 11 de Vanadzor

**Samedi 3 mars de 20 heures à l'aube**

En présence de
Madame **JANINE JAMBU,**
**Maire de Bagneux,**
**Députée des Hauts-de-Seine**

Avec la participation de
MARTEN YORGANTZ
et son Orchestre

Salle des Fêtes «Léo-Ferré»
rue Charles-Michels — BAGNEUX

**Avec le bus :** 188 de Pte d'Orléans, arrêt "Meuniers". **En voiture** : RN 20 à la Pte d'Orléans (suivre le panneau "marché de Bagneux"). Parking assuré.

**Réservez vos places aux numéros suivants:** 01 46 65 51 04 / 01 45 46 10 11
01 46 65 81 53

Réservations/jeunes auprès de Sossy :
06 10 15 13 72

(Շար. Ա. էջէն)

ւորութեան եւ զոր ջեմալ պիտի տապալէր 1923–ին։ Լուսամիտ Ֆրանսասէր, իրեն զօրավիգ էին Գ. Հանրապետութեան լայիք հանրապետականները, որոնցմէ առաջին կարդի վրայ խոտոր Հերիօ, որու յիշատակը կը մեծարուի Պոլիս, ինչպէս տղը Կօլի, որ Ֆրանսայի պետական միակ ղեկավարն է որ պաշտօնական այցելութեան գնաց Անգարա։

Այդ 40 երեսփոխանները, կը չարունակեն յօդուածագիրները, մարդկային իրաւանց աւելի պահանջատէր պաշտպաններն են Արեւելք քան Փարիզ, երբ հարցը կը վերաբերի վերահաստատելու պատմական յիշողութիւնը Մատակասքարի, Հնդկաչինի կամ Ալժերիոյ մասին։ Թաղապետական ընտրութիւններէն քանի մը շաբաթ առաջ, Մաթիւեոն եւ Էլիզէ վաւերացուցին այդ օրէնքը, ուր «Ֆրանսա հրապարակաւ կը ճանչնայ 1915-ի հայկական ցեղասպանութիւնը», առանց զայն վերագրելու ոեւէ մէկուն եւ մանաւանդ ո՛չ «Թուրքիոյ»։ Այսպէս գործելով կը չարունակեն, մեր ղեկավարները խորհեցան որ կը խնայեն Անգարայի ծայրայեղներու խմբակը։ Պատրանքը կարճ տեւեց, պայմանագրերը ջուրը կ'իյնան, աւելի ղէշ՝ Փարիզ կ'ամբաստնէ «Թիւրքիսթ» զառանցանքը։

*Յօդուածին միւս բանին այն է որ Թուրք ժողովուրդին կ'իյնայ կարդադրել իր հարցատ պատմութեան ժխտումները։ Ժողովուրդին համար կարեւոր է իր յիշողութեան մէջ ներմուծել Օսմանեան աւտոտաքեոութեան ոճիրները։ Ժողովուրդին կ'իյնայ կարդադրել հարիւրամեայ ոճիրին քօղարկումը։*

*Վերջաւորութեան, յօդուածագիրները հարց կուտան՝ «Ֆրանսական քուէարկութիւնը պիտի օժանդակէ՞ Թուրքիոյ դեմոկրատներուն։ Որեւէ ձեւով պիտի բարեփոխէ՞ Երեւանի ողբերգութեան տուեալները։ Հոն, մօտ երկու միլիոն Հայերու արտադաղթը, ցոյց կուտայ որ Հայաստան դերին է յեոստալինեան մաֆիէօներու, որոնք կը սպառեն իրենց բնակչութիւնը, պետական հարուածներ փորձելով, «արեւմտապաշտ» ձայներ բանտարկելով, որոնք միայն Եւրոպային եւ Թուրքիոյ հետ յետագայ անհրաժեշտ մերձեցումէ մը կրնան ունենալ։ Մեր խորհրդարանականներու քուէարկութիւնը գէշ արարք մըն է ընդդէմ ժողովուրդներու որոնք կը չարչրկուին քայքայուած կայսրութեան մը չրջանային պրկումներուն մէջ»։*

## Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ 13,
Տօն Սրբոց Սուրիասացց Վկայիցն
*Ժամը 16·30–ին, երեկոյեան ժամերգութիւն, Տեառնընդառաջի նախատօնակ, Անդաստան եւ Մոմավառութիւն կը կատարուի։*

ՁՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ 14,
Տեառնընդառաջ
Տօն Քառասնօրեայ Գալստեանն Քրիստոսի ի Տաճարն
*Ժամը 10–ին պատարագ կը մատուցուի։*

*Կը պատարագէ՝*
*ՄԻՒՌՈՆ ՎՐԴ. ԳԼՎԼԳԵԱՆ*

## Ս. ՅԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

ՏԵԱՌՆԸՆԴԱՌԱՋ

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ 13,
*Ժամը 16–ին ժամերգութիւն կը կատարուի որու ընթացքին Տեառնընդառաջի նախատօնակ Անդաստան եւ Մոմավառութիւն տեղի կ'ունենայ։*

ՁՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ 14,
Տեառնընդառաջ

*Այս առթիւ Լիոնի Սուրբ Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ առաւօտեան ժամը 10–ին պատարագ կը մատուցուի։*

*Օրուան պատարագը կը մատուցանէ՝*
*ԻՍԱՀԱԿ Ա. ՔՀՆԳ. ՀԷՔԻՄԵԱՆ*




## CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

### ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

*Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչը հոգեհանգիստ կատարել կու տայ յաւէտ բաժնուած իր բարերարներու յիշատակին, կիրակի, Մարտ 11–ին, Փարիզ, Կեդրոնական Ֆրանսա եւ Մարսէյլի Շրջանը։*

*Ճեմ պատարագի, հոգեճաշեր կը տրուին։*

*Մանրամասնութիւններ՝ յետագային։*


*ՄԿՆԻԿ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ*

*ՀԱՑԿԱԿԱՆ ՊԱՐԻ ԵՐԵԿՈՑ*

*Մանուկնե՛ր, տարեցնե՛ր, վա՛րժ պարողներ, պարզ պարողնե՛ր,*

**ԵԿԷ՛Ք, ՊԱՐ ԲՈՒՆԵՑԷ՛Ք**

*Պարուսոյց՝ ՌՈՒԻԴԻԿ ՀԱՐՈՑԵԱՆ*

*Նուագածուներ՝* Փաթրիճ Քուսիճեան (*դուդուկ*)
Ագատ Գումբեան (*դհոլ*)
Արա Սերովբեան (*դուդուկ*)

*Ուրբաթ, Փետրուար 16, ժամը 20–էն 22*
*Հայ Ուսանողական Ոստան*
57, boulevard Jourdan — 75014 PARIS
*Մասնակցութեան սակն է 30 Ֆր.*



VANIA GRIGORIAN
FLORA BAGHDASSARIAN
Peintres originaires d'Arménie
Exposent leurs œuvres
au **Centre Culturel Saint-Mesrob**
**Exposition: du 5 au 10 février**
Tous les jours, de 17h à 20h
Adresse: 10 bis, rue Thouin, Paris 5e
M° Cardinal Lemoine / Monge
— Entrée libre—








ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻ ՄԸ ՀԵՐՈՍԱԿԱՆ ՊԱՅՔԱՐԸ
Ի ԽՆԴԻՐ ԻՐ ԱԶԳԱՅԻՆ ԻՆՔՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԿՂՃԻ ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ

# ՎԱՐԴԱՆԱՆՔ

Թատերգութիւն երկու արարով – հայերէն
փրանսերէնի թարգմանուած Իսի–լէ–Մուլինոյի մէջ
*Հեղինակ՝ Հովիւ ՄԱՐԿՈՍ ՎԼՔԻԼԵԱՆ*
*Պատշաճեցում եւ բեմադրութիւն՝ ՍԱՐԳԻՍ ՔԷՕՇԿԷՐԵԱՆ–ի*
ՈՒՐԲԱԹ, Փետրուար 23 ժամը 20·30–ին
*Ալֆորվիլի Վոլթէր սրահը*
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, Մարտ 8, ժամը 20·30–ին
*Իսի–լէ–Մուլինոյի «Օտիթորիում»ին մէջ*
Ծախքերու մասնակցութիւն՝ 50 Ֆր.
*Տեղեկութեանց եւ տեղերը վերապահելու համար հեռաձայնել՝*
— ԱԼՖՈՐՎԻԼ՝ 01·48·93·99·88
— ԻՍԻ–ԼԷ–ՄՈՒԼԻՆՕ՝ 01·47·36·02·50


## ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

2001, Հինգշաբթի, Մարտ 22–ին, Փարիզի Թրինիթէ Եկեղեցւոյ մէջ, Սիփան - Կոմիտաս երգչախումբը, Նուագախումբի *ընկերակցութեամբ՝*
*ԲԱՅԱՌԻԿ ՀԱՄԵՐԳ ՄԸ պիտի տայ, ուր առաջին անգամ ըլլալով Փարիզի մէջ, պիտի մեկնաբանուին ԿԱՐՊԻՍ ԱՓՐԻԿԵԱՆի ԵՕԹԸ ՆՈՐ ԳՈՐԾԵՐԸ։*

*
**

*75–ԱՄԵԱԿ ՄԵԼԳՈՆԵԱՆ ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՄՏԱՏՈՒԹԵԱՆ*

*Պաշտօնական հանդիսութիւնները տեղի կ'ունենան 2001, Ապրիլ 5 – 8։*

*Մանրամասնութիւնները՝ յետագային։*

*
**

*ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՀԱՑ ՄՇԱԿՈՑԹԻ ՏՈՒՆ*

2001 *Մայիս* 12 – 25-ամեակի *հացկերոյթ։*

*
**

*ՄԱՅԻՍ* 20
*Միջվարժարանային*
*Արտաքնութեան Մրցում*
*Պ.Հ.Մ.Մ. – Մարսէյլ*

## «ԾԱՌԱՋ»Ի ընթացիկ ազդերու սակագինը

| | | |
|---|---|---|
| Մահազդ | 800 | (956,80) |
| Հոգեհանգիստ | 700 | (837,20) |
| Շնորհակալիք | 700 | (837,20) |
| Հարսնիք–Նշանտուք | 700 | (837,20) |
| Ծնունդ | 700 | (837,20) |

*Բոլոր ազդերու սակերուն վրայ, հարկ է աւելցնել 19,60% Թ.Վ.Ա. (տե՛ս. փակագիծի մէջ ընդհ. գումարը)։*

*Այս դիները կը վերաբերին մէկ անգամ հրատարակելի ազդերու, ՄԻՆՉԵՒ ՄԷԿ ՔԱՌՈՐԴ ՍԻՒՆԱԿ (25 տող) մահազդներու պարագային եւ 1/8–րդ (12–13 տող) մնացեալին։*

*Առեւտրական եւ այլ ծանուցումներու համար, դիմել Թերթին Վարչութեան։*


Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville — 75010 PARIS
SIRET : 571 027 317 000 15 Commission paritaire : No 55935

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ 13
MARDI
13 FEVRIER
2001

LE NUMERO : 6,00 F

# ՀԱՅԿԱԶ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՀԱՐԸՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

# HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 1·400 Ֆ· — Վեցամսեայ : 725 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1·650 Ֆ· (Ամէնօրեայ առաքում)
1·500 Ֆ· (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ·
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·101 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 76e ANNEE — N° 20.101

# ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՆԱԽԱԳԱՀԸ ՓԱՐԻԶ ԺԱՄԱՆԵՑ ՊԵՏԱԿԱՆ ԱՅՑԵԼՈՒԹԵԱՄԲ

*Երկուշաբթի, փետր· 12, կէսօրէ վերջ Օրլէհն Թռանով Էնվալիտի Էսփլանատը ժամանեցին Հայաստանի Հանրապետութեան նախագահը՝ Ռոպէր Քոչարեան եւ իր պատուիրակութիւնը, որու մաս կը կազմէին Սահմանադրական դատարանի նախագահ՝ Գագիկ Ցարուքեանեան, Ազգ· ժողովի փոխ – նախագահ Տիգրան Թորոսեան, Արտաքին նախարար Վարդան Օսկանեան, Արդիւնաբերութեան եւ առեւտուրի նախարար Կարէն Ճշմարիտեան, Մշակոյթի, Երիտասարդութեան, Մարմնամարզի նախարար Ռուբէն Շուռոյեան, Ազգային ժողովի «Օրինաց Երկիր» խմբակցութեան ղեկավար Արթիւր Պաղտասարեան, եւ բազմաթիւ գործարարներ: Յիշեցնենք թէ այս այցելութիւնը պաշտօնական չէ այլ՝ պետական հանդամանք ունի: Նախագահը կ'ընդունուի պինուորական պատիւներով եւ նախագահ Շիրաքի կողմէ:*

***

*Կիրակի, Փետրուար 11–ի երեկոյեան լրատուութեան ընթացքին Ադրբէ կայանը անդրադարձաւ այս այցելութեան, ապա ցեղասպանութեան ճանաչման եւ անոր հետեւանքներուն Ֆրանսայի եւ Թուրքիոյ յարաբերութիւններու կապակցութեամբ: Անդրադառնալէ ետք ցեղասպանութեան, կարճ ուրիպրթած մը ներկայացուց Պոլսոյ հայ գաղութին մասին, ուր ցոյց տալէ ետք հայ արհեստաւորներ, որոնք այլեւս հայերէն ալ չեն խօսիր իրարու հետ, հակառակ անոր որ հայկական վարժարան յաճախած են, ներկայացուց նաեւ կարգ մը անճնուորութիւններու հակազդեցութիւնները, ինչպէս «Ակօս»ի խմբագիր՝ Հրանդ Տինքի, որ ի դէպ չատ քաջ պատասխաններ տուաւ, նշելով թէ Լօզանի դաշնագրին տրամադրութիւններն իսկ չեն գործադրուիր եւ Լուիզ Պաքարի: Ինչ կը վերաբերի ֆրանքեւերբական անտեսական յարաբերութեանց, այն տպաւորութիւնը կար որ գործնական պեռնի վրայ քան մը փոխուած չէ տեղւոյն վրայ, եթէ ներկաի չառնուին ընդհատ պայմանագրերը:*

***

**«LE FIGARO»** (12 février)

## Kotcharian:
## «NOUS APPARTENONS A L'EUROPE»

*«Ֆիկարօ» ամբողջ էջ մը յատկացուցած է այս այցելութեան նախագահ Քոչարեանի մեծադիր նկարով:*

*Գլխ. Լորիէօ նախ կ'անդրադառնայ այցելութեան բնոյթին, նշելով թէ «պետական չատ պայուն» այցելութիւն մըն է որ կուտայ Հայաստանի նախագահը: երկար առենէ ի վեր նախատեսուած, կը դրէ, ան դէչ կը հանդիպի, դիւանագիտական և տնտեսական շրջանակները կը վախնան որ այս այցելութիւնը յաւելեալ դրգռութիւն մը նկատուի Թուրքիոյ կողմէ: կ'անդրադառնայ Անգարայի վերջին հակաընդդիմութեանց հայկ· ցեղասպանութեանն ճանաչումէն ետք, Ղարաբաղի հարցին, Ֆրանսայի դերին այդ կապակցութեամբ, կ'արձագանգէ նկարիչ Ցակոր Ցակոբեանի վերդովումին· – «Ապերիները կ'ուզեն որ վերադարձնենք Ղարաբաղը եւ նուաճուած արդրբէնական հողամասերը, կարծես թէ պատերազմ չէր եղած»:*

*Տեղւոյն կացութեան մասին խօսելով, կ'ըսէ թէ կացութիւնը բարելաւուած է, ելեկտրական հոսանքի խզումները նուազ երկար կը տեւեն, օրը երեք ժամ ջուր կայ, դրամահոսքը տիրապետուած է, բայց, քաղաքական անորոշութիւնը եւ պործազրկութիւնը այնպիսի համեմատութիւններու հասած են, որ օտար հիւպատոսարաններու վրայ խուժում կայ: Մըտաւորական մը կ'ըսէ· – «Ժողովրդային վարչակարգը պարչելի էր, բայց, 70 տարի, 3·7 միլիոն Հայեր այս հողին վրայ ապրեցան: Այն օրէն որ անկախ դարձանք, մարդիկ կը լքեն երկիրը»: Ու այս նախարանը կը վերջացնէ սապէս· – «Ռ· Քոչարեան Եւրոպացիներուն եւ Եւրոպայի Հայերուն կը վստահի, իր երկիրը տաղնապէն դուրս հանելու համար»:*

*Ապա, հրատարակուած է Ռ· Քոչարեանի հետ հարցազրոյցը: Առաջին հարցումը կը վերաբերի քրիստոնէացման 1700–ամեակին, որու մասին Ռ· Քոչարեան կուտայ բացատրութիւններ եւ կ'ըսէ թէ այդ տօնակատարութիւնը առիթ է Հայաստանի եւ Սփիւռքի կապերը ամրապնդելու: Լրագրողը դիտել կուտայ որ ցեղասպանութեան ճանաչումը իր նախորդին հեռանկարներուն դլուխը չկար, իսկ ի՞նչ: Քոչարեան կը պատասխանէ· – «Հայկական ցեղասպանութեան ճանաչման արշաւը ծնունդ առաւ Սփիւռքի գաղութներուն մէջ: Ճիշդ է, Հայաստանի հանրապետութիւնը գործօն կերպով չէ զբաղեր: Այսօր, ընդհակառակն, ցեղասպանութեան ճանաչումը աշխարհի մէջ, արտաքին մեր քաղաքականութեան հեռանկարներէն մէկն է: Արշաւը, գլխաւորաբար կազմակերպուած է Սփիւռքի կողմէ, որ ինձ ալ հետեւանք մըն է ցեղասպանութեան: Հայաստանի հանրապետութիւնը իր տեսակէտը պարզեց այս հարցին մասին միջազգայինը կազմակերպութեանց մօտ: Մեր յանձնառութիւնը զարկ տուաւ, այդ ուղղութեամբ, Սփիւռքի աշխատանիքներուն»:*

*Լրագրողը կը ծանրանայ այս հարցին վրայ, ըսելով թէ այդ յանձնառութիւնը չի՞ կատարուիր առաւելաբար զոհացում տալու համար Սփիւռքի մը որ իր մեռեալները կուլայ, քան թէ Հայաստանի, որ Թուրքիոյ և Ադրբէջանի միջև գտնուի: Ռ· Քոչարեան կը պատասխանէ· – «Ցեղասպանութեան ճանաչումը չի կրնար միայն Սփիւռքի գործն ըլլալ: Որպէս Պետութիւն, Հայաստան պարտէր, աւելի շուտ, իր տեսակէտը արտայայտել: կը բաւէ ՄԱԿ-ի բանաձեւերը կարդալ հասկընալու համար որ միջազգային հաւաքականութիւնը առընչուած է 20–րդ դարու առաջին ցեղասպանութեան: Միջազգային հաւաքականութիւնը պէտք է արտայայտուի այդ մասին: Արդէն, շատոնց պէտք է ըրած ըլլար: Ֆրանսական, գերմանական, բրիտանական, ամերիկեան արխիւները փաստաթուղթեր ունին որոնիք կը հաստատեն ցեղասպանութիւնը: Գերմանիա յանձնեց մեզի: Ցեղասպանութիւնը իրողութիւն մըն է: Ոչ մէկ կասկած կայ: Միջազգային հաւաքականութեան չենք ակնկալեր որ աւնոր գոյութիւնէն չենք ակնկալեր որ աւնոր գոյութիւնը հաստատէ, այլ դատում մը կատարէ այդ պատմական իրողութեան վերաբերեալ»:*

*Գլխ. Լորիէօ կը չարունակէ պնդել այս հարցին վրայ եւ ակնարկելէ ետք Անդրանիկ Զօրավար

# ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴԱՐՈՒՆ ԱՄՓՈՓՈՒՄԸ՝ ԴԷՊՔԵՐՈՎ, ԴԷՄՔԵՐՈՎ, ՎԱՅՐԵՐՈՎ ՈՒ ԽՕՍՔՈՎ

Երեւանի «Հայոց աշխարհ» օրաթերթը դարը հայկական ակնոցով ամփոփելու նախաձեռնութիւնը ունեցած է, դիմելով ընթերցողներու դատումին: Տասներեք մարզեր որոշուած են, որոնց ամէն մէկուն համար տասնական լրնորանք ներկայացուած է: Արդիւնքները հիմնուած են 632 պատասխաններուն վրայ, ստացուած՝ ընթերցողներէն: Ամէն մէկուն հետ խմբագրութեան հատաքական տեսակէտն ալ նշուած է:

Թերթը Ծնունդի 20-ի թիւով էջ մը յատկացուցած է նիւթին, «Դարի արդիւնքները» խորագիրով: Անջատ զլուխներու տակ տրուած են ամէն մէկ մարզէն քուէարկութեան ներկայացուած անուններ եւ կատարուած ընտրութեան արդիւնքը, լուսանկարով մըն ալ: Ընտրուած են դարուն դիւնականը, բանաստեղծը, դրողը, երգահանը, նկարիչը, դերասանը, մարզիկը, զօրավարը, քաղաքական գործիչը, հոգեւորականը, իրաւարժութիւնը, արձաստեղին եւ բառը:

Գիտնականներու ցանկը կազմուած է Վ. Համբարձումեան, Հ. Աճառեան, Լ. Օրբելի, Գ. Զահուկեան, Ա. Ալիխանեան, Ա. Ալիխանեան, Մ. Արէլեան, Ն. Ադոնց, Ս. Մերզելեան անուններէն: Մօտ 88% համեմատութեամբ ընտրուած է աստղագէտ Վ. Համբարձումեան որ թերթին ալ նախընտրածը եղած է:

Դարու բանաստեղծը առաջարկուած է ընտրել հետեւեալ ցանկէն. Ե. Չարենց, Ց. Շիրազ, Պ. Սեւակ, Դ. Վարուժան, Վ. Տէրեան, Ա. Խահակեան, Ց. Թումանեան, Մ. Մեծարենց, Վ. Թէքէեան, Սիամանթօ: Դժուար է անչուշտ 632 պատասխանով ամբողջ դարուն համար վճիռ արձակել, այսուհանդերձ, քիչ մը զարմանալի է տեսնել որ չընտրուած Դ. Վարուժան, Մեծարենց, բայց Չարենց, Տէրեան ունեցող ցանկ մը 40% համեմատութեամբ ընտրուածը կ'ըլլայ Ա. Խահակեան: Անոր յաջորդած են Չարենց, Ց. Թումանեան, Պ. Սեւակ, Ց. Շիրազ, զբերթէ հաւասար տոկոսներով:

Բանաստեղծէն եաք կարդը կուգայ դարուն դրողին. ո՞վ ընտրել Դ. Դեմիրճեան, Ա. Բակունց, Լ. Շանթ, Ս. Զօրեան, Ե. Օտեան, Գ. Զօհրապ, Գ. Մահարի, Շ. Շահնուր, Համաստեղ, Մնձուրի ցանկէն. ինչպէս թերթը կ'ըսէ, ամէնէն դժուարը եղած է «այս նոմինացիան ամփոփել», որովհետեւ թէ՛ քուէները զբերթէ հաւասար բաշխուած են, թէ ընթերցողները իրենք չատ այլ անուններ նշած են. այդ նշումներուն մէջ եղած են Կ. Զարեան, Խ. Դաշտենց ու նաեւ Զ. Բալայեան...: Դժուար «նոմինացիան» յանգած է Դ. Դեմիրճեանի ընտրութեան. իսկ թերթին նախընտրութիւնը եղած է Լ. Շանթը:

Ցաջորդ երկու «զարայինները ամէնէն դիւրին ընտրուածներն են. դարուն երգահան են Ա. Խաչատրեան եւ Կոմիտաս, քանի որ 85% քուէներու չատ չնչին տարբերութեամբ անոնք տէր եղած են: Իսկ դարուն նկարիչը, ցանկէ մը ուր կան նաեւ Ա. Կորքի, Ե. Քոչար, Գառզու, Մ. Աւետիսեան, ընտրուած է Մ. Սարեան, ձայներու 90%-ով: Գրեթէ նոյնը եղած է պարզապէս դարուն դէմքանին որ Վահրամ Փափազեանն է. իրեն յաջորդած են Ցովհաննէս Արէլեան ու Հրաչեայ Ներսէսեան:

«Դարուն մարզիկը» կոչումին համար մրցակցած են ճատրակի վարպետ Տիգրան Պետրոսեան ու վերջին տարիներուն փայլուն յաջողութիւն արձանագրած Ալպէր Ազարեան որ արդէն յայտարարուեցաւ դարուն լաւագոյն հայ մարզիկը. սակայն, «Հայոց աշխարհ»ին ղրկուած թերթիկներու հաչուառումը կոչումին արժանի նկատած է Տ. Պետրոսեանը:

Դարուն զօրավարը Անդրանիկն է, սակայն քուէներու միայն 45%-ով: Ցաջորդ դիրքի վրայ զանուած են Գարեգին Նժդեհ եւ Ցովհաննէս Բաղրամեան: Անոնցմէ Գ. Նժդեհի անունը տեղ գտած է դարուն քաղաքական դործիչը ընտրելու ցանկին վրայ ալ. հետաքրքրական է կարդալ ցանկին միւս անունները. Ա. Մանուկեան, Ս. Վրացեան, Ա. Միասնիկեան, Ա. Խանջեան, Հ. Մարուխեան, Կ. Դեմիրճեան, Լեւոն Տէր-Պետրոսեան, Վ. Սարգսեան, Ռ. Քոչարեան: Ընտրուած է Գ. Նժդեհ:

Ցաջորդ «նոմինացիա»ն կը պատկանի դարուն հոգեւորականին. Խրիմեանը արժանի նկատուած է այդ կոչումին: Ցանկը կը պարունակէ Օրմանեանի, Մուրադբեկեան կաթողիկոսներու նման դէմքեր: Քուէներու կարեւոր համեմատութիւն մը ստացած է նաեւ Վազգէն Ա.:

Դարուն իրաւարժութիւնը հարկ էր ընտրել Մեծ Եղեռն, Սարտարապատի ճակատամարտ, Առաջին Հանրապետութեան հռչակում, խորհրդային կարգերու հաստատում, աշխարհամարտ, Արցախեան չարժում, երկրաչարժ, անկախութիւն, Շուշիի ազատագրում պարունակող ցանկէն: Ամէնէն քնական ընտրութիւնն է որ յանգած է Մեծ Եղեռնի արդիւնքին, քուէներու միայն 10%-ը ձգելով միւս պատահարներուն:

Վերջին երկու ընտրանքները, յատկապէս վերջինը բան չեն աւելցներ հարցախոյտին. մէկը կը վերաբերի դարուն արբատեղիին, միւսը՝ բառին: Առաջինին համար առաջարկուած են Էջմիածինը, Սարտարապատը, Ծիծեռնակաբերդը, Տէր Զօրը, Մաշտոցի չիրիմը, Ազգային պանթէոնը, Գանձասարը, Ազատութեան հրապարակը, Եռաբլուրը, Մատենադարանը: Այս բոլորէն, այնպէս կը թուի որ «արբատեղի» կոչումը քուէներու մեծամասնութիւնը տարած է դէպի Էջմիածին, բառին չօչափելի իմաստին հետքով: Նըշուած են Սարտարապատն ու Մատենադարանն ալ:

Վերջին ընտրանքը ցանկէ մը կատարուած չէ. խմբագրութիւնը մեծ ուրախութիւն զգացած է, տեսնելով որ չախչախիչ մեծամասնութիւնը քուէն տուած է «Ո՛վ հայ ժողովուրդ, քո միակ փրկութիւնը քո հաւատքին ուժի մէջ է» չարենցեան տողին: Այս նշումը նախ մտածելու կը մղէ որ լրատուներէն հանրային կարծիքին մէջ իրենց դերիչխանութիւնը կորսընցնելու վտանգին ենթակայ չեն. յետոյ, սակայն, կը ծագի հարցականը թէ ուրկէ՞, ի՞նչ պիտի ընտրէր հայաստանցի ընթերցողը որուն կը դիմեն որպէսզի դարուն խօսքը տարածէ:

Ինչ կը վերաբերի, օրինակ՝ դարուն դրողին գոնէ առաջարկուած ցանկին մէջ Ց. Օշականի մը անունին հանդիպելու օրերու, թերեւս պէտք է սպասել «հազարամեակի արդիւնքներ»ուն...:

ԱՐՓԻ ԹՈՓՈՑԵԱՆ

## LIVRES REÇUS

**MOVSES XORENAC'I**
**et**
**l'historiographie arménienne**
**des origines**

Edité par Dickran KOUYMJIAN
avec la collaboration d'**Agnès Ouzounian**

**Catholicossat arménien de Cilicie,**
**1700ème anniversaire**
**de la proclamation du Christianisme**
**en Arménie**

Antélias — Liban, 2000

# ՈՐՈՆՔ ԵՆ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԴԱՄԲԱՆԻՆ ՊԱՀԱԿՆԵՐԸ

Հաղար հինգ հարիւր տարիէ ի վեր, մահմետական ընտանիքի մը անդամները յաջորդականօրէն Յիսուսի չիրիմին բանալին իրարու կը փոխանցեն: Հէքեաթ: Եթէ միայն անոնք կարենային պատմել այն բոլորը որ տեղի ունեցած է դարերու ընթացքին: Սակայն, վերջերս լոյս տեսած խաչերէնի գիրք մը, «Սուրբ Դամբանին պահակը»ն, Ֆրանչօ Գաբրիելի եւ Սիմոնեթթա տելլա Սէթայի կողմէ գրուած, այդ դերը կը ստանձնէ: Այս հրատարակութենէն մեկնելով, Ճորճօ Իբրահօ «Փանորամա»յի մէջ կը գրէ. –

Կայ թափառական Հրեան, բայց կայ նաեւ նոտակեաց Մահմետականը, ինչպէս Նուսէյպէհ ընտանիքը, որ տասնըհինգ դար է ի վեր Երուսաղէմի Սուրբ Հողին վրայ հաստատուն կը մնայ, չատ յատուկ յանձնարարութեամբ, որ է՝ Յիսուսի Դամբանին բանալիները պահպանել: Անոր չուրջը կայսրութիւններ երեան եկած եւ չքնած են: Այդ ընտանիքը դիմագրաւած է խաչակիր բարբարոսները, Ֆրանք հրոսակները, որոնք կիներն ու մանուկները կը կոտորէին: Ան ծառայած է Սալահէտտինին եւ, խաչակրութեան չրջանին, Ֆրետերիք Բ. Հոհոմէացի կայսրը տեսած է, որ քաղաքին մէջ կը չրջէր պետեւի չէյխի մը նման հագած: Ան ծունկի եկած է Սուլէյմանին առջեւ, Բարձր Դրան սուլթանին: Իսկ դարեր յետոյ վարձուած քննած է ցնցոտաւն Հրեաները որոնք հեռաւոր երկիրներէ Պաղեստին կը ժամանէին: Յետոյ զանոնք տեսած է որ յաղթականօրէն Սուրբ Քաղաքը կը մտնեն իրենց բանակով, 1967-ին: Տակաւին մինչեւ այսօր, բախումներու պատճառով երբ քարեր կը նետուին եւ փամփուչտները սուլելով կ'անցնին, պատասան Նուսէյպէ իր տեղն է, իր ձեռքին ծառալուն բանալին, որ Յիսուսի Դամբանին դռները կը բանայ:

Մէկայն քիչեր գիտէին որ Սուրբ Դամբանին բանալիները մահմետականի մը քով պահ դրուած են, 638-էն ի վեր հաստատուած իրաւասութեամբ, Օմար Խալիֆայի հրամանով, երբ ան Երուսաղէմը գրաւեց: Սուրբ Դամբանին այժմու պահակը Ուաճիհ Նուսէյպէ կը կոչուի: Ամէն առաւօտ, զոր Աստուած, Ալլահ կամ Եհովէ աչխարհին կը պարգեւէ, ան իր ծանր բանալիով Սուրբ Դամբանի կաթողիկէին դարպասը կը բանայ: Ասկէ դուրս դռնուղղ հարիւր քսան զաւանանքներ Երուսաղէմի համար իրարու հետ կը կռուին: Անկէ ներս մարդ ինքզինք բաւիղի մը մէջ կը դտնէ, ուր իւրաքանչիւր խորշ Զարչարանքի մէկ հատուածը կը պատմէ. այստեղ Գողգոթան է, վարը՝ Յիսուսի բանտը. քիչ մը անդին՝ Օծման Քարը: Սուրբ միջոցին եւ տարածութեան ամէն մէկ մասը բծախնդիր ճչգրտութեամբ քրիստոնէական բոլոր եկեղեցիներուն միջեւ բաժնուած է. Յոյներու եւ Լատիններու, Սուրիանիներու եւ Հայերու, Ղպտիներու եւ Եթովպիացիներու: Գողգոթային կէսը կը պատկանի կաթողիկէներուն, միւս կէսը ուղղափառներուն:

Սուրբ Դամբանը խորհրդանչանն ու հայելին է քաղաքի մը, որ նոյնքան թիւով ճչմարտութիւններ կը պարունակէ որքան իրեն կապուած կրօնքները եւ ուր ճչմարտութիւնը անքակտելի է առասպելէն: Ան նաեւ առանցքն է իւրաքանչիւր ճչմարտութեան եւ քրիստոնէական իւրաքանչիւր առասպելին: Այսօր աչխարհիկ մտաւորականներ կան որոնք պատրաստ են ամէն բանի հաւատալու, նաեւ Յարութիւնի երրորդ զաղտնիքին: Բայց պատումը Մարիամի զաւակին որ կը մեռնի, յարութիւն կ'առնէ եւ յետոյ կ'երթայ իր հետեւորդներուն հետ ուտելու եւ խմելու, աչխարհիկներուն համար անմարսելի կը մնայ: Արդէն իսկ դարեր առաջ, գնոսեան հերետիկոսները կը բացատրէին թէ Յարութիւնը պէտք է ըմբռնուի միայն խորհրդանչական եւ ոգեկան իմաստով: Եւ սակայն, քրիստոնեաներուն համար Սուրբ Դամբանը միչտ այն վայրն է ուր աքանչելին չօչափելի իրականութիւն կը դառնայ: Հոն է որ, Յիսուսի արիւնը պարունակող սկիհը, իսկական խաչին փայտը, պատանքը որուն մէջ իր մարմինը փաթթուեցաւ, պահ դրուեցան յետոյ իր գրիւ դալու (եւ բազմանալու) ամբողջ աչխարհին մէջ:

*
**

Ամէն ինչ կը սկսի Դ. դարուն, երբ Կոստանդիանոս կայսրին մայրը, Հեղինէ, հեթանոս տաճարի մը տակ կը դտնէ փլըկիչին դերեզմանը: Քանի մը քայլ անդին կը վերայայտնաբերուէր նաեւ Գողգոթան, երեք խաչերու մնացորդներով: Ամէնգմէ Յիսուսինը ճանչնալու համար, դիակ մը կը բերուի որ կեանք կ'առնէ երբ անոր կը հպի: Այս յայտնաբերումը ամբողջ աչխարհին կ'ապչեցնէ: Թագաւորներ եւ իչխանուհիներ, խմաստասէրներ եւ բարեպաչտ կիներ, միսիոներներ եւ վանականներ Երուսաղէմ կը փութան: Տեղւոյն վրայ, 335-ին, Կոստանդիանոս կաթողիկէ մը կառուցանել կուտայ, զոր Յոյները Անաստասիս (Յարութիւն) կոչեցին, իսկ Լատիններն՝ Սուրբ Դամբան: Սուրբ Հերոնիմոս Հռոմ ձգեց «Բրիստոս, ևէական Աբէմ» երթալու համար, նոյնիսկ եթէ յետոյ հանդարտ Բեթղեհէմը նախընտրեց, որովհետեւ Երուսաղէմը «լեցուն է դերասաններով, ծաղրածուներով եւ վատակենցաղ կիներով», ինչպէս ըսած էր: Սուրբ Դամբանին մէջ ցոյց կը տրուէին սպունգը որ խաչին վրայ դամուած Յիսուսի բերնին տարուեցաւ, իր ծարաւը յագեցնելու համար. սուլինը՝ որ իր կողը պատռեց. լանջը՝ որով Վերոնիկա անոր քրտինքը չորցուց:

Ժ-Թ. դարուն, անգլիացի հնագէտներ պնդեցին թէ Քրիստոսի չիրիմը այլ տեղ կը դտնուէր, այսպէս կոչուած Պարտէզի Դերեզմանին մէջ: Վէճը, փիլիսը Ուոլքըրի կողմէ յարուցուած, իր «Դատարկ դերեզմանին խորհուրդը» դիրքով, տակաւին բաց կը մնայ: Բայց Սուրբ Դամբանի կաթողիկէն, ամենայդէպս, դարերու երկայնքին մնաց որպէս Յիսուսի մահուան եւ յարութեան վայրը, մէկէ աւելի քանդումներ յաղթահարելով: Առաջինը 614-ին, երբ Պարսիկները Երուսաղէմ մտան եւ Սուրբ Հողին բոլոր եկեղեցիները աւերեցին, որոնց կարգին՝ Բեթղեհէմի Ծննդեանը, որովհետեւ Մոդերը պատկերող անոր մէկ խճանկարին մէջ իրենց նախնիները տեսան: Իսկ Սուրբ Խաչ Պարսկաստանի մայրաքաղաքը տարուեցաւ մինչեւ որ, 629-ին, բիւզանդացի Հերակղիդէս կայսրը Երուսաղէմը վերադրաւեց եւ իր ձեռքով Խաչը հոն բերաւ:

Սակայն, տասը տարի չանցած, Օմար Խալիֆան ուղտի վրայ նստած Երուսաղէմ մտաւ, քաղաքը որ անկէ ի վեր Ալ-Ղուտս կը կոչուի, մահմետականութեան երրորդ Սուրբ Քաղաքը, Մեքքէէն եւ Մետինայէն եաք: Այստեղ է որ սկիզբ կ'առնէ Նուսէյպէ ընտանիքին պատմութիւնը, որուն Օմար կը վստահի Սուրբ Դամբանին բանալիները, որ մահմետականներուն համար նախ եւ առաջ ան յիչել կուտայ իսլամի մեծ մարգարէ՝ Իսա Իպն Մարիամը, Մարիի զաւակ Յիսուսը: Ընտանիքին չառաւիղը պիտի լայ, երբ 1009-ին, «խենթ խալիֆա» Ալ-Հաքիմի կոտորողները հուրով եւ մուրճերով Սուրբ Դամբանին վրայ կը բռնանան: 1099-ին, ուրիշ Նուսէյպէ մը վախուստ կուտայ, երբ «կեղտոտ եւ կատաղի» խաչակիրները կը հասնին: Միայն Սալահէտտինի ժամանակ թոյլ կուտայ որ Նուսէյպէները Երուսաղէմ վերադառնան, 1187-ին:

Անկէ ի վեր, Նուսէյպէները պիտի չարունակեն դարերով Քրիստոսի դամբանին դռները բանալ եւ գոցել, մինչ ան պիտի ճանչնայ Թրքական, անգլիական, յորդանանեան եւ իսրայէլեան տիրապետութիւնը: Սակայն, Գաբրիելի եւ Սէթա Սէթայի դիրքը իր վերջաւորութեան անակնկալ մը կը պահէ, ըստ որուն Նուսէյպէ ընտանիքը միակ պահակը չէ Սուրբ Դամբանին: Կայ նաեւ մահմետական այլ ընտանիք մը, Ճուտէն, որ կը համարի ինքը ըլլալ իսկական եւ հնագոյն պահակը Յիսուսի չիրիմին: Իսկութեամբ, ան այսօր պատասխանատուն է սուրբ բանալիներու պահպանման, հակառակ որ Նուսէյպէ մըն է դարպասը բացողն ու գոցողը: Երկու ընտանիքներն ալ համացանցի վրայ իրենց կայքէջը ունին: Այս-

պէս, նաեւ Նուսէյպէներու պատմութիւնը երկակի ճշմարտութեամբ մը պարուրած է, առասպելով կնքուած, ինչպէս իրաքանչիւր պատում՝ այն քաղաքին, որ իսկ Մարիամ մարգարէին վերեզմանը կ'ընդգրկէ:

Սակայն Քրիստոսի մահուան եւ վերեզմանին մասին կան նաեւ այլ հաւատալիքներ, երուսաղէմէն շատ հեռու վայրերու մէջ: Ամմաուէյներու աղանդը կը դաւանի որ ան խաչին վրայ չէ մեռած, այլ՝ Պաղեստինի մէջ քարոզելէն ետք, Քաշմիր վերադարձած է, ուր իր վերեզմանը կը գտնուի: Իսկ ճափոնական Մահիքարի աղանդին համար, Քրիստոս (Քրիստուէթօ) ճափոնցի մըն էր, որ կայսրին հրահանգով աշխարհը ման եկաւ Շինթօականուիլիւնը քարոզելու համար եւ թաղուած է ճափոնի մէջ, Շինկօ գիւղը, ուր մահացած է 106 տարեկանին: Շինկոյի մէջ Քրիստոսի վերեզմանը ցոյց արուած է ցուցատախտակով մը, որուն վրայ տեղ գտած է Գոգա – Գոլգոյի նշանը: Ուրիշ բան քան Սուրբ Դամբանը:

Տարբեր է մահմետականներու դաւանութիւնը: Ըստ ասոր, օր մը Գաբրիէլ հրեշտակը Մոհամմէտը երկինք կ'առաջնորդէ, ուր ան կը հանդիպի իսլամի միւս մեծ մարգարէներուն· Աբրահամի, Նոյի, Մովսէսի: Եւ մանաւանդ՝ Իսա Իպն Մարիամի, որ ժամանակներու վերջաւորութեան երուսաղէմ պիտի վերադառնայ Տիեզերական Դատաստանին օրը: Այսպէս, մահմետական աւանդութիւնը Յիսուսի կը վերագրէ որոշակի դեր մը: Սակայն, հակառակ որ չընդունիր անոր Աստուծոյ զաւակ ըլլալը, զայն կը ներքրէ որպէս Աստուծոյ «նապի» մը (մարգարէ) եւ «բասուլ» մը (ուղարկուած): Գուրանի Ե· Սուրան կ'ըսէ· – «Մարիամի զաւակ Յիսուսը ուրիշ մը չէր բան Աստուծոյ Առաքեալը ինչպէս ուրիշներն էին իրմէ առաջ, իր մայրը սրբուհի է, բայց երկուքն ալ կերակուր կ'ուտէին»: Գուրանը կը պատմէ նաեւ իր ծննդեան եւ անոր գործած հրաշքները կը յիշատակէ որպէս մխակ Աստուածի մը զօրութեան նշանները (մահմետականներուն համար Սուրբ Երրորդութիւնը սրբապղծութիւն է): Սակայն անոնց ըմբռնումով Յիսուս խաչին վրայ չէ մեռած, քանի որ Աստուած զայն փրկած է, տեղը նմանութիւն մը դնելով, որ Յիսուսի փոխարէն խաչուեցաւ:

Յորհուրդը կը չարունակուի, ինչպէս եւ հաւատացեալներու այլը Սուրբ Դամբան(ները), Աստուծոյ եւ բացարձակին հետ աւելի մօտէն հաղորդուելու, թէկուզ իւրաքանչիւրը տարբեր դաւանանքով: Ի վերջոյ ամէն ոք իր մէջ բացարձակէն մաս մը չի՞ կրեր:

Կազմեց՝ ՍԱՐՈՒՆԻ

## ՍՄԻՐՆՈՖ ՎՈՏԿԱՑԻ ԱՆՀԱՒԱՏԱԼԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Իրաւագիտական եւ ընտանեկան իսկական սակա մըն է Սմիրնոֆ վոտկայի պատմութիւնը:

1920–ին, Պոլիս, ուր ապաստանած էր խոյս տալով Ռուսաստանէն, ուր պիտի զնդակահարուէր, Վլադիմիր Պետրովիչ Սմիրնով փոքրիկ թորանոց մը կը բանար: Իր արտադրութիւնը, ծախուած «արքունիքի նախկին հայթայթիչ՝ Սմիրնով» մակնիշով, սահմանուած էր ռուս զաղթականներուն եւ չհերն ալ պէտք է ծառայէին Փարիզիանա ռուսական դիւերաթոյնը ապրեցնելու, ուր կ'երեւէր իր սիրելին՝ Վալենտինա Պիոնտկովսկայան: Բայց, այս նախատեսութիւնները չիրականացան, ռուս զաղթականները դրամ չունէին, Թուրքերն ալ վոտկա չէին խմեր:

Վոտկայի առաջին արքային՝ Պիոտրի կրտսեր որդին Վլադիմիր Սմիրնով երկու մեծ, բայց անանկացնող մոլութիւն ունէր – կիները եւ ձիերը: 40 քարանոց ադամանդներ կը նուիրէր իր հոմանուհիին, թատերախումբ մը ունեցած էր Ս. Պետերսբուրգ եւ Ֆրանց Լեհարը հրաւիրած: Այդպէս է որ վերջացուցած էր հօրենական հարստութիւնը: Ծոյս տալով Պոլսոյ պահանջատէրերէն, զոյգը նախ հաստատուած էր Սոֆիա, ապա Լվով: Ամէն տեղ, վոտկայի նոր թորանոց մը կը բանար: Մխակ հարստութիւնը հօրը ստեղծած եւ համաշխարհային համբաւ ունեցող վոտկայի մակնիշն էր:

20–ական թուականներու կէսերուն, կ'անցնէր Ֆրանսա, որ Պոլսէն ետք ռուս զաղթականներու երկրորդ կեդրոնն էր: Բայց, հոս ալ, իր վոտկան յաջողութիւն չէր գտներ: Աղքատութենէն վախցած իր հոմանուհին կը հեռանար եւ ի վերջոյ Պիոտր Սմիրնովի վերջին ողջ որդին սրճանկութեան դուռը հասած էր 50 տարեկանին: 1933–ին, զաղթականութեան մամուլը ծանուցում մը կը հրատարակէր, ուր կ'առաջարկուէր մատակարարումը կամ գնումը «Պիոտր Սմիրնով եւ որդի հաստատութեան»: Հաղուագիւտ գնողներէն մէկը կ'ըլլար Ռուտոլֆ Սեմիոնովիչ Կունեցկի, դաւանափոխ հրեայ մը, ամերիկացի քաղաքացի զարձած Ռուտոլֆ Քընէթ անունով: Չէր գիտեր որ օրինաւոր արժէք չունէր ինչ որ կը գընէր, քանի Վլադիմիր ընկերութենէն հեռացած էր 1905-ին եւ 1933-ին 54·000 ֆրանսական ֆրանքի կը ծախէր բան մը, որու սեփականատէրը չէր երկար ատեն է: Ամէն պարագայի մէջ, այդ թուականին է որ ռուսական Սմիրնով վոտկան կը թողուր Եւրոպան եւ կը զառնար ամերիկեան Սմիրնոֆ վոտկան:

Քընէթ, վոտկայի առաջին թորանոցը հաստատեց Պէթէլ, Քոնէքթիքըթի մէջ, բայց, հակառակ լայնածաւալ ծանուցումներու, 1934-ին միայն 6000 անոուկ կրցած էր ծախել եւ բաց ունեցաւ: 1939–ին, քոքթէյներ արտադրող Ճոն Մարթինի օգնութեան դիմեց, որպէսզի իր վոտկան հրապարակ հանէ «Ուիսքի Սմիրնոֆ» անուան տակ: Մարթին կը պնդէր Սմիրնոֆ մակնիշը, բայց, Ամերիկացիք վոտկային ինչ ըլլալը չէին գիտեր, ուիսքի, ճին, երբեմն ալ ռամ կը խմէին եւ տեսակ – տեսակ քոքթէյներ: Արդէն, Ամերիկացիներու մեծ մասը թոյն կը կարծէր, կ'ատէր համաձայնաւորները եւ կը կասկածէր Ռուսերէն: Այդ մթնոլորտը տիրած է մինչեւ Բ. աշխարհամարտ եւ Խորհրդային Միութիւն ու ԱՄՆ զինակից են, խորհրդային բանակը յաղթանակներ տարած է, զօրավար Մարշալ վոտկայի բաժակ մը պարպած է յաղթանակին, գործակցութեան կենացը: 1946ին է որ Սմիրնոֆ վոտկան խանութները մուտք կը գործէր: Ամերիկացիք այլեւս չէին վախնար: 50-ական թուականներուն դեռ քիչ կը ծախուէր, բայց, օր մը հրաշք մը պատահեցաւ, հարաւային Գալոլայնի փոքրիկ քաղաք մը 500 անոուկ ապսպրեց: Մարթին ուզեց հասկնալ թէ ի՞նչ պատահած է եւ տեղեկացաւ որ իր հին բարեկամին՝ Քընէթի գործն է:

Սմիրնոֆ չէր նմաներ ռուսական վոտկաներուն, համ – հոտ չունէր եւ Ամերիկացիք սկսան գործածել որպէս որեւէ քոքթէյ:

Նոր բարդութիւններ ծնունդ առին սակայն Բրեժնեւի օրով (1964 – 1982), երբ, առաջին անգամ ըլլալով, Խորհրդային Միութիւնը ուզեց ետ առնել իր մակնիշը: Սմիրնոֆի վաճառքը աշխարհի ամէն կողմ խանդավառած էր խորհրդային պաշտօնատարները: Աւելի քան 100 երկիրներու մէջ, տարին 135 միլիոն լիթր կը խմուէր: Խորհրդային Միութիւնը արշաւի անցաւ Գերմանիայէն, ուր Ամերիկացիները ամէնէն մեծ յաղթութիւնը գտած էին: Քէօլնի գատը ճախողեցաւ Սմիրնոֆի համար: Ամերիկացին գըրկուեցաւ ռուսական կայսրութեան խորհրդանիշները գործածելէ գերման հողամասին վրայ, բայց, այդքա՛ն: Բրեժնեւի մահէն ետք, այս հարցը գլխաւորաբար խոչընդոտ մըն էր Գորպաչովի համար, ալքոլամոլութեան դէմ պայքարին մէջ, Ռուսաստան: Շրջան մը հարցը մոռցուեցաւ, 90–ական թուականներու սկիզբը սակայն, մակնիշին ամերիկացի տէրը՝ Հէօպլայն ուրիշ մտահոգիչ լուր մը առաւ: Ռուսաստանի հարաւը, երկու Ռուսեր՝ Բորիս եւ Անդրէյ Սմիրնով, չառաւիղը Պիոտր Արսէնիեւիչի Սմիրնով մակնիշով հրապարակ հանած էին վոտկայի որոշ քանակ մը: Հէօպլայն դատի դիմեց Կրասնոդարի դատարանի մը առջեւ եւ զարմացաւ, երբ մերժուեցաւ: Նոր լոզունգ մը մէջտեղ եկաւ՝ «միակ իսկական ռուսական վոտկան Ռուսաստան չինուածն է»: Հէօպլայն փորձեց դրաւել Ս. Պետերսբուրգի չուկան, բայց, ռուսական այդ Սմիրնոֆի վաճառքը կը նուազէր, եւ նախընտրութիւն կը տրուէր Սմիրնովին: Կը պատրաստուէր պերարդիական հաստատութեան մը մէջ, Մոսկուայի մէկ արուարձանը: Այն ատեն, Ռուսերը գինովցած իրենց յաղթութենէն եւ որովհետեւ Ելցին խոստացած էր իր պաշտպանութեան տակ առնել Սմիրնովը, յարձակեցան Հէօպլայնի վրայ եւ 90–ական թուականներու կէսերուն սկսաւ դատը՝ Սմիրնով ընդդէմ Սմիրնոֆի: Դեռ կը տեւէ:

Մեզած հարցերը հետեւեալներն են· – Վլադիմիր Սմիրնով իրաւունք ունէ՞ր մակնիշը ծախելու Քընէթի, երբ ինք չէր այլեւս տէրը: Քընէթ կրնա՞ր գործածել Սմիրնովի խորհրդանիշերը Սմիրնոֆի համար: Եթէ Հէօպլայն դատը կորսնցնէ, ամէն բան կը կորսնցնէ, ամերիկեան եւ եւրոպական չուկաները:

Թ. Ա. Թ.

## ՀԱՑԱՍՏԱՆ

### 1700–ԱՄԵԱԿԻՆ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ԵՕԹԸ ԴՐՈՇՄԱԹՈՒՂԹԵՐ

Փոխադրութեան եւ հաղորդակցութեան նախարարութեան առընթեր «Նամականիշ» («Դրոշմաթուղթ») ընկերութիւնը 1994–էն սկսած է հրապարակ հանել ամէն տարի չարք մը՝ նուիրուած 1700–ամեակին: Արդէն չրջանառութեան դրուած վեց չարքերուն կու գայ միանալ եօթներորդը, որ հրապարակ կ'ելլէ Փիլաթելիսթներու միջազգային ցուցահանդէսի նախօրեակին, որ տեղի կ'ունենայ այս տարի, Երեւան:

Քրիստոնէութեան Հայաստանի կողմէ պետական կրօնք հռչակման 1700–ամեակին նուիրուած դրոշմաթուղթերու այս չարքերուն տեղ գտած են հայ հոգեւոր կեանքի երախտաւորներ, Հայաստանի եւ աշխարհի, տարբեր չրջաններու կառուցուած հայկական եկեղեցիներու նկարներ:

---

# ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ

Ի ՅՈՒՇ ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ 44–ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

### ՕՐԵՐԸ ԻՐԻԿՈՒՆ Կ'ԸԼԼԱՅԻՆ ՄԽԱԼՈՎ...

*Իր լաւագոյն արտադրութիւնները յօրինած ատեն եթէ դէմքը նայէիր, կը տեսնէիր որ իսկապէս տեսիլքէ մը բռնուած, խռովքի մը մատնուած էր: Ամբողջ մարմինը երկունքի մէջ, աչքերը կայծկլլտուն, լիալուսին ժպիտ մը դէմքին վրայ, ձախ ձեռքը մխրճած ալեծուխ մազերուն մէջ, աջով ամուր բռնած գրիչը որ երկաթի ամրութեամբ գիրեր կը չարէր թուղթին վրայ, կը չարէր ու կը փորէր, հերիւնի մը պէս կը ծակէր թուղթը:*

*Ցաճախ գիշերներ կը լուսցնէր, այս տենդին մէջ, տպարանը, օրուան աշխատանքէն վերջը: Եւ առտուն կ'երթար քընանալու, տունը կամ տպարանը, մինչեւ կէսօր:*

***

*Իմ գրական մարզանքներ: Պարզապէս ուղեցոյցներ:*

*Կը գրէի երբոր ուզէի: Ո՛չ ոսանաւորով սկսայ, ո՛չ ալ արձակ բանաստեղծութեամբ: Ո՛չ «Վարդամատն արշալոյս»ը, ո՛չ կոյսն ու լոյսը, ո՛չ ալ նոճիներն ու եղեւիններըմատչելի կը թուէին ինծի: Ջանացած թարթափումներէ վերջ, մէջտեղ եկաւ «Նիչեր»ով, «Հանգանակ»ներով, «Տոմսեր»ով: Կը փնտռէի նոր խօսք, նոր ձեւ: Ո՛չ միայն հասակը այլ եւ բառերն ու նախադասութիւնները կարճ: Ընդհանրապէս կը խուսափէի հիւսելու, երկնելու տենդէն. թերեւս անոր համար որ բնութեամբ ալ նեղսիրտ էի:*

*1907 – 1908–ին էր որ քանի մը գրական վարժութիւններ ալ կատարեցի, «Արեւելեան Մամուլ»ի մէջ, որ թաղդատաբար աւելի ազատ էր գրաքննական տեսակէտով: Ինչ որ Պոլսոյ համար կասկածելի էր, Իզմիր կը զրկէինք: Շարք մը թարգմանութիւններ Կորքիէն, Զեխովէն (Մուժիկները), Անթրէեւէն (Լռութիւնը) եւ այլն, ուշադրութիւն գրաւեր էին Պոլիս եւ հարկադրուեցայ այնուհետեւ զրկել «Արեւելեան Մամուլ»ին:*

*Բարեհաճեցէք համեմատել նմոյշ մը այդ օրերու «տոմսերէն» չափելու համար լեզուն, գաղափարները եւ ... մեծամտութիւնը·*

### ԴԵՂՆԱՆ ԹՈՒՂԹԵՐ

... Եթէ գաւառն ալ պիտի չուզէ կամ պիտի չկրնայ ֆնաբերգել կոյս տենդերով, վայրի յոյգերով եւ էապէս մարդկային կիրճերով փոթորկուն այն տպերը որոնք վերաճորոգիչ հիւթը պիտի ներարկէին, այն ատեն հարկ է մեռելածին երախայի պատանիը պատրաստել քրմահայ բանաստեղծութեան համար:

Զանազան պատճառներու կարգին, գաւառի բանաստեղծական երաժշտութեան, կամ մանաւանդ միջակութեան մեծ չափով մը պատասխանատու է Պոլիսը կապկելու այն տեսակ մը ինֆնահաճ տխմարութիւնը, որ արդարանալի ոչինչ ունի:

կեանքէ, խորքէ ու իսկական գեղեցկութենէ զուրկ աճպարարական այն սիրուն հիւսքերը զորս քանաստեղծական պիտակին տակ կը ստորագրեն մերօրեայ գրողներէն շատեր, երեւի հրապուրիչ, անխուսափելի խայծեր դարձած են գաւառածին «պուէտ»ին համար:

Բայց այս հետեւակութիւնը, բայց այս ապիկարութիւնը, գոնէ գաւառին համար, զայրացուցիչ է պարզապէս ու նողկալի մանաւանդ:

Որովհետեւ, գոնէ ա՛յնտեղ «ներշնչող» տարրեր չէ որ կը պակսին:

Եւ ի՞նչ զմայլելի տարրեր, իսկ եւ իսկ բանաստեղծական:

Գետը որ կը հոսի, լեռը՝ իր մռայլ խորհուրդով, վտակը ինչպէս երկչոտ առուն որ Հողի մարդուն ածուները կը ջրէ ցազելի վարաւիճով մը, հողը եւ հողագործը, այո՛, մանաւանդ հողագործը ոռւն երգը տաղաչափող բանաստեղծին կը սպասեն տակաւին: Ցետոյ ձորը, ու սարը, ու դաշտը···

Բայց մեզի ի՞նչ կը տեսնեն: Նոյնիսկ գաւառին մէջ կ'անհագանան, ափսոսալի կարնատեսութեամբ մը կամ մանկուսակ մեծամտութեամբ մը կը լեն ինչ որ ուրիշ ազգերու բանաստեղծական ամէնէն շեղ, ամէնէն յուռթի ու կորովալիր ներշնչարանը կազմած է:

Կը լեն այդ անհուն դաշտը, ու կը թարթափին, աչափակ ձիու երջանիկ պարը կը դառնան կոխկրտուած գետիններու, օթեկ բանաձեւերու, հասարակ, յաճախ ռամիկ զգայնութիւններու քանըվայի մը վրայ, անխնայ բռնաթարելով իրենց համեստ ուղեղները, որպէսզի շեղ «բաներ ստեղծեն»:

Պիտի ըսէք թէ էգին համայքը այնտե՞ղ ալ, գաւառի կենսալիր, առոյգ շրջավայրին մէ՞ջ ալ իր վաւաշը թափած է, ծանգահարելով բոլոր ծիլերը նոր զգացողութիւններու, իրապէս համակրելի, համամարդկային խանդերու:

Կնոջ շրթունքը, ծոծրակը, լանջքը, աչքերը, ա՛հ, մանաւանդ աչքերը, ու ձեռքերը, ու մազերը, բովանդակ կազմախօսութիւնը կին գոյութեան – տակաւին ասո՞ւիճ են, ու միայն ասո՞ւիճ, որ կը հիպնոսացնեն գաւառածին ուղեղներն ալ:

Ո՞ւր է այն առնացի զգացողութիւնը, որ պիտի կարենար թօթափել բոլոր այս միջակ խանդավառութիւնները, բոլոր այս շողիհոտ, չտես հիացումները, ու մեզի պիտի լսեցնէր անհուսապէս աւելի շքեղ, աւելի պերճահուչ ու աւելի առոյգ նուագներ:

Ո՞ւր է տղամարդ բանաստեղծը, որ պիտի կրնար վերջապէս խրոխտ թիկնադարձութիւն մը փորձել գաղջ, խաղճենի յափշտակութիւններու դէմ, ու մեզի պիտի թրթռացնէր ընդհանուր գաղափարներու, խորապէս մարդկային տենդերու հզօր, բազմազար տաւիղը, – անշուշտ երերուն իմաստասիրութիւնը, օրինակի համար, խորհուրդը տարերային ուժերուն, հովին, ծովին···

Ու մարդկային բազմերես հնհնուէրը, ու ըղձալիը, ու աշխատանքը, կեանքը վերջապէս:

(Շար· 13)

(Շար. Ա. էջէն)

*խաւար դատախազը զերծ կը մնայ քաւութեան նոխազի դեր կատարելէ։*

*
**

## «ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Փետրուար 10/12)

### ԴԺԲԱԽՏ ՊԱՏԱՀԱՐ

*Կապանցի ինը տարեկան դպրոցական մը, Աւագ Ազարեան, Փետրուար 2-ին դպրոցէն տուն վերադառնալէ քանի մը ժամ ետք իրենց խոհանոցին մէջ կախուած գտնուած է։ Ըստ դատական բժիշկին, դիակին վրայ բռնութեան հետք չէ տեսնուած. ենթադրուած է որ պատանին անձնասպան եղած է։*

# ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

## ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

*«ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՕՐ» մը պիտի հռչակէ Յունաստանի կառավարութիւնը «ի յիշատակ Փոքր Ասիոյ Յոյներու ցեղասպանութեան Թրքական բանակին կողմէ» Սեպտեմբեր 14-ին։ Այդ օրը ոգեկոչումը պիտի ըլլայ Իզմիրի գրաւման 1922-ին։ Յունաստանի դինուորական ճակատագրութենէն ետք, Քեմալի զօրքերը քշած էին Յոյները, մէկ միլիոն գաղթականի պատճառելով։*

*ԹՈՒՐՔԻՈՅ Սպայակոյտը հրամանագրով մը պահանջած է որ Ֆրանսայի հետ դինուորական բոլոր յարաբերութիւնները առկախուին, ընդհուպ գործակցութեան բոլոր ծրագիրները։ Հրամանագիրը ղրկուած է ցամաքային, օդային ու ծովային ուժերու հրամանատարութիւններուն։*

*ՓԱՐԻԶԻ 10-ՐԴ ԹԱՂԱՄԱՍԻ (ուր է «Յառաջ») թղթատարի գործադուլը, որ սկսած էր Յունուար 29-ին, կը շարունակուէր Փետրուար 12-ին, բողոքի յոյներու ալ տեղի տալով։ Ուրբաթ, Փետր. 10-ին, միջազգեր ալ պատահած էին թղթատարի աշխատաւորներուն եւ 10-րդ թաղամասի գործատէրերու ընակիչներու միջեւ։ Այս վերջիններուն թղթատարի կեդրոնը (Մաժենթա) դիմած էին իրենց նամակներն առնելու համար, բայց, կարելի չէր քանի ներքին գումարը չէ կատարուած եւ օրական 300 հազար նամակ կը դիզուի։ Բանթողները կը պահանջեն որ 35 ժամերու գործադրութեան առեղծած հետեւանքներուն պատճառաւ, վեց նոր գրուիչներ գործի առնուին մնայուն կերպով, մինչ անօրէնութիւնը կ'առաջարկէ ութ առժամեայ գործի առեղծում։ Այս առաջարկները մերժուած էին եւ Փետրուար 12-ին ալ թղթատարի աշխատաւորները գոյցի մը կը դիմէին ժամը 13-էն 15, թղթատարի կեդրոնին առջեւ։*

*ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ՀԻՒԼԷՍԱՆ սուզանաւ մը քախում ունեցած ճափոնական ձկնորսանաւու հետ Հաուայի բացը, ընկղմելով նաւը, որու 35 ձկնորսներէն 10-ը անհետացած էին։ Ամերիկացիք ոչ մէկ վնաս կրած են։ Ճափոնական նաւուն մէջ 13 աշակերտ կար, 2 դասատու եւ անձնակազմի 20 անդամ։ Ուսչինկթըն ներողութիւն խնդրած է։*

*Ժ. թիպլէնի նամակ մը գրած է Շիրաքի իր դժգոհութիւնը արտայայտելով այն նեցուկին համար զոր Էլիզէ կը բերէ Սեկէնի։ Ըստ իրեն, նախագահը պէտք չէ գրազի թագապետական ընտրութիւններով։*


## CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

### ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

*Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչը հոգեհանդիսատ կատարել կու տայ յաւէտ բաժնուած իր բարերարներու յիշատակին, կիրակի, Մարտ 11-ին, Փարիզ, Կեդրոնական Ֆրանսա եւ Մարսէյլի Շրջանը։*

*Ցետ պատարագի, հոգեճաշեր կը տրուին։*

*Մանրամասնութիւններ՝ յետագային։*


## MAISON NATIONALE ARMENIENNE

Société Anonyme en Liquidation Amiable
Au capital de 100.000 Francs
Siège de la Liquidation :
41, rue du Four — 75006 PARIS
R.C.S. PARIS B 612 018 366
Numéro de gestion 61 B 1836

# AVIS DE CONVOCATION

Les actionnaires sont avisés qu'ils sont convoqués en Assemblée Générale extraordinaire **le mardi 27 février 2001 à 9h au siège de l'Association CULTUELLE DE L'EGLISE APOSTOLIQUE ARMENIENNE, à Paris (75008), rue Jean-Goujon n° 15,**

A l'effet de délibérer sur l'ordre du jour suivant :

1) Remplacement du liquidateur amiable nommé par le Tribunal de Commerce de Paris
2) Nomination d'un nouveau liquidateur amiable, alternativement l'un des deux candidats suivants pour continuer la même mission :
   * M. TOROSSIAN Kegham, Président de l'Association Cultuelle de l'Eglise Apostolique Arménienne,
   * M. BEDOIAN Sarkis
3) Quitus au liquidateur
4) Rémunération du liquidateur pour sa mission achevée au 6 février 2001
5) Pouvoir pour accomplir les formalités corrélatives.

Tout actionnaire, quel que soit le nombre de ses actions, a le droit d'assister à cette Assemblée, de s'y faire représenter par un autre actionnaire ou par son conjoint,ou de voter par correspondance.

Une formule unique de vote par correspondance ou par procuration sera remise ou adressée à tout actionnaire qui en fera la demande par lettre recommandée avec accusé de réception, auprès de Me Régis VALLIOT, Liquidateur Amiable, au plus tard, six jours avant la date de la réunion.

Les votes par correspondance ne seront pris en compte que pour les formulaires complétés et signés, parvenus à la Société trois jours au moins avant la date de la réunion.

Le texte des résolutions proposées à l'adoption de l'Assemblée et les documents prévus par la Loi seront tenus à la disposition des actionnaires en l'Etude de Maître VALLIOT.

**Régis VALLIOT**
Liquidateur Amiable
nommé judiciairement
41, rue du Four, 75006 PARIS

# ԳԵՐԵԶՄԱՆՕՐՀՆԷՔ

*Փէր Լաշէզի, Փանթէնի, Շաւիլի, Իսլէ – Մուլինոյի, Նէօյիի, Ալֆորվիլի, Անլէսի, Առնուվիլ – լէ – Կոնէսի, Սեւրանի եւ Պանէէօյի գերեզմանատուներուն մէջ հանգչող Փարիզեցիի Շրջանին մէջ ծառայած հանգուցեալ հոգեւորականներուն։*

*Ներկայիս կը յայտնենք մեր ժողովուրդին, Թէ Շաբաթ օր, Փետրուար 17-ին, Փարիզեան Շրջանի տարբեր քաղաքներուն մէջ հանգչող հանգուցեալ հոգեւորականներուն դամբանները պիտի օրհնուին ըստ հետեւեալ ժամանակացոյցին՝*

ՓԷՐ ԼԱՇԷԶ՝ *ժամը 12-ին*

*Վռամ Չապուհ Արք. Քիւլարեան ի Տանէ Արջուկենց, Արտաւազդ Արք. Սիւրմէեան, Սերովբէ Արք. Մանուկեան։*

ՓԱՆԹԷՆ ՓԱՐԻԶԻԷՆ՝ *ժամը 15-ին,*

*Բառնաբաս Քհնյ. Խնտամեան, Գրիգոր Քհնյ. Ճէպէճեան, Ներսէս Քհնյ. Գանճեան, Աբիսողոմ Քհնյ. Թորոսեան, Մկրտիչ Քհնյ. Արսլանեան, Գէորգ Քհնյ. Նիզամեան, Յարութիւն Քհնյ. Ճորթուեան։*

ՇԱԻԻԼ՝ *ժամը 11-ին,*

*Ղեւոնդ Քհնյ. Սոմունճեան, Բարթող Քհնյ. Թապրմճեան։*

ԻՍԻ - ԼԷ - ՄՈՒԼԻՆՕ՝ *ժամը 14-ին,*

*Եսայի Քհնյ. Ալթունեան։*

ՆԷՕՅԻ՝ *ժամը 15·30-ին,*

*Մեսրոպ Քհնյ. Մեսրոպեան։*

ԱԼՖՈՐՎԻԼ՝ *ժամը 10·30-ին,*

*Գէորգ Քհնյ. Դաւիթեան, Պարգեւ Քհնյ. Մկրտճեան։*

ԱՆԻԷՒ՝ *ժամը 11-ին,*

*Թովմաս Քհնյ. Մինասեան։*

ԱՌՆՈՒՎԻԼ-ԼԷ-ԿՈՆԷՍ՝ *ժամը 10·30-ին,*

*Յուսիկ Քհնյ. Ադամեան։*

ՍԵՒՐԱՆ՝ *ժամը 11·30-ին,*

*Վահան Քհնյ. Խոյեան։*

ՊԱՆԷԷՕ ՓԱՐԻԶԻԷՆ՝ *ժամը 14-ին,*

*Ադէտ Քհնյ. Փայլակեան։*

*Կը հրաւիրուին հանգուցեալ Հոգեւորականներու ընտանեկան հարազատներն ու մեր ժողովուրդը ներկայ ըլլալ գերեզմաններու այս օրհնութեան։*

*ԴԻՒԱՆ*
*Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ – ՄԿՐՏԻՉ*
*ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ*

## Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՌԻՋ

ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ 14,
Տեառնընդառաջ
Տօն Քառասնօրեայ Գալստեանն Քրիստոսի ի Տաճարն

*Ժամը 10-ին պատարագ կը մատուցուի։*

*Կը պատարագէ՝*
*ՄԻԻՌՈՆ ՎՐԴ. ԳՐՎԼԳԵԱՆ*

## Ս. ՅԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ 14,
Տեառնընդառաջ

*Այս առթիւ Լիոնի Սուրբ Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ առաւօտեան ժամը 10-ին պատարագ կը մատուցուի։*

*Օրուան պատարագը կը մատուցանէ՝*
*ԻՍԱՀԱԿ Ա. ՔՀՆԾ. ՀԷՔԻՄԵԱՆ*

**www.aravot.am**

*Համացանցի այս հասցէով կարելի է բանալ «Առաւօտ» օրաթերթին կայքէջը։ Հայաստանեան տեղեկատուութիւնը կը կատարուի հայերէն եւ ռուսերէն տարբերակներով։*


UGAB — PARIS

CONFERENCE

le Vendredi 2 mars à 20 heures 30

**Garbis APRIKIAN**
Auteur · Compositeur
Directeur artistique
de la Chorale SIPAN-KOMITAS
présente

SIX CHANTS ARMENIENS
Transcrits pour piano
Fascicule 1

Présentation et explications par l'auteur

Introduction par ARA KRIKORIAN, l'éditeur

Illustration musicale par MARIJA AUPY MARKIC du Conservatoire Franz Liszt de Budapest

**Centre Culturel Alex Manoogian**
118, rue de Courcelles, 75017 PARIS
Métro : Courcelles

Tél. : 01. 45. 20. 03. 18



*ՄԿՆԻԿ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ*

*ՀԱՑԿԱԿԱՆ ՊԱՐԻ ԵՐԵԿՈՑ*

Մանուկնե՛ր, տարեցնե՛ր, վա՛րժ պարողներ, պարզ պարողնե՛ր,

**ԵԿԷ՛Ք, ՊԱՐ ԲՈՒՆԵՑԷ՛Ք**

Պարուսոյց՝ ՌՈՒԻԴԻԿ ՀԱՐՈՑԵԱՆ

Նուագածուներ՝ Փաթրիճ Քուսինեան (դուդուկ)
Ազատ Գումբեան (դհոլ)
Արա Սերովբեան (դուդուկ)

*Ուրբաթ, Փետրուար 16, ժամը 20–էն 22*
*Հայ Ուսանողական Ոստան*
57, boulevard Jourdan — 75014 PARIS
*Մատնակցութեան սակն է 30 Ֆր.*



ԹՈՂՈՎՈՒՐԴԻ ՄԸ ՀԵՐՈՍԱԿԱՆ ՊԱՑՔԱՐԸ
Ի ԽՆԴԻՐ ԻՐ ԱԶԳԱՅԻՆ ԻՆՔՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԽՂՃԻ ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ

# ՎԱՐԴԱՆԱՆՔ

Թատերգութիւն երկու արարով – հայերէն
ֆրանսերէնի թարգմանուած Իսի–լէ–Մուլինոյի մէջ

*Հեղինակ՝ Հովիւ ՄԱՐԿՈՍ ՎԷՔԻԼԵԱՆ*
*Պատչաճեցում եւ բեմադրութիւն՝ ՍԱՐԳԻՍ ՔԷՕՇԿԷՐԵԱՆ–ի*

ՈՒՐԲԱԹ, Փետրուար 23 ժամը 20·30–ին
*Ալֆորվիլի Վոլթէր սրահը*

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, Մարտ 8, ժամը 20·30–ին
*Իսի–լէ–Մուլինոյի «Օռլեթորիում»ին մէջ*

Ծախսերու մասնակցութիւն՝ 50 Ֆր.

*Տեղեկութեանց եւ տեղերը վերապահելու համար հեռաձայնել՝*
— ԱԼՖՈՐՎԻԼ՝ 01· 48· 93· 99· 88
— ԻՍԻ–ԼԷ–ՄՈՒԼԻՆՕ՝ 01· 47· 36· 02· 50



L'ECOLE ARMENIENNE
SIAMANTO
DE BAGNEUX

propose un

**Diner Dansant**

en solidarité avec l'école française n° 3 et l'école n° 11 de Vanadzor

**Samedi 3 mars de 20 heures à l'aube**

En présence de
Madame **JANINE JAMBU,**
**Maire de Bagneux,**
**Députée des Hauts-de-Seine**

Avec la participation de
MARTEN YORGANTZ
et son Orchestre

Salle des Fêtes «Léo-Ferré»
rue Charles-Michels — BAGNEUX

**Avec le bus :** 188 de Pte d'Orléans, arrêt "Meuniers". **En voiture :** RN 20 à la Pte d'Orléans (suivre le panneau "marché de Bagneux"). Parking assuré.

**Réservez vos places aux numéros suivants:** 01 46 65 51 04 / 01 45 46 10 11
01 46 65 81 53

Réservations/jeunes auprès de Sossy :
06 10 15 13 72



**Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»**
**93, rue d'Hauteville, 75010 Paris**
**Siret : 571 027 317 000 15**
**Commission Paritaire : N° 55935**

ՀԱՅՐԱՏԻ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

ՀԱՅՐԱՏ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

ՋՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ 14
MERCREDI
14 FEVRIER
2001

LE NUMERO : 6,00 F

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 1·400 Ֆ· — Վեցամսեայ : 725 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1·650 Ֆ· (Ամէնօրեայ առաքում)
1·500 Ֆ· (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ·
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·102 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 76e ANNEE — N° 20.102

# ՆԱԽԱԳԱՀ ՔՈՉԱՐԵԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ԱՅՑԸ ՓՐԱՆՍԱ

## ԺԱՄԱՆՈՒՄ

Երկուշաբթի, Փետրուար 12-ին, կէսօրէն ետք Փարիզի հայ համայնքին հոգեւորական եւ աշխարհական ներկայացուցիչներէն չուրջ երկու տասնեակ անձնաւորութիւններու խումբ մը հաւաքուած էր Օրլիի օդակայանին պատուոյ սրահը, դիմաւորելու համար Հայաստանի Նախագահ Քոչարեանի կնոջ եւ դստեր Փարիզ առաքումը։ Հոն էին Փարիզի առաջնորդ Գիւտ Աբգ., Ֆրանսայի Հայ կաթողիկէներու առաջնորդ Գրիգոր Եպիսկ. Կապրոյեան, վեր. Ֆ. Լեւոնեան, Ապրիլ 24–ի Կոմիտէի նախագահը Ա. Կէօվճեան, Հայ Դատի Յանձնախումբի նախագահը Ա. Գրիգորեան, «Հայաստան» Հիմնադրամի նախագահը Պ. Թերզեան, Ազգասախնամի, Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի, միութիւններու, այլ կազմակերպութիւններու ներկայացուցիչներ, դեսպան Է. Նալպանտեանի գլխաւորութեամբ Հայաստանի Փարիզի դեսպանատան անձնակազմը, ԼՂՀ–ի Փարիզի ներկայացուցիչները, Հայաստանի Եւրոպական Միութեան մօտ ներկայացուցիչը Ֆ. Տէր – Սահակեան, Ֆրանսայի Երեւանի դեսպանը Մ. Լըկրա նաեւ մամուլի երկու ներկայացուցիչ («Ճառագ» եւ ԱՅՖ–ԼՖ)։

Նախագահական պատուիրակութեան օդանաւը՝ Էրո – Ֆրանսի Էսպիւս մը, որ թռիչքը կատարեց ժամը 15·05-ին ու Ռ. Քոչարեան դիմաւորուեցաւ Հանրային Պաշտօնատարութեան նախարար Մ. Սափէնի կողմէ, մինչ պետական փոխերախտիմարը կը հնչեցնէր նախ հայկական ապա Ֆրանսական փառերգները։ Հիւր նախագահը եւ իր կինը յետոյ ընդունուեցան գաղութի ներկայացուցիչներուն կողմէ որոնց միացած էին պատուիրակութենէն քանի մը դէմքեր ալ, ինչպէս Սահմանադրական Դատարանի նախագահ Գ. Յարութիւնեան, նախագահի խորհրդական Ա. Յարութիւնեան, Մշակոյթի նախարար Ռ. Նաւոյեան, Խոսրով Յարութիւնեան եւ ուրիշներ։

Օդակայանէն նախագահ Ռ. Քոչարեան եւ իր հետեւորդները երեք ուղղաթիռներով փոխադրուեցան Էնվալիտի հրապարակը ուր Հայերու եւ հայ ազակերաններու չուրջ 2000 հոգինոց բազմութիւն մը կը սպասէր իրենց։ Հիւրերը անկէ առաջնորդուեցան Էլիզէի պալատը ուր Ռ. Քոչարեան հանդիպում կ'ունենար Ժաք Շիրաքի հետ։ Այդ հանդիպումին ելքին ժամը 19-ին, երկու նախագահները քանի մը վայրկեան կանգ առին լրատուներու թղթակիցներու խումբին առջեւ, արտայայտելու համար իրենց հանդիպումին պատճառած գոհունակութիւնը։ Նախագահ Շիրաք ըսաւ թէ Ռ. Քոչարեանի հետ արծարծած են երկկողմանի կարեւորութիւն ներկայացնող հարցեր ու Կովկասի մէջ խաղաղութեան, կայունութեան հաստատումին, Հայաստանի ու Ադրբեջանի կնճիռին նկատմամբ. որպէս պետական ղեկավարը Մինսկի խումբին նախագահող երկրի մը, ան մաղթեց որ այդ կնճիռը կարելի չափով արագօրէն լուծումի մը յանգի։ Ըսաւ թէ արծարծած են նաեւ անտեսական, մշակութային, գիտական դործակցութեան մարզերը։ Ռ. Քոչարեան (հայերէն) մեծ պատիւ համարելով պետական այցով Ֆրանսա գտնուելու պարագան, շնորհակալութիւն յայտնեց Ժ. Շիրաքի ուղղած հրաւէրին եւ ջերմ ընդունելութեան համար։ Շեշտեց այն բաւարարութիւնը որ Ֆրանսայի նեցուկը կը պատճառէ Հայաստանի Ղարաբաղի հարցին լուծումին ու Եւրոպայի Խորհուրդին անդամակցութեան ընթացքին մէջ։

Մեկ հարցումը զոր կարելի եղաւ ուղղել լրագրողներու կողմէ կը վերաբերէր նախագահ Շիրաքին Հայաստան այցին։ Ան ըսաւ թէ չատ մեծ հաճոյքով կ'ակնկալէ Երեւան, մանաւանդ որ նախագահ Ռ. Քոչարեան կրկնած էր իր հրաւէրը։ Այս առիթով անդրադարձաւ որոշ թուական մը չունենալ այդ այցին համար ու նախագահ Ժ. Շիրաք զրոյցը աւարտած նկատելով Ռ. Քոչարեանը առաջնորդեց իր ինքնաշարժը։

Նշենք որ նախագահ Քոչարեանի ընկերացող պատուիրակութեան մէջ կան չուրջ երկու տասնեակ գործի մարդիկ ու տասնըհինգ լրագրողներ։ Նոյն այցին առթիւ, ինչպէս սովորութիւն է պետական ամէն այցի, Շան դ'Էլիզէն ամբողջութեամբ զարդարուած է հայկական եւ Ֆրանսական Եռագոյններով, ինչպէս Էլիզէի պալատը, Արտաքին գործոց նախարարութիւնը եւ Փարիզի քաղաքապետարանը։

Ա. ԹՈՓՈՑԵԱՆ

***

## ԷԼԻԶԷԻ ՃԱՇԸ

Նոյն իրիկունը, ժամը 20·30-ին, նախագահ Շիրաք կալայի ճաշ մը կուտար ի պատիւ նախագահ Քոչարեանի։ Տէր և Տիկին Ռոպէր Քոչարեանի, հայաստանեան պատուիրակութեան կողքին, կային նաեւ բազմաթիւ անձնաւորութիւններ։ Յիշենք նախարարապետ Լ. Ժոսփէն, Արտաքին նախարար՝ Հ. Վեդրին, Ժան – Ժակ Քէյրան, Փաթրիք Տէվէճեան, Ժան – Փօլ Պրէթ, Ֆ. Ռոշըլլուան, Ա. Սանթինի, Ռ. Ֆուքէ, Հ. Լիւք եւ Ժան Թիպէոի, այլ երեսփոխանները եւ ծերակուտականները։ Ներկայ էին նաեւ կարդինալ Ժ. Մ. Լուսթիժէ, Գիւտ Աբգ. Նազդաճեան, Գրիգոր Եպիսկ. Կապրոյեան, վերապատուելի Ժ. Լեւոնեան, հայ դաղութի ներկայացուցչական դէմքեր, Շառլ Ազնաւուր, Ա. Վէրնէօյ եւ այլն, եւ այլն։

Բարի գալուստի իր ելոյթին մէջ, նախագահ Շիրաք նախ յիշեց թէ Քոչարեան լաւ կը ճանչնայ Ֆրանսան, քանի չատախ եկած էր վերջերս, ապա անդրադարձաւ Ֆրանքեւհայկական բարեկամութեան խաչակիրներէն սկսեալ։ Անդրադարձաւ «Ֆրանսայի ժողովուրդի ներկայացուցիչներուն վերջերս արտայայտած յարգանքին նահատակներու յիշատակին» (կ'ակնարկէ ցեղասպանութեան ճանաչման օրէնքին)։ Շիրաք չեչտեց թէ Ֆրանսայի Հայերուն պատմութիւնը օրինակելի է եւ թէ Ֆրանսա հպարտ է այդ համայնքին գործօն եւ տաղանդաւոր ներկայութենէն։ Իր յարգանքը արտայայտեց Ֆրանսահայ երեք յարանուանութիւններուն, հայկական բազմաթիւ կազմակերպութիւններուն։ Նախագահ Ժ. Շիրաք չարունակեց իր ելոյթը, յայտնելով թէ յաջորդ օրը նախագահին հետ մխասին պիտի այցելէին Անիի ցուցահանդէսը եւ յիշեցուց այն մեծ կարեւորութիւնը զոր ինք կուտայ Անիի եւ իր տաճարներու վերանորոգման։

Նախագահը ոգեկոչելով Հայաստանի մուտքը Եւրոպայի Խորհուրդին ներս, դիտել տուաւ թէ Հայաստան կը միանար ընտանիքի միւս անդամներուն, ընտանիք որու ինք կը պատկանէր կրօնական ժառանգութեամբ եւ մշակութային արժէքներով։ 2001 Թուականը, ըսաւ Շիրաք, պէտք է լծակ ծառայէ երկկողմանի յարաբերութիւններուն, տնտեսական վոխանակումները պէտք է նոր թափ առնան, Ֆրանսական ձեռնարկութիւնները որոնք մուտք գործած են արդէն Հայաստան կ'ուզեն զարգացնել իրենց գործունէութիւնը։ Այդ մասին արդէն երկարօրէն խօսեցանք այսօր, աւելցուց Շիրաք։ Անդրադարձաւ նաեւ համալսարանական համագործակցութեան։ 2001 Թուականը յուսալից նոր դարաշրջան մը կը բանայ Կովկասի համար ու վերյիշեց Յունուար 26–ի հանդիպումը իրեն եւ Ալիեւի հետ, աւելցնելով թէ Ֆրանսա պիտի չխնայէ իր ջանքերը Ղարաբաղի հակամարտութեան խաղաղ կարգաւորման համար։ Խաղաղութեան իրական հեռանկարներ կը պծապրծուին, կ'ըսէ Շիրաք, յառաջանալու համար հարկաւոր է քաջութիւն, վճռականութիւն եւ համարձակութիւն, աւելացնելով «եւ պիտեմ, Պ. Նախագահ, որ այդ յատկանիշները չեն պակսիր ձեր մօտ»։

Հուսկ, նախագահ Շիրաք բաժակ բարձրացուց եւ իր ջերմ մաղթանքները յայտնեց Ռոպէր Քոչարեանի եւ Տիկին Քոչարեանի, ինչպէս նաեւ քաջարի Հայաստանին որու համար կը ցանկայ որ այս դարը խաղաղութիւն եւ բարգաւաճում բերէ ու իր ելոյթը վերջացուց ըսելով. – «Կեցցէ՛ Հայաստանը, կեցցէ՛ Ֆրանսան, կեցցէ՛ Ֆրանքեւհայկական բարեկամութիւնը»։

Իր պատասխան ելոյթին սկիզբը, Ռ. Քոչարեան չէնահատում թէ նշանակելի եւ յուզիչ օր է, Հայաստանի Հանրապետութեան նախագահը իր առաջին պետական այցը կը կատարէ Ֆրանսա։ Ապա, չօշափեց դանազան հարցեր։ Սոսրեւ՝ իր ելոյթէն հատուածներ. –

«Թոյլ տուէք յոյս յայտնել, որ մօտ ապագային մենք պատիւ եւ հաճոյք կ'ունենանք հիւրընկալելու Ձեզ Հայաստանում։

«Կը ցանկանայի ողջունել նաեւ այսօրուայ հիւրընկալութեան բոլոր մասնակիցներին՝ պետական եւ քաղաքական այրերին, մտքի ու արուեստի վարպետներին։ Նրանցից չատերն իմ վաղեմի ու մտերիմ բարեկամներն են։

...«Դժուար է թերագնահատել այն դերը, որ Ֆրանսան, որպէս ժողովրդավարութեան բնօրրան, ունեցել է եւ ունի քաղաքակրթութեան տարածման, համամարդկային արժէքների պաշտպանութեան ու ամրապնդման գործում։ Ֆրանսան, դարասկզբին վկայ լինելով հայ ժողովրդի ողբերգութեանը, օթեւան տուեց եղեռնից փրկուած հայ դաղթականներին։ Ձեր երկիրը հաւատարիմ եղաւ մնայուն համամարդկային արժէքներին եւ իր կոչմանը՝ ընդունելով օրէնք Հայոց Ցեղասպանութեան մասին։ Ես դլուխ եմ խոնարհում Ֆրանսիայի առջեւ։ Հայաստանի եւ հայ ժողովրդի անունից ես յայտնում եմ իմ խորին երախտագիտութիւնը Ֆրանսիայի ողջ ժողովրդին, բոլոր ընտրեալներին եւ անձամբ Ձեզ, պարոն Նախագահ, այդ խորապէս մարդկային որոշման համար։ Հայաստանն անկասկած, Եւրոպայի մաս է կազմում։ Հայ ժողովուրդը մտադիր է իր երկրի ապագան կառուցել եւրոպական արժէքների հիման վրայ եւ եւրոպական կառոյցների համատեքստում։ Այսօր կարող ենք արձանագրել, որ իրաւական պետութեան ստեղծման եւ ժողովրդավարութեան ամրապնդման ուղղութեամբ մեր գործադրած ջանքերը դնահատուել են։ Հայաստանն այսօր Եւրոպայի Խորհրդի լիիրաւ անդամ է եւ պատիւ ունի իր դրօշը տեսնել եւրոպական պետութիւնների դրօշների չարքում։ Այդ ճանապարհի անցումը դժուար կը լինէր առանց ձեր ակտիւ աջակցութեան։

«Անշուշտ, մենք հասկանում ենք, որ դեռ չատ անելիքներ ունենք։ Միաժամանակ, մեր ընտրութիւնը դիտակցուած է, եւ մենք հետեւողականօրէն չարունակելու ենք բարեփոխումները՝ ուղղուած եւրոպական ընտանիքին լիարժէք ինտեդրմանը։

«Մենք բարձր ենք դնահատում Ֆրանսիայի դերը Լեռնայի Ղարաբաղի հակամարտութեան կարգաւորման գործում։ Օգտուելով առիթից, ուզում եմ մէկ անդամ եւս չնորհակալութիւն յայտնել Ձեզ, պարոն Նախագահ, այս խնդրի կարգաւորման գործընթացին Ֆրանսիայի եւ անձամբ Ձեր մասնակցութեան համար։ Յոյսով եմ, որ համատեղ ջանքերով մենք կը դտնենք այս խնդրի արդարացի լուծումը։

...«Մենք նաեւ չատ բարձր ենք դնահատում մեր երկրների համագործակցութիւնը միջազդային կազմակերպութիւնների շրջանակներում՝ ՄԱԿ–ում, Օ–ԷՍ–Էք–Ը–ում, Եւրոպայի Խորհրդում, Եւրատլանտեան գործընկերութեան խորհրդում եւ այլն։ Մենք կարեւորում ենք մեր համագործակցութիւնը Ֆրանսիայի հետ Եւրոպական Միութեան շրջանակներում։ Ֆրանսիան մեր ռազմավարական գործընկերն է։ Մենք կարեւորում ենք Ֆրանսիայի հետ մեր երկկողմանի համագործակցութիւնը։ Ֆրանսիան մեր առեւտրական երկրորդ գործընկերն է։ Ֆրանսիական ընկերութիւնները ներդրումներ են կատարել Հայաստանի տնտեսութեան տարբեր ոլորտներում։ Մենք կարեւորում ենք Ֆրանսիայի հետ մեր համագործակցութիւնը մշակոյթի, կրթութեան եւ գիտութեան ոլորտներում։ Ֆրանսիան մեր կրթական համակարգի կարեւոր գործընկերն է։ Մենք կարեւորում ենք Ֆրանսիայի հետ մեր համագործակցութիւնը մշակոյթի, կրթութեան եւ գիտութեան ոլորտներում։ Ֆրանսիան մեր կրթական համակարգի կարեւոր գործընկերն է։

## ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՁԱԿԱՏ

### ՆԱԽԿԻՆ ՆԱԽԱՐԱՐ ԱՇՈՏ ՍԱՖԱՐԵԱՆ ԱԶԱՏ ԱՐՁԱԿՈՒՆԴ

*Անցեալ չաբաթ Երեւանի մէջ ձերբակալուած Արդիւնաբերութեան նախկին նախարար Աշոտ Սաֆարեան փետր· 12–ին ազատ արձակուած է։ Արդարեւ, Վերաքննիչ ատեանը չրջած է նախագահ ատեանին որոշումը· սակայն, նոյն օրը դատախազութիւնը յայտարարած է թէ ինք եւս վերաքննութեան պիտի դիմէ այս վերջին որոշումին դէմ։*

## «ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Փետրուար 12 / 13)

### ՆԱԽԱԳԱՀԸ ԸՆԴՈՒՆԱԾ ԳԼԽԱՒՈՐ ԴԱՏԱԽԱԶԻՆ ՀՐԱԺԱՐԱԿԱՆԸ

*Նախագահ Ռ. Քոչարեան փետր· 12–ին հրամանագրով մը վաւերացուցած է*

(Շար·ը Դ· էջ)

դում եւ բազմակողմ այլ հաստատութիւններում։

«Մեծարգոյ պարոն Նախագահ,
Տիկին Շիրաք,
Յարգարժան պրիմայք եւ պարոնայք,
Համոզուած եմ, որ մեր երկու երկրների համագործակցութիւնը, յենուելով մեր ժողովուրդների պատմական բարեկամութեան վրայ, կը չարունակի ընդլայնուել։ Այս ակնկալութեամբ ցանկանում եմ բաժակ բարձրացնել, պարոն Նախագահ, Ձեր քաջառողջութեան եւ յաջող յաջողութիւնների համար, Ձեր տիկնոջ եւ Ձեր ընտանիքի համար։

«Շնորհաւորում եմ նաեւ Հայաստանի Հանրապետութեան բարձր պարգեւին արժանանալու առթիւ։

«Բաժակ եմ բարձրացնում Ֆրանսիայի ժողովրդի բարօրութեան եւ բարգաւաճման համար, մեր ժողովուրդների բարեկամութեան յաւերժութեան համար»։

***

Նախագահ Շիրաքի ելոյթին առթիւ, Ֆրանսական մեդիաները (ձայնասփիւռ թէ պրաւոր մամուլ) դիտել տուին թէ ան խուսափեցաւ գործածելէ «ցեղասպանութիւն» բառը եւ նախընտրեց նահատակութիւն (մարթիր) արտայայտութիւնը, երբ անդրադառնալով Ֆրանսայի ժողովուրդին ներկայացուցիչներուն չարդանքին ցեղասպանութեան նկատմամբ, ըսաւ «Հայ նահատակներ»։ Այս ըրաւ, կ'ըսեն, աւելի չհրաչեցնելու համար Թուրքիան, որ վերջերս բաւական դայրացած է Ֆրանսայի դէմ։

***

Յիշենք որ այս այցելութեան առթիւ նախագահ Շիրաք Պատուոյ Լեգէոնի Մեծ Խաչով պատուեց նախագահ Քոչարեանը եւ Պատուոյ Լեգէոնի հրամանատարի (քոմանտէօր) չքանշանով ալ դեսպան Է. Նալպանտեանը։

***

Մեդիաները կ'անդրադառնան անչուշտ այս այցելութեան։ Փետր· 13–ի «Մոնտ»ը բաւական երկար տեղ կուտար Մարի Ժեկոյի ատորագրութեան տակ։ Ան կը գծէ նաեւ Հայաստանի ներկայի տխուր պատկերը, արտագաղթը (թնակչութեան թիւը 2 միլիոնէն նուազ է, կ'ըսէ), կ'ակնարկէ Խորհրդարանի ահաբեկչական արարքին, Ղարաբաղի հարցին եւ այլն։ Նոյն թուականը կրող «Ֆիկարօ», «Լիպերասիոն» կարճ արձագանգ մը կուտային նախագահ Քոչարեանի այցելութեան մասին։ Առանձին յօդուածով մը, «Ֆիկարօ» կրկին կ'անդրադառնայ Թուրքիոյ ձեռք առած պատժամիջոցներուն Ֆրանսայի դէմ, ցեղասպանութեան ճանաչման իրրեւ հետեւանք։

# "ՀԱՅ-ԹՐՔԱԿԱՆ ԵՐԿԽՕՍՈՒԹԻՒՆ. ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐ ԵՒ ԿԱՐԵԼԻՈՒԹԻՒՆՆԵՐ"

(ՊԱՏՄԱԲԱՆՆԵՐՈՒ ԱՍՈՒԼԻՍ ՆԻՒ – ԵՈՐՔԻ ՄԷՋ)

## ՀԱՐՑԻՆ ԱՅԺՄԷԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Վերջին մէկ տարուան ընթացքին Հայկական Ցեղասպանութեան ճանաչումին շուրջ արձանագրուած նորութիւնները վստահաբար մեծ դեր ունին լուռ մեծամանութեան մը հետաքրքրութեան մէջ: Եւ որքան որ առ այժմ այս կամ այն Մորհրդարանի ճանաչումին մեծ յոյսեր կապելը գործնականին մէջ օգուտ չի թուիր ունենալ, բայց եւ այնպէս նկատի առնելով հանրային ուշադրութեան եւ լրատուութեան կեդրոն կը դառնայ:

Հետաքրքրելով Թրքական մամուլին մէջ ամէնօրեայ տասնեակներով յօդուածները եւ յայտարարութիւնները, որոնցմէ մէկ մասին հասու ենք – ինչ որ անգլերէնի կամ հայերէնի կը թարգմանուի, մեր պարագային–, արեւմտեան մամուլը եւս այս օրերուն առաւօրէն կը զրկ հարցի մասին: Լրատուական գործակալութիւններու, զանգուածային թերթերու եւ պարբերականներու կողքին, նոյնիսկ չրջանային կամ տեղական թերթեր սիւնակներ կը բանան հարցին:

Աւոր կողքին, ուրիշ ճակատ մը բացուած է հայ – թրքական «երկխօսութեան» գծով: Հայ եւ թուրք գործարարներու չիւմներէն սկսած մինչեւ Ցեղասպանութիւնը ճանչցող Թրքական ստորագրութիւնները, ու դեռ՝ քաղաքական մակարդակի յայտարարութիւններ, տեսակ մը չարժում կայ, որուն ցայտուն երեսակներէն մէկն ալ հայ եւ թուրք պատմաբաններու միջեւ այսպէս կոչուած «ակադեմական երկխօսութիւն»ն է:

Այս նիւթը արծարծելու նպատակով, Նիւ – Եորքի Հայ Դատի Յանձնախումբը անոր նուիրեց իր հերթական ատուլիսը՝ «Հայ – թրքական երկխօսութիւն, հեռանկարներ եւ կարելիութիւններ»: Ձեռնարկը տեղի ունեցաւ Ուրբաթ, Յունուար 26–ի երեկոյեան, «Կրէնտ Հայաթ» պանդոկին մէջ: Այդ երկխօսութեան մէջ տարբեր ձեւերով ներքաշուած չորս պատմաբաններ հրաւիրուած էին: Ռիչըրտ Յովհաննէսեան եւ Լեւոն Մարաշլեան՝ (Գալիֆորնիայէն), Ռոնըլտ Սիւնի՝ (Շիքակոյէն), եւ Գէորգ Պարտաղճեան՝ (Միչիկընէն):

Ասուլիսը մեծ հետաքրքրութիւն յառաջացուցած էր, թէեւ անսպասելի պէտք է նկատել այն փաստը, որ 500 հոգի – մեծամասիւ երիտասարդներու ներկայութեամբ – յորդեցուցած էին սրահը, չատեր ոտքի մնալով մօտ երեք ժամուան ընթացքին: Անշուշտ, նիւթի գրաւչութենէն անդին, կար նաեւ այն իրողութիւնը, որ չորս պատմաբանները որոշ ձեւով կը ներկայանային մտածումի երկու տարբեր հոսանքներ, ինչ որ յաւելեալ չահեկանութիւն ու, ինչո՞ւ չէ, վէճ կը խոստանար: Զոյգ ակնկալիքները՝ չահեկանութիւնը եւ վէճը, իրենց իրագործումը գտան:

1998–ին Ռ. Սիւնի (Շիքակոյի համալսարանի քաղաքագիտութեան դասախօս) Պոլսոյ Քոչ համալսարանը դասախօսած էր ցեղասպանութեան մասին: Առաջին անգամն էր, որ հայ պատմաբան մը այս նիւթին չուրջ Թրքական համալսարանի մը մէջ կը խօսէր: 2000 Մարտին, Ռ. Սիւնի իր համալսարանին մէջ Միչիկընի – ուր Հայոց պատմութեան ամպիոնի վարիչն էր մինչեւ 1995 – դասախօսներու դործակցութեամբ դիտաժողով մը կազմակերպած էր՝ հայ, թուրք եւ օտար պատմաբաններ քով – քովի բերելով, «Հայերը եւ Օսմանեան կայսրութեան ալարտը» նիւթին չուրջ: Գէորգ Պարտաղճեան (Ինն Արպըրի Միչիկընի համալսարանի հայերէն լեզուի եւ գրականութեան ամպիոնի վարիչ) այդ դիտաժողովին կազմակերպիչներէն էր, որուն մասին ատենին «Յառաջ»ը գրած է: Ներկայիս, երկրորդ դիտաժողով մը կը կազմակերպուի Պըրաուն համալսարանին մէջ:

Լեւոն Մարաշլեան (Կլենտէյլի Համայնքային Գոլէճի պատմութեան դասախօս) 1990–ին Անգարայի մէջ մասնակցած էր Թրքական Պատմութեան ԺՄ. Համագումարին, եւ իր զեկուցումը 1994–ին անգլերէնով լոյս ընծայուելէ եառ Թրքական Պատմութեան Ընկերութեան կողմէ, անցեալ տարի առանձին գիրքով, Թրքերէն, լոյս տեսած է Պոլիս՝ «Հայկական Հարցը եւ թուրք – ամերիկեան յարաբերութիւնները, 1919 – 1923» վերնագրով:

Ռիչըրտ Յովհաննէսեան (Լոս - Անճըլըսի Գալիֆորնիոյ համալսարանի Հայոց պատմութեան ամպիոնի վարիչ) անցեալ Յունիսին մասնակցած էր Պոլսոյ Պողազիչի համալսարանը կայացած Բանաւոր Պատմութեան Միջազգային Ընկերակցութեան ԺԱ. երկամեայ գիտաժողովին, ուր Ի. դարու հայկական փորձառութեան նուիրուած նիստ մը կազմակերպած էր ու ներկայացուցած՝ վերապրողներու բանաւոր վկայութիւնները:

Նարեկ Քէչիչեանի բացման խօսքէն ետք, պրուցեալարութիւնը ստանձնած էր «Արմինիըն Ուիքլի» չաբաթաթերթի նախկին խմբագիր Անդրանիկ Գասպարեանը, որ մեծ ձեռնհասութեամբ վարեց զայն:

## ԳԷՈՐԳ ՊԱՐՏԱԳՃԵԱՆԻ ԵՒ ԼԵՒՈՆ ՄԱՐԱՇԼԵԱՆԻ ԵԼՈՅԹՆԵՐԸ

Առաջին բանախօսը՝ փրոֆ. Գէորգ Պարտաղճեանը, Թրքական մերժումի քաղաքականութեան պատմական ուրուագիծ մը ներկայացուց: Ապա անդրադարձաւ Հայաստանի Հանրապետութեան Ցեղասպանութեան գծով վարած քաղաքականութեան, հարց տալով թէ՞նչ է իր ակնկալութիւնը Սփիւռքէն, ուր բազմաճաչնութիւն ու նպատակներու բազմութիւն կը տիրէ՝ Հայաստանի ու Սփիւռքի միջեւ «անկամրջելի բացուածքներու» (unbridgeable gaps) ակնարկելով: Ան դիտել տուաւ, որ ցարդ, ցեղասպանութեան հարցը լուծուած ըլլալէ հեռու է, Հայաստան – Թուրքիա դիւանագիտական յարաբերութիւններ չկան, ճանաչումէն գործնական օգուտ չկայ եւ Ղարաբաղի հարցը կը չարունակէ անփոխարէն մնալ գէթ երկու - երեք տարուան համար: Հայաստան պէտք է իրագործելի նպատակներու օրակարգ մը կազմէ այս գծով, ուր Ցեղասպանութիւն եւ Ղարաբաղ անջատ հարցեր ըլլան: Իր կարգին, Սփիւռքը պէտք է առանձինն չարունակէ իր հետապընդումը՝ մարդկային իրաւունքներու լայն ծիրի մը մէջ: Ան հաստատեց, որ Ֆրանսայի կողմէ ճանաչումը զուտ խորհրդանչական ու պատմական բնոյթ ունի եւ արդի Թուրքիան պատասխանատուութենէ զերծ կը կացուցանէ: Ներկայ պահուկն անդին, Ֆրանքեւերքական յարաբերութիւնները չուտով իրենց նախկին մակարդակին պիտի վերադառնան:

Փրոֆ. Պարտաղճեան նչեց, թէ Թուրքիա ինքնութեան տագնապ մը կ'անցնի, քանի որ իր պատմութեան «մեծ սուտը»՝ ցեղասպանութեան մերժումը, անտանելի բեռ մը կը դառնայ պատմական յիշողութեան վրայ: Միւս կողմէ, որքան աւելն որ չարդին պատասխանատուութիւնը Օսմանեան կայսրութեան վրայ բարդուի, ակադեմական քննարկումը անխուսափելի կը դառնայ: Մարտ 2000–ի գիտաժողովին անդրադառնալով, ան ըսաւ, թէ հայ թէ թուրք գիտնականները, ո՛չ ներկայացուցիչի եւ ոչ ալ բանակցողի դերով կը մասնակցէին անոր: Շեչտեց փոխադարձ վստահութեան մթնոլորտի կարեւորութիւնը եւ անկեղծ երկխօսութեան բացման անհրաժեչտութիւնը, որպէսզի «մերժումի հաստ պատը» քանդուի: Մէկ կողմէ կարեւոր է թրքական ապիտութիւնը ջրել, իսկ միւս կողմէ Հայերը ինքնաքննութեան պէտք է ենթարկուին, որպէսզի ցեղասպանութիւնը դադրի իրենց կեանքին կեդրոնը ըլլալէ: «Պէտք չէ թոյլ տան, որ ցեղասպանութիւնը իր աւերները շարունակէ: Ցեղասպանութիւնը անոնց զարգացումն ու բարգաւաճումը պէտք չէ կասեցնէ: Պէտք է զոհի հոգեվիճակը մէկդի նետեն եւ փոխանակ անցեալին՝ ապագային նային, ինքնավստահութեամբ ու վերանորոգ կորովով: 21–րդ դարուն, անոնք ժամանակավրէպ աւանդութեամբ մը կամ 19–րդ ու 20–րդ դարերու արժէքներով ու ցանկութիւններով չեն կրնար առաջնորդուիլ»:

Երկրորդ բանախօսը՝ փրոֆ. Լեւոն Մարաշլեան, դիտել տուաւ, թէ երկխօսութիւնը երկու նպատակ պէտք է հետապընդէ. նախ՝ արդարութեան վերականգնումը, ապա՝ 1915–ի թէ այսօրուան արդարամիտ Թուրքերու մեծարումը: Անհրաժեչտ է տեղութիւնը բառնալ, ըսաւ, ճչդելով որ երկխօսութիւնը հաւասար չէ, այլ՝ խոսակցութեան: 1970–ական թուականներէն, յիչեց, նման խօսակցութիւններ յառաջ տարած են Ռ. Յովհաննէսեան, բանախօսը, Վահագն Տատրեան ու Թանէր Աքչամ, ինչպէս եւ Միջին – Արեւելքի Ուսմանց Ընկերակցութեան տարեկան համագումարներուն մասնակցող հայ եւ թուրք գիտնականները: Այդ թուականներէն, Հայերը յաղթանակը տարած են ու ըսփիւռքը պարտութեան մատնած է Թրքական մերժողական քաղաքականութիւնը, որուն արդիւնքը՝ այսօր, ճչմարտութեան մասին խօսող Թուրք պատմաբաններու երեւումն է: Այս իմաստով, ըսաւ ան, երիտասարդ հայ գիտնականներու կողմէ որոշ յարձակումները՝ աւագ սերունդի պատմաբաններու վրայ, «գէշ ծառայութիւն մը» (disservice) մատուցած են (1):

Փրոֆ. Մարաշլեանի եզրափակիչ երկրորդ բաժինը վիճարկողական բնոյթ մը ունէր: Ան Շիքակոյի դիտաժողովի խորագրին մէջ «ցեղասպանութիւն» բառի անտեսումը քննադատեց, պատճառաբանելով, որ «եթէ Թուրքը այսօր չի գար, օր մը պիտի գայ»: Ապա քննադատեց Հայ – Թուրք Գործարարներու Ընկերակցութեան դիրքը հարցին չուրջ, ինչպէս եւ Հայաստանի Արտաքին Գործոց նախկին նախարար Ա. Արզումանեանի (ՀՀՇ-ի այժմու նախագահ) վերջին յայտարարութիւնները, թէ այս պահուն աննպատակ էր ցեղասպանութեամբ պրաղիլը, երբ երկիրը աղքատութեան մէջ կը տուայտի: Ան դիտել տուաւ, թէ «բարոյական յաղթանակը կապուած է վերապրումին եւ բարգաւաճումին հետ», ինչ որ Արզումանեան չէ կրցած տեսնել: Այս գծով, «մեծ բարեւաւում» որակեց Ռ. Քոչարեանի ներկայ քաղաքականութիւնը, Լեւոն Տէր - Պետրոսեանի եւ ժ. Լիպարիտեանի քաղաքական ուղեգիծը ձախողած համարելով:

«Ոմանք կը փափաքին, թէ ներողութիւն խնդրելը բաւարար է, բայց թիւրիմացութեան մէջ են», ըսաւ Մարաշլեան, չեչտելով, թէ մերժումին պատճառը այն է, որ Թուրքիա պիտի, թէ ճանաչումը վճարելիք դին մը ունի: Պատահական չէ, որ վերջերս Արդարութեան նախարար Հիքմէթ Թուրք ճանաչումի խնդիրը կաշառներու եւ կեանքի ապահովագիրներու հարցին կապած ըլլայ, եւ թէ Արտաքին Գործոց նախկին նախարար Իլթէր Թուրք մէն արծարծած ըլլայ կարսի եւ Մոսկուայի դաչնագիրներու հարցը, ինչ որ «Սեւրի համախտանիչ»ի (syndrome) նչան մըն է:

(Մնացեալը յաջորդով)

(*) Խօսքը կը վերաբերի «Արմինիըն Ցորում» հանդէսի խմբագիրներ Վինսենթ Լիմայի եւ Արա Սարաֆեանի, ինչպէս եւ գերմանացի պատմաբան Հիլմար Քայզըրի պնդումներուն՝ աւագ սերունդի պատմաբաններու մասին (Տեսիս փափագեան, Ռիչըրտ Յովհաննէսեան, Վահագն Տատրեան, եւ այլն), ուր «ցեղապաշտութեան» կամ գիտական անպարկեշտութեան մեղադրանքներ եղած են:

# ՄԱՐՄԱՐԱ

ԳՈՒՇԱՏԵՏՐ

## ԴԱՐՁեԱԼ ԱՆՑԱՆՔ ՄՇՈՒՇԻՆ ՄԷՋԷՆ

Առաւօտուն դարձեալ անցանք մշուշի մէջէն:

Ես պիս տունէս մինչեւ տպարան տանող ճամբան այնքան լաւ կը ճանչնամ, որ, եթէ օդը մշուշոտ է, գրեթէ անդիր գիտեմ թէ այդ ճամբուն ո՞ր կէտերուն վրայ մշուշ կայ անպայման: Այո՛, ինծի համար բնաւ զարմանալի չէ որ մշուշը երբեմն ամբողջովին իր ծոցին մէջ առած չէ հղացտարած-քը: Քիչ մը հոս, քիչ մը հոն: Կառքը յանկարծ կը մտնէ մշուշի չերտի մը մէջ: Մէկ վայրկեան, երկու վայրկեան: Անփորձ մէկը պիտի կարծէ որ կառքը այլեւս մինչեւ վերջ պիտի ընթանայ մշուշի մէջէն: Բայց ես գիտեմ որ երկու վայրկեան վերջ մշուշը դարձեալ պիտի անհետանայ, չուրջբոլորի տեսարանը պիտի յայտնուի ամբողջ իր պայծառութեամբ, թերեւս պաղ արեւ մըն ալ պիտի տեսնուի վերէն: Անփորձ մէկը դարձեալ պիտի խաբուի, պիտի կարծէ որ մշուշը բարեբախտաբար կարճ տեւեց եւ օդը բացուեցաւ: Մինչդեռ ես գիտեմ որ երկու վայրկեան վերջ պիտի անցնինք ուրիշ կէտէ մը ուր դարձեալ պիտի թաղուինք մշուշի մէջ: Շատ քիչ անդամ կը սխալիմ: Աւտնք մշուշի մէջ թաղուելու ընդունակ կէտեր են: Միջոց մը կը զարմանայի հարց տալով թէ ինչո՞ւ քաղաքապետութիւնը այս կէտերուն վրայ ցուցատախտակ մը չի կախեր որպէսզի վարորդը զգուշացնէ մշուշի հաւանականութեան դէմ, ինչպէս որ կը զգուշացնէ եթէ ճամբան լպրծուն է, կամ եթէ ճամբան դարձ - դարձիկ է, կամ եթէ ճամբան խանգարուած է: Բայց յետոյ ես ինծի կը պատասխանէի թէ ի՞նչ օգուտ: Ցուցատախտակը արդէն պիտի չտեսնուի մշուշի մէջ, չէ՞:

Այլեւս ճանձրացած եմ ես ինծի հարցընելէ նաեւ թէ ինչո՞ւ մասնաւորաբար այս կէտերուն վրայ ընդհանրապէս մշուշ կայ: Եթէ մշուշը միւս կէտերու վրայ փարատի, այս կէտերուն վրայ դեռ միջոցի մը համար կը մնայ: Կ'երեւի թէ ատոր գիտական մէկ բացատրութիւնը կայ: Բայց ես կռնակ կը դարձնեմ գիտական բացատրութեան եւ կը խոնարհիմ բանաստեղծական բացատրութեան մը առջեւ: Եւ կ'ըսեմ այնպէս ինչպէս պիտի ըսէր բանաստեղծ մը. Այս կէտերուն վրայ հողը սիրահարած է մշուշին: Կամ՝ հակառակը: Այս կէտերուն վրայ մշուշը սիրահարած է հողին: Ամէն պարագայի, սակայն հողին ու մշուշին միջեւ հաւասարապէս բաժնուած սիրահարութիւն մըն է: Երկուքն ալ կը սիրեն դիրար: Այդ պատճառաւ ալ, եթէ անգամ մը միանան իրարու, չեն ուզեր բաժնուիլ իրարմէ:

Շատ թանձր մշուշը վախցուցու է, բայց միշտ չէ որ մշուշը այդքան թանձր պիտի ըլլայ: Երբեմն երբ կ'անցնիմ մշուշի մէջէն, կը տեսնեմ որ տեղ տեղ ան աւելի թափանցիկ կը դառնայ, կը թոյլատրէ որ իր մէջէն աղօտ կերպով տեսնես այն տեսարանը որուն վրայ իջած է ան: Եւ ասիկա մշուշի այն տեսակն է զոր ես չատ կը սիրեմ: Այդ մշուշը կարծես այլեւս մշուշ չէ, այլ ամպի ծուէն մըն է, ամպի փոքրիկ չերտ մը, որ ապիտակ մուխի նման կը փախչի քովէդ, կամ կը պոռթկ չուրջդ:

Օդանաւի մէջ քանի քանի անգամներ տպաւած եմ այս փորձառութիւնը: Անցնիլ ամպի ծուէններուն մէջէն: Մեկնումի պահուն թացքին երբ օդանաւը կը փրթի դեռնէն եւ կը սկսի սլանալ դէպի վեր, կամ վերադարձին՝ երբ օդանաւը կը սկսի վայրէջք կատարել դէպի երկիր, ընդհանրապէս պիտի անցնի ամպերու խաւի մը մէջէն: Ամպի այդ խաւը կարծես երկրաւոր տունտին եւ անջրպետին միջեւ մշուշի պատ մըն է, որ իր դռները դիւրութեամբ կը բանայ օդանաւին, որպէսզի օդանաւը անցնի մէկէն դէպի միւսը: Ամպի այդ խաւը երբեմն բաղդատաբար անթափանց է, միակտուր, միակտուր՝ ապիտակ պատի նման, կամ ճերմակի ներկուած՝ ապակիի մը նման: Բայց ամպի խաւը երբեմն ալ կը բաղկանայ փոքրիկ ծուէններէ, որոնք իրարմէ փրթած են, որոնք երկնքի կապոյտին վրայ խումբ – խումբ կը ճամբորդեն ապիտակ ուղեւորներու նման: Օդանաւը կ'անցնի անոնց արանքէն: Կը տեսնեմ թէ անոնք ինչպէս մէկ կը տեսնուին, մէկ կը կորսուին: Մէկ կը գոցեն տեսարանը, մէկ կը բանան: Ծխամոլի մը բերնէն արձակուած մուխի մը նման երկնքի կապոյտին վրայ ապիտակ պար մը բռնած են: Կամ կարծես բամպակի կտորներ են զոր վերէն մէկը թօթված է իր մօրուքէն:

Գիտութեան մարդիկը թող բացատրեն թէ ինչ տարբերութիւն կայ մշուշին ու ամպին միջեւ: Ինծի համար երկուքն ալ նոյն զեղեցկութիւնը ունին: Կը բաւէ որ վտանգ չպատնան մեր ապահովութեան: Կը բաւէ որ մէկը քանդիչ անձրեւներ չթափէ մեր վրայ, կայծակներով չչանթահարէ մեզ, միւսն ալ՝ իր անթափանց վերարկուին տակ չծղմտարուծէ մեր կեանքն ու մեր երթեւեկը: Երկուքն ալ նոյն զեղեցկութիւնը ունին: Լուսանկարչի մը քաշած պատկերը որքա՞ն կը զեղեցկանայ եթէ հորիզոնին վրայ ամպեր կան, կամ եթէ թեթեւ մշուշ մը իջած է մարդոց եւ առարկաներուն վրայ: Երկուքն ալ, խափանելով հանդերձ արեւը, արեւի խոստումներ են: Գիտենք թէ ամպին եռեւէն յանկարծ արեւը պիտի յայտնուի, կամ մշուշին անպայման պիտի յաջորդէ արեւոտ օր մը: Գիտենք թէ երկուքն ալ առժամեայ այցելուներ են, երկրագունտին ու անջրպետին մնայուն բնակիչները չեն, միայն չուտով անհետանալու համար ստեղծուած են, ինչպէս մենք՝ մարդիկս, ամպերու ու մշուշներու մէջէն անցնելով արեւը վերագտնողներս: Ինչպէս մենք՝ երջանիկ ու յաւերժամբորդ մահկանացուներս:

Ռ. Հ.

ՕՐՈՒԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄԻՆ ՀԵՏ

ՍՈՒՐԻԱ.

## ՀԱՋԱՐ ՄՏԱՒՈՐԱԿԱՆՆԵՐ ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆ ԿՐ ՊԱՀԱՆՋԵՆ

Լոնտոն լոյս տեսնող «Ալ Հայաթ»ը լոյս ընծայած է յօդուած մը Սուրիոյ մասին եւ հոն արտայայտուող ազատատենչ ճզռտումներուն: Աւելի քան հազար մտաւորականներ եւ քաղաքացիներ մանիֆեստ մը ստորագրած են, որ ցրուած է երկրին զանազան: Հոն, անոնք կը պահանջեն, բոլոր մակարդակներուն վրայ, ժողովրդավար ընտրութիւններ եւ արդարադատութեան անկողմնակալութիւնը: Կ'ուզեն նաեւ չդոհանալ զարկ տալով Ցառաջդիմական Ազգային Ճակատին, որ կը համախմբէ արուեստած բոլոր կուսակցութիւնները, իրենց գլուխն ունենալով Պասը (իշխանութեան գլուխ 1963-էն ի վեր) այլեւ, միակ կուսակցութեան սկզբունքին վերաքննութիւնը:

Կը թուի որ, իշխանութիւնները կը ջանան կանխել այս պահանջները, ի գործ դնելով չջափելի միջոցներ: Որոշ աղբիւրներու համաձայն, նախագահ Ասատ կը փափաքի ժողովրդավար նախագահական ընտրութիւն մը կազմակերպել, երբ իր շրջանը լրանայ, եօթը տարիէն:

Միւս կողմէ, ինչ կը վերաբերի պատերազմական վիճակի ջնջումին, զոր Մանիֆեստը կը պահանջէ, ըստ «Ալ Հայաթ»ի տեղեկութեանց, իշխանութիւնը այդ ուղղութեամբ հրահանգներ տուած է, վերջ տալու համար 38 տարի է հաստատած այդ օրէնքին:

Ստորագրեալներու մեծ մասը համամիտ է որ զօրավիգ ըլլայ երկրին բարենորոգումներու հոսանքին: Պաշտօնական օրաթերթ մը չեշտած է որ հոսանքներ չկան, որովհետեւ ամէն մարդ կը հաւատայ բարենորոգումի անհրաժեշտութեան: «Այս Մանիֆեստը, կ'ըսէ թեմադիր Մոհամէտ Մայաս, կ'ամրապնդէ ներկայ ճիգերը պետութեան, հիմնարկներուն եւ ընկերութեան, աւելի արդիական դիմագիծ մը տալու»:

Նախագահ Ասատ բարենորոգիչ կարգ մը միջոցներ առած էր, ինչպէս 600 քաղաքական բանտարկեալներու ազատ արձակումը եւ ալ Մեղրայի զինուորական բանտին փակումը: Այդ է պատճառը, որ իշխանութիւնները որեւէ միջոցի չեն դիմած Մանիֆեստը ստորագրող 99 մտաւորականներուն դէմ, ոչ ալ քանի մը տասնեակ մտաւորականներու եւ քաղաքագէտներու, որոնք վերջերս մարդկային իրաւանց եւ քաղաքացիական ընկերութեան նուիրուած ֆորումներ բացած են:

Էլ Ահմտ փիլիսոփան յայտարարած է «Ալ Հայաթ»ի որ այդ Մանիֆեստը «ընական չարունակութիւնն է 99-երու Մանիֆեստին մէջ լոյս տեսած դատավարներուն, որոնք այսօր չատ ծանօթ են ազգային, արաբական եւ միջազգային դեռնի վրայ: Իրավնդակութիւնը չատ լայն ձեւով չարադրուած է եւ բաց է մըտակութային հարցով հետաքրքրուողներու չրջանակներուն»:

Թ.Ա.Թ.

## ԼՈՒՍԱԲԱՆՈՒԹԻԻՆ ՄԸ

«Հայաստանի եւ Սիրիայի վազ քրիստոնէական ճարտարապետութեան առընչութիւններ» դիրքին դրախօսականիս առիթով (տես՝ «Ցառաջ», 2001 փետր. 3), տեսակէտս արտայայտած էի թէ որքան փափաքելի պիտի ըլլար որ այս սքանչելի հաստորը Մեսրոպեան ուղղագրութեամբ լոյս տեսնէր, քանի վայելած էր Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկին ամբողջական մեկենասութիւնը, քալ պիտնալով Հիմնարկին, մանաւանդ անոր հայրենասէր տնօրէնն՝ Պր. Զաւէն Եկաւեանի նախանձախնդրութիւնը հանդէպ Հայ լեզուին եւ մշակոյթին, յատկապէս Արեւմտահայ գանգուածին եւ անոր ուղղագրութեան:

Մեծ ուրախութեամբ կը յայտնեմ որ լուսաբանութիւնը եկաւ հեռաւոր Հալէպէն, ուր Այրի Տիկին Կարինէ Տէր – Գէորգեան, ինծի ուղղուած հեռատիպով կը յայտնէր թէ հաստորին բնագիրը, լեզուն եւ ուղղագրութիւնը անփոփոխ պահելը, վերջին փափաքը եղած է իր հանգուցեալ ամուսնոյն: Ցիշատակն արդարոց օրհնութեամբ եղիցի: Ցարգանք ուրեմն Շահէի յիշատակին եւ կրկին չնորհակալութիւն Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկին եւ տնօրէնին, որպէսզի չարունակէ հովանաւորել Հայ Մշակոյթի իր բարերար ներդրումները:

Հ. ՑԱՐՈՒԹԻՒՆ ՊԶՏԻԿԵԱՆ

## ՀԱՑԱՍՏԱՆ

ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ՑԱՆԶՆԱԺՈՂՈՎ

Եւրոպայի Խորհուրդին անդամակցութենէն ետք Հայաստանի համար անհրաժեշտ դարձած է Եւրոպայի մօտ ներկայացուցիչ մարմնի մը ստեղծումը: Այսպէս, Փետր. 7-ին նախագահ Ռ. Քոչարեանի հրամանագրով ստեղծուած է Եւրոպայի Խորհուրդին Հայաստանի անդամակցութեան առընչուող պարտաւորութիւններէն բխող միջոցները համակարգող յանձնաժողով, զոր կը գլխաւորէ նախագահը անձամբ: Անոր կազմին մէջ են Սահմանադրական Դատարանի նախագահ Գ. Ցարութիւնեան, Ազգ. Ժողովի նախագահի տեղակալ Տ. Թորոսեան, Արտաքին գործերու նախարար Վ. Օսկանեան եւ Արդարադատութեան նախարար Դ. Ցարութիւնեան:

***

ՑՈՒՇԱՐՁԱՆՆԵՐԸ ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒՄԻ ԿՐ ԿԱՐՕՏԻՆ

Հայաստանի մէջ կայ 30 հազարէն աւելի յուշարձան, որոնց մեծ մասը մէկտեղուած է չորս հազար յուշահամալիրներու մէջ: Այս յուշարձաններուն 90%-ը գէշ վիճակի մէջ կը գտնուի եւ 2001-ի պետական պիւտճէին մէջ ալ որեւէ միջոց չէ նախատեսուած անոնց բարեկարգումին համար: Ցուշարձաններու պահպանութեան վարչութիւնը մշակած է 32 յուշարձաններու բարեկարգումի ծրագրեր, որոնք ներկայացուած են յուշարձաններու պահպանութեան համաչխարհային հիմնադրամին, ԻՒՆԷՍԿՕ եւ Իկոմոս կազմակերպութիւններուն, Իտալիոյ, Ֆրանսայի, Ճափոնի, Մեծն-Բրիտանիոյ, Գերմանիոյ եւ Գանատայի պետական, հանրային եւ անհատական համապատասխան կառոյցներուն: Դիմումին արդէն ընդառաջած են Վենետիկի «Հայկ. յուշարձաններու ուսումնասիրութեան եւ վերապրման կեդրոն»ը, «Քայֆէճեան» հիմնադրամը, ԻՒՆԷՍԿՕ-ն, «Լինսի» հիմնադրամը: Արդէն սկսած են Մարմաշէնի, Ամբերդի եւ Երերուքի եկեղեցիներու վերականգնման աշխատանքները. աշխատանքներ կը սկսին նաեւ Գառնիի, Զուարթնոցի եւ Էրեբունիի յուշարձաններու վերանորոգման: 1700-ամեակի տօնակատարութեան չրջանակին մէջ ալ վարչութիւնը մշակած է զբօսաչրջութեան եօթը եւ ուխտագնացութեան չորս երթուղիներ՝ դէպի պատմական վայրեր ու յուշարձաններ:

***

ԿԱՄՈՒՐՋՆԵՐՆ ԱԼ...

Հայաստանի 4300 կառուղիի եւ երկաթուղիի կամուրջներէն 2200-ին վիճակը գնահատուած է անբաւարար. անոնցմէ 22-ն ալ վտանգաւոր որակուած են: Ներկայիս կը վերանորոգուի 84 կամուրջ, որպէս նորոգութեան ծախք արժելով 3,3 միլիառ դրամ: Երկաթուղիի կամուրջներու 65%-ը դադրած է գործածելի ըլլալէ, ծայրայեղ մաշումի հետեւանքով. մասնաւորապէս հիմնովին քայքայուած են Երեւան – Վրաստան դիծի մետաղեայ ութ կամուրջներ: Քաղաքաչինութեան նախարարութենէն Թեմուր Մարգարեան յատկապէս մտահոգութիւն յայտնած է Արդնիի երկյարկանի՝ երկաթուղիի եւ մայրուղիի կամուրջին անթոյլատրելի աստիճան վտանգաւոր վիճակին, ինչպէս նաեւ Աչտարակի կամուրջին ապօրինի գործածութեան վերաբերեալ: Մասնագէտներու կարծիքով, նոյնքան անտարբերութեան մատնուած են նաեւ մայրաքաղաքի կամուրջները:

## Էօճալաւիը Ցակոբ Արթինեան մրն է եղեր...

Ցայտնի է որ կեղտապանութեան Ֆրանսայի կողմէ ճանաչումը թրքական լրատուութիւններուն հետաքրքրութեան առաջին առարկային վերածած է նիւթը եւ անոր առընչութեամբ՝ Պոլսոյ հայ համայնքը: Փետրուար 8-ին պետական հեռատեսիլը «Անատոլուէն տեսարան» յայտագիրով 18 տարի առաջ նկարահանուած ժապաւէն մը հեռարձակած է. հոն նիւթ կ'ըլլայ հայ համայնքին կեանքը. հայկական մամուլը, հաստատութիւնները, վաճառատեղիներ, արուեստագէտները, ուսուցիչները եւ այլն: Աւարտին ցոյց կը տրուի Շնորհք պատրիարքը որ հայերէն յայտարարութիւն մը կ'ունենայ, ըսելու համար թէ համայնքը ամէն ազատութիւն կը վայելէ, եւ այլն:

Ժապաւէնէն ետք, ինչպէս կը գրէ «Մարմարա» (Փետրուար 9), յայտագիրը մտած է տարբեր ուղղութեան մէջ եւ Հայերը սկսած են նոյնացնել ՓՔՓ-ի մարտիկներուն հետ, ըսելու համար որ անոնք կը չարունակեն իրենց գաւաճանութիւնը: Այդ ընթացքին կարդացուած է իբրեւ թէ արեւելեան նահանգի մը կուսակալին ղրկուած Հայու նամակ մը, լեցուն՝ թուրքերու ուղղուած սպառնալիքներով, լղզունգներով. նոյն նամակով պնդուած է թէ քիւրտ ղեկավար Ա. Էօճալան անունով գործող անձը իրականութեան մէջ Հայ մըն է որուն անունը Ցակոբ Արթինեան է, կամ Արթին Ցակոբեան:

Թերթը տեղեկատուութեան կ'աւելցնէ անհանդստութիւնը զոր յայտագիրը պատճառած է տեղացի Հայերու եւ բանիմաց թուրք դիտողներու:

***

Թուղթեր՝ դէպի պատմական վայրեր ու յուշարձաններ:

***

Ի ՑՈՒՇ ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ 44-ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ

# ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

### ՕՐԵՐԸ ԻՐԻԿՈՒՆ Կ'ԸԼԼԱՑԻՆ ՄԽԱԼՈՎ...

Տակաւին շատ պիտի սպասե՞ցէ որ մէյ մը մսային կերտուածքներու բուրումները թմրած, շղարշեայ, թափանցիկ ուղեղով սպասեակներ գուարճանան յանգարտ արուեստին հետ:

Չի՞ բաւեր արդեօք, որչափ որ ուկըդրեցիկ եղկ, յուլածոյ բնաբերգութիւնները:

Գաւա՞ռն ալ պիտի իգանար:

Գաւառը չէ՞ որ պիտի սկիզբը դնէր առնական շեղումին, դէպի «վաղուան գրականութիւնը» թեհոդ կորովի զարտուղութեան:

«Արեւելեան Մամուլ», 1907 Հոկտ. 3

***

Այս կտորը եւ դեռ ուրիշ ճախրասլաց չարադրութիւններ գրած տաեն Դաչնակցական էի, արճանագրուած ըլլալով ճիշդ հինգ տարի առաջ, – 1907 Մայիսին:

Հայց այդ մասին յետոյ: Ի՞նչպէս հասանք մինչեւ հոդ, եա՝ տունի տղայ, Գեղամը՝ բանաստեղծ, բուն բառով տեսանող:

Ի՞նչ երազներ կը հիւսէինք երկու խըլէղներ, Գեղամը ու ես այդ օրերուն:

### ՄԻՋԱՎԱՅՐ...

Միջավա՞յրը, – Պապը Ալի ճատտէսի:

Այն պղոտան, որ դէպի ձախ ծռելով կը տանէր Բարձրագոյն Դուռ, հինգ վայրկեան անդին:

Պատշգամին առջեւ կեցած, օրը քանի մը անգամ կը տեսնէինք պէյեր ու փաշաներ, որոնք Եըլտըզէն կամ իրենց որջերէն կառք նետուած, կը սուրային դէպի Պալը Ալի, Օսմանեան Կայսրութեան պետական խոհանոցը:

Ցաճախ կը տեսնէինք փառաչուք թափօրներ ալ, երբ Մեծ Եպարքոս մը պաշտօնանկ եղած, ուրիշ մը կ'առաջնորդուէր դէպի Բ. Դուռ, իբրեւ յաջորդ:

Ու կը տեսնէինք Հայոց Պատրիարքին կառքն ալ երբ կ'ընթանար հակառակ ուղղութեամբ, դէպի կայսերական պալատ, Գազանին սիրտը ողոքելու համար:

Պղոտային երկա՞յնքը, – զրավաճառներ, տպարաններ, հայկական եւ թրքական: Եւ սա դիմացն ալ, քիչ մը վերօք, պարսիկ թէյարաճառը, որ տասը փարայով պատուական թէյ մը կը բերէր մինչեւ խմբագրատուն, հինգ փարայի հաց, հինգ փարայի պանիր ալ գնելով, եթէ ուզէիր:

Թրքութիւնն էր որ կը հոսէր, կը ֆըշար, կը սողոսկէր վերէն վար ու վարէն վեր, կարմիր ֆէսին սեւ ծոպերուն հետ խաղցնելով իր քմայքներն ու ոխերը: Ցիչեցնելով իր չարաչուք տիրապետութիւնն ու փառքը:

Բաց դուռ մըն էր խմբագրատունը, լայնարձակ պղոտային վրայ: Եկող – գացողն անպակաս: Դոյնզդոյն պաշտօնեաներ ու լրտեսներ կողք կողքի՝ Հայ վարժապետներու, վարդապետներու, էֆէնտիներու հետ, որոնք սանդուխէն ուղղակի մեծ սրահը կ'երթային Տիգրան էֆէնտիին տեսնելու:

Անոնք որ հանդամանք ունէին, իբրեւ պետական պաշտօնեայ, պարտ անձին կը համարէին աչք մը նետել նաեւ յարակից սենեակը, ուր թխմուած էին հոտս – հինգ թարգմանիչ – խմբագիրներ: Ու բաներ մը կը հարցնէին զատ զատ, անմիջապէս աւելցնելով.

– Ղո՛ըմա, ղո՛ըմա (մի վախնար):

Ամէնէն աւելի ուշադրութիւն կը պարտադրէր միջահասակ, հաստափոր մարդ մը, վարդապետական փառաւոր մօրուքով մը: Իսկապէս նախկին վարդապետ մը եղած էր եւ հիմա կը կոչուէր Մուխթար պէյ, բարձր պաշտօնատար կրթական նախարարութեան, քալ հայապետ եւ թըրքադէտ:

Թերթին տէրն ու տնօրէնը, Տիգրան էֆէնտին, մինչեւ սանդուխին գլուխը երթալով ներս կ'առաջնորդէր Մուխթար պէյը, գեռնամած խոնարհութեամբ, առանց չաքարի սուրճ մը կը հրամցնէր եւ ահա գլուխ գլխի խօսակցութիւն մը:

Երբեմն կը պատահէր որ ռուսական նամակատան ցրուիչը պար, հաստ կապոց մը ձեռքը: Տիգրան էֆէնտին կապոցը առնելով անմիջապէս կը յանձնէր Մուխթար պէյին: Ուրիշ տաեններ դարակին մէջ կը պահէր կապոցները, պատեհ ժամուն յանձնելու համար:

Ցարական Ռուսաստանը կը ծփար յեղափոխութեան ալիքներուն մէջ: Ի՞նչ կրնար բերած ըլլալ ռուսական նամակատան ցրուիչը:

Օր մը սանդուխին գլուխէն դիմաւորեցի, կապոցը առի ձեռքէն: «Աւետի՛ս, Գեղամ»: Եւ միասին բացինք ծրարը: Հայերէն թերթեր Թիֆլիսէն, – Ցառա՛ջ (կամ Ալիֆ, Խարխախ, Զանգ, եւ այլն, ինչպէս կը կոչուէր յաջորդաբար, երբ մէկը խափանէին):

Օհ՛, արեւդ սիրեմ, Ազատութի՛ւն...

Այնուհետեւ աչքս միշտ ռուսական նամակատան ցրուիչին էր, կամ Տիգրան էֆէնտիի դարակին, որ բարեբախտաբար կղպուած չէր:

Ատեն մը եաքը Տիգրան էֆէնտին կը պատուիրէր ցրուիչին՝ միայն իրեն յանձնել կապոցները, միեւնոյն ատեն կղպելով դարակը:

Ցետոյ, վերջապէս կ'ազդարարէր ինծի հանել գդակը (fեսfէք), բունի ֆէս մը դնելով գլուխս:

Շատոնց ուղղած էր այս ազդարարութիւնը, բայց անօգուտ: Այս անգամ Մուխթար պէյն ալ ուշադրութիւն հրաւիրած ըլլալով, ժամը հասած կը նկատէր ըմբռնաւոր կարգի բերելու: Փորձա՞նք թանալ կ'ուզէր այս տղան Պապը Ալիի պղոտային վրայ, ամէնուն աչքին տակ...

(Շար. 14)

(Շար. Ա. էջէն)

*Բարխ Նազարեանի դիմումը՝ զլխաւոր դատախազի պաշտօնէն հեռանալու մասին: Մէկ այլ հրամանագրով, նախագահը անոր տեղ առժամապարտ նշանակած է Ժիրայր Խառատեանը որ հրաժարեալին տեղակալն էր:*

***

## ՄԱՐՏ 22–Ի ԳՈՐԾԻ ՎԿԱՆԵՐՈՒՆ ԲՈՂՈՔԱԳԻՐԸ ՄԵՐԺՈՒԱԾ

*Մարտ 22–ի գործի (նախագահ Ա. Ղուկասեանի դէմ մահափորձ) վկաները՝ ԼՂՀ նախկին երեսփոխաններ Աչոտ Սարգսեան, Մուրատ Պետրոսեան եւ Ներսէս Օհանջանեան փետր. 8–ին դատաւոր Սուրէն Ալեքսանեանին բողոքագիր մը ներկայացուցած են, ուր ըսուած է թէ պետական մեղադրող Վահրամ Աւագեան կեղծած է իրենց վկայութիւնները: ԼՂՀ դատախազութիւնը մերժած է սակայն իրենց բողոքը, այն պատճառաբանութեամբ որ 19 վկայութիւններու ընդհանուր համադրում մը ներկայացուած է եւ անհատական վկայութեան հարց խնդրոյ առարկայ չէ եղած:*

***

## Վ. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆԻ ԵՒ ՀԻՆԳԵՐՈՒ ԴԱՏԸ

*Քրէական գործերու վերաքննիչ դատարանին մէջ ընթացող ներքին գործերու նախկին հրամանատար Վահան Յարութիւնեանի եւ միւս հինգերու փետրուար 12–ի նիստին չեն ներկայացած նախապէս հայտնուլ յայտարարած չորս ամբաստանեալներ, որոնք դլխաւոր դատախազին հետ տեսակցութիւն մը պահանջած էին: Ներկայ գտնուած են միայն ամբաստանեալներ Վահան Յարութիւնեան եւ Սահակ Բալեան: Վ. Յարութիւնեան ալ յայտնած է թէ ինք ալ համամիտ է միւս ամբաստանեալներուն, սակայն իր առողջական վիճակը չի ներեր դիմել հայցադիմի: Նիստէն առաջ Վ. Յարութիւնեան կարճ տեսակցութիւն մը ունեցած է նախագահին առընթեր մարդու իրաւունքներու յանձնաժողովի անդամներ Ց. Ասրբեանի ու Վարդան Յարութիւնեանի հետ, որոնց խոստովանած է թէ բացի իրմէ եւ Ս. Բալեանէն, միւսները անմեղ են: Դատավարութիւնը կը շարունակուի փետր. 16–ին:*

***

## ՆՈՐ ՆՇԱՆԱԿՈՒՄՆԵՐ

*Վարչապետ Անդրանիկ Մարգարեանի փետր. 12 թուակիր որոշումներով կամաւ Արէեան նշանակուած է Տարածքային կառավարման նախարարի տեղակալ. երեւանի փոխ–քաղաքապետ էր: Այս թափուր պաշտօնին ալ նշանակուած է Ֆիլրդուս Զաքարեան: Իրենց պաշտօններէն հեռացուած են նաեւ Բնապահպանութեան նախարարի եւ Ընկերային Ապահովութեան նախարարի տեղակալները Արմէն Յարութիւնեան եւ Գրիչա Գալոյեան: Համապատասխանաբար այդ պաշտօններուն նշանակուած են Ալֆրէտ Ներսիսեան եւ Աբրամ Դաւթեան:*

***

## Ա.ՋԳ. ԺՈՂՈՎԻ ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆԸ ՓԷՔԻՆ

*Ազգ. Ժողովի նախագահ Արմէն Խաչատրեանի գլխաւորած խորհրդարանական պատուիրակութիւնը փետր. 12–ին պաշտօնական այցելութեամբ Փէքին էր: Չինական Մեծ Պատին այցելութենէն ետք հայ խորհրդարանականները հանդիպում ունեցած են Համաչինական Ժողովի նախագահ Լի Պէնի հետ: Քննակցութեանց նիւթ եղած են երկկողմ յարաբերութիւնները եւ տնտեսական հարցեր: Նախատեսուած էին հանդիպումներ նաեւ յանձնաժողովներու նախագահներու հետ:*

***

## ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻՆ ՄԱՐԴԱՀԱՄԱՐ

*Ելմտական եւ տնտեսութեան նախարար Վարդան Խաչատրեան, ՀՀ նախագահին ու կառավարութեան անունով փետրուար 12–ին յայտարարած է թէ 2001 Հոկտեմբեր 10 – 19–ին մարզահամար կը կատարուի Հանրապետութեան մէջ: Նըշած է նաեւ թէ չնորհիւ ապահովուած նպաստներու, հարթուած են նիւթական այն դժուարութիւնները, որոնք կը սպառնային տուեալ թուականին մարզահամարի կազմակերպումին ու ըսած է թէ այլեւս յետաձգելու հարց չկայ:*

# ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

## ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

*10–ՐԴ ԹԱՂԱՄԱՍԻ Թղթատարը վերջ տուաւ չորեքշաբթի իր չարժումին փետր. 13–ին, գոհացում տացած ըլլալով իր պահանջներուն: Տնօրէնութիւնը հաւանեցաւ ութ մնայուն աշխատանք ստեղծել, բայց, աւելի քան 2 չարաթի պէտք է, որպէսզի 3 չարաթէ ի վեր դիզուած նամակներն ու թերթերը պտուին եւ կարելի ըլլայ ցրուել:*

*ՊԵՐՆԱՏԷԹ ՇԻՐԱՔ, փետրուար 12–ին, ներկայ եղաւ Սեկէնի կողքին, այս վերջնոյն տուած այցելութեան Փարիզի 14–րդ թաղամասի Մոնսուրի հիմնարկէքին: Թիպէոի խորասէս վրդոված է այս առթիւ եւ դեկոյցով մը կ'արտայայտէ իր ցասումը, դիտել տալով թէ Հանրապետութեան նախագահութիւնը 1977–ի սըխալը կը կրկնէ սկզբունքներու պետնին վրայ (այդ թուականին, նախագահ Ժիսքար տ'Էսթէն Միշէլ տ'Օրնանոյի թեկնածութիւնը դրած էր, Էլիզպէն):*

*ՋԵՒՀՈՑ նախագահը՝ Վաքըաւ Հաւէլ ընդհատեց Քուէյթ իր այցելութիւնը առողջական պատճառներով: Ծանօթ է որ Հաւէլ տարիներ առաջ թոքի խլիրդի գործողութիւն ունեցած է եւ անկէ ի վեր յաճախակի ցնցղատապեր (պրոնչիթ) կ'ունենայ Փրակա փոխադրուեցաւ:*

## ՄԱՄՈՒԼ

**«LIBERATION»** (13 février)

REBONDS

### Taire le génocide? on croit rêver!

*Լիպերասիոնի փետրուար 9–ի թիւին մէջ լոյս տեսած յօդուածը («Յառաջ», փետրուար 10), զոր սարսռագրած էին Ալէն Տիւկրան, Ժան Քեհայեան եւ Ժիլ Քէբօ, հակազդեցութիւններու տեղի տըւած է ու երեքշաբթի, փետրուար 13–ին, նոյն թերթը հրատարակած է Արա Թորանեանի («Նուվէլ տ'Արմէնի Մագազին»ի անօրէն) բողոքը: Ան որոչ հեգնանքով կ'արտայայտուի երեք հեղինակներուն յօդուածին մասին եւ ի մէջ այլոց հարց կու տայ. «այս մեծ հոդիները կրնա՞ն մեղի բացատրել թէ ի՛նչ ձեւով միջազգային լռութիւնը դարուս առաջին ցեղասպանութեան մասին աւելի քան 80 տարի օժանդակեց Թուրքիոյ ժողովրդավար դատին»: Յօդուածագիրները դիտել տուած էին թէ Ֆրանսայի ճանաչումը կը վնասէ Թուրքիոյ ժողովրդավարներուն:*

*Արա Թորանեանի գրութեան ի պատասխան, երեք յօդուածագիրներէն մէկը՝ Ալէն Տիւկրան կ'առարկէ որ Հայաստանի եւ Թուրքիոյ ժողովուրդներու կը պատկանի արտայայտուիլ:*

***

**«LE FIGARO»** (13 février)

### SPLENDEURS de L'ARMENIE MEDIEVALE

*Ան Մխրաթոր – Փիլիփ երկարօրէն կ'անդրադառնայ Անիի յուշահանդէսին, դրուատալից տողերով: Գրութեան կ'ընկերանան երկու նկարներ: Ի հարկին, աւելի մանրամասնութիւններ կու տանք յետագային:*

## ՆԱՀԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

*2001, Հինգշաբթի, Մարտ 22–ին, Փարիզի Թրինիթէ եկեղեցւոյ մէջ, Սիփան – կոմիտաս երգչախումբը, նուագախումբի ընկերակցութեամբ՝*

***ԲԱՑԱՌԻԿ ՀԱՄԵՐԳ ՄԸ պիտի տայ, ուր առաջին անգամ ըլլալով Փարիզի մէջ, պիտի մեկնաբանուին ԿԱՏՊԻՍ ԱՓՐԻԿԵԱՆի ԵՕԹԸ ՆՈՐ ԳՈՐԾԵՐԸ:***

## Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ–ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ԿԻՐԱԿԻ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ 18, 2001
Զ. ԿԻՐԱԿԻ ԶԿՆԻ ԾՆՆԴԵԱՆ

*Այսօր, Ղեւոնդեանց Քահանայից յաւուրիկայ տօնին առիթով, Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ, ի ժամու պատարագին, յատուկ Հոգեհանգիստ կը կատարուի Եւրոպայի վախճանեալ Կաթողիկոսական Պատուիրակներուն եւ Փարիզի առաջնորդներուն ու Փարիզի եւ Փարիզեան Շրջանի եկեղեցիներուն մէջ պաշտօնավարած Հոգեւորականներուն համար:*

*Վեհափառ Արքեպիսկոպոս Քիւպարեան ի Տանէ Աբջուկենց, Արտաւազդ Արքեպիսկոպոս Սիւրմէեան, Սերովբէ Արքեպիսկոպոս Մանուկեան, Գէորգ Արքեպիսկոպոս Իւթիւճեան, Տիրան Արքեպիսկոպոս Ներսոյեան, Գրիգորիս Եպիսկ. Պալաքեան, Կոմիտաս վրդ. Սողոմոնեան, Սուքիաս վրդ. Պարոնեան, Համայեակ Վարդապետ Պաղտասարեան, Յովհաննէս քհնյ. Հիւնքէրպէյլեան, Սահակ քհնյ. Իւթիւճեան, Կոմիտաս քհնյ. Սկպեան, Բառնաբաս քհնյ. Մըն – տամեան, Աբիսողոմ քհնյ. Թորոսեան, Մեսրոպ քհնյ. Մեսրոպեան, Վահան քհնյ. Խոյեան, Բարթող քհնյ. Թաղմաճեան, Գէորգ քհնյ. Դաւիթեան, Լեւոն քհնյ. Արսլանեան, Փարեղին քհնյ. Տէօվլէթեան, Մկրտիչ քհնյ. Արսլանեան, Գէորգ քհնյ. Նիզամեան, Ներսէս քհնյ. Գանճեան, Գրիգոր քհնյ. Ճէպէճեան, Յուսիկ քհնյ. Ադամեան, Վարդան քհնյ. Պաղտասարեան, Յարութիւն քհնյ. Ճորթաւեան, Ադդէ քհնյ. Փայլակեան, Եսայի քհնյ. Ալթունեան, Թովմաս քհնյ. Մինասեան, Մաշտոց քհնյ. Թիւֆէնկճեան, Պարգեւ քհնյ. Մէրճանեան, Հայկակէր վրդ. Պայրամեան, Պետրոս քհնյ. Գասարճեան, Արսէն Ս. Քհնյ. Սիմէոնեանց, Ղեւոնդ Քհնյ. Սոմունճեան:*

*Ջերմապէս կը հրաւիրուի մեր ժողովուրդը ներկայ գտնուիլ այդ օր պատարագին եւ աղօթել Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ծառայութեամբ վաստակեալ վախճանեալ իր Հոգեւորական Առաջնորդներուն եւ Հովիւներուն համար:*

***

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ 20, 2001
ՏՕՆ ՂԵՒՈՆԴԵԱՆՑ ՔԱՀԱՆԱՅԻՑ

*Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ ժամը 10–ին պատարագ կը մատուցուի:*

*Կը պատարագէ՝*
ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՔՀՆՅ. ԹԱՇՃԵԱՆ

COLLOQUE
sur
## «Les Chrétiens d'Orient à l'époque des croisades»
à MONTPELLIER / AIGUES-MORTES

Le Centre de Recherche (E.A.) «Juifs, Arméniens et Chrétiens d'Orient» et le SIVOM d'Aigues-Mortes organisent un colloque international sur le thème **«Le rôle des chrétiens d'Orient à l'époque des Croisades»**, sous la présidence de M. le Doyen Jean RICHARD, Membre de l'Institut, et sous la responsabilité scientifique de M. Gérard DEDEYAN, Professeur à l'Université Paul Valéry, **le mardi 20 février,** 14h30 - 1630, Salle Jourda, Université Paul Valéry, route de Mende, 34199 Montpellier Cédex 5, **le mercredi 21 et le jeudi 22 février** de 10h à 12h30 et de 14h30 à 17h (16h30 le 22) à l'église des Sablons, à Aigues-Mortes, Grand-rue Jean-Jaurès, 30220 Aigues-Mortes.

Participants :
Z. ALEXIDZE (Tbilissi), M. BALARD (Paris I), M. BALIVET (Aix-Marseille I), Th. BIANQUIS (Lyon II), A. BOZOYAN (Erevan), J.-Cl. CHEYNET (Paris IV), G. DEDEYAN (Montpellier), A. DUCELLIER (Toulouse II), G. GRIVAUD (E.A.), S. KARPOV (Moscou), E. KATTAR, K. RIZK (Kaslik/Liban), R. LE COZ (Toulouse), T. MANSOURI (Tunis), Cl. MUTAFIAN (Paris XIII), C. OTTEN-FROUX (Strasbourg).

Pour tous renseignements:
Corinne JACINTO: **04.66.73.91.23**
Gérard DEDEYAN: **04.67.14.25.86** / **04.67.14.26.80**




Imprimé sur les Presses du **Journal «HARATCH»**
83, rue d'Hauteville — 75010 PARIS
**SIRET : 571 027 317 000 15** **Commission paritaire : No 55935**

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ 15
JEUDI
15 FEVRIER
2001

LE NUMERO : 6,00 F

# ՀԱՅՐԱՏԱՊԱՏԿԱՆ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

# HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 1·400 Ֆ· — Վեցամսեայ : 725 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1·650 Ֆ· (Ամէնօրեայ առաքում)
1·500 Ֆ· (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ·
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·103 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 76e ANNEE — N° 20.103

## ՆԱԽԱԳԱՀ ՔՈՉԱՐԵԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ԱՅՑԸ ՓՐԱՆՍԱ

ՆԱԽԱԳԱՀԱԿԱՆ ԱՅՑԻՆ Բ· ՕՐԸ

### ՔԱՂԱՔԱՊԵՏԱՐԱՆԻՆ ՈՒ ՎԱՐՉԱՊԵՏԱՐԱՆԻՆ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

*Փարիզի նման մայրաքաղաքի մը քաղքապետարանին համար հաւանօրէն արտօնուր բան չէին ղրօջադարդ ճակատագիրներ, ոստիկանական չղթաներ ու այն հոծ բազմութիւնը որ առաւօտեան ժամը 9-էն հերթի կանգնած էր մուտքին առջեւ, համբերութեամբ սպասելով որ ներս հըրաւիրուի ժամը 10·30-ի ընդունելութեան համար: Այդ բոլորը, սակայն, հպարտութեան, յուզումի յորձանքի մը մէջ պահեցին ջախջախիչ մեծամասնութեամբ հայ այդ հազարաւորները որոնք հոն էին քաղաքապետ Ժ. Թիպհոնի կողմէ Հայաստանի նախագահին ի պատիւ սարքըւած հանդիսաւոր հիւրընկալութեան առթիւ: Առաջին օրէն օրինապահ, չարքաշ, աշխատասէր, համարկումի ոխպար նըկատուած համայնքի մը նկատմամբ պաշտօնական շրջանակներէ վերջին շրջանին ցոյց տրուած նաեւ մեծարելի քաղաքացիի արժեւորումը անշուշտ մեծապէն ղերը ունէր այդ հպարտութեան ու յուզումին մէջ: Մանաւանդ որ մեծարումը կ'ըլլար Հայաստանի նախագահին պետական այցին առիթով որ Ռ. Քոչարեանի անձին հետ ու անկէ աւելի զգացական թիրախ կ'ընէր ամբողջ երկիրը, անոր ժողովուրդը:*

*Ահէն բանէ աւելի այդ մեծարանքին արտայայտութեամբ չարադրուած ճառ մըն էր Փարիզի քաղաքապետին արտասանածը, Փետրուար 13-ի առաւօտուն, երբ ոստիկանական փոզերախումբին հընչեցուցած «Մեր Հայրենիք»էն ու «Մարսէյէզ»էն հետ խօսքը կ'ուղղէր Հայաստանի նախագահին: Անոր ներկայութեան մէջ Ժ. Թիպհոի կը նշմարէր երկու ժողովուրդներուն, երկիրներուն, մայրաքաղաքներուն հինէն հասնող սերտ կապերուն արտայայտութիւնը: «Աշխարհագրականօրէն հեռու ենք, սակայն սըրտով շատ մօտ» ըսաւ Փարիզի քաղաքապետը, այդ մօտիկութեան մէջ չհշտելով մշակութային, քրիստոնէական մարտիրոսութեան որակները: Ցիշեց Խաչակիրներու շրջանէն սկիզբ առած կապերուն մնայուն ընոյթը, որուն հանդրուանները կը կազմէին Լեւոն Ե. Լուսինեանէն մինչեւ Մ. Մանուչեան: Ինչպէս չեշտած էր Ժ. Թիպհոի Փարիզի մէջ կանգնելի Հայկական յուշարձանին ծրագրին վաւերացումի օրուան (Յունուար 29) ելոյթին մէջ, կրկնեց գնահատանքը Ֆրանսայի հայ զաղութին որ իր հանճարով, ստեղծագործական տաղանդով, մտաւոր եւ տնտեսական ներդրումով մասնակից եղած էր երկրին հարատացումին: Ուրախութիւն յայտնեց որ Հայաստան այսօր ժողովրդավարութեան ճամբուն հետեւող երկիր մըն է որուն արմատները, պատմութեան հզօր կապը, վաղուան եւրաշխիքներն են: Ժ. Թիպհոի յատկապէս ծանրացաւ հայկական մշակոյթին առանձնայատուկ եւ սիեզերական ընոյթին վրայ որուն զեղեցիկ մէկ արտայայտութիւնը նկատեց Անի քաղաքին նըւիրուած վարիզեան ցուցահանդէսը: Ցիշեց նաեւ Երեւանի անդամակցութիւնը Ֆրանսոֆոն մայրաքաղաքներու ընկերակցութեան որ Ֆրանքեւհայկականն չէ տապալ գործակցութեան ամուր հիմ էր: Ան իր ելոյթը աւարտեց, կրկնելով իր եւ Ֆրանսայի անկեղծ զօրակցութիւնը Ռ. Քոչարեանի անձին, Հայաստանի ու անոր ժողովուրդին նկատմամբ:*

*Պատասխան խօսքով հանդէս եկաւ Ռ. Քոչարեան (հայերէն) որ չնորհակալութիւն յայտնելէ ետք, յիշեց Փարիզի եւ ամբողջ Ֆրանսայի մէջ կայք հաստատած հայ զաղութին աչխոյժ կեանքը, կազմակերպութիւններով, մամուլով, զպրոցներով, եւ այլն: Ապա ըսաւ թէ Հայերը չեն մոռնար Ֆրանսայի զօրակցութեան զանազան փաստերը, սկսեալ՝ ցեղասպանութեան վերապրողներուն տըրուած ապաստանէն մինչեւ Սպիտակի երկրաշարժին զոհերուն տարուած առաջին օժանդակութիւնը: Ուրախութիւն յայտնեց հայ զոհերու յուշարձան կանգնելու որոշումին, չնչաելով Կոմիտասի ներկայացուցած խորհրդանչական իմաստը հայ մտքին, հոգիին ու հանճարին համար: «Զգածուած եմ եւ ինձ համար մեծ պատիւ է որ իմ օրով կայացաւ Հայաստանի նախագահին պետական այցը Ֆրանսա» ըսաւ նախագահ Ռ. Քոչարեան, ապա խօսքը ուղղելով հայ զաղութին, աւելցուց· «Ապրէ՛ք մեծ գործ էք անում, շնորհակալութի՛ւն ձեր բոլորին»:*

*Նոյն կէսօրին նախագահը ճաշի հիւրը եղաւ վարչապետ Լ. Ժոսփէնին, ընդունելով վարչապետարանը որ նոյնպէս զարդարուած էր Ֆրանսական եւ Հայկական եռագոյններով: Իսկ կէսօրէն ետք ընկերակցութեամբ նախագահ Ժ. Շիրաքի, քաղաքապետ Ժ. Թիպհոիի ու չուրջ երկու տասնեակ հրաւիրեալներու այցելեց Անի քաղաքի ցուցահանդէսը:*

*Ա. Թ.*

***

### ՆՈԹՐ-ՏԱՄԻ ՀԱՄԵՐԳԸ

*Օրը փակուեցաւ Նոթրը-Տամ Տաճարին մէջ Հայաստանի պետական երգչախումբին համերգով:*

*Ժամը 20-էն առաջ, խուռներամ բազմութիւն մը խուժած էր Նոթրը – Տամ ուր Հայաստանի քրիստոնէացման 1700-ամեակին նուիրուած համերգ մը կուտար Հայաստանի պետական երգչախումբը ղեկավարութեամբ Յովհ. Չեքիճեանի:*

*Ընդհանրապէս ա ֆպիէլլա, բայց մաս մըն ալ երգէոնի ընկերակցութեամբ, Հայաստանի պետական երգչախումբը մեղի հրամցուց որակաւոր համերգ մը, եթէ նոյնիսկ երբեմն երգէոնը (Սեդրակ Երկանեան) կը խեղդէր ձայները: Ցայտաղրին մաս կազմող հեղինակներն էին· – Սահարունի, Չեքիճեան, Եկմալեան, Այտընեան, Կոմիտաս, Յարութիւնեան, Պախ, Հէնռիէլ, Կունօ, Ֆօրէ եւ Պէրլիոզ:*

*Անկասկած յաջող համերգ մը: Պէտք է ըսել թէ Յովհ. Չեքիճեանի ղեկավարած երգչախումբը օժտուած է կանացի թէ արական բացառիկ ձայներով, արհեստավարժներու խումբ մըն է որ հասած է ղբնահատելի մակարդակի մը:*

*Այս տողերը կը վերաբերէին երեկոյթին լոզական մասին: Դժբախտաբար պիտի չկարենանք կատարել մամուլի մեր պարտականութիւնը, ինչ կը վերաբերի տեսողական մասին, քանի (որոշ) հրաւիրեալներու, որոնց մաս կը կազմէինք, յատկացուած բաժինը կը գտնուէր խորհրդին ետին եւ մեզի չնորհուած տեսարանն ալ կը սահմանափակուէր երգչախումբին վերջին կարգի վեց այրերու կռնակներով: Ուրեմն, կը ցաւինք որ չենք կրնար ըսել թէ ո՞ր անճնաւորութիւնները ներկայ էին: Հոն էր անշուշտ նախագահ Ռ. Քոչարեան եւ լսեցինք որ եկած էր նաեւ նախագահ Ժ. Շիրաք:*

*Ա. Մ.*

***

*Շաբէքշաբթի, Փետրուար 14, առաւօտեան ժամը 10-ին, նախագահ Ռ. Քոչարեան ծաղկեպսակ մը դրաւ Անծանօթ Զինուորի շիրիմին, ի ներկայութեան փարիզի պետնուորական կառավարիչ զօրավար Փիէր – Ժագ Գոսթէտոայի եւ Բոցի Կոմիսէի նախագահ զօրավար Ժան Գոմպէի:*

## ՊՈԼՍՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐՔ ՄԵՍՐՈՊ ԱՐՔ. ԱՆԳԱՐԱՑԻ ՄԷՋ

*Պետական ղեկավարներու հետ շարք մը հանդիպումներ ունենալու համար Մեսրոպ Պատրիարքը Անգարա գացած է փետր· 13-ին: Ան քաղաքավարական այցեր տուած է Ազգ· Ժողովի եւ Հանրապետութեան նախագահներուն· ընդունուած է վարչապետին կողմէ: Այդ ընթացքին պատասխանելով լրագրողներու հարցումներուն, Եւրոպայի երկիրներուն օրակարգերուն վրայ ցեղասպանութեան նիւթին ներկայութեան մասին ըսած է· «Այդ բաները, ինչպէս Թուրքիոյ բոլոր խաղաքացիներուն, մեզի ալ վընասովում կը պատճառեն: Պատմութեան նիւթերը պէտք է պատմաբաններու ձգել: Այսօր Թուրքիա ապրող Հայերուն հովանաւոր կանգնելու ոչ ոք իրաւունք ունի: Մեր հարցերուն ճնշարկումի վայրը Անգարան է, անունն ալ Թուրքիոյ Ազգ· Ժողովը»:*

*Պատրիարքին հարց տրուած է թէ նըպատակ ունի՞ ցեղասպանութեան նիւթը օրակարգի բերող երկիրները այցելելու եւ տեսակէտ յայտնելու· ան պատասխանած է· «Ես արդէն այդ նիւթին մասին նախագահ Շիրաքի նամակ գրեցի, իմ մտածումներս ու Թուրքիոյ Հայոց կեցուածքը յայտնելով»:*

*Ինչ կը վերաբերի Անգարա այցին պատճառներուն, ան ըսած է թէ Թրքահայ համայնքին զպրոցներու եւ վաքըֆներու կարգ մը հարցերուն մասին տեսակցութիւն ունեցած է եւ վստահ է որ պետական ղեկավարները ուշադրութիւն կը դարձնեն անոնց ու երբ ժամանակը գայ, բոլորն ալ լուծում կը գտնեն:*

---

*միւէլի նախագահ զօրավար Ժան Գոմպէթի:*

## ՄԱՄՈՒԼ

**«LE FIGARO»** (14 février)

### Kotcharian veut se rapprocher de l'UE

*Թերթը արձագանգելով Ռ. Քոչարեանի այցելութեան, կ'անդրադառնայ փետր· 12-ի ելոյթի կոչունքին եւ ինք ալ դիտել կուտայ որ, ժող Շիրաք «նահատակութիւնը» ընտրեց որպէս բառ ոգեկոչելու համար Օսմանեան կայսրութեան օրով 1915-ին ջարդուած Հայերը, խուսափելով արտասանելէ «Ցեղասպանութիւն» բառը որ կը կատղեցնէ Թուրքերը:*

*Հակիրճ կերպով կը յիշէ արտասանած ճառերու բովանդակութիւնը, ապա, կը խօսի Փետրուար 13-ի Ժոսփէնի հետ ճաշի մասին, որու ընթացքին, Քոչարեան արտայայտուած է Եւրոպական Միութեան հետ Հայաստանի մերձեցման մասին Առեւտուրի Համաշխարհային Կազմակերպութեան ճամբով: Ըստ Ժոսփէնի, Ֆրանսայի եւ Հայաստանի առեւտրական յարաբերութիւնները չեն ինչ որ պէտք է ըլլան:*

***

**«LIBERATION»** (14 février)

**L'IMPOSSIBLE DIVORCE FRANCO-TURC**

### Le Président arménien à Paris

*Նոյն էջին վրայ, այս երկու խորագիրները կողք կողքի: Ինչ կը վերաբերի թուրքեւֆրանսական յարաբերութիւն – ներուն, թերթին Անգարայի թղթակիցը կը պատմէ Էճեվիթին պօյքոթը Ռընոյի*

## ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂԱՎ

*ՆԱԽԱԳԱՀ ՇԻՐԱՔ մեկնեց փետր· 14-ի նախաբարեան խորհուրդի հերթական նիստի օրակարգին նիւթ ընել Գորսիքային կարգավիճակին վերաբերող օրինագիծը, զոր պատրաստած էր կառավարութիւնը: Անշուշտ, Շիրաք չի կրնար տեւական մեկնիլ եւ հարցը օրակարգի կու գայ յաջորդ նիստին: Շիրաք կ'ուզէ որ այդ յաջորդ նիստին ներկայացուի բարեփոխուած օրինագիծ մը, այսինքն նկատի առնուին Պետութեան Խորհուրդին կարգ մը վերապահութիւնները, որոնք կը վերաբերին կղզիին ընտրեալներուն չնորհուած որոշ լիազօրութիւններու՝ օրէնքներու յարմարեցման ուղղութեամբ եւ գորսիքերէնի դասաւանդման: Ժոսփէն միտք չունի որեւէ փոփոխութիւն կատարելու:*

*Թել-Ավիվի հարաւը չատ ծանր ահաբեկչական արարք մը պատահած է փետր· 14-ի առաւօտը, երբ պաղեստինցի վարորդ մը իր հանրակառքով դիտակցաբար խուժած է բազմութեան մէջ: Առաջին հաշուեկշիռի մը համաձայն ինը մեռեալ կար եւ 16 վիրաւոր: Վարորդը փորձած է խոյս տալ, բայց չէ յաջողած եւ վիրաւորուած է: Նախապէս ալ Իսրայէլացիք ապաննած էին պաղեստինցի հրամանատար մը եւ 14-ամեայ զպրոցական մը:*

*ՍԱԼՎԱՏՈՐի կեդրոնը նոր երկրաչարժ մը պատահած է փետր· 13-ին, 6,1 ուժգնութեամբ Ռիխթէրի վրայ: Առաջին հաշուեկշիռի մը համաձայն 200-է աւելի մեռեալ կար եւ 1600 վիրաւոր:*

*ԼԻԲԱՆԱՆի վարչապետը Հարիրի փարիզ եկած է իր պաշտօնակից Լ. Ժոսփէնի հրաւէրով: Պիտի ընդունուի նաեւ նախագահ Շիրաքի կողմէ: Այս այցելութեան նպատակն է բարելաւել երկու երկիրներու յարաբերութիւնները, որոնք վատթարացած էին 1990-էն ի վեր, երբ Ֆրանսա ապաստան տուած էր զօր· Միշէլ Աունի, հակասուրիացի մը:*

*ՊԱՐՍԿԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ պահանջած են որ Ֆրանսա վերադառնայ գինուորական կցորդը: Քէ ա՛Օրսէ չէ ուզած որեւէ բացատրութիւն տալ այս մասին:*

---

### ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՃԱՆԱՉՄԱՆ ՕՐԷՆՔԸ ԵՒ ԷՃԵՎԻԹԻ ԿԱՌՔԵՐԸ...

*Ծանօթ է որ Հայոց ցեղասպանութեան ճանաչման օրէնքէն ի վեր, Թուրքիա չարք մը պատժամիջոցներու դիմած է, որոնցմէ ոմանք ծիծաղելի բոլոր սահմաններըը կ'անցնէին: Այսպէս, պէտք է պօյքոթել ենթարկել Ռընօ կառքերը եւ ուրեմն վարչապետ Էճեվիթ որոշած էր չգործածել նյլեւս պաշտօնական իր կառքը, որ Ռընօ մըն է, թէեւ Թուրքիա չհնուած: Բայց, նոր, հարաւ – գորէական Հիւնտայ կառքը հաշիւ ճամբայ եղած, մեքենական խանգարում կ'ունենայ եւ Էճեվիթ կը ստիպուի կրկին դիմելու Ռընոյին...:*

---

*դիմ եւ անոր ժամանումը գորէական կառքով մը, որ, կ'ըսէ յաջորդ օրն իսկ չէր բաներ: Ֆրանսական դեսպանատան առջեւ ցոյցերը դադրած են, կ'ըսէ, ի զօրու եղող պայմանագրերու ջնջումը անկարելի է, քանի անոնք կապուած են առեւտրական միջազգային համաձայնագրերով եւ մաքսային միութիւնով:*

*Քոչարեանի յատկացուած գրութեան մէջ, «Լիպերասիոն» կ'արձագանգէ անոր այցելութեան, հանդիպումներուն եւ տրուած տեսակէտներու դէմ ցոյցերուն:*

# "ՀԱՅ-ԹՐՔԱԿԱՆ ԵՐԿԽՕՍՈՒԹԻՒՆ. ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐ ԵՒ ԿԱՐԵԼԻՈՒԹԻՒՆՆԵՐ"

(ՊԱՏՄԱԲԱՆՆԵՐՈՒ ԱՍՈՒԼԻՍ ՆԻՒ – ԵՈՐՔԻ ՄԷՋ)

(Բ. եւ վերջին մաս)

## ՌՈՆԼԱՆ ՍԻՒՆԻԻ ԵՒ ՌԻՉԸՐԴ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆԻ ԵԼՈՅԹՆԵՐԸ

*Փրոֆ. Ռ. Սիւնին սկսաւ իր խօսքը յիշելով, թէ այս հարցին շուրջ իր ելոյթները՝ Հայաստանի Թէ Սփիւռքի մէջ, իրեն արժած են «թուրք գործակալ»ի, «դաւաճան»ի եւ այլ որակումներու, ինչ որ, իր կարծիքով, օրինակ մըն է, որ ցոյց կու տայ, թէ «Հայերը պէտք է սորվին իրենք իրենց հետ խօսիլ՝ աւելի քաղաքակիրթ, հասուն եւ յարգալից ձեւով»: Հայաստան քաղաքական եւ դիւանագիտական դեր մը պէտք է վերցնէ, իսկ Սփիւռքը՝ գաղափարախօսական եւ մշակութային բաժինը, եթէ այսպէս կարելի է կոչել: Գիտական երկխօսութեան մէջ, չէշտեց, պէտք է «փորձել առարկայական ըլլալ»:*

*Այնուհետեւ, տարբեր հանդրուաններով ներկայացուց ԱՄՆ-ի հայագիտութեան զարգացումը՝ 1970-ական թուականներէն սկսեալ: Այդ տարիներուն, Ռ. Յովհաննէսեանի հատորները Հայաստանի Հանրապետութեան մասին գարեւակիզբի պատմութեան նուիրուած «քնական քանաւ. վէճը ջնջեցին»: Հայագիտական ամպիոնները սաեղծուեցան, որոնք ժողովրդային մակարդակի ոչ - վերլուծական մտածողութեան դէմ մտածումի կեդրոն մը հանդիսացան: Գիտնականներու հանդէպ յարգանքի մթնոլորտ մը կը տիրէր, թէեւ Ռոպըրթ Թոմսընի եւ Նինա Կարապետեանի պէս անուններու դէմ յարձակումները եղան (2): 1980-ական թուականներուն, Թուրքերը ցեղասպանութեան մերժումի օրակարգը հաստատեցին, ու այսպէս ան «վիճելի» դարձաւ արեւմտեան լրատուներու համար իսկ, ուր այսօր Սի-Էն-Էն-ը եւ Պի-Պի-Սի-ն «երկու կողմեր»ու մասին կը խօսին՝ քով – քովի փորձելով բերել, օրինակ, Սիւնին եւ Թրքական դրօշմներու ջատագով ամերիկացի պատմաբան Ճասթին Մաք Գարթին:*

*1990-ական թուականներուն որոշ այլասերում մը սկսած է հայագիտական ուսմանց ծիրին մէջ՝ ներքին պայքարներու, առանձնաշնորհումի փորձերու թէ անձնական ցեխարձակումներու միջոցաւ (3): Այժմ նոր հանդրուան մը սկսած է, ուր պահանջը կայ, որ հայագէտներուն ու հայ գաղութը աւելի բացուին աշխարհին, աւելի քննական եւ ո՛չ թէ ինքնասէր մօտեցումներով: Մէւս կողմէ, Թուրք գիտնականներու թարմ խումբ մը կայ (Հալիլ Պէրքթայ եւ ուրիշներ), որ կը փորձէ նորովի մտածել կամ նոր գիտական ուղիներ գտնել ցեղասպանութեան հարցի ուսումնասիրութեան համար: Շիքագոյի գիտաժողովին մէջ տիրած էր լայնախոհութիւնը եւ «ցեղասպանութիւն» բառի յաճախակի գործածութիւնը՝ նոյնիսկ Թուրքերու կողմէ: Ան ճշդեց, որ այս ուղղութեամբ գիտնականները երկխօսութեան դիմելու լիազօրութիւն չունին, հետեւաբար՝ ամէն ոք անձնական հանգամանքով կը խօսի:*

*Վերջին բանախօսը՝ փրոֆ. Ռիչըրտ Յովհաննէսեանը, դիտել տուաւ, որ Թուրք մերժողական քաղաքականութիւնը մեր ուժերը կը ջլատէ՝ զանոնք մսխումի առաջնորդելով: Թուրքիոյ մէջ քաղաքական ու ակադեմական չարժումներ կ'ընթանան, ուր ընդհանրապէս ձախակողմեան հակումներով երիտասարդ գիտնականներ կը փորձեն նորովի մեկնաբանութիւններ կատարել: Թուրքերը պատմագրական աւանդութիւն մը ունին, ի տարբերութիւն Հայերուն, եւ ներկայ սերունդը բոլորովին կը տարբերի նախորդէն: Երկխօսութեան անհրաժեշտութիւնը անկարելի է ժխտել, բայց պէտք է նկատի ունենալ, որ Այգարան աւելի ու աւելի հեռեւողական կերպով կը դիմէ չանթաժին ու ճնշումին:*

*Նչելով անցեալ Յունիսի իր փորձառութիւնը Պոլսոյ մէջ, փրոֆ. Յովհաննէսեանը ընդգծեց, որ «պէտք է շատ հեռուները երթամ լաւատեսութեան առումով». այս առումով, Թուրքիոյ մէջ գրական գարգացումներուն հակադրեց Ամերիկայի մէջ Թրքական համայնքի ծայր ժխտական դիրքորոշումը: Իր զգուշաւոր նկատողութիւններուն չարքին, ան չէշտեց, որ երկխօսութիւնը կրնայ դուռ բանալ Թուրքերու կողմէ անցանկալի դատաւորումներու՝ «ծայրայեղ» ու «չափաւոր» Հայերու, որոնք երկպառակութիւն կրնան յառաջացնել:*

*Երկխօսութեան նպատակը հարցազրերլով, ան նշեց իրական վտանգը. – «Դուռը կը բանանք Աղէտի պատմականացումին՝ հակնալի արարք մը որ կայսրութեան անկումով կրնայ թացատրուիլ: Հասկնալի դառնալով, ան կը սկսի վերածուիլ ո՛չ այնքան ահաւոր դէպքի մը, ինչ որ յանցանքը կը թեթեւցնէ» (4):*

*Այս ուղղութեամբ, փրոֆ. Յովհաննէսեանը յիշեց Գերմանիոյ մէջ 1980-ական թուականներու վերջերուն «պատմաբաններու բանավէճը»՝ հրէական Շոայի լայն ծիրին մէջ: Թուրքիոյ մէջ Թուրքերը կը փորձեն յարաբերականացնել (relativize) պատահածը, միաժամանակ ձախակողմեան պատմաբանները օգտագործելով՝ հայկական «օբսկորդը» ճղդելու համար: Ան զգուշացուց, որ անհրաժեշտ է երկխօսութիւնը, բայց չէշտեց, որ զործ ունինք փորձառու համակարգի մը հետ, ու կարեւոր է դիտակից ու լայնաբաց աչքերով կեցուածք մը որդեգրել:*

## ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ

*Իւրաքանչիւր բանախօսի քառորդ ժամեայ – երբեմն՝ աւելիով գործածուած – զեկուցումէն ետք, ամէն մէկուն հինգ վայրկեանի մեկնաբանութիւններու կարելիութիւնը տրուեցաւ: Այնուհետեւ, տեղի ունեցաւ հարցումներու բաժինը: Զգացական չատախօսութեան ու յարձակունակ հակազդեցութիւններու փոխարէն, հաճելի էր քաղաքավար ու տեղին հարցումներ մտիկ ընել, ինչ որ աւելիսին յաւելեալ չհեկանութիւն տըւաւ: Անոնցմէ կարելի է առանձնացնել հետեւեալները. –*

– *Ինչո՞ւ Ռ. Սիւնի կը խօսի Ցեղասպանութեան յարակցութեան (contingency) մասին:*

*Սիւնի պատասխանեց, թէ ինք փաստարկներ չէ գտած Ա. Աշխարհամարտէն առաջ ցեղասպանական ծրագրի մը գոյութեան մասին: Ըստ իրեն, դէպքերուն լաւագոյն վերակազմութեան համաձայն, ցեղասպանութեան որոշումը 1915 Փետրուար – Մարտին տրուած է, այսինքն, պատերազմի սկզբնաւորութենէն ամիսներ եաք:*

– *Ի՞նչ կրնան տալ թրքական արխիւները:*

*Ռ. Յովհաննէսեան ըսաւ, թէ հաւանաբար հոն գտնուին Հայերու «մեղաւորութիւնը» ցոյց տուող չինծու փաստաթուղթեր, յիշելով սակայն, թէ ցեղասպանութեան իրողութիւնը ցոյց տուող նիւթեր կան ցարդ հրապարակուած թրքական փաստաթուղթերուն մէջ: Գ. Պարտագճեան նկատեց, թէ ըստ իր ստացած տեղեկութեան, Թէչքիլաթ-ի – Մահսուսէի (Ցատուկ կազմակերպութեան) փաստաթուղթերը Թուրքիա են:*

*Լ. Մարաշլեան յայտնեց, թէ Թուրքիոյ դաշնակիցներուն արխիւները արդէն տըւած են անհերքելի փաստաթուղթեր: Նկատել տուաւ, թէ 1914-ի բարենորոգումներու ծրագիրը կատեցնելու համար էր, որ Թուրքիա պատերազմը սկսած է: Ան համոզում յայտնեց, թէ «մարդասպան դէնքը» (այսինքն՝ ցեղասպանութեան հրամանը տուող փաստաթուղթը) պիտի չգտնուի այդ արխիւներուն մէջ:*

– *Ամիսներ առաջ լոյս տեսած իր հարցազրոյցին մէջ, Հ. Պերքթայ փորձած է անվատահել Օսմանեան կայսրութիւնը արդի Թուրքիայէն՝ պատասխանատուութեան: Սակայն, Վահագն Տատրեանի վերջերս հրապարակած ուսումնասիրութիւն մը ցոյց տուած է օսմանեան պատասխանատուներու վերաճումը հանրապետութեան կառոյցներուն մէջ: Ինչպէ՞ս կը բացատրուի այդ:*

*Մարաշլեան տուաւ թուրք պատասխանատուի մը օրինակը, որ Մալթայի մէջ բանտարկուած ըլլալէ եաք՝ արեւելեան նահանդները գնաց եւ ապա Թրքական Հանրապետութեան կառավարութեան կողմէ պաշտօնի կանչուեցաւ:*

*Յովհաննէսեան ըսաւ, թէ հաւանաբար Հ. Պերքթայ կը փորձէ չափաւորութիւն ցոյց տալ եւ կամ ճշմարտանման փաստարկներ կը գործածէ: Իսկ Պարտագճեան յիշեցուց, թէ Պերքթայ «ցեղասպանութիւն» բառի գործածութեան հարց չունի:*

*Իր կարգին, Սիւնի, որուն ուղղուած էր քննադատութիւնը - Պերքթայ հարցազրոյցը անգլերէն թարգմանութեամբ լոյս տեսած է ամերիկահայ մամուլին մէջ՝ անոր ներածական խօսքով–, նկատեց, թէ Պերքթայ հաւանաբար փորձած է արդար ըլլալ իր գնահատանքին մէջ եւ միւս կողմէ զուգահեռ մը քաշել նախկին Խորհրդային Միութեան պատմաբաններուն հետ, որոնք յաճախ թարակ գիծ մը կը քաշէին՝ որոշ ճշմարտութիւններ ըսելու համար:*

– *Ինչո՞ւ միայն պատմաբանները երկխօսութեան դիմած են:*

*Յովհաննէսեան դիտել տուաւ, որ արդէն Հայաստան – Թուրքիա փոխանակումներ կան, որոնք երկխօսութեան մը սկիզբը կրնան նկատուիլ մշակութային ու կրթական մակարդակի վրայ:*

*Իր կարգին, Սիւնի ըսաւ, թէ Ջարդերու պատումը անընդհատ չղթայ մը չէ: Ապտիւլ Համիտը պահպանողական մըն էր, 1909-ի Ատանայի Ջարդը տակաւին մութ հարց մըն է, իսկ 1915-ի բնաջնջումը յեղափոխական քաղաքականութեան մը արդիւնքն էր: «Եթէ մարդ կը հաւատայ որ պատմականացօրէն Թուրքերը Հայերու ջարդարարներ են, երկխօսութիւն չկայ», աւելցուց ան:*

– *Ինչ ընել եթէ վաղը առաւօտ Թուրքերը ցեղասպանութիւնը ճանչնան:*

*Յովհաննէսեան դիտել տուաւ, թէ ռազմավարութիւններ չունինք, եւ թէ պիտի չկարենայինք խօսիլ: Իսկ Սիւնի չէշտեց, թէ Հայերը մեծ չափով մէջ պիտի ըլլային, եթէ Թուրքերը ճանաչումը կատարէին. – «Պիտի ուզէինք վէրքը բուժել եւ այլ հարցերու մասին խօսիլ»: Ըստ իրեն, «Թուրքիա արդիական պետութիւն մըն է որ կը փորձէ բացուիլ: Քեմալական պետութիւն կը ԱահաՁէ»:*

*Ըստ Մարաշլեանի, թէ՛ Հայաստանի կառավարութիւնը եւ թէ Սփիւռքը ազդեցիկ են: Դիտել տուաւ, որ 1919-ին Պօղոս Նուպար եւ Ա. Ահարոնեան 3·700 միլիոնի վոխ-հատուցում մը պահանջած էին, իսկ ամերիկեան Արտաքին նախարարութիւնը զծած էր այսպէս կոչուած «Ուիլսընեան Հայաստանը»: Ասոնք, իրեն համաձայն, մեկնակէտեր կրնան ըլլալ:*

– *Ինչ պէտք է սորվեցնել չորրորդ սերունդին:*

*Սիւնի պատասխանեց. – «Դադրիլ մեր երախաներուն ատելութիւն սորվեցնելէ: Դադրիլ սորվեցնելէ թէ Թուրքերը հակահայ են»: Ցիշեց, թէ առեղօք Օսմանեան կայսրութիւնը բազմամշակութային կազմ մը ունէր, եւ թէ Հայերը ի վերջոյ Թուրք մշակոյթի հետ մօտիկ կապ մը ունէին:*

*Աւուրիսը, որուն մասին փորձեցինք առարկայական հաշուետուութիւն մը տալ, հետաքրքրական էր այն իմաստով, որ այս նիւթի մասին միտքերու առդիլ ու քաղաքավար փոխանակում մը եղաւ: Անշուշտ, վիճելի ու անընդունելի կարծիքներ ալ յայտնուեցան: Ընթերցողը կրնայ իր դատումները կատարել այս ուղղութեամբ: Պէտք չէ զանց ընել այն իրողութիւնը, որ կարելի էր յաւելեալ խորացում ակնկալել, մեկնաբանութիւններու պահուն յատկապէս: Առկախ մնաց սակայն հարցում մը, զոր ոչ ոք տուաւ եւ որ պատմութեան երիտասարդ համալսարանական մը ձեռնարկի աւարտին մեզի կը քանաձեւեր. –*

– *Ակադեմական երկխօսութեան նպատակը ի՞նչ է:*

*Պատասխանը հաւանաբար ապագային կը պատկանի:*

ՎԱՐԴԱՆ ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ

Նիւ Ճըրզի

---

(2) Երբեմն ծայրայեղ ու անարգական այս յարձակումները իրենց շարժառիթը գտած էին Թոմսընի եւ Կարապետեանի երբեմն ծայրայեղ ու անարգական արտայայտութիւններուն մէջ՝ հայ հին ու միջնադարեան պատմիչներուն նկատմամբ:

(3) Սիւնի Սթեփընի Փլացը յիշատակած էր, հաւանաբար՝ որովհետեւ իր հետ կապուած էր: Ամերիկացի այս ակադեմականը Սիւնիի յաջորդը ընտրուած էր Միչիկընի Հայոց պատմութեան ամպիոնին համար: Ան մասնագիտութեամբ մարդաբան է եւ իր տոհմագրական աւարտաճառին նիւթն է թուրդ սկաւառակները եւ ժողովրդական հաւատալիքները Հայաստանի մէջ: Փլացը սուր քննադատութեան ենթարկուած էր՝ «ոչ – մասնագէտ» ըլլալուն համար: Աւելցնենք, որ ըստ հաւաստի աղբիւրներու, ներքին թէ արտաքին ճնշումներու չդիմանալով, վերջերս ան հրաժարած է իր պաշտօնէն:

Մեկնաբանութիւններու բաժնին մէջ, անդրադարձաւ Փլացի պարագային նկատելով որ իր քննադատութիւնը անձին մասին չէր, այլ՝ անոր ակադեմական արժանիքներուն: Պարտագճեան անոր ընշանակումը պատճառաբանեց Միչիկընի համալսարանի որոշ բաղաքականութեան մը լոյսին տակ, ուր կը փորձուի համադրել մարդաբանութեան եւ ընկերաբանութեան պէս ճիւղեր, այս պարագային՝ հայագիտութիւնը կեթթոյէն դուրս բերելու նպատակով, որոշ հեռանկար մը ստեղծելու եւ ուրիշ մշակոյթներու հետ կապերը հետազօտելու համար:

(4) Մեկնաբանութիւններու բաժնին մէջ, Սիւնի, պատասխանելով Յովհաննէսեանին, հարց տուաւ, թէ ո՞րն է պատմականացնելու գինը: «*Պատմաբանները պէտք է պատմականացնեն, ըսաւ, պէտք է մեկնաբանեն՝ ինչո՞ւ Թուրքերը ցեղասպանութեան դիմեցին*»: Ի դէպ, Յովհաննէսեան կը խօսէր պատմականացումէն վեր գտնուող ոլորտի մը մասին:

## ՓՈԽԱՆ ՏԱՐՍԻ

# ԽՈՐՀԻԼ, ԹԷ ԽՕՍԻԼ. ընտրութիւնը Ձեզի կ'իյնայ

*Խօսող անձը չի մտածեր. բառացիօրէն հակասութիւն կը թուի: Ամէն արտասանուած խօսք, հետեւանքն է մտային աշխատանքի մը: Երբ մէկը յիմարաբանութիւններ ընէ, անմիջապէս կարդի կը կանչենք դինք ըսելով–Չաճիս, խօսքերուդ տէր եղի՛ր–: Կարգ մը խօսակցութիւններէ ծնունդ առած են խմաստասիրական դրութիւններ. ինչպէս են Պղատոնի տիալոկներն ալ:*

*«Խօսող անձը չի մտածեր» երբ կ'ըսեմ, ակնարկս կ'ներթայ մտածելու որոշ ձեւի մը, այսպէս երբ ըսուի թէ լուսանկարը չի տեսներ, այս պարագային, տեսնելը, բացարձակ իմաստով պէտք չէ առնել, այլ խօսքը կ'ներթայ «տեսնելու» որոշ կերպի մը:*

*Այն անձը որ կը խօսի, չի կրնար թաղուիլ եւ սուզուիլ վերացական մտածումներու, հայեցողութիւններու երապային աշխարհին մէջ, քանի անոնք պատուղն են ազատ մտածողութեան:*

*Նիկոլայի Ենիզալեան, վաղեմի եւ հանճարեղ բարեկամս, Աստուած հոգին լուսաւորէ, որ ակադեմիկոս եւ չատ մեծ քիմիագէտ մըն էր, կը սիրէր կրկնել, որ ինք, չատ կը սիրէ չողեկառք զործածել իր ճամբորդութիւններուն համար, որպէսզի խառնակ զաղափարները կարգի դնէ... առանձնութեան եւ լռութեան մէջ:*

*Ուրիշ սիրելի անձ մը. Տիրան Թոփճ Կաւաբենց, կը սիրէր ըսել որ իր լաւագոյն երաժչտական յօրինումները, ծնած են բաղնիքի առեն: Կարծեմ Արքիմեդես անունով Յոյն մը, դարեր առաջ, զարմեալ մեծ գիւտ մը յղացած է, նոյն բաղնիքին մէջ: Լռութեան պահը, բացի զեղչիկ ըլլալէ, յղի է արտադրողականութեամբ:*

*Եթէ այս այսպէս է, 21-րդ դարմարդկութիւնը, առ նուազն յառաջացած երկիրներու ընկերութիւնը, մտածելու չատ քիչ ժամանակ ունի, կամ կը տրամադրէ:*

*Ցանցառ՞ը... չատ սարդ. առձեռն*

---

Դադրիլ սորվեցնելէ թէ Թուրքերը հակահայ են»: Ցիշեց, թէ առեղօք Օսմանեան կայսրութիւնը բազմամշակութային կազմ մը ունէր, եւ թէ Հայերը ի վերջոյ Թուրք մշակոյթի հետ մօտիկ կապ մը ունէին:

Աւուրիսը, որուն մասին փորձեցինք առարկայական հաշուետուութիւն մը տալ, հետաքրքրական էր այն իմաստով, որ այս նիւթի մասին միտքերու առդիլ ու քաղաքավար փոխանակում մը եղաւ: Անշուշտ, վիճելի ու անընդունելի կարծիքներ ալ յայտնուեցան: Ընթերցողը կրնայ իր դատումները կատարել այս ուղղութեամբ: Պէտք չէ զանց ընել այն իրողութիւնը, որ կարելի էր յաւելեալ խորացում ակնկալել, մեկնաբանութիւններու պահուն յատկապէս: Առկախ մնաց սակայն հարցում մը, զոր ոչ ոք տուաւ եւ որ պատմութեան երիտասարդ համալսարանական մը ձեռնարկի աւարտին մեզի կը քանաձեւեր. –

– Ակադեմական երկխօսութեան նպատակը ի՞նչ է:

Պատասխանը հաւանաբար ապագային կը պատկանի:

ՎԱՐԴԱՆ ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ

Նիւ Ճըրզի

հեռախօսներու արկայութիւնը... Աբեղեան երկիրներու բնակչութեան, մօտաւորապէս 98 տոկոսը, կը դաւանի զայն, առաւօտեան զարթօնքէն, մինչեւ պէտերաան անկողնին ժամը:

Կը խօսին ամէն տեղ· փողոցներէն լսկսած՝ մինչեւ հանրակառքերուն մէջ, ճաշարաններէն՝ սեփական ինքնաշարժներու մէջ: Եւ քանի որ արդիւնած է մեքենավարութեան ատեն հեռախօս դործածել, հնարուած է խաղալիքի տեսակ մը, որ ականջիդ անցընելով, ազատօրէն թոյլ կուտայ քեզի խօսելու ,առանց հեռախօսը բռնելու: Յաճախ կրնայ պատահիլ որ, ազդալոյսի մը առջեւ կանդ առած պահուն, անցորդները հոգեկան հիւանդի տեղ ալ կրնան դնել քեզ···:

Այս խօսակցութիւնները, անշուշտ ոչ մէկ կապ ունին Պզատոնեան տիալոկնեբուն հետ: Մատին ո՛չ մէկ խորութիւն կը պահանջեն: Հազիւ մէկ խօսակցութիւնը աւարտ, հեռախօսին տէրը, կը մամռայ թէ յաջորդարար որո՞ւն հետ կապուի···:

Տարօրինակ չէ՞ մեր աշխարհը, որուն մէջ կ'ապրինք, այսօր, 3-րդ հազարամեակի բնակիչներս... նորանոր գիւտեր կը կատարուին, թէ ինչպէ՞ս կարելի է մէկ մանրկրկորդի մէջ, միլիոնաւոր, միլիառաւոր պատգամներ փոխանցել երկրագունտիս մէկ ծայրէն միւսը, միշտ նուազ խօսելով: Վայրկեան մը քաղդատենք անցեալի նամակ մը եւ ժամանակակից հեռախօսային խօսակցութիւն մը: Ճիշդ է որ նամակը չարաթէն մը հազիւ իր նպատակին կը հասնէր: Անցեալները, չոգեկառքին մէջ, հեռախօսային խօսակցութեան մը ականջալուր եղայ··· – Մայրի՛կ, նոր Վենետիկը եաւնիս ձգեցինք· հիմա կանգ առած ենք· չէ՛, չէ՛ չարժիլ պտանք··· – կարելի չէ ասկէ աւելի վայրկեանը վայրկեանին լուրը հաղորդել:

Խօսողը չի մտածեր: Եթէ Նիկոլայի Ենիզոլոքեան, առձեռն հեռախօս ունենար չոգեկառքի ճամբորդութիւններու առեն, պիտի չկարենար իր – խառնակ դաղափարները կարգի դնել – ոչ ալ կառավարենց՝ պիտի կարենար, Ադնաւուրին լաւ երգեր յօրինել, եւ մանաւանդ Աբքիմեդէս՝ իր նշանաւոր օրէնքը երբեք պիտի չկարենար ձեւաւորել: Պահ մը երեւակայենք որ մեր անզուգական Նարեկացին, Նարեկայ իր վանքին մէջ, խորհրդաւոր կամարներուն չուքին տակ քալած պահուն, առձեռն հեռախօսով, մեզի աւետէր, թէ սկսած է չարադրութիւնը ՄԱՏԵԱՆ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԵԱՆ··· կը կարծէ՞ք որ օր մը օրանց կրնար լոյս աշխարհ գալ հայ դրականութեան այդ գլուխ – գործո՞ցը···:

Հ. Ց. Պ.

Փետրուար 7, 2001

# ԱՆԻ ՔԱՂԱՔԻ ՀԱՄԱՌՕՏ ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Հաստատուած է որ Ք. Ա. երկրորդ հազարամեակին կէսին բնակչութիւն կար Անիի մէջ: Դ. դարուն ան կամաբական իշխաններուն միջնաբերդն էր: 643–ին Հայաստան ենթարկուեցաւ արաբական առաջին արշաւանքին: 783–ին կամաբականները Շիրակն ու Արշարունիքը Բագրատունիներուն ձգեցին: Նոյն թուականին Աչոտ Մամիկեր Բագրատունի իշխանը Անիի մէջ կառուցամներու ձեռնարկեց: 800 – 850 Աչոտ եւ Շապուհ Բագրատունի եղբայրները իրենց իշխանութիւնը կը պարտադրեն Հայաստանի: 851 – 855 Սմբատ Բագրատունի կ'իշխէ Հայաստանի: 855 – 862 Սմբատի որդի Աչոտ մեծ Հայաստանի ու Վրաստանի իշխանաց իշխան կը նշանակուի: 874 – 875–ին Հայաստանի արաբ կառավարիչը կը վտարուի: 880–ին Աչոտ Թիֆլիսի հակակշիռը ձեռք կ'անցընէ եւ հռնկէ կը վտարէ արաբ կառավարիչը:

884 – 885 կը հիմնուի Հայաստանի թագաւորութիւնը· գահ կը բարձրանայ Աչոտ Բագրատունի, ստանալով «Արքայ Հայերու եւ Վրացիներու» կոչումը: Անոր գահակալութիւնը կը տեւէ մինչեւ 890· Թագուած է Բագարան որ Բարատունիներու Թագման վայրն է:

890 – 914 Սմբատ Ա. Բագրատունիի իշխանութեան շրջանն է. Բագրատունիներու մայրաքաղաքը փոխադրուած է Շիրաւական: Մինչ այդ, 988–ին Վասպուրականի Թագաւորութիւնը հիմնուած է Գագիկ Արծրունիի կողմէ: 914 – 928 Աչոտ Բ. եղբօր աստիճանաբար կը տիրէ Շիրակի կարեւոր կէտերուն: 928 – 953 կը գահակալէ Աչոտ Բ.ի եղբայրը Աբաս Բագրատունի: Անոր կը յաջորդէ (953 – 977) Աչոտ Գ. Ողորմած որ կը ձեռնարկէ բերդաքաղաքին մէջ պալատին չինութեան:

961 Անին կը դառնայ Հայաստանի Թագաւորութեան նոր մայրաքաղաքը:

964–ին Աչոտ Գ. կը սկսի Անիի մէջնաբերդին պարիսպները կառուցանելու: Տասը տարի ետք ետ կը մղուի Յովհաննէս Զմշկիկ կայսրին յարձակումը Անիի վրայ: 977 – 989 տեւած Սմբատ Բ. Բագրատունիի իշխանութեան շրջանին կը ձեռնարկուի Անիի հիւսիսակողմի «Սմբատի պարիսպ»ը կոչուած պարիսպին չինութեան: 986 – 989 կաթողիկոսութիւնը Անի կը փոխադրուի: 989 – 1020 Գագիկ Ա. Բագրատունիի շրջանն է որուն ընթացքին կ'աւարտի Անիի Մայր տաճարին չինութիւնը (1001): 1019–ին կաթողիկոս կ'ընտրուի Պետրոս Գետադարձ:

1022–ին Վասպուրական Բիւզանդիոնի կը կցուի· 1045–ին նոյն ճակատագիրը կ'ունենայ Անին: 1047–ին սելջուքեան առաջին թափանցումները կ'ըլլան Հայաստանէն ներս: 1064–ին անոնք կը ներխուժեն Հայաստան եւ Անին կը գրաւուի Ալփ Արսլանի կողմէ: 1071–ին Մանազկերտի ճակատամարտով Բիւզանդացիները նոյն քանակէն կը պարտուին: Յաջորդ տարի Սելջուքները Անին կը ձգեն քիւրտ Շէտատեաններու պերդաստանին:

1185–ին Սարգիս Զաքարեան Վրաստանի զօրապետ կը դառնայ, 1192–ին անդրանիկ որդին Զաքարէ կը յաջորդէ իրեն: 1196–ին հայեւրացական ուժերը պարսուէեան կը մատնեն Գանձակի ու Ադըրբէջանի էմիրներուն զօրքերը: 1199–ին Անին ամբողջապէս կ'ազատագրուի Զաքարեան եղբայրներուն կողմէ· Վրաստանի Թամար Թագուհին քաղաքը կը յանձնէ անոնց: 1205–ին կը դումարուի Անիի միեզերական ժողովը· տարի մը ետք Զաքարեանները կը վերագրաւեն Կարսը: 1212–ին Զաքարէն կը վախճանի, եղբայրը Իվանէ անոր կը յաջորդէ:

1221–ին մոնղոլական զօրքը կ'արշաւէ Ադրբէջան: 1227–ին Իվանէի մահով անոր տեղը որդին կ'անցնի: 1231 – 1232 Գանձակը մոնղոլական յաւուրապահ զօրաբաժիններուն աւերումին կ'ենթարկուի:

1257 – 1258 Պարսկաստանի մէջ Հուլակու խան կը հիմնէ մոնղոլական խանութիւնը որ իր մէջ կ'առնէ Հայաստանը: 1300 թուականին Անին կորսնցուցած է առեւտրական կեդրոնի իր կարեւորութիւնը: Կը սկսի արտագաղթը: 1330–ին արտագաղթողներու դանդուածային խումբեր Անիէն կը հասնին Սեւ ծովու եւ Ղրիմի ափերը: 1400 – 1403 տարիներուն Հայաստան կ'արշաւէ Թիմուրլէնկ: 1500 Անիի մէջ չատ փոքր թիւով բնակիչներ մնացած են:

Ժէ. – ԺԹ. դարերուն ճանապարհորդներ եւ եւրոպացի միսիոնարներ այցի կ'երթան Անիի տպատուրիչ աւերակներուն: 1892–ին Ս. Պետերբուրգի Գիտութեան ակադեմիան կը կազմակերպէ Անիի առաջին պեղումները:

## ՍՏԱՑԱՆՔ

«ՆՇԱՆ»

ԳՐԻԳՈՐ ՊԱԼԼՏԵԱՆ

Ապրիլ Հրատարակչութիւն
(ԱՄՆ), 2000

ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ

# ՀԱՅԿ. ԿԵԱՆՔԸ ԼՈՍ-ԱՆՃԼԷՍԻ ՄԷՋ

ՀՐԱՊԱՐԱԿԱՅԻՆ ԶՐՈՑՑ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ
ԲԱՆԱՁԵՒԻ ՎԱՒԵՐԱՑՄԱՆ ԱՈՒԹՈՎ

Կիւնտէյլի Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյ սրահին մէջ, Յունուար 28–ին, տեղի ունեցած է հրապարակային զրոյց մը, հայկական ցեղասպանութեան բանաձեւի վաւերացման առիթով, կազմակերպութեամբ Հ. Ց. Դ. «Ահարոնեան» Կոմիտէի յարաբերական յանձնախումբին: Զրոյցը վարած է Արմէն Տօնոյեան: Զեկուցաբերները եղած են պատմաբան փրոֆ. Սիմոն Փայասլեան եւ Սեպո Պօյաճեան: Զեկուցարերներու նիւթը եղած է ամերիկեան արտաքին քաղաքականութիւնը եւ հայ ժողովուրդը, ամերիկեան քաղաքականութիւնը եւ Հայաստանը եւ ընդհանրապէս Ամերիկայի հայութիւնը: Զեկուցումներէն ետք խօսք առած են ներկաներ եւ վստահ յայտնած՝ որ «նման վերլուծումներ փոխանցուին հայրենի ղեկավարութեան եւ ժողովուրդին, որպէսզի անոնք եւս միջազգային քաղաքականութեան իրագեկ ըլլալով վարեն մեր երկրի արտաքին յարաբերութիւնները»:

*
**

ՁԱՐՏԱՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԿՈԹՈՂՆԵՐՈՒ
ՄԱՍԻՆ
ԳԻՐՔԵՐՈՒ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՄ

Կիւնտէյլի Իրանահայ Մխիթեան սրահին մէջ, Յունուար 31–ին, տեղի ունեցած է հայկական ճարտարապետական կոթողներու մասին հրատարակուած երկու գիրքերու ներկայացումը: «Հայ մշակոյթի յուշարձանները Ադրբէջանին բռնանկցուած չրջաններում» (հեղինակ՝ Սամուէլ Կարապետեան) եւ «Արցախի եւ Սիւնիքի Մելիքական ապարանքները» (հեղինակ՝ Արտակ Ղուլեան) հատորներու հրատարակութիւնը իրագործած են հայկական ճարտարապետութեան ուսումնասիրութեան կազմակերպութիւնը եւ անոր հիմնադիր – ղեկավարը՝ Արմէն Չախնապարեան: Երեկոյթի բացումը կատարած է Ժորա Մանուչարեան: Գիրքերու ներկայացումը կատարած է Սեպուհ Յովհաննիսեան: Ցօսք առնելով Արմէն Չախնապարեան անդրադարձած է իր հիմնած կազմակերպութեան գործունէութեան, նչելով որ ցայսօր միայն Վրաստանի տարածքին կազմակերպութեան անդամները յայտնաբերած, ուսումնասիրած եւ գրանցած են 682 հայկական եկեղեցիներ, որոնք կործանման դատապարտուած են: Հաւաքած են նաեւ 90 հազար վիմագիր արձանագրութիւններ:

ԼՐԱՏՈՒ

Ի ՅՈՒՇ ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ 44–ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ

# ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

## ՄԻՋԱՎԱՅՐ...

Ուրիշ ի՞նչ իրրեւ միջավայր:

Օրմանեան կը տիրապետէր ամէն ճակատի վրայ: Պատարագ ամէն կիրակի թաղէ թաղ եւ փառաւոր սեղան՝ Թաղական Խորհուրդի ատենապետին կամ զանձապետին տունը, ուր կազմ ու պատրաստ կը սպասէին, ամէնէն առաջ թերթերու ազդային բաժնի լրաբերները, ներկաները համբելու եւ անոր համեհատ համեմելու համար պատարագին եւ ճաշին նկարագրութիւնը:

Ամէն պարագայի մէջ, եթէ ոչ երկու, գոնէ մէկ մէջքիտը կ'ապահովէին, 50–100 թերթ ալ աւելի ծախել տալով լրագրավաճին:

Այս արհեստը մասնագիտութեան վերածուած էր նշանաւոքի, հարսնիքի եւ յուշարձաւորութեանց նկարագրութեան առթիւ, եւ, մինչեւ այսօր ալ կը չարուճախուի յաւելեալ եւ ճոխացեալ ճարտարուեստի մը վերածուելով Պոլսէն մինչեւ Ամերիկա...

Դեռ կային Պատրիարքին պատյանները, դպրոցէ դպրոց, – ամավերջի հանդէս կամ չաքարաբաչխութիւն:

Երուսաղէմը կ'եփէը իր վարդապետական ապականութիւններով եւ հաշուական թնճուկներով: Թերթերու ազդային բաժնի խմբագիրներէն ան որ հաշիւ կը պահանջէր, անտուկ մը եաֆայի նարինջ կը ստանար բողոքող վարդապետներէն, հակառակորդն՝ ալ հաշուեխոյզներէն:

Եւ պայքարը կը սաստկանար ու կը ծաւալէր:

Օրմանեան կը չարունակէր հանրային կարծիքը օրօրել կիրակնօրեայ քարոզներով:

– Բանտարկելոց ազատութիւն, յետնեալ տրոց բաշխում, ճամբորդութեանց դիւրութիւն, չնորհիւ մեր վեհափառ Կայսեր որոյ արեւշատութեան համար կամք եւ մնամք աղօթող···

Բիւզանդ ու Բիւզանդիոն: Մանգումէ: Սուրհանդակ:

– Արտաքին լուր, արտաքի՛ն: Այսօր ինչո՞ւ երեք սիւնակ է մերինը: Տե՛ս միւսը հինդ սիւնակ է լեցուցեր: Թայմզ, Տէյլի Թելէկրաֆ, Նայէ Ֆրայէ Փրեսէ: Առտուան տպագրութիւն, իրիկուան տըպագրութիւն: Ի՞նչպէս փախցուցեր էք Թանի խմբագրականը Չինաստանի մասին: Քաղաքական լուր, քաղաքակա՛ն: Վազ անցէք սա գէվգէկ բաներէն (դրական փորձեր):

*
**

Հայ այցելուն՞ը, – չգիչտլինէր եւ պէյեր: Վարժապետ, վարդապետ կամ տէրտէր:

«Ճանչուոր դէմքեր»ը բաժնուած էին թերթերուն միջեւ:

Կային անհատներ որ ամէն տեղ կը մանէին կ'ելլէին: Ուրիշներ կապուած էին միայն այս կամ այն թերթին հետ: Տարբեր թերթերու խմբագիրներն ու աշխատակիցները քիչ անդամ փոխադարձաբար կ'այցելէին, վախնալով որ հակառակորդը լուր մը, դաղտնիք մը կը փախցնէ: Չէ՞ որ ամէն բան փուուած կ'ըլլար դրասեղանին վրայ, – թերթ, ձեռագիր, փորձ: Այնուչտ իրար կը տեսնէին դուրսը, ճաշի, դաղարի ժամանակ, ինչպէս դրաչարները: Բայց իրարմէ կը զգուչանային, որքան ալ բարեկամ ըլլային: Թերթերու անօրէնները իսկական «չորպաճի»ներ էին, որոնք նախանձախնդրութեամբ կը հսկէին իրենց «ապրանք»ին վրայ:

Կանոնաւոր այցելուներէն մէկն էր զլխաթախ Եղիան, Տէմիրճիպաչեանը: Անհասարակչռութիւնը չէչտուած, նայուածքը պղտոր, միչտ միջադէպ մը կը յարուցանէր ո՛ւր որ հանդիպէր: Օր մը ներս մտաւ վերփրած.

– Երէկ նորէն թոյն խառներ էիք սուրճիս, հա՞, Տիգրան էֆէնտի ··· կ'ուզէք մեռցնել զիս, անզդամ ոճրագործնե՛ր, սրիկաներ···

Կատարեալ դիւահարի մը կը նմանէր, այդ պահուն: Հազիւ յաջողեցան համոզել, հանդարտեցնել, եւ նոր սուրճ մը ապսպրել, մխաին խմելով: Ցետոյ պատւիրեցին որ մինչեւ կամուրջ զնկերանամ: Կը յիչեմ որ խելքը գլուխն էր: Կանոնաւոր կը խօսէր, թէեւ չզազդուութիւնը դեռ չէր փարատած:

Երբ Ենի ճամբ հասանք, կեցաւ պատի ժամացոյցին առջեւ, ամուր մը բռնեց թեւէս եւ յորդորեց, պաղատագին.

– Շատ մի՛ կարդար, տղաս, կ'լմա՛նա՞ս, չատ դիրք մի՛ կարդար, վերջը ինծի պէս կ'ըլլաս, մեղք ես···

Հազիւ բաժնուած, կը կրկնէր·

– Շատ մի՛ կարդար···

Առաջին եւ վերջին խօսակցութիւնս էր:

Ուրիշ չատախոսդ այցելու մըն էր Մարկոս Ազաբէկեան, մանկավարժ եւ նախկին խմբագիր: Հին դպրոցի մարդ եւ չատ, անվերջ դիտողութիւններ կ'ընէր լեզուի եւ չարադրութեան, մանաւանդ նորաբանութեանց մասին:

Բա՛ն չեմ յիչեր իր դասերէն, որոնք ինծի ուղղուած չէին անչուչտ: Բայց մինչեւ հիմա միտքս մնացած է իր սաստը «հոդեբանութիւն» բառի մասին:

– Սխա՛լ է, «պսիխոլոգիա»ն հոդեբանութիւն չէ, կ'ըսէր ու կ'երթար: Եւ կը զարմանար որ տակաւին կը չարունակէի նոյնութեամբ գործածել:

Այլապէս չահեկան տիպար մըն էր Աբրահամ Ալվազեան, – լայնչէ մարմին մը ձեւէ եղած, փորը ուռուցիկ, աղիքները թափած: Հին վերարկու մը կոնակը, գրպանները լեցուն թուղթ, նամակ եւ ձեռագիր:

(Շար· 15)

*Տիկին Սարգիս Մկրտիչեան,*
*Տէր եւ Տիկին Ժիրայր Օնոսեան,*
*Տէր եւ Տիկին Արթին Մկրտիչեան,*
*Տէր եւ Տիկին Կարպիս Մկրտիչեան,*

*Տէր եւ Տիկին Փասքալ Մկրտիչեան,*
*Սթեֆան, Սանտրին, Սեւան,*
*Տէր եւ Տիկին Ժան – Փիէր Մկրտիչեան*

*եւ ընտանեկան բոլոր պարագաները խոր ցաւով կը ծանուցանեն իրենց ամուսնոյն, հօր, մեծ – հօր, պապին, հօրեղբօր եւ աղգականին՝*

## ՍԱՐԳԻՍ ՄԿՐՏԻՉԵԱՆԻ

*մահը, որ պատահեցաւ Փետրուար 13–ին, 98 տարեկանին։*

*Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի Ուրբաթ, Փետրուար 16, ժամը 15–ին Շաւիլի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցին*
6, rue du Père Komitas
*ուրկէ մարմինը կը փոխադրուի Շաւիլի դերեզմանատունը։*

*Ոչ ծաղիկ, ոչ ծաղկեպսակ։ Փոխան ծաղիկի նուէրներ կապոյտ Խաչին կամ Շէն կազմակերպութեան։*

Որեւէ մահազդ դրկուած չըլլալով կը խնդրուի ներկայս իբրեւ այդ նկատել։

22, Boulevard de la Page,
78410 AUBERGENVILLE

*«ԾԱՌԱՋ»։ – Մեր ցաւակցութիւնները Մկրտիչեան եւ Օնոսեան ընտանիքներուն։*

## ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

*75–ԱՄԵԱԿ ՄԵԼԳՈՆԵԱՆ ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԵԱՆ*

*Պաշտօնական հանդիսութիւնները տեղի կ'ունենան 2001, Ապրիլ 5 – 8։*

*Մանրամասնութիւնները՝ յետագային։*

***

*ՄԱՑԻՒ 20*
*Միջվարժարանային Արտասանութեան Մրցում*
*Պ.Հ.Մ.Մ. – Մարտիգ*

## «ԾԱՌԱՋԻ ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱՆՔ

*ՊԱՆԵԼՕ – Ռոպէր Յովհաննէսեան 1000 ֆրանք։*

***

*ԱՄՆ – Օննիկ Պէզիրճեան 400 Ֆր.։*


UGAB — PARIS

CONFERENCE
le Vendredi 2 mars à 20 heures 30

**Garbis APRIKIAN**
Auteur · Compositeur
Directeur artistique
de la Chorale SIPAN-KOMITAS
présente

SIX CHANTS ARMENIENS
Transcrits pour piano
Fascicule 1

Présentation et explications
par l'auteur

Introduction
par ARA KRIKORIAN, l'éditeur

Illustration musicale
par MARIJA AUPY MARKIC
du Conservatoire Franz Liszt
de Budapest

Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles, 75017 PARIS
Métro : Courcelles

Tél. : 01. 45. 20. 03. 18


www.aravot.am

*Համացանցի այս հասցէով կարելի է բանալ «Առաւօտ» օրաթերթին կայքէջը։ Հայաստանեան տեղեկատուութիւնը կը կատարուի հայերէն եւ ռուսերէն տարբերակներով։*


LE COMBAT COURAGEUX DE TOUT UN PEUPLE POUR PRESERVER
SON IDENTITE NATIONALE ET SA LIBERTE DE CONSCIENCE

**VARTANANTZ**

PIECE EN 2 ACTES EN ARMENIEN
(Traduction en français à Issy-les-Moulineaux)

Auteur : **Pasteur MARGOSS VEKILIAN**
Adaptation et mise en scène : SARKIS KEUSHKERIAN

**VENDREDI 23 FEVRIER à 20 heures 30**
SALLE VOLTAIRE — ALFORTVILLE

**JEUDI 8 MARS à 20 heures 30**
AUDITORIUM — ISSY-LES-MOULINEAUX
——— P.A.F. 50 F ———

Renseignements & réservations :
— **ALFORTVILLE : 01. 48. 93. 99. 88**
— **ISSY-LES-MOULINEAUX : 01. 47. 36. 02. 50**



*ՄԿՆԻԿ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ*

*ՀԱՑԿԱԿԱՆ ՊԱՐԻ ԵՐԵԿՈՑ*

Մանուկնե՛ր, տարեցնե՛ր, վա՛րժ պարողներ, պարզ պարողնե՛ր,

**ԵԿԷ՛Ք, ՊԱՐ ԲՈՒՆԵՑԷ՛Ք**

Պարուսոյց՝ ՌՈՒԴԻԿ ՀԱՐՈՑԵԱՆ

*Նուագածուներ՝* Փաթրիճ Քուսիճեան (*դուդուկ*)
Ազատ Գումբեան (*դհոլ*)
Արա Սերովբեան (*դուդուկ*)

*Ուրբաթ, Փետրուար 16, ժամը 20–էն 22*
*Հայ Ուսանողական Ոստան*
57, boulevard Jourdan — 75014 PARIS
*Մասնակցութեան սակն է 30 Ֆր.*


# ԳԵՐԵԶՄԱՆՕՐՀՆԷՔ

*Փէր Լաշէզի, Փանթէոնի, Շաւիլի, Իսլէ – Մուլինոյի, Նէոյիի, Ալֆորվիլի, Անիէռի, Առնուվիլ – լէ – Կոնէսի, Սեւրանի եւ Պանեէօյի գերեզմանատուներուն մէջ հանգչող Փարիզեանի Շրջանին մէջ ծառայած հանգուցեալ հոգեւորականներուն։*

*Ներկայիս կը յայտնենք մեր ժողովուրդին, թէ Շաբաթ օր, Փետրուար 17-ին, Փարիզեան Շրջանի տարբեր քաղաքներուն մէջ հանգչող հանգուցեալ հոգեւորականներուն դամբանները պիտի օրհնուին ըստ հետեւեալ ժամանակացոյցին՝*

ՓԷՐ ԼԱՇԷԶ՝ *ժամը 12–ին*
*Վեհափառ Աբգ. Քիւրքճեան ի Տանէ Աբջուկենց, Արտաւազդ Աբգ. Սիւրմէեան, Սերովբէ Աբգ. Մանուկեան։*

ՓԱՆԹԷՆ ՓԱՐԻԶԻԷՆ՝ *ժամը 15–ին,*
*Բառնաբաս Քհնյ. Խնտամեան, Գրիգոր Քհնյ. Ճէպէճեան, Ներսէս Քհնյ. Գանճեան, Աբրահամ Քհնյ. Թորոսեան, Մկրտիչ Քհնյ. Աթալեան, Գէորգ Քհնյ. Նիզամեան, Յարութիւն Քհնյ. Ճորճուեան։*

ՇԱՒԻԼ՝ *ժամը 11–ին,*
*Ղեւոնդ Քհնյ. Սոմունճեան, Բարթող Քհնյ. Թաղմճեան։*

ԻՍԻ - ԼԷ - ՄՈՒԼԻՆՕ՝ *ժամը 14–ին,*
*Եսայի Քհնյ. Ալթունեան։*

ՆԷՕՖԻ՝ *ժամը 15·30–ին,*
*Մեսրոպ Քհնյ. Մեսրոպեան։*

ԱԼՖՈՐՎԻԼ՝ *ժամը 10·30–ին,*
*Գէորգ Քհնյ. Դաւիթեան, Պարգեւ Քհնյ. Մկրճեանեան։*

ԱՆԻԷՌ՝ *ժամը 11–ին,*
*Թոմմաս Քհնյ. Մինասեան։*

ԱՌՆՈՒՎԻԼ-ԼԷ-ԿՈՆԷՍ՝ *ժամը 10·30–ին,*
*Յուսիկ Քհնյ. Ադամեան։*

ՍԵՒՐԱՆ՝ *ժամը 11·30–ին,*
*Վահան Քհնյ. Խոյեան։*

ՊԱՆԵԷՕ ՓԱՐԻԶԻԷՆ՝ *ժամը 14–ին,*
*Ադդէ Քհնյ. Փայլակեան։*

*Կը հրաւիրուին հանգուցեալ Հոգեւորականներու ընտանեկան հարազատներն ու մեր ժողովուրդը ներկայ ըլլալ պերեզմաններու այս օրհնութեան։*

*ԴԻՒԱՆ*
*Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ – ՄԿՐՏԻՉ ՄԱՑՐ ՏԱՃԱՐԻ*

## ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

2001, *Հինգշաբթի, Մարտ 22–ին, Փարիզի Թրինիթէ եկեղեցւոյ մէջ, Սիփան – կոմիտաս երգչախումբը, նուագախումբի ընկերակցութեամբ՝*
*ԲԱՑԱՌԻԿ ՀԱՄԵՐԳ ՄԸ պիտի տայ, ուր առաջին անգամ ըլլալով Փարիզի մէջ, պիտի մեկնաբանուին ԿԱՐՊԻՍ ԱՓՐԻԿԵԱՆԻ ԵՕԹԸ ՆՈՐ ԳՈՐԾԵՐԸ։*


**Imprimé sur les Presses**
**du Journal «HARATCH»**
**83, rue d'Hauteville, 75010 Paris**
**Siret : 571 027 317 000 15**
**Commission Paritaire : N° 55935**


# – ՎԱՐԴԱՆԱՆՔ –

## Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ 22
1550–ԱՄԵԱԿ
*ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ՃԱԿԱՏԱՄԱՐՏԻՆ*

Տօն Սրբոց Վարդանանց Զօրավարացն Մերոց՝ 1036 վկայիցն, որք կատարեցան ի մեծի պատերազմին (451 թուին) «վասն հաւատոյ եւ հայրենեացյ»։

*– Այսօր անուանակոչութեան ոօնն է՝*
Նորին Սուրբ Օծութիւն Տէր Տէր
ԳԱՐԵԳԻՆ Բ.
Ծայրագոյն Պատրիարքին և Կաթողիկոսին
Ամենայն Հայոց
*Ժամը 10–ին պատարագ կը մատուցուի։*
*Ի ժամու պատարագին, ազօթքէ եւ բարեմաղթութեամբ «Հայրապետական Մաղթանք» կը կատարուի Վեհափառ Հայրապետի արեւշատութեան համար։*

ԾԱՆՕԹ. –

*Պետական անօրինութեամբ, բոլոր Հայերը (դպրոցական, աշակերտ, պաշտօնեայ եւ ուրիշներ), այսօր կրնան բացակայիլ իրենց զբաղումներէն՝ իրենց կրօնական պարտաւորութիւններուն համար։*

## Ս. ՑԱԿՕԲ — ԼԻՈՆ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ 22
Տօն է Վարդանանց Զօրավարացն Մերոց հազար երեսուն եւ վեց վկայիցն որք կատարեցան ի մեծի պատերազմին։

*Այս առթիւ Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ առաւօտեան ժամը 10–ին պատարագ կը մատուցուի։*
*Պատարագը կը մատուցանէ՝*
*ԻՍԱՀԱԿ Ա. ԲՀՆՑ. ՀԷՔԻՄԵԱՆ*

## Ս. ԹԱԴԷՈՍ-ԲԱՐԹՈՒՂԻՄԷՈՍ ՄԱՐՍԷՅԼ

*(Ս. Անթռեաս)*

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ 22
Տօն Ղեւոնդեանց Քահանայից եւ Սրբոց Վարդանանց Զօրավարաց։
*Պատարագ՝ ժամը 10–ին։*
*Պատարագիչ եւ քարոզիչ՝*
*ՄԱՏԱՄ Ա. ԲՀՆՑ. ՆԱՃԱՐԵԱՆ*

## «ԾԱՌԱՋ»Ի ընթացիկ ազդերու սակագինը

| | | |
|---|---|---|
| Մահազդ | 800 | (956,80) |
| Հոգեհանգիստ | 700 | (837,20) |
| Շնորհակալիք | 700 | (837,20) |
| Յարսնիք–Նշանտուք | 700 | (837,20) |
| Ծնունդ | 700 | (837,20) |

*Բոլոր ազդերու սակերուն վրայ, հարկ է աւելցնել 19,60% Թ.Վ.Ա. (տե՛ս փակագծի մէջ ընդհ. գումարը)։*

*Այս գիները կը վերաբերին մէկ անգամ հրատարակելի ազդերու, ՄԻՆՉԵՒ ՄԷԿ ՔԱՌՈՐԴ ՍԻՒՆԱԿ (25 տող) մահազդներու պարագային եւ 1/8–րդ (12–13 տող) մնացեալին։*

*Առեւտրական եւ այլ ծանուցումներու համար, դիմել թերթին վարչութեան։*


les Coupons d'Alsace

21, av. d'Helvétie
25203 MONTBÉLIARD
Tél. 03 81 94 38 10

Z.I. Les Arbletiers
25400 AUDINCOURT
Tél. 03 81 35 51 93

65, avenue Jean Jaures
90000 BELFORT
Tél. 03 84 21 62 66

ՈՒՐԲԱԹ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ 16
VENDREDI
16 FEVRIER
2001

LE NUMERO : 6,00 F

# ՀԱՅԿԱԿ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

# HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 1·400 Ֆ· — Վեցամսեայ : 725 Ֆ·
Ամերիկա : Տար· 1·650 Ֆ· (Ամէնօրեայ առաքում)
1·500 Ֆ· (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ·
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·104 | Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN | 76e ANNEE — N° 20.104

# ՆԱԽԱԳԱՀ ՔՈՉԱՐԵԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ԱՅՑԸ ՓՐԱՆՍԱ

## ՓԵՏՐՈՒԱՐ 15-ԻՆ ՆԱԽԱԳԱՀ ՔՈՉԱՐԵԱՆ ԼԻՈՆ ՄԵԿՆԵՑԱՒ, ՈՒՐԿԷ ԿԸ ՎԵՐԱԴԱՌՆԱՐ ԵՐԵՒԱՆ

### ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԴԵՍՊԱՆԻՆ ՁԱՅՆԸ

*Ջորեքշաբթի, փետրուար 14–ի երեկոյեան տեղի կ'ունենար ճաշ մը, զոր Հայաստանի դեսպանը՝ Պր· Է· Նալպանտեան կուտար Փարիզի էնթէրքոնթինանթալ պանդոկի Օփերա սրահին մէջ եւ որու ատեն էր «Հանդիպում հայ գաղութի ներկայացուցիչներուն հետ» տիտղոսը:*

*Մեզի համար այնքան ալ հաճելի չէ սոփիլ քննադատութիւններ ընել, բայց, դժբախտաբար կարելի չէ (եւ ոչ ալ պէտք է) մէյ մըն ալ լուռ անցնիլ, երբ տեղեակներէն ծուռ բաներ կան, որոնք չեն արդարեր: Այսպէս եղաւ նաեւ Ջորեքշաբթի իրիկուն: Գաղութի «ներկայացուցիչներ»ը որոնք ի դէպ, հազիւ 5%–ը կը կազմէին 400 մասնակցողներուն, հրաւիրուած էին տեղւոյն վրայ գտնուելու ժամը 20·15–ին առաջ, ինչ ըրած էին ոմանք: Բայց, այդ ժամէն առաջ իսկ, ահռելի երկարող տեղեկատուութիւնները սկսան հոսիլ: Ամէն մէկ ներկայացուցիչներուն հետ այս հանդիպումին, որ տեղի չունեցաւ առանց բացատրութեան:*

*Ա. Մ.*

***

*Նոյն օրը, նախագահ Քոչարեան ընդունուած էր Վերակոյտ, տեսնուած Ժան – Փօլ Պրէթի եւ Ծերակուտական Ժակ Ուէյնի հետ, զորս պատուած էր Մխիթար Գոշի չքանչաններով: Տեսակցութիւններ ունեցած էր նաեւ գործարարներու չրջանակներուն հետ:*

***

*Հինգշաբթի, փետրուար 15–ին, Ռ· Քոչարեան եւ իր պատուիրակութիւնը մեկնեցան Լիոն, ուր ժամը 11–ին ընդունեցան Սէն Թէկզիւպէրի օդակայանը հայ գաղութին 18 ներկայացուցիչներու կողմէ դիւանագրութեամբ Նորվեան Եպիսկոպոսի: Ներկայ էին նաեւ Լիոնի, Տէմոնի, Սէն – Մօրիս տը Պէնոյէի զարմոյականները:*

*Ժամը 12·30–էն 14·30 Ռ· Քոչարեան կ'ընդունուէր եւ ճաշի հիւրը կ'ըլլար քաղաքապետ Ռեմոն Պառի: Կէսօրէ յետոյ գտնուած հանդիպումներ կ'ունենար գործարարներու հետ, նաեւ Լիոնի առեւտուրի եւ ճարտարարուեստի Սենեակի նախագահին:*

*Ժամը 18·30–ին ընդունելութիւն մը տեղի կ'ունենար Հիլթընի պանդոկը, կազմակերպուած Ռոն – Ալպի հայկական կազմակերպութեանց հաւաքականին կողմը: Ժամը 21·30–էն 23·30 ճաշ մը տեղի կ'ունենար Պոքիւզ ճաշարանը:*

*Նախագահը, փետրուար 16–ին Լիոնէն կը վերադառնար Երեւան եւ Փարիզի ու Լիոնի պետական չէնքերու հայկական եռագոյնները կը վերնային:*

*Նոր լոյս տեսաւ այն հարցազրոյցը, զոր նախկին նախագահ Լեւոն Տէր–Պետրոսեան տուած էր էֆսփրէս չաթթաթերթին, երբ Փարիզ էր, այսինքն չուրջ երկու ամիս առաջ: Հարցազրոյցի պարագային մանաւանդ, հրապարակութեան նման յայտագումներ բաւական անպատեհ են, երբ չօչփուած հարցերն ալ քաղաքական բնոյթ ունին:*

*Սիրվէննն փասքիէ նախ հարց կու տայ երկրին կայունութեան մասին Խորհրդարանի հրացանաձգութենէն եառ: Ու Լ· Տէր–Պետրոսեան կը բացատրէ· – «Քաղաքական իրավիճակը շատ վտանգաւոր է: Միշտ փոփոխութիւններ կան որոնք կը պատասխանեն ոչ թէ առարկայական այլ ենթակայական տուեալներու: Կարելի է չորս կամ հնդհինգ տասն անգամ վարչապետ փոխել, ատիկա Հայաստանը պիտի չփրկէ իր ապրած տագնապէն: Անշուշտ, հասարակաց դժուարութիւններ կան նախկին Խորհ· Միութեան բոլոր Պետութեանց, բացի Պալթեան երկիրներէն, ոչ մէկ կրցաւ իր իսկ զարգացումը ապահովել: Բայց, հարաւային Կովկասը, նաեւ իւրայատուկ հարցեր ունի, զորս կարելի է բացատրել Պալքանեներու հարցերուն հետ, որոնք պայթեցան, նման Լ· Ղարաբաղի: Մեռելներէն եւ գաղթականներու զանգուածային գաղթէն անդին, կենսական վնասներ հասցուցին տրնտեսութիւններուն: Այս կղզիին մէջ, որ է Անդրկովկասը, կ'ըսէ նախկին նախագահը, ի տարբերութիւն Վրաստանի եւ Ադրբեջանի, Հայաստան ծովային ոչ մէկ ելք ունի, բարիւղային հարստութիւն չունի, Թուրքիոյ պարտադրած շրջափակումն ալ կը ծանրացնէ կացութիւնը: Որպէսզի երկիրը ոտքի ելլէ, պէտք է դուրս գայ կղզիացումէն»: Ինչ կը վերաբերի զինուորականներու դերին քաղաքական կեանքին մէջ, Լ· Տէր–Պետրոսեան մասնովէչ չի դներ: Ծանօթ է բանակին եւ իր հրամանատարներուն, որոնք յաճախ աւելի խաղաղասէր են քան իշխանութիւնը: Բուն վտանգը, ըստ իրեն, կու գայ ներկայ դեկավարներէն եւ անոնց քաղաքական չափազանցապաշտութենէն: Օր մը, կը սորվին գործնականութեան առաւելութիւնները, բայց, մինչ այդ երկիրը կը կորնչնի իր մարդուժը: Որքան ուշնայ համաձայնութիւնը, այնքան աւելի անհապաղ կ'ըլլայ: 1998–ին, Հայաստան կրնար աւելի լաւ պայմաններ ձեռք ձգել քան այսօր, տարի մը յետոյ աւելի դէշ կ'ըլլան: Իրատեսութեան գետնի վրայ, ոչ մէկ յեղաշրջում կը տեսնէ Ռ· Քոչարեանի մօտ ու կ'ըսէ·– «Նախապէս, յաջողած էինք ընկերութիւնը համոզել որ մեր նպատակն էր "քնականոն" երկիր մը կառուցանել խուսափելով անցեալի ընտրանիները վերածելէ ժամանակակից բաղաքականութեան գործիքներու: Թերևս կանխահաս էր: Ազգերը պէտք է իրենց միջոցներով սորվին: Կը պատահի որ իրենց իսկ պատմութիւնը մոռնան ու կրկին իյնան հին սխալներու մէջ: Այժմ, բաղաքական կուսակցութիւնները վարկաբեկուած են: Ի զուր կարելի է փնտռել անձնաւորութիւններ, ծանօթ՝ իրենց բարոյական առաքինութիւններուն համար, որոնք կարենան պատգամը փոխանցել: Աւելի տրամաբանող բան գիրենք դեկավարները, Հայերը կը տրւայտին առօրեայ շատ մը հոգերու մէջ, կարենալ իսկական հաւրային կարծիք մը ստեղծելու համար: Մետիաները կրնային օժանդակել, բայց անկախներ չկան»:*

*Լրագրողը կ'անդրադառնայ Քոչարեան–Ալիեւ հանդիպումներուն եւ հարց կու տայ թէ ի՞նչ յոյս կարելի է ակնկալել անոնցմէ: Լ· Տէր–Պետրոսեան կ'ըսէ թէ կողմնակից է այդ հանդիպումներուն, բայց, արդէն 10–է աւելի անգամ տեսնուած են առանց արդիւնքի ու չի հասկըներ թէ ինչո՛ւ պէտք է գոհանալ գլուխ գլխի այդ տեսակցութիւններով ու կ'ոգեկոչէ պատմութիւնը·– «12–րդ դարու վերջաւորութեան, Առիւծասիրտ Ռիչարդ Աffo (Աֆր) պատերազմի մէջ էր Սալահետտինի դէմ: Առաջարկեց հանդիպում մը խաղաղութիւն հաստատելու համար՝ "Աբէյ եմ, աբէյ ես, պատասխանեց ի մէջ այլոց իր հակառակորդը: Աբէաններ պէտք է զիրար գտնեն երդուեալ խաղաղութենէ մը ետք: Այլապէս, օգնականներդ ղրկէ": Կենսականը այսօր, կ'աւելցնէ Լ· Տէր–Պետրոսեան, շուտ յանգիլն է: Անձերը չեն կարեւորը, միայն խաղաղութիւնը եւ շրջափակման վերացումը կրնան թոյլ տալ Հայաստանի որ վերականգնի եւ ներմուծուի շրջանային համագործակցութեան՝ իր դրացիներուն հետ, որոնց կարգին Թուրքիան: Առանձին–առանձին, հարաւային Կովկասի երեք երկիրները չեն հետաքրքրեր ներդրումի ընդհները: Միասնաբար, Հայաստան, Վրաստան եւ Ադրբեջան 15 միլիոն բնակիչ կը ներկայացնեն: Համոզուած եմ, այն ատեն դրամագլուխները կը վխտան»:*

## ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

### «ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Փետրուար 14 / 15)

### ԼՂՀ

### ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ ԴԷՄ ՄԱՀԱՓՈՐՁԻՆ ՎՃԻՌԸ 10 ՕՐԻՆ

*Մարտ 22–ին նախագահ Ա· Ղուկասեանի դէմ զործուած մահափորձին դատը չարունակուած է Փետր· 14–ին· գլխաւոր ամբաստանեալ Ս· Բաբայեանի փաստաբանը Ժ· Շաքարեան իր պաշտպանողականով պահանջած է չեղեալ նկատել ատհարեկչութեան դատը եւ անպարտ արձակել Ս· Բաբայեանը: Ինչ կը վերաբերի դէնք պահելու ամբաստանութեան, Ժ· Շաքարեան պահանջած է լրացուցիչ նախաքննութիւն կատարել: Ան յայտարարած է որ իր պաշտպանեալին խոստովանութիւնները առնուած են բռնութեամբ, ծեծով, դեղերու միջոցով:*

*Վերջին խօսք արտասանած են ամբաստանեալները· անոնցմէ Դ· Ղուկեան խնդրած է որ մեղմ պատիժ մը տրուի իրեն, Ս· Ազոյանեան կրկնած է որ ոչ մէկէն, ինչպէս Ս· Բաբայեանէն մահափորձ կատարելու յանձնարարութիւն չէ ստացած եւ կը զղջայ ըրածին: Ս· Բաբայեան նշած է որ կապ չէ ունեցած կատարուածին հետ, ինք մասնակից է ԼՂՀ–ի կայսման եւ չէր կրնար այնպիսի քայլ մը առնել որ ջնջէր տասը տարուան իր գործունէութիւնը:*

*Դատին վճիռը կ'արձակուի 10 օրէն:*

***

### ԱՐԿԱԴԻ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆԻ ԲՈՂՈՔԸ ՄԵՐԺՈՒԱԾ

*Քրէական եւ զինուորական գործերու վերաքննիչ ատեանը Փետր· 14–ին մերժած է «21–րդ Դար» ընկերակցութեան նախագահ Արկադի Վարդանեանի պաչա-*

(Շար·ը Դ· էջ)

## ԴՈՒՄԱՆ ՄԵՐԺԱԾ Է ՔՆՆԱՐԿԵԼ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ԲԱՆԱՁԵՒ ՄԸ

Ռուսաստանի Դուման Փետրուար 14–ին մերժած է քննարկումի ենթէ ընել վկայի մը ժիրինովսկիի կուսակցութեան – ժողովրդավար կուսակցութեան կողմէ առաջարկուած բանաձեւ մը որով խոստի կը զատապարտուէր 1915–ի Հայերու ցեղասպանութիւնը: Արտաքին գործերու յանձնախումբին նախագահը «ըըրդուեւիչ» որակած է նոյն առաջարկը, աւելցնելով որ նման քննարկում մը Դումային կողմէ քննարկումը վերջին ծայրը կը վնասէ ռուսեւթուրք յարաբերութիւններուն: Բաւական անհասկնալի է ռուս «Ազգասէր – ժողովրդավարներուն» առարկարկը երբ նոյն ժողովը 1995–ին ճանչցած է ցեղասպանութիւնը:

## ՆԱԽԱԳԱՀ ՇԻՐԱՔԻ ՀԵՌԱՁԱՅՆԸ Հ· ԱԼԻԵԻԻՆ

*Ադրբեջանի նախագահի մամուլի պրաւենեակէն հաղորդուած է որ Փետրուար 13–ին Ֆրանսայի նախագահը հեռաձայնած է Ադրբեջանի իր պաշտօնակիցին, կարծիք փոխանակելու համար Ղարաբաղի հակամարտութեան կարգաւորման շուրջ: Նախագահ Շիրաք վստահութիւն տուած է որ իր երկիրը պատրաստակամ է ասկէ յետոյ ալ ամէն չնորհ գործադրելու որպէսզի հակամարտութիւնը անյապաղ կարգաւորման մը յանգի: Շիրաք – Ալիեւ հեռաձայնի խօսակցութիւնը տեղի ունեցած է այն պահուն երբ Բաքուի մէջ ընդդիմադիր ուժերը չարժումի ձեռնարկած են որպէս Մինսկի խումբի նախագահ Ցբրանսային անվստահութիւն յայտնելու համար:*

# ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՓԱՐԻԶԻ ՅՈՒՇԱՐՁԱՆԻՆ ՄԱՍԻՆ ՋՐՈՅՑ ԱՊՐԻԼ 24-Ի ԿՈՄԻՏԷԷՆ ԺԻՐԱՅՐ ԽԱԶԻԿԵԱՆԻ ՀԵՏ

Ցեղասպանութեան զոհերուն եւ Փրանսայի համար ինկած հայ մարտիկներու յիշատակը ոգեկոչող կոթող մը կանգնելու Փարիզի քաղաքապետարանին որոշումին տեղեկատուութեան («Յառաջ», Յունուար 31) հետ կարդ մը վերապահութիւններ արտայայտած էինք. առաջինը կը վերաբերէր «ընտրուած» գործին հեղինակ Դ. Երեւանցիի կապուած տխուր նախընթացի մը. նոյն քանդակագործին Լիլլայի զերեզմանատան մէջ կանգնած 1915-ի յուշակոթողին վրայ զետեղուած հայերէն արձանագրութիւնները եղած էին ուղղագրական ու այլ սխալներով։ Աւելի կարելի էր անպիտութենէն անդին լրջութեան պակաս չնկատել, ինչ որ արդար մտահոգութիւն կը պատճառէր այսօր, երբ խնդրոյ առարկան ամբողջ ժողովուրդի մը պատմութեան ծանրագոյն կէտին ներկայացումն էր Փարիզի պէս մայրաքաղաքի մը մէջ։ Երկրորդ վերապահութիւնը կ'ուղղուէր կոթողին նախագիծին «ընտրութեան». բառին չակերտները կ'ուզեն ըսել թէ նման նախաձեռնութիւն հասկնալի չէ որ եզրակացութեան յանգի առանց ամէնէն արժանաւորին հանելու քծախնդրութեան։ Այլ խօսքով՝ ցեղասպանութեան խորհրդանիշ որոշելու գործը կարելի չէ միայն երեք տարբերակներէ մէկուն նախընտրութեամբ. կարելի լաւագոյնը ընտրելու համար անհրաժեշտ էր ընդհանուր մրցոյթ յայտարարել, մասնակցութեան հրաւիրելով հայ եւ ոչ հայ արուեստագէտները։ Ընդունելի ժխտական մը կողմէ, ա՛յդ պարագաներու մէջ ընտրուածը միայն կրնար երաշխիքը տալ թէ ամէնէն արժանաւորը ներկայացումը ապահովուած է ժողովուրդի մը բնաջնջումին ու վերապրումը խորհրդանշելու համար։

Փարիզի ութերորդ թաղամասին Ալպէռ Ա.ի ծառուղիին մէջ զետեղուելիք յուշակոթողին այս ու յարակից այլ զարդագումներուն, յետագայ աշխատանքին մասին աւելի լայն անդրադարձի ու լուսաբանութեան նպատակով զրոյց մը ունեցանք Ապրիլ 24-ի Կոմիտէէն ճարտարապետ Թիրայր Խաչիկեանի հետ։ Ան մանրամասն ներկայացուց պաշտօնական արտօնութեան հանդրուանները, կառուցելիք կոթողին նախագիծին անցած փուլերը, հարկաւոր պիւտճէն, նախատեսուած ժամանակը, եւ այլն։ Կարգալէ ետք անոր բացատրութիւնները, ամէն մարդ կրնայ իր դատումը գոյացնել նիւթին մասին։

*
**

Հ. – Ինչպէ՞ս կը մեկնաբանէիք Փարիզի մէջ հայկական յուշարձանի մը կանգնումին վրայ ըլլալ կը թուի վերջապէս։

Պ. – Ամէն պաղուէ մէյնա ուզած է իր ներկայութենէն հետք մը ձգել. հետք մը որ խորհրդանշէ այդ ներկայութեան հետ, պաղուէին անցեալը, ապրած տառապանքը, եւ այլն։ Նոյնն էր Փարիզի հայութեան պարագան։ Մեր մօտ տարածուն սովորութիւն էր նման նպատակով խաչքար մը կանգնել։ Յուշարձանի գաղափարին սկզբնական շրջանին Փարիզի եկեղեցական միութեան ներկայացուցիչներն ալ նոյն ուղղութեամբ մտածեցին։

Հ. – Ծանօթ է որ նոր չէ այս գաղափարը եւ փափաքը. ի՞նչպէս կը բացատրուի շուրջ երկու տասնամեակի յապաղումը։

Պ. – Ինչ որ մեր հանդիպումներուն ընթացքին եզրակացուցինք, այն էր թէ Արտաքին նախարարութիւնը կողմնակից չէր յուշարձանի մը կանգնումին, նկատի առած, անշուշտ, Ֆրանսայի հետ թուրքիոյ յարաբերութիւնները։

Երբ Ապրիլ 24-ի Կոմիտէն կազմակերպուեցաւ, որպէս աշխատանքի մարզ, կար յուշարձանի ծրագիրն ալ։ Հարց տուինք եկեղեցիի ներկայացուցիչներուն որոնք մեր Կոմիտէին մաս կը կազմէին, թէ ո՛ւր էր այդ թղթածրարը։ Ըսին թէ չէ պահուած ան, բայց կայ քաղաքապետարանին հետ զումարուած ժողովներու, կատարուած թղթակցութեան թղթածրարը։ Զանոնք ունենալէ ետք մեր առջին գործը եղաւ նոր թղթածրար մը պատրաստել որ լուրջի առնուէր պաշտօնական չրջանակներէ։ Քաղաքապետարանի քաղաքաչինութեան բաժինէն առաջարկեցին Շան տը Մարսի վրայ Մարզկային իրաւունքներու յայտարարութեան յուշարձանին դիմացի վայրը։ Նաչքարով նախագիծ մը պատրաստեցինք եւ դիմեցինք 7-րդ թաղամասի քաղաքապետին, բայց մեզի հասկցուցին թէ չրջանի բնակիչները արդէն կը բողոքէին պոյութիւն ունեցող յուշարձանին համար, ուստի անկարելի էր նորի մը արտօնութիւն յուսալ։ Գտանք ներկայի տեղը որ նախորդին հանդիպակաց է։ Լուսանկարներով զիմեցինք քաղաքապետարան, խընդրելով որ մեզի տրամադրուի. պատասխանեցին թէ թերեւս քանի փոքրամասնութեան նման պահանջ ունի եւ դժուար է որ Հայերուն յատկացուի։ Առաջարկուեցաւ Թրոքատէրոյի զերեզմանատան մէջ զետեղել մեր յուշարձանը, մերժեցինք։ Առաջարկուեցաւ նաեւ 13-րդ թաղամասին մէջ վայր մը զոր նոյնպէս մերժեցինք, առարկելով որ Հայոց Եկեղեցիին չրջանին մէջ չէ, եւ այլն։

1998-ին երբ Երեւանի քաղաքապետ Ս. Աբրահամեան պիտի ընդունուէր Ժ. Թիպէդիէն, յուշարձանի օրինակի մը գծագրութիւններով թղթածրարը խնդրեցինք որ ներկայացնէ անոր։ Փարիզի քաղաքապետին պատասխանը դրական էր։ Սակայն եւ թղթածրարը վաւերացումին յղուեցաւ քաղաքապետարանի կարգ մը յանձնախումբերուն, ինչպէս պատմական յուշարձաններու, կանանչապատման, եւ այլն։ Վերջաւորութեան «Bâtiments de Paris»էն ըսուեցաւ որ նկատի առած չրջանին մէջ զետեղուած այլ յուշարձաններու բնոյթը, – Զըրչիլ, Տը Կօլ–, ծրագիրը կ'ընդունուէր եթէ հայկականն ալ անձի մը արձանը ըլլար։ Այսպէս է որ կեդրոնացանք Կոմիտասի վրայ։ Քեռոյ քաղաքապետարանի ճարտարապետներուն հետ դացինք տեղւոյն վրայ. տեղեկագիրով մը ճշդուեցաւ տեղը, յուշարձանին բարձրութիւնը, մեծութիւնը, գործածուելիք նիւթը, եւ այլն։ Այլեւս տեղի հարցը վերջնապէս լուծուած էր։

Հ – Ի՞նչպէս պատրաստուեցաւ յուշարձանին ներկայի տարբերակը։

Պ. – Կոմիտասի նկարներէն ամէնէն ծանօթը որ Խանջեանինն է, տխուր կոմիտաս մըն է։ Ուզեցինք որ այդպէս չըլլայ։ Երեք քանդակագործի դիմեցինք որ քանի մը տարբերակ ներկայացնեն։ Դ. Երեւանցիէն զատ միւսներն էին Արշաւիր Եղիազարեան եւ Յարութիւն Եկմալեան։ Պէտք էր վեց ամիսէն ճարտարապետներուն տանիլ նախագիծը։ Շատ ժամանակ չկար։ Սկսան աշխատիլ, թերին լուծումներ ամէն հանդրուանին զործակցեցանք։

Հ. – Աւելի լայն չափով մրցոյթ չկայտարարելուն պատճառը ժամանակի՞ հարցն էր։

Պ. – Պաշտօնական մարմինները կ'ուզէին որ ժամ առաջ ներկայացնենք։

Հ. – Դէմ կ'ըլլայի՞ն եթէ ըսէիմ որ կրնաք տասը ամիսէն, կամ տարիէ մը միայն ներկայացնել։

Պ. – Չէ, դէմ չէին ըլլար, բայց խորհեցանք որ այդ ձեւով աղմուկը կրնար այս կամ այն տեղը հասնիլ եւ միջամտութիւններու դուռ բանալ։ Իսկ այդ պարագային գործը պիտի չղիւրանար։ Նոյն վերապահ ընթացքը ունեցանք արձանագրութեան (*) համար ալ. եթէ աղմուկ յարուցուէր այդ մասին, հարցը պիտի փոխանցուէր Արտաքին գործերու նախարարութեան։

Հ. – Կրնա՞ք վստահ ըլլալ որ որոշուած արձանագրութիւնը վաւերացուած ամբողջութեան մաս կազմելով, յառաջիկային փոփոխութեան պիտի չենթարկուի։

Պ. – Այսօրուան պայմաններով, մեր ներկայացուցած թղթածրարը ամբողջութեամբ ընդունուած, վաւերացուած է։ Անոր մաս կը կազմէ արձանագրութիւնն ալ։

Հ. – Բացառուա՞ծ է որեւէ փոփոխութեան կարելիութիւն։

Պ. – Ինչպէս Փ. Տէվէճեան կ'ըսէր ցեղասպանութեան ճանաչումին առթիւ, այնքան առեն որ օրէնքը հրապարակուած չէր Պաշտօնական Թերթին մէջ, կարելի չէր ըսել որ ճանաչումը վերջնական բնոյթ առած էր։ Նոյնն է այս պարագային։ Նկատի առած այս կէտերը, պէտք է գործը առաջ տանէինք եւ Ժ. Թիպէդիին։ Նկատի առած այս կէտերը, պէտք է գործը առաջ տանէինք եւ Ժ. Թիպէդիի պաշտօնավարութեան չրջանին աւարտէն առաջ ձեռք ձգէինք Փարիզի Նորհուրդին վաւերացումը, ինչ որ եղաւ Յունուար 29-ին։

Հ. – Հիմա որ վաւերացումը կայ եւ սկսած կրնայ համարուիլ գործնական աշխատանքի փուլը, որքա՞ն ժամանակէն կը նախատեսուի աւարտին հասցնել։

Պ. – Ներկայացուած մանրակերտէն մինչեւ արձանին իսկական մեծութիւնը, 4 մեթր, քանի մը փուլով պէտք է հասնիլ։ Նախ պէտք է կաւով, զաճով ճուլել զանազան չափերով, նախ մէկ, յետոյ երկու մեթր մեծութեամբ, ամէն անգամուն հարկաւոր հպումները ընելով. ատկէ ետք միայն կարելի կ'ըլլայ վերջնական ճուլումին ձեռնարկել։ Նախատեսուած ծաւալի նման գործի մը համար երկու տարի պէտք է նկատի ունենալ։

Հ – Ի՞նչ պիտի ըլլայ գործին պիւտճէն։

Պ. – Արձանը պիտի արժէ մօտ 700 հազար ֆրանք. պատուանդանը որուն վրայ պիտի զետեղուի ան, չուրջ 150 հազար, իսկ հիմերը՝ 50 հազար։ Ամէնը կը ներկայացնէ 900 հազար ֆրանքի չափ պիւտճէ մը։ Քաղաքապետարանը տրամադիր է հիմերու եւ պատուանդանի բաժինը ինք ստանձնելու. մնացեալը, ըսինք որ գաղութին անունով պիտի ըլլայ։

Արարողութեան մէջ նչուած է որ յուշարձանին կառուցումին համար գաղութը, կամ անոր անունով Ապրիլ 24-ի Կոմիտէն նամակով մը որպէս maître d'œuvre յանձնառութիւն կը ստանձնեն։ Քեռոյ յուշարձանը կը պատկանի Փարիզ քաղաքին։

Հ. – Վերյիշելով նոյն բանդակագործին Լիլլայի գերեզմանատան մէջ կանգնած կոթողին տխուր ևախընթացը, կ'ուզէի որ ապահովութիւն տայիք թէ նման բան չի կրկնուիր այս մէկուն պարագային։

Պ. – Դաւիթ Երեւանցին քանդակին հեղինակը եւ պատասխանատուն է, այդքա՛ն։ Վրայի արձանագրութեան պատասխանատուն Կոմիտէն է։

Հ. – Եւ ի՞նչպէս նախատեսուած է պիւտճէիին շուրջ 700 հազար ֆրանքի «հայկական» բաժինը գոյացնել։

Պ. – Պէտք է հանգանակութեան դիմել, թղթածրարներ դրկել նաեւ արտասահմանէն ղէմքերու, որպէսզի մասնակցին։

Հ. – Այս գումարին մէջ ի՞նչ պիտի ըլլայ բանդակագործին հեղինակի բաժինը։

Պ. – Անջատ վճարում նախատեսուած չէ։ Ինք նախահաշիւ ներկայացուցած է ամբողջ գործին համար, մինչեւ վերջնական իրագործումը։ Հեղինակի բաժինը մաս կը կազմէ ատոր։

– Շնորհակալութի՛ւն։

Տեսակցեցաւ՝
ԱՐՓԻ ԹՈՓՈՃԵԱՆ

---

(*) «En hommage à Komitas —compositeur-musicologue— et aux 1.500.000 Arméniens victimes du premier génocide du XXe siècle, perpétré dans l'Empire ottoman, en 1915».

## ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳԱՂՈՒԹՆԵՐ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԻՆ ՀԵՏՔԵ՞Ր ՓՈՐԹՈՒԿԱԼԻ ՄԷՋ

# ՀԱՅ ԵՒ ՓՈՐԹՈՒԿԱԼԱԿԱՆ ԾՈՎՈՒՐԴՆԵՐՈՒ ԾԱԳՈՒՄՆԱԿԱՆ ԱՌՆՉՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հայ – փորթուկալական յարաբերութիւններուն մասին ընդհանրապէս քիչ տեղեկութիւններ ծանօթ են. այդ յարաբերութիւնները մեծ մասամբ օտար հողերու վրայ զարգացած են, որովհետեւ Հայերը ցամաքային, իսկ Փորթուկալցիք ծովային առեւտուրի մէջ առաջնակարգ դիրքերու վրայ գտնուելով՝ անոնք զբաղաւորաբար Հնդկաստանի, Հարաւ – արեւելեան Ասիոյ եւ Ծայրագոյն Արեւելքի մէջ յարաբերութիւն ունեցած են իրարու հետ։

Այս բոլորէն անդին, սակայն, փորթուկալական (եւ սպանական) սկզբնադրիւրներու մէջ պահպանուած են երկու ազգերուն միջեւ գոյութիւն ունեցող ծագումնական ընդհանրութիւններու, ինչպէս նաեւ փորթուկալական (եւ սպանական) կարգ մը տուներու մէջ հայկական արիւնակցական աւանդութիւններու եւ ընդհանրապէս՝ հին յարաբերութիւններու վերաբերեալ հետաքրքրական տեղեկութիւններ։

## ՓՈՐԹՈՒԿԱԼ

Փորթուկալ Եւրոպայի ամէնէն հին երկիրներէն է, որ իր սահմանները հաստատած է ԺԳ. դարուն. անիկա կը գտնուի Իպերիական թերակղզիին արեւմուտքը, Ատլանտեան ովկիանոսին վրայ եւ 92,082 քառակուսի քիլոմեթր տարածութիւն ունի։

Փորթուկալ գեղեցիկ բնութիւն եւ աշխարհագրական դիրք ունի. ովկիանոսային ափեր, բերրի դաշտեր, կանաչազարդ լեռներ, ժայռախիտ բարձունքներ, սարահարթեր, հովիտներ, արագահոս գետեր, ճախճախուտներ ու լճակները կը յաջորդեն իրարու. աշխարհագրական իր այլազանութեան չնորհիւ՝ Փորթուկալ նաեւ կլիմայական այլազանութիւն ունի։

Երկրին հիւսիս – արեւմուտքը կրանիթէ հսկայ ժայռերով ու բիւրեղեայ հեռաքարերով ծածկուած Սիերրա տօ Լարուքօ լեռներն են, որոնք ամպիթատրոնի ձեւով կ'եզերեն ովկիանոսը. լեռներու բարձունքներէն կը գահավիժին Լամա եւ Քաւատօ գետերը, որոնք դէպի ձորերն ու հովիտները կը հոսին։ Ծովափնեայ դօսիին մէջ կան բերրի դաշտեր, ուր գլխաւորաբար եգիպտացորեն եւ ձիթապտուղ կը մշակեն, իսկ Տուրօ գետի հովիտի բնակիչները լաւագոյն տեսակի դինիի արտադրութեան մէջ համացած են, գոր քարայրներու մէջ կը պահեն։

Երկրին հիւսիս – արեւելքը, նոյնպէս կրանիթէ ժայռերով ու հեռաքարերով ծածկուած, Մինհօ բարձրաւանդակն է, որ Թերրա Ֆրիա (պաղ երկիր) կը կոչուի. հոն կ'երկարին Սերրա տօ Մոնթեմուօ, Սերրա տը Նոկէյրա, Սերրա տը Քարամուլօ եւ այլ լեռնաշղթաներ, որոնցմէ արագահոս գետեր ու վտակներ կը գահավիժին դէպի հովիտները։ Փորթուկալի ամէնէն աւանդական ու մեկուսացած այս չրջանին բնակիչները լեռներու լանջերուն ու հովիտներուն մէջ ցրուած ագարակներու ու գիւղերու մէջ կեդրոնացած են, ուր գլխաւորաբար ոչխարաբուծութեամբ եւ երկրագործութեամբ կը զբաղին։

Հարաւային Փորթուկալ աւելի դաշտային է, եւ ուր ամէնուրեք հանդած հրաբուխներ պատլիճ բարձրաւանդակներ կազմած են. կան Ալթօ Ալենթեժօ,

Սերբա ատ Քալտէրլիաօ, Սերբա ատ Մոն-
չիզ եւ այլ բեռնաշղթաներ. ընդարձակ
տարածութիւնները կը գրաւեն ճախճա-
խուտները (ոմանք՝ աղի), որոնց կողքին
բազմաթիւ են ծովէն անջատուած աղի
լուրջ լճակները: Հոն գիւղերը աւելի մեծ
են ու բազմամարդ, բնակարանները ապի-
տակ ներկուած, ամառուան տաքերէն
պաշտպանուելու համար: Հարուստիք կը
մնակեն տորեն, գարի, եգիպտացորեն,
բրինձ, պետահանճար, լոլիկ (Փորթու-
կալ լոլիկի ջուրի պահածոյի աշխարհի
ամենէն մեծ արտածողն է), եւ ամէնու-
րեք տարածուած են ձիթաստաններ ու
խաղողի այգիներ. զարգացած է նաեւ
անասնաբուծութիւնը. կը բուծանեն ոչ-
խար, այծ, արջառ, խոզ եւ ձի, իսկ յու-
լերը՝ գլամարակ համար: Կան սնկակալ-
նիի ընդարձակ անտառներ (Փորթուկալ
աշխարհի ամէնէն շատ սունկ արտադրող
երկիրն է), ինչպէս նաեւ չափանակի, եւ-
կալիպտոսի (զօրաւոր հոտով իւղ մը կ'ար-
տադրէ, որ պաղատութեան դէմ կը զոր-
ծածուի) եւ չոմլիի անտառներ: Շրջանը
հարուստ է նաեւ բեւեռնախէժով:

Հարաւային ծայրամասը՝ Ալկարու,
տաք եւ կիսաարեւադարձային կլիմայ
ունի, հարուստ՝ նուշի, արմաւի, թուղի,
եղջիւրի եւ կիտրոնային պտուղներու
պարէզներով:

Մատէյրա արշիպեղագոսը, Ատլանտեան ովկիանոսին մէջ, հրաբխային եւ լեռնային, ընդհանուր 794 քառ. քմ. տարածութեամբ ունի կղզիներէ բազկացած է, որ մայր ցամաքէն 960 քիլոմեթր հարաւ-արեւմուտք կը գտնուի: Միայն Մատէյրա (265 հազար բնակչութեամբ) եւ Փորթօ Սանթօ (հինգ հազար բնակչութեամբ) կղզիները բնակուած են: Գեղատեսիլ այս կղզիները կ'արտադրեն ընտիր գինի, շաքարեղէգ, քաղցր պետնախնձոր, կիտրոնային պտուղներ, կաուաֆա, ղեղար, խնձոր, թուզ, ինչպէս նաեւ քաթանէ չինուած կտաւներ:

Ազորեան կղզիները երեք խումբերու բաժնուած են, որոնք ուղիղ գիծով 1300 քիլոմեթր արեւմուտք կը գտնուին մայր ցամաքէն եւ ընդհանուր 2,247 քառակուսի քիլոմեթր տարածութիւն ունին: Անոնք հրաբխային են (ընդհանրապէս՝ գործօն), ժայռոտ ծովափներով ու լճակներով, եւ ուր բլուրներ ու հովիտներ կը յաջորդեն իրարու: Շրջանին բնակիչները (254 հազար) հայցահատիկի ու պըտուղներու արտադրութեամբ եւ ձկնորսութեամբ կը զբաղին:

Փորթուկալիք պատմութեան մէջ նշանաւոր են իրրեւ յանդուգն ծովագնացներ, եւ հինէն ի վեր ձկնորսութիւնը չատ կարեւոր դեր ունի երկրի տնտեսութեան մէջ: Ծովախիներու ամբողջ երկայնքին ձկնորսական հիւղակներէ բաղկացած բնակավայրեր կան, որոնցմէ ամէնէն աւելի նշանաւոր է Նազարէ աւանը (6օթը հազար, իսկ շրջակայքով՝ 16 հազար բնակչութեամբ նազարեցիները իրենք զիրենք փիւնիկեցիներու սերունդ կը նկատեն): Ձկնորսանաւեր գարնան ճամբայ կ'ելլեն դէպի Ատլանտեան ովկիանոսին խորերը, մինչեւ Գանատայի քացերը կը հասնին եւ ձուկի մեծ պաշարներով բեռնաւորուած՝ ամրան վերջաւորութեան կը վերադառնան: Հաւաքուած ձուկը կ'աղեն, կը չորցնեն ու կը մթերեն. ձուկը փորթուկալցի ժողովուրդին գլխաւոր սնունդներէն է, իսկ չորցուած ձուկը՝ ազգային կերակուր:

Փորթուկալ կ'արտադրէ նաեւ նաւեր, պողպատէ գործիքներ ելեկտրական կռոցներ, ինքնաշարժի մասեր, սիմէնթ, հիւսուածեղէն, բուրդ, լուցկի (հիւսիսի մէջ), կահ-կարասի, կերպաս, կտրող մեքենաներ, քիմիական, վայտէ եւ սունկէ արտադրութիւններ. ունի ելեկտրական-

## ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ

# ՀԱՅԿ. ԿԵԱՆՔԸ ԼՈՍ-ԱՆՃԵԼԷՍԻ ՄԷՋ

«ԼԱՐՔ»
ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԵԱՆ
10-ԱՄԵԱԿԸ

Կիւնտէյլի Հայ աքուլի հանդիսասրահին մէջ, Յունուար 28-ին, նշուած է «Լարք» երաժշտական Ընկերակցութեան 10-ամեակը, որուն ներկայ եղած են 1500 հոգի, այդ կարգին նաեւ հիւրեր Հայաստանէն՝ «Կոմիտաս» երաժշտանոցի ընդհ. տնօրէն Արմէն Սմբատեան, երգահաններ Եդուարդ Միրզոյեան, Ալեքսանդր Յարութիւնեան, Փոլըլորի մանուկեան Ալինա Փահլեւանեան եւ Հայկական խազպրութեան մասնագէտ Գէորգ Գէօթահեան: Հանդիսութիւնը վարած է դաշնակահար Վահէ Մանկրեան: Բանախօսած է Եռ. Սէ. Էլ. Էյ. համալսարանի հայագիտական ամպիոնի վարիչ Փիթըր Քաուի (արեւմտահայերէն եւ անգլերէն), վեր առնելով հայ մշակոյթին արժէքը: Գեղարուեստական յայտագրին մասնակցած են «Լարք» երաժշտանոցին տարբեր երգչախումբերը, պարախումբերը եւ նուագախումբերը: Պարգեւատրուած են Ընկերակցութեան հիմնադիրներ, տասնամեայ գործունէութիւն ունեցած նուիրեալներ, երախտաւորներ եւ արուեստագէտներ: Այս առթիւ, Արմէն Սմբատեան՝ «Լարք» երաժշտանոցի ղեկավար տնօրէն Վահէ Պարսումեանը պարգեւատրերով անոր

(Մնացեալը յաջորդով)

չնորհած է Երեւանի պետական երաժշտանոցի «Պատուոյ վրոֆէսէօր»ի տիտղոսը:

*
**

ՓՐՈՖ. ՎԱՀԱԳՆ ՄԿՐՏՉԵԱՆԻ
ՅՈՐԵԼԵԱՆԸ

Կլէնտէյլի Իրանահայ Միութեան սրահին մէջ, Յունուար 26-ին, նշուած է գրականագէտ, Երեւանի գեղարուեստա - թատերական հիմնարկի նախկին տնօրէն փրոֆ. Վահագն Մկրտչեանի ծննդեան 75-ամեակը եւ գրական - հանրային գործունէութեան 50-ամեայ յոբելեանը: Բացումը կատարած է Գրիշ Դաւթեան: Հանդիսութիւնը վարած է Նունէ Աւետիսեան: Փրոֆ. Ռազմիկ Մադոյեան խօսած է յոբելեարի գրական վաստակին մասին: Շնորհաւորանքի խօսքով հանդէս եկած է Հայաստանի աւագ հիւպատոս Վալերի Մկրտումեան, կարդալով դեսպան Արման Կիրակոսեանի եւ Հայաստանի Գիտութեան եւ կրթական նախարարութեան ուղերձները: Ողջոյնի խօսք արտասանած են «Մաշտոց» գոլէճի նախագահ Տոքթոր Կարպիս Տէր - Եղիայեան, որ կարդացած է նաեւ Գալիֆորնիոյ կառավարիչին կողմէ ղրկուած նամակը, նկարիչ Վլադիմիր Աթանեան, տոքթոր Յարութիւն Սաղըրեան, Աւիկ Իսահակեան եւ ուրիշներ: Խօսք առնելով առաջնորդ Վահէ Արք. Յովսէփեան, դրուատելէ ետք յոբելեարին վաստակը, անոր յանձնած է Ամենայն Հայոց Հայրապետին կողմէ չնորհուած «Ս. Սահակ - Ս. Մեսրոպ» շքանշանը: Շնորհակալութեան խօսքով հանդէս եկած է յոբելեարը, որմէ ետք գործադրուած է գեղարուեստական յայտագիր մը:

*
**

ՀԱՅ ՍԵՒ ԴՕՏԻՆԵՐՈՒ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ
25-ԱՄԵԱԿԸ

Մոնթեբելլոյի «Բաղրամեան» սրահին մէջ, Յունուար 19-ին, տօնուած է Հայ սեւ գօտիներու միջազգային ակադեմիայի հիմնադրութեան 25-ամեակը: Մէկուկէս տարի առաջ ակադեմիան մասնաճիւղ մը հաստատած է Լոս - Անճելըսի մէջ, Հայ Նոր Սերունդին չամբելով մարտարուեստը: Ակադեմիայի հիմնադիրը՝ մեծ վարպետ Կարօ Քէպապճեան, «Քունկ Ֆու»ն հայացնելով, զայն զարգացուցած է հայ երիտասարդին ինքնապաշտպանութեան միջոցը: Գնահատանքի խօսքերով հանդէս եկած են առաջնորդ Մուշեղ Եպիսկոպոս Մարտիրոսեան - որ կարդացած է նաեւ Արամ Ա. Կաթողիկոսին օրհնութեան կոնդակը-, Մխիթարեան վարժարանի փոխ - տնօրէն Հ. Ներսէս Սաքայեան - որ ներկայացուցած է Ծովհաննէս Պօղոս Բ. Պապին օրհնութեան դիրքը-, Հայաստանի եւ Լիբանանի հիւպատոսները եւ ուրիշներ: Բանախօսած է Հ. Մեսրոպ Թօփալեան, որ վեր առնելէ ետք ակադեմիային հայակերտման, ազգակերտման առաքելութիւնը, փոխանցած է Կաթողիկէ Հայոց Կաթողիկոս Պատրիարք Ներսէս Պետրոս Թարմունիի օրհնութեան դիրքը: Ակադեմիայի աշակերտներ եւ մարզիչներ հանդէս եկած են մարտարուեստի ցուցադրութեամբ:

*
**

«ԵՐԹ ՈՒ ԴԱՐՁԻ ՏՈՄՍ
ԴՐԱԽՏԻ ՀԱՄԱՐ»Ի
ՆԵՐԿԱՑԱՑՈՒՄԸ

Կլէնտէյլի «Պէյանա տը սթար» սրահին մէջ, Յունուար 21 եւ 28-ին, ինչպէս նաեւ Փետրուար 9-ին, տեղի ունեցած են Խորէն Արամունիի «Երթ ու դարձի տոմս դրախտի համար» թատերախաղին ներկայացումները: Խաղարկութեան մասնակցած են Երեւանի Հենրիկ Մալեան թատրոնի դերասան - դերասանուհիները: Թատերախաղը կը ներկայացնէ արտագաղթը դէպի Ամերիկա եւ հայրենաթափութեան տխուր երեւոյթը: Հայրենիքէն եկած հայ գաղթականներ, որոնք հանդիպելով գանազան դժուարութիւններու, կը մտածեն դիւրին թուացող ճամբով հարստանալ: Բեմադրիչն է Մովսէս Ստեփանեան: Գլխաւոր դերերով հանդէս եկած են Լիզա Աղիպեան, Կարինէ Ոսկանեան, Լեւոն Մելոյեան, Լեւոն Ղազարեան, Աշոտ Եղիազարեան եւ Սօսէ Քէշիշեան:

ԼՐԱՏՈՒ

## ՀԱՅԱՍՏԱՆ

### ՄԱՀ ԱԿԱԴԵՄԱԿԱՆ ՀՐԱՆՏ ԹԱՄՐԱԶԵԱՆԻ

Փետրուար 9-ին, Երեւանի մէջ 75 տարեկանին մահացած է գրականագէտ, ակադեմական Հ. Թամրազեան: Ծնած էր 1926-ին, Իջեւանի Աչաջուր գիւղը: 1948-ին աւարտելէ ետք Երեւանի համալսարանի բանասիրական բաժնի Հայոց լեզուի եւ գրականութեան ճիւղը, թէ՛ չարունակած է ուսումը, թէ՛ աշխատած «Աւանգարդ» թերթին եւ «Հայպետհրատ»ին մէջ: Աւարտաճառը պաշտպանելէ ետք նոյն համալսարանին մէջ դասախօսի պաշտօն վարած է. 1968-ին դեկավար նչանակուած է գրականութեան ամպիոնին: Հեղինակ է գրականագիտական բազմաթիւ աշխատութիւններու ու դասագիրքերու: Աշխատութիւնները լոյս տեսած են Երեւանի եւ Մոսկուայի մէջ:

Ծուղարկաւորութիւնը կատարուած է Երեւան, Փետրուար 12-ին:

Ի ՅՈՒՇ ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ 44-ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ

# ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

### ՄԻՋԱՎԱՅՐ...

Ներս կը մտնէր երերալով, ֆշալով, Ամիրանները պաղտնիք չունէին իրեն համար: Ո՛րը կ'ուզէիր, ճանի՞կ ամիրան, Տլուպճո՞նը, Պալեա՞նը, Գազազ Արթի՞նը, Տաեա՞նը, ձէզպայիրլեա՞նը: Տեղն ու տեղօք, աչքով տեսածի պէս կը նկարագրէր ամէն մէկուն հագուստ - կապուստը, նիստ ու կացը, սիրած կերակուրները եւ մանաւանդ փիլաւին տեսակները, ունեցած եալընները, գանձերը, ծխած չիպուխները, պահած սպասաւորները, ըրած բարիքները (չարիքին մասին վերապահ էր): Մէկ խօսքով՝ «ամմե՛նական պանը», ինչպէս պիտի ըսէր մամիկս: Ուզած կենսապրութիւնդ ալ պատրաստ էր դպրոցներուն մէջ, ինչպէս եւ Երուսաղէմի տաճարին «Լուսաւորեա»ի արարողութիւնը, զոր ամէն տարի Ծնունդին կը բերէր, մէկ ճոխացնելով եւ թարմացնելով: (Վերջին տարիները իրեն լուրջ մրցակից մը գտած էր Մարկոս Նաթանեան, իր կարգին երուսաղէմ գացած ըլլալով):

Կը պատմէին թէ Աբրահամ Այվազեան անգամ մը ձերբակալուած էր Պասը Ալիի պաղտատային վրայ, իր այլանդակ փորին համար որ բլրաձեւ կ'իջնէր սրունքներուն վար: Կասկածեր էին թէ գէնք եւ ռումբ կը փոխադրէ, բայց չուտով համոզուեցան թէ իսկապէս աղիքները թափած են:

Հապա Տէր Մինասեան Վահան վարդապե՞տը, հեղինակը Անգիր - անգին - Դպրութեանց, որ չատոնց երեսէ ձգուած, ինքզինքը արբեցութեան տուած էր:

Ո՛ւր որ հանդիպէր օղի կը հոտէր: Աչքերը բժոռ, վրան - դլուխը թափթփած: Ցանկարծ թեւէդ բռնած կը հարցնէր.

– Հայոց պատմութիւն կարդացե՞ր ես. ո՞վ էր Բոդիչոյ, ըսէ տեսնեմ: Հապա Գաւա՞կը...

Երբեմն յուրա չուք մը կը ձգէր «Մասիս»ի արտօնատէրը, կարապետ Իւթիւճեան, միշտ լեզուին վրայ պատրաստ իր արհամարհանքը նորերու հանդէպ, – «վառեակնե՛ր»...

Գրեթէ ամէն օր կը տեսնէինք Տիրան Քէլէկեանը, որ քանի մը անգամ արտասահման փախած, յետոյ վերադարձած էր նորհիւ Մահմուտ Ճէլալէտտինի փաշայի: Ամբաղրապետն էր «Սապահ»ի, պողոտային դիմացի ափը, քաղաքական տեսութիւններ կը գրէր հայատառ թրքաբարբառ «Ճէրիւտէի Շարքիյէ»ի մէջ, եւ չաթմը քանի մը խմբագրական ալ՝ «Սուրհանդակ»ի, Սիրայր ատորագրութեամբ:

Կը հետաքրքրուէր մեզմով, եւ գրական խրատներ կուտար: Անխոնջ աշխատող, ոչ միայն կը սիրէր գրականութիւնը, այլ եւ գրականութիւն կ'ընէր: Բայց մենք այն աստէն չատ բան չէինք գիտեր իր կարողութեան եւ գործունէութեան մասին:

Քաղաքագէտ եւ թերթօնագիր աշխատակից մը եւս ունէր «Սուրհանդակ» – Լիոնէլ (Լեմոնճեան Քերովբէ): Անգլիական բարքերով թրծուած, թաւիշի պէս մարդ մը որ քաղաքական տեսութիւններ կը գրէր, իւրաքանչիւրը 15 – 20 յօդուածէ բաղկացեալ - «Սուտանէն առաջ, Սուտանէն վերջը», եւ այլն, եւ թերթօններ՝ հետեւողութեամբ անգլերէն վէպերու:

Ի՞նչպէս կարելի էր մոռնալ հռչակաւոր Պետրոս Զէքին (Կարապետեան), որ ամէն տեղ կը մտնէր կ'ելլէր թացիկ ժպիտը երեսին, անվերջ բազմապատկելով «թէմէննահ»ները.

– Օհ, մաշալլա՛հ, մաշալլա՛հ, էէյֆը պլիենիզ... Տիգրան էֆէնտի, աս «չօճուխ»ն ալ իմ աշակերտս է:

– Ես ե՞րբ աշակերտ եղած եմ ձեզի:

– Ձանըմ ձեր տունը մեր ղպրոցին դիմացէ չէ՞, երկու վայրկեան հեռու, ես ալ ամէն օր ձեր տան առջեւէն չե՞մ անցնիր, հայրիկդ ալ իմ պատուական բարեկամս չէ՞. ալ ի՞նչ կը մնայ աշակերտս ըլլալու համար...

Պետրոս էֆէնտին, բազմապիսի հեղինակ թուրքերէն դասագիրքերու, տարիներ վերջը թացած էր նաեւ երկու վարժարաններ, մէկը մանչերու, միւսը աղջիկներու համար: Աշակերտ որսալու մեթոտներ ունէր որոնք առաջի կարգ անցած էին:

Կ'երթար կը կենար Ղալաթիոյ քարափին վրայ, սպասելով Նիկոմիդիայէն, Եալովայէն (Պուրսա) եկած նաւերուն: Երբ ճամբորդները վար իջնէին, հին ծանօթի մը պէս կը մօտենար մասնաւորապէս անոնց որ իրենց տղաքներն ալ միասին բերած էին կամ ընտանիքի պատուական հայր կ'երեւային.

– Օ՛, բարի եկաք, հազար բարի, Օհաննէս աղա...

– Իմ անունս Յակոբ է, ներոզութիւն, էֆէնտի:

– Հա՛, սխալեցայ Յակոբ աղա, ի՞նչպէս էք, աղէկ էք, մաշալլա՛հ, աս ի՛նչ աղուոր տղաքներ ունիս, թօսո՛ւն, թօսո՛ւն, խերը տեսնես... Հարկաւ դպրոց ղրկելու համար բերած ես:

– Դպրոց ղրկելու կարողութիւն չունինք, էֆէնտի, մեր վաստա՞կն ի՛նչ է որ...

– Հոպ չէ, հոպ չէ, ես քեզմէ դրամ չեմ ուզեր. դուն առ բեր երկու տղաքդ ալ, թող կարդան, մարդ ըլլան. երբոր բերքը հասնի, զէթիլ կուտաս, ձէթ կուտաս, պուլղուր կուտաս: Վերջապէս կը յարմարինք, դուն էֆէնտի նայէ, Յակոբ աղա...

(Շար. 16)

## ՄՐՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՄԱՑՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

*ՏԻԿՆԱՆՑ ՅԱՆՁՆԱԺՈՒՄԲԸ*

*Սիրով կը հրաւիրէ ձեզ ներկայ գտնուելու*

# ՀԱՑ ԿՆՈՋ

## ՆՈՒԻՐԱՒԱԾ

*մեծարանքի ճաշ – հանդիսութեան*

Կիրակի, Փետրուար 25, ժամը 12·30–ին

*Սահակ – Մեսրոպ Մշակոյթի Կեդրոնի Ս. Ծծբունի Ջրաշէնեան սրահին մէջ*

339, av. du Prado, 13008 Marseille

*Գեղարուեստական հաճելի բաժին, ընկերակցութեամբ՝ Կարէն եւ Խորէն Աչուպալեան եղբայրներու:*

*Մասնակցութիւն 120 Ֆր.:*

*Հաճեցէք ձեր տեղերը ապահովել Փետր. 20–էն առաջ:*

*Հեռաձայն. –*

04 42 22 08 52

*կամ՝*

04 91 77 84 70

## ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

*Հանգուցեալ հայրենակիից եւ Մխուէեանս առեներպլիր՝ Յակոբիկ Սահակեանի մահուան առթիւ, Մարսէյլի Տարօն Տուբուբեանի Հայրենակցական Միութեան Վարչութիւնը իր խորին ցաւակցութիւնները կը յայտնէ իր այրիին՝ Տիկին Սահակեանին, զաւակներուն եւ ընտանեկան պարագաներուն եւ այս տխուր առիթով 250 Ֆր. կը նուիրէ «Ցառաջ»ին:*

UGAB — PARIS

CONFERENCE

le Vendredi 2 mars à 20 heures 30

**Garbis APRIKIAN**

**Auteur · Compositeur**
**Directeur artistique**
**de la Chorale SIPAN-KOMITAS**

présente

**SIX CHANTS ARMENIENS**
**Transcrits pour piano**
Fascicule 1

Présentation et explications par l'auteur

Introduction par ARA KRIKORIAN, l'éditeur

Illustration musicale par MARIJA AUPY MARKIC du Conservatoire Franz Liszt de Budapest

**Centre Culturel Alex Manoogian**
118, rue de Courcelles, 75017 PARIS
Métro : Courcelles

Tél. : 01. 45. 20. 03. 18

## ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

*75–ԱՄԵԱԿ ՄԵԼԳՈՆԵԱՆ ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԵԱՆ*

*Պաշտօնական հանդիսութիւնները տեղի կ'ունենան 2001, Ապրիլ 5 – 8:*

*Մանրամասնութիւնները՝ յետագային:*

COLLOQUE

SUR

## «Les Chrétiens d'Orient à l'époque des croisades»

à Montpellier / Aigues-Mortes

Le Centre de Recherche (E.A.) «Juifs, Arméniens et Chrétiens d'Orient» et le SIVOM d'Aigues-Mortes organisnt un colloque international sur le thème «Le rôle des chrétiens d'Orient à l'époque des Croisades», sous la présidence de M. le Doyen Jean RICHARD, Membre de l'Institut, et sous la responsabilité scientifique de M. Gérard DEDEYAN, Professeur à l'Université Paul Valéry, **le mardi 20 février, 14h30 - 16h30,** Salle Jourda, Université Paul Valéry, route de Mende, 34199 Montpellier Cédex 5, **le mercredi 21** et **jeudi 22 février de 10h à 12h30** et **de 14h30 à 17h (16h30 le 22)** à l'église des Sablons, à Aigues-Mortes, Grand-rue Jean Jaurès, 30220 Aigues-Mortes.

Participants :
Z. ALEXIDZE (Tbilissi), M. BALARD (Paris I), M. BALIVET (Aix-Marseille I), Th. BIANQUIS (Lyon II), A. BOZOYAN (Erevan), M.-A. CHEVALIER (Montpellier III), Cl. CHEYNET (Paris IV), G. DEDEYAN (Montpellier III), G. GRIVAUD (EfA), S. KARPOV (Moscou), D. KOUYMJIAN (Fresno, CA), K. RIZK (Kaslik/Liban), R. LE COZ (Toulouse), T. MANSOURI (Tunis), Cl. MUTAFIAN (Paris XIII), C. OTTEN-FROUX (Strasbourg).

Pour tous renseignements :
Corinne JACINTO : **04.66.73.91.23**
Gérard DEDEYAN : **04.67.14.25.86** / **04.67.14.26.80**

## –ՎԱՐԴԱՆԱՆՔ–

### Ա. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ 22
1550–ԱՄԵԱԿ
*ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ՁԱԿԱՏԱՄԱՐՏԻՆ*

Տօն Սրբոց Վարդանանց Զօրավարացն Մերոց՝ 1036 վկայիցն, որք կատարեցան ի մեծի պատերազմին (451 թուին) «վասն հաւատոյ եւ հայրենեացց»:

*– Այսօր անուանակոչութեան տօնն է՝*
Նորին Սուրբ Օծութիւն Տէր Տէր
ԳԱՐԵԳԻՆ Բ.
Ծայրագոյն Պատրիարքին և Կաթողիկոսին
Ամենայն Հայոց

*Ժամը 10–ին պատարագ կը մատուցուի: Ի ժամու պատարագին, ազօթիւք եւ բարեմաղթութեամբք «Հայրապետական Մաղթանք» կը կատարուի վեհափառ Հայրապետի արեւշատութեան համար:*
*ՕԱՆՕԹ. –*

*Պետական անօրինութեամբ, բոլոր Հայերը (դպրոցական, աշակերտ, պաշտօնեայ եւ ուրիշներ), այսօր կրնան բացակայիլ իրենց զբաղումներէն՝ իրենց կրօնական պարտաւորութիւններուն համար:*

### Ս· ՅԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ 22

Տօն է Վարդանանց Զօրավարացն Մերոց հազար երեսուն եւ վեց վկայիցն որք կատարեցան ի մեծի պատերազմին:

*Այս առթիւ Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ առաւօտեան ժամը 10–ին պատարագ կը մատուցուի:*
*Պատարագը կը մատուցանէ՝*
*ԻՍԱՀԱԿ Ա. ԿՀՆԾ. ՀԻՒՄԵԱՆ*

### Ս. ԹԱԴԷՈՍ-ԲԱՐԹՈՒՂԻՄԷՈՍ ՄԱՐՍԷՅԼ

*(Ս. Անթուան)*

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ 22

Տօն Ղեւոնդեանց Քահանայից եւ Սրբոց վարդանանց Զօրավարաց:
*Պատարագ՝ ժամը 10–ին:*
*Պատարագիչ եւ քարոզիչ՝*
*ՄԱԿԱՐ Ա. ԿՀՆԾ· ՆԱՃԱՐԵԱՆ*

**L'ECOLE ARMENIENNE**
**SIAMANTO**
**DE BAGNEUX**

propose un

# Diner Dansant

en solidarité avec l'école française n° 3 et l'école n° 11 de Vanadzor

**Samedi 3 mars de 20 heures à l'aube**

En présence de
Madame **JANINE JAMBU,**
**Maire de Bagneux,**
**Députée des Hauts-de-Seine**
Avec la participation de
MARTEN YORGANTZ
et son Orchestre
Salle des Fêtes «Léo-Ferré»
rue Charles-Michels — BAGNEUX

**Avec le bus :** 188 de Pte d'Orléans, arrêt "Meuniers". **En voiture :** RN 20 à la Pte d'Orléans (suivre le panneau "marché de Bagneux"). Parking assuré.

**Réservez vos places aux numéros suivants:** 01 46 65 51 04 / 01 45 46 10 11
01 46 65 81 53

Réservations/jeunes auprès de Sossy : 06 10 15 13 72

## ԳԵՐԵԶՄԱՆՕՐՀՆԷՔ

*Փէր Լաչէզի, Փանթէոնի, Շաւիլի, Իսի-լէ – Մուլինոյի, Նէօյիի, Ալֆորվիլի, Անիէռի, Առնուվիլ – լէ – Կոնէսի, Սեւրանի եւ Պանեէօլի վերեզմանատուներուն մէջ հանգչող Փարիզեանի Շրջանին մէջ ծառայած հանգուցեալ հոգեւորականներուն:*

*Ներկայիս կը յայտնենք մեր ժողովուրդին, թէ Շաբաթ օր, Փետրուար 17-ին, Փարիզեան Շրջանի տարբեր քաղաքներուն մէջ հանգչող հանգուցեալ հոգեւորականներուն զամբանները պիտի օրհնուին ըստ հետեւեալ ժամանակացոյցին՝*

ՓԷՐ ԼԱՇԷԶ՝ *ժամը 12–ին*
*Վեռամչապուհ Արք· Քիւլաբեան ի Տանէ Արջուկենց, Արտաւազդ Արք· Սիւրմէեան, Սեբուխ Արք· Մանուկեան:*

ՓԱՆԹԷՈՆ ՓԱՐԻԶԻԷՆ՝ *ժամը 15–ին,*
*Բառնաբաս Քհնյ· Խնտամեան, Գրիգոր Քհնյ· Ճէպկճեան, Ներսէս Քհնյ· Գանճեան, Աբիսողոմ Քհնյ· Թորոսեան, Մկրտիչ Քհնյ· Արսլանեան, Գէորգ Քհնյ· Նիզամեան, Յարութիւն Քհնյ· Ճորթուեան:*

ՇԱԻԻԼ՝ *ժամը 11–ին,*
*Ղեւոնդ Քհնյ· Սոմունճեան, Բարթող Քհնյ· Թաղմճեան:*

ԻՍԻ - ԼԷ - ՄՈՒԼԻՆՕ՝ *ժամը 14–ին,*
*Եսայի Քհնյ· Ալթունեան:*

ՆԷՕՅԻ՝ *ժամը 15·30–ին,*
*Մեսրոպ Քհնյ· Մեսրոպեան:*

ԱԼՖՈՐՎԻԼ՝ *ժամը 10·30–ին,*
*Գէորգ Քհնյ· Դաւիթեան, Պարգեւ Քհնյ· Մէրճանեան:*

ԱՆԻԷՌ՝ *ժամը 11–ին,*
*Թովմաս Քհնյ· Մինասեան:*

ԱՌՆՈՒՎԻԼ-ԼԷ-ԿՈՆԷՍ՝ *ժամը 10·30–ին,*
*Յուսիկ Քհնյ· Ադամեան:*

ՍԵՒՐԱՆ՝ *ժամը 11·30–ին,*
*Վահան Քհնյ· Յոյեան:*

ՊԱՆԵԷՕ ՓԱՐԻԶԻԷՆ՝ *ժամը 14–ին,*
*Ազդէ Քհնյ· Փայլակեան:*

*Կը հրաւիրուին հանգուցեալ Հոգեւոր. կանաներու ընտանեկան հարազատներն ու մեր ժողովուրդը ներկայ ըլլալ գերեզմաններու այս օրհնութեան:*

*ԴԻՒԱՆ*
*Ս· ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ – ՄԿՐՏԻՉ ՄԱՑՐ ՏԱՃԱՐ*

## ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

*Փարիզի եւ Շրջակայից Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ Կրօնական Ընկերակցութեան Վարչութիւնը Եկեղեցւոյ պայծառութեան համար շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուէրները–*

*Կարօ Իւլիւպէյեան / Հէյլէն Կանցլըօ պսակադրութեան առթիւ՝ Օր. Աստղիկ Տէր – Պարսամեան 500 Ֆր., Ալիս Սիսեեանի մահուան քառասունքին առթիւ՝ Պր. Կարապետ Կարապետ 300 Ֆր., Փախթաճի ընտանիքի ննջեցեալներու յիշատակին 500 Ֆր., Պր. Արթար Բէքմէկեան 200 Ֆրանք, Տէր եւ Տիկին Ժագ Գուսինեան, Տիկին Մաուլէն Մխքայէլեան, Պր. Յակոբ Մխքայէլեան 500–ական Ֆր., Տէր եւ Տիկին Եղիսեան 400 Ֆր., Պր. Եդուարդ Մուրատեան, Տիկին Անտրէ Մատիկեան 1000–ական Ֆրանք:*

**Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»**
**83, rue d'Hauteville, 75010 Paris**
**Siret : 571 027 317 000 15**
**Commission Paritaire : N° 55935**

(Շար· Ա· էջէն)

*պանին՝ Սամուէլ Ջաղինեանի բողոքը: Այդ բողոքը առընչուած էր ենթակային բանտարկութիւնը մինչեւ Մարտ 9 երկարելու դատարանի որոշումին:*

*յոտակ էր թէ այս արարքը ինքնապե՞ս դործողութիւն մըն էր թէ կազմակերպութեան մը գործը:*

*ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ՍՈՒՉԱՆԱԻԸ, որ ընկերակից հափտնական զպրոց-ճկնորսանաւ մը, 9 երիտասարդ մեռեալ (4–ը՝ ուսանող) պատճառելով, կ'առաջնորդուէր ոչ պինուորական նաւապետերու կողմէ: Ուաչինկթընի Պաշտպանութեան նախարարը հաստատած է այս զարմանալի պարագան, բայց չէ ուզած անուններ տալ: Պուշ եւս ներողութիւն խնդրած էր ճափոնի վարչապետէն, յանուն իր ժողովուրդին: Գալով ճափոնի վարչապետին, բաւական վրդովում առեղծած էր իր կափը: Արդարեւ, Եոչիրօ Մօրի, լուրին տեղեկանալէն ետք, չարունակած ու վերջացուցած է կոլֆի իր խաղը:*

*ՍԱԼՎԱՏՈՐի երկրորդ երկրաշարժի զոհերու առժամեայ հաշուեկշիռն է՝ 274 մեռեալ եւ հարիւրաւոր վիրաւորներ:*

*ՍԻՏԻ ՊԻՎ ԱՊՊԻՍԻ (Ալժերիա) մօտ 12 խալամապաշտ եւ երկու պինուորական սպաններուած են բախումի մը ընթացքին:*

## ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

### ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

*ՄԵՐՋԱՒՈՐ – ԱՐԵՒԵԼՔԻ մէջ կացութիւնը չատ լարուած է Թել-Ավիվի հարաւը գործուած պաղեստինեան ոճրափորձէն ետք, որու հետեւանքով 8 մեռեալ եւ 20 վիրաւոր կար: Իսրայէլ, անմիջապէս ամբողջական չրջափակումի ենթարկեց Այսրյորդանանը եւ Գազայի գօտին: Շարոնի նման անձի մը ներկայութիւնն ալ որպէս վարչապետ, չափաւորութեան մեծ յոյսեր չի ներշնչեր: Շիլաք հեռաձայնած է Շարոնի եւ Արաֆաթի որ իրենք զիրենք զսպեն: Շատ*

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻ ՄԸ ՀԵՐՈՍԱԿԱՆ ՊԱՑՔԱՐԸ
Ի ԽՆԴԻՐ ԻՐ ԱԶԳԱՅԻՆ ԻՆՔՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԽՂՃԻ ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ

# ՎԱՐԴԱՆԱՆՔ

Թատերգութիւն երկու արարով – հայերէն
փրանսերէնի թարգմանուած Իսի–լէ–Մուլինոյի մէջ

*Հեղինակ՝ Հովիւ ՄԱՐԿՈՍ ՎԷՔԻԼԵԱՆ*
*Պատչաճեցում եւ բեմադրութիւն՝ ՍԱՐԳԻՍ ՔԷՕՇԿԷՐԵԱՆ–ի*

ՈՒՐԲԱԹ, Փետրուար 23 ժամը 20·30–ին
*Ալֆորվիլի Վոլթէր սրահը*

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, Մարտ 8, ժամը 20·30–ին
*Իսի–լէ–Մուլինոյի «Օաիթորիում»ին մէջ*

Ծախսերու մասնակցութիւն՝ 50 Ֆր.

*Տեղեկութեանց եւ տեղերը վերապահելու համար հեռաձայնել՝*
— ԱԼՖՈՐՎԻԼ՝ 01· 48· 93· 99· 88
— ԻՍԻ–ԼԷ–ՄՈՒԼԻՆՕ՝ 01· 47· 36· 02· 50

ՇԱԲԱԹ – ԿԻՐԱԿԻ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ 17-18
SAMEDI - DIMANCHE
17-18 FEVRIER
2001
LE NUMERO : 6,00 F

# ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

# HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 1·400 Ֆ· — Վեցամսեայ : 725 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1·650 Ֆ· (Ամէնօրեայ առաքում)
1·500 Ֆ· (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ·
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·105 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 76e ANNEE — N° 20.105

## ՀԱՑ-ԹՐՔԱԿԱՆ ՄԵՐՁԵՑՈՒՄ

«IHT»

### ARMENIANS AND TURKS TEST CLIMATE FOR A THAW

«Ինքերնեշընըլ Հերըլտ Թրիպիւն»ի փետրուար 16-ի թիւին մէջ, Տըկլաս Ֆըրանց Պոլսէն թղթակցութիւն մը ղրկած է, ուր կ'անդրադառնայ որոշ չփումներու, որոնք սկսած են հայ եւ թուրք կառավարութեանց միջեւ վերջին չաբաթներու ընթացքին, քննելու համար գործակցութեան մը և սահմանները բանալու ծրագրերը: Յօդուածագիրը կը յիշէ որ երկու երկիրները դիւանագիտական յարաբերութիւններ չունին, բայց Արտաքին նախարարութեանց միջին մակարդակի պաշտօնատարներ փոխադարձ այցելութիւններ տուած են Երեւան եւ Անգարա: Թիւններ տուած են Երեւան եւ Անգարա: Յառաջդիմութեան քայլերը փոքր են եւ տեղի կ'ունենան չրջանի մը, երբ Թուրքիոյ մէջ անճկութիւն կը տիրէ Սփիւռքի Հայերու գործունէութեան պատճառաւ, որոնք կ'ուզեն համոզել աչխարհի կառավարութիւնները որպէսզի ճանչնան Օսմանեան կայսրութեան առեն Հայերու ջարդը որպէս ցեղասպանութիւն: Բայց, կառավարական անձնական չփումները աւելի դրական եղած են քան անցեալի հրապարակային խիստ արտայայտութիւնները: Մօտակցութիւնները յանգած են եղբակացութեան որ Թուրքիոյ անպայման կազմակերպութիւններ ծաւալեն չփումները Հայերու եւ Ամերիկահայերու հետ: Թուրքեւհայկական առեւտրական խումբ մը ճիգ կը թափէ գարկ տալու համար առեւտուրին երկու երկիրներուն միջև: Յունիսին 600 հոգինոց հայ ուխտաւորներու խումբ մը կը ծրագրէ այցելել Թուրքիոյ հայկական վայրերը: Հայ պաշտօնատարներն ալ ուշադիր են ժողովի մը որ տեղի կ'ունենայ Շաբաթ օր Պոլսոյ մէջ, չէզոքանի կայսրութեան մասին: Թուրքիոյ Արտաքին նախարարութիւնը չուզեր արտայայտուիլ Հայաստանի հետ խօսակցութեանց մասին, բայց, նախարարութեան պաշտօնատար մը կ'ըսէ թէ Անգարա կ'ուզէ բնականոնացնել յարաբերութիւնները եթէ որոշ պայմաններ ստեղծուին: Ու կ'աւելցնէ. – «Նպատակ մըն է մեզի համար եւ լաւ կ'ըլլայ ոչ միայն Թուրքերուն եւ Հայերուն համար այլեւ չրջանին»: Հայաստանի Արտաքին նախարարութեան բանբեր մը՝ Զհունիկ Ազաճանեան հեռաձայնային հարցազրոյցի մը ընթացքին ըսած է որ չի կրնար հաստատել վերջին հանդիպումները, բայց, կ'ըսէ, վերջին ամիսներուն բազմաթիւ չփումներ եղան երկու երկիրներու պաշտօնական անձերու միջեւ:

Ոչ ոք կրնայ անհիմնական չօչափելի բարելաւում մը նախատեսել: Երկու երկիրները բաժնող հարցերը բարդ եւ դժուարին են:

Վերջին պարբերութիւններու մէջ, յօդուածագիրը կը յիշէ Հայոց ցեղասպանութեան Հայերու եւ Թուրքերու տեսակէտներն ու զոհերու թիւերը ու կը վերջացնէ ցեղասպանութեան ճանաչման յիշատակութեամբ Ֆրանսայի կողմէ:

## ՄԱՄՈՒԼ

«LE FIGARO» (16 février)

ԹՈՒՐՔԻԱ

### ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԸ ՖՐԱՆՍԱՆ ԴԱՏԱՊԱՐՏՈՂ ՕՐԻՆԱԳԻԾ ՄԸ ԿԸ ՊԱՏՐԱՍՏԷ

ՀԱԿԱՁԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ ԱՅՆԹԱՊԻ ՄԷՋ

«Ֆիկարօ»ի (Փետրուար 16) թղթակից Գլօա Լորիէօ Այնթապէն թղթակցութիւն մը ղրկած է, ուր կ'անդրադառնայ որոշ չփումներու, որոնք սկսած են հայ եւ թուրք կառավարութեանց միջեւ վերջին չաբաթներու ընթացքին, քննելու համար գործակցութեան մը և սահմանները բանալու ծրագրերը: Յօդուածագիրը կը յիշէ որ երկու երկիրները դիւանագիտական յարաբերութիւններ չունին, բայց Արտաքին նախարարութեանց միջին մակարդակի պաշտօնատարներ փոխադարձ այցելութիւններ տուած են Երեւան եւ Անգարա: Յառաջդիմութեան քայլերը փոքր են եւ տեղի կ'ունենան չրջանի մը, երբ Թուրքիոյ մէջ անճկութիւն կը տիրէ Սփիւռքի Հայերու գործունէութեան պատճառաւ, որոնք կ'ուզեն համոզել աչխարհի կառավարութիւնները որպէսզի ճանչնան Օսմանեան կայսրութեան առեն Հայերու ջարդը որպէս ցեղասպանութիւն: Բայց, կառավարական անձնական չփումները աւելի դրական եղած են քան անցեալի հրապարակային խիստ արտայայտութիւնները: Մօտակցութիւնները յանգած են եղբակացութեան որ Թուրքիոյ անպայման կազմակերպութիւններ ծաւալեն չփումները Հայերու եւ Ամերիկահայերու հետ: Թուրքեւհայկական առեւտրական խումբ մը ճիգ կը թափէ գարկ տալու համար առեւտուրին երկու երկիրներուն միջև: Յունիսին 600 հոգինոց հայ ուխտաւորներու խումբ մը կը ծրագրէ այցելել Թուրքիոյ հայկական վայրերը: Հայ պաշտօնատարներն ալ ուշադիր են ժողովի մը որ տեղի կ'ունենայ Շաբաթ օր Պոլսոյ մէջ, չէզոքանի կայսրութեան մասին: Թուրքիոյ Արտաքին նախարարութիւնը չուզեր արտայայտուիլ Հայաստանի հետ խօսակցութեանց մասին, բայց, նախարարութեան պաշտօնատար մը կ'ըսէ թէ Անգարա կ'ուզէ բնականոնացնել յարաբերութիւնները եթէ որոշ պայմաններ ստեղծուին: Ու կ'աւելցնէ. – «Նպատակ մըն է մեզի համար եւ լաւ կ'ըլլայ ոչ միայն Թուրքերուն եւ Հայերուն համար այլեւ չրջանին»: Հայաստանի Արտաքին նախարարութեան բանբեր մը՝ Զհունիկ Ազաճանեան հեռաձայնային հարցազրոյցի մը ընթացքին ըսած է որ չի կրնար հաստատել վերջին հանդիպումները, բայց, կ'ըսէ, վերջին ամիսներուն բազմաթիւ չփումներ եղան երկու երկիրներու պաշտօնական անձերու միջեւ:

Ոչ ոք կրնայ անհիմնական չօչափելի բարելաւում մը նախատեսել: Երկու երկիրները բաժնող հարցերը բարդ եւ դժուարին են:

Վերջին պարբերութիւններու մէջ, յօդուածագիրը կը յիշէ Հայոց ցեղասպանութեան Հայերու եւ Թուրքերու տեսակէտներն ու զոհերու թիւերը ու կը վերջացնէ ցեղասպանութեան ճանաչման յիշատակութեամբ Ֆրանսայի կողմէ:

## ՀԱՑԿԱԿԱՆ ՁԱԿԱՏ

### «ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Փետրուար 15/16)

### ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 27-Ի ԴԱՏԸ ՍԿՍԱԾ Է

*Փետրուար 15–ին բացուած է 1999 Հոկտեմբեր 27–ին Ազգ· Ժողովին մէջ տեղի ունեցած ոճրագործութեան դատավարութիւնը: Նիստին չեն ներկայացած քանի մը ամբաստանեալներու պաշտպանները եւ ամբաստանեալ Մխաք Մկրտչեան որուն փաստաբանը ըսած է թէ տեղեակ չէ իր պաշտպանեալին բացակայութեան պատճառին: Դատավարութիւնը յետաձգուած է մինչեւ Փետրուար 22, որպէսզի ապահովուի Մ· Մկրտիչեանի մասնակցութիւնը: Փետր· 15–ին ցուցաբերուած մեծ բազմութիւն մը հաւաքուած է դատախազութեան մուտքին: Երկրապահներու անդամ, Երեւանի հրաժարեալ քաղաքապետ Ա· Բաղդեան պատասխանելով լրագրողներուն, ըսած է թէ դվխաւոր ամբաստանեալ Ն· Ցունանեան եւ իր մեղսակիցները իրաւունք չունին ժողովուրդին անունով խօսելու եւ թէ ժողովուրդը կը դատապարտէ այդ ոճիրը:*

⁂

### ՀԻՒԼԷԱԿԱՅԱՆԸ ՉԻ ԳՈՐԾԵՐ

*Փետր· 14–ի իրիկունը պատահած խանդարում մը պատճառ եղած է որ Մեծամօրի կայանի անձնակազմը զադրեցնէ հիւլէական չարժակի գործունէութիւնը: Հաղորդուած է թէ պատահածը չողարձակումի կամ այլ որեւէ վտանգ չի ներկայացներ ու կայանը կը վերսկսի բանիլ նորոգութենէն անմիջապէս վերջ:*

⁂

### ԿՐ ՀՐԱԺԱՐԻՆ ՆԱԵԻ ՋՈՒՐԻՆ

«Վահան Ճարութիւնեանի եւ միւսներ»ու քրէական գործի չորս ամբաստանեալներ որոշ պահանջներ ներկայացնելով հացադուլի դիմած էին· անոնցմէ երեքը՝ Արթիւր Շահբազեան, Արթիւր Խաչատրեան ու Մովսէս Ներսիսեան որոշած են հրաժարիլ նաեւ ջուրէ:

⁂

### ԱԴՐԲԵՋԱՆ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ԹՂԹԱԾՐԱՐ ԿԸ ՊԱՏՐԱՍՏԻ ՀԱՅԵՐՈՒ ԴԻՄ

Ադրբեջան սկսած է պատրաստել փաստաթուղթեր, որոնք կը վկայեն 1918 Մարտ 31–ին, 1990 Յունուար 20–ին եւ 1992 Փետր· 26–ին Ադրբեջանի մէջ Հայերու կատարած չարդերուն մասին: Ազգ· հարցերու պետական քարտուղար Հիւսեյնթ Օրուջեւ այս մասին ըսած է՝ «Աշխարհի պիտի իմանայ Ադրբեջանի դէմ Հայերու եւ գիրենք պաշտպանող որոշ պետութիւններու յանցագործութիւններուն մասին»:

*Թիւն մը ղրկած է, որու առաջին տողերը սպէս կը սկսին· – «Ֆրանսայի եւ Հայաստանի անունները լսելով, Անատոլուի հարաւ – արեւելեան Այնթապի բնակիչները կը դողան, այնպէս ինչպէս պիտի ըլլար ընտանեկան անճառնի հարցի մը ոգեկոչման պարագային»: Ու Գլօա Լորիէօ կը չարունակէ վերյիչելով Ֆրանսայի կողմէ ցեղասպանութեան ճանաչումը եւ*

(Շար·ը Դ· էջ)

## ՕՐԸ ՕՐԻՆ

### TELERAMA, «ՅԱՌԱՋ», ՀԱՑԵՐԷՆ (Հ)ԳԻՏՑՈՂՆԵՐ ԵՒ ՈՒՐԻՇ ԲԱՆԵՐ

Երկու շաբաթ է շատ հետաքրքրական երեւոյթ մը ստեղծուած է «Յառաջ»ի շուրջ, Թելերամայի (Փետրուար 3 / 9) յօդուածին առթիւ, նուիրուած թերթիս, ասոր առօրեայ կեանքին, տպագրութեան սիսթեմին, մտահոգութիւններուն, եւայլն, եւայլն:

Մեր բարդոյթներուն հետեւանք է, որ երբ արտայայտուողը օտար ըլլայ, մեր (Հայերուս) արժէքը (բոթը) յանկարծ կը բարձրանայ: Այդպէս ալ եղաւ այս պարագային ու ականատես եղանք տեսակ տեսակ հակազդեցութիւններու: Պարզուած պատկերը իսկապէս տարօրինակ էր, ինչպէս երկու շաբաթ է մեր այցելութիւններուն, խմբլներ կամ նամակներ ղրկողներուն զանազանութիւնը:

Ասոնց մէջ, ամէնէն ցաւալի երեւոյթը պարզողներ էին (եւ են) «ծագումով հայ» Ֆրանսացիները: Թելերամային շրջորիւ, յանկարծ տեղեկացած են որ 76–ամեայ օրաթերթ մը կայ «Յառաջ» անունով եւ կ'ուզեն բաժանորդագրուիլ բայց···: Բայց, յուսախաբ կ'ըլլան, երբ կը լսեն որ այդ թերթը հայերէն լոյս կը տեսնէ· «Oh! je ne sais pas l'arménien» պատասխանը անմիջական է կամ «Je le parle, mais je ne lis pas l'arménien» ու կը հրաժարին բաժանորդագրուելէ:

Այլ դասակարգ մը բաղկացած է Ֆրանսացիներէ: Ասոնք հայ ծանօթ մը ունին, դրացի մը, կեսպայր մը, փեսայ մը ու խնի մը թիւ կ'ուզեն գնել անոնց ընդհարելու համար: Ավինեոնէն Ֆրանսուհի մը, յուզուած ու զարմացած մեր տկունութենէն, հարց կուտայ՝ «ինչպէ՞ս կըրնամ օգնել ձեզի», ցաւ յայտնելով որ հայ բարեկամներ ունի, բայց, ինչ հայերէն չի գիտեր եւ կուզէ գոնէ նուէր մը ընել: Ուրիշ մը, ծագումով հայ մայր մը ունի, թէեւ հայրը պրըթոն է ու կը պատմէ մօրը ու անոր գերդաստանին անցեալը Զէյթունէն սկսեալ, 19–րդ դարու վերջերը: Ֆրանսացիներուն մէջ կան նաեւ նախկին տպագրիչներ, գրաշարներ որոնք տեղեկանալով թէ թերթը տակաւին լոյս կը տեսնէ, հին, տղաշար մեքենայի դրութեամբ, կուգան այցելելու տպարանը իրենց կարօտն առնելու համար ու երախտագիտական զգացումներով կը մեկնին: Կան նաեւ «ծագումով Հայ» Ֆրանսացիներ, որոնք «Յառաջ»ը չեն կարդար, բայց կը յայտնեն իրենց հպարտութիւնը, բանի ֆրանսերէն մե՛ծ պարբերական մը արտայայտուեր է հայերէն փոքրիկ թերթի մը մասին: Եղաւ հայ տպագիչ մը որ նուէրով մը ուզեց իր բաջալերանքը յայտնել, գիտակից տպարանային դժուարութիւններուն: Եղաւ, յիսուն տարի է, մեզի հետ կապը կտրած մանկութեան ընկերուհի մը, որ դիպուածով Թելերամա մը գնած է ու յուզուած, կը յիշէ անցեալը, Շաւարշը, Տիրուհին ու կ'ուզէ կապը վերահաստատել:

Ուրախալի երեւոյթներ անշուշտ այս վերջիններն, բայց, տխուր շատ տխուր եւ մանաւանդ խիստ մտահոգիչ է Հայերէն չգիտցողներու պարագան: Ան չի կրնար բաժանորդագրուիլ, որովհետեւ չենք բաներ ժամանակին հետ, չենք յարմարիր պայմաններուն ու յետամնաց մտայնութեամբ մը կը յամառինք հայերէն թերթ հրատարակել:

Յոռետես չըլլանք, ոչ իսկ իրատես ու չկրկնենք 70–ամեայ սա չմաչած եզրահատութիւնը·– «կը նահանջէ լեզուն, կը նահանջէ լեզուն, մեղա՛յ, մեղա՛յ Արարատին»:

Բան մը կը փոխուի՞:

Ա.ՐՓԻԿ

## ՀԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԵՒ ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

*Հռոմի մէջ, այս օրերուն տեղի կ'ունենայ հայ կաթողիկէ եկեղեցւոյ կազմակերպած ուխտագնացութիւնը Հռոմ, Նախապահութեամբ Ներսէս – Պետրոս ԺԹ· կաթողիկոս պատրիարքին, 1700–ամեակին առթիւ:*

*Մամուլի Ֆրանսական Գործակալութիւնը կը հաղորդէ որ Հայ կաթողիկէ Եկեղեցին փափաք յայտնած է Փետրուար 15–ին որ միջազգային յանձնախումբ մը արտայայտուի 1915–ի ցեղասպանութեան մասին: Նոյն օրը տեղի ունեցած մամուլի ասուլիսի մը ընթացքին, լատին Ամերիկայի առաջնորդը՝ Վարդան Եպիսկոպոս Պօղոսեան յայտարարած է· – «Մենք, կաթողիկէ Հայերս, կը ներենք Թուրք մեր եղբայրներուն: Ասիկա արդէն չէ, որ արդարութեան համար, ցեղասպանութիւնը պէտք է հրապարակաւ ճանչցուի»: Ճչդած է սակայն, որ Եկեղեցին չի նայար միջազգային յանձնախումբի մը ստեղծումին դիմումը, այդ նախաձեռնութիւնը պէտք է երեւանի կառավարութիւնը առնէ: Մամուլին ասուլիսին ներկայ եղած է Ներսէս – Պետրոս ԺԹ·: Ան կը ներկայացնէր հայկական ծէսը, զոր Ծովհաննէս – Պօղոս Բ· պիտի կատարէ միասնաբար հայ եպիսկոպոսներու հետ, Կիրակի Փետրուար 18–ին Ս· Պետրոսի Մայր տաճարին մէջ, Հայաստանի քրիստոնէացման 1700–ամեակին առթիւ: Վարդան Եպիսկոպոս Պօղոսեան վստահ է որ Պապը, հոգեւոր իր ճաոին մէջ, պիտի չհակնարկէ ցեղասպանութեան, քանի որ, թէեւ այդ բառը գործածուած է Գարեգին Բ· Կաթողիկոսի հետ ըրած համատեղ յայտարարութեան մը մէջ Նոյեմբեր 10–ին:*

*Կաթողիկոս – պատրիարքը յայտարարած է որ Պապին պիտի դիմէ, որպէսզի Հոկտեմբերին, որբացնէ հայկական ցեղասպանութեան առաջին զոհերէն մէկը՝ Իզնատիոս Արք· Մարոյեան, սպաննուած 1915–ին, Մարտին:*

## ԹՐՔԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԸ ՄԵՐԺԱԾ Է Գ· ՀԱՃԱՐԵԱՆԻ ԿԱԼՈՒԱԾՔԱՑԻՆ ՊԱՀԱՆՋԸ

*Լիբանանահայ Գէորգ Հաճարեանի կողմէ իր պապերուն կալուածները պահանջելու համար բացուած դատը Անգարայի առեւտրական մերժած է: Գ· Հաճարեան փաստաթուղթեր ներկայացուցած է առեւտրին, ցոյց տալով որ Ատանայի կրպակներու դործատունը կառուցուած է 1915–էն առաջ իր մեծ հօր Յակոբ Հաճարեանի պատկանող տարածքին վրայ: Թրքական դատարանը անհիմն համարած է այդ պնդումները եւ դիմումը մերժած: Գ· Հաճարեան այդ մերժումին վրայ կրնայ դիմել եւրոպական առեւտրներու: Թրքական հեռատեսիլը լուրը տալով չեչուած է թէ դիմումը արդէն խօսուն փաստ է Հայերու կողմէ հողային պահանջներու ներկայացման հեռանկարներու մասին:*

# ՓՐՈՖ. ՏՈՔԹՈՐ.

*Փրոֆէսէօր, Տոքթոր...*

Գրեթէ ամէնքն ալ առար կը ձգտին, ոմանք թեկնածու են, ոմանք հասած են, կարգ մը անձեր ալ, առանց հասնելու, կը գործածեն այս մոդական, զոյգ տիտղոսները:

Ժամանակին Հայաստանցիներուն վերապահուած էր: Գրեթէ ամէն արտասահման եկող, անպայման «փրոֆէսէօր» կամ «տոքթոր» էր, ճիւղի մը :եթէ ճիւղերը սպառած էին կը դիմուէր երկրագործութեան, անասնապահութեան, կոլմընտեսութեան... վերջապէս, եթէ փրոֆէսէօր կամ տոքթոր ջլլային, կը թուի թէ վիզա չէին տաննար:

Հիմա, նոր սերունդը, երիտասարդնեը կը տիրանան անոր, համալսարանական լուրջ ուսումներով: Մինչեւ սերունդը, որ յաճախ չոգեկառքը փախցուցածի տպաւորութիւն կը ձգէ, նոր արթնցած է որ իրեն ալ կը վայելէ Տոքթոր – Փրոֆէսէօր կոչումը, մանաւանդ երբ, այս կամ այն գործունէութեան ՅՈՒԵԼԵՍՆԸ պիտի յիշատակեն, իր կուսակցական ընկերները, քիչ մը վրան խնդալու, քիչ մը անձնասիրութիւնը չոյելով, ժառանգութենէն կտոր մը փրցնելու, մասամբ ալ գործունէութիւն մը երած ըլլալու գոհունակութեամբ, կեանքի վերջալոյսի միօրինակ պնթացքը դունաւորելու: Աւտր համար, հիմա կը գործեն բազմաթիւ հիմնարկներ, պաշտօնական, կիսապաշտօն եւ անպաշտօն, որ առանց մեծ գժուարութեան, եւ նիւթական փոքր ներմուծում կատարելով, կը բաշխեն փրոֆէսիօնական եւ տոքթորական տիտղոսներ, հայագիտութեան, ամառնային կամ ձմեռնային ընթացքներու, կարի, ձեւաւորումի կամ մարզական աշխարհի, իր բոլոր ճիւղաւորումներով եւ այլն ... եւ սրտի անհուն գոհունակութեամբ, յանկարծ կը կարգաս որ, մեր սիրելի Փանոսը կամ Կիլոսկոսը, դարձած «փրոֆ. – տոքթ.» իր գրական գործունէութեան 25 կամ 50-ամեակը կը տօնէ, Ա. Ա. ժողովրդական տան, Ա. Ա. հանդիսասրահին մէջ, կազմակերպութեամբ Ա. Ա. չրջանային վարչութեան, Ա. Ա. մասնաճիւղին կողմէ, ուր հրաւիրուած են անխտիր բոլոր ընկերներ – ընկերուհիներն ու համակիրները:

Վերջերս տաղնապեցուցիչ երազ մը տեսայ:

– Ինքնաշարժս հազիւ չարած էի, միջին տարիքի մարդ մը ներկայացաւ, սեւ ակնոցներով, ածիլուած գանկով, Փրոֆ. ՆՈՐԱՄԱՐԴՆ եմ ըսաւ. ընտանիքներու արդիականացման խորհրդատու...: 21-րդ դարու տիպար, 60-ի մօտ՝ որ հազիւ 40 ցոյց կու տայ, 20 տարի բանտարկութեան դատապարտուած, բայց երբեք բանտին դուռը չտեսած: Բացատրեց ինծի, թէ իրը, Նիու փրոֆէշըն մըն է, ծնած Նիու Էֆօնօմիին հետ, կեանքի նոր ընթացքի մը համար, իր բառերով նիու վէյ օվ լայֆ...:

Կը քաւէ – ըսաւ – որ օլտ հաչիւ մը ունենաս, քիչ մը օլտ ֆէշըն դրամագլուխով, իր բաժինը վճարելու: Ցափշտակուած իր ազնիւ վերաբերմունքէն, դինը ընդունեցայ որպէս խորհրդատու, եւ դասիները սորացրեցի...:

– Գործի անցնինք, ըսաւ, մեր ՆՈՐԱՄԱՐԴԸ: Կեանքդ պէտք է արդիական, չնչելի դառնայ: Ինքնաչարժդ հին է, պէտք է փոխես: – Բայց երկու տարի չէ եղած գնելս...: – Սիրելիս, նիու Էֆօնոմիին համար երկու տարին կը նշանակէ երկու դար: Կառքդ դունաւոր ապակի, արբանեակներու կապուելու սարքաւորում, բարձրաչափ-ջերմաչափ չունի: – Բայց պարոն, հիանալի կը գործէ: – Ցայտնի է որ գովազդ չես դիտեր: Ի՞նչ ըսել է հիանալի կը գործէ: Կառք մը չէ եղած հիանալի գործելու, այլ ցուցադրելու, բարեկամներով անոր մասին խօսելու. գործել–չգործելը երկրորդական հարց մըն է:

Երեք ժամ չանցած ես ունեցայ իմ նոր կառքս, հաւկթաձեւ, բարձր, 12 աթոռով...:

Ցաջորդ օր, փրոֆ. ՆՈՐԱՄԱՐԴԸ տունս եկաւ, նիու կարդ–կանոն մտցընելու: Առաջին գործ՝ փայտէ դուռդ պէտք է փոխել, միջնադարեան է, եւ փոխարինել զրահապատ մեռաղէ դուռով, ընդյատակեայ աթոմակայանի մը պահեստանոցի նման: Պապերէս մնացած պատմական կաթսային տեղ էլեկտրա–ապակեղէն ման մը եկաւ, որ վեց մաներկրորդէն ջուր կ'եռացնէ: Իմ վառաւոր փուռիս փոխարէն՝ ունեցայ մանրալիք փուռ մը, որ ամբողջական հաւ մը մէկ նայուածքով կը խորովէ:

Եզրակացուցի՞ն...: Դրամատան հաշիւս ցամքեցաւ: – Հոգ մի՛ ըներ, – ըսաւ, մեր ՆՈՐԱՄԱՐԴԸ, մեր ընկերութիւնը չատ արագ փոխատուութիւններ կը կատարէ, բաւ է ստորագրես սա թուղթին վրայ, 25 մաներկրորդէն կը ստանաս գումար մը 35% տոկոսով: Երազ էր. ստորագրեցի:

Ցաջորդ առաւօտ փրոֆ. ՆՈՐԱՄԱՐԴԸ կրկին տունս էր, պարտէզիս ծիրանենին խլեց եւ նորը տնկեց, որ տարբերածս–բանէն նոր եղած, մէկի տեղ 100 ծիրան կու տայ: Ձայնագրութեան եւ հեռատեսիլի գործիքներս ալ չհաւնեցաւ, հակառակ անոր որ, տարի մը առաջ գնած էի, եւ անմիջապէս ապսպրեց վերջին նորոյթ գործիք մը, որ իր մէջ, բացի ամէն տեսակ խաղերէն, կը պարունակէր հեռատեսիլ, ձայն–պատկերերիզ, ահազանգի սարքաւորումներ եւայլն եւայլն:

Հեռաձայնը ձեռքս առի, որ երկաթգործ մը կանչեմ, քանի մեռաղէ նոր դուռս արդէն չէր աշխատեր, քարացած կեցած էր: Մեր ՆՈՐԱՄԱՐԴԸ, ձեռքէս խլեց հեռաձայնը: – Չե՞ս ամչնար, – ըսաւ, Ադամէն մնացած հեռաձայնի գործիքով, աղիւսի մը ծանրութիւնը ունի, ո՛չ ձայնական հրահանգ ունի, ո՛չ այսրկարմիր ալիքներ, ոչ գծագրական սխեմեմ, ո՛չ, ո՛չ... – Բայց երկու ամիս չեղաւ գնելս...: – Երկու ամի՞ս... չես գիտեր որքան փոփոխութիւններ տեղի ունեցած են երկու ամսուան ընթացքին, առձեռն հեռաձայնային մարզին մէջ... դուն ո՞ւր կ'ապրիս սիրելիս:

Ես ունեցայ իմ նոր հեռաձայնի առձեռն գործիքս, կրկնեփի մը մեծութեամբ, որ ամէն հարուածիս, երկու–երեք կոճակ միասին կ'իջեցնէր...: Մի քանի տասնեակ սխալ թիւերէ վերջ, բարեբախտաբար դրացիս գայլչունը կլլեց զայն...:

Ցաջորդ առաւօտ, տուն վերադարձիս, մայրս չգտայ: Փրոֆ. ՆՈՐԱՄԱՐԴԸ լինդի բացատրեց որ սկսած էր հիննալ, հարկ էր երիտասարդացնել: Շաբաթ մը վերջ, տուն մտաւ նոր մայր մը, կարուած – կարկտուած, սիլիքոնացուած, տարօրինակ խառնուրդ մը: – Հինը կը նախընտրէի, մրթմրթացի քթիս տակէն, որ չլսէ: Լսեց եւ առաջարկեց որ ես ալ երիտասարդանամ: Առնք ծախք չէ՛ն սեպուիր, այլ ներդրում: Գիտաբուեստի այս յառաջացած դարուն, ծերութիւնը պարզապէս ծրագրային սխալ մըն է, կարելի է ծրագրել մեր կեանքը՝ նոր ձեւով:

Մեր ՆՈՐԱՄԱՐԴԸ, լինդի նոր վոխատուութիւն մը կատարեց 40% տոկոսով, եւ մասնագիտական հիւանդանոց մը վոխադրեց, բազմատեսակ խողովակներ տեղաւորեցին աչքէս–ձախէս, 3000 կերպարնկալէ մազեր տնկեցին ցանցառ պանկիս վրայ, եւ թայլանտական նոր լեզուս մը պատուաստեցին եւ դարձայ նոր մարդ մը: Մայրս չճանչցաւ զիս, բարեկամներս չընդունեցան, դրացիներս խոժոռ նայեցան...:

Մինչ քանդելու վրայ էի նոր ապրարած համակարգիչիս ծրարը, փրոֆ. ՆՈՐԱՄԱՐԴԸ չթողուց որ տունս մտնէ: Բացատրեց որ մէկ չաբթուան ընթացքին արդէն երկու սերունդ հինցած է. դանդաղ է եւ համացանց մտնելու համար 16 մաներկրորդ կը դնէ... ամօ՛թ բան: Մտիպեց որ ամերիկեան բանակի գործածած համակարգիչներէն գնեմ, որուն արագութիւնը, առնուազն, իմինիս կրկնակին է: Գնեցի:

– Եթէ ամէն ինչ նոր պիտի ըլլայ, – ըսի, – ինչո՞ւ մեր ակադեմիկոսները իրենց հօր մեծ–հայրը կը թուին, նոյնպէս եւ քաղաքական գործիչներն ու ազգինղեկավարները... – Քաղաքականութիւնը զատ՝ դիտատնտեսագիտութիւնը զատ. իրարու հետ չշփոթենք: Ի դէպ, փոխատուութեանդ թուականը ինկած է, չե՞ս ուզեր վերանորոգել...:

– Չէ՛, չէ՛, Աստուծոյ սիրոյն. հանգիստ ձգէ զիս, – ըսելս ու արթնցայ մէկ եղաւ: Աստուա՛ծ իմ այս ինչ մղձաւանջային գիշեր մը անցուցեր եմ...:

Հ.Ց.Պ.

Վենետիկ
Փետրուար 8, 2001

## ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳԱՂԱԹՆԵՐ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԻՆ ՀԵՏՔԵՐ ՓՈՐԹՈՒԿԱԼԻ ՄԷՋ

# ՀԱՅ ԵՒ ՓՈՐԹՈՒԿԱԼՑԻ ԾՈՂՈՎՈՒՐԴՆԵՐՈՒ ԾԱԳՈՒՄՆԱԿԱՆ ԱՌԼՆՉՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Բ. եւ վերջին մաս)

### ՀԱՅ ԵՒ ՓՈՐԹՈՒԿԱԼՑԻ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆԵՐՈՒ ԾԱԳՈՒՄՆԱԿԱՆ ԱՌԼՆՉՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հայ եւ փորթուկալցի ժողովուրդներու ծագումնական առնչութիւններուն մասին ոչինչ յիշուած է հայկական սկզբնաղբիւրներուն մէջ, բայց հետաքրքրական է, որ այդ իմաստով յիշատակութիւններ պահպանուած են փորթուկալեան եւ սպանական աւանդութիւններու մէջ:

Հետեւելով առտուածաչնչական եւ ջրհեղեղեան հաւատալիքներուն, ինչպէս նաեւ հայկական ազգաբանական աւանդութեան, Հայերը, արիական ժողովուրդ, Նոյի երրորդ զաւակին՝ Յարէթի սերունդ են, իսկ Հայկ Նահապետ Հայոց նախահայրը եղած է:

Ջրհեղեղեան նոյն պատմութեան եւ փորթուկալական աւանդութեան համաձայն, փորթուկալցիք Հայերուն հետ ցեղակցական առընչութիւն ունին. հետաքրքրական է, որ Հայերուն հետ ցեղակցական նոյն առընչութիւններուն մասին յիշատակութիւններ պահուած են նաեւ պասքերուն մօտ:

Արդարեւ, փորթուկալցի ժողովուրդի առաջին պատմագիրներէն եղբայր Մանուէլ տը Պրիթօ (Frei Manuel de Brito), իր «Լուսիտանական Միապետութիւն» (Monarquia Lusitana) գիրքին առաջին մասին մէջ կ'ըսէ, որ Յարէթի որդիներէն Թուպալ փորթուկալցի ժողովուրդին նախահայրը եղած է. ան կ'աւելցնէ, որ Թուպալ Փորթուկալի ափերուն վրայ տեղ մը գտած եւ, եւ այդ վայրը այնուհետեւ Սեթուպոլ կոչուեցաւ:

Իր կարգին, Յիսուսեան ուխտի միաբան հայր Մանուէլ տը Լարրամէտ (P. Manuel de Larramed), ծագումով՝ պասք, Պիսքայի չրջանէն, իր «Բառարան եռալեզու Քասթիլեան, Պասքեան եւ Լատինեան...» (Diccionario trilingue Castellano, Bascuence y Latin...) գործին ԺԶ. գլուխին մէջ կ'ըսէ, որ Սպանիոյ եւ իր քաղաքներուն ու նահանգներուն հին անուններուը ցոյց լոս տան, թէ պասքերէնը Սպանիոյ ընդհանուր լեզուն եղած է. իսկ Սեթուպալ քաղաքի անուան առուգաբանութեան ակնարկելով՝ ան կը գրէ. «Կ'ըսեն, թէ հին առեն անիկա Սեթուպալի (Setubalia) կամ, ինչպէս ուրիշներ կը գրեն Cetubalia կը կոչուէր, եւ անոր կուտան Քոէթուս Թուպալիս (Coetus Tubalis) լատինական ծագումը, ինչ որ հարցէ դուրս է: Անիկա կը ստուգաբանուի իբրեւ պասքերէն Սէն Թուպալիայի (Sein Tubalia) մէջ, որ կը նշանակէ Թուպալի որդիներու հոգ, եւ այդպէսով կ'առաջնորդէ հետեւցնելու Սպանիոյ բնակչութեան ծագումը Թուպալէն»:

Ցիշենք, որ Սեթուպալ քաղաք մըն է Փորթուկալի հարաւ – արեւմուտքը, Լիզպոնէն հարաւ – արեւելք, Սատօ, Մարթեքա եւ Սան Մարթինհօ գետերէն կազմուած խոր գետաբերանի հիւսիսային ափերուն, եւ երկրին երրորդ գլխաւոր նաւահանգիստն է: Անիկա արքայանիստ եղած է Մուան Բ. Թազաւորին ժամանակ (1481 – 1495). Նշանաւոր են Յիսուսի (կառուցումը սկսած 1490-ին) եւ Ժէ. դարու Քասթէլօ տը Սան Ֆիլիփէ եկեղեցիները: Քաղաքին հին շինութիւնները գրեթէ հիմնովին աւերուած են 1755-ին պատահած աղիտալի երկրաշարժին ժամանակ: Գետաբերանին արեւելեան ափամօտ բլուրներուն վրայ կան Հռոմէական Սեթուպրիկա քաղաքին աւերակները, որոնք քանդուած են 412-ին, ովկիանոսային սաստիկ ալեկոծութեան մը պատճառով: Քաղաքին մօտակայ Փալմէլա գիւղին մէջ կը գտնուի մաւրերու կառուցած ամրոց մը, իսկ Վիլա Ֆրէսքօ տը Սէկէյրան գիւղին մէջ՝ Գինթա տա Պաքալհոա ամրոց մը: Քաղաքը ներկայիս մօտաւորապէս հարիւր հազար բնակչութիւն ունի:

Իրենց կարգին, սպանացիք իրենք եւս պահած են Թուպալէն սերած ըլլալու աւանդութիւնը, բայց կը մերժեն ընդունիլ փորթուկալական աւանդութիւնը, որուն համաձայն, Թուպալ նախ փորթուկալական հողի վրայ ոտք կոխած է: Անոնք կ'ըսեն, որ Թուպալ Սպանիոյ հիւսիս – արեւելքը, Քաթալոնիոյ Վալենսիա չրջանին մէջ ցամաք ելած է:

Արդարեւ Գասպար Էսքոլանօ (Gaspar Escolano), իր «Առաջին տասնամեակ Վալենսիոյ նշանաւոր եւ պսակաւոր քաղաքին եւ Թագաւորութեան» (Decada primera de la historia de la insigne y coronada cuidad y reino de Valencia) գիրքին (գրուած՝ 1610–ին) մէջ կ'ըսէ, որ Թուպալ Վալենսիոյ չրջանին մէջ ցամաք ելաւ եւ կ'աւելցնէ. «Թուպալ եւ իր մարդիկը հայերէն լեզու կը խօսէին, որ այնքան կը տարբերի լատիներէնէն եւ Սպանիոյ մէջ երբեք չէր լսուած լատիներէն բառ մը հասարակաց լեզուին մէջ, մինչեւ հազարաւոր տարիներ ետք, երբ Հռոմէացիները այդ լեզուն մտցուցին այնտեղ, երկրին ուժ գառնալով պինու զօրութեամբ»:

Էսքոլանօ այնուհետեւ կը յիշէ Ռոտրիկօ Արքեպիսկոպոսին «Քրոնիկ»ը. ան հատնարար Ռոտրիկօ Խիմենէզ ան Ռոտա Թոլետացի Արքեպիսկոպոսն է, որուն գլխաւոր գործերէն է «Ռեպլիս Հիսպանիակ» գիրքը, որ Սպանիոյ միջնադարեան ժամանակաշրջանի մասին ամէնէն կարեւոր եւ վաւերական ադբիւրներէն մին կը կը նկատուի: Ռոտրիկօ Արքեպիսկոպոս վախճանած է 1247 Յունիս 10–ին: Ռոտրիկօ Արքեպիսկոպոսը մէկբերելով՝ Էսքոլանօ կը հաստատէ, որ Հայերը, որոնք Ջրհեղեղէն ետք Վալենսիոյ կողմերը ցամաք ելած եւ բնակութիւն հաստատած էին, հսկաներու սերունդ մըն էին, գաւեւով ոսկորներու մեծութենէն, որոնք իր ժամանակ տակաւին կարելի էր գտնել Քաթալոնիոյ Լոպրիկաթ գետին վտակներուն մէջ: Էսքոլանօ կ'աւելցնէ նաեւ, որ այդ հսկաներու ոսկորներէն չատեր պենետիքթեան միաբանութեան Սէն Քիքիֆայի վանքին մէջ պահպանուած են:

Իր կարգին, Լուիս տը Արիզ (Luis de Ariz) իր «Պատմութիւն Աւիլա քաղաքի մեծութիւններուն» (Historia de las grandezas de la ciudad de Avila - տըպուած՝ 1607–ին, Մատրիտ տէ Հերանէս) գիրքին մէջ, մէկբերելով Հերնան Իլանէսի կողմէ 1073-ին քաղուած աւանդութիւն մը, որմէ հատուած մը արձանագրուած է 1315-ին, կը գրէ. «Բազմաթիւ են անոնք, որոնք հին ժամանակներուն եկան հեռաւոր տեղերէ բնակութիւն հաստատելու մեր Սպանիաներուն մէջ: ... եւ առաջիններէն, որոնք եկան բնակութիւն հաստատելու մեր ազգին եւ մեր չրջաններուն մէջ, եղան Նոյ եւ Թուպալ քանի մը կիներով, որոնք այն դէշ լեզուն կը խօսէին, զոր մեր ժամանակներուն Պիսքայի բնակիչները կը խօսէին»:

Հայկական ծագման վերաբերեալ այս աւանդութիւնները յիշելէ ետք նշենք, որ այսօր կարելի չէ ծագումնական ընդհանրութիւններու գծով հաստատումներ կատարել, մանաւանդ որ փորթուկալցի ժողովուրդը տարբեր խմբաւորումներու խառնուրդ է: Արդարեւ, թերակղզիին ամէնէն հին բնիկները Իպէրիացիներն են (Իպէրիացի անունը առնոց տուած են յոյն աշխարհագիրներ, հատնաբար՝ Էպրօ կամ Իպէրոս գետի անունէն). անոնք տարբեր ցեղերու բաժնուած էին, որոնցմէ լուսիտանացիները ամէնէն մեծն ու ազդեցիկն էին Փորթուկալի մէջ, իսկ Սպանիոյ մէջ՝ Պասթեթանի, Թարթեսեան եւ Թուրտեթանի ցեղախումբերը: Այնուհետեւ հոն ներխուժած են կելտական ցեղեր. փունիկեցիներու ժամանակ ծովափնեայ չրջաններուն մէջ հաստատուած են Յոյներ ու Կարկեդոնացիներ, որմէ ետք Հռոմէացիք սկսան լատինացնել չրջանի բնակիչները. անոնց յաջորդեցին պերմանական ցեղեր, որոնք նուաճեցին բնիկները եւ խառնուեցան անոնց: Հիւսիսային Ափրիկէէն գալով՝ խլամ մաւրեր Ը. դարուն ներխուժեցին հոն եւ անոնցմէ չատեր խառնուեցան տեղացիներուն:

Փորթուկալի ամէնէն հետաքրքրական բնակավայրերը Հռոմէացիներու ժամանակներէն մնացած, լեռներու բարձունքներուն թառած պարսպապատ պիւղերն են, որոնք fապրо կը կոչուին, եւ ուր ազգագրական ընդհանրութիւններ ու մշակութային հարուստ աւանդութիւններ պահպանուած են:

ԱՍՊԵՏ ՄԱՆՃԻԿԵԱՆ

«Ազդակ»

# ՕՐԻՆԴ ՉԼԻՑԻ

## Փոխարկիչը պետք է ունենա ֆիլտրեր

Ինչպես հեռացնել «Ալ - Հայթ»ի հետքերը օդից ու ապահովել մարդկանց առողջությունը:

Ինչպես հեռացնել ծխախոտի ծխի տհաճ հոտը: Ինչպես ազատվել ալկոհոլի գոլորշիներից: Ինչպես ոչնչացնել ներկանյութերի հոտը: Ինչպես ազատվել ներկանյութերի հոտը: Ինչպես ազատվել ներկանյութերի հոտը: Ինչպես ազատվ

(Շար. Ա. էջէն)

անկէ ծագած հարցերը, ու կ'ըսէ թէ Շահին պէտի չառաւիղը եւ Ազնթապլի բոլոր պաշտպանները կը յիշեն 1920 – 1921-ի պաշարումը: Սեւրի դաշնագիրը նոր լոտորագրուած էր եւ յաղթական Ֆրանսան տէր կ'ըլլար Օսմանեան կայսրութեան այն բաժնին որ իրեն չնորհուած էր: Քաղաքագէտը, Ճելալ Տողան, նախկին երեսփոխան բանտարկուած 1980-ին պինտորականներու կողմէ եւ համոզուած եւրոպամէտ կը յիշեցնէ. – «Քաղաքը պաշարուած 11 ամիս եւ քանի օր, զօրամթերքի կուտոյի 20 հազար պինտուորներուն կողմէ, պինտուած օդանաւերով եւ հրասայլերով եւ դիմացը՝ 1750 կամաւոր մարտիկներ եւ ամբոխ բնակչութիւն մը: Կռիւները արիւնալի եղան: 6400 անձեր բնաջնջուեցան: Թուրք բանակը չէր կրնար դէմ դնել բոլոր ճակատներու վրայ»: Խախտումները տեղի կ'ունենային դիւանագիտական թաղին – ուր 1915-ի Յարղերէն 4 տարի ետք, դեռ 3000 – 4000 քրիստոնեաները կ'ապրէին – եւ Թուրք քաղաքին միջեւ: Թղթակիցը կ'արձագանգէ Թուրքերու խօսքերուն: Մեհմէտ Ալան կը բացատրէ որ «զործակցելով Ֆրանսացիներուն հետ եւ Թուրքեր ոչնչացնելով, Հայերը, որոնք մեր զրացիներն էին, մեր թշնամիները զարձան: Կը յիշատակուին Թուրք զոհերը, Հայերու ոճիրութիւնը Ֆրանսական զօրքերու յառաջխաղացումէն: Է. Եզմակի 96-ամեայ մեծ մայրն ալ «հազիւ կրցեր է Հայէ մը փրկուիլ հատնոյէ մը փախելով»: Դեռ կը պատմուին բազմաթիւ այլ դէպքեր: Ամերիկացի միսիոնար մը տոքթոր Շեվրհարա Ամերիկա հասած է 1880-ին եւ Թիֆլիսէն մինչ 1915-ին, բազմաթիւ Հայեր փրկած է մահէն 1895-ի Յարղերէն:

Գլօտ Լորիէօ կ'ըսէ թէ զարզարուած ինչպէս որ է Թրքական դիմադրութեան յաչարձաններով, Այնթապ չէր կրնար մանակից չըլլալ այն կատաղութեան զոր Թուրքիան կը տնուցանէ ցեղասպանութեան ճանաչումէն իւ վեր: Քաղաքագէտը կը չեշտէ. – «Ոչ մէկ երկիր պէտք է խաղայ ուրիշ Պետութեան մը հպարտութեան հետ»:

«Սպահ» թերթը Ֆրանսական հպատուհեղինէ, անուշահոտութեան, պանիրի, խնձորի պօյգոթը կ'ուզէ: Ճելալ Տողան դէմ է այդ տպաւորիչներուն, պէտք է ճղենք որ պատմաբանները իրենց գործն ընեն, փոխանակ մէյտ իսկ փրանս վոզկասպներ այրելու կ'ըսէ:

***

Թուրք խորհրդարանի արտաքին քաղաքականութեան յանձնախումբին նախագահին յանձնուած է օրինագիծ մը պատրաստել դատապարտելու համար Ֆրանսան: Առաջին ծրագիր մը (խլամատաչներու) ատպէս չարաշրած է. – «Թուրքիա հրապարակ կը ճանչնայ Ալժերացիներու ցեղասպանութիւնը Ֆրանսայի կողմէ», ուրիչ մը կ'ուզէ որ աւելցուի «Հնդկաչինի Յարղերը եւ Ռուանտայի ցեղասպանութիւնը»: Վերջնական համաձայնութիւն չէ գոյացած յանձնախումբին անդամներուն միջեւ:

***

**«LIBERATION»** (16 février)

## Ani d'Arménie, capitale de l'an mil*

*Թերթը կ'անդրադառնայ Անիի նուիրուած ցուցահանդէսին ու կ'ողեկոչէ «Դիւթական Անին որմէ միայն պատկառելի աւերակներ կը մնան, կորսուած փոքր Ասիոյ անապատային բարձրաւանդակի մը վրայ եւ ուր կ'ապրին քանի մը թշուառ դիւղացիներ»: Կը յիշէ անցեալի փառքը, մշակութային համադրութիւնը որ տեղի ունեցած է 1000 թուականի չուրջ, քրիստոնեայ եւ պարսիկ քաղաքակրթութեանց խաչմերուկին վրայ:*

(*) Pavillon des Arts, Forum des Halles, Terrasse Lautréamont; 101, rue Rambuteau. Jusqu'au 13 mai; tous les jours sauf lundi et jours fériés de 11h30 à 18h30.

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

# ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՆԻՒԹԸ ԹՈՒՐՔԻՈՑ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎԻՆ

*Թուրքիոյ անտեսական եւ ընկերային ուսումնասիրութիւններու հիմնարկը «Կովկասի մէջ կայունութեան որոնում» նիւթով միջազգային համագումար մը կազմակերպած է որուն կը մասնակցի նաեւ Հայաստանէն պատուիրակութիւն մը: Ինչպէս ըսած է հիմնարկին տնօրէնը ատեպան Էօ. Սանպէրք, համագումարին նպատակը պիտի ըլլայ կովկասեան շրջանին մէջ կայուն ընթացքի մը խոչընդոտները ճշդել եւ անոնց լուծումի ճամբաներ որոնել: Հայաստանէն կը մասնակցին Արտաքին գործերու նախարարութեան փաժնի պատասխանատուն եւ լրագրողներ:*

*Պատասխանելով այդ շրջանակին մէջ ցեղասպանութեան հայկական պնդումներուն տեղ գտնելուն մասին հարցումի մը, Սանպէրք կ'ըսէ. «Մենք պիտի չընդունինք որ ցեղասպանութեան պնդումներով բռնացան մեր վրայ. խորհրդարանի մը ափեղ ցփեղ վճիռը մեզ պարտադրական տակ չի կրնար դնել: Երկու կողմն ալ մեծ ցաւեր ունեցած է: Տարբերութիւնը այն է որ մենք մեր ինքնութիւնը ցաւերու մէջ չփնտռեցինք այլ՝ Թուրքիոյ ապագային մէջ: Իսկ Թուրքիայէն մեկնող ոչ մահմետականները իրենց ինքնութիւնը անցեալի ցաւերուն, տառապանքին մէջ փնտռեցին: Եւ իրենց ապրած շրջաններուն արեւմուտքի երկիրներն ալ անոնց հաւատացին: Մենք կաեւորութիւն չտրինք ատոր ու հիմա կը հասկնանք կարեւորութիւնը: Կը հասկնանք թէ պէտք է սերտենք մեր պատմութիւնը: Թուրքիոյ մէջ ոչ ոք կը հաւատայ ցեղասպանութեան թեզին: Հայերն ալ ասիկա պէտք է տեսնեն: Երբ հոս գան, կը տեսնեն: Այս առումով կրնայ այս ժողովը կարեւոր ըլլալ»:

# ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

## ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

*ԻՍՐԱՅԷԼԻ վարչապետը կը չանայ ազդային միասնականութեան կառավարութիւն մը կազմել: Պարաք ի վերջոյ հաւանեցաւ մաս կազմել եւ կը դառնայ Պաշտպանութեան նախարար, հաւանական էր փետրուար 16-ին, որ Արտաքին նախարարութիւնն ալ Շիմոն Փերէսի չանձնուի: Բայց, տեղւոյն վրայ հանդարտութիւն չի տիրեր եւ լաւ ոմանց պատերազմը անխուսափելի է:*

*ՖՐԱՆՍԱՅԻ ՄԷՋ, եզան միսէն եաք, կարդը եկած է ոչխարի միսին, որմէ եւս պէտք է զգուշանալ: Մնունդի ապահովութեան զործակալութիւնը կոչ կ'ընէ որպէսզի բնակչութիւնը ուշադիր ըլլայ եւ մանաւանդ խուսափի ոչխարի, պտուղի, ամիկի (գապրի) միսէն, մանաւորաբար աղիքներէն: Այլեւս պէտք չէ ուտել մերկէզ, Սթրազպուրկի սոսիս եւայլն, եւ այլն:*

# «ԾԱՌԱԶԻ ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱՆՔ

*ՆԻՄ.* – Ալիս եւ Կարպիս Պօրանեան 1500 Ֆրանք:

***

*ՎԱԼԱՆՍ.* – Առ ի զօրակցութիւն Աչոտ Բլէեանի Ֆրանսայի պաշտպան կոմիտէի բաց նամակին («Յառաջ», Փետրուար 13) Պ. Ա. Քէշիշեան 100 Ֆր.:

## Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

ԳԱԼԱՄԱՐ.– Նորա եւ Տօրք Տէր–Յակոբեան իրենց հօր՝ բժիշկ Խաչիկ Տամլամեանի մահուան 15–րդ տարելիցին առթիւ 1500 Ֆր. կը նուիրեն «Յառաջ»ին:

# –ՎԱՐԴԱՆԱՆՔ–

## Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ–ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ԿԻՐԱԿԻ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ 18, 2001
Զ. ԿԻՐԱԿԻ ԶԿՆԻ ԾՆՆԴԵԱՆ

*Այսօր, Ղեւոնդեանց Քահանայից յաոչխակ ոճնին առիթով, Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ, ի ժամու պատարագին, յատուկ Հոգեհանգիստ կը կատարուի Եւրոպայի վախճանեալ Կաթողիկոսական Պատուիրակներուն եւ Փարիզի առաջնորդներուն ու Փարիզի եւ Փարիզեան Շրջանի եկեղեցիներուն մէջ պաշտօնավարած Հոգեւորականներուն համար:*

*Վեհափառ Արքեպիսկոպոս Քիպարեան ի Տանէ Արջուկենց, Արտաւազդ Արքեպիսկոպոս Սիւրմէեան, Սերովբէ Արքեպիսկոպոս Մանուկեան, Գէորգ Արքեպիսկոպոս Իւթիւճեան, Տիրան Արքեպիսկոպոս Ներսոյեան, Գրիգոր Եպիսկ. Պալաքեան, Կոմիտաս Վրդ. Սողոմոնեան, Սուքիաս Վրդ. Պարոնեան, Համայեակ Վարդապետ Պաղտասարեան, Յովհաննէս քհնյ. Հիւնքէրլէկեանեան, Սահակ քհնյ. Իւթիւճեան, Կոմիտաս Քհնյ. Սկպեան, Բառնաբաս քհնյ. Խրիմեան, Աբիսողոմ քհնյ. Թորոսեան, Մեսրոպ քհնյ. Մեսրոպեան, Վահան քհնյ. Խոյեան, Բարթող քհնյ. Թաղմճեան, Գէորգ քհնյ. Դաւիթեան, Լեւոն քհնյ. Արսլանեան, Գարեգին քհնյ. Տէօվլէթեան, Մկրտիչ քհնյ. Արսլանեան, Գէորգ քհնյ. Նիզամեան, Ներսէս քհնյ. Գանճեան, Գրիգոր քհնյ. Ճէպէճեան, Յուսիկ քհնյ. Ադամեան, Վարդան քհնյ. Պաղտասարեան, Յարութիւն քհնյ. Ճորթուլեան, Սդդէ քհնյ. Փայլակեան, Եսայի քհնյ. Ալթունեան, Թովմաս քհնյ. Մինասեան, Մաշտոց քհնյ. Թիւֆէնկճեան, Պարգեւ քհնյ. Մկրճանեան, Հայկասէր վրդ. Պայրամեան, Պետրոս քհնյ. Գասարճեան, Արսէն Ա. Քհնյ. Սիմէոնեանց, Ղեւոնդ Քհնյ. Սոմունճեան:*

*Ջերմապէս կը հրաւիրուի մեր ժողովուրդը ներկայ գտնուիլ այդ օր պատարագին եւ աղօթել Հայաստանեայց եկեղեցւոյ ծառայութեամբ վաստակեալ՝ վախճանեալ իր Հոգեւորական Առաջնորդներուն եւ Հովիւներուն համար:*

***

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ 20, 2001
ՏՕՆ ՂԵՒՈՆԴԵԱՆՑ ՔԱՀԱՆԱՅԻՑ

*Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ ժամը 10–ին պատարագ կը մատուցուի:*

*Կը պատարագէ՝*
ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՔՀՆՑ. ԹՈՇՃԵԱՆ

**57EME ANNIVERSAIRE DE LA MORT DE MISSAK MANOUCHIAN ET DE SES COMPAGNONS FUSILLES AU MONT VALERIEN LE 21 FEVRIER 1944**

# ENSEMBLE

**Le 57ème anniversaire de la mort des héros de la résistance, Missak Manouchian et de ses compagnons fusillés.**
**Dimanche 25 février 10h30 — Porte de Choisy**
— Cortège jusqu'au Cimetière d'Ivry;
— Rassemblement devant le monument Missak Manouchian;
— Dépôt de gerbes;
— Cérémonie.

***

## Souvenir de Missak Manouchian

Un déjeuner-débat en présence du Général de corps d'armée Jean-Claude Gillot aura lieu à l'issue de la cérémonie au cimetière d'Ivry à Paris à l'Ecole Militaire, 1, Place Joffre., Métro : Ecole Militaire.
Pour inscription : Tél/fax: **01.53.17.06.49**




## ԿԱՍՏԻ ՌԻՆԵՆԱԼ

2001, Հինգշաբթի, Մարտ 22–ին, փարիզի Թրինիթէ եկեղեցւոյ մէջ, Սիլվան – Կոմիտաս երգչախումբը, Նուագախումբի ընկերակցութեամբ՝

ՌԱՖԱԼԻԿ ՀԱՄԵՐԳ ՄԸ պիտի տայ, ուր առաջին անգամ ըլլալով փարիզի մէջ, պիտի մեկնաբանուին ԿԱՐԳԻՍ ԱՓՐԻԿԵԱՆի ԵՕԹԸ ՆՈՐ ԳՈՐԾԵՐԸ:

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ 20
MARDI
20 FEVRIER
2001

LE NUMERO : 6,00 F

# ԱՐԱՐԱՏ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՀԱՐԸ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

# HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 1·400 Ֆ· — Վեցամսեայ : 725 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1·650 Ֆ· (Ամէնօրեայ առաքում)
1·500 Ֆ· (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ·
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·106 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 76e ANNEE — N° 20.106

## ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑ

### ԹՈՒՐՔԻԱ, ԿԱՌԱՒԱՐԿԷ ԵՒԱԿՈՂՄ ԲԱՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

*Կովկասի կայունութեան նկատմամբ փե-*

*տրուար 17-ին Պոլիս գումարուած մի-*

*ջազգային ժողովին Թուրքիոյ Արտա-*

*քին գործերու նախարարը Ի. Ճէմ առա-*

*ջարկած է բանակցութիւններու ձեռնար-*

*կել Հայաստանի, Թուրքիոյ եւ Ադրբե-*

*ջանի միջեւ։ Հայաստանի պատուիրակու-*

*թիւնը մերժած է առաջարկը, այն պատ-*

*ճառաբանութեամբ որ Թուրքիա հայեւ-*

*ադրբեջանական հակամարտութեան մէջ*

*կողմ կը նկատուի ու չի կրնար միջնորդի*

*դեր կատարել։ Աւելցուցած է նաեւ Թուր-*

*քիոյ Հայաստանի հետ դիւանագիտական*

*յարաբերութիւններ հաստատելու մեր-*

*ժումը։*

### «ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Փետրուար 17/19)

### ՆԱԽԱԳԱՀԱԿԱՆ ՊԱՏՈՒԻՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ ՎԵՐԱԴԱՐՁԱԾ Է

*Փետր· 12-16 Փարիզ կատարուած պե-*

*տական այցը աւարտելով Ռ· Քոչարեանի*

*գլխաւորած պատուիրակութիւնը Լիոնէն*

*վերադարձած է Երեւան։ Ջուարթնոց*

*օդակայանին մէջ լրագրողներուն հետ*

*ճեպազրոյց ունենալով նախագահ Ռ· Քո-*

*չարեան ըսած է թէ Ֆրանսայի այցը յա-*

*ջողած է, արդիւնք ունենալով հայեւֆրան-*

*սական երկկողմ յարաբերութիւննե-*

*րու բարձր մակարդակը։*

*Օդակայանը ճեպազրոյց մըն ալ տե-*

*ղի ունեցած է Արտաքին գործերու նախա-*

*րար Վ· Օսկանեանի հետ· ան ըսած է*

*թէ իր կարծիքով Ֆրանսա այցելութիւնը*

*անկիւնադարձ կ'ըլլայ երեք ուղղու-*

*թիւններով՝ հայեւֆրանսական յարաբե-*

*րութիւններու զարգացման, ԼՂՀ հարցի*

*լուծման եւ Հայաստանի Եւրոպա հա-*

*մարումի տեսանկիւններէն։*

*
**

### Վ· ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆԻ ԵՒ ՄԻՒՍՆԵՐՈՒՆ ԴԱՏԸ ՅԵՏԱՁԳՈՒԱԾ Է

*Ներքին գործերու նախարարութեան*

*ներքին օրքերու նախկին հրամանատար*

*վհան Յարութիւնեանի եւ միւս հինգ*

*ամբաստանեալներուն դատը յետաձգը-*

*ած է մինչեւ Փետր· 20։ Փետր· 16-ի*

*նիստին չեն ներկայացած հայցադուլի դի-*

*մած երեք ամբաստանեալները՝ Արթիւր*

*Աչառեան, Արթիւր Շահպազեան եւ*

*Մովսէս Ներսիսեան։*

*
**

### ԱԹՈՄԱԿԱՅԱՆԸ ԿԸ ԲԱՆԻ

*Հայաստանի աթոմակայանին խանգա-*

*րումը դարմանուած ըլլով Փետր· 16-ի*

*առաջին ժամերէն վերսկսած է աշխատիլ*

*նախկին հզօրութեամբ։ Խանգարումը*

*առընչուած էր աթոմակայանէն ուժանիւ-*

*թի ընդհանուր համակարգին միացող ե-*

*լեկտրական հանգոյցին մէջ։ Կազմուած*

*յանձնախումբը ուսումնասիրելով խան-*

*գարումը, 15 օրէն պիտի տայ իր եզրա-*

*կացութիւնը։*

*
**

### ՎՐԱՍՏԱՆԻ ՊԱՏՈՒԻՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԱՅՑԸ

*Շաբաթ, փետր· 17-ին, միօրեայ այցե-*

*լութեամբ Երեւան գացած է Վրաստանի*

*պետական նախարար Գ· Արսէնիշվիլիի*

*գլխաւորած պատուիրակութիւնը։ Հիւր*

*պետական նախարարը առանձին տե-*

## ԱԶՆԱԻՈՒՐԸ ՊԱՆՏԵՐԱՍ ՉԷ, ՈՉ ԱԼ ՔԷՉԱՑԵԱՆԸ ԱԶՆԱԻՈՒՐ

*Թուրք մամուլը յեղասպանութեան Ֆը-*

*րանսայի կողմէ ճանաչումին հակազդե-*

*ցութիւններուն հետ յաճախ տեղ տուաւ*

*Ազնաւուրի մասնակցութեամբ եղեռնի*

*նիւթով Ֆիլմի մը պատրաստութեան նիւ-*

*թին։ Խօսքը կը վերաբերի Ատոմ Եղոյ-*

*եանի եւ Շ· Ազնաւուրի գործակցութեամբ*

*տեսագրուելիք «Արարատ»ին։ Այդ մասին*

*թուրք մամուլի արձագանգներուն մէջ*

*հայ երգիչը յաճախ կը ներկայացուի Հայ*

*Դատի հաւատաւոր հետեւորդ մը որ չի*

*վարանիր իր մասնակցութիւնը բերելէ*

*հայանպաստ գործերու։*

«Սապահ» օրաթերթին (Փետրուար 16) *մէջ Ռ· Մէնկի յիշելով որ Ա· Պանոէրեա*

*անուն արուեստագէտը հայկական ճնշում-*

*ներուն տեղի տալով հրաժարած էր «Ա-*

*թաթիւրք» ժապաւէնին դերասանը տեսա-*

*րը մարմնաւորելէ, հարց կուտայ թէ Շ·*

*Ազնաւուր եւս նման հակազդեցութեան*

*թիրախ եղա՞ւ ոչ խօսքով՝ Թուրքեր*

*նամակներ ղրկեցի՞ն իրեն, պայմոյթ*

*յայտնելու, զինքը ետ կեցնելու համար*

*հակաճուրք այդ ձեռնարկէն։ Պատասխա-*

*նը կը հասնի թերթին փարիզի մէկ թըղ-*

*թակիցէն· ան կը գրէ թէ Ազնաւուր*

*յանճնառու մէկն է, Պանոէրեային չի նը-*

*մանիր եւ նոյնիսկ եթէ նամակներ ստա-*

*նայ, առիկա կը գործածէ հակառակ քա-*

*րոզչութեան նպատակով։ Այսինքն, նա-*

*մակներով, հակազդեցութիւններով կա-*

*րելի չէ Ազնաւուրին միտքը փոխել տալ։*

*Աւոր հետ կայ երկրորդ մառնանշում*

*մըն ալ որ թերթին փարիզի թղթակցու-*

*հին կը հրաւիրէ նամակներ ղրկելու· այս*

*անգամ չնորհակալութիւն յայտնելու հա-*

*մար։ Որո՞ւ։ Դժուար չէ կռահել· «Լի-*

*պերասիոն»ի մէջ Տիւկրան, Փէրօ, Ֆէ-*

*հաեան երրորդութեան ստորագրութեամբ*

*լոյս տեսած թրքահպատակ ծանօթ յօդուա-*

*ծին հեղինակներուն։ Անոնցմէ յատկապէս*

*երրորդը՝ Ժ· Քէհայեան կը ներկայացուի*

*գլխաւորներէն մէկը՝ այն Ֆրանսահայե-*

*րուն որոնք Թուրքիոյ մերձեցումի կողմ-*

*նակից են։ Չէ մոռցած յիշեցումն ալ*

*թէ ան հօրը կտակը գործադրելով անոր*

*աճիւնները փոխադրած է Թուրքիա, հոն*

*հողին յանձնած։*

*Հետաքրքրական պիտի ըլլար դիտնալ*

*թէ Թուրքիոյ մերձենալու իր տրամադրու-*

*թիւններուն համար Ժ· Քէհայեան մինչեւ*

*այսօր չնորհակալութեան քանի՛ նամակ*

*ստացած է։*

## ԼԻՈՆ ՏԷՐ-ՊԵՏՐՈՍԵԱՆԻ ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑԻՆ ԱՌԹԻԻ

*Ուրբաթ, փետրուար 16-ի մեր թիւով*

*անդրադարձած էինք այն հարցազրոյցին,*

*որ լոյս տեսած էր «Էֆսիրէս» շաբաթա-*

*թերթին մէջ, ենթադրելով որ ան տեղի*

*ունեցած է, երբ նախկին նախագահ Լեւոն*

*Տէր – Պետրոսեան Փարիզ էր երկու ամիս*

*առաջ։ Տեղեկացանք որ այդ հարցազրոյ-*

*ցը կատարուած է Երեւան, անցեալ Օգոս-*

*տոսին։ Աւելի քան անբացատրելի է, ոչ*

*ալ չատ պարկեշտ լրագրական պեռնի*

*վրայ, վեց ամիս յապաղումով եւ Ռ·*

*Քոչարեանի այցելութեան օրերուն, հը-*

*րատարակել հարցազրոյց մը, որ կը չո-*

*չափէ քաղաքական հարցեր։*

*սակցութիւն ունեցած է վարչապետ Ա·*

*Մարգարեանի հետ· ապա տեղի ունեցած*

*է ընդլայնուած կազմով հանդիպում,*

*որ յանգած է երկու երկիրներու միջեւ*

*տարբեր ոլորտներու խնդիրներու լուծ-*

*ման համար յստակ ժամանակացոյց մը*

*կազմելու համաձայնութեան։ Աւելի ուշ,*

*այցելու պատուիրակութիւնը ընդունուած*

*է նախագահ Ռ· Քոչարեանի եւ Ամենայն*

*Հայոց Կաթողիկոսին կողմէ։*

## *ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ*

### 908 ՔԻԼՐՏԵՐ ՓՈԽԱԴՐՈՂ ՆԱԻ ՄԸ ՓՈԻԼՈՒՐԻՍԻ ԲԱՑԸ

ԻՐԱՔԵՆ ԹՈՒՐՔԻԱ, Ա.ՊԱ՝ ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ ՀՈՒՍԿ ՓՐԱՆՍԱ

*Շաբաթ, փետրուար 17, առաւօտեան*

*ժամը 3-ին որ ամբողջովին սեւ ներկուած*

*նաւ մը՝ Իսթ Սի խրած է Սէն – Ռաֆա-*

*էլէն քիչ անդին, Պուլուրիսի բացը։*

*Այնճնակարմիր փախած է, նաւուն մէջ կան*

*908 Քիւրտեր որոնք չարաթ մը առաջ*

*Համբուրկ ելած են Իրաքէն, անցած Թուր-*

*քիա, ապա՝ Յունաստան եւ ի վերջոյ՝*

*Ֆրանսայի միջերկրականեան ափը։ Իրենք*

*թէեւ լուր չունին, քանի ութ օր է արեւի*

*երես չեն տեսած, երեք երախայ ալ ծը-*

*նած է նաւուն մէջ։ Մաֆիոզական այս*

*շահատակութիւնը այլեւս մեծ ծաւալ ա-*

*ռած է եւ Թուրքիան կը նկատուի անցքի*

*որպէս գլխաւոր վայրը։ Մարդ գլուխ*

*2000-էն 4000 տոլար գանձելով, կազմա-*

*կերպիչները խոստումներ կ'ընեն թշուառ*

*գանգուածներու, որոնք ամէն կերպ կ'ու-*

*զեն Եւրոպա հասնիլ։ Այս անգամ, բո-*

*լորն ալ հիւսիսային Իրաքի Քիւրտեր են,*

*բայց պաղեթերու պատրաստ թեկնածուներ-*

*ը ամբողջ Ասիոյ կը պատկանին։*

*Նման ըան, առաջին անգամն է որ կը*

*պատահի Ֆրանսա եւ քաղաքական շրջա-*

*նակները տարակարծիք են այս պղծա-*

*կանութեան ճակատագրին մասին։ Անոնք*

*20 օր պարմանաժամ ունին ապաստանի*

*դիմում կատարելու համար, մինչ այդ*

*մարդասիրական կազմակերպութեանց եւ*

*Ֆրանսական իշխանութեան հոգածութեան*

*տակ են։ Ամէն պարագայի մէջ, բաւա-*

*կան խոչընդոտներու պիտի բախին։ Քա-*

*ղաքական հոսանքները տարբեր կարծիք-*

*ներ ունին։ Ֆիլիփ Սեկէն միտքէն իսկ*

*չանցըներ եա ղրկել։ Եւրոպայի համար*

*անպատուութիւն կը համարի նման քայլ*

*մը։ Ֆր· Հորանա կ'ըսէ թէ պէտք է ըն-*

*դունիլ, խնամել, բայց համարկումի յոյ-*

*սեր չտալ, այլապէս դուռ կը բացուի բո-*

*լոր չահատակութիւններուն։ Ժ· Մ· Լը*

*Փէն կը գտնէ որ «այս ոճրային գործո-*

*ղութիւնը նոր հանգրուան մըն է Ֆրան-*

*սայի եւ Եւրոպայի վրայ արշաւանքին»։*

*Նախագահ Շիրաք խորապէս զայրակղած*

*է այս անխղճութեայ դէպքէն, որ ցոյց*

*կուտայ խղճահարութեան ամբողջական*

*բացակայութիւնը անոնց մօտ որոնք ա-*

*ռեւտուր կ'ընեն ուրիշներու թշուառու-*

*թեան հետ։*

*Լո–Փէ–Լո–ի բանբերը Փաթրիք Տէվէ-*

*ճեան հարցազրոյց մը տուած է «Լիպե-*

*րասիոն»ի (Փետրուար 19), թերթն ալ*

*խորագիր դրած է անոր մէկ արտայայ-*

*տութիւնը· – «Turquie et Irak, des états*

*crapules»։ Առաջին հարցումին պատաս-*

*խանելով (ի՞նչ կը խորհիք Իրաքէն եկած*

*այս Քիւրտերուն մասին), Փ· Տէվէճեան*

*կը պատասխանէ· – «Վէրնէօյի մէկ Ֆիլ-*

*մին մէջ, նոյն տեսարանը կար՝ պղծա-*

*կանութիւնով ծանրաբեռնուած նաւ մը որ*

*Ժոլիէթ խարիսխ կը նետէր։ Հօրս հետ,*

*այդպէս հասանք եւ մեզ պահեցին («Յա-*

*ռաջ» – սխալ է անշուշտ, հայրն է, ինչպէս*

*չատեր որ այդպէս եկած են, բայց, ոչ՝*

*ինչ որ հոս ծնած է տարիներ յետոյ։*

*Բայց, հաւանաբար պիտամբ կ'ընդհան-*

*րացնէ)։ Ի վերջոյ, Ֆրանսա չատ բան*

*չկորսնցուց։ Այս Քիւրտերը թշուառու-*

*թեան մէջ են, գոհ երկու տարաբաղդ եր-*

*կիրներու, որոնք կը հալածեն իրենց փոք-*

*րամասնութիւնները, կը տեղահանեն եւ*

*դուրս կը քշեն»։ Երբ, լրագրողը կը յի-*

*շեցնէ որ 1993-ին, երեք խիստ օրէնքներ*

## ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՃԱՆԱՉՈՒՄԻՆ ՄԱՍԻՆ Լ. ԺՈՍՓԷՆԻ ՆԱՄԱԿԸ ԹՈՒՐՔԻՈՑ ՎԱՐՉԱՊԵՏԻՆ

*Հայերու ցեղասպանութեան Ֆրանսայի*

*կողմէ ճանաչումէն ետք նախագահ Ժակ*

*Շիրաքի Թուրքիոյ հանրապետութեան նա-*

*խագահ Ա· Ն· Սէզէրի ղրկած նամակէն*

*ետք վարչապետ Լ· Ժոսփէն ալ փետր·*

*16-ին ղրած է Թուրք իր պաշտօնակի-*

*ցին։ Ան կ'ըսէ· «Ճանաչումի որոշումը*

*Ֆրանսայի Ազգային ժողովին ու Սերա-*

*կոյտին գերիշխանութենէն կը քխէ։ Ան*

*որեւէ ձեւով թիրախ չունի արդի Թուր-*

*քիան։ Պարզապէս ակնարկութիւն մըն է*

*Ա· աշխարհամարտին եւ Օսմանեան կայս-*

*րութեան վերջին շրջանին ապրուած ող-*

*բերգութիւններու որոնք երկու տարիէ*

*ի վեր փրանսացի խորհրդարանական –*

*ներու հետաքրքրութեան առարկայ էին։*

*Ֆրանսա եւ Թուրքիա պատմական հե-*

*ռաւոր անցեալէ մը եկող բարեկամու-*

*թեան եւ գործակցութեան սերտ կապեր*

*ունին։ Ներկայիս, երբ Եւրոպական Միու-*

*թեան անդամակցութեան թեկնածուի*

*կարգավիճակը տրուած է Թուրքիոյ,*

*մեր յարաբերութիւնները նոր թափ ստա-*

*ցած են։*

*Ֆրանսացի ղեկավարները շատ լաւ կը*

*հասկնան թէ այս որոշումը ի՛նչ հակազ-*

*դեցութիւն ստեղծած է Թուրքիոյ մէջ։*

*Ես անձնապէս վստահ եմ որ ֆրանսեւ-*

*թուրք յարաբերութիւնները որոնք զար-*

*գացած են պատմութեան ընթացքին, ներ-*

*կայի հարցերէն պիտի չտուժեն։ Ֆրան-*

*սայի կառավարութիւնը մեծապէս կա-*

*րեւոր կը նկատէ երկկողմանի մեր յարա-*

*բերութիւններուն ամէն մարզի մէջ զար-*

*գացումը։ Ձեզի կը հաւաստեմ կառավա-*

*րութեանս այս մասին ունեցած վստահու-*

*թիւնը»։*

## ԱՍՈՐԻ ՔԱՀԱՆԱՅԻՆ Ի ՆՊԱՍՏ ՅՈՅՑ ՊԷՐԼԻՆԻ ՄԷՋ

1915-ի պատահարները «ցեղասպանու-*թիւն» որակած լլլալուն պատճառաւ*

*բանտարկուած ասորի քահանային Ե·*

*Աքալուլթի ի նպաստ զօրակցութեան*

*ցոյց մը տեղի ունեցած է Պէրլինի մէջ։*

*Յուսարարները պատասպարած են Թուր-*

*քիոյ ընթացքը եւ պահանջած որ քահա-*

*նան ազատ արձակուի։ Թուրք մամուլը*

*լուրը տալով կ'արձագանգէ Թէյսա Հոֆ-*

*մանի ելոյթին, որուն ընթացքին ան ըսած*

*է թէ Թուրքիոյ հանրապետութիւնը հիմ-*

*նուած է հայ, յոյն եւ ասորի փոքրա-*

*մասնութիւններուն ոսկորներուն վրայ։*

*Ասորի կրօնաւորին ու Մարդկային իրա-*

*ւունքներու Միութեան Թուրքիոյ մաս-*

*նաճիւղին նախկին նախագահ Ա· Պիր-*

*տալլի դէմ բացուած դատերուն ակնարկե-*

*լով Հոֆման ըսած է թէ ատոնք ապացոյց*

*են որ Եւրոպական Միութեան անդամակ-*

*ցութենէն Թուրքիա որքան հեռու է։*

---

*քուէարկած են զաղթի մասին, ուրեմն*

*հակասութեան մէջ չէ՞ այսօր, Տէվէճեան*

*կը պատասխանէ· – «Այս մարդիկը մեր*

*դուռը զարկին խոր թշուառութեան մէջ։*

*Պէտք է չատ չոր սիրտ մը ունենալ իրենց*

*աչքերուն մէջ նայելու եւ ըսելու· – "Ձեր*

*նահատակութիւնը պիտի չարունակուի"»։*

*Ու Տէվէճեան կը խորհի որ Քիւրտերուն*

(Շար·ը Դ· էջ)

# Անկախ խմբագիր

Նախապահ Ռ. Քոչարեանի պետական այցը Ֆրանսա, զուգադիպեցաւ չրջանի մը որ լեցուն է ցեղասպանութեան ճանաչումին յաջորդած հակազդեցութիւններով: Մէկդի ձգելով հայութեան արտայայտած գոհունակութիւնը, հակազդեցութիւնները կարելի է երկու զլխաւոր խումբի բաժնել. Թրքականները, որոնք լուրջ մօտեցում արտայայտող բացառութենէ մը զատ Ֆրանսան դատապարտող բնոյթի են եւ ներհայկականները, որոնք ճանաչումի կէտին վրայ Սփիւռք – Հայաստան ուշագրաւ տարբերութիւն մը կը մատնեն: Տարբերութիւն որ կը վերաբերի ցեղասպանութեան ճանաչումը Հայ Դատին մէկ հանդրուանը, կամ վախճանը նկատող կեցուածքներու:

Սփիւռքի այն չրջանակներուն համար որոնք տասնամեակներու աշխատանք տարած են ու կը չարունակեն տանիլ Դատը իր բնական ասպարէզին հասցնելու համար, Ֆրանսայի ճանաչումը, նաեւ անոր հատանական յաջորդ ճանաչումները, մէկնակետ օղակներն են ամբողջական հոլովոյթին: Այդ հոլովոյթը 85 տարուան անցեալ մը ունի այսօր եւ հակառակ ներկայի արագացած թափին, վերջնական հանդրուանը – Թուրքիոյ ճանաչումը, յետադէմ բոլո՛ր քայլերով–, դիւրին հասանելի թիւրախ չի թուիր տակաւին: Ինչ կը վերաբերի Հայաստանին, դիւանագիտական նախապահ Ռ. Քոչարեանի կրկնուած արտայայտութիւններով հրապարակում գտաւ միտքը թէ հոլովոյթը ասպարէզ կը նկատուի եթէ Թուրքիա նեղողութիւն խնդրէ, այդքան: Ատկէ անդին մնացածը – հատուցումէ նիւթը – իրաւական հիմէ զուրկ, անիրագործելի, եւ այլն կը նկատուի նոյն չրջանակէն:

Այս կեցուածքին մէջ կարելի է տեսնել, անչուչտ, ծանօթ պայմաններուն մէջ Թուրքիոյ տահմանակից երկրին խոհեմութեան, զգուշութեան նախընտրութիւնը, կամ ազգային դատը կէս ճամբան ձգելու տրամադրութիւնը: Մէկդի ձգելով երկրորդը որ մակերեսային, քիչ մըն ալ կաղապարներու մօտեցում կը մատնէ, կ'արժէ հարց տալ թէ իսկապէ՞ս պահանջներու զանցառումը միակ ճեւն էր խոհեմութեան: Մանաւանդ որ թէ՛ նախագահ Ռ. Քոչարեան, թէ՛ քաղաքական այլ դէմքեր միչտ կրկնեցին թէ ցեղասպանութեան խնդրին հետապնդումը եղաւ առաւելաբար Սփիւռքին ջանքերով որ ինքն իսկ անոր ծնունդն է, եւ այլն: Երբ կար մինչեւ այսօր ճեռք ճգուածին ճիշդ հասցէն տալու անկեղծութիւնը, տրամաբանական չէ՞ր ըլլար յետադէմ զարգացումներն ալ ճգել նոյն հասցէին: Կարելի՞ է կարծել որ Անգարա այսօր ունենայ տարբեր արժեւորումով նկատի կ'ունենար Հայաստանի կեցուածքը, եթէ Երեւանէն լսուէր թէ որպէս նիւթին գլխաւոր նախաճեռնարկ, յետադէմ քայլերն ալ բնական էր որ Սփիւռքը որոշէ:

Մնաց որ, ինչպէս յայտնի կ'ըլլայ մամուլի լուրջ հետեւողները մեծ հաւատքով չեն վերաբերիր պահանջի մասին հայաստանեան հաւաստումներուն: Քաղաքական ծանօթ մեկնաբան Սամի Գոհէնն մատնանչելէ ետք Սիւէտքի (Անգլիա) մէջ կայացած միջազգային համագումարի մը որուն նիւթը եղած է «Թուրքիոյ հիմնական հարցերը», կ'ըսէ թէ առաջին անգամ ըլլալով Հայաստանէն ալ մտահոգիչներ կային. անոնք հոն օրակարգի բերած են հայկական հարցը երբ տեսակցութեան առնուած են Թուրքիա – Եւրոպական միութիւն յարաբերութիւնները: Հայաստանի Արտաքին նախարարութեան Եւրոպական Միութեան բաժնի տնօրէն Արա Մարգարեան չ'ըսած է թէ Թուրքիոյ նոյն միութեան անդամակցութիւնը պէտք է պայմանաւորուի դրացիներուն, այդ կարգին Հայաստանի հետ, հակամարտութիւններուն լուծումով. ան աւելցուցած է նաեւ թէ ճիշդ չէ որ Հայաստան կարսի պայմանագիրը չեղեալ համարած է եւ չի ճանչնար ներկայի սահմանները. «Մենք Թուրքիոյ հետ լաւ յարաբերութիւններ կ'ուզենք հաստատել եւ այդ ընթացքին մէջ ոչ ցեղասպանութեան հարցը, ոչ ալ սահմաններու վերստին ճեւաւորումը նիւթ ընելու միտք ունինք. յարաբերութիւններու հարցին մէջ որեւէ նախապայման չունինք»: Ըստ–դիմը հոն է որ այս ապահովութիւնը որպէս այդ չէ ընկալուած Ս. Գոհէնէն. ան հարց կուտայ թէ իսկապէս իրականութի՞ւնը կը ցոլացնեն ու անկե՞ղծ են այս խօսքերը: Ապա կը թեղադրէ որ Թրքական դիւանագիտական չրջանակները իրենց միջոցներով պրպտեն այդ մարդը («Միլլիյէթ», Փետրուար 7):

Նոյն թերթին Փետրուար 10–ի թիւին մէջ պլիտաւոր խմբագիր Կ. Ճիւսօղլուի հետաքրքրութիւնն ալ Հայաստանի վրայ կեդրոնացած է, նոյն՝ Հայերու ցեղասպանութեան պնդումներուն առընչութեամբ: Այդ պնդումներուն եղին ան կարգ մը սուտերներ կը նկատէ որոնք զիւրար կը ծածկեն ու անմիջապէս աչքի չեն զարներ: Կ'ըսէ թէ Թուրքիոյ Հայաստանի հետ յարաբերութիւնները կարգաւորելուն եւ Սփիւռքը անզօրացնելու ճամբուն վրայ խոչընդոտը Ադրբեջանն էր. այդ պատուարը չրջանցելու համար Հայաստանի ու Ադրբեջանի միջեւ չատ գաղտնի բանակցութիւններ սկսած են, սակայն, միջոց մը եաք երբ Ռ. Քոչարեան Հանրապետութեան նախագահ է, Խորհրդարանի յարձակումը պատահած է, վարչապետը սպանուած: Կ. Ճիւսօղլու կը դրէ թէ այդ յարձակումին պատճառը այդ գաղտնի բանակցութիւններուն յայտնի դառնալն է եւ, Ռ. Քոչարեան առաջքը առած է կացութեան բարդացումին, խոստանալով որ Ադրբեջանի հետ երկխօսութիւններուն վերջ կուտան: Թուրք լրագրողը կ'ըսէ թէ ըստ Թրքական լրահաւաք կազմակերպութեան, «Քոչարեան մեծ հաւանականութեամբ այդ յարձակումը գաղտնօրէն իսկ կազմակերպած է»: Եւ այդպէսով, ԱՄՆ-ու դէմ Ադրբեջանի հետ բանակցութիւններուն վերջ տալով եւ Բաքու – Ճէյհան գազմալարակին արժէքով քարիւղատարը խոչընդոտող դէմք նկատուելէ փրկուած է:

Ռ. Քոչարեանի եաին, միչտ ըստ Թըրքական լրահաւաք կազմակերպութեան, կը նչմարուի սուտերը Ռուսաստանի գաղտնի կազմակերպութեան որ բուն հեղինակն է Խորհրդարանի յարձակումին որուն համար գործածած է գաշնակցական չարքայինները: Եզրակացութիւնը այն է որ Ռուսաստան այդպէսով թէ՛ Կովկասի մէջ Թուրքիա – Հայաստան – Ադրբեջան քարիւղի ճամբուն բացումը, թէ՛ Հայաստանի իր ազդեցութենէն ելքը խոչընդոտած է: Այս մասին վերջին նչումը այն է որ Թուրքիա այս տուեալներուն լոյսին տակ նոր հոլովոյթի մը սկիզբ կը դնէ:

Այս դոյներով չինուած չրջանակին մէջ զարմանալի չէ անչուչտ տեսնել որ նոյն օրուան «Հիւրրիյէթ»ը «Լիպերասիոն»ի նախորդ թիւէն դրեթէ ամբողջութեամբ ու թարգմանաբար տուած է Ժ. Քէհաեան, Ժ. Փէրօ, Ա. Տիւկրան ստորագրուած յօդուածը («Յառաջ», Փետր. 10/11), հեղինակներուն երեքն ալ վերածելով «ծագումով հայ»ու...: Թերեւս եղած են Ֆրանսական մամուլին այդ չջի կարգացողներ որոնք չէին կրցած մեկնաբանել նման պրութեան ներկայութիւնը «Լիպերասիոն»ի մէջ, մանաւանդ հայկական ստորագրութեամբ մըն ալ: Թրքական մամուլին լայն արձագանգը լաւագոյն բացատրութիւնը կուտայ, ատոր հարկը ունեցողներու...:

Վերոյիչեալ երթեակը դրեթէ հարատափ ցաւով կ'անդրադառնար այն վնասին զոր Ֆրանսա ցեղասպանութեան ճանաչումով պատճառած էր Թուրքիոյ «ժողովրդավար» ընթացքին: Նման անդրադարձներ յաճախադէպ են Թրքական չըրջանակներու մէջ ալ որոնք ճանաչումի արարքները կը փայտարեն նոյն այդ «ժողովրդավար» երկրին Եւրոպա մուտքը արդիլելու մղումով: Թէ Թրքական մտայնութիւնները, չափանիչները որքա՛ն յարիր են եւրոպականներուն, եւ թէ այդ երկիրը որքա՛ն անարդարօրէն Թիրախ կ'ըլլայ վանողական կեցուածքներու, լաւագոյն փաստ մը կուտայ հետեւեալ էջը, առնուած՝ Յունուար 20–ի «Փոսթա» Թերթէն. «Արդեօք սա Ֆրանսացինե՞րն ալ ջարդենիք. արդէն ջարդեր եիք Հայերը. եւ ի՞նչ է պատահեր. անոնք ցրուեր են աշխարհի չորս կողմը ու գոհ ,երջանիկ կ'ապրին: Տուժողները եղեր են անոնք զորս չեիք կրցեր ջարդել. կովկասեան լեռներու շրջանին մէջ մնացեր են, կը սպասեն որ Թուրքիայէն ապրանիք հասնի, ուտեն, խմեն: Հայաստան կոչուածն ալ շատ փայլուն վիճակ մը չունի. այսուհանդերձ, կը չանան Ադրբեջանցիներուն մուխը մարել: Եթէ բարեկամութիւն ընես, Ադրբեջանցիները կը վշտանան, չընես՝ սահմանակից դրացի է, ամօթ կ'ըլլայ: Արդեօք երթանիք ու մնացածնե՞րն ալ ջարդենիք. բան մը կայ որ չենք գիտեր: Ինչո՞ւ համար ամէն ինչ կ'ընենք որ Ադրբեջանցիները չսիրեն զմեզ

չեմ յիշում, չէի կարողացել զրանցել· այդ ժամանակ Ժողովրդական քոնսերվաթորիայում էի եւ յիշում էի եմ ինչպէս նորա անունով մի աղջիկ ինձ օգնեց· ես կլթառը վերցրի, երկու տրնկ - տրնկ, երգեցի եւ այդ աղջիկը զրի առաւ այդ երգը, որը անմիջապէս չատ սիրուեց եւ ժըշտանոցի իրրեւ ատարտաճառ ան կը զրէ սրինգի եւ դաշնակի Սօնաթ մը: «Կարելի է ըսել», կը չարունակէ Դելլալեան, «որ այդ Սօնաթը իմ առաջին գործն է»:

1988 Յուլիսին տեղի ունեցած վերոյիշեալ հարցազրոյցին մէջ Դելլալեան կ'արտայայտուի իրրեւ հեղինակը «Մօտաւորապէս» 25 գործերու: Ըսինք որ վերջին երկը, մանկական Լիլիթ բեմախաղը, կատած այդ թուականին՝ անաւարտ պիսի մնար, իսկ Հին Աստուածներու թատերախաղը՝ լոկ ծրագիր եւ իզձ... 53 տարեկանին, ուժեղ առեղծագործական երկունքներու յորձանքին անձնատուր, երր կը մահանար, Դելլալեան գրեթէ անծանօթ մըն էր Հայաստանի մէջ (բացի իրրեւ ուսուցիչ, եւ որպէս այդ՝ չափազանց յարգուած իր սաներէն), եւ սակայն այդ 20 – 25-ի սահմաններուն սակաւաթիւ երկերու ընդմէջէն, որոնց կարգին երեք Սիմֆոնիաները, արտակարգ Թոփոնն, «Նուիրում Կոմիտասի» կոթողային, Սօնաթը, Մահ սէմֆոնիկ պոէման, Յաղթական Ռէքուլէմը, ան կը հանդիսանայ արդի երաժշտական բարդ թէքնիքներու սիրանքներով եւ անմոխրասեռի գիւտերով հարուստ, միաժամանակ հայ հոգիին մէջ թաթխուած ու անկէ տառապանքի ճիչեր եւ փայլակներ, սարսռացուցիչ ահազանգներ հնչեցնող՝ անհման առեղծագործը:

Ազնուակերտ, մեղմասիրտ, զորովագութ, ծառայասէր տեսանելի մարդու կերպարին կը հակադրուէր հեղինակի աննախատես(ան)ելի ներաշխարհը, (քիչ մը Վահէ Օշականին նման), մշտական հրաբխային ցնցումներու եւ պոռթկումներու թատերավայր՝ ուրկէ կը բոցավառէր անընդհատ յեղափոխութիւն ապրող եւ ընդմիշտ ըմբոստութեան յաճախանքին ենթակայ առեղծագործողը: Ան ա՛յն քիչերէն է որոնք վերջնականապէս խզեցին իրենց կապերը, թէ՛ ռուսական Կլինկա – Չայքովսկի – Ռախմանինով երրեակի զասական զպրոցին հետ, թէ՛ խորհրդային չրջանի պարտաւորիչ եւ պայմանադրական՝ «պոռլետար» հետ ի հետ լաւատեսութիւնը պանծացնելու ծառայող կեղծրոնախոյս, պոռոտաբանութիւն բուրող դրոյթին ձերբազատուեցան: Ահա վերջապէս մէկը որուն առանցքը երաւ կոմիտաս – Եղեռն (1915) – արդիականութիւն երթուղին: Հոն այլեւս կարելի չէ զուարճանալ կրաւորական, իզամերձ մեղեդիներով ծանրացած, ենթակայածիզ թոյլատու ոճին ենթարկուելով, այլ նեղապրումներու եւ վերապրումներու մոլորակները չանթահարիչ ուժգնութեամբ պայթեցնող անտարազելի ոճ մըն է իրենը՝ որ կը բնորոչուի իր բացարձակ անկեղծութեամբ եւ ազատութեամբ:

Դելլալեանի կարեւորագոյն երկերէն ան նուազն երեքը դինք անմահութեան պատուանդանին կանդնեցուցին եւ այդ՝ չնորհիւ երեք Սփիւռքահայ նուիրեալ երաժիշտներու չանքերուն: Անոնց հանդէպ Դելլալեան յաւերժ երախտապարտ պտնուեցաւ եւ զանոնք որակեց իր կնքահայրերը: Ան դաշնակահար Արթուր Փափազեանին կը պարտի Նուիրում կոմիտասի դաշնակի (եւ ճայնի) Սօնաթին (1982) վաւաւոր առաջին կատարումը Երեւանի մէջ· խմբավար Արամ Ղարաբեկեանին՝ Թոփոփոնին համաչխարհային առաջին ներկայացումը Պոսթընի մէջ (1986), իսկ ամերիկահայ երգչոնհար Պերճ Ժամկոչեանին՝ իր Յաղթական Հոգեհանգիստ (Ռէքուլէմը) երգչոնի համար (1984): Այս Յաղթական Ռեքոյեմի երեւանի առաջին կատարումը տեղի պիտի ունենար 1990 Ապրիլ 25-ին Պ· Ժամկոչեանի կողմէ որուն նուիրուած է այս գործը· հեղինակը հիւանդ է եւ հիւանդանոց փոխադրուած է զարմանումի համար· չըրջապատուած իր անմիջական հարազատներով, ամէն ոք սրատարփի կը սպասէ որ երգահանը նուազապոյն կարդադրման նշաններ ցոյց տայ որպէսզի, նոյնիսկ անհանդիստ վիճակով, կարենայ պէք վերջապէս լսել իր յօրինումը առաջին անգամ ըլլալով: Այս գործը արդէն չրջած էր, Ժամկոչեանի մեկնաբանութեամբ, աչխարհի չորք մր մայրաքաղաքներու մէջ եւ բարձրացուցած անզուսպ ոգեւորութիւն եւ աներկրայ գնահատանք: Դելլալեաններու ուրախութիւնը չափ ու սահման չունի: Ապրիլ 15-ին լաւատեսութիւնը իր բարձրագոյն կէտին վրայ կը գտնուի: Բայց Ապրիլ 17-ին սիրտը կը վատթարանայ եւ հիւանդին թոյլ չեն տար որ անկողնէն ելլէ: Լաւատեսութիւնը կը փոխանակերպուի ծանր յուսահատութեան եւ որոչում կը գոյանայ որ գոնէ իր կողակիցը, Հերմինէն ներկայ ըլլայ մենահամերգին· բայց, կը պատմէ Հերմինէն «Աստուած ա՛յս էլ չատ տեսաւ...»: Ապրիլ 22-ի գիչերը կացութիւնը անյոյս է եւ Ապրիլ 23-ի առաւօտեան սիրտը կը դադրի բաբախելէ: Համերգը, Ապրիլ 25-ին, տեղի կ'ունենայ հեղինակին թաղման օրը ... «Յաղթական» հոգեհանդիսատը կը վերածուի սուգի հոգեհանդիսի, կարծես գայն զրած ըլլար իր յուզարկաւորութեան համար: Դելլալեանը՝ Ապրիլ 24-ի ուչացած գոհերէ՞ն կրնայ ըլլալ· չէ՞ որ «Աստծու ծաղրն է աչխարհն ալ արդէն»:

Պ. Ա.

(Շար. 1)

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(*) ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ Թամար, Յարութիւն Դելլալեան, Երեւան, 1992, էջ 9 (Յ· Թ· Յ· Դ·)

(**) եւ (****) ABRAMIAN Jackie, *Conversations with Contemporary Armenian Artists*, Amana Books (U.S.A.), 1990, p. 49.

(***) Տես Յ·Թ·Յ·Դ·, էջ 12

# ՉԱՅՆԵՐ ԳԱԻԱՌԷՆ

## 1700-ԱՄԵԱԿԻ ԲԱՑՈՒՄ ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ՄԷՋ ՄԱՐՍԷՅԼ

ՄԱՐՍԷՅԼ· – Կիրակի, Յունուար 28-ին, Մարսէյլի Սուրբ Թարգմանչաց Մայր Եկեղեցւոյ մէջ հանդիսաւոր պատարագով բացումը կատարուեցաւ՝ Հայաստանի մէջ Քրիստոնէութեան Պետական կրօնք հռչակման 1700-ամեակի հանդիսութիւններուն:

Ինչպէս լոլորիս ծանօթ է, Դեկտեմբեր 31-ի կէս գիչերին Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Գարեգին Բ., Որ Վիրապէն Ս· Գրիգոր Լուսաւորչի Ջահը մատուցուր Թափօրով փոխադրած էր Մայր Տաճարի Իջման Սեղանը, ուրկէ այդ Ջահին լոյսը յատկապէս պատրաստուած կանթեղներով յանձնած էր թեմական առաջնորդներուն, փոխանցելու համար բոլոր ծխական եկեղեցիները եւ այնուհետեւ հայ տուները:

Այդ հանդիսութեան ներկայ էր նաեւ Հարաւային Ֆրանսայի Հայրապետական Պատուիրակի փոխանորդ Տարօն Եպիսկոպոս Ձէրէճեան, որ վառած էր իր կանթեղը, բերելու համար սրբազան լոյսէն մասնիկ մը, դէպի Մարսէյլ:

Ուստի, նախ Շաբաթ Յունուար 27-ին, Երեկոյեան արարողութեամբ մը, Տարօն Եպիսկոպոս չրջանի բոլոր հոգեւոր հովիւներուն յանձնեց՝ Էջմիածինէն բերած կանթեղի լոյսէն բաժին մը, իսկ Կիրակի Յունուար 28-ին, Մայր Եկեղեցւոյ մէջ, հաւատացեալներու հոծ բազմութեան մը ներկայութեամբ, կատարուեցաւ «Լոյսի չնկալման» արարողութիւնը:

Պատարագի Կոմիտասեան քառաձայն երգեցողութիւնը, օրուան վայել, հոգեպարար մեկնաբանութեամբ կատարեց՝ Սահակ – Մեսրոպ երգչախումբը, ղեկավարութեամբ՝ Խաչիկ Երզմազեանի: Տէրունական աղօթքէն առաջ, քահ երիտասարդ – երիտասարդուհիները ձեռք ձեռք փոխանցելով, եկեղեցիին մուտքէն դէպի խորան հասցուցին Ս· Գրիգոր Լուսաւորչի կանթեղը, յանձնելով Եպիսկոպոսին: Տարօն Եպիսկոպոս այդ կանթեղէն վառեց, Մայր Եկեղեցւոյ Ս· Խորանի կանթեղը, ապա էջմիածնէն՝ բերած հսկայ մոմը, որ հատանաբար կը ներկայացնէր Մայր Աթոռի Խորանի գլխաւոր կերոնը: Մինչ երգչախումբը կ'երգէր «Էջմիածին»ը:

Պատարագիչը պաշտօնապէս բացուած յայտարարեց 1700-ամեակի հանդիսութիւնները: Ան հաղորդեց թէ այս երիտասարդները, Մարսէյլ եւ չրջանի միութիւններէն եկած տասը երիտասարդ յանձնախումբերուն կը պատկանին, որոնք պիտի կազմակերպեն նաեւ Յունիս տասնուհինգ մէջ դէպի Հայաստան ուխտագնացութիւնը եւ տուաւ օրուան քարոզը (Ֆրանսերէնով), որպէսզի հասկնալի դառնայ նեղկայ երիտասարդութեան: Տարօն Եպիսկոպոս «Քրիստոնէութիւնը հիմնական ու կարեւոր դեր ունեցաւ Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ ճակատագրին մէջ» չեշելով սկսաւ իր քարոզը, տուաւ հակիրճ պատմականը Ս· Գրիգոր Լուսաւորչէն, Տրդատ Թագաւորէն մինչեւ դիրերու դիւտը եւ վերջաբանեց· «...ճչմարտապէս, միչտ Հայոց Առաքելական Եկեղեցին, կանգնած որպէս պատրիպ, պաչտպանեց իր ժողովուրդը, զայն մխիթարեց իր դառն օրերուն, պահպանեց ազգային, մչակութային արժէքները եւ կրցաւ դիմանալ դարերու արհաւիրքներուն»:

Երիտասարդները Լուսաւորչի Կանթեղէն վառեցին իրենց մոմերը, բաժին մը տալով ներկայ հաւատացեալներուն, ուրնք եկեղեցիէն մեկնեցան, յատկապէս Հայաստանէն բերուած փոքրիկ կանթեղներով, իրենց հետ տանելով Լուսաւորչի լոյսը:

Յաւարտ պատարագին տեղի ունեցաւ հանդիսութիւն մը Վ· Պօղոսեան սրահին մէջ: Հաւաքոյթի բացման խօսքը արտասանեց՝ Մայր Եկեղեցւոյ վարչական խորհուրդի առենապետ Տոքթոր Ռոպէրթ Ազիլազեան: Ան Վարդանանքի հետեւեալ բանաձեւով սկսաւ իր խօսքերը՝ «Մենք Աւետարանը կ'ընդունինք որպէս՝ մեր Հայրը եւ Առաքելական Տիեզերական Եկեղեցին որպէս՝ մեր Մայրը», ապա (Ֆրանսերէնով) Հայ Եկեղեցւոյ դերը ամփոփեց երեք կարեւոր յատկանիչներուն տակ ըսելով· «Հայ Եկեղեցին մեր պատմութիւնն է՝ Ան կերտեց մեր պատմութիւնը եւ մնաց կանգուն մեր ամենադժուարին օրերուն, ըլլալով ապաւտան մը իր կտտրած ազգի զաւակներուն...: Հայ Եկեղեցին մեր մչակոյթն է՝ իր դիրով – զրականութիւնով, ձեռագիրներով – մանրանկարներով, տաճարներով – խաչքարերով...: Հայ Եկեղեցին մեր ապագան է՝ աչխարհացրիւ հայ ժողովուրդը զիրար միացնող, աւանդութիւն, ինքնութիւն եւ զոյատեւումը ապահովողն է...»: Ռ· Ա· պազեան յայտարարեց 1700-ամեակի առթիւ կատարուելիք յայտագիրները (*) եւ խօսքը տուաւ Տարօն Եպիսկոպոսին:

Տարօն Եպիսկ·, 1700-ամեակի բացման այս հանդիսութեան առթիւ պատրաստած էր անակնկալներ: Նախ՝ յարմար նկատած էր իր կողմէ քաջալերել համայնքի եկեղեցի եւ միութիւններու մէջ աչխատանք տարած տասը անձեր, անոնց տալով պնահատագիր: Ձիչենք անունները՝ Տիկիններ՝ Սիւզան Պօյաճեան, Տանի Ա-զիլազեան, Մելինէ Մարճոյեան, Շաքէ Յակոբեան - Գլուուզեան (Նիս), Սիլվարդ Էսքիճեան (Նիս), Օր· Անահիտ Հայազդորճեան, Օր· Սեդա Սիմոնեան (Կարտոն), Միհրան Սրկ· Քէչիչեան, Պր· Գէորգ Մինասեան, Պր· Փասքալ Եարտմեան (Գանն): Ապա՝ պարգեւատրեց, ամխաներ առաջ իր պատրաստած, հայ մչակոյթի եւ պատմութեան նիւթեր պարունակող եւ մամուլի միջոցով հրատարակուած հարցարանին պատասխանող երեք անձերը: Երգրորդութեան մրցանակը (Մարսէյլի պատմական դիրքը) ստացաւ՝ Տիկին Ս· Սապունճեան (Լիոն), երկրորդութիւնը՝ (Էջմիածնի Գանձեր) Տիկին Ա· Յովսէփեան (Լա Սիոթա) իսկ առաջնութիւնը ստացաւ Տիկին Հռիփսիմէ Պետրոսեան (Ալֆորվիլ) որ պարգեւատրուեցաւ Էջմիածնի ոսկեայ եւ արծաթեայ մետալով: Այս նոյն մետալը նկատի առնելով Տոքթոր Ալպէր Խազինձեանի, իր գրական աչխատանքներուն համար: Շեչտենք թէ Պր· Խազինձեան վերջերս լրացուցած է Հայ Եկեղեցւոյ ամփոփումական պատմութիւնը պարունակող, (Ֆրանսերէն) լեզուով գրուած, չուրջ 800 էջնոց աչխատանք մը, հայ եւ օտար աստուածաբաններու վկայութեամբ, որը կը սպասէ հրատարակչատան մը բարի կամեցողութեան:

Հանդիսութիւնը չարունակուեցաւ ճոխ հիւրասիրութեամբ:

ԱՆԻ ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ

1700–ամեակի ձեռնարկներ (Մարսէյլ)· – Յունիս 17 – Ս· Էջմիածնի հիմնադրման տօնին միջեկեղեցական (Էքիւմէնիք) արարողութիւն: Յուլիս 12/19 – Երիտասարդաց ուխտագնացութիւն դէպի Հայաստան: Սեպտեմբեր 18/25 – Ուխտագնացութիւն դէպի Հայաստան: Սրբոց Թարգմանչաց Մայր Եկեղեցւոյ 70-ամեակը: Նոյեմբերին Ն·Ս·Օ·Տ·Տ· Գարեգին Ա·ի Հարաւային Ֆրանսա այցը:

Ի ՅՈՒՇ ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ 44-ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ

# ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

## ՄԻՋԱՎԱՅՐ...

Արմաչ· ընկուզենի մը, անոր քովիկն ալ՝ զիւղական ընդարձակ տուն մը: Տանտիրուհին՝ երեսունը անցուկ տիկին մը, որ դուլպայ կը հիւսէ:

– Տիկին, ինչո՞ւ այս տունին պատերը ձղեր էք առանց ճերմակ ծեփի:

– Մե՛ղք որ քաղքցի ես: Այսչափ մը բանը չե՞ս պիտեր: Եթէ դուրսը ծեփես եւ ազուոր ցուցնես, թշնամի չատ կ'ունենաս, մինչդեռ ներսը եղածը օտար մարդ չի տեսներ:

– Ջանի՞ տարեկան ես, կը հարցնէ ընկերուհի մը:

– Ջառասունըվեց, կը պատասխանէ, մինչ մենք 30 – 35 կ'ենթադրէինք, դիտելով իր թարմ այտերը եւ սեւ մազերը:

– Եթէ Պոլիս ըլլայիք, ձեր վրայ պիտի խնդային: Այնտեղ տարիք պահելը մեծագոյն յատկութիւնն է կնոջ: Մենք համրւ 30–35 կը կարծէինք:

– Ինչո՞ւ պիտի պահեմ, ինչո՞ւ սուտ խօսիմ: Ես այսօր ճիշդ քառասունըվեց տարեկան եմ:

***

– Այս ի՞նչ է, կը հարցնեմ ուրիշ կնոջ մը, մանկամարդուհի մը այս անգամ որ կը կամնէ:

– Ճերմակ հացը կ'ուտես եւ ցորենին ի՛նչ ըլլալը չե՞ս պիտեր:

... Կա՛լը· Հաւաքական, տենդոտ աչխատանքի այդ եռուն մեղուանոցը, ուր ամէն մարդ կը գործէ, տանուտէրը ինչպէս բոկոտն լաճը, մայրը ինչպէս մատաղատի աղջիկները որ հագիւ մեր «թիթեռնիկ»ներուն տարիքն ունին, բայց արդէն հասուն կը համարուին:

Չօ՛, հօ՛ եւ գոմէշը կը չարժի, իր եռեւէն քաչելով կամը որուն վրայ նստած է տունին երիտասարդը կամ հարսը: Անդին երիտասարդը, կիներ եւ աղջիկներ, իւրաքանչիւրը գործիք մը առած, որոնցմէ կը քակեն ցրցքնուած հասկերը կը հաւաքեն, կամ, աւելի անդին, կամաց ցորենը կը հոսեն:

Եւ այսպէս մինչեւ իրիկուն: Մինչեւ ուշ առեն, երբ ամէնքն ալ, մարդ եւ անասուն, բոլորովին յոգնած՝ արդար վաստակին հեչտանքը կ'ըմպեն, ախորժելի ընթրիքով մը:

Քաղաքը իր բովանդակ ժխորովը նըւաղ պերճախօս է այս անաղմուկ, բայց չատ աւելի տաժանագին եւ արդիւնաւէտ գործունէութեան քով, որ ամէն օրուանն է եւ ամէն տարուանը: Միչտ նոյն հրապկէզ արեւուն տակ: Միչտ նոյն նախնական կազմակերպութեամբ, որ Աչխատանքի հրաչագործ լուծին կ'ենթարկէ ամէնքն ալ:

– Քո՞յրդ է, կը հարցնէ մայրս արեւուն տակ թխացած տղամարդու մը, որ իր քանանամեայ կորովին բովանդակ թափովը գործնը կը հոսէ դրեթէ տարեկից եւ նոյնչափ կենսախայտ եւ զեղանի աղջկան մը հետ:

– Մեր հարան է, տիկին, կը փութայ պատասխանել տղուն մայրը, վրանին տակէն: Աս ալ թոռս է, կ'ուզեյնէ, մատնանչելով երկամեայ երախայ մը, որ ցորենի խուրձերը կը թղկտէ անփութօրէն:

– Ըսել է այսքան չո՞ւտ կը կարդուին:

– Ինչո՞ւ չէ· մենք չատ բարակը չենք նայիր: Երբ տղան կընայ կին մը ապրեցնել, ինչո՞ւ պիտի անտնայ: Մենք ամէնքս ալ կ'աչխատինք, ուստի կրնանք ապրիլ:

Ու երբ քաղաքի, Պոլսոյ բարքերը պարզելով դրամաժիտին դերը կը բացատրէր ուղեկից մը·

– Դրամաժի՞տ մի· ես փարա ունենալէ վերջ, կը նստիմ կ'ուտեմ· փարա ուզող էրիկ մարդուն ալ···

(Շար· 18)

(Շար. Ա. էջէն)

*պետութիւն մը ստեղծելու մերժումն է որ այս կացութիւնը կը ստեղծէ։ Կ'անտեսուի 25 միլիոններոց ժողովուրդ մը որովհետեւ քարիւղ չունի։ Իրենց տունը ե՞ւ ղրկել, բայց տուն չունին, կ'ըսէ Փաթրիք Տէվէճեան որ կ'աւելցնէ. – «Ես, կը յիշեմ թէ ուրկէ՞ կուգամ, ինչպէս եկանք, յիշողութիւնս չեմ կորսնցուցած։ Քալպաքանութենէն անպէս է»։*

## ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

«ՅԻԿԱՌՕ» (փետրուար 19) կը ճշդէ որ փետրուար 16-ին լոյս տեսած Ալֆաթալի Թուրքերուն նուիրուած յօդուածին մէջ (տես՝ «Յառաջ», փետրուար 17/18), սխալմամբ գրուած է որ «Սապահ» թերթը Ֆրանսական ապրանքներու պօյքոթը պահանջած է, այլ ընդհակառակն դատապարտած է։

*ՊԱԼԹԻՒ, ծագումով լեհ նկարիչը մեռաւ Ժընեւ, փետրուար 18-ին, 92 տարեկանին։ «Քուաթրօչէնթօ»ի (իտալական 15-րդ դար) վերջին ողջ վարպետը կը նկատուէր, այսինքն վերջին չարունակողը Վերածնունդին։ Ծնած էր Փարիզ, 1908, փետրուար 29-ին։ Բուն անունով՝ Պալթազար Քլոսովսքի, արուեստագէտը բարեկամն եղած է Անթոնէն Արթոյի, Անտրէ Մալրոյի։ 1923-ին, Ռիլքէ հիացած էր նկարիչին կանխահաս տպաւորիչ։ Առաջին ցուցահանդէսը կուտայ Փարիզ, 1934-ին։ 1961-էն 1977 անօրէնն է Հռոմի վիլլա Մեթիչիին։ 2001-ին յետահաւաքեայ ցուցահանդէս մը նախաձեռնած է Վենեսիկ։*

*ՊԱՂՏԱՏԻ եւ արուարձանին վրայ ռումբեր թափեցին չարաթավերջին, երեք հոգի ալ մեռած է։ Ամերիկացիներու եւ Անգլիացիներու այս ինքնապուխ ռմբակոծութիւնները, զոր Պուշ «ընթացիկ» որակած է, մեծ վրդովում ստեղծած են եւ Փարիզ ալ բողոք ներկայացուցած է։*

*ՓԱՐԻԶԻ ՄԷՋ, փետրուար 18-ին, Ժ. Շիրաք բացում կատարեց հողագործութեան ցուցահանդէսին։ Այս առթիւ, դէմ արտայայտուեցաւ Մննդեղէնի զործակալութեան ազգարարութեան ոչխարի եւ դառնուկի միսին նկատմամբ, չեչտելով թէ ոչ մէկ փաստ կայ այդ ուղղութեամբ։*

*ՔՈՍՈՎՈՅԻ ՄԷՋ, ոճրափորձ մը դադրուած է, երբ ՔՖՕՐ-ի ուժերու ընկերակցութեամբ հանրակառքերու չարասիւն մը կ'անցնէր եւ որու հետեւանքով 7 Սերպեր սպաննուեցան եւ 43 ուրիշներ ալ վիրաւորուեցան։ Վիրաւորներէն տասը ծանր վիճակի մէջ էին, ոճրափորձի օրը, փետրուար 16-ին։ Ամէնէն ծանրակշիռ ոճրափորձերէն մէկն է եւ ան կը վերապրուի ալպանական անկաւտոզական կեդրոնական մը։ Պելկրատ ՄԱԿ-ի դիմած է այս առընչութեամբ։*

## ՄԱՄՈՒԼ

**«INVESTIR»** (19 février)

**LA TURQUIE EN FROID AVEC LA FRANCE**

*Թերթը (փետրուար 19) կ'անդրադառնայ Թուրքիոյ հակազդեցութեանց, յիշելէ ետք թէ ամբողջ չարաթը հայկական եռապոյնը ծածանեցաւ Փարիզի վրայ եւ թէ Նախագահ Շիրաք Հայերու «Նահատակութիւնը» ոգեկոչեց իր բաժակաճառին մէջ։*

*Ապա, կը խօսի Թուրքիոյ ներկայացուցած չահեկանութեան մասին, գլխաւորաբար Մխայեալ – Նահանգներուն համար դուռ մըն է դէպի կեդրոնական Ասիոյ հանրապետութիւնները։ Վերջին յարաբերումները, կը գրէ, ոչ մէկ կասկած կը թողուն։ Շրջանը, ի մօտոյ, 150 միլիոն թոն քարիւղ պիտի արտածէ։ Բայց, այդ հանրապետութիւնները չրջափակուած են՝ Ռուսաստան հիւսիսը, Իրան հարաւը, Կովկաս եւ Թուրքիա արեւմուտքը։ Ամերիկայի համար, խորտակել այդ կացութիւնը ռազմագիտական հսկայ յաջողութիւն մը կ'ըլլայ, չրջանցել Ռուսաստանը հարաւէն, զայն կտրել Իրանէն եւ իր ազդեցութիւնը տարածել մինչեւ Չինաստանի դուռները, հուսկ նուազ կախում ունենալ Պարսից ծոցին քարիւղի համար։ Ներկայիս, կը չարունակէ յօդուածագիրը (Տոմինիք Պրուամպէրժէ), երկու զինակցութիւնները կը դծուին. – Ռուսաստան որ կը յուսայ Ղազախստանի քարիւղը հանել իր խոլ հողամասէն, Հայաստան որ կապն է Մոսկուայի եւ Թեհրանի միջեւ։ Միւս զինակցութիւնը կը միացնէ Միացեալ – Նահանգները, Ադրբեջան, Թրքաստօս, արտադրող պետութիւն, Վրաստան (որ չրջանի այն երկիրն է որ առաւելագոյն օժանդակութիւն կը ստանայ ԱՄՆ-էն) եւ Թուրքիա, որ դուռ կը բանայ Միջերկրականի վրայ։ Ու թերթին եզրակացութիւնն է. – «Պայքարը դեռ անորոշ է եւ այդ պատճառով է որ Միացեալ – Նահանգներու մէջ, չի խօսուիր «հայկական յեղասպանութեան» մասին»։*

(Շար. Ա. էջէն)

*պետութիւն մը ստեղծելու մերժումն է որ այս կացութիւնը կը ստեղծէ։ Կ'անտեսուի 25 միլիոններոց ժողովուրդ մը որովհետեւ քարիւղ չունի։ Իրենց տունը ե՞ւ ղրկել, բայց տուն չունին, կ'ըսէ Փաթրիք Տէվէճեան որ կ'աւելցնէ. – «Ես, կը յիշեմ թէ ուրկէ՞ կուգամ, ինչպէս եկանք, յիշողութիւնս չեմ կորսնցուցած։ Քալպաքանութենէն անպէս է»։*

## ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

«ՅԻԿԱՌՕ» (փետրուար 19) կը ճշդէ որ փետրուար 16-ին լոյս տեսած Ալֆաթալի Թուրքերուն նուիրուած յօդուածին մէջ (տես՝ «Յառաջ», փետրուար 17/18), սխալմամբ գրուած է որ «Սապահ» թերթը Ֆրանսական ապրանքներու պօյքոթը պահանջած է, այլ ընդհակառակն դատապարտած է։

*ՊԱԼԹԻՒ, ծագումով լեհ նկարիչը մեռաւ Ժընեւ, փետրուար 18-ին, 92 տարեկանին։ «Քուաթրօչէնթօ»ի (իտալական 15-րդ դար) վերջին ողջ վարպետը կը նկատուէր, այսինքն վերջին չարունակողը Վերածնունդին։ Ծնած էր Փարիզ, 1908, փետրուար 29-ին։ Բուն անունով՝ Պալթազար Քլոսովսքի, արուեստագէտը բարեկամն եղած է Անթոնէն Արթոյի, Անտրէ Մալրոյի։ 1923-ին, Ռիլքէ հիացած էր նկարիչին կանխահաս տպաւորիչ։ Առաջին ցուցահանդէսը կուտայ Փարիզ, 1934-ին։ 1961-էն 1977 անօրէնն է Հռոմի վիլլա Մեթիչիին։ 2001-ին յետահաւաքեայ ցուցահանդէս մը նախաձեռնած է Վենեսիկ։*

*ՊԱՂՏԱՏԻ եւ արուարձանին վրայ ռումբեր թափեցին չարաթավերջին, երեք հոգի ալ մեռած է։ Ամերիկացիներու եւ Անգլիացիներու այս ինքնապուխ ռմբակոծութիւնները, զոր Պուշ «ընթացիկ» որակած է, մեծ վրդովում ստեղծած են եւ Փարիզ ալ բողոք ներկայացուցած է։*

*ՓԱՐԻԶԻ ՄԷՋ, փետրուար 18-ին, Ժ. Շիրաք բացում կատարեց հողագործութեան ցուցահանդէսին։ Այս առթիւ, դէմ արտայայտուեցաւ Մննդեղէնի զործակալութեան ազգարարութեան ոչխարի եւ դառնուկի միսին նկատմամբ, չեչտելով թէ ոչ մէկ փաստ կայ այդ ուղղութեամբ։*

*ՔՈՍՈՎՈՅԻ ՄԷՋ, ոճրափորձ մը դադրուած է, երբ ՔՖՕՐ-ի ուժերու ընկերակցութեամբ հանրակառքերու չարասիւն մը կ'անցնէր եւ որու հետեւանքով 7 Սերպեր սպաննուեցան եւ 43 ուրիշներ ալ վիրաւորուեցան։ Վիրաւորներէն տասը ծանր վիճակի մէջ էին, ոճրափորձի օրը, փետրուար 16-ին։ Ամէնէն ծանրակշիռ ոճրափորձերէն մէկն է եւ ան կը վերապրուի ալպանական անկաւտոզական կեդրոնական մը։ Պելկրատ ՄԱԿ-ի դիմած է այս առընչութեամբ։*

## ՄԱՄՈՒԼ

**«INVESTIR»** (19 février)

**LA TURQUIE EN FROID AVEC LA FRANCE**

*Թերթը (փետրուար 19) կ'անդրադառնայ Թուրքիոյ հակազդեցութեանց, յիշելէ ետք թէ ամբողջ չարաթը հայկական եռապոյնը ծածանեցաւ Փարիզի վրայ եւ թէ Նախագահ Շիրաք Հայերու «Նահատակութիւնը» ոգեկոչեց իր բաժակաճառին մէջ։*

*Ապա, կը խօսի Թուրքիոյ ներկայացուցած չահեկանութեան մասին, գլխաւորաբար Մխայեալ – Նահանգներուն համար դուռ մըն է դէպի կեդրոնական Ասիոյ հանրապետութիւնները։ Վերջին յարաբերումները, կը գրէ, ոչ մէկ կասկած կը թողուն։ Շրջանը, ի մօտոյ, 150 միլիոն թոն քարիւղ պիտի արտածէ։ Բայց, այդ հանրապետութիւնները չրջափակուած են՝ Ռուսաստան հիւսիսը, Իրան հարաւը, Կովկաս եւ Թուրքիա արեւմուտքը։ Ամերիկայի համար, խորտակել այդ կացութիւնը ռազմագիտական հսկայ յաջողութիւն մը կ'ըլլայ, չրջանցել Ռուսաստանը հարաւէն, զայն կտրել Իրանէն եւ իր ազդեցութիւնը տարածել մինչեւ Չինաստանի դուռները, հուսկ նուազ կախում ունենալ Պարսից ծոցին քարիւղի համար։ Ներկայիս, կը չարունակէ յօդուածագիրը (Տոմինիք Պրուամպէրժէ), երկու զինակցութիւնները կը դծուին. – Ռուսաստան որ կը յուսայ Ղազախստանի քարիւղը հանել իր խոլ հողամասէն, Հայաստան որ կապն է Մոսկուայի եւ Թեհրանի միջեւ։ Միւս զինակցութիւնը կը միացնէ Միացեալ – Նահանգները, Ադրբեջան, Թրքաստօս, արտադրող պետութիւն, Վրաստան (որ չրջանի այն երկիրն է որ առաւելագոյն օժանդակութիւն կը ստանայ ԱՄՆ-էն) եւ Թուրքիա, որ դուռ կը բանայ Միջերկրականի վրայ։ Ու թերթին եզրակացութիւնն է. – «Պայքարը դեռ անորոշ է եւ այդ պատճառով է որ Միացեալ – Նահանգներու մէջ, չի խօսուիր «հայկական յեղասպանութեան» մասին»։*


ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ

**ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՐՍԷՑԼԻ ՄԱՑՐ ԵԿԵՂԵՑԻ**

Հայոց Հաւատք եւ Աւանդութիւն
Յանձնախումբը

**«ԼՈՒՍԱՒՈՐՉԻ ԼՈՒՍԱՆ»**

*հանդիպումներու չարքին մէջ*
*կը հրաւիրէ իր թիւ 8*
*Ջրույց – Դասախօսութեան*

**«ՄԵԾԻ ՊԱՀՈՑ ԾԱԳՈՒՄՆ ՈՒ ԻՄԱՍՏԸ ԵՒ ԱՆՈՐ ԿԻՐԱԿԻՆԵՐԸ»**

նիւթին շուրջ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՄԱՐՏ 8,
ժամը 19–ին

*Բանախօսութեամբ՝*
**ՋԱՏԻԿ ՎՐԴ. ԱՒԵՏԻՔԵԱՆ–Ի**

*Սահակ – Մեսրոպ Մշակ. կեդրոնի*
«Արծրունի Զրբաշեան» սրահին մէջ
339, avenue du Prado —
13008 MARSEILLE

**UGAB — PARIS**

**CONFERENCE**

**le Vendredi 2 mars à 20 heures 30**

**Garbis APRIKIAN**

**Auteur · Compositeur**
**Directeur artistique**
**de la Chorale SIPAN-KOMITAS**

présente

**SIX CHANTS ARMENIENS**
**Transcrits pour piano**
Fascicule 1

Présentation et explications
par l'auteur

Introduction
par ARA KRIKORIAN, l'éditeur

Illustration musicale
par MARIJA AUPY MARKIC
du Conservatoire Franz Liszt
de Budapest

**Centre Culturel Alex Manoogian**
118, rue de Courcelles, 75017 PARIS
Métro : Courcelles

Tél. : 01. 45. 20. 03. 18


## ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ

*ԿԱՊՈՑՏ ԽՍԱՒի Մարսէյլի Սէն – Ժէրոմի «Զաւօ Շանթ» մասնաճիւղը իր ընկերուհիները կը հրաւիրէ ընդհանուր ժողովի Շաբաթ, փետրուար 24, ժամը՝ 14·30–ին, C. A. Q.–ի սրահին մէջ,* avenue Saint-Jérôme:

## ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

2001, Հինգշաբթի, Մարտ 22–ին, *փարիզի Թրինիթէ եկեղեցւոյ մէջ, Սիփան – Կոմիտաս երգչախումբը, Նուագախումբի ընկերակցութեամբ՝*

**ԲԱՑԱՌԻԿ ՀԱՄԵՐԳ ՄԸ պիտի տայ, ուր առաջին անգամ ըլլալով փարիզի մէջ, պիտի մեկնաբանուին ԿԱՐՊԻՍ ԱՓՐԻԿԵԱՆի ԵՕԹԸ ՆՈՐ ԳՈՐԾԵՐԸ։**


ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ
**ՄԱՐՍԷՑԼԻ ՄԱՑՐ ԵԿԵՂԵՑԻ**

*ՏԻԿՆԱՆՑ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲԸ*
*Սիրով կը հրաւիրէ ձեզ*
*ներկայ գտնուելու*

**ՀԱՑ ԿՆՈՋ**
**ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ**

*մեծարանքի ճաշ – Հանդիսութեան*
կիրակի, փետրուար 25, ժամը 12·30–ին
*Սահակ – Մեսրոպ Մշակոյթի կեդրոնի*
*Արծրունի Զրբաշեան սրահին մէջ*
339, av. du Prado, 13008 Marseille
*Գեղարուեստական հաճելի բաժին, ընկերակցութեամբ՝ Կարէն եւ Խորէն Աչուղմանեան եղբայրներու։*
*Մասնակցութիւն 120 Ֆր.։*
*Հաճեցէք ձեր տեղերը ապահովել Փետր. 20–էն առաջ։*
*Հեռաձայն. –*
04 42 22 08 52
*կամ՝*
04 91 77 84 70

**L'ECOLE ARMENIENNE**
**SIAMANTO**
**DE BAGNEUX**
propose un

**Diner Dansant**

en solidarité avec l'école française n° 3
et l'école n° 11 de Vanadzor

**Samedi 3 mars de 20 heures à l'aube**

En présence de
Madame **JANINE JAMBU,**
**Maire de Bagneux,**
**Députée des Hauts-de-Seine**
Avec la participation de
MARTEN YORGANTZ
et son Orchestre
Salle des Fêtes «Léo-Ferré»
rue Charles-Michels — BAGNEUX

**Avec le bus :** 188 de Pte d'Orléans, arrêt "Meuniers". **En voiture :** RN 20 à la Pte d'Orléans (suivre le panneau "marché de Bagneux"). Parking assuré.

**Réservez vos places aux numéros suivants:** 01 46 65 51 04 / 01 45 46 10 11
01 46 65 81 53

Réservations/jeunes auprès de Sossy :
06 10 15 13 72


## ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

**75–ԱՄԵԱԿ ՄԵԼԳՈՆԵԱՆ ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՄԱՏԱՏՈՒԹԵԱՆ**

*Պաշտօնական հանդիսութիւնները տեղի կ'ունենան* 2001, *Ապրիլ 5 – 8։*

*Մանրամասնութիւնները՝ յետագային։*

*
**

*ՄԱՑԻՒ 20*
*Միջվարժարանային*
*Արուեստանութեան Մրցում*
*Պ.Հ.Մ.Մ. – Մարսէյլ*


**– ՎԱՐԴԱՆԱՆՔ –**

**Ա. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՌԻՋ**

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ 22
1550–ԱՄԵԱԿ
*ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ՃԱԿԱՏԱՄԱՐՏԻՆ*

Տօն Սրբոց Վարդանանց Զօրավարացն Մերոց՝ 1036 վկայիցն, որք կատարեցան ի մեծի պատերազմին (451 թուին) «Վասն հաւատոյ եւ հայրենեացյց»։

*– Այսօր անուանակոչութեան տօնն է՝*
Նորին Սուրբ Օծութիւն Տէր Տէր
**ԳԱՐԵԳԻՆ Բ.**
Ծայրագոյն Պատրիարքին և Կաթողիկոսին
Ամենայն Հայոց
*ժամը 10–ին պատարագ կը մատուցուի։*
*Ի ժամու պատարագին, աղօթիւք եւ քարեմաղթութեամբք «Հայրապետական Մաղթանք» կը կատարուի Վեհափառ Հայրապետի արեւչատութեան համար։*
*ՅԱՆՁՆՕՐ. –*

*Պետական անօրինութեամբ, բոլոր Հայերը (զպրոցական, աշակերտ, պաշտօնեայ եւ ուրիշներ), այսօր կրնան բացակայիլ իրենց զբաղումներէն՝ իրենց կրօնական պարտաւորութիւններուն համար։*

**Ս. ՅԱԿՈԲ – ԼԻՈՆ**

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ 22
Տօն է Վարդանանց Զօրավարացն Մերոց հազար երեսուն եւ վեց վկայիցն որք կատարեցան ի մեծի պատերազմին։

*Այս առթիւ Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր եկեղեցւոյ մէջ առաւօտեան ժամը 10–ին պատարագ կը մատուցուի։*
*Պատարագը կը մատուցանէ՝*
*ԻՍԱՀԱԿ Ա. ՔՀՆԱ. ՀԷՔԻՄԵԱՆ*

**Ս. ԹԱԴԷՈՍ-ԲԱՐԹՈՒՂԻՄԷՈՍ ՄԱՐՍԷՅԼ**

*(Ս. Անթուան)*

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ 22
Տօն Ղեւոնդեանց Քահանայից եւ Սրբոց վարդանանց Զօրավարաց։

*Պատարագ՝ ժամը 10–ին։*
*Պատարագիչ եւ քարոզիչ՝*
*ՄԱԿԱՐ Ա. ՔՀՆԱ. ՆԱՃԱՐԵԱՆ*


## ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

*Ալֆորվիլի Ս. Մեսրոպ կրթարանի վարչութիւնը չնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուիրատուութիւնները Լուիզ Գասպարեանի մահուան առթիւ.-*

*Մարգրիտ Գասպարեան 400 Ֆր., Արման Սանոսեան 500 Ֆր., Համբար Մահալեան 150 Ֆր., Փիէր Ռիքէ 200 Ֆր., Վահան Աբգարեան 400 Ֆր., Ալէն Սրմաքէչեան 1·000 Ֆր., Գլօտ Հարլ 300 Ֆր., Ժորժէթ Պէնէթ 200 Ֆր., Մարթին Փանոսեան 1·000 Ֆր., Քրիսթիան Ռոչ 1·000 Ֆր., Մարթին Ռոչ 200 Ֆր., Պէաթրիս Ռոչ 200 Ֆր., Աստղիկ Ռոչ 200 Ֆր., Ժոէլ Սրմաքէչեան 200 Ֆր.։*

*Եկեղեցւոյ պայծառութեան համար՝ Պէրնար Տէտէճեան 250 Ֆր., Խաչիկեան 250 Ֆր., Ալէն Ռոչ 200 Ֆր.։*


**Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»**
**83, rue d'Hauteville, 75010 Paris**
**Siret : 571 027 317 000 15**
**Commission Paritaire : N° 55935**



ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻ ՄԸ ՀԵՐՈՍԱԿԱՆ ՊԱՅՔԱՐԸ
Ի ԽՆԴԻՐ ԻՐ ԱԶԳԱՅԻՆ ԻՆՔՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԽՂՃԻ ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ

**ՎԱՐԴԱՆԱՆՔ**

Թատերգութիւն երկու արարով – հայերէն
փրանսերէնի թարգմանուած Իսի–լէ–Մուլինոյի մէջ

*Հեղինակ՝ Հովիւ ՄԱՐԿՈՍ ՎԷՔԻԼԵԱՆ*
*Պատրաստեցաւ եւ բեմադրութիւն՝ ՍԱՐԳԻՍ ՔԷՕՇԿԷՐԵԱՆ–Ի*

ՈՒՐԲԱԹ, փետրուար 23 ժամը 20·30–ին
*Ալֆորվիլի Վոլթէր սրահը*
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, Մարտ 8, ժամը 20·30–ին
*Իսի–լէ–Մուլինոյի «Օտէթորիում»ին մէջ*
Տախտերու մասնակցութիւն՝ 50 Ֆր.
*Տեղեկութեանց եւ տեղերը վերապահելու համար հեռաձայնել՝*
— ԱԼՖՈՐՎԻԼ՝ 01·48·93·99·88
— ԻՍԻ–ԼԷ–ՄՈՒԼԻՆՕ՝ 01·47·36·02·50

ՀԱՅՐԱՏԻ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

ՀԱՅՐԱՏ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925

DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS

TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70

E-MAIL : jharatch@aol.com

ՔԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ֆրանսա : Տար· 1·400 Ֆ· — Վեցամսեայ : 725 Ֆ·

Արտասահման : Տար· 1·650 Ֆ· (Ամէնօրեայ առաքում)

1·500 Ֆ· (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ·

C.C.P. PARIS 15069-82 E

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ

ՓԵՏՐՈՒԱՐ 21

MERCREDI

21 FEVRIER

2001

LE NUMERO : 6,00 F

76ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·107

Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN

76e ANNEE — N° 20.107

ՕՐՈՒԱՆ ԽՕՍՔԸ

## Նախագահին Այցէն Ետք

*Տարեսկիզբն ի վեր երկու կարեւոր իրադարձութիւն Ֆրանսան պետեղեցին Հայութեան ուշադրութեան կեդրոնին։ Առաջինը ցեղասպանութեան ճանաչումն էր, երկրորդը Հայաստանի նախագահ Ռ. Քոչարեանի այցը, որուն պետականի յատկանիշը երկրորդական դիծի վրայ ձգեց կանիչը։ Փարիզի յարակից բոլոր պարապանները։ Փարիզի նման մայրաքաղաքի մը կողմէ ընծայելի պատիւներ – մեծաշուք լընդունելութիւններ, հարկական եռագոյններով զարդարուն պետական չէնքեր ու աչխարհի պետկազմն պողոտան, եւ այլն - կրաւելու ըրեթէ ամբողջ հետաքրքրութիւնը։*

*Կատարած պաշտօնական եւ հետեւապէս մօտաւորապէս ոչինչ ըսող տեղեկատուութենէն անդին, Ֆրանսայի ու Հայաստանի նախագահներուն տեսակցութեան ի՞նչ պայմաններու տակ մասնակցեցաւ Ղարաբաղի նիւթը։ Միջազգային քաղաքականութեան հաչիւներուն մէջ օրէ օր աւելի կարեւորութեամբ տեղ գըտնող չըջանին մասին ի՞նչ քնոյթի են Փըրանսական եւ հայկական մօտեցումները։ կո՞ն նմանութիւններ, թէ աւելի տիրող է տարբերութիւններու մարզը։ Եւ վերջապէս, պատճառ կո՞յ լուրջի առնելու տմանց մտահոգութիւնը որ ցեղասպանութեան ճանաչումի քայլին եաին վազը Ղարաբաղեան տեղանին վրայ վճարելի հաչուեցոյցի մը առուերը կը նչմարէ։*

*Հարցումներ զոր կարելի չեղաւ ուղղել Հայաստանի նախագահին անոր պաշտօնական հանդիպումներուն յաջորդած հեպազրոյցներուն։ անոնց տրամադրուած քանի մը վայրկեանի ընթացքին գործածուած բառապաշարը բաղկացած կ'ըլլայ պոհունակութիւն – ուրախութիւն – ընորհակալութիւն երրեակէն։*

*Այսօր երբ այցը աւարտած է ու Ռ. Քոչարեանի պատուիրակութիւնը Երեւան վերադարձած, դժուար է հասկնալ, աւելին՝ բացատրել այն չհայացած հանդիպումին երեւոյթը՝ Հայաստանի նախագահին ու Փարիզի զաղութին գոնէ ներկայացուիչներուն միջեւ։ Հանդիպում որուն հետ որեւէ առընչութիւն չէր կըրնար ունենալ փարիզեան մեծանուն պանդոկին մէջ փետրուար 14–ին դեսպանատան կողմէ կազմակերպուած ընթրիքը որուն քանի մը հրաւիրեալէ զատ ներկայ գտնուեցաւ ան որ կրնար եւ կ'ուզէր նախագահին սեղանակից ըլլալու համար որոշուած սակագինը վճարել։ Արդէն, ներկաներու նախատրաստ այդ իրիկուան իրարանցումին ու նախագահին աւելի քան ամփոփ ելոյթին քով «հանդիպում», կամ «ըրոյց»ի նման եզրեր հազիւ լուսանցքային կրնային ըլլալ։*

*Ի վերջոյ, ինչ կը վերաբերի Փարիզի, նախագահ Ռ. Քոչարեանի պոհունակութեան ու ընորհակալութեան արտայայտութիւնները մէկդի ձգելով, կը մնայ բարձաւաճելու, հարստանալու մաղթանք – պատգամը, նոյն ճաչին, ուղղուած՝ տեղի հայութեան. ու մանաւանդ անոր պատճառաբանութիւն – եզրակացութիւնը թէ «ձեր հարստութիւնը Հայաստանի հարստութիւնն է»։*

*Մինչդեռ, կարծեր էինք որ չորս օրուան կեցութիւնը պիտի կրնա՛ր երկու ժամ մը տրամադրել զաղութին հետ իսկական հանդիպումի մը, պատմանազրականը չըբջանցող ներհարկական ըրոյցի մը։ Ծաղիկները, ծափերը, դրօչակներն ու լուսարձակները պիտի չկարենան փոխարինել անպատասխան մնացած մեր հետաքրքրութիւնները, օրինակ՝ Թուրքիայէն հողային պահանջ չունենալու անոր յայտարարութեան, Բլէեանի պարադային, Հոկտեմբեր 27–ի դատին եւ այլ հարցերու մասին։*

*Մէկ բան որոշ կը թուի. ինչպէս նախագահական մաղթանք – պատգամը, միակողմանի եղաւ նաեւ չհայացած հանդիպումին ափսոսանքը։*

Ա. Թ.

## ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

### ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

*ԹՈՒՐՔԻՈՅ մէջ, քաղաքական ծանր տաղնապ մը ծագած է փետր· 19–ին, երբ չատ բուռն վոխասացութիւն մը դէմ առ դէմ հանած է Սեզէրն ու Էճեվիթը։ Դէպքը պատահած է Ազգահովութեան Ազգ· Ժողովուրդի նիստին եւ Էճեվիթ դուրը քաչած մեկնած է, այն պատճառաբանութեամբ որ ինքզինք նախատուած կը զգայ։ «Երբեք ատենուած չէ, կ'ըսէ Էճեվիթ, ժողովը ձգեցի, որովհետեւ նախագահը պիտ յանդիմանէց քաղաքավարութեան կանոններուն եւ պետութեան աւանդութիւններուն բոլորովին հակառակ ձեւով»։ Այս միջադէպը պատճառ եղած է որ, նոյն օրը, Սակարանը 15% անկում արձանագրէ։ Մամուլի ըրջանակներուն համաձայն, անկարելի չէ որ պատահածը կապ ունենայ կաշառակերութեան դէմ բացուած նախագահական քննութեան մը հետ։ Թուրքիա տնտեսական ծանր տաղնապ մը կ'ապրի եւ անցեալ Դեկտեմբերին Միջազգային Հիմնադրամը (ԷՖ·ԷՄ·Ի·) 10 միլիառ տոլարի անմիջական օժանդակութիւն մը կատարած էր։ Ամէն պարագայի մէջ, Սեզէր – Էճեվիթ միջադէպը լայն արձագանգ գտած էր փետր· 20–ին, արեւմտեան բոլոր թերթերուն մէջ։*

*ՇԱՒԻԼ ԹՐԻՆԷ, Ֆրանսայի «երգող խեղթը», մեռաւ 87 տարեկանին, Գրէթէյլի Անբի Մոնտոր հիւանդանոցը, փետր· 18–էն 19 լուսնալիք գիշերը։ Կամովին վերջ տուած էր իր կեանքին, դադրեցնելով ազդու խնամքները, որոնց ենթակայ էր ուղեղային արիւնահոսութեան նոր տագնապի մը հետեւանքով։ Թրէնէ խորհըրդանիշ երգիչն էր Ֆրանսայի, 30–ական թուականներէն, երբ խանդավառութիւն կը տեղծէր «Եա տը լա ժուա», «Լա Մէա», «Տուս Ֆրանս» եւ անհամար այլ երգերով։ Բանաստեղծ–երգիչ մը որու մահը ազգային սուգի բնոյթ առած է։ Հրապարակային իր վերջին երեւումը տեղի ունեցաւ անցեալ Հոկտ· 23–ին, երբ ներկայ եղաւ Ագնաւուրի համերգին առաջին ներկայացման։ Հետաքրքրական է, թէ Ֆիկարոյի մէջ (փետր· 20), Ագնաւուր կը մեծարէ անոր յիշատակը ու կ'ըսէ.– «Իր մէջ լաւագոյնն առի, երգերու որակը, առանց երբեք գինք կապկելու»։ Հարցազրոյցին մէջ կը պատմէ իր առաջին ծանօթութիւնը 1937–ին ու պատասխանելով անոր ձգած ժառանգութեան մասին, կ'ըսէ թէ անոր հազար երգերը խոյս կուտան ժամանակէն, իր նախընտրած երգն է «Եա տը լա ժուա» ու կը չեչտէ որ լաւատես մը եղաւ մինչեւ վերջը։ Մարմինը պիտի հրկիզուի ու աճիւնները փոխադրուին իր ծննդավայրին՝ Նառպոնի դերեզմանատան ընտանեկան դամբարանը։*

*ՍԷՆ–ՌԱՖԱԷԼ «նետուած» 908 քիւրտ գաղթականները քաղաքական ապաստանի դիմում կատարեցին եւ իւրաքանչիւրին պարագան պիտի քննուի առանձին առանձին։ Այլ մէկ թեւը (Սեկէն, Տէվէճեան) կողմնակից են որ Ֆրանսա մնան, ինչ որ նաեւ տիկին Տանիէլ Միթերանի կարծիքն է։ Ան անմիջապէս Սէն–Ռաֆայէլ փութաց։ 20 օրուան մէջ որոշում պէտք է տրուի, մինչ այդ Ֆիւբաները դժգոհ են Ֆրանսայի ընդունելութենէն եւ ցոյց ալ ըրին։*

*Ֆ. ՍԵԿԷՆ փոխեց իր ազգմավարութիւնը եւ 18–րդ թաղամասի աջին ցանկին 4–րդ դիրքէն անցաւ զլուխը՝ Ռոքան Տէքորթի տեղը։ Այս մասին չանաց բացատրութիւններ տալ փետր· 19–ին։ Ծանօթ է որ իր պարտութիւնը անխուսափելի կը թուի չաբաթներէ ի վեր եւ հաւանական չէ որ այս փոփոխութիւնը բան մը փոխէ։*

ՓԵՏՐՈՒԱՐ 18–ԻՆ

# ՀՌՈՄԻ Ս. ՊԵՏՐՈՍ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻՆ ՄԷՋ ՀԱՅԱԾԷՍ ՊԱՏԱՐԱԳ

### ՆԵՐՍԸ ԵՒ ԴՈՒԻՐՍԸ ՇՈՒՐՋ 60·000 ՀՈԳԻ ՀԵՏԵՒԵՑԱՆ ԱՐԱՐՈՂՈՒԹԵԱՆ

*Կիրակի Փետրուար 18, յիչատակելի օր մը եղաւ հայութեան համար։ Հռոմի Ս· Պետրոս Մայր Տաճարին մէջ, հայածէս պատարագը կը մատուցանէր Հայ կաթողիկէ կաթողիկոս – պատրիարքը Ներսէս – Պետրոս Ժ·, որպէս առընթերակայ ունենալով Վարդան Եպիսկ· Քէշիչեան (Մխիթարեան ուխտէն, որ Հայաստանի Հայ կաթողիկէ Եկեղեցւոյ առաջնորդ նըշանակուած է, Փետրուար 17–ին) եւ Նչան Եպիսկ· Քարաքէհէեան, Իրանի Հայ կաթողիկէ նոր եպիսկոպոսը։ Ներկայ եղան եկեղեցական եւ աչխարհական բարձրաստիճան անձնաւորութիւնները, կազմակերպութեանց ներկայացուցիչներ եւ դիւանագիտական մարմինը։ Ասոնց կարգին յիշենք Հայաստանի դեսպանը՝ Տոքթոր Գագիկ Գալուստեան, Լիբանանի մօտ Հայաստանի դեսպանը՝ Արման Նաւասարդեան, Լիբանանի դեսպանը՝ Ֆուատ Աուն, որ կը ներկայացնէր Լիբանանի նախագահը՝ Էմիլ Լահուտ, Սուրիոյ, Լիբանանի, Իրաքի, ԱՄՆ-ու եւ Գանատայի, Ֆրանսայի, Լատին Ամերիկայի, Թուրքիոյ Հայ կաթողիկէ եպիսկոպոսները, հաւատացեալներու խումբերով։ Երկեցողութիւնը կատարեց Պէյրութէն ժամանած Կռունկ երգչախումբը, ղեկավարութեամբ Եդուարդ Թորիկեանի, երգչախով կ'ընկերանար Լենա Եոզկաթեան – Նահաս։ Մինչ լսելի կ'ըլլար Մորհուրդ Մարիամը, պատրիարքին գլխաւորութեամբ թափօրը կը յառաջանար, ներկաներու յատկացեալ ծափահարութիւններուն մէջ։ Ցուզիչ էր պահը երբ դէպի աւազ խորանը կը բերուէր Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի մասունքը (Նափոլիէն), մեծ չուքով մուտք կը գործէր նաեւ Պապը։ Ս. Պետրոսը ծայրէ ծայր լեցուն, տօնական օդերու լուսաւորութեամբ կը փայլէր։ Հարկ է նչել որ Ս. Քահանայապետը ուզած էր որ այս առթիւ, պատարագը ըլլայ հայածէս եւ աւազ խորանը օժտուած էր կարմիր եւ սպիտակ վարագոյրներով։*

*Ս· գրային ընթերցումներու աւարտին, Ներսէս – Պետրոս Ժ·. Կաթողիկոս – պատրիարքը ողջոյնի իր խօսքը կ'ուղղէր Պապին ու կը չեչտէր, ի մէջ այլոց· – «Մեր յոյսն է որ Տրդատ Գ· թագաւորի հրիստոնէական կրօնքի ընտրութիւնը 301–ին, պետական կրօնքի այս ոգեկոչումը, ըլլայ խթան մը նոր մէկ հոգեզաւստի մեր ժողովուրդին համար, մասնաւորապէս Մայր Հայրենիքին մէջ ապրողներուն, որոնք վերջին 70 տարիներու ընթացքին անաստուած վարչաձեւէն հալածուեցան ու զրկուեցան հրիստոնէական հաւատքի ուսուցումէն»։ Կաթողիկոս – պատրիարքը յիչելէ ետք, որ տասը տարի առաջ Պապը ուզած էր վերահաստատել Հայ կաթողիկէ նուիրապետութիւնը Հայաստանի մէջ, չարունակեց իր խօսքը ըսելով.– «Երանաշնորհ Հայր, ձեր ներկայութիւնը մեր մէջ, մեզ կը հաստատէ հաւատքի մէջ, որ ընդունեցաք Ս· Պետրոսի Աթոռէն, եւ որուն կապուած ենք շնորհիւ մեր Սուրբ Հօր՝ Գրիգոր Լուսաւորչին, որ աւանդութեան համաձայն այցելած է Հռոմ ու հանդիպում ունեցած ձեր երեւելի նախորդին՝ Սուրբ Սեղբեստրոսին հետ, հաւատք մը որ մեզի հաղորդուեցաւ դարերու հոլովոյթին ձեր յարգելի նախորդներէն։ Անցեալ Նոյեմբերին, Ս· Գրիգոր Լուսաւորիչի մասունքը յանձնեցիք Ս· Էջմիածնի Առաքելական Եկեղեցւոյ, Ամենայն Հայոց Գարեգին Բ. Կաթողիկոսին եւ այսօր պատրագին աւարտին նոյնպէս մեզի յանձնելիք մասունքը ցոյց կու տայ ձեր համամիութենական ու հայրական հոգին որ միշտ յատկանչեց ձեր ուսուցումը ու ձեր ներգործութիւնները։ Մեր յուզումը ու մեր ուրախութիւնը մեծ են սա պահուս։ Հայր Սուրբ, կը հայցենք ձեր խօսքն ու առաքելական օրհնութիւնը մեզի համար, հոս ներկաներուս եւ բոլոր Հայերուն ու մասնաւորապէս Մայր Հայրենիքին մէջ ապրողներուն համար»։*

*Ներսէս – Պետրոս 19–րդ կաթողիկոսին, ողջոյնի խօսքէն ետք, Սրբ· Պապը իր քարոզը արտասանեց· «Հոգին է կեանք տուողը, իսկ մարմինը անօգուտ է, խօսքերը զոր ըսի ձեզի հոգի են եւ կեանք»։ Քիչ առաջ լսեցինք այս խօսքերը որ արտասանեց Յիսուս Կափառնաումի Տաճարին մէջ, հայերու բազմացումէն ետք որ տեղի ունեցաւ Տիբերիոյ ծովուն մօտ։ Անոնց մաս կը կազմէին «կեանքի Հացը», Աստուծոյ Բանը, որ խորհրդածել կուտայ մեզի «Ս· Պատարագի» այս մեծ պարգեւին մասին զոր տուաւ մեզի Յիսուս։*

*Յաւարտ պատարագին, Պապը Կաթողիկոս – պատրիարքին յանձնեց, Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչի նչխարներէն մասունք մը եւ օրհնեց անոր հազարաւոր պատկերները որոնք պիտի բաչխուին Հայ կաթողիկէ ընտանիքներուն։*

*Նչենք թէ Հայաստանի քրիստոնէացման*

(Շար·ը Դ· էջ)

## ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՀԱՐՑԻՆ ՄԷՋ ՄՕՏԱԼՈՒՏ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐ

*«Ինքերնէշընըլ Հերըլտ Թրիպիւն»ի (փետրուար 20) պոլսոյ թղթակիցը, Տ· Ֆրանց, Ղարաբաղի հարցին կարգաւորման ուղղութեամբ նախանչաններ կը տեսնէ վերջին զարգացումներուն մէջ։ Կ'անդրադառնայ Ռ. Քոչարեան – Հ. Ալիեւի Փարիզի հանդիպումին, աւելցնելով թէ հաւանական է յաջորդ ամիս նոր հանդիպում մը երկու ղեկավարներուն միջեւ։ Անոնց հետ տեսակցելէ ետք նախագահ Ժ. Շիրաք հետաքրքրութեամբ խօսած է Ճ. Պուչի հետ ալ ու լաւատեսութիւն յայտնած կարելի լուծումի մը ուղղութեամբ։ Նախագահ Ժ. Շիրաքի այս նախաձեռնութիւնը ամերիկացի լրագրողը կը բացատրէ Ֆրանսայի մօտալուտ ընտրութիւններով ուր ոչ արհամարհելի ազգակ է երկրին 400 հազարնոց հայ գաղութը։*

*Մինսկի խումբին ԱՄՆ-ու նախագահը Գ. Գաւանօ ալ ըսած է թէ Ֆրանսա, ԱՄՆ եւ Ռուսաստան աչխոյժ բանակցութիւններու ձեռնարկած են Օ–ԷՍ–ԱՀ–Ը–ի հովանաւորութեան տակ լուծումի մը յանգելու համար։ Դիւանագիտական այս գործունէութեան մաս կը կազմէ Եւրոպական Միութեան նախագահ Շուէտի Արտաքին նախարարին այցը Հայաստան եւ Ադրբեջան։*

*Քաղաքական մարզին զուգահեռ, մարդասիրական կազմակերպութիւններն ալ սկսած են միլիոնաւոր տոլարներ ապահովել որպէս օժանդակութիւն, լուծումի մը հեռանկարին մէջ։ Տ· Ֆրանց կը նչէ թէ աւելի քան մէկ միլիոն ապաստանեալ կայ եւ չըջանին ենթակառոյցները լրջօրէն վնասուած են պատերազմի տարիներուն։*

# Ո՛ՒՐ ԿԱՐԵԼԻ Է ԾԱՂՐԵԼ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Ցեղասպանութեան ֆրանսայի կողմէ ճանաչումին հակազդեցութիւնները լայն տեղ գրաւեցին հայկական լրատուիւնեերու մէջ: Եղան մեկնաբանութիւններ, որուեցան օտար մամուլի արձագանգներ: Անոնց մէջ ծիծաղելիին ախորժելութիւնը անվարան պատկանեցաւ Թրքականներուն, հայաստանեան մամուլի մէկ – երկու անուններ ալ զարմացուցին անտարբերութեան աստիճանի «զուսպ» կեցուածքով ու քաղաքական խո՛ր վերլուծումի դիմակով հրապարակուած արհամարհանքով:

Ինչ կը վերաբերի նշուած Բ. պարագային, պէտք է լսել թէ Սփիւռքի այն տարրերը որոնք պրաշած են ու կը պրաշին Հայ Դատի հետապնդումով, ունին նախընթացներ, պիտնալու համար թէ Հայաստանի մէջ միշտ նոյնը չէ պատկառելութիւնը ցեղասպանութեան կապուած զարգացումներու նկատմամբ: Պատճառները հասկնալի են: Հայաստանէն ներս հասարակական տարիներուն տարուած քաղաքականութիւնն էր որ ինչպէս վերջերս նշեց նախագահ Ռ. Քոչարեան ալ, կարելիութիւն չէր տուած այդ մարզին մէջ Սփիւռքի կատարած հետապնդումին համընթաց քայլ պահելու: Ատոր քով, հոս, տակաւին չատերու մտքին մէջ թարմ են յուշերը այդ նոյն տարիներուն երբ խորհրդային քաղաքականութիւնը Հայաստանը անչարժութեան մատնելէ ետք, ամէն կողմ տարածուած իր չջախուկներով կը ջանար նաեւ Սփիւռքի ջանքերը խոչընդոտել: Ապրիլ 24-ի ոգեկոչումներուն առթիւ գրեթէ ամէն տարի ծագած վէճերը, կռիւները բաւական բան կ'ըսեն այդ թղթածրարը բացողներու:

Ցեղասպանութեան հարցին մէջ Սփիւռքի ղեկավարութենէն Հայաստանը տարբերակող երկրորդ պատճառ մըն ալ կապի պարագան է: Սփիւռքը, աւանդականը, առանց նկատի առնելու վերջին տասնամեակին Հայաստանէն արտագաղթողներու զանգուածը, ուղղակի հետեւանքն է 1915-ի վերապրողներուն աչխարհով մէկ սփռումին: Ան կը բաղկանայ Արեւմտահայերու չառաւիղ բազմութիւններէ որոնք երբ կուլ տրուած չեն վերջնապէս իրենց ապրած չրջանէն, 1915-ին հետ իրենց կապը կը յաղորդ սերունդին փոխանցելուն մէջ ինքնութիւն ապրեցնելու առաջնային ազդակը կը տեսնեն:

Այս զանազանութիւնը չի նշանակեր անշուշտ որ Հայաստանի մէջ չկան արեւմտահայու չառաւիղներ, կամ թէ Արեւելահայերը բոլո՛րն ալ ցեղասպանութիւնը երկրորդական, երրորդական տեղ մը դրած են: Սակայն, աւելի յաճախադէպ է տեսնել որ Արեւմտահայերու չառաւիղները ձուլումի լաւագոյն օրինակները հանդիսացած են ու տեսնել նաեւ թէ ցեղասպանութեան հարցին, ո՛չ խորհրդային ընկալումը չէ կրցած սիրող դիրք դրաւել, յատկապէս պաշտօնական չրջանակներու մէջ: Ասիկա, հակառակ աւանդական զարճած այն մեծաչուք այլեւի որ կը տրուի ամէն Ապրիլ 24-ի Մխիթեռնակաբերդի բլուրին գետեղուած եղեռնի յուշարձանին ու նաեւ հակառակ բազմահազարներու կողմէ անչէջ կրակին չուրջը տեսնուած ծաղիկներու ժամէ ժամ բարձրացող դէզին:

Տարբերութիւններու տխուր, այլ որոշ չափով բացատրելի համայնապատկերին մէջ, բաւագոյն ելքն էր հաւանաբար ապաւինիլ ժամանակին. ըսել որ հայութեան երկու հատուածներուն միջեւ բնական սուր անկիւններուն հետ ցեղասպանութեան ընկալումի զարգացումն ալ հարթուի: Սակայն, երբեմն այնքա՛ն ընդվզեցնող երեւոյթներ կը յայտնուին որ համբերելով օր մը միասնական գետին ունենալու յոյսը կ'անհետանայ:

Ցեղասպանութեան նիւթով այդպէս եղաւ պարագան, երբ Փետրուարի առաջին չաբթուան թերթերէն կարդացինք թէ Հայաստանի մէջ այդ նիւթը անտարբերութենէ, արհամարհանքէ զատ կրնայ նաեւ ծաղրանքի առարկայ ըլլալ: Ան ալ ո՛չ որեւէ մէկուն, կամ արկածախնդիր պատեհապաշտի մը կողմէ. այլ՝ մէկուն որ օգտուելով ձեռնտու չրջապատէ մը ու հիւթեղ ծանօթութիւններէ, մինչեւ իսկ փորձեց քաղաքական բեմին վրայ աթոռի մը տէր դառնալ: Խօսքը կը վերաբերի Շողեր Մաթեւոսեանին (աղջիկը Հրանդ Մաթեւոսեանին) որ այդ մականունին ընձեռած առաւելութիւններուն զգօնութիւնը ունեցած էր ՀՀՇ-ի յարելու փութկոտութիւնն ալ աւելցնելու: Հասկնալի է որ այդքանը ամուր դեռին մը պատրաստելու լայնօրէն բաւարար էր, հասնելու համար ծրագրուած թիրախին: Անոր գլխաւորութեամբ կազմակերպուած «Շամիրամ»ը (ո՛չ Նուարդ, Շուշան, կամ Սօսէ) չատ վարպետօրէն լողալով ՀՀՇ-ի ջուրերուն մէջ, հասաւ որոշ յաջողութեան: Այսօր դատելով այդ կուսակցութեան մասին լրատուիւններու պահած լռութենէն, կը կարծէինք թէ չոլեքարչին գիծէն ելլելէն լ՚ վեր ան ալ հանգիստի կոչուած է. սակայն, կարդալով Փետր. 7-ի «Ազգ»ը եւ Փետրուար 2 – 8-ի «Իրաւունք»ը, եթէ ենթադրութիւնը ճիշդ է կուսակցութեան համար, նոյնը չէ պարագան կուսակցապետուհիին համար: Երկու թերթերն ալ խիստ տողերով կը դատապարտեն գինքը, ցեղասպանութիւնը ծաղր ու ծանակի ենթարկած ըլլալուն համար: «Ազգ»ը մանրամասնութիւններ չի տար, բայց բաւական բան կ'ըսէ Թ. Հ. ստորագրութեամբ հրատարակուած ամփոփ տողերուն վերնագիրը. «Ցեղասպանութեան փաստն ուրացողներին դատապարտող օրէնք առաջին հերթին Հայաստանին է անհրաժեշտ»: «Իրաւունք»ը կը մանրամասնէ թէ բանն ինչո՛ւմն է, գործածելով նոյն՝ «ծաղրել» բայը: Խնդիրը այն է որ Շ. Մաթեւոսեանի խմբագրած «Ժողովրդ իշխանութիւն» էլեկտրոնային թերթին մէջ մեծադիր նկար մը տեղ գտած է, ուր «օծանելիքի 22ի վրայ գրուած է «Շանէլ, թիւ 1915: Արտադրուած է Թուրքիայում»: Շշի կողքին Զ. Բալայեանն ու Ս. Կապուտիկեանն են, իսկ ամբողջ Յգուլխգործոց»ը մակագրուած է «Ճանաչել զցեղասպանութիւն եւ զկոտրած, իմանալ զբանաձեւս սեՆԱՏՕ»:

Ճիշդ է որ կարդացած եւ լսած էինք քաղաքական նոյն հոսանքին պատկանող դէմքերէ ցեղասպանութեան, Հայ Դատի անկարեւորութեան ակնարկող արտայայտութիւններ. բայց Շ. Մաթեւոսեանի թերթին մէջ տեղ գտած նկարը դժուար հաւասարելի մրցանիւ մը կը հաստատէ: Կարելի՞ է իրաւունք չտալ «Իրաւունք»ի խմբագրին որ «լպիրշութիւն» եւ «ցինիզմ» կ'որակէ երեւոյթը, զարմանալով թէ Հայաստանի մէջ կարելի կ'ըլլայ ծաղրուծանակի ենթարկել միլիոնաւոր Հայերու տառապանքն ու նահատակութիւնը: Ուշադրաւ եւ հասկցողին չատ բան հասկըցնող է վերջաբանը. «Խմբագիր Շ. Մաթեւոսեանի բախտը բերել է որ նա ապրում է Հայաստանում: Որովհետեւ, օրինակ, Ֆրանսիայում Յունուարի 30-ից սկսած նման բան հրապարակողը պարզապէս կ'ենթարկուէր էրէական պատասխանատուութեան, Հայոց ցեղասպանութեան ժխտելու յանցակազմով»:

«Ազգ»ը որ ընդհանրապէս չատ սուր արտայայտութիւններու անցքի վայր չէ, երեւոյթին մասին չէ վարանած տեղ տալու հետեւեալ տողերուն. «Մենք մարդկայնօրէն հասկանում ենք որ «Մենք ենք, մեր սարերը» անգուգական ստեղծագործութեան հեղինակը ժամանակ չի ունեցել զբաղուելու դստեր դաստիարակութեամբ: Ժամանակ, գուցէ նաեւ համարձակութիւն չի ունեցել ամուսինը: Սակայն ամենեւին չի նշանակում, թէ «կապը կտրած» Շողերն իրաւունք ունի պղծելու 1·5 միլիոն անմեղ Հայերի յիշատակը»:

*Կը հարթէ՞ ժամանակը նաեւ այս կարգի «կապը կտրած»ներու մարմնաւորած փուչերը:*

ԱՐՓԻ ԹՈՓՈՑԵԱՆ

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԴԵԼԼԱԼԵԱՆԻ ՄԱՀՈՒԱՆ 10-ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԻԹՈՎ

# Յ. ԴԵԼԼԱԼԵԱՆ ԿԱՄ ՃԱԿԱՏԱԳՐԻ ԿՈՂԻՆ ԽՐԱԾ ՄԵԽԸ

ՊԵՏՐՈՍ ԱԼԱՀԱՃՑՈՑԵԱՆ

Իմ առաջին ծանօթութիւնս Դելլալեան մօրաքրոջ հետ տեղի ունեցաւ 1986-ի Նոյեմբեր 16-ին: Այդ կիրակի երեկոյեան Լոս – Անճելըսի Մխիթարի մէջ, ծովածաւալ երաժչտասէրներու ներկայութեան, ելոյթ պիտի ունենար Պոստոնարնակ Արամ Ղարարեկեան իր «Սիմֆոնովա» լարային նուագախումբին գլուխը անցած: Պիտի կատարուէին չորս կտորներ սենեկային նուագախումբի համար գրուած որոնց երկուքի հեղինակները Հայ էին: Այդ կատարումները յայտագրուած երկերուն Աեմատեան Աիի առաջին ունկնդրութիւններն էին: Է. Միրզոյեանի համբաւաւոր «Թիմբանի»ի Սիմֆոնիային ծանօթ էի, բայց Յարութիւն Դելլալեան անունը բնաւ չէի լսած: Ներկայացուելիք գործը կը կոչուէր Թոփոփոնս: Թոփոփոնոն ունէր անսովոր կառոյց եւ արտակարգ կազմութիւն. լարային – սենեկային նուագախումբին կը միանային դաչնակը (դաչնակահարն էր Աւօ Գուլումճեանը) եւ զալարափողը (Ֆրէնչ հօրն): Կատարումի ընթացքին պիտի լսուէր (արտասանութիւն) Վ. Տէբեանէն քերթուած մը – Աշուն է անձրեւ՝ / ստուերներ անձեւ / դողում են դանդաղ / պաղ, միապաղաղ: Նուագահանդէսը կազմակերպած էր «Հայ ամերիկեան թատերա-երաժչտական Ընկերակցութիւն»ը: Ամբավարը գործին քաջածանօթ էր. Պոսթընի մէջ կատարուած էր, նոյն դերակատարներով, այս գործին Ա. ունկնդրութիւնը՝ նոյն տարուան Փետր. 28-ին (դաչնակահարը՝ Արթիւր Փափազեան):

Այդ գիշեր Թոփոփոնոն թողուց ցնցիչ տպաւորութիւն: Հեղինակին հետ չկրցայ ծանօթանալ: Թոփոփոնոն հեղինակին ամէնէն իւրայատուկ եւ ինքնադրոչմ ստեղծագործութիւններէն է: Հոն կարելի չէ նչմարել իր ուսուցիչներուն՝ Է. Միրզոյեանի կամ Լ. Պաղտասարեանի ստուերը ոչ ալ Արամ Խաչատրեանին հովանին կը վայելէ: Անոր պայմանաձեւ – նախատիպարները (մօտէլ) արդի եւ դերարդի եւրաժչտութեան արդէն գասականացած հսկաներն են՝ Ըչնիթքը, Տէնիզով, Փէնտէրէցքի, Ա.ովզ, Վարէզ, ... որոնք ան ուսումնասիրած է եւ անցուցած իր հոգեմտաչխարհի պրիսմակէն, ինչպէս, միւս կողմէ, կոմիտասը եւ աւանդական երգն ու պարը: Ահա հոս է հրաչքը: Ի՞նչպէս կարելի է այս երկու դերծայրայեղ աչխարհները հաչտեցնել, ի մի ձուլել հայրենի արեւն ու արեւմտեան մետաղեայ քանականութիւնը, մէկ գրչի տակ հնազանդեցնել ակնթարթ անհամատեղելիութիւնները, ինչպէս Սասունցի Դաւիթի մոզական յուզին ենթարկուող «գառնուկը» (հայ երգը) եւ «գայլը» (Արեւմըտեան երդապրութային բարդ ոլորանները): Այս գործը իրմէ խնդրած էր Ա. Ղարարեկեան: «Սիմֆոնովա» նուագախումբին ղեկավարը Երեւանի մէջ լսած էր Նուիրում կոմիտասի Սօնաթը. պիտի այս կտորին անոգիւտ գեղեցկութենէն՝ փափաք յայտնած էր, Պոսթընէն ուղարկուած յատուկ նամակով (1985), որ Դելլալեան իր գրիչով պատուած ըլլար «Սիմֆոնովա»ն: Կը խոստանար գրուելիք կտորին համաչխարհային առաջին կատարումը հրապարակել Պոսթընի մէջ՝ իր ղեկավարութեան ներքեւ: Այս առաջարկը մեծ ազդեցութիւն ունեցած էր համեստութեան մարմնացումը եղող հեղինակին վրայ. լրջօրէն պարտաւորեցնող խոստում եւ մեծ պատիւ: Այս խնդիրքը իրագործելու վճռականութեամբ ան կը մեկնի Դիլիջան ուր եւ կը յօրինէ Թոփոփոնոն:

Առաջին եւ երկրորդ չութակները նըպատած են կիսատոլորակաձեւ. առաջին չարքի վրայ, խմբավարին դիմաց, կը գտնուին չութերը (վիոլա). չութակներուն եւ չութերուն միջեւ թաւ – չութերը (տապլ պաս՝) բեմին խորքն են: Դաչնակը դրուած է խմբավարին ալ կողմը, չրջանակէն դուրս: Ո՞ւր է զալարափողը ... կ՚ուիւզ քար լռութիւն: Խմբավարը արձանացած է: Ճանկարծ լռութիւնը կը ճեղքուի հեռուէն (անտեսանելի) եկող փողին միւնչակ կանչով, վչտահար եւ մելամաղձոտ, հապիւ գծագրուող յուշանուագ՝ Կոմիտասի ոգին յուշող եւ «կար ու չկար» թախծոտ հէքեաթ մը սկսելով ... Ինչպէս պիտի պիտնային յետագային, Դելլալեան իւրաքանչիւր ստեղծագործութեան մէջ, հոս եւս, կը ծաւալէ խոհախմաստասիրական խորհուրդ: Միանգամ զալարափողը կը խորհրդանչէ լեռներու մէջ իր անցեալը վերապրող ծերունի Հայը՝ հին օրեր, կիկոսուր յուչեր, տխուր ծառեր, վար ու ցանքի պատկերներ ... Գալարափողի այս հեռաւոր (բեմին ետեւէն եկող) կաղկանձին յանկարծ կը հակադարձեն, ուժգին պատկերով, դաչնակէն ժայթքող բամբ որոտներ (թաւ լարերուն վրայ մկկ ձայն իր ութեակով, հատասար հեռաւորութեամբ հնչող): այս ահեղ զոլանքը ծանր զանկերու նմանակ, ահագանգն է եղեռնի. սոսկումէն չարաբաստիկ յուչեր վերակոչող: Գալարափող եւ դաչնակ երեք անգամ իրարու կը բախին եւ այսպէս, մէկը միւսին հակադրուելով, կտորին սկիզբը կը ձեւաւորեն, ինչպէս միեւնոյն կեանքով ապրող հուժկու հակաբեւեռներ, նիւթին ու անդրիւթականը, միեւնոյն էակին էութեան մէջ միաժամանակ կը քնակին մչտնջենական պայքարով եւ անքակտելի ամբողջականութեամբ: Այնուհետեւ դաչնակին ամբողջ ստեղնաչարին վրայ կը փայլատակէ «ճարճատիւն»մը որ պատռուածք մը կը գոյացնէ իրար խաչաձեւող միաժամանակ իրարու լրացուցիչ վերոյիչեալ հակասութիւններուն մէջեւ: Դելլալեանի սոյն գործը անվերկ կը բաբախէ, հրաբխային մօրաքրոջ նման, միաչտակ (մէկ նոթայով գոյացած) ձայներու պայթիւններով, որոնք եռեւեռի եկող ձայնային լաւաներով կը գալարուին եւ իրենց հեւքին մէջ կ՚առնեն մեր ողջ էութիւնը: Այս կարգի մութ ու լոյս նախըզգացումներն ու յանկարծ փոթորկող սարսափները կը լեռնանան ու կը պայթին ահեղ էրէչէնտոյի վրայ: Այնուհետեւ արեւը կը ծագի սօլ ջութակի պայծառ գործիքով (կամերատան թներգ): Այս երկակենցաղ երաժչտական թչիճները իրարու կ՚ընդելուզուին եւ կը զարգանան գուգահեռաբար: Շատ ներթափանցող է, երկրորդ մասին առաջ, երկարատեւ թրթռացող չութակներու ընկերակցութեամբ, դաչնակին լուսաթափանց հծծիւնը, ափսո՛ս, չատ կարճ՝ ներսի լարերուն վրայ մատներով տաւղահարուած եւ, անոր հակազդող, նոյն լարերուն (բամբ կողմը) տրուած ափի դոփիւնները, որոնց երկարաձգուող արձագանգը կը գուժէ մօտալուտ ագիտներ...

Թոփոփոնոյի երկրորդ մասը (առանց ընդմիջումի) յաճախանքներու եւ բանդագուչանքներու վախազդու չարք մըն է. երկու անդամ յայտնուող քոչարիներու միջեւ, որոնք մահապարերու (տանմաքապրը) վերածուած ըլլալ կը թուին իրենց չրջուն կրկնութիւններով, կոմիտասեան պայծառութիւնը կրկին կը գոլայ: Շօփէնի ծանօթ մահերգը կը խորհրդանչէ համամարդկային եւ համատարած մահուան ուրուականը՝ մարդ արարածին ողբերգութիւնը ընդգծող: Հոս է որ կը լսուին Վ. Տէբեանի վերոյիչեալ տողերը, կարծես կեանքին անհեթեթութեան նուիրուած ծաղկեփունջ մը ըլլան: Դելլալեանի կեանքը ինքնին փաստ մըն է որ մարդ դատապարտուած է ապրելով տառապելու եւ տառապելով ապրելու այս մղոր մոլորակին վրայ: Ցանկարծ կրկին կը լսենք, տաղնապալարոյց ձայներու վրայ, դաչնակէն փրթած «անյատակ» պատռուածքը: Վերջին անգամ գալարափողը կ՚ոռնայ իր վիչտը մէկ նոթայի ենթահողի վրայ անանուն սեւ եւ խոր վիրապի («ունայնութեան փոսը») մը առաջնորդելով մեզ:

Ի՞նչպէս չմոռնալ Փէնտէրէցքիի «Հիրոչիմայի զոհերուն» նուիրուած Տրէնա. յին (THRENE) մասին. նոյն «օրհասական անհաչտութիւններու» բախտմներն են նոյն ահագանգ – մահերգանքներու սպառնալիքը: Սակայն կը խորհիմ թէ Ց. Դելլալեանի Թոփոփոնոն աւելի «մարդկային» է իր փիլիսոփայական խորքով եւ կոմիտասեան զուլալ ներկայութեամբ, մինչ, լեհ հեղինակին յոռետեսութեան դժոխային ուժգնութիւնը կը խորհրդանչէ երկրորդ պատերազմին համաչխարհային աղէտը:

Ց. Դելլալեանի սոյն երկը վերջերս տրուած է Երեւանի մէջ, միչտ Ա. Ղարարեկեանի ճոխտին ներքեւ՝ Հայաստանի Պետական Կամերային Նուագախումբի կատարումով, 1998-ի Նոյեմբեր 14-ին եւ 15-ին: Գալարափողահարը եղած է Արտա-

չես Գարոյեան, իսկ դաշնակահարուհին՝ հեղինակին աղջիկը, Մարինա Դելլալեան, յատուկ հրաւիրուած է Լիզպոնէն, ուր ան կը բնակի, այս հանդիսաւոր առաքելութեան համար: Երկը ներկայացուած է «թատերական տեղափոխութիւններ»ու սկզբունքին ջնդատաղելով: Այս սկզբունքը կը հիմնուի «բօփօ - ֆօյօ», «չարժուող հնչիւն» վերնագրի թելադրութեան վրայ: Բեմականացման իրագործումները կատարած են Այտա Ամիրխանեան (Աւստրալիա) եւ խմբավար Ղարաբեկեան: Գործը կը ներկայացուի իբրեւ բեմական չարժահպում: Նուագախումբին անճնաքամին կողքին կը գործեն վեց պարողներ, երեք մնջախաղ կատարողներ, դուդուկ եւ ղհոլ, նաեւ Հոռովել երգող մեներգիչ (Յովհ. Պատալեան), երկու չրջիկ երաժիշտներ, խաղատիկնիկներ (խամաճիկ): Գործին մաս կազմող քոչարին զուգահեռ օգտագործուած է նաեւ Ռուբէն Ալթունեանի Քոչարին: Ամէն ինչ և բոլոր դերակատարները կը չարժին եւ կը տեղափոխուին (լոյսերու զանազան խաղեր), մինչեւ իսկ նուագող երաժիշտները, դաշնակահարուհին· յանկարծ ղեկավարն ալ բեմը կը ձգէ եւ ներս կ'անցնի կրկին երեւնալու համար, դաշնակահարուհին՝ նոյնպէս: Սրահին մէջ աթոռներ չկան· հանդիսատեսները մօտ մէկ ժամ յուսընկայ պէտք է հետեւին այս բարդ կտորին բոլոր չերտերուն եւ յարաճուն զարգացումին:

Նոյեմբեր 14-ի ծանուցաթղթիկին մէջ գրուած է· «այս ստեղծագործութիւնը մեդիտացիա է (méditation), խոկում, մտախոհութիւն) իբրեւ հակասող եւ միեւնոյն ժամանակ իբրեւ լրացնող երաժշտական եւ փիլիսոփայական չերտեր»: Մենք, դիտելով Նոյեմբեր 14-ի ներկայացման տեսանելիքը, կը գտնուինք երկընտրանքի մը կեդրոնը: Ըստ մեզի, այս ուժեղ երկը, այո՛, աւելի չուտ «մեդիտացիա» է քան չարժուող եւ տեղափոխուող թաւջութակներ, ջութակներ, խամաճիկներ, մնջախաղցողներ, ... Ըստ երեւոյթին, այդ չարժական վիճակի մէջ խոկումի տեղ չկայ, միջոց չկայ, երբ այդքան ոչ անհրաժեշտ չարժումներ տեղի կ'ունենան, մանաւանդ յատնկայս (կարծես պաժժուած...) հանդիսատեսներէն կարելի չէ խոկում ակնկալել, տակի վրայ մէկ ժամ՝ յարաչարժ հնչիւններու տարափին ներքեւ: Ըստ մեզի, ինչպէս կ'երեւայ վերի քննարկումէն, Թոփոփոնոն բեմատեսարան (spectacle) չէ· կը խորհինք թէ Թոփոփոնոն պէտք է նկատել ոչ թէ «չարժուող» այլ չարժող հնչիւն, այսինքն՝ չարժող-յեղաշրջող, չարժող-տեղաչարժող, երկրաչարժող, ալեկոծող իմաստաւորումով: Ըստ մեզի, Թոփոփոնոն այսպիսի չարժուող տարրերու խճողումով կորնչուցած է իր պայթուցիկ, ահազանգային կեդրոնաճիգ պատգամը եւ զգեցած կեդրոնախոյս, քիչ մը «էքսանտրիկ» (արտակեդրոն) հանգամանք: Ջութակը եւ անկէ ձիգ տրուող ձայնը չրջագայելու կարիքը չունի· ձայնի ալիքները, ուժգին կամ մեղմ, ինքնաբերաբար կը նուաճեն մեզ իրենց բնական ոլորտներով եւ հոլովոյթով· մէւս կողմէն այդ կարգի տեղափոխութիւնները ոչ նորութիւն կը բերեն ոչ ալ երաժշտականօրէն յանձնարարելի են· ի՞նչ կ'ըլլար տաճարէն ներս հաւատացեալին կեդրոնացումը եթէ տէր հայրը քալելով բարձրաձայն աղօթէր ժողովուրդին մէջ: Դելլալեանի գործը ուրիչ կարգի եւ մակարդակի յղացք է· անոր իմացական, խոհափիլիսոփայական, էսթետական, ինքնակորիզ-ներհայեցող նկարագիրը խոտոր կը համեմատի խանգարիչ չարժումներու հետ: Փէնսէրէգրիլին THRENE-ը այն աստիճան ուժեղ է որ ղող կը բռնէ քեզ եթէ չանաս ուրբի մնալ գայն ունկնդրելու ատեն: (Այս բաղդատութիւնները արտօնուած կը համարինք տրուած ըլլալով որ երկու գործերն ալ գրուած են լարային նուագախումբի համար):

Նոյեմբեր 14-ի եղոյթին նկարահանուած տեսերիզը մեզի բացայայտ կը դարձնէ ապակեդրոնացած մարդոց դէմ ու դէն նայող դէմքերը, նաեւ ցրուած կամ յոգնած նայուածքները, որոնք հոգեչարժման կամ ուժեղ ցնցումի պէտք է ենթարկուած ըլլային, ինչպէս մենք 1986-ի Նոյեմբերի անմոռանալի օրը· խնդրոյ առարկայ գործը ատակ է պղտորելու մեր ներաշխարհի քարանձաւներու խորքը պահած թմբիրը, վարժուած ձայներու «ապահովութեամբ» գոյացած խաղալ յատակը· կը յիշեմ որ վերոյիշեալ անմոռանալի եղոյթին ազդեցութեան տակ ուժգին պոռալու, խենթենալու բուռն փափաք արթնցած էր մէջս, ի մասնաւորի առաջին մասի վերջաւորութեան, երբ աչքերս փակ կ'ունկնդրէի ու ձայները կ'անցնէին հոգեբանական պաստառէս անդին: Օրինակ, փոխանակ փողկապաւոր պարոններու անխմաստ մարմնաճեւաչարժումներուն, կարելի էր ներկայացնել կիսամութ բեմ մը, գանկ մը հոս, խաչ մը հոն կամ խաչուած կիսատ մարմին մը, որպէս պատկերը մեր ենթագիտակցութեան մութ աշխարհին ուր չկան մխիթներ եւ խամաճիկներ· չէ՞ որ դրսահայեաց գործողութիւններ անյարիր են ընդյատակեայ պոռթկումներով «չարժուող» կտորի մը: Նոյնիսկ հայկական պարն ու ղհոլ-զուռնան անժամանակ արտայայտութիւններ են այսպիսի փոթորկայոյզ գործի մը մէջ՝ գերազանցապէս անհատակորիզ: Կարելի՞ է տրեխի մը կամ կուժի մը ներկայութիւնը ընդունիլ մութ եւ խիտ բեկորներով պոռթկած վերացական պաստառի մը վրայ: Այդ կարգի գրեթէ կենցաղագիտական «հորիզոնականութիւնները»ը գործ չունին գերբնական տենդով բաբախող ուղղահայեաց ու «մերկ» ապրումի մը ճգնաժամը դրսեւորող երկի մը մէջ, գժոխքէն մինչեւ երկինք հրթիռուղ երկունքի ընթացքին, երբ անհատը կը կերպարանափոխուի բոցէ մեխ-էակի և կը յանդգնի խրել ճակատագրին կողը: Այդ՝ մէկ ծայրը երկինք միւս ծայրը գետին մեխ-էակին բոլոր յատկանիշները պիտէր եւ ճաշակած էր Թոփոփոնոյին տարաբախտ հեղինակը, քանզի անոնց մէջեւ է որ կը տատանի Մարդը, թէ՛ իր ամարդիութեամբ (դէպի գետին ձգտող), թէ՛ իր մարդեղութեամբ (աստղահիւս երկինքը փնտռող)· ահա ըստ մեր հայեցողութեան «Շարժ(ու)ող հնչիւն»ը Մարդը, իր ծայրայեղ բեւեռներով, մշտնջենականօրէն անջրպետային եղերականութեամբ: Այս ենթահողին վրայ է որ քոչարին կրնայ վերածուիլ մահապարի եւ թեւերը տարածած պարողները՝ խաչերու եւ խաչեալներու: Այդպէս չեղա՞ւ մեր եղեռնը, գլխաւոր առանցքներէն մէկը այս կտորին· երէկ կը պարէինք մեր պապենական լեռներուն վրայ, յանկարծ՝ արիւն, խաչելութիւն, կմախացում: Երկին մէջ հերթականօրէն յայտնուող յաճախանքային կրկնութիւնները՝ դէպի մահ չարժուող մեր հայրերու կարաւաններն են, հեղինակին ենթագիտակցութեան մէջ մխրճուած աղեխարշ պատկերներ:

Եթէ կ'ուզէք, բառին ընթացիկ իմաստով, «հետաքրքրաշարժ» առարկայ չէ այս գործին մէջ· տեսանք արդէն քոչարիին կամ Շոփէնի մահերգին խորհրդապատկերները· այո՛, հոն կայ խորհուրդներու հետ հաղորդութիւն՝ խաչուող անձի մը ներքին ըմբռնաութեան հետ: Օրինակ, սրահին կիսամթութիւնը ուշադրութիւնները սրել պիտի տայ դէպի տրամին կեդրոնը· ոտքի վրայ պիտի ըլլայ միայն խաչուող Մարդը, ճակատագրին դէմ ծառայող կայծը, ճակատագրին կողը պատռող փոքրիկ բայց վճռական մեխ-էակը, մըննացեալը անօգուտ չարժում է: Ներաշխարհի ողբերգութիւնը կարելի չէ փոխարինել դրսաշխարհի հանդիսատեսութեամբ: Թոփոփոնոյի նման գործեր կրող են գերհոգեպրկումի առաջնորդելունկնդիրը: Պէտք չէ ղանալ այդ պըրկում-գերապրումը անոր չնորհելէ:

Ց. Դելլալեանի Թոփոփոնոն արժանացած է Գալիֆորնիոյ Շարժանկարի եւ Հեռատեսիլի Մորհուրդի «Ոսկէ փառապակին» եւ «Super star» վկայականի:

Պ. Ա.

(Շար. 2)

# ԼԵՆԻՆԻ ԴԻԱԿԸ ԴԵՌ ԿԸ ՇԱՐԺԻ

*Մոսկուայի Օրչչայա կազեդային յօդուածին կ'արձագանգէ Գուրիէ Էնթէրնասիոնալ Փետրուար 8 – 14-ի թիւին մէջ:*

*Ոմանց համար, Յունուար 21-ը ուրիշ ժողովուրդին համար կ'ոգեկոչէ Լենինի յանկարծական մահը, 77 տարի առաջ, ուրիշներու համար, այդ թուականը կը յիշեցնէ որ երկիրը դեռ բոլորովին չէ ապաքինած «կարմիր ժանտախտ»էն, քա-*

*նի որ յեղափոխութեան առաջնորդը միշտ կը հանդիսի մայրաքաղաքին խորհրդանիշ հրապարակին վրայ:*

*Պետութեան նոր խորհրդանիշներու որդեգրումով (Դեկտեմբերի կէսին), Լենինի դամբարանին ճակատագիրը կրկին այժմէական դարձած է: Ա. Զուբայիս, աջ ուժերու Մխիթեան զաղափարաբանը, համոզուած է որ Վ. Պուտին պիտի ստիպէ հրապարակէն վերցնել Բոլշեւիկ կուսքին գերեզմանը: «Վերահաստատելէ ետք խորհրդային փառերգը, նախագահը չի կրնար այլ կերպ վարուիլ: Ձեւ մըն է իր պատիւը փրկելու եւ մեղքերը մաքրելու»: Քաղաքական լաւատեղեակ այլ դէմքեր կը խորհին որ Թոյլ կուտայ պետութեան ղեկավարին, իր մեղքը քաւելու Ելցինի հանդէպ, որ չանք Թափած էր ապրհամոզելու պինքը որ վերահաստատէ նախկին փառերգը եւ չատ վիրաւորուած էր որ իր յաջորդը չէր հետեւած իր խորհուրդներուն:*

*Վերջին տարիներուն, Ելցինի մեծ հարցը եղած էր Լենինի դիակին վերացումը, պատմական պարտականութիւն մը, զոր Ռուսաստանի նախագահը ամէն գնով պէտք է կատարէր: Նախագահական վարչակազմը նախ, լրջօրէն սկսած էր հարցը քննել 1996-ի ընտրութիւններէն ետք (Ելցինի վերընտրութիւն): Այն ատեն, այդ ապրանքը գլխաւորաբար պատրուակ մըն էր: Ելցին վիրաբուժական կարեւոր գործողութեան մը պիտի ենթարկուէր եւ հարկ էր ստիպողաբար բան մը հնարել, հանրային կարծիքին ուշադրութիւնը ցրուելու համար: Հնարքներ գտնելու նուիրուած նիստի մը ընթացքին, երիտասարդ պաշտօնատար մը, յանկարծ լուսաւոր գաղափար մը կ'ունենայ.– «Պէտք է թաղել պահածոները»: Պաշտօնակիցներու տատամսոտ նայուածքին ի տես, աւելի յստակ կ'արտայայտուի «Հողին պէտք է յանձնել Լենինի մարմինը»: Ելցին, անվարան, կը համաձայնի: Որոշում կը տրուի նոյն օրը, նոյն ժամուն, Պրոլետարիատի առաջնորդը եւ կայսերական ընտանիքին անդիւնները թաղել, յայտ, խոհեմութեան սկզբունքի կողմնակիցները կը համոզեն կրեմլինը, որ ատենը չէ խրտչեցնելու համայնավարները եւ կիրքեր արծարծելու ընկերութեան ծոցը: Գաղափարը, սակայն, թաղուած չէր: 1997-ի գարունէն սկսեալ, ապաքինած, Ելցին, յամառօրէն, գրեթէ ամէն չաբաթ, կը դիմէր իր չըրջապատին·– «Ե՞րբ, ի վերջոյ, պիտի փակենք դամբարանը»: Կրեմլինի մէջ, սարսափով կը յիշեն այն օրը, երբ կը հրամայէ որ համապատասխան ուշագրաւ պատրաստ ըլլայ յաջորդ օրուան համար: Այն ատեն է որ, նախագահական վարչակազմին պետը՝ Վ. Եումաչեւ, դամբարանին պաշտպանութիւնը կը ստանձնէ: Իր միջամտութիւնը կը բաւէ որ վտանգաւոր հրովարտակը օր չտեսնէ: Կրեմլինի հին անձ մը կ'ըսէ·– «Եթէ իր առողջութիւնը Թոյլ տար, Ելցին դամբարանին հաչիւը մաքրած կ'ըլլար»: Բայց, այլեւս քաղաքական անհրաժեշտ յենարանները չունէր: Կ'երեւակայէինք Թէ ի՛նչ հետեւանք կ'ունենար Լենինի Թաղումը: Երկիրը 1993-ի նոր աշունի մը վտանգ մը կ'ունենար, նոյնիսկ աւելին: Այսօր, Վլ. Պուտին նոյն կացութեան մէջ չէ: Կարողութիւնն ունի գործադրելու ինչ որ Պ. Ելցին չյաջողեցաւ»: Արդարեւ, նախագահական մեքենան նոր սենարիօ մը կը պատրաստէ, առաջքն առնելու համար քաղաքական վտանգի մը: Կը խորհի տեղափոխել Լենինի, ինչպէս նաեւ այլ համբաւաւոր անձերու աճիւնները կրող սափորները (Ստալին, յեղափոխականներ, կուսակցապետերը, այերանատորդներ եւայլն) պետեղուած Կրեմլինի պատին մէջ կամ մօտը: Ծրագիրը յղացողներուն համար, նախաձեռնութիւնը պէտք է վարչական այլ, անձերուն ընտանիքներու մխիթեան կողմէ: Այդ ընտանիքները պէտք է դիմեն պետութեան ղեկավարին, իրենց հարազատներուն աճիւնները տեղափոխել հանդարտ վայր մը, քաղաքին եւ զբօսաշրջիկներու ազմուկէն հեռու եւ պանթէոն մը կառուցանեն այս թացառիկ մեռեալներուն համար: Միութիւնը արդէն դադափարակիցներ ունի, բայց, փոքրամասնութիւն են: Ստոյգ է որ Պուտին տեղեակ է այս գաղափարէն եւ չահեկան կը գտնէ, բայց, յայտնի չէ Թէ ե՞րբ կը խորհի գործադրել: Եթէ, Ելցինի համար, համայնավար կուսակցութեան հիմնադիրը Թաղելը «կենսական գաղափար» էր, նոյնը չէ Պուտինի համար: Ըմանք կը խորհին Թէ, այդ խորհրդանշական արարքը Պատմութեան հանդէպ, կրնայ իրեն անհրաժեշտ ըլլալ նախագահական իր երկրորդ շրջանի կիսուն, բայց, ոչ անկէ առաջ:

Թ. Ա. Թ.

Ի ՑՈՒՇ ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ 44-ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ

# ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ

## ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

### ՄԻՋԱՎԱՅՐ...

– Կը տեսնե՞ս սա տղաքը, ասոնք են որ վաղը վարդապետ պիտի ըլլան:

Ու կը դիտեմ Թափօրը սեւազգեստ, գլխիկոր, տխրադէմ պատանիներու, ոմանք վանքին եկեղեցին կ'ուղղուին, կարծես հպատակ անխուսափելի ճնշումի մը:

Ու՛հ, իրենց մռայլ արտայայտութիւնը, իրենց երկչոտ, յանցապարտ երեւոյթը, որ քաւութեան նոխազներու տպաւորութիւնը կը գործէ:

Մեղք չէ՞ն, մեղք չէ՞ իրենց արեւ օրերուն, որ այսպէս վաղաժամ կը հրաժարին աշխարհէն:

Կ'ըսես՝ իրենց կոչումին ծանրութիւնը, իրենց դերին խոր դիտակցութիւնն է որ, ինչպէս տօթագին օրուան մը հոծ մթնոլորտը, կը ճնշէ իրենց վրայ, կը փեսրատէ իրենց բոլոր Թռիչքները, եւ վանխաս իմաստուններու, փորձութեան բռվէն անցած տրամելի ծերերու անքնական կերպարանքը կը հագցնէ իրենց, սեւ չապիկներուն հետ:

Չէ՛, ասոնք չեն կրնար ըլլալ այն հոգեւորականները որ խրոխտաբար մանկուան Պոլսոյ փողոցներուն մէջ: Ասոնք բուն հոգեւորականները պիտի ըլլան:

– Տեսա՞ր ամէնքն ալ, վերսկսաւ խօսակիցս չար ծիծաղով մը: Հիմա այսպէս դլուխը կախ, տխուր – տրտում են, արդարի կերպարանք ունին· բայց երբ վաղը վեղարն ու փիլոնը առնեն, մեր գլխուն մէկ մէկ դեւ կը կտրին:

– Ո՛չ, ո՛չ, ասոնք այն տեսակէն չեն:

– Դուն չես գիտեր, միտքդ պահէ ինչ որ կ'ըսեմ:

Օրագիր· – Կը դիտեմ որ մեր դերը միեւնոյնը եղած է դարերէ ի վեր, – զըլխաւորաբար միջնորդի, Թալմանչի դեր մը:

Դարերով մեր խանդավառութիւնը դոհացում գտած է այս դիւրին, համեստ դերով, միջնորդի դերով:

Եւրոպական կամ ասիական քաղաքակրթութեան մէջ,ինչ որ հայ տարրին գործունէութիւնը կը յատկանչէ, գլխաւորապէս միջնորդի դերն է, միջնորդի անպատասխանատու, անփառունակ դերը.

Հին, չատ հին չրջաններու մէջ, որոնք այսօր առասպելական անցեալի մը տպաւորութիւնը կը գործեն մեր վրայ, պահպանք տիրող քաղաքակրթութեան անքննադատ, անճիպ հետեւողն ըլլալու տգայական դերով:

Եթէ գրականութիւն ուզէինք ընել, առաւելապէս օտար գրականութիւնները կը Թարգմանէինք, եւ կամ անոնց պատճէնները կը ձեւակերպէինք:

Օտարներն էին մեր ներշնչարանը:

... Այսօր իսկ չատ ալ տարբեր չէ իրերու վիճակը, – Թերեւս աւելի յոռենը-չան:

Այսօր ալ, աւանդաբար, զօրաւոր քաղաքակրթութեան մը փչուրները կը հաւաքենք, քիչ մը կը ձեւափոխենք, կամ բոլորովին անմարս՝ կը սեվեականացնենք, ու եթէ պէտք ըլլայ, աւելի համեստ տարրերու կը հաղորդենք:

... Ի՞նչ կ'արժենք մենք մեզմով: Ո՞րո՞նք են մեր բնորոշ արժանիքները, մեր հարազատ ուժերը:

Ինչե՞ր կրնանք ընել, միջնորդի դերէն դուրս:

Տրտուր բան պիտի ըլլար, եթէ տակաւին չզգայինք այս մտահոգութեանց ստիպողութիւնը:

*
**

Արդէն մտերիմներու չրջանակ մը կազմուած էր մեր բոլորտիքը:

Ահա Տիգրան Գասապեանը, ուսանող բժշկութեան, որ արձակ ժամերը կ'անցընէր խմբագրատան մէջ, գրելով, Թարգմանելով, փորձ կարդալով: Եթէ չատ ուշանար, կը քնանար խմբագրատունը, Գեղամին չտկած անկողինը, ուր հերթապահները կարգով կը պառկէին: Դուք պատկերացուցէք անկողնին վիճակը, այս պայմաններուն տակ: Օր կ'ըլլար որ մէկ անգամէն վաեէր կուգար: Եւ սակայն, երբ, կէս գիշերէն վերջ, յոգնած – գործած հանդստանալ կ'ուզէիր, բա՛ն չէր եւ բեւեռ քնաթաթախ աչքերուդ:

(Շար. 19)

*Տիկին Լիտիա Չիլինկիրեան – Տօզոն եւ պ. Տանիէլ Տօզոն,*
*Օր. Լօրա Ալպենա Տօզոն,*
*Տէր եւ Տիկին Ժորժ Շվարց,*
*Տէր եւ Տիկին Փիէր Շվարց եւ զաւակները,*
*Տէր եւ Տիկին Արման Խաչատուրեան եւ զաւակները,*
*Տէր եւ Տիկին Արման Ժամկոչեան,*
*Տօզոն եւ Ֆաւրի ընտանիքները*
*ցաւով կը ծանուցանեն իրենց մօր, զոքանչին, մեծ մօր, քրոջ, քեռիին, մօրաքրոջ, մեծ – մօրաքրոջ եւ ազգականին՝*

**ՏԻԿԻՆ ԱԼԻՍ ՉԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆԻ**

(Ծնեալ՝ Թեմինեան)

*մահը որ պատահեցաւ 2001, Փետրուար 18–ին, 88 տարեկանին, Իվրի–սիւր–Սէն (Վալ դը Մարն):*

*Մարմնին փոխադրութիւնը նախատեսած է, Ուրբաթ, Փետր. 23, ժամը 9–ին,*
Amphithéâtre de l'Hôpital Charles Foix
(7, ave. de la République,
94 Ivry s/Seine)
*Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի Ուրբաթ, Փետրուար 23, ժամը 10–ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ եկեղեցին*
15, rue Jean-Goujon, 75008 Paris
*ուրկէ մարմինը կը փոխադրուի Պանթէօն – Փարիզիենի դերեզմանատունը ժամը՝ 11·30–ին, ամփոփուելու համար ընտանեկան դամբարանը:*

*Մահապդի չսաւցողներէն կը խնդրուի ներկայս իրենց այդ նկատել:*

---

**M. et Mme Lidia Tchilinkirian-Dauzonne**
17, rue Pelée, 75011 PARIS

«ՅԱՌԱՋ». – Մեր ցաւակցութիւնները Տէր եւ Տիկին Չիլինկիրեան – Տօզոնի եւ Տէր եւ Տիկին Արմաց Խաչատուրեանի:

***

*Այս տխուր առթիւ, Տէր եւ Տիկին Արման Խաչատուրեան փոխան ծաղկեպսակի 1000 Ֆր. կը նուիրեն «Յառաջ»ին:*

Mme Lidia Tchilinkirian-Dauzonne et M. Daniel Dauzonne,
*ses fille et gendre*

Mlle Laura Albena Dauzonne,
*sa petite-fille*

M. et Mme Georges Schwartz,
*ses sœur et beau-frère*

M.et Mme Pierre Schwartz et leurs enfants,

M. et Mme Armand Katchadourian et leurs enfants,

M. et Mme Armand Jamgotchian,
*ses neveux, nièces, petits-neveux et petites-nièces*

Les familles Dauzonne, Favry
Et toute la famille

ont la douleur de vous faire part du décès de

**Madame Alice TCHILINKIRIAN**

(*née Téminian*)

survenu le 18 février 2001 dans sa 88ème année, à Ivry s/Seine (Val-de-Marne).

La levée de corps est prévue le vendredi 23 février 2001 à 9 heures, à l'amphithéâtre de l'Hôpital Charles Foix
(7, ave. de la République,
94 Ivry s/Seine)

La cérémonie religieuse sera célébrée le même jour à 10 heures, en l'église apostolique arménienne St Jean-Baptiste
15, rue Jean-Goujon, 75008 Paris

*Priez pour Elle !*

L'inhumation aura lieu à 11 heures 30 au Cimetière parisien de Bagneux, dans le caveau de famille.

---

**M. et Mme Lidia Tchilinkirian-Dauzonne**
17, rue Pelée, 75011 PARIS

# – ՎԱՐԴԱՆԱՆՔ –

## Ա. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ 22
1550–ԱՄԵԱԿ
*ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ՃԱԿԱՏԱՄԱՐՏԻՆ*

Տօն Սրբոց Վարդանանց Զօրավարացն Մերոց՝ 1036 վկայիցն, որք կատարեցան ի մեծի պատերազմին (451 թուին) «վասն հաւատոյ եւ հայրենեացց»:

*– Այսօր անուանակոչութեան օրն է՝*
Նորին Սուրբ Օծութիւն Տէր Տէր
ԴԱՐԵԳԻՆ Բ.
Ծայրագոյն Պատրիարքին և Կաթողիկոսին
Ամենայն Հայոց

*Ժամը 10–ին պատարագ կը մատուցուի: Ի ժամու պատարագին, աղօթիւք եւ բարեմաղթութեամբք «Հայրապետական Մաղթանք» կը կատարուի վեհափառ Հայրապետի արեւշատութեան համար:*
*ՕՄԱՆՕՔ. –*

*Պետական անօրինութեամբ, բոլոր Հաստատութիւնները (դպրոցական, աշակերտ, պաշտօնեայ եւ ուրիշներ), այսօր կրնան բացակայիլ իրենց զբաղումներէն՝ իրենց կրօնական պարտաւորութիւններուն համար:*

## Ս. ՑԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ 22

Տօն է Վարդանանց Զօրավարացն Մերոց հազար երեսուն եւ վեց վկայիցն որք կատարեցան ի մեծի պատերազմին:

*Այս առթիւ Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ առաւօտեան ժամը 10–ին պատարագ կը մատուցուի:*
*Պատարագը կը մատուցանէ՝*
*ԻՍԱՀԱԿ Ս. ԿՀՆՑ. ՀԷՔԻՄԵԱՆ*

## Ս. ԹԱԴԷՈՍ-ԲԱՐԹՈՒՂԻՄԷՈՍ ՄԱՐՍԷՅԼ

(*Ս. Անթուան*)

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ 22

Տօն Ղեւոնդեանց Քահանայից եւ Սրբոց վարդանանց Զօրավարաց:

*Պատարագ՝ ժամը 10–ին:*
*Պատարագիչ եւ քարոզիչ՝*
*ՄԱԿԱՐ Ս. ԿՀՆՑ. ՆԱՃԱՐԵԱՆ*

## ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՄԱՑՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

*ՏԻԿՆԱՆՑ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲԸ*
*Սիրով կը հրաւիրէ ձեզ ներկայ գտնուելու*

## ՀԱՑ ԿՆՈՋ

**ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ**

*Մեծարանքի ճաշ – Համերիսութեան*
կիրակի, Փետրուար 25, ժամը 12·30–ին
*Սահակ – Մեսրոպ Մշակոյթի Կեդրոնի Արծրունի Ջրպաչեան սրահին մէջ*
339, av. du Prado, 13008 Marseille
*Գեղարուեստական հաճելի բաժին, լուսակցութեամբ՝ Կարէն եւ Խորէն Աղամալեաններու:*
*Մասնակցութիւն 120 Ֆր.:*
*Հաճեցէք ձեր տեղերը ապահովել Փետր. 20–էն առաջ:*
*Հեռաձայն. –*
04 42 22 08 52
*կամ՝*
04 91 77 84 70

## ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ

*ԿԱՊՈՑՏ ԽԱՉԻ Մարսէյլի Սէն – Ժերմէն «Ջաւշ Շանթ» մասնաճիւղը իր լուսակերուհիները կը հրաւիրէ ընդհանուր ժողովի Շաբաթ, Փետրուար 24, ժամը 14·30–ին, C. A. Q.–ի սրահին մէջ*
avenue Saint-Jérôme:

## ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

*Տիկին Մելինէ Սիւրմէլեանի մահուան առթիւ Համազգայինի դպրոցը չնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուիրատուութիւնները.– Տիկին Անահիտ Տէր-Մինասեան 1000 Ֆր., Տիկին Թալին Տէր-Մինասեան 300 Ֆր.: Այս առթիւ տնօրէնութիւնը իր անկեղծ յաւակցութիւնները կը յայտնէ ողբացեալին ընտանիքի անդամներուն:*

---

(Շար. Ա. էջէն)

## ՅԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

*պատմական առիթով լոյս տեսաւ Յովհ. – Պօղոս Բ.ի կողմէ, առաքելական նամակ մը, (հայերէն լեզուով):*

*Ցետ հայաչունչ եւ մեծապէս տպաւորիչ ծիսական արարողութեան որ եզրափակուեցաւ ճիշդ ժամը 12–ին (կէսօրին), Քահանայապետը անմիջապէս զնաց իր գրասենեակը կատարելու համար (պատրաստմէն) ինչպէս ամէն կիրակի, Մարիամեան Հրեշտակ Տեառն պաղթքը Ս. Պետրոս Հրապարակը լեցնող խառնիխուռն եւ ոչ, չուրջ 30 հազար հաւատացեալներու հետ: Արարողութիւնը ուշ վերջացած ըլլալուն համար Պապը պատշգամէն երեւցաւ ժամը 12–ը 10 անց, սովորական ժամէն 10 վայրկեան ուշ: Իր խօսքը սկզբնաւորեց ըսելով. – «Այս առաւօտ Ս. Պետրոս Տաճարին մէջ ուրախութիւնը ունեցայ գլխաւորելու Հայրապետական Ս. պատարագ մը, Հայ ժողովուրդի մկրտութեան 1700–ամեակի առթիւ: Պատմական առանցքիւնը արդարեւ կը հաստատէ որ Հայերը ընդունեցան Քրիստոնեայ հաւատը 301-ին, երբ Հայոց թագաւոր Տրդատ Գ. եւ իր ընտանեկան պարագաները ու համայն հասարակութիւնը մկրտուեցան ձեռամբ՝ Ս. Գրիգորի որ կը կոչուի ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ: Այդ պահէն սկսեալ ԱԻԵՏԱՐԱՆԸ եւ Հայ ինքնութիւնը քալեցին միասին, անբաժան: Այս ժողովուրդի 17 դարերու պատմութիւնը վերապրելով կը տեսնենք որ «մարտիրոսութիւնը, նահատակութիւնը կը կազմէ իր պատմութեան մշտայուն մէկ տարրը»: Արդարեւ այս ազգը մէկէ աւելի անգամներ մեծ տառապանքներով վճարեց «իր կամքը» մնալու հաւատարիմ իր քրիստոնէական ինքնութեան, մինչեւ՝ 19.րդ դարու վերջաւորութեան եւ 1900–ի սկիզբներու ողբերգական դէպքերը: Այսօր այս յատուկ յիշատակութեան առթիւ, մեծարենք զոհողութիւնը Հայ քրիստոնեաներու, որոնք նաեւ Սփիւռքի մէջ, իրենց հետ տարած են Աւետարանի Լոյսը, պահելով պահպանելով ամբողջութեամբ՝ իրենց հոգեւոր ու մշակութային ժառանգութիւնը: Ողջունելով սրտագին մեր այս եղբայրները ու քոյրերը, ապահովենք զանոնք համայն եկեղեցւոյ մըշտական զօրակցութեամբ. Հայաստանն է օրրանը եզակի քաղաքակրթութեան մը, ինչպէս որ կը վկայեն արուեստի ու մշակոյթի իր գանձերը: Շատ դժուար պահերէ ետք այսօր հայ ժողովուրդը թող ապրի խաղաղութեան մէջ եւ նպաստէ իր ուրոյն հանճարով՝ մարդկութեան մշակութային ու հոգեւոր ժառանգութեան: Այս մաղթանքները յանձնենք Ամենասուրբ Կոյսին, զոր մեր հայ եղբայրները կը կոչեն Աստուածածին, այսինքն՝ Տէրը ծնողը, Տիրոջ Մայրը, տալով անոր միաժամանակ Հայաստանի Թագուհիի տիտղոսը: Տիրամօր գլխաւոր գովերգուներէն մին է Հայ Եկեղեցւոյ մեծ վարդապետը Գրիգոր Նարեկացի: Թող Ամենասուրբ Կոյսը պաշտպանէ միշտ սիրելի հայ ժողովուրդը եւ ներմուծէ զայն վերանորոգ յոյսի ու բարգաւաճումի եղանակէ մը ներս»:

***

*Նախորդ օրն ալ, Փետրուար 17–ին, Պապը առաքելական նամակ մը ուղղած էր Հայ ժողովուրդին, ուր, կ'ըսէ Ա–էջ–փէ մամուլի Ֆրանսական գործակալութիւնը, «ինամքով խուզափեցաւ ցեղասպանութիւն բառը գործածելէ որակելու համար Հապսբուրգ Հայերու ջարդը Թուրքերու կողմէ, 1915–ին, մինչ գործածած էր, 2000 Նոյեմբեր 10–ին, հատարակաց յայտարարութեան մը մէջ, զոր ըրած է Գարեգին Բ.ի հետ, էքիւմէնիք արարողութենէ մը ետք, Ս. Պետրոս»:*

*Որպէս նիւթ պատմութեան համար, առանձին եւ ամբողջութեամբ կը հրատարակենք Յովհ. Պօղոս Բ.ի այդ առաքելական նամակը, ուղղուած Հայ ժողովուրդին, այս վերջնոյն քրիստոնէացման 1700–ամեակին առթիւ:*

---

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

---

LE COMBAT COURAGEUX DE TOUT UN PEUPLE POUR PRESERVER SON IDENTITE NATIONALE ET SA LIBERTE DE CONSCIENCE

# VARTANANTZ

**PIECE EN 2 ACTES EN ARMENIEN**
**(Traduction en français à Issy-les-Moulineaux)**

Auteur : **Pasteur MARGOSS VEKILIAN**
Adaptation et mise en scène : SARKIS KEUSHKERIAN

**VENDREDI 23 FEVRIER à 20 heures 30**
SALLE VOLTAIRE — ALFORTVILLE

**JEUDI 8 MARS à 20 heures 30**
AUDITORIUM — ISSY-LES-MOULINEAUX
——— P.A.F. 50 F ———

Renseignements & réservations :
**— ALFORTVILLE : 01. 48. 93. 99. 88**
**— ISSY-LES-MOULINEAUX : 01. 47. 36. 02. 50**

---

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՓԱՐԻԶԻ ԵՒ ՇՐՋԱԿԱՅԻՑ

**ASSOCIATION CULTUELLE DE L'EGLISE APOSTOLIQUE ARMENIENNE DE PARIS ET DE LA REGION PARISIENNE**

*ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ*
*ՍՈՒՐԲ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ–ՄԿՐՏԻՉ*
*ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ*

EPHORIE
DE LA CATHEDRALE
St-JEAN-BAPTISTE

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ
ՔՐԻՍՏՈՆԷՈՒԹԵԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ
ԿՐՕՆՔ ՀՌՉԱԿՄԱՆ 1700–ԱՄԵԱԿԻ
ՏՕՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԵԱՆՑ ԾԻՐԷՆ ՆԵՐՍ

# ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ ԴԷՊԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

## ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ, ՄԱՑԻՍ 7-Է Ն ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ ՄԱՑԻՍ 14

*Կազմակերպութեամբ՝*
*ՍՈՒՐԲ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ–ՄԿՐՏԻՉ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ*

Ծախքերու մասնակցութիւն՝ 8·300 Ֆր.
600 Ֆր. (վիզա եւ օդակայանի տուրք)

*Այս ղումարը կ'ընդգրկէ՝ Թռիչք ՓԱՐԻԶ – ԵՐԵՒԱՆ – ՓԱՐԻԶ,*
*Բնակութիւն «Անի» հիւրանոց (4 աստղանի)*
*Նախաճաշ, ճաշ եւ ընթրիք*
*Այցելութիւններ օթօքարով*

**ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐՋԻՆ ՊԱՅՄԱՆԱԺԱՄ՝ Ա Պ Ր Ի Լ 25**

*Տեղեկութիւններու համար հեռաձայնել հետեւեալ թիւերուն՝*
*— Քարտուղարութիւն՝* 01·43·59·67·03
*— Աւետիս Ա. ԿՀՆՑ. Պալըգեան՝* 01·46·62·01·29

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ 22
JEUDI
22 FEVRIER
2001

LE NUMERO : 6,00 F

# ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 1·400 Ֆ· — Վեցամսեայ : 725 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1·650 Ֆ· (Ամէնօրեայ առաքում)
1·500 Ֆ· (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ·
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·108 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 76' ANNEE — N° 20.108

## ՀԱՑԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

## «ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Փետրուար 20 / 21)

### ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՈՒԻՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ ԵՐԵՒԱՆԻ ՄԷՋ

*Եւրոպական Միութեան Խորհուրդի նախագահ Շուէմի Արտաքին գործերու նախարար Աննա Լինտ, պլխաւոր քարտուղար Ո. Սոլանա եւ պատուիրակութիւն մը փետրուար 20-ին Երեւանի մէջ էնդունուած են նախագահ Ռ. Քոչարեանի կողմէ։ Խօսակցելու, եւրոպական արժէքները իւրացնելու նիւթերուն հետ օրակարգի եկած է Ղարաբաղի հարցը. կողմերը համաձայն զանուած են որ առանց անոր լուծումին կարելի չէ ընդլանի ներուժը լիովին օգտագործել։ Այս մասին Ռ. Քոչարեան ըսած է թէ լուծումը պէտք է ամբողջական ըլլայ եւ թէ ինք ու Ադրբեջանի նախագահը կը ջանան գտնել այնպիսի լուծում մը որ երկարատեւ խաղաղութիւն հաստատէ գօտիին մէջ։ Ան աւելցուցած է որ ընդհանուր տնտեսական շահերը բարենպաստ պայմաններ կը ստեղծէին քաղաքական լուծում գտնելու համար։*

*Պատուիրակութիւնը նոյն օրը հանդիպում ունեցած է Արտաքին գործերու նախարար Վ. Օսկանեանին հետ ալ։*

⁂

### ՔՈՉԱՐԵԱՆ – ՊՈՒՏԻՆ ՀԵՌԱԶԱՅՆԱՑԻՆ ԶՐՈՅՑ

*Հայաստանի եւ Ռուսաստանի նախագահները երկուշաբթի, Փետր· 19–ին հեռաձայնի զրոյց մը ունեցած են։ Ռ. Քոչարեանի նախաձեռնութեամբ տեղի ունեցած խօսակցութեան ընթացքին քննարկուած են երկկողմ հրատապ հարցերը, ինչպէս նաեւ Ղարաբաղեան խնդրին լուծման ընթացքը։ Նոյն օրը Պուտին հեռաձայնած է նաեւ նախագահ Շիրաքի։ Անոնք գոհունակութիւն յայտնած են Ղարաբաղեան խնդրին առընչութեամբ Ռուսաստանի եւ Ֆրանսայի սերտ եւ կառուցողական համագործակցութեան համար։ Կէս ժամ տեւած զրոյցին արձագանգուած է նաեւ Իրաքի ամբակոծութեան նիւթը։*

⁂

### ՆՈՐ ԳԼԽԱՒՈՐ ԴԱՏԱԽԱԶԸ ԱՐԱՄ ԹԱՄԱԶԵԱՆ

*Նախագահ Ռ. Քոչարեանի Փետր· 20–ի հրամանագրով Հայաստանի նոր գլխաւոր դատախազ նշանակուած է Ա. Թամազեան։ Ան նախապէս կը վարչէր Երեւանի դատախազի պաշտօնը։*

⁂

### ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎԻ ՊԱՏՈՒԻՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ՉԻՆԱՍՏԱՆ ԱՅՑԸ

*Ազգային Ժողովի նախագահ Ա· Խաչատուրեանի գլխաւորած պատուիրակութիւնը Չինաստան վեցօրեայ այցէ մը վերադարձին տասնչորսով մը ներկայացուցած է արդիւնքները։ Պատուիրակութիւնը հանդիպում ունեցած է Չինաստանի օրէնսդիր ժողովի նախագահին, խորհրդարանի յանձնախումբերու նախագահներուն հետ· քննարկուած են գործակցութեան կարելիութիւնները, քաղաքական, տնտեսական հարցեր։ Չժաոցին քաղաքը որ էլեկտրոնային կեդրոն է, համաձայնած է Հրազդանի հետ եղբայր քաղաքի յարաբերութիւն հաստատելու, ինչ որ լուրջ հեռանկարներ կ'ապահովէ վերջինին։ Նախագահ Լի Փէն ընդունած է Հայաստան այցելելու հրաւէրը։*

⁂

### «ՄԻԱՄԱՆՈՒԹԻՒՆ» ԴԱՇԻՆՔԻ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

*Փետրուար 20–ին, «Միասնութիւն» դաշինքը Հոկտ· 27–ի դատավարութեան անաչառ ընթացքին զօրակցութեան յայտարարութիւն մը ըրած է։ Դաշինքը այդ նպատակի իրագործման համար անհրաժեշտ պայման կը նկատէ «երկրի ներկայի ու ապագայի համար հսկայական քաղաքական ու բարոյահոգեբանական նշանակութիւն ունեցող գործը բաղաքական ու տարաբնոյթ այլ շահարկումներից զերծ պահելը», դիտել տալով որ դատավարութեան սկիզբէն սաստկացան այդ շահարկումները։ Յայտարարութեան մէջ կոչ կ'ուղղուի նաեւ ժողովուրդին՝ հեռու մնալու բախտախնդիրներու անխոհեմ ու ապարդիւն քայլերէն, զրկուելու համար քաղաքական ցնծագին հասունացումէն։*

## ԹՈՒՐՔԻՈՅ ԱԶԳ. ԺՈՂՈՎԻՆ «ՊԱՏԱՍԽԱՆԸ» ՖՐԱՆՍԱՅԻՆ

*Թուրքիոյ Ազգային Ժողովի Արտաքին յարաբերութիւններու յանձնախումբը ցնդատապարտութեան ճանաչումին որպէս հակազդեցութիւն, Ֆրանսայի «պատասխան»ի մը բանաձեւը ընդունած է Փետր· 20–ին։ Բանաձեւը որ պատրաստուած է վանի եբենտիան Ռ. Ինանի կողմէ, ունի «Օրէնք՝ միջազգային պնդումներու, զբաղարտութիւններու եւ խնդրութիւններու դէմ» խորագիրը։*

*Բանաձեւը կ'պսպ· «Թուրքիա կը մերժէ «Հայերու ցեղասպանութեան» պնդումները որ պատմութիւնը ճշդած եւ ընդունած չէ· այդ մասին պնդումներ կը նկատէ թշնամական կեցուածք։ Կը դատապարտէ Ֆրանսայի եւ արտաքին այլ ուժերու ընթացքը որով Ս· ազգարհամարտին Հայերը զոհուածուած են իրենց չարքերուն մէջ, ընդոստութեան մղուած ու մարդկային կորուստի պատճառ դարձած։ Կը դատապարտէ նաեւ ԱՄԱՆ-ի ահաբեկչութեան տրուած նեցուկը եւ հովանաւորութիւնը։ Կը դատապարտէ Ղարաբաղի եւ Ադրբեջանի հողերուն դրաւումը, բնակչութեան տեղահանութիւնը եւ կը մերժէ ուժի գործածութեամբ տարածք ընդլայնելու արարքը։ Կը դատապարտէ Պոսնիոյ մէջ քանի հազարէ աւելի մարդոց իրենց կրօնական հաստատութիւններուն պատճառով ցեղասպանութեան ենթարկուիլը, առնը դէմ պահուած կրաւորականն կեցուածքը եւ կը յայտարարէ որ Ֆրանսա ու Եւրոպայի այլ երկիրներ բարոյական պատասխանատուութիւն ունին առնը մէջ»։*

*Բանաձեւը վերջին երկու կէտով կը չեշտէ· «Ամբողջ մարդկութեան վերաբերող պատմութիւնը կարելի չէ քաղաքական ճիմիններով փոխել, չարաղրել, խոտորեցնել։ Պատմութիւնն է որ վճիռ կ'արձակէ։*

*Կառավարութիւնը հարկաւոր միջոցները կը դիմէ, որպէսզի վերոնշեալ իրականութիւնները միջազգային հանրային կարծիքին մէջ»։*

*Բանաձեւը կը յղուի Ազգային Ժողովի Նախագահութեան, որպէսզի վերջնական ուժեղացում ստանայ։*

## ՓԻՒՐՏ ԳԱՂԹԱԿԱՆՆԵՐԸ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՃԱՆԱՉՄԱՆ ՀԵՏԵՒԱՆՔ

«Գանար – Անիշէնէ» այս վարկածին կ'անդրադառնայ Փետր· 21–ի իր թիւին մէջ, սա կրկնակ խորագրերով.

## Une drôle de «turquerie» derrière le périple des Kurdes?

**L'arrivée des 910 réfugiés n'est peut-être pas qu'un drame de la misère.**

*Արդարեւ, երկիծաթերթը սկիզբէն կը դրէ թէ քիւրտ զաղթականներու զանգուածային ժամանումը Ֆրանսա Թուրքիա կառավարութեան «զօրաւոր ազդանշան»ն է Ֆրանսական կառավարութեան հակական ցեղասպանութեան ճանաչումէն եաք։ Այս է, կ'ըսէ, չատ համոզուած վարկածը զոր տեղեկատուութեանց Ֆրանսական սպասարկութիւնները եւ Արտաքին նախարարութիւնը, անգամի մը համար համաձայն, կը քանաձեւէին Փետրուար 20–ին։ Վերջերս Թուրք իրենց պաշտօնակիցները քանի մը ուղերձներ ղրկած էին Ֆրանսական սպասարկութեանց, սա թեմայով· – «Ցարձակելով մեր երկրին վրայ, յանուն ենթադրեալ ցեղասպանութեան մը, հաւատարիմ դաշնակից մը կը կորսնցնէք և լուսադոյն պատնէշը զաղթականներու զանգուածային ժամանումի մը դէմ»։*

*Այս տեսակէտին ի նպաստ, Տէ _ ժէ – էՍ – է–ի (Տեղեկատուութեանց սպասարկութիւն) վերլուծողները դիտել կուտան որ քիւրտ զաղթականները ընդհանրապէս հարաւային Իտալիա կը հասնին «արդ, այս անգամ կը բացատրեն, հարկ տեսած են մինչեւ Ֆրանսա դալու, ինչ որ աւելի երկար ճամբորդութիւն մը կը պարտադրէ», թէեւ ճիշդ է որ, Իտալիա ամրապնդած է իր ծովափներուն հսկողութիւնը։ Այլ տարօրինակ երեւոյթ մը դոր նկատած է վաւէր նահանգապետութեան «տեղեկատական բջիջը» այն է որ Քիւրտերը ըստնակառքով մեկնած են Իրաքէն նախքան երեք չաբաթ Թուրքիա մնալը եւ ճամբայ ելլելը սուրիական սահմանին մօտէն։ Տեղեկատուութեանց մասնագէտներու համար, անկարելի է որ Թրքական բանակը անդրադարձած չըլլայ։ Թրքական ոստիկանութեան տարբերակը այլ է։ Ըստ անոր, նաեւ մասին տեղեկացած է Ինթէրփոլէն, որպէս զաղթականներու շահատակութեան հարց մը։ Պահակներու ուրեմն նաեւ կեցուցած են Յունուար 16–ին, Մերսինի նաւահանգիստը, Պէյրութէն մեկնումէն եաք։ Նաւուն մէջ, այն առեն, մարդ չկար բայց սուրիացի անձնակազմէ մը։ Յաջորդ օրն իսկ ճամբայ ելած էր դէպի Սուրիոյ Լաթաքիէ նաւահանգիստը եւ անկէ ի վեր, կը պնդեն Թուրքերը, ոչ մէկ լուր, մինչեւ Ֆրանսական ծովափ ժամանումը։*

*Խորհրդաւոր պատմութիւն, կը գրէ «Գանար – Անիշէնէ»։ Ո՞ւր են նաւապետն ու անձնակազմի հինգ անձերը։ «Մտիպտական բջիջ»ի պատասխանատուները անհանգստալի եկած են եւ անոնցմէ մէկը զրմանք կը յայտնէ ի տես այդ զաղթականներու լաւ վիճակին, մինչ իրրեւ թէ ամիս մըն է ճամբան են։ Յետոյ չատ պայքարող մտայնութեան մը տէր են, բաղմասպատակելով իրենց պահանջները բաբելաւելու համար բնակութեան թէ սննդանդի իրենց պայմանները։ Նահանգապետին մէկ պործակիցը կը զրմանայ· – «Տեսնուած բան չէ մարդոց մօտ որոնք աղէտալի եւ թշուառ վիճակի մէջ են։ Քոսովոյցիները պորս ընդունեցանք երկու տարի առաջ, միայն չնորհակալութեան խօսքեր ունէին Ֆրանսայի նկատմամբ»։*

## ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

*Թուրքիա. ծանր տպնապի մը մէջ է եւ մեծ սխալ մը կը նկատուի էճեվիթի դուրս քաշել երթալը առջի օր, Պետութեան Ապահովութեան Խորհուրդի նիստէն։ Երբ խօսք եղած է «լուրջ տպնապի» մասին, ներդրում ընողները անմիջապէս քաշած են իրենց դրամագլուխները եւ քանի մը ժամուան մէջ 5 միլիառ տոլար Թուրքիացին դուրս հանուած են։ Ցետագային, մթնոլորտը քիչ մը հանդարտած է։ Այս կացութիւնը առեղծուած է որովհետեւ Սէզէր կը գտնէր որ էճեվիթ չատ խանդավառ չէ կաշառակերութեան դէմ պայքարին մէջ։ Այս միջոցին քննութիւն մը բացուած է Զիրաաթ Պանքասըի չուրջ։ Ծանօթ է որ պինուորական իշխանութեան մեկնումէն ի վեր, 1980-ական թուականներուն, դրամատուներ «կթան կովը» եղած են կուսակցութիւններուն։ Համախմբման կառավարութեան կազմութեան առեն, լուն հարցը եղած է դիմադրել թէ ո՞ր խմբաւորումը ո՞ր դրամատունը ունի իր հակակշռին տակ։*

908 ՔԻԽՐՏԵՐԸ մէկ չաբթուան արտօնադիր ստացան Ֆրանսական իշխանու-

(Շար·ը Դ· էջ)

## ՄԱՄՈՒԼ

### «LE FIGARO ECONOMIQUE»

(20 février)

#### LA COLERE TRES CONTROLEE D'ANKARA

*Պոլսոյ Թղթակիցը՝ էրիք Պիչկալա անդրադառնալով Թուրքիոյ յայտարարած պատժամիջոցներուն Հայոց ցեղասպանութեան ճանաչումէն եաք, կը զրէ թէ անոնք չափաւոր պիտի ըլլան, որովհետեւ Թուրքիա չատ դէշ կացութեան մէջ է։ Մօտէն դիտելով, Թրքական բարկութիւնը չատ աւելի չափաւոր է։ Ամէնէն յայտուն արարքը վապուդիի մը կամ կամուրջի մը չինութեան առաջարկն էր Իզմիթի, բայց, կը թուի որ Հայկական ցեղասպանութեան ճանաչումը պատրուակ կը գործածուի։ Արդարեւ, նախ Իզմիթի ծովախորշը չատ վտանգաւոր կը նկատուի երկրաչարժի մասնագէտներուն կողմէ, ապա Թուրքիոյ տնտեսական վիճակը չատ ծանր է եւ պարտի խնայողութեան դիմել, այնպէս որ չատ ընթացք չի կրնար տալ մեծ ծախքերու։*

⁂

### «LE MONDE» (Kiosque, 21 février)

#### LES ARMENIENS, UN MOIS APRES LA RECONNAISSANCE DU GENOCIDE

*«Լը Մոնտ» մամուլի նուիրուած իր բաժնին (Քիոսք) գլխաւոր մասը յատկացուցած է «Նուվէլ տ'Արմէնի մակագիծ»ի վերջին թիւին եւ կ'արձագանգէ անոր բովանդակութեան։ Ժան – Փիէր Լանժլիէ կ'անդրադառնայ գրութիւններուն, խմբագրականէն մինչեւ Հայաստանեան լուրերը։*

# ՔԱՆԻ՛ ԿՐԱԿԻ ՄԷՋՏԵՂ Կ'ԱՊՐԻՆ ՎՐԱՍՏԱՆԻ ՀԱՅԵՐԸ

*Մէկէ աւելի են պատճառները որոնք տրամաբանականօրէն պէտք է առաջնորդեն Կովկասի մէջ Վրաստան – Հայաստան ամուր բարեկամութեան ու գործակցութեան մը: Մինչդեռ, ո՛չ երկկ, ոչ ալ այսօր այդ գիծով ընթացած են հայեւվրացական յարաբերութիւնները: Կը բաւէ յիշել չրջափակման պայմաններուն մէջ Հայաստանին դէպի Սեւ ծով անցք տալու դժուարութիւնը, կապ դէպի Հայաստան դիմով խողովակաչարէն կատարուած գործութիւնները, եւ այլն:*

*Ինչ կը վերաբերի վիրահայ համայնքին որ աղրբէջանականին հետ կարեւոր թիւով երկուքէն մէկն է, ամէն օր նոր պատճառ կ'ունենայ դժգոհութեան: Մեծ մասով երկրին հարաւ – արեւելեան, Հայաստանին սահմանակից չրջանին մէջ կեդրոնացած հայութիւնը յաճախ թիրախ կ'ընէլայ վարչական, մշակութային ոտնձգութիւններու, անտեսական խնդիրներու: Եւ տակաւին կան հայկական յուշակոթողներու, տաճարներու, վերեզմանատուներու քանդումի արարքները որոնց նպատակն է հայկական անցեալի հետքերը ջնջել, հաւանօրէն անարմատ ներկայութեան մը վերածելու համար համայնքը որուն թիւը կ'ըսուէր թէ մօտեցած էր կէս միլիոնին: Կան նաեւ աւելի բարձր մակարդակի քաղաքականութեան ժխտականները. Կարս – Թիֆլիս երկաթուղիի չինութեան ծրագիրը, Վրաստան – Թուրքիա սահմանագիծէն ռուսական զինուորական խարիսխներուն արտաքսումը եւ վերջին չրջանին մեսխեթցի Թուրքերու նոյն այդ չրջանը վերադառնալու հարցը դլխաւորներն են ատոնց:*

*Այս վերջին հեռանկարը անմիջական մտահոգութեան աղբիւր է, ոչ միայն հայ համայնքին, այլ նաեւ տեղական իշխանութիւններու համար: Հարցը կարելի է ամփոփել հետեւեալ ձեւով. սաակաշվիլեան բռնապետութեան օրով Վրաստանէն Միջին Ասիա տարագրուած մեսխեթցի Թուրքերը ներկայիս վերադարձի փափաք յայտնած են: Վրաստանն ալ Եւրոպայի Խորհուրդէն բարենիշ ունենալու սիրոյն համաձայն դտնուած է այդ վերադարձին դաղափարին, հաչուեցոյցը Ջաւախքի հայութեան վճարել տալու հեռանկարով: Նիւթը բաւական ժամանակէ ի վեր լուրջ բանավէճի, հակադրեցութիւններու պատճառ է նոյն չրջանի հայութեան ու Վրաստանի պատասխանատու իշխանութիւններու միջեւ: Յունուար 17–ի «Ազգ»ը հետաքրքրական էջ մը ունի այս մասին, ստորագրուած՝ Տ. Լիլոյեան որ լայն հատուածներ տալով երեսփոխան ու «Վրաստան» թերթի դլխաւոր խմբագիր Վան Բայբուրդեանի բացատրութիւններէն, կը լուսարանէ խնդիրը:*

*Վ. Բայբուրդեան չուրջ կէս միլիոն մեսխեթցի Թուրքեր Ջաւախքի հայարբնակ չրջանը եւ բերելու տրամադրութեան դէմ է անչուշտ. կ'առաջարկէ անոնց վերադարձին հետ Ջաւախքի Հայերն ալ վերադարձնել իրենց հինաւուրց հողերը, այսինքն՝ Արեւելեան Թուրքիա, ուրկէ 1823 – 1832 տարիներուն ճամբուած են հարաւային Վրաստան: Կը զարմանայ նաեւ որ Եւրոպայի Խորհուրդը նոյն բծախնդրութիւնը, հոդածութիւնը ցոյց չի տար այլ ժողովուրդներու նկատմամբ ու կը ծանրանայ մեսխեթցի Թուրքերուն պարագային վրայ: Կ'աւելցնէ թէ ոչ միայն Հայերը, չրջանի Վրացիներն ալ դէմ են անոնց վերադարձին:*

*Կան գործնական անկարելութիւններ. Ջաւախքի բոլոր հողերը կամ սեփականաչնորհուած են, կամ վարձուած. ո՞ւր պիտի բնակին կէս միլիոն եկուորները: Կայ նաեւ այդ զանգուածին անցեալի կեցուածքը որ լման՛ւ վրացամէտ չէ եղած. 1944-ին, Բ. աչխարհամարտի թէժ չրջանին, մինչ Թուրքիա Գերմանիոյ դաչնակիցն էր, այդ նոյն Թուրքերը բացայայտ համակրանք ու աջակցութիւն կ'արտայայտէին Թուրքիոյ: Պարզ է որ Ստալին չէր կրնար հանդուրժել նման բանի ու անվստահելի այդ զանգուածը տարադրից դէպի Միջին Ասիա:*

*Վերադարձի հեռանկարը Վ. Բայբուրդեան աչքան վտանգաւոր կը նկատէ որ կ'ըսէ թէ անպուչութեամբ Վրաստան կրնայ ոտքը դնել ամբողջ Կովկասը պայթեցնելու կարող ականի մը վրայ:*

*Կայ նաեւ չընդհանրացումի վտանգը որ կրնայ հետեւիլ նման նախաքայլի մը: Ի՞նչ պիտի ըլլայ եթէ պատմութեան որեւէ մէկ չրջանին տեղահանուած, տարտղրուած բոլոր զանգուածները վերադարձի իրաւունք պահանջեն: Կարելի՞ է մանաւանդ, ընտրովի մօտեցումով հարց կարզադրելու յաւակնութիւն ունենալ: Ցետոյ, Եւրոպայի Խորհուրդի մեծամեծ-նեղը իրենց այդ պահանջին հետ նկատի առա՞ծ են չրջանի ներկայի իրավիճակը: Հաչուա՞ծ են նման վերադարձի մը հետեւանքները ոչ միայն չրջանի հայութեան, վրացի բնակչութեան, այլ նաեւ ամբողջ Վրաստանի ու Թերեւս ամբողջ Կովկասի ալ համար:*

*Անհակակչռ չէ որ Թուրքիոյ Թիֆլիսի դեսպանը ցոլացնելով իր երկրին տեսակէտը, հակառակ թեզը կը պաչտպանէ, անընդունելի նկատելով հայ երեսփոխանին կեցուածքը: Մեսխեթցի Թուրքերու վերադարձը մարդասիրական գործողութիւն է անոր համար եւ այդ աքսորեալները միակ ժողովուրդն են որոնք տակաւին հայրենիք չեն վերադարձած: Ուստի արդարութիւնը պէտք է կիրարկուի: Աւելորդ է ըսել որ Թուրք դեսպանը «անմտութիւն» կը կոչէ Ջաւախքի Հայերը ապեւեչեան Թուրքիոյ իրենց պապենական հողերը վերադարձնելու Վ. Բայբուրդեանի առաջարկը որպէս փոխադարձ քայլ: Անառարկելի միչտ Թրքական եղած է երբեք Հայերու հայրենիք չի դառնար: Ան կը հերքէ նաեւ լսուածը թէ Վրաստանի հարաւային այդ չրջանը Թուրքերով բնակեցնելու ծրագիրը կը մատնէ յառաջիկային այդ պահին անջատելու նպատակը: Թուրքիա նման նպատակ չունի, կ'ըսէ դեսպանը, աւելցնելով որ իր երկիրը կը ճանչնայ Վրաստանի հողային ամբողջականութիւնը:*

*Անխուսափելի է անչուշտ որ վէճը յանգի 1915–ի նիւթին ալ: Ինչ ցեղասպանութիւն, պատերազմ էր, մահացածներու պատերազմի զոհեր են: Ցետոյ կու գայ Աղրբէջանի հողերուն 20%-ին Հայերու կողմէ գրաւումին չանկեզուը: Դեսպանը յայտնապէս լաւ «պատմագէտ» է, չի մոռնար հայ «ահաբեկիչ»ներու զոհ 48 Թուրք դիւանագէտներն ալ:*

*Տ. Լիլոյեանի էջը կ'աւարտի դեսպանին լսածներուն Վ. Բայբուրդեանի անդրադարձով. ան գարմանալի կը գտնէ որ Թուրք դեսպանը վրացական մամուլին մէջ մեսխեթցի Թուրքերուն վերադարձին դէմ արտայայտուող հարիւրաւոր յօդուածներէն իրը չնորած է պատասխանելու համար: Աակէ զատ ցաւալի կը գտնէ որ Թուրք դեսպանը լինք իրեն արօնած է դիւանագէտի իր կարգավիճակին անհամապատասխան կամայականութիւն գործել, Վրաստանին խորհուրդներ տալ: «Նման արտայայտութիւնները անկախ երկրի ներքին գործերին խառնուելու չօշափելի փաստեր չե՞ն» հարց կու տայ հայ երեսփոխանը, այդ կեցուածքին մէջ վճռաբեկով Եւրոպայի Միութեան Թուրքիոյ այնքան ցանկալի անդամակցութեան անդադար ձդձգուելուն պատճառը:*

*Եւրոպայի Խորհուրդը մեսխեթցի Թուրքերու վերադարձը գործնականի վերածելու ասպիճան յառաջ կը տանի՞ Թիֆլիսի վրայ իր ճնչումը: Վրաստան ի սէր այդ Խորհուրդին անդամակցութեան, կ'ընդառաջէ՞ նոյն վերադարձին, վառօդի տակառ մը պետեղելով արդէն անհանդարտ այդ չրջանին մէջ:*

*Հարցումները, որոնց պատասխանները չեն կրնար չրջանցել հայ համայնքին ուղղուած մտահոգութիւնները, վախեր: Ոչ ոք կը թուի որ յետագայ առիթներ կ'ըլլան նիւթը վերարծարծելու համար:*

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՑԵԱՆ

---

ՍՏԱՑԱՆՔ

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

ԲԱԲԳԷՆ ԹՕՓՃԵԱՆ

Հրատարակութիւն՝ Արմաշի
Մոնրէալ, 2000

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԴԵԼԼԱԼԵԱՆԻ ՄԱՀՈՒԱՆ 10–ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԻԹՈՎ

# Յ. ԴԵԼԼԱԼԵԱՆ ԿԱՄ ՃԱԿԱՏԱԳՐԻ ԿՈՂԻՆ ԽՐԱԾ ՄԵԽԸ

ՊԵՏՐՈՍ ԱԼԱՀԱՑՏՈՑԵԱՆ

(Գ. եւ վերջին մաս)

Թոփոփոնոն միակ ստեղծագործութիւնը չէ որուն ընդերքներէն կ'արտացոլայ Դելլալեանի ողջ ներաչխարհային դիմագիծը: Եթէ Թոփոփոնոն հեղինակին էաբանական (ontologique) կորիզին մէկ երեսն է, այսինքն կեանքի հակասական երեւոյթներու խոհափիլիսոփայական բախումը կը բնութագրէ երաժչտականօրէն, էաբանական միւս կորիզը կը կազմէ Նըւիրում Կոմիտասին *Սոնաթը*: Հոս է որ զմայլելի գեղեցկութեամբ կ'երաժչտաւորուին, ձեռք ձեռքի տուած, հոգիին անբեկանելի երազը եւ հեղինակին զաղանի կեանքը:

*Այս 12 վայրկեան տեւող եւ երկու մասերէ բաղկացած Սոնաթը* գրուած է 1982–ին: Առաջին կատարումը տեղի ունեցած է Երեւանի մէջ դաչնակահար Արթիւր Փափազեանի կողմէ, 1983 Ապրիլ 23–ին:

*Եթէ Թոփոփոնոյի ունկնդրութեան ընթացքին բոլոր զգացումներու իրարանցումին ենթակայ ենք, ազատակելու կամ խենթենալու պատրաստ, հոս, արտայատակաչա փոթորիկներու փոխարէն, ներաչխարհդդ կը ծագի խորասուզուելու բուռն բաղձանք եւ յուզմնահատարսուռ դող մը կը չարունակէ մչչէս «երգել» Նարոյի հծծիւնները «Անդռելի Զանգակատունի խորանէն, եւ դեռ չես ուզեր արթննալ այս դիւթիչ երազէդ ... Իրաւամբ*, Նուիրում Կոմիտասին *Սոնաթը* հիւսուած է Պարոյր Սեւակի մագնիսացընող վերոյիչեալ պոէմին խորը ըմբռնումին թելադրանքով. Սեւակի անմար զօդանջները կը միանան Դելլալեանի սըրտին մէջ ընդմիչտ բնակող Կոմիտասեան անջրպետին: Կոմիտաս ոչ միայն ներկայ է երբեւ մոդական արեւադալ, որուն ընդմէջէն կը նաւարկես դէպի բիւրեղացած Հայու ոգին, այլ սոյն Սոնաթին մէկ մասը Անտունիի ոսկէ թելերով է հիւսուած եւ կտորը անդիմադրելի սակայն մեղմ ու զուլալ խռովքի մէջ կը ձգէ մեզ. հոս է որ ձեայնը, դաչնակահարին կողմէ մրմռացող Նարոյը, կու գայ գրկելու նոյն դաչնակահարին մատներէն միաժամանակ ծորդ մահերգը եւ նուագարանին ներսի լարերէն հոսող, տաւղահարուղ մրմունջները (այս գրելաճեւը գործածուած է նաեւ Թոփոփոնոյին մէջ): Հայ երգին, Նարոյի, մրմուռները (չորս նոթա, բայց Ի՜նչ վսեմ մեղեդի), վստահիլ նուագողին՝ գիտ է, հազիւ լսելի, ուրուականային եւ անկանխատեսելի զեղեցկութիւն, որուն համայքը չնչահեղձ կ'ընէ մեզ եւ չի մարիր կտորին ճայնական աւարտէն վերջ իսկ:

Վերոյիչեալ ճայնա–նուագային հատուածը կը գտնուի կտորի վերջաւորութեան, սակայն Սոնաթին երկրորդ մասը կը սկսի առնական, Սասնոյ պարերէն մէկը յիչեցնող կշռոյթով: Հոս, հեղինակը վերակոչել կ'ուզէ մեր աւնադական կեանքի պատկերներէն մին, նման Բ. Կանանչեանի Նաւօրին. խորհրդապաչտական սրբազան հաղորդութեան վերակոչումին կը յաջորդեն հայկական պարն ու խրախճանքը: Հոս պարի խորհրդանչանը կայ միայն, խնջոյքը չկայ, ընդհակառակն, Նարոյի երգային երեւոյթը, հեղինակին տուած բացատրութեամբ, մեղի կը յայտնէ պանդխտութեան մեկնած մի–նուճար, մենակեաց, մեկուսացած, ծուլ թախիծներու գիրկը ինկած, տունէ եւ հարազատէ մերկացած հայ տղուն տագնապանքը: Այս կսկծալի բայց հարազատ պատկերը տալու համար, Դելլալեան չի մխրճուիր բռնազբօսիկ ոճային բարդութիւններու մէջ. արդի երաժչտութեան բարդ կառոյցները գինք չեն կանաւորած, այլ, ինչպէս տեսանք նախորդ գործի քննութեան ընթացքին, այդ նոր արտայայտչական կերպերը օգտագործուած են նուրբ ճաչակով, ճարտար եւ գուսպ երգագրութային խաղերով եւ հաւաստիքն են խոր ճանաչողութեան: Օրինակ, մատներով դաչնակին ներսի լարերուն վրայ տաւղահարումը կամ ափով թմբկահարումը կատարուած են լուսամիտ գիտակցութեամբ. առաջինը ստեղծած է պատկերը զեփիւռին թեթեւ չմըչկումին խռնաւ մակերեսներու վրայ, իսկ ափով նոյն լարերուն տրուած հարուածները՝ եղերերգական մթնոլորտ կամ խորհրդաւոր անկում, միչտ զոյգ լմաստներով, մէկ կողմէն քնութենէն քաղուած պատկերը, միւս կողմէ ներաչխարհային համապատասխան դրոյթներ: Դելլալեան այս եւ այլազան ճարտարապետական հնարքներու չնորհիւ կարողացած է ստեղծել, մեծ ստեղծագործնեբու յատուկ, մաղնիսական դաչտեր, որոնց կ'ենթարկուինք անզգալաբար եւ սիրով, եւ որոնց ներգործութեամբ մեր մաղնիսական տարրերը կը վերադասաւորուին գործին տրամադրութեան համեմատ, մինչեւ կտորին վերջը եւ անկ ալ անդին եւ, այսպէս կ'ապրինք չափազանց հարազատ, նաեւ առեղծուածային ու յեղաչրջիչ, երաժչտական գոյացում մը հայ հոգեմտաւոր բնաչխարհին:

Հեղինակէն մեզի ժառանգ մնացած տետրակին մէջ արձանագրուած յուչերէն կը քաղենք. Նուիրում Կոմիտասին գաղնամուրի եւ ճայնի *Սոնաթում* լսած իս կոմիտասը խմաստաւորում է որպէս հայկական ոգու եղերական տառապանքների հաւաքական կերպար. եւ մխաժամանակ այդ *Սոնաթը* երաժչտական յուչարձան է Մեծ Եղեռնի զոհերին: Երբ ինքզ ես կատարում այդ, ի՜նչ յուզումներով ես տոգորում...»: Արդարեւ, 1986–ի Դեկտեմբերին Լոս – Անճելըսի «Հոլիվուտ» պանդոկի մէջ, ի պատիւ իրեն կազմակերպուած հանդիսութեան ընթացքին կը հրաւիրուի իր «խօսքը» ըսելու: Հոն Դելլալեան կը նուագէ (եւ կ'երգէ) իր այս եզակի գործը «Բարձրացնում եմ ձեռքերս» գահլիճը լռում է: Այս գործը (Նուիրում Կոմիտասին) սկզբից կանգնած եմ նուագում, դաչնամուրի լարերի վրայ: կոկորդս կրկին խեղդուում է կծիկ գործած կսկծոի զգացումը, որն առկայ է *սոնաթի* դաչնութիւններում... Նարոյ, Նարոյ, Նարոյ ջան. պանդուխտ տղան յիչում է հեռուում քաղհան անող իր եարին» (*****): Ուրիչ տեղ, հեղինակը իր այս գործին մասին արտայայտուելով, կ'ըսէ. «...սկզբնահատուածի հնչողութիւնը յիչեցնում է այդտարացին պղնձացած ժայռերից գարձրացած գոլորչու չղարչ եւ մեղմ փչող զեփիւռ ... որ սակայն չուտով վերէ ածուելու վտանգի մէջ է...»(******): Հեղինակ – կատարողը կը հասնի ինքնաարտայատման եւ ինքնաատարտումը հեղինակ – կատարողէն փութով կը հասնի՝ գործին ներգործութեամբ վերածնած, քաղ լռութեան մէջ անէացած ունկնդիրին: Այս կարգի հրաչք չատ չի պատահիր արդի երաժիչտներու արդի ստեղծագործութիւններուն ունկնդրութեան ընթացքին: Այս գերագոյն փաստն է որ երկրը կը չնչէ, կ'ապրի ու կ'ապրեցնէ, եւ չէ՛ թէ քանակական խաղ՝ հազիւ բանականութիւնը զարդարող:

Վերջին անգամ այս *սոնաթը* լսեցինք Լոս – Անճելըսի մէջ, 1998–ի Փետրուար 19–ին: Լիզպոնէն հրաւիրուած էր «Դելլալեան Երբեակի»ը. երբեակին անդամներն էին դաչնակահար Մարինա եւ Լուբոմիր Նարինէ Դելլալեանները, Յարութիւն Դելլալեանի դուստրերը, եւ թաւջութակահար Լեւոն Մուրատեան՝ Հայրիկ Մուրատեանի թոռը: Այդ օր Մարինան մեզի կը հրամցնէ «Կոմիտասի բառամթերքով» հիւսուած եւ «տօ՛ լաճ տնաւերի արեան կաթիլներով կենդանացած» այս նոյն *սոնաթը*: Մարինան, իր անմահ հօր յիչատակով թրծուած, հազիւ կը յաղողի զսպել իր լեռնացած յուզումը եւ ունկնդրութիւնը վերջ կը դնէ առանց Նարոյի... Մարինան չէր կրցած երգել եւ զսպութեամբ նախընտրած էր կտորը աւարտել անասլթաք: Իր ալեկոծ սրտի խորերէն լսեցինք իր հօր լուռ ներկայութիւնը փոխան Նարոյի չորս նոթաներուն:

Հոս քնարկուած երկու գլխաւոր գործերէն եռք, որոնք ամբողջականօրէն կը ներկայացնեն հեղինակը, պէտք չէ կարծել որ Յ. Դելլալեանի միւս կտորները կարելի է երկրորդական համարիլ. պարզապէս հոս տեղը չէ բոլոր գործերը նկատի ունենալու: Անոնցմէ են, ի միջի այլոց 3 Սիմֆոնիաները, որոնք, ցաւ ի սիրտ, ցարդ մատչելի չեն, ինչպէս նաեւ երգչախմբային ստեղծագործութիւններէն ոմանք, ինչպէս Փեփուշ մանկական օփերան (1975), երբ իջնում է

մքնշաղը «վոկալ չարք կանացի բարձր ձայնի համար» (1984), Լուտքեան քոպէ կանանց երգչախմբի համար (1986), եւ ուրիշներ:

Մեդիտացիաները, քլարինէթի եւ դաշնակի սօնաթը (1981) բարդ ծաւալումներով զարդարած վերացական չաղախով գործ մըն է: Ան, ինչպէս իր միւս սոնաթները (ջութակի եւ դաշնակի, թաւջուքի եւ դաշնակի, ...), «տարածական հնչողութիւն»ներով եւ չերտաւորումներով կը հոլովուի. հարուստ է երգադրութային հնարքներով եւ դիւտերով: Մահճան ու կեանքի «երկախօսութեամբ» ընթացող եւ կեանքի ու սիրոյ յաղթանակին յանդող այս հոգեվիճակները երաժշտական հնչիւն մտորումներ են: Կտորը գործարանական տեղադարձութիւն է դէպի կատարողներուն համար: Հոն կան «հարց ու պատասխան» եղելէնները, կըշռութամեղեդիական բանուածքը յաճախակի փոխոխութիւններով եւ դադարներու լռութիւններով համեմուած է: Մեդիում ֆակոթի (bassoon) համար (1984) գրութիւնը փաստ մըն է որ հեղինակը եթէ ուզէ կարող է գրել «արեւմուտքի մաւորականութիւնը գոհացնող» բարդ ստեղծագործութիւն: Հոն օգտագործուած են ֆակոթի ծայրագոյն հնարաւորութիւնները: Այդ է պատճառը որ անոր կատարումը հնարաւոր չէ եղած երեւանի մէջ: Այս տասը վայրկեան տեւողութեամբ ծայր աստիճանի գործարուեստական կտորը կատարուած է 1990-ի փետրուարին Գերմանիոյ Հանովը քաղաքի միջազգային փառատօնի ընթացքին՝ ֆակոթահար Թոլկներ Թեսմանի կողմէ:

Ժորժորհուդ երկ մըն է Մահ սիմֆոնիկ պոէման (1978), ներչնչուած Ա. Խաչակիանի համանուն գրութենէն: Համեմատաբար սկզբնական այս գործը առաւելապէս պատկերային է, ուր գրեթէ խիստ հնարամիտ միջոցներով, հեղինակը ստեղծած է քազմամարմին «Մահ»ի կերպարներ՝ մերթ ծաղրող, չարախինդ, մերթ ահաբեկող՝ արտայայտուած «ճչացող» տարահնչիւն դաշնակներու չարահիւսութեամբ: Կոթո - ղերգութի՞ւն թէ մահ հնչիւնակերտում - մահի ամենուրեքութիւն. մահաչունչ ճնշող դանգեր, մահասարսուռ լռութիւններ, մահաշրջիկ հիւծծանքներ՝ արտասփիւռ մթնոլորտ, մահաքեր ահազանգներ, մահախոով խուճապներ, եւ, հիմնականօրէն՝ մահատարած նահատակները մեր 1915-ի եղեռնի: «Ապրիլ 24-ը մշտավառ ներկայութիւն էր իր հոգիին մէջ: Ամէն երկի մէջ մի քանի կաթիլ ծորած է այդ կանթեղի իւղէն, Տէր - Զօրի անապատներու անապարագիծ բայց կիպիշ ու գանկացած լռութիւնը վերածուած է, իւրաքանչիւր գործի մէջ, խտացած վրէժի եւ ցասումի, արեան կանչի...» (Հերմինէ Դելլալեան): Արդարեւ, ինչպէս բըլնորոշած ենք սկիզբը, իր ստեղծագործական երթուղիին առանցքը եղաւ, սկիզբէն իսկ, Կոմիտաս - Եղեռն - արդիականութիւն երրորդութիւնը, որուն հաւատարիմ մնաց մինչեւ իր վերջին չունչը:

Յարութիւն Դելլալեան կը մարմնաւորէ ներքին անդուլ պայքարի երաժշտա - ողբերգական խմորումներու պայթուցիկ արտայայտութիւնը: Յ. Դելլալեան իրեն վիճակուած սեւ ու դաժան ճակատագիրը վերածեց ստեղծագործական լուսեղէն ազդիւրի: Ան օրինակելի է իր անեսանելի եւ յարատեւ վերելքով, որու ընթացքին, աննկուն կամքի եւ աննահանջ ճակատումի չնորհիւ, իր տեղը ապահովեց պատմութեան բեմին վրայ՝ նոր արժէչափեր ստեղծելով հայ ստեղծագործութեան երկնակամարին:

Պ. Ա.

ՕԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(*****) Տես Յ·Թ·Յ·Դ·, Էջ 90
(******) Տես Յ·Թ·Յ·Դ·, Էջ 30

# ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ՈԳԻՆ

Վարդանանց ոգեկան ճամբորդութիւնը սկսած է Ք. Ե. 451 թուի գարնան եւ ահաւասիկ 1550 տարիներէ ի վեր կը շարունակէ իր յաղթական երթը:

Սովորական ճամբորդութիւն մը, սովորական ու սչխարհիկ գնացքը չէ անելիկա, որ կարած - անցած է աւելի քան տասնըվեցնդ դարերու մթին ճանապարհ մ՝ ու հասած է մեզի առաւել փառքով ու պայծառութեամբ:

Վարդանանց ոգին ապրի՛լ կը նշանակէ, բարոյական արժէքները կեանքէն վե՛ր դասել կը նշանակէ, վասն զի, այդ արժէքներն են որ յաւերժութեան դռները բան կը բանան ազգերու առջեւ եւ ժամանակը յաղթահարելու ուժ եւ կորով կը ներչնչեն անոր:

Վարդանանց ոգին բիրտ ուժին հերքումն է, անպողիկ եւ փխրուն արժէքներուն կառչելու մարդկային անամոթութեան փուչիացումն է:

Ու այդ ոգին է, Վարդանանց անմեռ ոգին, որ դարերու վնթացքին պահած ու պաշտպանած է մեզ, մեր երկիրը աւերի եւ հրդեհի մատնող բոլո՛ր Յազկերտներուն դէմ բոլո՛ր տեսակի ագէտներուն դէմ:

Նայեցէ՛ք համամարդկային պատմութեան: Անհաշուելի ու անհամեմատօրէն մարդկային մեծ տարողութիւն ունեցող յաղթանակներու եւ պարտութեանց մէջ, դուք պիտի չգտնէք որեւէ ճակատամարտ որ այդքան վճռը ըլլայ իր ծաւալով, բայց այդքան մեծ ու անսահման՝ իր ներքին բովանդակութեամբ, ոգեկան անչափելի հզօրանքով:

Հեռու մեզմէ ազգային սնապարծութեան որեւէ զգացում, բայց արդար հըպարտութեամբ պէտք է ընդունինք, որ մենք բանով մը առաւել եղանք քան մեզ չընդապատող բոլո՛ր ազգերը, մեր վրայ իրենց տիրապետութիւնը հաստատած մեծ ու փոքր բոլոր ուժերը, վասն զի մենք հաւատացինք ու կը շարունակենք պահպանել մեր հաւատքը ոգեղէն հարատութիւններուն հանդէպ, մինչ Բաբելական, Ասորական, Բիւզանդական եւ այլ կայսրութիւններ բիրտ ուժին հաւատացին միայն եւ բիրտ ուժով ուզեցին ժամանակը նուաճել, եւ այդ իսկ պատճառով անհետ կորսուեցան:

Վարդանանց ճակատամարտը երկու ուժերու միջեւ սոսկական ճակատում մը չէր միայն, այդպէս չեղաւ երբեք, այլ անիկա ազգի մը ներքին ուժերուն պոռթկումն էր, իւրօրինակ Յորդանան գետ մը՝ ուր հայ ժողովուրդը իր էութեան ձայնը լսեց...:

Այդ ձայնն էր որ փիզիքական պարտութիւնը ոգեկան յաղթանակի վերածեց ու այդ ձայնն էր զարձեալ, զուլալ ու յաւերժահնչիւն այդ ձայնը որ մատակարթի վրայ երկաթագիր արձանագրեց. «Յայսմ հաւատոյ մեզ ոչ ոք կարէ խախտել», ո՛չ սուր, ո՛չ հուր, որովհետեւ երկուքն ալ աչխարհիկ ու գնացուն են, իսկ հաւատքը, հոգեկան ամուր ու աննիւթական հաւատքը յաւիտենական է ու անկողոպտելի:

Ու զարեր եաք, մէկուկէս հազարամեակ եաք, մենք նոյն հաւատքին արձանագրութիւնը տեսանք, բնութեան կոյր ուժերուն կողմէ վերատակի վերածուած, այսօրուան Գիւմրի քաղաքի աւերակներուն մէջ բարձրացող յատուկ, ատոր համար կառուցուած կիսաչրջանակ պատին վրայ:

«Ազգ, որ խաչուած է ճակատագրով,
Խաչքար է կերտում վաղուայ
հաւատով»:

Նո՛յն հաւատքն է, Վարդանանց ասպետները իրենցմէ չատ աւելի գերազանց ուժերու դէմ, անպարտելի կամքով ճակատելու մղող նո՛յն ոգին, որ Գիւմրիի այդ պատը հիւսեց եւ Աւարայրի ճակատամարտին խորհուրդը արձանագրեց անոր վրայ:

Թէքէեանի բառերով՝

«Դարերը կ'անցնին, բայց Վարդանը
Մնըրը, բայց Վարդանը Քաջ, կ'երթայ
մի՛շտ առաջ»:

Գ. ՍԵՊՈՒՀ

# Ճարտարապետ-երաժիշտը՝ ԵԱՆՆԻՍ ԿԶԵՆԱՔԻՍ

«Նուվել Օպսէրվաթէօր»ի մէջ, ժապ Տրիյոն, վերջերս անհետացած Եանննիս Կզենաքիսի անձը կը ներկայացնէ: Ան, կ'ըսէ, պատրաստութեամբ ճարտարապետ եւ ճարտարապետ էր եւ յոյն ազգութեամբ:

Ինչ կը վերաբերի Ցունաստանի, զինամատրական եղած էր, մէկ աչքը կորսնցուցած եւ մահուան դատապարտուած: Փախած էր, վերազրաւած տարիներ յետոյ, տրպէս հերոս, բայց, ինք այլեւս Ֆրանսահպատակ էր:

Ծնած է 1931-ին եւ 1947-ին ձգած Ցունաստանը ու Ֆրանսա հաստատուած: Հոն երաժշտութիւն ուսանած էր եւ 1965-ին հիմնած Մեմամիւն, երաժշտական ուսումնարան մը: Գոմիտոպիսիոն կը դասաւանդէր ամրողջ աչխարհի մէջ:

Ինչ կը վերաբերի ճարտարապետութեան, Լը Գորպիւզիէի գործակիցը եղած է եւ հեղինակը Պրիւսէլի համաչխարհային ցուցահանդէսին (1958) Փիլիփս տաղաւարին հեղինակը: Աթէնքի Բաղմարուեստից հիմնարկէն առած էր չեմայի, դծագրութեան, տեսողականին ճաչակը: Հոնկէ Կզենաքիսի մեծ ներկայացումները եւ դրեւկերպը: Երաժշտութիւնը ուսանած է Հերման Շերքենի կողքին եւ Մէսիանի: 50-ական թուականներու կէսերուն: Յօրինումի սիսթեմ մը հաստատած էր, որ ամէն քան կը պարտէր ճարտարապետութեան: Ինչ որ իր մտահոգութիւնն էր, մեղեդին, ներդաշնակութիւնը, դոնթր - փուէնթը չէր, այլ խտութիւնը, չեղաշրջումը, արագութիւնը, մեծ թիւերը: Իր երաժշտութեան մէջ, նոթերու գլիսպատոյտ պատճառող քանակ մը կար: Դաշնակի համար, աւանդական երկու դծաչարերը, ամէն մէկը իւրաքանչիւր ձեռքի համար, հեռու էին իրեն գոհացում տալէ, իր երաժշտութիւնը կը գնէր տասը գծաչարերու վրայ, ամէն մէկը մէկ մատի համար: Աւելորդ էր այս պայմաններուն մէջ ջանալ բոլորը միասին նուագել: Իր մէջ «անկարելի» հաչտութիւնը կար գիտութեան եւ արուեստին:

Կզենաքիս ճչգրիտ էր, յստակ, իրեն համար թիւ 2 մտածումը պէտք է հետեւէր թիւ մէկ մտածումին. կ'ըսէր՝ ուրեմն, տրուած քլալով որ, որովհետեւ կը նմանէր հօր մը որ օրէնքները կը հաստատէ եւ հպատակներու չեղումներու կը հանդուրժէ: Եւ Կզենաքիսի ամրողջ երաժշտութիւնը բրտութեան եւ ցաւի դատապարտումն է, ըմբոստութիւն կամայականութեան դէմ, վրդովում ամէն փոքրութեան դէմ:

Թ. Ա. Թ.

Ի ՑՈՒՇ ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ 44-ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ

# ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ

## ՄԻՋԱՎԱՅՐ...

Ոչ միայն սրտակից, այլեւ գաղափարակից մըն էր Տիգրան, - որքան կարելի էր ըլլալ այդ օրերուն, առանց քաղաքական դաստանքի: Կը խանդավառուէր նորութիւններով, - դրականութիւն, լեզու, ոճ: Եւ ինքն ալ ունէր սիրուն, մըչակուած ոճ մը «Օրագիր»ներուն մէջ, որ պարբերաբար կ'երեւային, ինչպէս ցերուցան ոտանաւորներուն մէջ:

Նորութեան տենդը մղած էր Տիգրանը իրրեւ ծածկանուն գործածել «Լիւնէթ»: Գեղամն ալ «Բարսեղեան»ը նետելու համար որոշեց ստորագրել Գեղամ Ապառնի: Փորձ՞նք: Իրիկուն մը երբ երեքս միանակ էինք, Տիգրան խոստովանեցաւ, կէս մը խնդալով, բայց յայտնապէս այլայլած.

- Ի՞նչ ապուշութիւն, եղբայր, ի՞նչ ապուշութիւն: Սատանան մշտեց որ բառարան մը նայիմ, եւ ի՞նչ տեսնեմ, - «Լիւնէթ» կը նշանակէ ոչ միայն ակնոց կամ պիսակ, այլեւ... Չեմ ըսեր, դո՛ք...

Ես ալ չեմ ըսեր: Բացէք բառարանը եւ դո՛ք:

Նոյնքան ժժդոյն, խորտակուած երեւոյթ մը ունէր Գեղամ.

- Ես աւելի խայտառակ ապուր մը կերած եմ: Ա՛յս է մեր պիտցած հայերէնը ... Ամէնքս ալ պիտենք որ «Ապառնի» կը նշանակէ ապագայ. բայց քակէ՛ բառը եւ լեթէ կրնաս գործածէ, - Ապ-առնի, ուրիշ խօսքով՝ մէկը որ... չունի:

⁂

Աւելի վերջը մեր խումբին միացան Գրիգոր Եսայեան եւ Վահրամ Թաթուլ:

Առաջինը, Պաշպալէկի որը մը վայրի երեւոյթով, հիմնովին գիտէր Ֆրանսերէնը եւ ոտանաւոր կը գրէր այդ լեզուով. (մասնակցած է Ռուբէն Զարդարեանի «Յայգալոյս»ին Ֆրանսերէն թարգմանութեան): Տարիքով ալ մեծ էր բոլորէս եւ ունէր տոկուն պաշար:

Միւսը, խանդավառ տղայ մը, նոյնպէս բանաստեղծ: Կը հերկէր, կը յղկէր բառերն ու տողերը, դողալով ստորակէտներուն եւ բութերուն վրայ: Կոչեցեալ մը երազուն, - արուեստը արուեստին համար: Սակայն հեզգ եւ ծոյլ. պարապայ մը որ յաճախ բանալ կու տար Գեղամին օրհնեալ բերանը, մանաւանդ «Ապրակ»ի հրատարակութեան օրերուն:

Մեծարենցին հետ երբ մտերմացանք, արդէն անկողին ինկած, առ նուազն տուներ մնալու դատապարտուած էր: Վահրամը նոյն թաղը կը բնակէր, Սամաթիա: Գեղամը կէտիկ փաչային, ես ալ Սկիւտարէն այլեւս ջուրի ճամբայ դարձուցեր էինք Միսաքին տունը: Տեսակ մը ուխտատեղի, ուր սակայն մահուան ստուերն էր որ կը չածէր պարանակալ, ծաղիկներու եւ խունկի խաթուսիկ հոտերուն վերեւ...

⁂

Կապ մըն ալ հաստատուած էր Մալկոչեցի կարոյին հետ (Արտաչէս Յարութիւնեան), Գեղամին միջոցաւ, որ առաջին առթիւ պրահմանաչուէեան (կրափոլոժի) փորձեր կատարել տուած էր իր եւ իմ ձեռագիրներուս վրայ:

Կը յիչեմ չատ մը նախադատութիւններ ճիշդ ելան, տարիներ վերջը, ինչպէս, աւելի եաքը, Յ. Օչականի գինութիւնները ձեռքի սիեռուն վրայ...

⁂

Մտաւոր կապերը կ'ամրանային. բայց կը թուէր թէ բան մը կը պակսի:

Մինչ ուրիշ խումբեր ու խմբակներ կը ոտնքային ինքնապահ ամբոստատանութեամբ, ճոռոմաբանելով արձակ թէ ոտանաւոր, կը թուէր թէ մենք բան մը կը փնտռենք եւ չենք յաջողիր գտնել: Օրերը իրիկուն կ'ընդլային միասով, ու խանձելով մեզ, - գրեթէ անծանօթ բուն հայկական իրականութեան:

Երբ դեռ Սկիւտար չէի փոխադրուած, եւ քիչ մը խլրտիլ սկսած էինք մեր թաղին մէջ - կէտիկ Փաչա - չափահաս բարեկամ մը, Երուանդ, փոխած ականջիս.

- Քեզի գիրք մը պիտի տամ. ուչադրութեամբ կարդայ. բայց մարդու բան չըսե՛ս հա... Ուրիշ բաներ ալ պիտի տամ:

Այդ գրքին երեսը չտեսայ մինչեւ Օսմանեան Սահմանադրութիւն: Ժոստացածը Բաֆֆիի «Չալչէտտին»ն էր, որուն պիտի յաջորդէին միւս գիրքերն ալ: Ոչ մէկը հասաւ ձեռքս:

(Շար. 20)

ԿԵՍԱՐԻԱՑԷՆ ԳԼԱՄԱՐ

## Ի ՑԻՇԱՏԱԿ ՏՕՔԹ. Ե. ՏԱՄԼԱՄԵԱՆԻ

Անցեալ Դեկտ. 21-ին, Գլամարի թաղապետական խորհուրդը, միաձայնութեամբ որոշած է տոքթ. Յաչիկ Տամլամեանի անունով մկրտել տեզուոյն Երաժշտութեան եւ Պարի երաժշտանոցին կից պարտէզը: Գլամարի այս քաղաքացին իր դարը դրոչմած է իր մարդկային առաքինութիւններով, նուիրումով ծառայած ուրիչներուն: Ցիչենք որ ան ծնած էր 1885-ին Կեսարիա, կրասերազոյնն էր եօթը զաւակներու տէր ընտանիքի մը: Բժչկական ուսումը աւարտած 1908-ին, Պէյրութի Ֆրանսական համալսարանը, 1912-էն իսկ կը գործէ Ֆրանսա, զինուրական հիւանդանոցի մը մէջ: Պատերազմէն եաք, կ'անցնի Հայաստան, կարմիր Խաչի առաքելութեան մը հետ եւ կը խորհի վերջնապէս հոն հաստատուիլ, բայց, բոլչեւիկեան յեղափոխութիւնը արգելք կը հանդիսանայ, կը հեռանայ կնոջը հետ եւ կը վերադառնայ Ֆրանսա: 1922-էն կը հաստատուի Գլամար, ուր որպէս բժիչկ կը գործէ 45 տարի, մինչեւ հանգըստեան կոչուիլը: Մահկանացուն կը կնքէ 1985-ին, 100 տարեկանին:

(Շար. Ա. էջէն)

թիւններէն եւ ապատ են երկրին մէջ ընդհանրապէս եւ քաղաքական ապատութեան իրենց դիմումը կատարելու: Առեղծուած մըն ալ այս Քիւրտերը ներկայացնող նաւուն պարագան է: Եկած է դամպոճեան դրօշով մը, բայց կ'ըսուի որ ապահովագրութեան նպատակով Մարսէյլ էնտ Փարթնըրսի անխնամութիւն, այս վերջինը, ուսկից, կ'ըսէ թէ 142 հազար տոլարի ծախած էր լիբանանցիի մը: Ամէն պարագայի մէջ, բաւական խորհրդաւոր բնոյթ ունեցող պատմութիւն մը:

ՊԱՐԱՔ հրաժարեցաւ Շարոնի կառավարութեան Պաշտպանութեան նախարարի պաշտօնէն զոր առաջարկած էր Շարոն եւ ինք ալ ընդունած: Իր իսկ աչքառուորական չարքերուն մէջ վարկ չունի եւ լաւագոյն լուծում նկատեց քաշուիլը: Շարոն կը չարունակէ իր ջանքերը միասնական կառավարութիւն մը կազմելու համար:

ՈՒԱՇԻՆԿԹՐՆի ՄԷՋ յայտնաբերուած է Է֊Ֆի – Պի – Աց–ի պաշտօնատար մը որ 15 տարի է լրտեսութիւն կ'ընէր ի նպաստ Խորհրդային Միութեան, ապա՝ Ռուսաստանի, ինուտրական գաղանիքներ փոխանցելով: Ռոպըրթ Ֆիլիփ Հանսէն ամբաստանուած է լրտեսութեան եւ ամերիկեան չահերը խնդրոյ առարկայ ընող գաւի համար:

ՓԱՐԻԶի պատժական դատարանին առջեւ, փետրուար 20-ին բացուած է, իր տեսակին մէջ աննախընթաց դատավարութիւն մը, մկրտուած՝ Սանթիէլ դատավարութիւնը: 124 հոգի գաղի քաշուած են: Ասոնք մաս կը կազմեն Փարիզի այդ 2-րդ թաղամասին պատասխանատուներուն եւ ապահովագրութեան ընկերութիւններուն: 3 միլիոն ֆրանքի ծախք ալ եղած է յատուկ դատարան մը կարգադրելու համար այդ բազմութեան համար, դատին տարողութիւնը եւ մասնակցողներուն թիւը աննախընթաց ըլլալով: Դատի ենթականներու մէկ մասը (10–12 հոգի) իսլայէլ գացած ու ազգութիւն փոխած են:

ԷլԱլ–ի նախկին անօդչն՝ Ա. Սիրվէն ժամադրութիւններ կազմակերպած է 1991ի եւ 1993–ի միջեւ Միթերանի եւ Փաքուատի միջեւ, լաո փետր. 21-ի «Մոնտ»ին: Փաքուա հաստատած է այս տեսակցութիւնները, բսելով թէ Միթերան իրեն ուշիարհաքաղաքական տեսութիւններ կը պարզէր եւ իր գէչ կարծիքները կը յայտնէր բարեկամներուն մասին:

## ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Ալֆորվիլի Ս. Մեսրոպ կրթարանի վարչութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուիրատուութիւնները ժէրմէն Սէմէրճեանի մահուան առթիւ. –

Հաննա Հըտըշահ 700 ֆր., Բէքմէճեան 100 ֆր., Թիրայր Գարակէօզ 200 ֆրանք, Սուրէն Շէրիք 500 ֆր., Սրսէն Քարեան, Էօրօսէր Ընկերութիւն 200–ական ֆրանք, Գառնիկ Պէրպէրեան, Լուսին Բարթալոմը 100–ական ֆր., Կարապիս Սանթիկեան 200 ֆր., Արման Իւշտարեճ 300 ֆր.:

Լեւոն – Ալիս Հանլեան եկեղեցւոյ պայծառութեան համար 300 ֆր.:

## TELERAMA ԵՒ «ՅԱՌԱՋ»

ՎԻԼԼՕՐՊԱՆԷՆ, Զմրուխտ Օպօղեան, «Թելերամայի յօդուածին չնորհիւ կը դիմակի «Յառաջ»ի տարած հսկայ աշխատանքին» եւ 1000 ֆր. կը նուիրէ թերթին բարգաւաճման:

⁂

ԷՆԵԶԱՑԷՆ. – Պ. Քրիսթիան Ռուժերոն, Թելերամայի յօդուածին առթիւ վեցամսեայ «Յառաջ» կը նուիրէ իր հայ փեսային՝ Պ. Պօղոսեանի:

## ՅԻՇԱՏԱԿ

Ժապ եւ Սօսի Նիքոլա իրենց խոր ցաւակցութիւնները կը յայտնեն Տիկին Մարի Կիւլէսէրեանի եւ ընտանիքին իրենց ամուսնոյն եւ ապրպականին մահուան առթիւ եւ 300 ֆր. կը նուիրեն «Յառաջ»ին, փոխան ծաղիկի:

## ՅԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Ֆրանսահայ կապոյտ Խաչի Իսիի Տ. Սերենկիւլեան մասնաճիւղը, իր խորին ցաւակցութիւնները կը յայտնէ Տէր եւ Տիկին Ժիրայր եւ Անիկ Օնոսեանին եւ ընտանեկան բոլոր պարագաներուն, իրենց հօր՝ Սարգիս Մկրտիչեանի մահուան առթիւ:

## ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարի Հոգաբարձութիւնը Ամանորի եւ Ս. Ծննդեան առթիւ չնորհակալութեամբ առացած է Իւղագիւի հետեւեալ նուէրները:

Ս. ՅԱՆԿ

Տէր եւ Տիկին Ալֆրէտ Սարի 500 ֆր., Տէր եւ Տիկին Հէրվէ Նալպանեան 150 ֆրանք, Պր. Էրիք Պապըրճեան 1000 ֆր., Թորոսեան Ընկերութիւն 500 ֆր., Տէր եւ Տիկին Փիէռ Թէրզեան 300 ֆր., Տէր եւ Տիկին Րիչար Ժերանեան, Տէր եւ Տիկին Անթրանիկ Ալթունեան 250–ական ֆրանք, Օր. Արմենուհի Գրիգորեան 300 ֆրանք, Տէր եւ Տիկին Արթիւր Պէյլէրեան 150 ֆր., Տիկին Անթուան Պրիտի, Օր. Սիլվէթ Յակոբեան 500–ական ֆր., Պր. Ժան Թորոսեան 150 ֆր., Տէր եւ Տիկին Կրէկուար Ճիրեան 300 ֆր., Պր. Արշակ Բազումեան 500 ֆր., Տէր եւ Տիկին Անարէ Պուրժէ, Տէր եւ Տիկին Կարպիս Կէօվճեան 200–ական ֆր., Բժիշկ Ժանին Ճապուրով 100 ֆր., Տէր եւ Տիկին Ժակ Անդրէասեան 200 ֆր., Տէր եւ Տիկին Ռուբէն Գրիգորեան 300 ֆր., Օր. Արմէն Քիւրքճեան 100 ֆր., Տէր եւ Տիկին Յակոբ Պէրպէրեան, Օր. Գոհարիկ Գէորգեան 200–ական ֆր., Պր. Շառլ Պայրամեան, Պր. Ժակ Ջուհաճեան 100–ական ֆրանք, Տիկին Անն Փաստըրմաճեան 150 ֆրանք, Պր. Վարդգէս Փափազեան 200 ֆրանք, Տէր եւ Տիկին Ժան Փէրէթի, Տիկին Վարդիկ Հոսպուեան 500–ական ֆրանք, Տէր եւ Տիկին Շառլ Տէմէյեան 200 ֆրանք, Պր. Խոսրով Գասապեան 150 ֆրանք, Տէր եւ Տիկին Մարտիրոս Փօլատեան 200 ֆր., Օր. Թղապէլ Պալճեան 100 ֆրանք, Տէր եւ Տիկին Գէորգ Գէորգեան 300 ֆր., Տիկին Վարդուհի Պաղտասարեան 100 ֆր., Պր. Խոսրով Ամէմեան 1000 ֆրանք, Տէր եւ Տիկին Սեդրակ Կանայեան 150 ֆր., Տէր եւ Տիկին Ստեփան Տամլամեան 500 ֆր., Տիկին Ալիս Լանտէ 250 ֆր., Տէր եւ Տիկին Միշել Թէպուլ, Պր. Դանիէլ Տէր – Զաքարեան 200 ֆր.:

(Շար.)


ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ
ՄՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ
ՄԱՐՍԷՑԼԻ ՄԱՑՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

Հայոց Հաւատոյ եւ Աւանդութիւն Ցանկնախումբը

«ԼՈՒՍԱՒՈՐՉԻ ԼՍԱՐԱՆ»

Հանդիպումներու չարքին մէջ
կը հրաւիրէ իր թիւ 8

Զրոյց – Դասախօսութեան

«ՄԵԾԻ ՊԱՀՈՑ ԾԱԳՈՒՄՆ ՈՒ ԻՄԱՍՏԸ ԵՒ ԱՆՈՐ ԿԻՐԱԿԻՆԵՐԸ»

նիւթին շուրջ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՄԱՐՏ 8,
ժամը 19–ին

Բանախօսութեամբ՝
ԶԱՏԻԿ ՎՐԴ. ԱՒԵՏԻՔԵԱՆ–ի

Սահակ – Մեսրոպ Մշակ. Կեդրոնի
«Արծրունի Զրբաշեան» սրահին մէջ
339, avenue du Prado —
13008 MARSEILLE

ՄՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ
ՄԱՐՍԷՑԼԻ ՄԱՑՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

ՏԻԿՆԱՆՑ ՅԱՆՁՆԱԽՕՒՄԲԸ

Սիրով կը հրաւիրէ ձեզ
ներկայ գտնուելու

ՀԱՑ ԿՆՈՋ

ՆՈՒԻՐԱՒԱԾ

Մեծարանքի ճաշ – հանդիսութեան
Կիրակի, Փետրուար 25, ժամը 12·30–ին

Սահակ – Մեսրոպ Մշակոյթի Կեդրոնի
Արծրունի Զրբաշեան սրահին մէջ
339, av. du Prado, 13008 Marseille

Գեղարուեստական հաճելի բաժին, ընկերակցութեամբ՝ Կարէն եւ Խորէն Աչտզամեան եղբայրներու:

Մատակարարութիւն 120 ֆր.:

Հաճեցէք ձեր տեղերը ապահովել փետր. 20–էն առաջ:

Հեռաձայն. –
04 42 22 08 52
կամ՝
04 91 77 84 70

ՑՈՒՇԱՏԵՏԻՐ

ԿԱՊՈՑՑ ԽԱՉԻ Մարսէյլի Սէն – Ժէրմէն «Զաւօ Շանթ» մասնաճիւղը իր ընկերուհիները կը հրաւիրէ ընդհանուր ժողովի Շաբաթ, Փետրուար 24, ժամը 14·30–ին, C. A. Q.–ի սրահին մէջ, avenue Saint-Jérôme:

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻ ՄԸ ՀԵՐՈՍԱԿԱՆ ՊԱՑՔԱՐԸ
Ի ԽՆԴԻՐ ԻՐ ԱԶԳԱՅԻՆ ԻՆՔՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԽՂՃԻ ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ

ՎԱՐԴԱՆԱՆՔ

Թատերգութիւն երկու արարով – հայերէն
փրանսերէնի թարգմանուած Իսի–լէ–Մուլինոյի մէջ

Հեղինակ՝ Հովիւ ՄԱՐԿՈՍ ՎԷՔԻԼԵԱՆ
Պատչահեցում եւ բեմադրութիւն՝ ՍԱՐԳԻՍ ՔԷՕՇԿԷՐԵԱՆ–ի

ՈՒՐՐԱԹ, Փետրուար 23 ժամը 20·30–ին
Ալֆորվիլի Վոլթէր սրահը
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, Մարտ 8, ժամը 20·30–ին
Իսի–լէ–Մուլինոյի «Օաիթորիում»ին մէջ

Ծախքերու մասնակցութիւն՝ 50 ֆր.

Տեղեկութեանց եւ տեղերը վերապահելու համար հեռաձայնել՝
— ԱԼՖՈՐՎԻԼ՝ 01·48·93·99·88
— ԻՍԻ–ԼԷ–ՄՈՒԼԻՆՕ՝ 01·47·36·02·50

L'ECOLE ARMENIENNE
SIAMANTO
DE BAGNEUX
propose un
Diner Dansant
en solidarité avec l'école française n° 3
et l'école n° 11 de Vanadzor
Samedi 3 mars de 20 heures à l'aube
En présence de
Madame JANINE JAMBU,
Maire de Bagneux,
Députée des Hauts-de-Seine
Avec la participation de
MARTEN YORGANTZ
et son Orchestre
Salle des Fêtes «Léo-Ferré»
rue Charles-Michels — BAGNEUX
Avec le bus : 188 de Pte d'Orléans, arrêt "Meuniers". En voiture : RN 20 à la Pte d'Orléans (suivre le panneau "marché de Bagneux"). Parking assuré.
Réservez vos places aux numéros suivants: 01 46 65 51 04 / 01 45 46 10 11
01 46 65 81 53
Réservations/jeunes auprès de Sossy :
06 10 15 13 72

UGAB — PARIS
CONFERENCE
le Vendredi 2 mars à 20 heures 30
Garbis APRIKIAN
Auteur · Compositeur
Directeur artistique
de la Chorale SIPAN-KOMITAS
présente
SIX CHANTS
ARMENIENS
Transcrits pour piano
Fascicule 1
Présentation et explications
par l'auteur
Introduction
par ARA KRIKORIAN, l'éditeur
Illustration musicale
par MARIJA AUPY MARKIC
du Conservatoire Franz Liszt
de Budapest
Centre Culturel Alex Mancogian
118, rue de Courcelles, 75017 PARIS
Métro : Courcelles
Tél. : 01. 45. 20. 03. 18

TISSUS DES URSULES
Tout le décor de la maison
Siège Social 9, rue J. Duclos
42400 St-Chamond
SAINT-ETIENNE
SAINT-CHAMOND
CANNES LA BOCCA
VILLENEUVE-LOUBET



Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville — 75010 PARIS
SIRET : 571 027 317 000 15 Commission paritaire : No 55935


## ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

2001, Հինգշաբթի, Մարտ 22–ին, Փարիզի Թրինիթէ Եկեղեցւոյ մէջ, Սիփան – կոմիտաս երգչախումբը, նուագախումբի ընկերակցութեամբ՝

ԲԱՅԱՌԻԿ ՀԱՄԵՐԳ ՄԸ պիտի տայ, ուր առաջին անգամ ըլլալով Փարիզի մէջ, պիտի մեկնաբանուին ԿԱՐԳԻՍ ԱՔՐԻԿեանի ԵՕԹԸ ՆՈՐ ԳՈՐԾԵՐԸ:

## ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

ՄԱՑԻՒ 20

Միջվարժարանային
Աբեղեանութեան Մրցում
Գ.Հ.Մ.Մ. – Մարսէյլ

ՈՒՐԲԱԹ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ 23
VENDREDI
23 FEVRIER
2001

LE NUMERO : 6,00 F

# ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

# HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 1·400 Ֆ· — Վեցամսեայ : 725 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1·650 Ֆ· (Ամէնօրեայ առաքում)
1·500 Ֆ· (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ·
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76րդ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·109 | Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN | 76e ANNEE — N° 20.109

## ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

### «ՔԱՄՊՆԵՓՐԷՍ»

(Փետրուար 21 / 22)

### ԻՋՄԻԱԾՆԻ ՄԷՋ ՄԻԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐ

Փետրուար 19–ին Գարեգին Բ. Կաթողիկոսին նախագահութեամբ գոյացած է միաբանական համագումարը, ներկայութեամբ Հայաստանի ու արտասահմանի 65 կուսակրօն եկեղեցականներէն 51ին: Տասնամեայ ընդմիջումէն ետք գումարուած հաւաքոյթը կոչուած է մխիթարեան խորհելու եւ քննարկելու Հայաստանեայց եկեղեցին ներկայի դժուարութիւններն ու մարտահրաւէրները եւ նոր ուղիներ որոնելու եկեղեցական առաքելութեան արդիւնաւէտութեան մասին: Ժողովը կը տեւէր մինչեւ Փետրուար 21:

*
**

### ՈՒՂՂԱՓԱՌՆԵՐՈՒ ՎԵՀԱԺՈՂՈՎ ԵՐԵՒԱՆԻ ՄԷՋ

Փետրուար 21–ին Ազգային Ժողովին մէջ բացուած է Ուղղափառ Ժողովուրդներու միասնութեան միջազգային հիմնադրամին կազմակերպած «Եկեղեցին, պետութիւնը, հասարակութիւնը եւ աշխարհի վերակառուցման հայեցակարգի ճգնաժամը» նիւթով միջազգային վեհաժողովը. ներկայ գտնուած ու մասնակիցները ողջունած է Գարեգին Բ.: Ազգային Ժողովի նախագահ Ա. Ալաջաբեան եւս հանդէս եկած է ողջոյնի խօսքով:

## ԱՆԳԱՐԱ

### ԴԻՓՈՀԱԽԹԻՒՆ ՅԱՅՏՆԱԾ Է Փ. ՏԷՎԷՃԵԱՆԻ ԵՒ Ն. ՄԱՄԷՐԻ ՈՐԱԿՈՒՄՆԵՐՈՒՆ ՊԱՏՃԱՌՈՎ

Ֆրանսայի Անգարայի դեսպանը Պ. Կարսիա Փետրուար 19–ին կանչուած է Թուրքիոյ Արտաքին գործերու նախարարութիւն ուր իրեն յայտնուած է թէ նախարարութիւնը զժգոհ է ու կը դատապարտէ Ֆրանսայի երեսփոխաններու արտայայտութիւնները: Խօսքը կը վերաբերի Փաթրիք Տէվէճեանի ու Նոէլ Մամէրի որոնք Քիւրտերու հարցին կապակցութեամբ «ապարդարօրէն պետութիւն» որակած էին Թուրքիան: Առաջինը, ինչպէս արձագանգած էինք Փետրուար 21–ի մեր թիւով, «Լիբերասիոն»ին տրուած հարցազրոյցի մը մէջ ըսած էր թէ Քիւրտերը ջնջուելու վտանգի մէջ են եւ զոհն են երկու ապարդարօրէն պետութիւններու որոնք կը հալածեն իրենց փոքրամասնութիւնները, կը տեղահանեն եւ կը վտարեն զանոնք, որպէսզի միատարը բնակչութիւն մը ունենան: Իսկ Ն. Մամէրը «Եւրոպա 1» ձայնասփիւռին յայտարարած էր թէ անցեալ չորեքշաբթի Ֆրանսայի հարաւային ափը ապաստանած Քիւրտերը խոյս տուած էին երկիրներէ որոնք կը ղեկավարէին ապարդարօրէն մարդոց կողմէ:

Ֆրանսական լրատու գործակալութիւնը (ԱՖՓ) լուրը տալով կ'աւելցնէ թէ միջադէպը կը գտնուի պահ մը երբ արդէն Ֆրանսա – Թուրքիա յարաբերութիւնները մեռեալ կէտի վրայ կը գտնուին, ցեղասպանութեան ճանաչումին պատճառով:

## ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

### ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԳՈՐՍԻՐՔԱՆ կը չարունակէ հրահրել Շիրաք – Ժոսփէն ճակատումը, որ աւելի սուր բնոյթ առաւ Փետրուար 21–ին, Նախարարաց Խորհուրդի հերթական նիստին: Նախորդ չարաթը, նախագահը մերժած էր օրակարգի դնել կառավարութեան օրինագիծը, թելադրելով որ Ժոսփէն փոխհատուցիններ կատարէ: Շարաթ մը յետոյ, նոյն օրինագիծը օրակարգի կուգար եւ Շիրաք դէմ կ'արտայայտուէր, զայն համապատասխան չգտնելով Սահմանադրութեան եւ հանրապետական ուխտին: Նախագահը կոչ կ'ընէ Խորհրդարանին որպէսզի այդ օրինագիծը բարեփոխէ, զայն համապատասխան դարձընելով Սահմանադրութեան: Շիրաք դէմ է գլխաւորաբար օրէնսդրական կարգ մը չնորհումներուն կղզիին Շրջանային Ժողովին եւ գործիքներէնը պարտադիր դարձնելու սկզբունքին: Ծանօթ է որ նոյն պատճառներով է, որ Ներքին նախարար՝ Ժ. Փ. Շեվէնըման հրաժարեցաւ իր պաշտօնէն:

ԺՈՍՓԷՆ իր զօրակցութիւնը արտայայտելու համար բազմատարը ճախի թաղապետական ընտրապայքարին, Փետրուար 21–ին, Նիմ, Ավինեոն եւ Թուլոն գնաց: Ավինեոնի մէջ, «Համեստօրէն» կը մասնակցէր ընտրապայքարին ինչպէս ինք կ'ըսէ, աւելցնելով սակայն՝ «Ես կինս չեմ դրկեր», ակնարկելով Պէրնատէթ Շիրաքի ներկայութեան Սեկէնի կողքին, Փարիզի 14-րդ թաղամասին մէջ հիմնարկի մը բացման արարողութեան:

ՖԻՃԻԻՍԻ (Վառի նահանգ) Քիւրտերու պարագան բաւական լուրջ համեմատութիւններ առած է և հակառակ թափած ջանքերուն, Ֆրանսա կը քննադատուի որպէս երկիր մը որ «ապաստանի հողամասի իր համբաւին համապատասխան չէ»: Դեռ կարելի չէ եղած ճշդել թէ ուրկէ՞ կուգան այս 908 Քիւրտերը, կ'ըսէ Փարիզի Քրտական հիմնարկէն՝ Ռիւսէն Վերտ, բայց կը թուի որ մեծամասնութիւնը հիւսիսային Իրաքէն են, գլխաւորաբար Մուսուլէն եւ Քէրքիւքէն: Նաեւ յայտարարած են որ եզիտի են, կրօնական վտարքամասնութիւն մը որ սկզբունքով Իսլամի կապուած է: Կ'ըսեն թէ մինչեւ նոյեմբեր լարուած է շրջանին մէջ այն օրէն երբ Իօճալանի կոչին ընդառաջելով ՓՔՔ–ն վերջ տուած է իր պայքարին եւ իրաքեան Քիւրտիստան քաշուած: «Ֆիկարօ» բազմաթիւ յօդուածներ նուիրած էր Քիւրտերուն զրս կ'անուանէ «Պատմութեան մոռցուածները» Փետր· 22–ի իր թիւին մէջ:

ՋԷՋԷՒՈՑ ՄԷՋ, վեց ոուս եւ ոուսամէտ չէչէն ատիկաններ սպաննուած են 24 ժամուան ընթացքին: Ռուսերն ալ կը յայտարարեն թէ եօթը չէչէն անկախապաշտ սպաննած են:

ՊԱՊԸ 44 կարդինալ եւս նշանակեց Փետրուար 21–ին, 135–ի բարձրացնելով անոնց թիւը: Այս նշանակումներէն ետք, Եւրոպացիք փոքրամասնութիւն կը դառնան ծիրանաւորներու Ժողովին մէջ:

ԻՍՐԱՅԵԼԻ նորընտիր վարչապետը՝ Շարոն, Շիմոն Փերէսի առաջարկեց պաշտպանութեան նախարարութիւնը, Պարաքի քաշուելէն ետք: Փերէս, սակայն, Արտաքին նախարարութիւնը կը նախընտրէ, յետոյ կը սպասէ որ իր կուսակցութիւնը (աշխատաւորական) նշանակէ իր հաւանական ներկայացուցիչները կառավարութեան մէջ:

## ՂԱՐԱԲԱՂ - ԱԴՐԲԵՋԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՎԱՐԿԱԾԸ ԿՐԿԻՆ ԱՅԺՄԷԱԿԱՆԱՑԱԾ Ե. ՔՈՉԱՐԵԱՆ - Հ. ԱԼԻԵԻ ՆՈՐ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄԱՆ ՆԱԽՕՐԵԱԿԻՆ

Ղարաբաղի հարցին մասին Ե. Քոչարեան – Հ. Ալիեւ նոր հանդիպումին նախօրեակին ադրբեջանական եւ հայաստանեան լրատու գործակալութիւնները այժմէականացուցած են լուծումի «ընդհանուր պետութիւն» կոչուած տարբերակը որ կը նախատեսէ Ղարաբաղ – Ադրբեջան դաշնակցութիւն մը եւ որ մերժուած էր 1998–ին Բաքուի կողմէ: Կ'ըսուի թէ ներկայիս այս վերջինը տրամադիր է քննարկելու զայն:

Ընդհանուր պետութեան կառոյցին մէջ Ղարաբաղ եւ Ադրբեջան կը ղեկավարուին «մէկտեղ յանձնաժողով»ի մը կողմէ որ բաղկացած կ'ըլլայ երկու կողմերու ներկայացուցիչներէն:

Ղարաբաղ եւ Ադրբեջան իրենց ատեանի նախադրութիւնները կը համապատասխանեցնեն այս համաձայնութեան տրամադրութիւններուն: Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետութիւնը կ'ունենայ իր գործադիրը, օրէնսդիր եւ դատական ճիւղերը, ինչպէս նաեւ «ազգային պահակազունդ» մը եւ ոստիկանական միաւորներ:

Փաստաթուղթը կ'ըսէ, թէ «Ադրբեջանեան բանակն ու ապահովութեան եւ ոստիկանական ուժերը իրաւունք պիտի չունենան Լեռնային Ղարաբաղի հողամասը մտնելու՝ առանց Լեռնային Ղարաբաղի իշխանութեանց հաւանութեան»:

Նոյն ատեն, «Ադրբեջանեան օրէնքները, կանոնները եւ գործադիր հրահանգները Լեռնային Ղարաբաղի մէջ օրինական ուժ պիտի ունենան, եթէ չեն հակասեր Սահմանադրութեան եւ օրէնքներու տառին»:

Ղարաբաղի բնակիչները արտասահման պիտի կրնան ճամբորդել ադրբեջանական անցագիրներով, յատուկ «Լեռնային Ղարաբաղ» նշումով: Միայն Ստեփանակերտի կառավարութիւնը իրաւասու պիտի ըլլայ տալու նման անցագիրներ եւ բնակութեան արտօնագիրներ: Հայերէն լեզուն պիտի ըլլայ «պաշտօնական ղէխաւոր լեզուն», իսկ ադրբեջաներէնը՝ երկրորդ պաշտօնական լեզուն:

Ղարաբաղի Հայերը ի վիճակի պիտի ըլլան «ուղղակի յարաբերութիւններ» հաստատելու օտար պետութիւններու հետ «տնտեսական, առեւտրական, գիտական, մշակութային, մարզական եւ մարզադարանական մարզերէ ներս»: Ղարաբաղի Հայերը պիտի ունենան նաեւ դիւանագիտական առաքելութիւններ արտասահմանի մէջ, որոնք սակայն կապուած պիտի ըլլան ադրբեջանեան դեսպանատուներուն:

Փաստաթուղթը կը պարունակէ նաեւ առանձին համաձայնութիւն մը պինուորական հարցերու մասին: Հայկական եւ ադրբեջանական ուժերը պիտի քաշուին Ղարաբաղի հիւսիսը եւ արեւելքը ունեցած իրենց այժմու դիրքերէն՝ ստեղծելու համար «չէզոք գօտի» մը, որ պիտի դրուի ՕԱՍԿԵ–ի բարմազեան խաղաղապահ ուժի մը հակակշռին տակ: Այնուհետեւ, Ղարաբաղի հայկական ուժերը աստիճանաբար պիտի քաշուին վերադրաւուած վեց մարզերէ:

Լայնիկ մարզը որ Ղարաբաղի եւ Հայաստանի միջեւ ցամաքային միակ կապն է, պիտի մնայ զարաբաղեան ուժերու հակակշռին տակ, մինչեւ որ յատուկ համաձայնութիւն դոյանայ անոր կարգավիճակին մասին: Մարզը պէտք է ապառազմական գօտի ըլլայ:

Ինչ կը վերաբերի Շուշիի եւ Շահումեանի, համաձայնագիրը կը նախատեսէ որ այդ վայրերու ադրբեջանցի եւ հայ գաղթականները վերադառնան, ունենան Ղարաբաղի քաղաքացիներուն հաւասար իրաւունքներ:

Համաձայնագրով ըսուած է որ կազմուի «միջկառավարական յանձնաժողով» մը, յարաբերութիւնները բնականոնացնելու համար:

Խաղաղութեան այս ծրագիրը եթէ բոլոր կէտերով վերջնական համաձայնութիւն գտնէ կողմերէն, առաջնորդելով ընդհատարի մը, անոր գործադրութեան վերին պատասխանատուութիւնը պիտի յանձնուի ՕԱՍԿԵ–ի գործավար նախագահին մէկ ներկայացուցիչին ղեկավարութեան տակ կազմուելիք «Մնայուն խառն յանձնաժողով»ի մը: Այլ խօսքով՝ Մինսկի խումբին երեք նախագահ երկիրները՝ Ֆրանսա, Ռուսաստան եւ ԱՄՆ առաջարկուած կարգաւորման երաշխաւորը կը հանդիսանան: ՕԱՍԿԵ–ն եւ ՄԱԿ–ի Ապահովութեան խորհուրդը իրաւասու կ'ըլլան դնելու կարեւոր քայլեր առնելու, աւարտելու համար թէ կողմերը կը գործադրեն իրենց յանձնառութիւնները:

Այս հանդրուանին հետաքրքրական է դիտնալ թէ ՀՂՀ իշխանութիւնները ինչ կեցուածք կ'ունենան Երեւան–Բաքու ադրբիւրով տրուած այս համաձայնութեան մասին: մանաւանդ որ անոնց ներկայացուցիչները, ինչպէս վերջերս նախագահ Ա. Ղուկասեանի խորհրդական Ժաննա Գալստեան Փարիզի մէջ կրկնած էր թէ իրենց համար մեծ բան չէին նշանակեր Ե. Քոչարեան – Հ. Ալիեւ վերջին հանդիպումին տրուած «չատ կարեւոր», կամ «բացառիկ» որակումները, այնքան ատեն որ Ղարաբաղ չէր մասնակցեր բանակցութիւններուն:

Հետաքրքրական երկրորդ կէտ մը այն նշումին կը կապուի որ եղած է ԻԹԱՐ – ԹԱՍՍ ռուսական լրատու գործակալութեան կողմէ թէ համաձայնութեան մասին լուրերու հրապարակումը եղած է այն պահուն երբ ադրբեջանական Խորհրդարանը կը պատրաստուի քննարկումներ ընելու Ղարաբաղի հարցին կարգաւորման մասին, Փետր· 23–ին:

## ՄԱՄՈՒԼ

«LIBERATION» (22 février)

### LES ELUS FONT LES YEUX DOUX AU VOTE ARMENIEN

Մարօխա Լաքոմպ կ'անդրադառնայ «Հայկական քուէին» այն բոլոր չրջաններուն մէջ ուր հայ գաղութը բազմանդամ է եւ կը չեշտէ այս պարագային խաղացած դերը ցեղասպանութեան ճանաչման համար:

Փետրուած 21–ին Սեկէն, Ֆ. ոը Փառֆիէօ եւ Փաթրիք Տէվէճեան հանդիպում մը ունեցած են հայ գաղութին հետ 17րդ թաղամասին մէջ: Թեկնածուները կը պայքարին, կը դրէ, ձեռք ձգելու համար 450 հազարնոց (ի դէպ, Ֆրանսայի Հայ գաղութին թիւը 350 հազարէն մինչեւ 700 հազար կրնայ բարձրանալ ըստ աղբիւրին...) գաղութի մը քուէն: Կը թուէ դիմաւոր չրջանները՝ Իսի - լէ - Մուլինօ (5000), ուր քանի մը հայ երիտասարդներ՝ Ալեքսանդը, Շաքէ, Մարիանա կ'ըսեն. – Ցեղասպանութեան ճանաչո՞ւմը: Ծերակուտականներուն համար չնորհականն հարց է: Իսիի մէջ, քաղաքապետը կատակով ըսաւ մեղի: «Քուէ տուող աւելի հայ կար քան թուրք: Բայց, յուսաւիֆ որ այդ գրաւարկիներէն անդին մարդկային մակարդակ մը կար»: Ճիշդ է սակայն,

(Շար·ը Դ· էջ)

եանի, համաձայնագիրը կը նախատեսէ որ այդ վայրերու ադրբեջանցի եւ հայ գաղթականները վերադառնան, ունենան Ղարաբաղի քաղաքացիներուն հաւասար իրաւունքներ:

Համաձայնագրով ըսուած է որ կազմուի «միջկառավարական յանձնաժողով» մը, յարաբերութիւնները բնականոնացնելու համար:

Խաղաղութեան այս ծրագիրը եթէ բոլոր կէտերով վերջնական համաձայնութիւն գտնէ կողմերէն, առաջնորդելով ընդհատարի մը, անոր գործադրութեան վերին պատասխանատուութիւնը պիտի յանձնուի ՕԱՍԿԵ–ի գործավար նախագահին մէկ ներկայացուցիչին ղեկավարութեան տակ կազմուելիք «Մնայուն խառն յանձնաժողով»ի մը: Այլ խօսքով՝ Մինսկի խումբին երեք նախագահ երկիրները՝ Ֆրանսա, Ռուսաստան եւ ԱՄՆ առաջարկուած կարգաւորման երաշխաւորը կը հանդիսանան: ՕԱՍԿԵ–ն եւ ՄԱԿ–ի Ապահովութեան խորհուրդը իրաւասու կ'ըլլան դնելու կարեւոր քայլեր առնելու, աւարտելու համար թէ կողմերը կը գործադրեն իրենց յանձնառութիւնները:

Այս հանդրուանին հետաքրքրական է դիտնալ թէ ՀՂՀ իշխանութիւնները ինչ կեցուածք կ'ունենան Երեւան–Բաքու ադրբիւրով տրուած այս համաձայնութեան մասին: մանաւանդ որ անոնց ներկայացուցիչները, ինչպէս վերջերս նախագահ Ա. Ղուկասեանի խորհրդական Ժաննա Գալստեան Փարիզի մէջ կրկնած էր թէ իրենց համար մեծ բան չէին նշանակեր Ե. Քոչարեան – Հ. Ալիեւ վերջին հանդիպումին տրուած «չատ կարեւոր», կամ «բացառիկ» որակումները, այնքան ատեն որ Ղարաբաղ չէր մասնակցեր բանակցութիւններուն:

Հետաքրքրական երկրորդ կէտ մը այն նշումին կը կապուի որ եղած է ԻԹԱՐ – ԹԱՍՍ ռուսական լրատու գործակալութեան կողմէ թէ համաձայնութեան մասին լուրերու հրապարակումը եղած է այն պահուն երբ ադրբեջանական Խորհրդարանը կը պատրաստուի քննարկումներ ընելու Ղարաբաղի հարցին կարգաւորման մասին, Փետր· 23–ին:

ՀԱՅՑ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻ ՔՐԻՍՏՈՆԷԱՅՄԱՆ
1700-ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՒԹԻՒ

# ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՊՕՂՈՍ Բ. ՍՈՒՐԲ ՔԱՀԱՆԱՅԱՊԵՏԻՆ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿԸ(*)

1· – «Հրաշափառ Աստուած եւ միշտ բարեխնամող, որ յառաջդիտութեամբ զերկրութիւն Հայաստանեայց սկզբնաւորեալ»:

Շատ սիրելի եղբայրներ եւ քոյրեր, ծիսական հինաւուրց չարականը որ Աստուծոյ նախաձեռնութիւնը կ'օրհնաբերէ ձեր պատմական ժողովուրդի աւետարանումին մէջ, իմ երախտապէտ սրտէս կը թելի այս բարեբաստիկ եւ ուրախ յորելեանին առիթով, մինչ կը ողնախմբէք ձեր նախնեաց հանդիպումին տասնըհօթերորդ դարադարձը քրիստոնէութեան հետ: Համայն կաթողիկէ Եկեղեցին կը հպը – ճուի մկրտութեան նախախնամական ուսադանի յիշատակով, որուն չնորհիւ ձեր ազնուական եւ սիրելի ազգը վերջնականապէս մաս մաս կազմելու այն ժողովուրդներու հոյլին որոնք Քրիստոսի մէջ նոր կեանքն ընկալեցին:

«Դուք ամէնդդ, որ Քրիստոսով մկրտուեցաք, Քրիստոսը զգեցաք» (Գաղ· 3,27): Պօղոս առաքեալի խօսքերը կը յայտնեն անզուգական նորութիւնը, որ քրիստոնեան կը ժառանգէ Մկրտութիւնը ընդունելով: Արդարեւ, այս խորհուրդին մէջ, մարդս կը միաւորուի Քրիստոսի, այնպէս որ այլեւս վստահութեամբ կրնայ հաստատել· «Այլեւս ես չէ որ կ'ապրիմ, այլ՝ Քրիստոս կ'ապրի իմ մէջս» (Գաղ· 2,20): Այս անձնական եւ անկրկնելի հանդիպումը կը վերածնի, կը սրբացնէ եւ կը փոխակերպէ մարդկային էակը, զարձընելով զինքը կատարեալ աստուածապաշտ եւ կենդանի տաճար Սուրբ Հոգիին: Մկրտութիւնը պատուաստելով աքակերտը ճշմարիտ որթատունկին՝ որ Քրիստոս է, կը վերածէ ուռի՝ որ կարող է պտուղ արտադրելու: Որդի դառնալով Որդիին մէջ, ան կը դառնայ ժառանգորդ երկնային երջանկութեան, որ պատրաստուած է աշխարհի սկիզբէն:

Հետեւաբար, ամէն Մկրտութիւն՝ Քրիստոսի եւ մարդ արարածի միջեւ սիրոյ հանդիպումով յատկանշուած իրողութիւն մըն է, ազատութեան եւ ճշմարտութեան խորհուրդին մէջ: Իր եկեղեցական տարածքէն զուրկ եղելութիւն մը չէ, ինչպէս կը պատահի ուրիշ ո՛րեւէ Որոհուրդի համար· Քրիստոսի հետ միաւորումը կ'ենթադրէ նաեւ միաւորումը Եկեղեցւոյ հետ, որ Բանին Հարսը, անարատ եւ դրոմոզուած Մայրն է: Այս առընչութեամբ Պօղոս առաքեալ կը հաստատէ· «Արդարեւ ամէնքս ալ մկրտուեցանք մեւեւնոյն Հոգիով, մեկ Մարմին կազմելու համար» (1 Կոր· 12,13):

Այս միաւորումը Եկեղեցւոյ հետ, մասնաւորապէս տեսանելի կը դառնայ կարգ մը ժողովուրդներու պատմութեան մէջ, որոնց համար դարձը եղած է հասարակաց իրողութիւն մը, կապուած մասնայատուկ եղելութիւններու եւ պարագաներու: Երբ այս կը պատահի, «ժողովուրդի մը Մկրտութեան» մասին կը խօսուի:

2· – Սիրելի եղբայրներ եւ քոյրեր հայ ժողովուրդի, 17 դարեր են արդէն որ այս հաստարակաց դարձը դէպի Քրիստոս՝ կատարուեցաւ ձեզի համար: Իրադարձութիւն մը, որ խորապէս յատկանչէց ձեր ինքնութիւնը· ո՛չ միայն անձնական ինքնութիւնը, այլ նաեւ հաստարակացը, քանի որ իրաւագիօրէն կարելի է խօսիլ ձեր Ազգի «Մկրտութեան» մասին, նոյնիսկ եթէ իրականութեան մէջ քրիստոնէութեան թափանցումը արդէն իսկ վաղուց սկսած էր ձեր Հողին վրայ: Աստանդութիւնը, սկզբնաւորութիւնը կը վերագրէ Սուրբ Թադէոս ու Բարթուղիմէոս Սուրբ առաքեալներու քարոզութեան եւ դործին:

Հայ հաստարակութեան «Մկրտութեամբ», սկսեալ իր քաղաքացիական եւ պինարական հեղինակութիւններէն, ժողովուրդի նոր ինքնութիւն մը կը ծնի, որ քաղաքրիչ եւ անքակտելի մասը պիտի դառնայ Հայու իսկ լինելութեան: Այնուհետեւ կարելի պիտի չըլլայ մտածել, որ այս ինքնութեան բաղկատար մասերուն մէջ Քրիստոսի հանդէպ հաւատքը չհայտնուի, որպէս էական բաղադրիչ: Մանաւանդ թէ, հայ մշակոյթը Աւետարանի աւետումէն արտակարդ կորովի մղումի մը պիտի ստանայ· «Հայկականութիւն»ը այս աւետումին խորապէս բնորոշ լրացուցիչ իմաստ մը պիտի տայ, եւ միաժամանակ, ազգային մշակոյթին իսկ աննախընթաց զարդացումի մղիչ ուժը պիտի հանդիսանայ: Հայ այբուբենի դիւտն ալ, որպէս ժողովուրդի մշակութային ինքնութեան հաստատման եւ վերջնականութեան վճռորոշ իրողութիւն, սերտօրէն կապուած պիտի ըլլայ Հայաստանի «Մկրտութեան»· զաղափարներու եւ լուրերու հաղորդակցութեան գործիք մը ըլլալէ առաջ, պիտի նկատուի եւ յղացուի որպէս աւետարանումի ճշմարիտ եւ խոկական հաղորդամիջոց մը: Նոր այբուբենը, ստեղծագործութիւն Սուրբ Մեսրոպ Մաշտոցի, գործակցութեամբ Սուրբ Սահակ Կաթողիկոսի, Հայոց հնարաւորութիւն պիտի ընձեռէ Աւորիներու եւ Յոյներու հոդեկանութեան, աստուածաբանութեան եւ մշակոյթի լաւագոյն տարրերը ճանչնալու եւ միաձուլելու ամէն բան ինքնատիպ կերպով իր ուրոյն հանճարի իւրայատկութեան նպաստով:

3· – Հայաստանի դարձը, իրականացած Դ· դարու սկզբնաւորութեան եւ առանցքաբար ընդունուած 301 թուականին, պաշտօնապէս առաջին քրիստոնեայ ժողովուրդը ըլլալու պիտակութիւնը տուաւ ձեր նախնիքներուն, նախքան որ քրիստոնէութիւնը Հռոմէական կայսրութենէն իրր սեփական կրօնք ճանչցուէր:

Եւ մանաւանդ Ագաթանգեղոս պատմագիրը, որ իր խորհրդապաշտ ճոխ պատումով՝ կանգ կ'առնէ մանրամասնօրէն պատմելու այն դէպքերը, որ աւանդութիւնը ձեր ժողովուրդի այսպիսի գանգուածային դարձի սկզբնաւորութեան հետ կը կապէ: Պատմութիւնը կը սկսի երկու հերոսներու նախախնամական եւ սրատես հանդիպումէն, որոնք դէպքերու հիմը կը կազմեն· Գրիգոր, Պարթեւ Անակի որդին, Կապադովկեան Կեսարիոյ մէջ դաստիարակուած, եւ Հայոց Տրդատ Գ· արքան: Իրականութեան մէջ, սկիզբը բախում մը եղաւ· Գրիգոր, արքային հրահանգ աստանալով զոհ մատուցանել Անահիտ չաստուածուհիին, ընդդիմացաւ բացատայտ մերժումով, բացատրելով զինչիան միապետին՝ թէ մեկ է երկինքի եւ երկրի արարիչը, Հայրը Տէր Յիսուս Քրիստոսի: Աւսոր համար զաժան չարչարանքներու ենթարկուելով, Գրիգոր, Աստուծոյ զօրութեան օգնութեամբ, չվհատեցաւ: Տեսնելով անոր այս անդրդուելի հաստատամտութիւնը՝ քրիստոնէական հաւատքին մէջ, արքան զինք Խոր Վիրապին մէջ նետել տուաւ, անձուկ եւ մութ օձերով վխատացող վայր մը, ուր ոչ ոք նախապէս վերապրած էր: Սակայն Գրիգոր, կերակրուելով Նախախնամութենէն բարեպաշտ այրի կնոջ մը ձեռքով, երկար տարիներ ողջ առողջ մնաց այդ վիրապին մէջ:

Պատմութիւնը, կը չարունակէ տեղեկացնելով թէ նոյն միջոցին՝ Դիոկղետիանոս Հռոմայեցի կայսրը կը փորձէր հրատարակել Հռիփսիմէ Սուրբ Կոյսը, որ վտանգին ազատելու համար, խումբ մը ընկերուհիներու հետ փախաւ Հռոմէն, ապաստան փնտռելով Հայաստանի մէջ: Երիտասարդուհիին գեղեցկութիւնը Տրդատ թագաւորին ուշադրութիւնը գրաւեց, որ սիրահարեցաւ եւ ուզեց ամուսնալ անոր: Հռիփսիմէի անտեղիտալի մերժումին դիմաց, թագաւորը զայրացաւ եւ զինքը ու իր ընկերուհիները ըսպաննել տուաւ դաժան տանջանքներով: Աստանդութեան համաձայն, իրը պատիժ ահեղի ոճիրին, Տրդատ վայրի խոզի կերպարանափոխուեցաւ, եւ չկրցաւ մարդկային կերպարանքը վերստանալ՝ մինչեւ այն առեն, երբ հնապանդելով Երկինքի մէկ նշանին, ազատեց Գրիգորը վիրապէն, որուն մէջ մնացած էր տասներեք երկար տարիներ: Սուրբին աղօթքներուն բարեխօսութեամբ, մարդկային կերպարանքի վերադառնալու հրաշքը ստանալով, Տրդատ հաստատ թէ ճշմարիտ Աստուածն էր, եւ որոշեց իր ընտանիքին եւ բանակին հետ միասին՝ դարձի գալ եւ ամբողջ Երկրի աւետարանումին համար աշխատիլ: Այսպէս է որ Հայերը մկրտուեցան եւ քրիստոնէութիւնը պարտադրուեցաւ որպէս Ազգի պաշտօնական կրօնք: Գրիգոր, որ միեւնոյն ժամանակ կեսարիոյ մէջ եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւն կը ստանար, Տրդատի հետ անցաւ Երկրի ամբողջ տարածքով, կործանելով մեհեաններն ու կուռքերը եւ անոնց փոխարէն քրիստոնէական տաճարներ կառուցանելով:

Մարմնացած Աստուծոյ Միածին Որդիի տեսիլքին չնորհիւ, յաջորդաբար տաճար մը կառուցուեցաւ Վաղարշապատի մէջ, որ հրաշալի նշանէն՝ էջմիածին անունը ստացաւ, այսինքն այն վայրը ուր «Միածինը իջաւ»: Հեթանոս քուրմերը դաժանարարուեցան նոր կրօնքին մէջ եւ դարձան պաշտօնեաները նոր պաշտամունքին, մինչ իրենց զաւակները՝ կղերին եւ յաջորդ վանականութեան ուժը կազմեցին:

Գրիգոր չուտով ճգնաւորական կեանքի քաշուեցաւ անապատին մէջ, եւ Արիստակէս կրտսեր որդին եպիսկոպոս ձեռնադրուեցաւ եւ Հայ Եկեղեցւոյ գլուխ նշանակուեցաւ: Այս հանդամանքով՝ ան մասնակցեցաւ Նիկիոյ Տիեզերական ժողովին: Մովսէս Խորենացի պատմահայրը, Գրիգորը կը սահմանէ «զնախահայրն մեր (Գրիգորիոս) եւ լուսաւորիչն ծնող» (1), եւ առաքելական աւետարանումի ու Լուսաւորիչի միջեւ յաջորդականութիւնը ցոյց տալու համար, կը վկայակոչէ այն աւանդութիւնը, որուն համաձայն Գրիգոր առանձնաշնորհութիւնը ունեցած ըլլայ ծնելու Ս· Թադէոս առաքեալի նուիրական ամիւններուն մօտ:

Արեւելքի եւ Արեւմուտքի մէջ, տակաւին չբաժնուած Եկեղեցւոյ վաղեմի տօնացոյցները, Սուրբին յիշատակը կը տօնախմբեն միեւնոյն օրը, որպէս ճշմարտութեան եւ սրբութեան անխոնջ առաքեալ: Համայն հայ ժողովուրդի հաւատքի հայր, Սուրբ Գրիգոր, այսօր ալ երկինքէն կը բարեխօսէ, որպէսզի ձեր մեծ Աղգի բոլոր զաւակները կարենան վերջապէս համախմբուիլ այն միեւնոյն Սեղանին չուրջ, որ պատրաստեց Քրիստոս, աստուածային Հովիւը միակ հօտին:

4· – Այս պատումը, աւանդական տեսակէտներու կողքին, ինքնիր մէջ հոգեւոր եւ բարոյական մեծխմաստ տարրեր կը պարփակէ: Աւետարանի քարոզութիւնը եւ Հայաստանի դարձը, նախ եւ առաջ հաւատքի վկաներու արեան վրայ հիմնուած են: Գրիգորի չարչարանքները եւ Հռիփսիմէի ու իր ընկերուհիներու մարտիրոսութիւնը ցոյց կու տան թէ ինչպէս Հայաստանի առաջին Մկրտութիւնը՝ արիւնի մկրտութիւն մըն է:

Մարտիրոսութեան բաղադրիչ մասը ձեր ժողովուրդի պատմութեան մէջ մնայուն տարր մը կը կազմէ: Անոր հաւատքը անբակտելիօրէն կապուած կը մնայ արիւնի վկայութեան, Քրիստոսի եւ իր Աւետարանին համար թափուած: Հայոց ամբողջ մշակոյթը, ինչպէս նաեւ անոր հոգեկանութիւնը, համակուած է պարծանքով մը, մարտիրոսական կեանքի նուիրումի դերագոյն նշանին համար: Աչխարհի փրկութեան համար զոհուած Գառնուկին հետ համատեղ, անոնց կրած չարչարանքներու հառաչանքին արձագանդները կը լսուին: Անոր խորհրդանշանն է Վարդան Մամիկոնեանի եւ իր զօրականներու զոհաբերումը, Աւարայրի հակատամարտին մէջ (451 Յ· Ք·), սատանան Յազկերտ Բ·ի դէմ, որ մաղդական կրօնքը կ'ուղէր պարտադրել ժողովուրդին· անոնք իրենց կեանքը զոհեցին հաւատարիմ մնալու համար Քրիստոսի եւ պաշտպանելու Ազգին հաւատքը: Ընդհարումի նախօրեակին, ինչպէս կը պատմէ Եղիշէ պատմիչը, զինուորները յորդորուեցան պաշտպանելու իրենց հաւատքը հետեւեալ բառերով· «Որ իրրեւ զհանդերձ կարծէր ունել մեզ զքրիստոնէութիւնն, արդ իրրեւ զդոյն ի մարմնոյ՝ չկարէ չընկել, թերեւս եւ ոչ այլ կարասցէ մինչեւ ի կատարած» (2): Պերճախօս վկայութիւն մը անոնց քաջութեան որ կ'ոգեւորէր այս հաւատացեալները· մեռնիլ Քրիստոսի համար, իրենց համար կը նշանակէր՝ մասնակից դառնալ անոր չարչարանքներուն, պաշտպանելով խղճի իրաւունքները: Հարկ էր որ ժողովուրդը չուրանար իր քրիստոնէական հաւատքը, որ իրը պերազոյն բարիք կը նկատէր:

Այնուհետեւ, շատ անզամներ նմանօրինակ իրազարձութիւններ կրկնուեցան· ժ-ժ· դարու վերջաւորութենէն մինչեւ ԺԹ· դարու սկզբնաւորութեան տարիներուն երկարող չրջանին, Հայոց կողմէ կրած չարդերը, իրենց զագաթնակէտին հասած 1915-ի ողբերգական դէպքերուն, երբ հայ ժողովուրդը հարկադրուեցաւ չլսուած բռնութիւններ կրել, որոնց ցաւալի հետեւանքները տակաւին տեսանելի են Սփիւռքի մէջ, եւ որուն վոհ զոհին չատեր իր զաւակներէն: Ցիչատակ մըն է որ չի կրնար ջնջուիլ: Շատ անզամներ, տակաւին նորատարփ զարու չընթացքին, իմ նախորդներս ուղեցին իրենց յարգանքի տուրքը մատուցանել Հայաստանի քրիստոնեաներուն, որոնք կոտորուեցան վայրագ ձեռքերէ (3): Ես ինքս ձեր ժողովուրդի կրած տառապանքները ուղղակի յիշեցի· անոնք Քրիստոսի Խորհրդական մարմնի անդամներուն չարչարանքների են (4):

Արիւնալից դէպքերը, զոհ ձեր ժողովուրդի հոդիին վրայ խոր կնիք մը դրոշմելէ, շատ անզամներ մարդկային աչխարհագրութիւնն անգամ ձեւափոխեցին, չարունակական զաղթեր պարտադրելով ամբողջ աշխարհիս մէջ: Ուչադրութեան արժանի է այն իրողութիւնը որ, Հայերը ամէնուր որ հասան, իրենց յատուկ բարոյական արժէքներու եւ մշակութային կառոյցներու հարստութիւնը բերին, անբաժանելիօրէն կապուած եկեղեցականին: Առաջնորդուած աստուածային օգնութեան յուսալից պիտակցութենէն, քրիստոնեայ Հայերը պիտցան իրենց չքնաղութիւններուն վրայ մրմնջել Սուրբ Գրիքորոր Նարեկացիի աղօթքը· «Եթէ յառեցից զաչս իմ, նայեցեալ ի հայեցուածս երկուց վտանգից յաւուր թշուառութեան, զԲոյդ տեսից փրկութիւն, յոյս եւ խնամակալ: Եթէ նկատեալ դիտեցից ի վերայմենապրաւ ուղին սոսկալի, հրեշտակք խաղաղութեան քաղցրութեամբ ինձ պատահեսցէ (5)»: Իրօք, քրիստոնէական հաւատքը, Հայոց պատմութեան ամենաողբերգական վայրկեաններուն մէջ խոկեցած է մղիչ զսպանակը որ տառապեալ ժողովուրդին վերածնունդի սկիզբը բնորոչեց:

Այսպէս, եկեղեցին, հետեւելով աչխարհի մէջ իր պանդուխտ զաւակներուն, որոնք խաղաղութեան եւ անդորրութեան փնտռտուքի մէջ են, ճշմարիտ բարոյական ուժը հանդիսացաւ, շատ մը պարագաներու մէջ դառնալով միակ իչխանութիւնը, որուն կրցան դիմել· միակ հզիչ նահատակուր կեդրոնը, որ զօրավիդ կանդնեցաւ չանքերուն եւ մտածութիւններու ներչնչեց:

(Մնացեալը յաջորդով)

(1) ՄՈՎՍԷՍ ԽՈՐԵՆԱՑԻ, Պատմութիւն Հայոց, Վենետիկ, 1841, էջ 265:

(2) ԵՂԻՇԷ, Պատմութիւն, Վասն Վարդանայ եւ Հայոց պատերազմին, գլուխ Ե·, Վենետիկ 1840, էջ 121:

(3) Հմմտ· Benedetto XV. Discorso per il Sacro Concistoro (6 dicembre 1915): AAS VII (1915), 510 *Lettera ai Governanti dei popoli belligeranti* (1 agosto 1917); AAS IX (1917), 419; PIO XI, Discorso ai Concistoro per la beatificazione dei venerabili Giovanni Bosco e Cosma da Carboniano (21 aprile 1929); *Discorsi II*, 64; Lett. enc. *Quinquagesimo ante* (23 dicembre 1929); AAS XXI (1929), 712; PIO XII, Discorso a fedeli armeni (13 marzo 1946); *Discorsi e messaggi* ; VIII, 5.6.

(4) Քարոզ խօսուած հայածէս Ս· Պատարագի ընթացքին (1987, Նոյեմբեր 21), 3, *Insegnamenti* X/3 (1987), 1177; *Discorso per l'apertura della mostra Roma-Armenia* (25 marzo 1999),2; *L'Osservatore Romano*, 26 marzo 1999, p. 4; *Discorso in occasione della visita di Sua Santità Karekin II* (9 novembre 2000); *L'Osservatore Romano*, 11 novembre 2000, p. 5.

(5) ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՑԻ, Մատեան Ողբերգութեան, Բան Բ·, բ·, Վենետիկ, 1840, էջ 5, Հմմտ·, ed. Studium, 1999, p. 164-165.

---

(*) ԽՄԲ· – Ինչպէս գրած էինք փետր· 21-ի մեր թիւով, որպէս նիւթ պատմութեան համար, ամբողջութեամբ կը հրատարակենք Պապին առաքելական նամակը, ուղղուած Հայ ժողովուրդին:

# ԱՆՑԵԱԼ ԴԱՐՈՒ ՎԵՐՋԻՆ ՊԱՏՄԱՎԷՊԸ(*)

Արշակունեաց օրով հայերէն լեզուին մէջ անկախութիւն բառը չունէր այսօրուան հեղինակութեան երանգը:

Վաղարշ Ա. Թագաւորը իր առենուան քարէաին վրայ վերտին դրոշմած էր իր երկրին անունը, որ մինչ այդ Հոռոմական կայսրութեան ծայրամաս մըն էր: Ի. դարու մայրամուտին յանդգնութիւն է պատմավէպ գրել. այդչափ քիչ ըսելիք ձգած են Բաֆֆի ու Մերենց, Մուրացան ու Դերենիկ Դեմիրճեան: Մեր բոլոր թագաւորներն ալ քաջ էին, հայրենասէր, կրօնքի, թերեւս ալ աղնիւ. սակայն սա չափը բաւական չէ վերակենդանացնելու համար վիրնէք պատմավէպի մը մէջ:

Իրաւ պատմավէպի գաղտնիքը այսօրուան կիրքը, միաքը, թագուն պատգամը անցեալի չղարշով քօղարկելն է: Հնախոյզի կիրքը չէ, որ կը հոսէր Շէյքսփիրի գրիչէն, եւ թանգարանի ապակիին տակ մնալու համար չէ, որ ծնած են Լեւոն Շանթի հերոսները:

Շաքէ Տէր – Մելքոնեան – Մինասեանի «Օղակներէն Մէկը կամ Վաղարշ Ա. Թագաւոր Հայոց» վէպին հմայական արժէքները մին վաւերական ըլլալն է: Սահզմանն նախորդած են մանրակրկիտ ուսումնասիրութիւնը ազբիւրներուն՝ հայ թէ օտար: Ինամուած իր լեզուով 2000-ին լոյս տեսած այս վէպը կարծես թէ կը հաստատէ, թէ արեւմտահայերէնը չէ սպառած արտայայտիչ իր ուժգնութիւնը:

Ընթերցումը երբեմն կու տայ այն տպաւորութիւնը կարծես թէ հերոսները փոխասացութեամբ դասագիրք մը կը կարդան.

– Այդ հաշուով առաջինը իմ ճահճագլ՝ Բարձր Հայքը կ'ըլլայ, որ դեռ մ.թ.ա. 15-րդ դարէն՝ Հայ ժողովուրդի կազմաւորման օրրաններէն մին էր, – չատ բնական չեզոտով կը դլորէ Վաղարշ Թագաւորը (էջ 146):

Մ.թ.ա. սովետական պատմագիտութեան դիւան է, որ կը նշանակէ մեր թուարկութենէն առաջ, այսինքն՝ Քրիստոսէն առաջ, Քրիստոս անունէն խուսափելու համար:

Հիմա ալ Թագաւորի հարցանիքին երթանք (էջ 132): Մեծ Քրմապետը կ'ըսէ.

– Բագրատունեաց Օրիորդ, ըսէ՛, ու յօժա՞ր կամիս կամուսնանաս Հայոց գահաժառանգ իշխան Վաղարշի հետ:

Եւ քիչ մը անդին.

– Այժմ կը հռչակեմ ամուսնութեամբ միացած այր ու կին... ի սրտէ կը մաղթեմ...

Քաղաքապետարանի պաշտօնեայի պէ՞ս կը խօսի Քրմապետը: Ո՛չ, մտիկ ըրէք չարունակութիւնը.

– ... Որ Մայր Աստիհիտի օրհնութիւնը անպակաս մնայ մեր վրայէն...

Կան դուռ ոճական անհարթութիւններ. ինչի՞ մէջ կը կայանայ լաւ իշխանաւոր մը ըլլալու գաղտնիքը (էջ 75), խաղերուն առաջնութիւնը շահեցաւ (էջ 55), խանութներէ միշտ խնդրուած կ'ըլլային հերթի սպասող յաճախորդներով (էջ 60), որոնք առնուած ըլլալ կը թուին լրագիրէ մը, ան ալ՝ սովետահայ:

Ուշադրաւ են վէպին մէջ հին Հռոմի կենդանի պատկերները, արքունի կեանքին նկարագրութիւնները: Սպրդած են անշուշտ անճշդութիւններ ալ, մեծաւ մասամբ անուանց մէջ. Կոլիզէում փոխ. Կոլոսէոն, կեդրոնական անձերէն մէկը կը կոչուի Ճուլիա (անգլուհի՞, ամերիկուհի՞) փոխ. Յուլիա, ժուվենալ (ֆրանսերէն թարգմանութեա՞մբ կը կարդար անոր երկերը Հայոց աբբան) փոխ. Յուվենալ, կրասուս, փոխ. Կրասոս, ժիւպիտեր փոխ. Արամազդ եւ այլն:

Վէպին ծաւալը ու մանաւանդ ընդգրկումը եթէ չեն քաւեր լի ու լի՝ գոնէ աննչմար կը դարձնեն այս թերիները: «Օղակներէն Մէկը» իրաւամբ կը դառնայ նոր օղակ մը հայ պատմա - վիպագրութեան մէջ՝ յպացման եւ կերտումի իր յանդգնութեամբ:

ԵՆՈՎՔ ԼԱՋԵԱՆ

(*) Շաքէ Տէր – Մելքոնեան – Մինասեան
«ՕՂԱԿՆԵՐԷՆ ՄԷԿԸ
ԿԱՄ ՎԱՂԱՐՇ ԹԱԳԱՒՈՐ ՀԱՅՈՑ»

Հրատարակութիւն՝ Գէորգ Մելիտինեցի
Գրական Մրցանակի բիւ 41

Անթիլիաս, 2000

ԸՆԹԵՐՑԱՍԷՐ

ՎԱՍԻԼԻՔԵԱՆԻ

ցուցադրութիւնը կը տեւէ մինչեւ Փետրուար 25,

Galerie ANIMA
14, rue des Jardins St-Paul, 75004 PARIS

## ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ՍԱՆ ՓԱՒԼՈՑԻ (Պրազիլ) Հայ Ազգային Դուրեան վարժարանը, հիմնուած 73 տարի առաջ, վերջին տարիներուն մեծ յառաջդիմութիւն արձանագրած է եւ այժմ ուսում կը ջամբէ 115 աշակերտներու: Հայկական բաժնի տնօրէնն է եղնիկ Քահանայ Կիւզէկեան: Վերջերս Օ.Օ.Մ.–ի ծերանոցը տօնած է իր հիմնադրութեան 10–ամեակը: Հ. Բ. Ը. Միութեան նախաձեռնութեամբ բացումը վատարուած է «Փառէն Ռէժինա» պլրոցին, որուն ներկայ եղած է բարերարը՝ Ջաւէն Տէր – Յարութիւնեան:

***

ՊՈԼՍՈՑ մէջ, Յունուար 27-ին, իր մահկանացուն կնքած է Հրայր Թօփալեան, դաղութին ծանօթ դէմք մը: Ողբացեալը երախտաշատ աշխատանք տարած է պլխաւորարար Գարակէօղեան վարժարանի եւ Գարակէօղեան Սանուց Միութեան մէջ, դեղարուեստական եւ մշակութային դետնի վրայ: Յուղարկաւորութիւնը կատարուած է Յունուար 30–ին, Պէյօղլուի Ս. Երրորդութիւն եկեղեցին: Արարողութեան աւարտին դամբանական մը արտասանած է Շահան Արք., ուղեկցելով Հ. Թօփալեանի տխուր մանկութիւնը, ուսումը Գարակէօղեան որբանոցին, ապա՝ Մխիթարեան վարժարանին մէջ, հուսկ իր նուիրումը համայնքին կեանքին:

## LIVRES REÇUS

**GREGOIRE DE NAREK**
*LE LIVRE DE PRIERES*

**Introduction, traduction et notes**
**par**
**ISAAC KECHICHIAN, s. j.**

*Préface de*
JEAN MECERIAN, s. j.

*Postface de*
KRIKOR BELEDIAN

*Réimpression de la première édition revue et corrigée*

Editions du Cerf, Paris 2000

## ՕՐՈՒԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

### ԴԱՄԱՍԿՈՍ - ՊԱՂՏԱՏ ՄԵՐՁԵՑՈՒՄ ՄԸ

Վերջերս Իրաքի ու Սուրիոյ միջեւ համաձայնագիր մը ստորագրուած է որով կը նախատեսուի ազատ փոխանակումի գօտի մը հաստատել: Այդ համաձայնագիրը տնտեսական բնոյթէն աւելի, կ'ընկալուի որպէս յարաբերութիւններու նոր չրջանի մը ազդանշանը: Կրօնական տօնի օրերուն ալ Իրաքցի բարձրաստիճան պետականաւորներու Սուրիա այցը որ աննախադէպ երեւոյթ է վերջին երկու տասնամեակին ընթացքին, վատառ կը նկատուի գործակցութեան երկկողմ տրամադրութեան մը. այդ գործակցութեան նպատակն է միանալով աւելի հզօր դիրքերէ վարել Թուրքիոյ հետ Տիգրիսի ու Եփրատի ջուրերուն բաշխումի բանակցութիւնները:

Երկու երկիրներու պատասխանատուներուն միջեւ վերջին երկու տարուան ընթացքին աշխուժացած փոխադարձ այցերը եւս ուշադրութիւն գրաւած էին, որպէս յարաբերութիւնները դրական ուղղութեամբ զարգացնելու նախաքայլ: Քաղաքական դէտերը համոզում կը յայտնեն որ վերջ կը դնէ Պաաս կուսակցութեան այդ երկիրներու երկու ճիւղերուն հակամարտութիւնը որ ծանրօրէն վնասած է միջարաբական յարաբերութիւններու: Այդ տեսանկիւնէն իրաքեւսուրիական մօտեցումը անցողակի չէ. ամէն հակում ցոյց կուտայ աւելի եւս զարգանալու: Երկու երկիրներուն ալ ռազմավարական դաշնակից Խորհրդային Միութեան փլուզումը եւ խորհրդային չարունակուող սպառնալիքները մերձեցումի ընթացքը արագացուցած են: Այսուհանդերձ, Ծոցի պատերազմին հետեւանքները որոնց մաս կը կազմէ արտաքին կարդ մը երկիրներու հետ Սուրիոյ եւս Իրաքի հանդէպ թշնամական կեցուածքը, ուշացուցած են փոխադարձ յարաբերութիւններու նոր այս էջին բացումը:

Իսրայէլի ներկայացուցած մշտական վտանգը եւ թրքական ճնշումները ներկայի մօտեցումը անհրաժեշտութեան վերածած են: Այսօր այդ մօտեցումը նաեւ օրինակելի կ'ըլլայ արաբական երկիրներու միջեւ յարաբերութիւնները կարգաւորելու համար: Երկու կողմերը նաեւ յօժարած են քաղաքական եւ պատմական բոլոր բարդ թղթածրարները վարպի դնել եւ չարժիլ իրենց հասարակաց չահուն ուղղութեամբ:

Մարտին Օմանի մէջ արաբական վեհաժողով մը պիտի դումարուի, զարկ տալու համար արաբական զօրակցութեան եւ թարմ արիւն ներարկելու փոխադարձ եւ չրջանային յարաբերութիւններու. տակաւին կա ըսել չէ անշուշտ որ պիտի հարթուին բոլոր հակամարտութիւնները որոնց համար աւելի երկար ժամանակ հարկաւոր է:

ՔԱՂՀԱՆ

## ՀԱՑԱՍՏԱՆ

### ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՅՈՒՇԱՐՁԱՆՆԵՐՈՒ ՆՈՐ ՑԱՆԿԱԳՐՈՒՄ

Պատմական յուշարձաններու պետական վարչութենէն տեղեկացուցած են որ նոր վկայագրեր կը տրուին պատմամշակութային կոթողներուն. այդ վկայագրերը կը համապատասխանեն եւրոպական չափանիշներուն եւ կ'ունենան կարգ մը լրացումներ: Ի տարբերութիւն նախկինին, ներկայիս այդ յուշարձանները կրնան նաեւ սեփական քնոյթ ունենալ, ինչպէս պատշենական Ջաղացք մը: Կրնան համայնքային, կամ համազգային համարուիլ. բոլորն ալ պետական հսկողութեան տակ կը դանուին: Ցանկագրումի ընթացքին հին ցուցակներէն կը ջնջուին արդէն քանդուած կոթողներու անուններն ալ, անոնց փոխարէն կ'արձանագրուին համեմատաբար նոր կառոյցներ, ինչպէս՝ Ազգային Ժողովի եւ կառավարութեան չէնքը, նախագահական աշխատավայրը, Ծիծեռնակաբերդի համալիրը որոշ կամուրջներ, համալիրներ: 1983-ին հաստատած փաստաթուղթով երկրին մէջ արձանագրուած էր 30 հազար պատմամշակութային կոթող:

## Ի ՑՈՒԾ ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ 44-ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ

# ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ

### ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

#### ՄԻՋԱՎԱՅՐ...

1905: Սկիւտար, մեր տանը դուռին առջեւն էի, երբ դեռնդ սարսեցաւ ուժգին պայթումէ մը:

Ինչ որ «Եըլտըզի պոմպա» կոչուեցաւ այնուհետեւ, այդ օրերուն կը թարդմանուէր «եպերելի արարք»: Բոլոր անիծակուռ, չանթահարիչ բառերը բարեւ բրտնած էին մամուլին մէջ, մեղմացնելու համար օդոստափառ ճիւաղին զայրոյթը: Ամբողջ Պոլիսը ցնցուած էր ինչպէս եթէ չարժ մը պատահած ըլլար:

Հայց ո՞վ էր, որո՞նք էին «եպերելի» արարքին հեղինակները:

Շէյխ-իւլ-Իսլամ, Հայոց Պատրիարք, Յունաց Պատրիարք, Հրէից րաբունապետ, – բոլորն ալ հանդիսաւորապէս կը յայտարարէին թէ իրենց Մ. Գիրքերը, կրօնը թոյլ չեն տար որ հպատակ մը դաւաղրէ վեհապետին դէմ, սպառնայ անոր կեանքին:

Ուրեմն ո՞ր ապդին, ո՞ր կրօնին կը պատկանէին այս հրէշները...

Առաւ մը, վերջապէս, հրատարակուեցան պաշտօնական մանրամասնութիւնները: Ու մինչ Գեղամը կը թարդմանէր տող առ տող, բառ առ բառին, հայկական անուններ էին որ կը չարուէին տակէ տակ, եւրոպական, ռուսական, պալքանեան ծագկանուններով, – Սամուէլ Ֆային, Ռուբինա Ֆային, Կոստանդին Գապուլին, Վատմ Քէնհիրին, Թրասա Եուվանովիչ Աչոտ, Սիլվեօրիչի, Կառապան Զարեց, Ֆրէնկին, Խոհարար Նչան, Սենեկապան Առաքել, Անտոն Գօչ, Ֆրօ եւ, ի մէջ այլոց, մեր Երուանդը, – ան որ Րաֆֆիի գիրքերը եւ ուրիշ բաներ խոստացած էր ինծի:

Ուրեմն Երուանդն ալ «կոմիտէ» էր: Իսկ այդ կոմիտէ՞ն, ո՞ւր կը գտնուէր: Կարելի՞ էր մօտենալ: Պէ՞տք էր մօտենալ:

Լոնտոնի թերթերն անգամ զարմանալի բաներ կը պատմէին Կոմիտէին գործունէութեան եւ մանաւորապէս Եըլտըզի մահափորձի մասին: «Տէյլի Թելեկրաֆ»ի թղթակիցը կը գրէր թէ դաւադիրներէն մէկը երբ «մելենիթ» չալկած Բերա, աւըստրիական դեսպանատունը կը տանէր, կաբինա Սերայի պահականոցին առջեւ ոտքը սահելով կ'իյնայ: Թուրք ոստիկանները մեղքնալով կը վերցնեն «զավալլը համալը», բեռն ալ կռնակը կուտան եւ կը ճամբեն...

Անշուշտ կգկտուր բաներ պիտի ինք «Դրօշակ – Հնչակ»ի մասին:

Երբ Ղալաթիոյ նախակրթարանն էի, դաղարի մը պահուն երկու լկտիներ վիրի դասարանը ելանք: Պատուհանին առջեւ ուսուցիչ կարապետ Տողրամաճեանը (Վահան Մանուէլեան) պլուխ պլխի կը խօսակցէր երիտասարդի մը հետ, ձեռքը բռնած բարակուկ թերթ մը, բոլորովին տարբեր մեր տեսածներէն, – Դիօշաղ:

Ցետոյ, թերթերը պարբերաբար դեկտեմբեր կը հրատարակէին «խռովարար»ներու եւ «աւազակներ»ու մասին, եւ, մեծ դէպքերու առեն ալ, կը ծանուցանէին Պոլսոյ մէջ կատարուած խուզարկութեանց արդիւնքը, – այսքան դէնք, այսքան ռումբ, վառօդ, բախխիլ, եւ այլն:

Ու վերջապէս, տուներու մէջ պակաս չէին խորհրդաւոր ասուլիսները, հակառակ երկու մեծ ջարդերուն եւ ահ ու սարսափի տիրապետութեան:

Մեր ընտանեկան յարաբերութեանց չընորհիւ, ծանօթացած էի խելօքիկ տղու մը որ Մուչէն նոր եկած, կը բնակէր իր որբեւայրի քրոջը տունը: Դժուար կը բանար բերանը, բառերը համրելով կ'արտասանէր, եւ աւելի չատ կ'երգէր, յու – չիկ – յուչիկ.

Թիւով իննն ընկեր էինք...
. . . . . .
Աւեղ կուռի մէջ, կտրին Մարտիրոս...
. . . . . .
Գուրգէն վահան, Հրայր դժոխք
Քաջ Անդրանիկ դեկավար...

Ոչ միայն կ'երգէր, այլ եւ իւրաքանչիւր երգին պատմութիւնն ալ կը պատմէր, – հերոսական մարտնչումը Գուրգէնին, հրկիզումը մարապին, եւ ուրիշ դրուագներ որոնք տարօրինակ սարսուռով մը կը համակէին մեզ:

(Շար. 21)

## ՀԱՑԱՍՏԱՆ

## ՓՈԽԱՆ ԾԱՂԿԵՊՍԱԿԻ

*Տակառեան – Շիրինեան ընտանիքը* 1000 *ֆրանք կը նուիրէ «Ծառաջ»ին Տիկին Ալիս Չիլինկիրեանի (ծնեալ՝ Թեմիրճեան) մահուան առթիւ։*


11EME CYCLE DE LECTURES PUBLIQUES D'ŒUVRES DE DRAMATURGES ARMENIENS

Direction: ARBY OVANESSIAN

ՀԱՅ ԹԱՏԵՐԱԳԻՐՆԵՐՈՒ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ ԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐՈՒ 11ՐԴ ՇԱՐՔ

կազմակերպութեամբ՝

ՀԱՅ ԹԱՏՐՈՆԻ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

Ղեկավար՝ ԱՐԲԻ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

BEDROS TOURIAN
Exilé en Sibérie
ՊԵՏՐՈՍ ԴՈՒՐԵԱՆ
ՏԱՐԱԳԻՐ Ի ՍԻՊԵՐԻԱ

LEVON MANUELIANTZ
Galilée et Milton
ԼԵՒՈՆ ՄԱՆՈՒԷԼԵԱՆՑ
ԳԱԼԻԼԷ ԵՒ ՄԻԼՏՈՆ

Կիրակի, Մարտ 11, ժամը 16–ին
Dimanche 11 mars à 16 heures

«ԱԼԵՔՍ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ»
Մշակութային կեդրոն
118, rue de Courcelles - Paris 17e
métro Courcelles

*Մուտքը՝* 30 *Ֆր.*


(Շար. Ա. Էջէն)

*որ Սանթինի միշտ կողմնակից եղած է ցեղասպանութեան ճանաչման։ 5000 ալ հայ կայ Վալանս, կը չեզոք քաղաքապետութեան թեկնածու. Տիկին Միշել Ռիվալի (Ընկերվարական)։ Մարսէյլի մէջ, կապ մը ստեղծուած է հինգ տարիէ ի վեր ժան – Գլօպ Կոտէնի հետ, որ ի դէպ, մեծ դեր խաղացած է Ծերակոյտին քուէարկութեան մէջ, ինչ որ կը հաստատէ ժապ Տօնապետեան, Մարսէյլի Ապրիլ 24 կոմիտէի պատասխանատու։ Իր 80 հազար Հայերով, Մարսէյլ տեսակ մը օրրանն է, կը պրէ Մ. Քաքմակ, Ֆրանսայի Հայերուն։ Ընկերվարական ճակատին վրայ, 12–րդ թաղամասի ցանկին գլուխը գտնուող ընկերվարական Քրիսթոֆ Մաս կը յիշեցնէ Կասթոն Տլֆէռէ հրապարակային զօրակցութիւնը 1981–ին («Ծառաջ» – ի դէպ, Կասթոն Տլֆէռ 1973–էն իսկ, իր զօրակցութիւնը յայտնած էր, Մարսէյլի Մայր եկեղեցւոյ բակին մէջ կեռեղուած յուշարձանի բացման արարողութեան)։*

*Դեռ կը յիշուին Առնուվիլ – լէ – Կոնէա, Ալֆորվիլ, եղէգ ժոզէֆ Ֆրանչեսքի, այսօր՝ Ռընէ Ռուբէ։*

*Եզրակացութեան մէջ, կ'արձագանգէ կրընոպլէն Հայու մը արտայայտութեան. «Մերակոյտի նիստերէն առաջ, կարելի չէր խօսիլ հայկական քուէի մը մասին։ Այսօր, քուէները կ'երթան անոնց որոնք զօրավիգ եղան մեզի»։ Ու յօդուածագիրը կ'աւելցնէ. – Երախտապիտութե՞ն քուէ։*

*Առանձին կ'ըսուի նաեւ թէ հայկական կազմակերպութիւնները՝ որոշած են յառաջանալ գէպի կառոյցի մը կազմութիւնը, նման Ֆրանսայի հրեայ կազմակերպութեանց Ներկայացուցչական Խորհուրդին (ԳՐԻՖ)։*


Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935


# *ՄԵԾ ՊԱՀՔ*

ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ՔԱՐՈԶ

## Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

*ՄԵԾ ՊԱՀՔԻ ամբողջ չրջանին, Զորեքշաբթի երեկոները ժամը 6–ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ «Հսկում»ի «Խաղաղական» եւ «Հանգըստեան» ժամերգութիւնները կը կատարուին եւ աւուր պատշաճի քարոզ կը տրուի՝ համաձայն հետեւեալ ժամանակացոյցին.–*

ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Փետրուար 28
*Գ. օր ՄԵԾԻ ՊԱՀՈՑ*
*Քարոզիչ՝*
ՆԵՐՍԵՀ Ծ. ՎՐԴ. ԲԱՂՈՒՃԵԱՆ

ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 7
*Ժ. օր ՄԵԾԻ ՊԱՀՈՑ*
*Քարոզիչ՝*
ԺԻՐԱՅՐ Ծ. ՎՐԴ. ԹԱՇՃԵԱՆ

ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 14
*ԺԴ. օր ՄԵԾԻ ՊԱՀՈՑ*
*Քարոզիչ՝*
ՄԻԽԻԹՈՆ ՎՐԴ. ԳՐՎԼԳԵԱՆ

ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 21
*ԻԴ. օր ՄԵԾԻ ՊԱՀՈՑ – ՄԻՋԻՆՔ*
*Քարոզիչ՝*
ՄԵՍՐՈՊ Ա. ՔՀՆԱ. ԺԱՄԿՈՉԵԱՆ

ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 28
*Լ.Ա. օր ՄԵԾԻ ՊԱՀՈՑ*
*Քարոզիչ՝*
ԱՒԵՏԻՍ ՔՀՆԱ. ՊԱԼԼԳԵԱՆ

ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Ապրիլ 4
*Լ.Ը. օր ՄԵԾԻ ՊԱՀՈՑ*
*Քարոզիչ՝*
ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՔՀՆԱ. ԹԱՇՃԵԱՆ

## Ս. ՅԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

ՄԵԾ ՊԱՀՔ
ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ԱՐԵՒԱԳԱԼ

*ՄԵԾ ՊԱՀՔԻ ամբողջ չրջանին Զորեքշաբթի երեկոները ժամը 5–ին, Հսկումի Խաղաղական եւ Հանգստեան ժամերգութիւնները կը կատարուին հետեւեալ ժամանակացոյցով.*

ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Փետրուար 28–ին
ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 7–ին
ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 14–ին
ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 21–ին, Միջին *առաւօտեան ժամը 10·30–ին Արեւագալի ժամերգութիւն։*
ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 28–ին
ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Ապրիլ 4–ին

***

*Իսկ Արեւագալի ժամերգութիւնները կը կատարուին ՄԵԾ ՊԱՀՔԻ ԿԻՐԱԿԻՆԵՐԻՆ պատարագէն առաջ։*

*Ժամերգութիւն 8·45–ին։*
*Արեւագալ 9·45–ին։*
*Պատարագ 10·30–ին։*
*Քարոզ եւ Հոգեհանգիստ 11·45–ին։*

## ՄԱՐՍԷՅԼ

ՀՍԿՈՒՄԻ ԺԱՄԵՐԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
ԺԱՄԸ 17–ԻՆ

## ՍԷՆ–ԼՈՒ — Ս. ԳԷՈՐԳ

ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Փետրուար 28
*Քարոզիչ՝*
ՄԱՀԱՐ Ա. ՔՀՆԱ. ՆԱՃԱՐԵԱՆ

## ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

ՈՒՐԲԱԹ, Մարտ 2
*Քարոզիչ՝*
ՎԱՉԷ Ծ. ՎՐԴ. ԻԳՆԱՏԻՈՍԵԱՆ

## ՅԱՒԱՏԱՐԱՆ

*ՅԻՇԱՏԱԿ ԵՒ ՔԱՐՈԶ*

## Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

*ՄԵԾ ՊԱՀՔԻ ամբողջ չրջանին, Զորեքշաբթի երեկոները ժամը 6–ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ «Հսկում»ի «Խաղաղական» եւ «Հանգըստեան» ժամերգութիւնները կը կատարուին եւ աւուր պատշաճի քարոզ կը տրուի՝ համաձայն հետեւեալ ժամանակացոյցին.–*

ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Փետրուար 28
*Գ. օր ՄԵԾԻ ՊԱՀՈՑ*
*Քարոզիչ՝*
ՆԵՐՍԵՀ Ծ. ՎՐԴ. ԲԱՂՈՒՃԵԱՆ

ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 7
*Ժ. օր ՄԵԾԻ ՊԱՀՈՑ*
*Քարոզիչ՝*
ԺԻՐԱՅՐ Ծ. ՎՐԴ. ԹԱՇՃԵԱՆ

ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 14
*ԺԴ. օր ՄԵԾԻ ՊԱՀՈՑ*
*Քարոզիչ՝*
ՄԻԽԻԹՈՆ ՎՐԴ. ԳՐՎԼԳԵԱՆ

ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 21
*ԻԴ. օր ՄԵԾԻ ՊԱՀՈՑ – ՄԻՋԻՆՔ*
*Քարոզիչ՝*
ՄԵՍՐՈՊ Ա. ՔՀՆԱ. ԺԱՄԿՈՉԵԱՆ

ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 28
*Լ.Ա. օր ՄԵԾԻ ՊԱՀՈՑ*
*Քարոզիչ՝*
ԱՒԵՏԻՍ ՔՀՆԱ. ՊԱԼԼԳԵԱՆ

ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Ապրիլ 4
*Լ.Ը. օր ՄԵԾԻ ՊԱՀՈՑ*
*Քարոզիչ՝*
ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՔՀՆԱ. ԹԱՇՃԵԱՆ

## ՅԱՒԱՏԱՐԱՆ

*ՅԻՇԱՏԱԿ ԵՒ ՔԱՐՈԶ*

## ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

*Ս. Խաչ Մայր Տաճարի Հոգեհանգստեան Ժամերգութիւնը կը կատարուի Ուրբաթ, Մարտ 3–ին, առաւօտեան ժամը 9·30–ին։*

## ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

*Ս. Խաչ Մայր Տաճարի Հոգեհանգստեան Ժամերգութիւնը կը կատարուի Ուրբաթ, Մարտ 3–ին, առաւօտեան ժամը 9·30–ին։*

## ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ

ՇԱԲԱԹ – ԿԻՐԱԿԻ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ 24-25
SAMEDI - DIMANCHE
24-25 FEVRIER
2001

LE NUMERO : 6,00 F

# ՀԱՅԱՍՔ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

# HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 1·400 Ֆ· — Վեցամսեայ : 725 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1·650 Ֆ· (Ամէնօրեայ առաքում)
1·500 Ֆ· (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ·
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·110 | Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN | 76e ANNEE — N° 20.110

## ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

### ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

*ԱՆԳԱՐԱ. պարտաւորուեցաւ արժեզրկել իր դրամը մասամբ փրկելու համար տնտեսական իր ծանր տագնապէն։ Թրքական լիրան տոլարին բաղդատմամբ իր արժէքին մէկ քառորդը կորսնցուցած է։ Թուրքիա հրաժարած է դրամափոխութեան մնայուն սակէ, որպէս լուծումնեբէն նուազագոյն զէշը։ Բայց եւ այնպէս իր այս որոշումներով խախտած է 1999ին Մ.Թ.Ա.Ս.ին հիմնադրամին հետ իր կընքած համաձայնագիրը։ Եւրոպական Միութեան թեկնածութեան իր թեկնածութիւնն ալ քիչ մը աւելի խնդրոյ առարկայ է։*

*ՏԻԳԱՐՊԿԻՐԻ Ազգային ապահովութեան դատարանին առջեւ Փետր· 22-ին չարունակուած է դատը ասորի քահանայ Ե. Աքպուլութի որ հայկական ցեղասպանութեան գօրակցող արտայայտութիւններ ունեցած ըլլալով ամբաստանուած էր։ Անոր փաստաբանները անպատրաստ արձակուրդ ներկայացուցած են, իսկ առեանը խնդրոյ առարկայ արտայայտութեան ձայներիզին քննութեան համար դատը յետաձգած է։ Ե. Աքպուլութի դատավարութեան հետեւած են եւրոպական երկիրներու ներկայացուցիչներ, Մարդկային իրաւունքներու կազմակերպութեան պատասխանատուներ։*

*Լ. ԺՈՍՓԻՆ, Փետրուար 22-ին հոգաբարձութեան ցուցահանդէսը այցելեց, բայց, սկզբնական բարեացակամ ընդունելութենէ մը ետք, ինք եւ իրեն ընկերացողներու թափօրը թարմ հաւկիթներու տարափի մը ենթարկուեցաւ, թէեւ ինք ոչ մէկ հասկիթ ստացաւ։ Զազդուեցաւ եւ չարունակեց իր այցելութիւնը։ Ցուցարարները պաստառներ պարզած էին ուր կը կարդացուէր· – «Ժոսփէն - կլաւանի, բուճանողներու ղերեզմանափորթեր»։ Այս դէպքը պատճառ եղաւ որ հոգաբաժարի յաջորդ օրը (Փետրուար 23–ին) Տոմինիք Վուանէի, որու դէմքը չատ փայլուն չէ թաղապետական ընտրութիւններուն մէջ։ Կարելի չէր երաշխաւորել ապահովութիւնը։*

*ԱՐՏԱՔՄԱՆ ԸՆԴՀ· արգելք դրուեցաւ Բրիտանական Ն ամէն տեսակի միջոցներուն վրայ Պրիւհլի Եւրոպական Ցանճնախումբին կողմէ։ Այս որոշումը հետեւանք է ազիթային տենդի մը սկզբնաւորութեան։ Մինչեն գատ, արգիլուած են նաեւ բոլոր ապրանքները որոնք անկէ կը բխին։ Հապուդէպ է որ վարակէ մարդը, բայց, իր ծայրայեղ վարակումի բնոյթը կենդանիէ կենդանի կը տիպէ որ խիստ միջոցներ ձեռք առնուին։*

*ՍԷն - ՌԱՖԱՅԷԼ հասած Քիւրտերու ընդունելութիւնը կը կազմակերպուի հեռաւորհետ եւ առաջին առթիւ Սաւուայի, Իվըլինի եւ Վառի նահանգները ընտրուած են 900-էն 200 Ղիւրտերու ապաստան ապահովելու համար։ Վառի նահանգապետը յայտարարած է թէ չարթուս վերջ իսկ, անոնք պիտի տեղաւորուին հանգստատեղիներու մէջ (կարմիր Խաչին պատկանող)։*

*ԻՍՐԱՅԷԼԻ նորընտիր վարչապետը՝ Շարոն որոշեց ծայրայեղ աջն ալ հրաւիրել կառավարութեան մաս կազմելու, ինչ որ պատճառ եղաւ որ աշխատաւորականները աւելի վերապահ դառնան։ Փետր· 22-ին Լիքուտի (աջ) եւ աշխատաւորականներու բանակցութիւնները չէին կրցած համաձայնութեան գալ միասնականութեան դահլիճ մը կազմելու համար։*

*ՍԱՆ – ՍԵՊԱՍԹԻԷն (Սպանիա) ռճրափորձ մը գործուած է, Փետրուար 22-ին, թակարդ կատքի մը միջոցաւ։ Երկու մեռեալ կայ եւ երեք վիրաւոր։ Շրջանի պաշտօնական կառավարիչը Խուան Խոսէ Իպարեթքս (չափաւոր ազգայնական) խիստ կերպով դատապարտած է արարքը։*

*ԱՆԳԼԻԱՑԻՆԵՐԸ բացարձակապէս զէմ են որեւէ օտար լեզու սորվելու եւ անդրլերկնի (դժբախտաբար մանաւանդ ամերիկերէնի) գերակայութիւնը աւելորդ կը համարեն։ Կուսակրթութեան մարմինը որեւէ ճիգ թափել։ կուսակրթութեան օրացոյցէն վերջ մը ըրած է Փետր· 21-ին։ Իր լրագրողներէն մէկը հետաքննած է պըքինկէմ փալաս, ապա Պրիթիշ Միւզէում հարց տալով· – «Շէքսփիըր»ն ալ ասոյէ» ու պատասխան առած է· «Ուի ալվէյզ ինկլիշ» բարկացած չեչտով մը։ Հարցախոյզ մը ներեան հանած է որ Անգլիացիներու 66%-ը որեւէ ուրիշ լեզու չի խօսիր։*

*ՏԱՆԻԷԼ ՔՈՀՆ ՊԷնՏԻԹ, Եւրոպական Խորհրդարանի երեսփոխան եւ Ֆրանսայի 68 Մայիսի գլխաւոր դերակատարներէն, մանկամտութեան անցեալ մը ունեցած, որ յանկարծ երեան կը հանուի, երբ ապրիլ կը վերաբերի իր մէկ գիրքին՝ «Մեծ պազարը»ին մէջ ըրած խոստովանութիւններուն եւ լոյս տեսած 1975-ին։ «Լէխփրէս» շաբաթաթերթին է որ յարմար դատած է այդ յայտնութիւնը կատարել, ինչ որ կը խանգարէ ենթական։ Մէա Գուլփան կ'ընէ, զղջում կը յայտնէ ըրած տղերուն համար, զորս անընդունելի կերպով թեթեւամիտ կ'որակէ եւ զրուած «ապշեցնելու համար քաղքենին»։ Այդ հատորին մէջ գրած է, ի մէջ այլոց, որ երբ պատանիներու դաստիարակիչ էր, պատահած է որ անոնց հետ սեռային խաղերու դիմեն, նախաձեռնութիւնն ալ տղոց վերագրելով։*

*ՔԻՆԸՀՏԻի քրոջ զաւակը՝ Մայքը Սքէքըլ մեզադրանքի տակ առնուեցաւ որովհետեւ կասկած կայ թէ 25 տարի առաջ, երբ 15 տարեկան էր պարմանուհի մը սպաննած է։*

## Ի'ՆՉպԷս ևs կ'ԱռևՈւի գրաւուած կպուած մը Պոլսոյ մէջ

Պոլսոյ հեռաւոր արուարձան Թուզլայի մէջ որբ հայ պատանիներու ձեռքով տարուէ տարի կառուցուած արձակուրդի ճամբարի մը պետութեան կողմէ դրաւումին տխուր պատմութեան արձագանգած էինք փետր· 1–ի մեր թիւով։ Թուզլայի ճամբարին ալ վիճակած էր համայնքապատկան չատ մը այլ կալուածներու ճակատագիրը, այն պատըրուակով որ հայկական կազմակերպութիւնները, հիմնարկութիւնները 1936–ի յայտարարագիրներէն ի վեր իրաւունք չունէին կալուածի տիրանալու։

Թղթատարական գործադուլին պատճառով յապաղումով հասած «Ակօս»ի Յունուար 19–ի թիւին մէջ այս մասին բաւական զարմանալի եւ յուսատու էջ մը կայ։ Ան խորագրուած է «Որքի իրաւունք չեմ իւրացներ»։ Արտայայտութիւնը կը պատկանի Մուսթաֆա Քէօսէօղլուի որ ճամբարին տարածքին նոր օդակի մը ճամբարին տարածքին նոր օդակի է։ դեռինը 2000 Փետր· 22–ին գնած է մօտ մէկ միլիոն տոլարի, վաքըֆներու անօրէնութենէն։ Յետոյ, երբ անցեալ Յունուարին Թրքական մամուլին մէջ կարդացած է ճամբարին պատմութիւնը, որոշած է ետ տալ հողը, ըսելով· «Որքերու իրաւունքը իւրացնել իմ գործս չէ։ Ջեմ ուզեր որ նման անցեալի տէր գործատուներէ մը գաւակներուս եւ թոռներուս պատառ մը անգամ բաժին հասնի։ Ես կ'ուզեմ այս տարածքը ետ տալ իր իսկական տէրերուն»։

«Ակօս»ի գլխաւոր խմբագիրը Հ· Տինք որ նոյն ճամբարը կառուցող ու ապա անոր կրթուտին ցաւը ապրած պատանիներէն մէկն է, կը գրէ թէ տեղեկանալով Մ· Քէօսէօղլուի որոշումին, չմնան մէջ մտած են ճամբարին բուն տիրոջ՝

## ԲԱԿՈՒ ՄԵՐԺԱԾ Է ԵՒՐՈՊԱՑԻ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԱՌԱՋԱՐԿԸ

*Եւրոպայի Միութեան պատասխանատուները զոր կը գլխաւորէր Շուէյտի Արքին նախարարուհի Ա· Լինտ, Երեւանէն անցած է Բաքու։ Հոն չուէտացի նախարարուհի Հ· Ալխիւի հետ հանդիպումին առաջարկած է հակամարտութեան լուծումի քանակցութիւններուն զուգահեռ տնտեսական գործակցութեան սկսիլ։ Նոյն առաջարկը անոնք ըրած էին Երեւանի կառավարիչներուն ալ։ Բաքու չէ ընդառաջած թելագրանքին։ Նախագահ Ալիեւ ըսած է թէ երբ Հայաստանի ու Ադրբեջանի միջեւ խնդիրը լուծումի չանգի, տնտեսական գործակցութիւնը չուտով կրնայ սկսիլ, իսկ այդ լուծումին լարերը Հայաստանի ձեռքը կը գտնուին։ Նոյն դիրքին արտայայտուած է նաեւ Ադրբեջանի Արտաքին գործերու նախարարը, ըսելով· «մինչեւ որ Ղարաբաղի հարցը չլուծուի, երկու կողմերուն միջեւ տնտեսական որեւէ գործակցութեան հարց չի կրնար ըլլալ»։*

*Կէտիկ վաշայի հայ բողոքական եկեղեցւոյ վաքըֆին նախագահ Գրիգոր Ադապալօղլուի հետ ու հանդիպում մը ապահոված անոր ու նոր կալուածատիրոջ միջեւ։*

*Այդ հանդիպումին այս վերջինը կըրկնած է հողամասը իր վճարածէն ալ ցած փոխարժէքով մը ետ տալու փափաքը, ընդելով թէ ինք բարեկեցիկ ընտանիքի մը պետն է որ աւանդութիւնը ունի բարեսիրական գործերու· կառուցած է դըպրոցներ, մզկիթներ։ «Ամենամեծ մեղքն է; կ'ըսէ, որքին, անտէրին, անօգնին իրաւունքը յափշտակել։ Այդ ճամբարը հայ որքերու ձեռքով կառուցուած է· մենք հաւասար ենք Արարիչին առջեւ»։*

*Հարցը կը յանգի, բնականաբար, կալուածը ետ առնելու գործնական եւ ընդունելի ձեւերը գտնելուն· ո՞վ պիտի վճարէ Մ· Քէօսէօղլուի մէկ միլիոն տոլարը եւ հողաբարձութիւնը ի՞նչպէս վերահսկութիւն պիտի ունենայ որ քանի մը տարի ետք կալուածը կրկին գրաւումի պիտի չենթարկուի։*

*Գ· Ադապալօղլու ունի իր լուծումը· «Հայ բարեսէրներու փոխ յանձնարարութիւններով գնեցինք այդ հողը։ Այսօր ալ նոր հանգանակութեամբ մը կրնանք հարկաւոր գումարը հաւաքել, սակայն պետութեան չենք վստահիր։ Կը վախնանք որ կրկին կ'առնեն մեր ձեռքէն։ Թ· Էօզալի նախագահութեան օրով օրէնքին փոփոխութեան աշխատանքներու ձեռնարկուած էր, բայց արդիւնքի չյանգեցաւ։ Տեսէ՛ք, այդ ճամբարին մէջ հարիւրաւոր երախաներ մեծցան, բժիշկ, ճարտարապետ, արուեստագէտ, գործի մարդ դարձան։ Բոլորն ալ զինուորութիւն ըրին ու իրենց տուրքը կանոնաւորապէս վճարեցին։ Սակայն, իրենց ձեռքերով տնկած ծառերն իսկ որոնց շուքին հասակ առին, խլուեցան իրենցմէ։ Անոնց միակ յանցանքը Հայ ըլլալն էր։ Կը փափաքինք որ օրէնքը փոխուի, որպէսզի Թուրքիոյ Հանրապետութեան միւս հաղաքացիներուն նման կարենանք մեր հիմնած վաքըֆներուն, տնկած ծաղիկներուն մինչեւ վերջը տէր մնալ»։*

*Կը փոխուի՞ օրէնքը։ Թուզլայի երբեմնի ճամբարին ներկայի տխուր պատմութիւնը կ'ունենա՞յ եթէ ոչ արդար, գոնէ երջանիկ աւարտ մը։ Ո՛վ դիտէ։ Այսօրուան պայմաններով, ամէնէն լաւատես հեռանկարը կը թուի ըլլալ այն որ կէտիկ փաշայի հայ բողոքական վաքըֆը երկրորդ անգամ վճարելով կրնայ տիրանալ իր սեփականութեան, Թրքական պաշտօնական շրջանակներն ալ հողամասին բուն տիրոջը վերադարձը կը ներկայացնեն որպէս արդար գործարք, առանց անդրադառնալու վաքըֆներու տնօրէնութեան կողմէ մէկ միլիոն տոլարին իւրացումին։*

## ՀԱՑԿԱԿԱՆ ՃԱԳԱՑ

### «ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Փետրուար 22 / 23)

## ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 27-Ի ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

*Երեւանի Կեդրոն եւ Նորք - Մարաշ համայնքներու առաջին աստանի դատարանը տեղի ունեցող Հոկտեմբեր 27–ի քրէական յանցագործութեան Փետրուար 22-ի նիստին պարզուած է որ առողջական պատճառներով չէ ներկայացած ամբաստանեալ Աւետիք Մինասեան, ինչ որ արգելք չէ եղած որ նիստը չարունակուի։*

*Տուժողներու կողմը ուզեց որ հարցուրուի Մոսկուայի Թուրքիոյ դեսպանատան թէ 1997 - 1999 շրջանին, Նայիրի եւ Կարէն Յունանեան քանի՞ անգամ իրենց դիմած են Թուրքիա երթալու համար, ի՞նչ պատճառաբանութիւններ ներկայացուցած են այդ այցելութիւններուն համար եւ քանի՞ անգամ արտօնութիւն ստացած են։ Նոյն բովանդակութեամբ դիմում ալ պէտք է ընել Աճարիոյ հանրապետութեան Թրքական հիւպատոսարանին։ Պահանջ դրուած է նաեւ որ պարզուի թէ Ն· Յունանեան եւ Կ· Յունանեան քրէական յանցագործութեան քննական խումբի անդամներէն քայի, որո՞ւ հետ հանդիպումներ ունեցած են եւ ի՞նչ տեւողութեամբ։*

*Պաշտպան կողմը անհրաժեշտ համարած է հանրային (նախապէս ազգային) հեռատեսիլէն պահանջել Ն· եւ Կ· Յունանեանի անձնական գործերը, աշխատանքի բնութագրերը, Թուրքիա գործուղուելու նպատակով ստեղծագործական խումբ ստեղծելու եւ անոր անդամներու կազմը հաստատող հրամանը եւլն։ Դեռ պէտք է պահանջուին Եպատորիայի կիրակնօրեայ դպրոցէն, «Ղրիմահայոց ընկերութենէն» Ն· Յունանեանի անձնական գործերը, Հ·Մ·Ը·Մ·–ի Երեւանի գրասենեակէն իր, Գրիգորեանի եւ Կ· Յունանեանի մասին բոլոր տեղեկութիւնները 1991–էն սկսած, որոնք կապ ունին Ն· Յունանեանի հանրային գործունէութեան հետ։*

*Մեղադրող կողմը հրապարակած է եզրակացութեան վերջին մասը, ուր կը նշուի որ Ն· Յունանեան օրէնքները խախտելու ներքին պատրաստակամութեամբ օժտուած, սեփական գաղափարները խօսքի եւ գործադրութիւններու օգնութեամբ մարդոց վրայ ազդեցութիւն գործելու, «փափուկ կեանքի ձգտող» անձնաւորութիւն է։ 1992–ին հեռացեր է Հ·Ց·Դ·–էն եւ 1993ին մեկներ է Եւպատորիա (Ղրիմ), ուր գործի անյաջող փորձեր ըրեր է։ 1997–ի վերջերը 15 հազար տոլարի վաճառած է Եւպատորիայի իր տունը, յայտարարելով որ Հայաստան կը վերադառնայ եւ 2–3 տարի յետոյ նախագահ կը դառնայ։ 1998–ի նախագահական ընտրութեան, Ն· Յունանեան իր ծառայութիւնները առաջարկած է Կ· Դեմիրճեանի, ապա, ուշած է մօտենալ Երկրապահներուն, հուսկ՝ անդամակցած է Հանրապետական կուսակցութեան։ Թուրքիոյ մէջ, ան հանդիպումներ ունեցած է երկրին բարձրաստիճան անձերու հետ եւ բնական է չքեղ պանդոկներու մէջ։ Մեղադրող կողմի եզրակացութեան մէջ կը նշուի նաեւ որ դինեալ խումբը արարքը պիտի գործէր 1999 Հոկտ· 13–ին, բայց, պարտաւորուեր է յետաձգել Հոկտ· 27-ին։ Ն· Յունանեան յայտարարած է որ ինքզինք մեղաւոր չի զգար, իսկ Կ· Յունանեան ինքզինք մեղաւոր նկատեց եւ զղջում յայտնեց։ Ամբաստանեալներ՝ Սահակ Ղէչեան, Սարգիս Եթիմեան եւ Ա-*

(Շար·ը Դ· էջ)

ՀԱՅՑ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻ ՔՐԻՍՏՈՆԷԱՅՄԱՆ 1700-ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԹԻԻ

# ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՊՕՂՈՍ Բ. Ս. ՔԱՀԱՆԱՅԱՊԵՏԻՆ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿԸ

(Բ. եւ վերջին մաս)

5. – *Սիրելի հայ եղբայրներ եւ քոյրեր, ձեր բազմաչարչար պատմութեան երկրորդ մեծարժէք տարրը կազմուած է աւետարանումի եւ մշակոյթի յարաբերութենէն: «Լուսաւորիչ» եզրը, որով անուանուած է Սուրբ Գրիգոր, կը բացայայտէ անոր կրկնակ պաշտօնը ձեր ժողովուրդի դարձի պատմութեան մէջ: Արդարեւ, «Լուսաւորութիւն»ը, քրիստոնէական թառամթերքի մէջ աւանդական եզրն է ցոյց տալու համար որ, Մկրտութեան ընորհիւ, աչակերտը, Աստուծմէ կանչուած է խաւարէն դէպի իր սքանչելի լոյսը* (Ա Մտն. 1 Պետ. 2, 9), *եւ ողողուած է «աչխարհի լոյս»ը* (Յովհ. 8, 12) *հանդիսացող Քրիստոսի պայծառափայլութեամբ: Քրիստոսի մէջ, քրիստոնեան, աչխարհի մէջ իր կոչումին եւ իր առաքելութեան խոր իմաստը կը գտնէ:*

*Սակայն «Լուսաւորութիւն» եզրը հաւերժի մէջ, ունի յաւելեալ իմաստ մըն ալ, որովհետեւ կը նչանակէ նաեւ մշակոյթի տարածում ուսուցումի ճամբով, վստահուած՝ մանաւորապէս վանական – վարդապետներուն, որոնք յաջորդներն են Սուրբ Գրիգորի աւետարանական քարոզութեան: Ինչպէս Կորիւն պատմիչը կը նկատէ, Հայաստանի աւետարանումը, իրեն հետ բերաւ յաղթանակը տգիտութեան վրայ (6): Գրագիտութեան եւ Սուրբ Գիրքի օրէնքներու եւ պատուէրներու ճանօթութեան տարածումով, վերջապէս ժողովուրդին հնարաւորութիւն արուեցաւ իմաստուն եւ խոհեմ կերպով պարկեչտ հասարակութիւն մը կերտելու: Ազաթանգեղոս ալ չի զլանար նչելու թէ ի՛նչպէս Հայաստանի դարձը պատճառեղաւ ձերբազատուելու հեթանոսական պաչտամունքներէն, որոնք ոչ միայն հաւատքի ճչմարտութիւնը կը ծածկէին ժողովուրդէն, այլ տգիտութեան վիճակի մէջ կը պահէին զինքը* (7):

*Ահա՛ թէ ինչու Հայ Եկեղեցին, մշակոյթի եւ ազգային գիտակցութեան յառաջացումը կը նկատէ միչտ լրացուցիչ մասը իր առաքելութեան, եւ միչտ ալ կը ջանայ որպէսզի այս համադրութիւնը կենսունակ եւ բեղուն մնայ:*

6. – *Հայոց դարձին հետ կապուած դէպքերու աւանդապատումը առիթ կ'ընծայէ ուրիչ խորհրդածութեան մըն ալ: Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչի եւ Սուրբ Կուսաններուն մէջ հաւատքի հզօր ուժը կը ցոլայ, որ իչխանութեան եւ աչխարհի փորձութիւններուն դիմաց չդիմչելու կը մղէ զիրենք, եւ կարող կը դարձնէ ամէնէն անդութ չարչարանքներուն իսկ տոկալու, ինչպէս նաեւ ամէնէն զրաւիչ հրապոյրներուն դիմադարձելու: Տրդատ Թագաւորին մէջ կարելի է նչմարել այն հեռեւանքները, որոնք Աստուծմէ հեռացումին պատճառով առեղծուեցան. մարդս անասնանալով՝ իր արժանապատուութիւնը կը կորնչնէ, գերի դառնալով իր ցանկութիւններուն: Բոլոր պատմուածքին դուրս կը ցայտէ կարեւոր ճչմարտութիւն մը. դոյութիւն չունի իչխանութեան բացարձակ նուիրականութիւն մը եւ չի նչանակեր որ իչխանութիւնը միչտ կ'արդարանայ իր կատարած բոլոր գործերուն մէջ: Մինչդեռ, հարկ է անձնական ընտրութիւններու անձնական պատասխանատուութիւնը ընդունիլ. եթէ այս ընտրութիւնները սխալ են, մեղաւորը կը մնան, նոյնիսկ եթէ Թագաւոր մըն է զանոնք կատարողը: Մարդկութիւնը կը վերակազմուի իր ամբողջութեան մէջ, երբ հաւատքը՝ մեղքը կը դիմակազերծէ, ամբարիչտը զարձի կու գայ եւ կը վերադառնէ Աստուած եւ անոր արդարութիւնը:*

*Քրիստոնէական տաճարներուն մէջ, որոնք կառուցուած են հոն ուր կուռքերը կը պաչտուէին, կը նչմարուի քրիստոնէութեան ճչմարիտ ինքնութիւնը. քրիստոնէութիւնը կը համախմբէ այն ինչ որ բնութեամբ բարի է եւ գոյութիւն ունի մարդուն կրօնական զգացումին մէջ, եւ միաժամանակ գիտէ առաջարկել հաւատքի մը նորութիւնը, որ փոխ-զիջումներ չընդունիր: Այսպէս, կերտելով Աստուծոյ սուրբ ժողովուրդը, կը նպաստէ նաեւ նոր քաղաքակրթութեան մը ծնունդին, որուն մէջ կը վսեմանան մարդուն ամենահարազատ արժէքները:*

7. – *Մինչ Հայաստանի դարձին 1700-ամեակի ոճնախմբութիւնները կը կատարուին, իմ մտածումս կը բարձրանայ երկինքի եւ երկրի Տիրոջ, որուն կ'ուզեմ ամբողջ Եկեղեցւոյ երախտապիտութիւնը յայտնել, Հայ ժողովուրդին մէջ այսպիսի անխախտ եւ քաջարի հաւատք յառուցած եւ վկայութիւնը միչտ կանդուն պահած ըլլալուն համար:*

*Սիրելի Եղբայրներ եւ Քոյրեր, հաճոյքով կը միանամ այս ուրախառիթ յիշատակութեան, ձեզի հետ հիացմունքով դիտելու անհամար Սուրբերու հոյլը որ ծնունդ առաւ այս օրհնեալ երկրէն եւ հիմա պայծառօրէն կը փայլի Հօր փառքին մէջ: Դէմքեր, որոնք թանկագին դանձ մը կը կազմեն Եկեղեցւոյ համար. մարտիրոսներ, հաւատքի խոստովանողներ, միանձներ եւ միանձնուհիներ, Աստուծոյ Խօսքի պղտորերութենէն վերածնած՝ մանչ եւ աղջիկ զաւակներ: Երեւելի դէմքերու մէջէն, այստեղ կ'ուզեմ յիչել Սուրբ Գրիգոր Նարեկացին, որ մարդկային յուսահատութեան խաւարային խորութիւնները փորձեց հետախուզել եւ նչմարեց չնորհքի փայլակնացայտ լոյսը որ յուսալքումի մէջ ալ կը չողայ հաւատացեալին համար, եւ Սուրբ Ներսէս Շնորհալի կաթողիկոսը, որ արտակարգ սիրով մը միացուց իր ժողովուրդը եւ անոր աւանդութիւնը՝ հեռատես բացուածքով մը դէպի միւս եկեղեցիները, լիակատար միութեան մէջ հաղորդակցութեան փնտռտուքի օրինակելի չանքերով:*

*Նախ եւ առաջ կ'ուզեմ իմ չնորհակալութիւնս յայտնել հայ ժողովուրդին, Քրիստոսի հանդէպ հաւատարմութեան իր երկար պատմութեան համար, հաւատարմութիւն մը՝ հալածանքներով ու մարտիրոսութեամբ հանդերձ: Քրիստոնեայ Հայաստանի զաւակները իրենց արիւնը թափեցին Տիրոջ համար, բայց ամբողջ Եկեղեցին աճեցաւ եւ ամրացաւ չնորհիւ իրենց զոհաբերութեան: Եթէ այսօր Աբեմուտքը իր հաւատքը ապատոքէն կրնայ զաւանիլ, ասիկա կը պարտինք նաեւ անոնց որ զոհուեցան, իրենց մարմինները վահան դարձնելով՝ ի պաչտպանութիւն քրիստոնեայ աչխարհի ամենահեռաւոր սահմաններուն: Անոնց մահը մեր ապահովութեան գինը դարձաւ. անոնք այժմ լուսաճաճանչ սպիտակ զգեստներով, երկինքի երանութեան մէջ՝ զմեռգութեամբ գառնուկը կը փառաբանեն* (հմմտ. Յայտ. 7,9 – 12):

*Հայ ժողովուրդի հաւատքի եւ մշակոյթի ժառանգութիւնը հարստացուց մարդկութիւնը արուեստի եւ իմացականութեան զանձերով, որոնք այժմ աչխարհով մէկ տարածուած են: Հազար եօթ – հարիւր տարիներու աւետարանումը, այս երկիրը քրիստոնէական քաղաքակրթութեան օրրաններէն մէկը կը դարձընէ որուն հանդէպ աստուածային վարդապետին բոլոր աչակերտներու մեծարանքը՝ հիացական նայուածքով կ'ուղղուի:*

*Հայերը, որպէս խաղաղութեան ու աչխատասիրութեան պատգամաւորներ, աչխարհը չրջեցան ու անցան եւ իրենց ձեռքերու ծանր աչխատանքով, թանկագին նպաստ մը ընծայեցին՝ զայն փոխակերպելու եւ Հօր սիրոյ ծրագրին աւելի մօտիկ դարձնելու համար: Քրիստոնեայ ժողովուրդը ուրախ է իրենց վեհանձն եւ հաւատարիմ ներկայութեան համար եւ կը մաղթէ որ անոնք միչտ համակրանք եւ հասկացողութիւն կարենան գտնել աչխարհի ամէն կողմ:*

8. – *Կը փափաքիմ մասնաւոր մտածում մը ուղղել բոլոր անոնց, որոնք կ'աչխատին որպէսզի Հայաստանը վերականգնի երկար տարիներու ամբողջատիրական վարչակարգի տառապանքէն: Ժողովուրդը յոյսի եւ գօրակցութեան գործնական նչաններու կը սպասէ, եւ վստահ եմ որ քրիստոնէական ծագումի հաճելի յիչատակը ամէն Հայու համար մխիթարութեան ու քաջալերանքի չարժառիթ մըն է: Սիրելի հայ հաւատացեալներ, լիայոյս եմ որ ձեր մէջ Աստուծոյ կատարած հրաչքներու կենդանի յիչատակը, պիտի օգնէ ձեզի լիապէս վերագտնելու մարդկային արժանապատուութիւնը, որ ամէն մարդու եւ վիճակի կը պատչաճի, եւ ձեզ մղէ հոգեւոր ու բարոյական հիմերու վրայ հաստատելու երկրի վերակառուցումը:*

*Ջերմ մաղթանքներ կը յայտնեմ որպէսզի հաւատացեալները իրենց յանձնառութիւնները եւ ջանքերը քաջութեամբ չարունակեն կատարել, այնպէս որ վազուան Հայաստանը մարդկային եւ քրիստոնէական առողջ սկզբունքներու վրայ հիմնուած՝ վերածաղկի արդարութեան, զօրակցութեան, հաւասարութեան, յարգանքի, արարկեչտութեան եւ ապագայական յոյսի արժէքներով, որոնք հիմն են մարդկային համակեցութեան: Եթէ այս պատահի, հայ ժողովուրդի Ցոբելեանը լիովին պտղաբեր պիտի դառնայ:*

*Վստահ եմ որ ձեր սիրելի Ազգի Մկրտութեան տասնեօթներորդ դարաղարձի ոճնախմբութիւնը՝ նչանակալից եւ եղական վարչկեան մը պիտի հանդիսանայ համամիութենական արտաքսութեան ճանապարհը եռանդով չարունակելու համար: Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ եւ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ սիրալիր յարաբերութիւնները, վերջին տասնամեակներուն վճռական աչխուժացում մը արձանագրեցին նաեւ Հայ Եկեղեցւոյ բարձրագոյն հեղինակութիւններու կողմէ՝ Պապին հետ ունեցած հանդիպումներուն միջոցով: Ինչպէս մոռնալ, այս պարունակին մէջ, 1970-ին Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Վազգէն Ա.-ի, 1996-ին եւ 1999-ի անմոռանալի Գարեգին Ա.-ի, եւ վերջերս Գարեգին Բ.-ի յիչարժան այցելութիւնները Հռոմի Եպիսկոպոսին եւ քրիստոնեայ Համայնքին: Ապա, Հայ – Կաթողիկէ Պատրիարքի ներկայութեան, յանձնառմամբ քրիստոնեայ Հայաստանի Հօր մասունքներուն՝ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ.-ի, որ ես ինքս ուրախութեամբ կատարեցի վերջերս Երեւանի նորակառոյց տաճարին համար: Այս բոլորը անդրադոյն հաստատումով կը կազմեն այն խոր կապին որ կը միացնէ Հռոմի Եկեղեցին Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչի բոլոր զաւակներուն:*

*Ճանապարհ մըն է որ պէտք է չարունակուի վստահութեամբ եւ քաջութեամբ, որպէսզի ամէնքս կարենանք միչտ աւելի հաւատարիմ ըլլալ Քրիստոսի պատուիրանին. զի եղիցին մի: Այս հեռանկարով, Հայ – Կաթողիկէ Եկեղեցին պէտք է իր վճռական նպաստը ընծայէ «աղօթքով, կեանքի օրինակով, արեւելեան վաղեմի աւանդութիւններու հանդէպ խղճամիտ հաւատարմութեամբ, փոխադարձ եւ աւելի խոր ծանօթութեամբ, իրարու հետ գործակցութեամբ, եւ թէ՛ իրերու, թէ անձերու հանդէպ եղբայրական դնահատանքով»* (8):

*Յառաջիկայ օրերուն Հայոց հետ եւ Հայոց համար պիտի նախագահեմ զոհաբանական հանդիսաւոր Խորհրդակատարութեան մը, Աստուծոյ չնորհակալութիւն յայտնելու անոնց ընդունած հաւատքի պարգեւին համար: Պիտի աղօթեմ որպէսզի Տէրը «միաբանեսցէ զեկեղեցի իւր սուրբ, չինեալ ի վերայ հիման առաքելոց եւ մարգարէից, պահել անարատ մինչեւ յօր երեւելոյ գալստեան իւրոյ* (9)»: *Այդ արարողութեան ընթացքին, կեանքի Հացի միեւնոյն Սեղանին ներկայ պիտի դանուին Եղբայրները եւ Քոյրեր, որոնք արդէն կ'ապրին կատարեալ հաղորդակցութիւնը Ս. Պետրոսի Աթոռին հետ, եւ այս կերպով կը հարստացնեն կաթոլիկէ Եկեղեցին իրենց անփոխարինելի նպաստով: Իմ ջերմ մաղթանքս է որ այդ սրբազան զոհաբանութիւնը, զաղափարականօրէն համայն Հայերը ընդգրկէ, ուր ալ գտնուին անոնք, միաձայն արտայայտելու համար իւրաքանչիւրին երախտապիտութիւնը Աստուծոյ՝ հաւատքի պարգեւին համար, խաղաղութեան սուրբ համբոյրին մէջ:*

9. – *Իմ մտածումս կ'ուղղուի Քեզի «Մայր լուսոյ Մարիամ Սուրբ Կոյս. որ ղլոյն առ ի Հօրէ ծնար մարմնով. եւ եղեր արեւելք արեգականն արդարութեան»* (10): *Մեծարուած խոր սիրով Աստուածածինն կոչումով, ան ներկայ է այդ ժողովուրդի բազմաչարչար պատմութեան բոլոր վայրկեաններուն մէջ: Մանաւանդ այդ ծիսական եւ քարոզախօսական բնագիրներն են որ մարեմական բարեպաչտութեան դանձերը մեր դիմաց ամբողջապէս կը պարզեն, որ դարերու ընթացքին փրկութեան մեծ խորհուրդի Աղախինին հանդէպ Հայոց որդիական վարումը կը յատկանչէ: Բայց Ս. Պատարագի խորհրդակատարութեան եւ ժամերգութեան մէջ ամէնօրեայ յիչատակութենէն, Եկեղեցւոյ աղօթքը տարւան ընթացքին տօներ կը նախատեսէ, որոնք Աստուածամօր կեանքն եւ կարեւոր խորհուրդները կը յիչատակեն: Հաւատացեալները վստահութեամբ իրեն կը դիմեն, խնդրելով որ բարեխօսէ Որդիին մօտ. «Ցաճար լուսոյ անստուերին եւ առագաստ անճառ Բանին որ պնակնոյ մօրն Եւայի բարձեր զանէծսն տըրտմալի. Հայցեա յՈրդւոյ քո Միածնի Հօր հաչտութեանն միջնորդի. բառնալի մէնջ զխռովութիւն եւ տալ զոգւոց խաղաղութիւն» (11): Օգնական կոյսը՝ Մարիամ, մեծարուած է որպէս Հայաստանի Թագուհի:*

*Լուսապայծառ վառքը, Աստուածամօր երդիչը Հայ Սուրբերու հոյլին մէջ, անտարակոյս Սուրբ Գրիգոր Նարեկացին է, Հայ Եկեղեցւոյ մարեմական մեծ Վարդապետը, որ ես ալ ուզեցի յիչել Փրկչին Մայրը կոնդակին մէջ* (12): *Նարեկացին կ'ողջունէ Սուրբ Կոյսը որպէս «ընդունարան ընտրական կամաց անբաւին» (13): Իր խօսքերով Թող բարձրանայ ոճնական Եկեղեցւոյ պաղատանքը, որպէսզի Հայաստանի Մկրտութեան այս Ցոբելեանը՝ վերածնունդի եւ ուրախութեան առիթ դառնայ:*

*«Արդ աղաչեմք*
*ընկալ զերդարան օրհնութիւն*
*մերոմս լեզուի.*
*եւ համեալ տապես սմա*
*զձիրս չնորհաց Սիոնի եւ*
*Բեթղեհէմի:*
*Ուսոի արժանասցուք ընդունել*
*մասն փրկութեան*
*յաւուր պարտեան մեծի*
*յայտնութեան*
*վառաց անեղծի,*
*փրկչին անմահի, քումդ միածնի,*
*մերոյն Աստուծոյ, Տեառն*
*Յիսուսի» (14):*

*Աստուածային օրհնութիւններու լիութիւնը կը հայցեմ, համայն հայ ժողովուրդի եւ առաջիկայ ոճնակատարութիւններուն վրայ, իմս դարձնելով Ազաթանգեղոս պատմագիրի արտայայտութիւնը: Անոնք, այս խօսքերը Արարիչին ուղղելով Թող ըսեն. «Տէր, դո՛ւն ես մեր Աստուածը», եւ Ան Թող ըսէ անոնց. «Դուք էք իմ ժողովուրդս» (15), ի փառս Սուրբ Երրորդութեան՝ Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ. Ամէն:*

Ioannes Paulus II

Վատիկան, Փետրուար 2

---

(6) Հմմտ. ԿՈՐԻՒՆ, Պատմութիւն վարուց Սրբոյն Մեսրոպայ, Վենետիկ, 1894, էջ 19 – 24:

(7) Հմմտ. ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍ, Պատմութիւն, Բ. Վենետիկ, 1843, էջ 196–198:

(8) ՎԱՏԻԿԱՆԵԱՆ Բ. ՏԻԵԶԵՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ, Վճռագիր Արեւելեան Կաթողիկէ Եկեղեցիներու մասին, 24:

(9) Կարգաւորութիւն Հասարակաց Աղօթից Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ (ժամագիրք), Քարոզ «Մայր Սուրբ», Վենետիկ, 1898, էջ 152:

(10) ՍԱՀԱԿ Գ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ, Շարական Մեծածուցէ, Տօն Երեւման Ս. Խաչի, Կարգաւորութիւն Հասարակաց Աղօթից Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ, (Շարակնոց), Վենետիկ, 1898, էջ 655:

(11) Ս. ՆԵՐՍԷՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻ, Շարական Օրհնութիւն Ջ. Կիւրակէ Քառասնորդաց, Կարգաւորութիւն Հասարակաց Աղօթից Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ, (Շարակնոց9, Վենետիկ, 1898, էջ 273:

(12) Հմմտ. n. 31: AAS 79 ( 1987), 404:

(13) Ս. ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՑԻ, Ներբող Սրբոյ Աստուածածնին, Վենետիկ, 1810, էջ 420:

(14) Անդ:

(15) ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍ, Պատմութիւն, Բ., Վենետիկ, 1843, էջ 200:

# ԳԵՐՄԱՆԱՀԱՅ ԱԿԱԴԵՄԻԱԿԱՆՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹԻՒՆԸ ՎԵՐԱԲԱՑՈՒԱԾ Է

Այս տարուայ Յունուարի 7–ին Պոխում քաղաքի Ռուրի համալսարանի ուսանողների եւ մի քանի մասնագիտական–ների հատեղ ժողովը որոշում կայացրեց վերահիմնել «Հայ Ակադեմիականների Միութիւն 1860» ուսումնասիրական կազմակերպութիւնը: Նոյն օրը ընտրուեց նաեւ նրա առաջին վարչութիւնը: Կազմակերպութեան նպատակն է վերակենդանացնել գերմանահայ ուսանողական պատմական հարուստ աւանդոյթները եւ փորձել հնարաւորին չափ ընդհանուր տանիք ստեղծել հայ ուսանողութեան եւ նրա համալսարանականների համար: Հայ ուսանողական կեանքը այսօր աւելի քան 140 տարուայ կենսագրութիւն ունի, որը երբեմն ապրել է հարուստ ծրագրերով, իր համար ստեղծել աշխոյժ ուսանողական մթնոլորտ, իսկ երբեմն էլ թուլացել եւ ստիպուած եղել վակելու միութեան դռները՝ յուսալով իր գործունէութեան համար աւելի նպաստաւոր ժամանակների վերադարձին: Այս երկարամեայ ժամանակաշրջանի մէջ առաւել չեզոտած է արտայայտւում 1860–ական թուականներից մինչեւ 1920–ական թուականները ընկած շրջանը, երբ ուսական համալսարաններից յետոյ գերմանական բարձրագոյն ուսումնական հաստատութիւնները դարձել էին ամենասիրուած կրթական օճախները յատկապէս արեւելահայ ուսումնատենչ երիտասարդութեան համար: Այսօր նորից գերմանահայ ուսանողութիւնը դարձել է մի հաստատուն երեւոյթ, որը նոյնիսկ արագ մեծանալու յստակ հակումներ է դրսեւորում:

Պոխումում վերաբացուած Հայ Ակադեմիականների Միութիւնը իր առաջին մեծ ձեռնարկը կազմակերպեց Փետրուարի 14–ին Ռուրի համալսարանի «Եռաժեստական կենտրոն» կոչուող հանդիսութիւնների սրահում, որին ներկայ էին 280–ից աւելի տարբեր ազգութիւնների հանդիսականներ: Այստեղ հետաքրքիր է արձանագրել այն փաստը, որ տասնեակ տարիների համայնքային կեանք ունեցող բազմաթիւ գերմանահայ գործիչներ զարմանքով արտայայտեցին այն միտքը, որ ընդամենը մէկ ամիս առաջ կեանքի կոչուած միութիւնը կարողացել էր աշխատանքային օրը (Փետրուարի 14, Ջորեքշաբթի) ապահովել այնքան մեծ բազմութեան ներկայութիւնը: Եզրակացութիւնը այս հարցում չատ յստակ է՝ հայ ուսանողութեան եւ երիտասարդ մասնագէտների համատեղ միութեան անհրաժեշտութիւնը չատ վաղուց էր զգացւում յատկապէս վերջին տասնամեակներում արագ ընթացքով մեծացող գերմանահայ գաղութում եւ չատերը մեծ յոյսեր են կապում նրա ծրագրերի եւ գործունէութեան հետ:

Երեկոյին ներկայացուած ծրագիրը բաւականին բազմաբնոյթ էր: Միութիւնը փորձել էր հնարաւորին չափ ներկայացնել Հայոց մշակոյթի եւ արուեստի բազմաթիւ կողմերը: Դասական երգ ու եռաժշտութեան կողքին հնչեցին ժողովրդական եւ ազգագրական կատարումներ, ներկայացուեց հայկական միջնադարեան մանրանկարչութեան եւ հայկան ճարտարապետութեան նկարների յուցահանդէս, հայկական խոհանոցը եւ խմիչքներ: Ներկաները առանձնայատուկ ուշադրութեամբ ծանօթացան «Գերմանալեզու դրականութիւնը Հայաստանի եւ Հայերի մասին» դրքերի յուցահանդէսին, որի կողքին վաճառքի էր հանուած նաեւ վերջին տարիներին Գերմանիայում հրատարակուած հայանպաստ դրականութեան մի մեծ տեսականի: Մինչեւ ուշ գիշեր հայկական երգն ու երաժշտութիւնը հնչեցին գերմանական համալսարանի սրահում՝ չատերի համար բացելով հոգեկան այն կամուրջի դռները, որը պիտի ապահովի մինչեւ հիմա օտարին չատ կոմերով անծանօթ մնացած հայկական մշակոյթի հիւրընկալումը:

Հայ Ակադեմիականների Միութիւնը պիտի այսուհետեւ փորձի նաեւ լայնակի կապերի մէջ մտնել Հայաստանի եւ Սփիւռքի ուսանողական կազմակերպութիւնների հետ, տեղեկանալ եւ տեղեկացնել փոխադարձ գործունէութիւնների մասին, եւ ինչու չէ, մի գուցէ եւ փորձել համագործակցութեան ընդհանուր հետաքրքրութիւններ գտնել եւ համատեղ ծրագրեր մշակել:

Կազմակերպութեան վարչութիւնը ուրախութեամբ կ'արձագանգի ամէն մի հայ ուսանողի եւ ուսանողական կազմակերպութեան ձայնին:

ԱՋԱՏ ՕՐԴՈՒԽԱՆԵԱՆ

Հասցէն՝
**Armenisch-Akademischer Verein 1860**
Postfach 250110
44739 Bochum, Germany
E-mail: aav1860@hotmail.com

18·02·2001թ·

## ՕՐՈՒԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

# ՍԱՐՍԱՓԻ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹԵՆԷՆ

Ուզբեկստանի եւ Ղազախստանի սահմանակից Արալ ծովուն ցամքելու երեւոյթը թերեւս բնապահական մեծագոյն աղէտն է երկրագունտին: Տասնամեակներով կիրարկուած ոռոգումի սխալ ու չհաշիւային քաղաքականութիւն մը, ինչպէս նաեւ կլիմայական փոփոխութիւնները, գլխաւոր մեղաւորներն են այդ աղէտին: Արալը նախկին ծաւալին մրգէն կէսը մնացած է այսօր:

Այդ ծովուն մէջ կը գտնուի կղզի մը որ կը կոչուի Վոզրոժդիէնիէ· այդ կղզին մինչեւ 1991 ծառացած է որպէս զինուորական խարիսխ· մեծ դաղտնապահութեան մէջ, հոն, Խորհ· Միութեան մանրէական զէնքերու ամէնէն կարեւոր փորձերը կատարուած են մինչեւ նոյն թուականը: Այսօր լքուած կղզին այդ անցեալին պատճառով ամէն պահ պայթելու պատրաստ ռումբի մը չափ վտանգ կը ներկայացնէ: Խորհրդային շրջանին այդ կղզիին վրայ ապրած են չուրջ տասը հազար զինուորականներ ու հետազօտողներ: Միութեան քայքայումով զինուորականները մեկնած են, տեղւոյն վրայ ձգելով իրենց գործիքները, ենթակառոյցները, զգեստեղէնի, սննդեղէնի իրենց հարուստ պահեստները: Ղազախ եւ ուզբեկ պատասխանատուներ ինքնաշարժերը եւ հեռատեսիլի գործիքները առած տարած են, կարասիները, զգեստեղէնը, պահածոները, հակառակ դրուած արգելքին անցած են աղքատ բնակիչներուն ձեռքը:

Կղզին այսօր մեռադի ջարդօն հատքողներու գործունէութեան վայրն է· այդ գործունէութիւնը կը ղեկավարուի մաֆիային կողմէ որ այդ մեռադները Չինաստանին կը ծախէ:

Կղզիին անցեալին մասին լրագրողներու հետ խօսողներ սարսափելի բաներ կը պատմեն· հոն տարուած են զանազան տեսակի հազարաւոր կենդանիներ որոնց վրայ գիտական փորձեր կատարուած են, չափելու համար որպէս զէնք գործածուելիք մանրէներու ազդեցութիւնները: Նախկին պինուր մը կը պատմէ թէ կղզին զանազան գօտիներու բաժնուած էր եւ մէկէն միւսը անցնելու համար անհրաժեշտ էր յատուկ արտօնագիր մը: Ինք աշխատած է կղզիին օդակայանը ուր ամէն օր հակայական օդանաւեր կ'իջնէին, սակայն երբեք կ'արգիլուէր տեսնել, գիտնալ թէ անոնք ի՛նչ կը փոխադրէին: Օր մը օդանաւին հսկողներէն մէկէն տեղեկացած է թէ կապիկներ եւ մահուան դատապարտուած բանտարկեալներ փոխադրուած են կղզի: Ուրիշներէ ալ լսուած է մարզկային էքսպայներու գործածութեան մասին, սակայն, անկարելի կը թուի ականատես վկաներ խօսեցնել:

Կղզին ունեցած է ձիարձակարան մըն ալ ուր տասնեակներով ձի պահուած է: Անոնց մէկ մասն ալ փորձերու համար գործածուած է, մնացածին արիւնը առնուած է, մահացու թոյներուն որպէս չիճուկ ծառայելու համար: Զիերուն դիակները ձգուած են կղզիին մէկ անկիւնը: Նոյն բնոյթի փորձարկումներ կատարուած են աւելի հարաւակողմը գտնուող ուրիշ կղզիի մը վրայ ալ որ այսօր ջուրերուն ցամքելով միացած է առաջինին եւ կարճ ժամանակ եռք պիտի միանան ցամաքին: Ատոր հետեւանքները կրնան աղէտալի ըլլալ, քանի որ Արալի այդ շրջանը ամէնէն մահացու մանրէներու հսկայական բոյն է: Առաջ, առողջապահութեան սպասարկութիւնները պէշ–աղէկ կը պայքարէին կրծող կենդանիներու դէմ որոնք մանրէներու առաջին փոխադրողներն են· այսօր այդ կարգի դործերու համար յատկացում չկայ: Եւ հետու չէ այն օրը երբ մանրէներ կրող կենդանիները ցամքած լիճին յատակէն անցնելով պիտի երթան բնակիչներուն շրջանը:

Բնապահները այս հեռանկարը զրեթէ աւելի սարսափելի կը նկատեն, քան լիճին ամբողջովին ցամքիլը որ անխուսափելիներու կարգին դասուած է:

ՔԱՂՀԱՆ

## ՍՏԱՅԱՆՔ

ՋԱԼՈՒԲԻՐԸ

ԱՐՄԱՆ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

Պոլիս 2000

*
**

ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆԵՐ ԵՒ ՄՏՔԵՐ ԱՐՄԱՆ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆԻ ԱՇԽԱՐՀԻՆ

ԶԱՐԻՆԷ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

Պոլիս 2000

Ի ՑՈՒՇ ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ 44–ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ

# ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

### ՄԻՋԱՎԱՅՐ...

Ինկն Մշեցի չէր, բայց նոյնացած էր միշավայրին հետ: Երգածնէրէն, խօսածներէն աւելի բան պիտէր: Եւ սակայն ժամանակին առաջ յղնած, զլխուն զարնուած մարդու մը երեւոյթն ունէր: Ցաճախ կը ժպտէր, կարճ կապելով.

– Սեպէ թէ պատմեցի (կամ՝ երպեցի)...

*
**

Կը թուէր թէ Գեղամը աւելի բան պիտէր, այս պեռնի վրայ եւս:

Փոխադարձաբար կը հաղորդէինք մեր տեսածներն ու լսածները, – տպաւորութիւնները, բայց ոչ եզրակացութիւններ: Երկրագնդի մահափորձը խոր հետք մը ձգած էր մեր միտքերուն վրայ: Սակայն, տակնուվրայ ընելու համարձակէր մօտենալ մեզի, հանդոյցը քակելու համար:

Հետզհետէ ուրիշ բաներ ալ իմացանք մինչեւ 1906–ի աշունը, երբ դիտեցի որ երբեմն իրիկունը ուշ տաեն, միջահասակ, պնդակազմ երիտասարդ մը Գեղամը կը փնտռէ: Սենեակ մտնելն ու դուրս ելլելը մէկ կ'ըլլար: Շուքի պէս կուգար ու կ'երթար: Կամ երկուքը միասին դուրս կ'ելլէին:

Գեղամ, միշտ պղտչ, վերը վար աչք մը կը նետէր, կը զննէր սենեակները, առդուխները: Եւ երբ եզնիկէն բաժնուէր, կը սկսէր չաղակրատել, երբեւ թէ բան մը պատահած ըլլար: Մինչդեռ, դէմքը ամբողջ պատմութիւն մը կը մատնէր:

Իրիկուն մը զարմեալ սովորական զգուշութիւններով ձեռք առնելով, երբ հասատեց թէ բոլորովին մինակ ենք, սկսաւ բաներ մը փսփսալ.

– Կը տեսնես թէ ի՛նչեր կը կատարուին ... Հալածանք, բռնութիւն, ջարդ, իսկ յեղափոխականներու կողմէ ալ մեծ քաջագործութիւններ, ուժգին հակահարուած: Ի՞նչ կ'ըսես, մենք ալ պարտականութիւններ չունի՞նք...

– Անշո՛ւշտ· բայց քու տուած թերթերդ ուրիշ բան կ'ըսեն: Ձկարդացի՞ր «Անահիտ»ը· Ա· Զօպանեան յեղափոխական գործունէութեան կը վերագրէ մեր կրած ադէտներուն պատասխանատուութիւնը:

– Ախանջ մի՛ կախեր, անիկա տիրապետող է, յեղափոխութենէ քան չի հասկընար: Ես քեզի ուրիշ թերթեր կու տամ· կը կարդաս, կը համոզուիս: Բացարձակապէս գաղտնի պէտք է պահես ամէն բան:

Քանի մը օր վերջը, մասնաւոր զգուշութեամբ կը յանձնէր փոքր կապոց մը, – «Դրօշակ» եւ Ֆիլիպէի «Ռազմիկ»ը:

– Ուրիշ մարդու չտաս, կը կարդաս եւ կը վերադարձնես: Լաւ պահէ...

Եզնիկը – Քաջունի – կը չարունակէր հանդիպիլ պարբերաբար: Միշտ չուքի մը պէս: Գեղամը այնպէս կարդադրած էր որ ուրիշ մարդ ձգտնուէր իր այցելութեան ժամերուն: Ու մինչեւ ձերբակալութիւնը մէյն եւ միայն Գեղամին հետ էր կապը: Յարմար չէր գտուած փոխադարձաբար ծանօթացնել մէկ, եւ անունն անգամ չէի պիտեր, մինչեւ բանտարկուիլը:

Արդէն բաւական ընտելացած էի գաղտնի թերթերուն ընթերցումով, եւ տպաւորութիւններս ալ հաղորդած, երբ Գեղամը առաջարկեց.

– Աւելի օգտակար ըլլալու համար, պէտք է մանել կազմակերպութեան մէջ: Սա այժմ թեթեւ գործեր կը կատարես· օրինակ, բանտարկեալներ ունինք, պէտք է դրամ ճարել եւ օգնել: Բայց զգո՛յշ, միայն մտերիմներուդ խօսելով:

Վստահելի դասընկեր մը ունէի, ողբացեալ Յակոբը, որ դպրոցին մէջ առաջին էր չարադրութեան համար – ես երրորդ – բայց երբ կաչեվաճառ դարձաւ, կ'անձրկէր պարզ նամակ մը չարադրելու համար: Սիրով ցնծայ իր բաժինը եւ ուրիշներէ ալ հաւաքելով կարծեմ 150 – 200 ղրուշ մը կրցայ յանձնել անմիջապէս:

Յեղափոխական ասպարէզին մէջ ալ անչուշտ կան դասարաններ, – տարրական առաջին, տարրական երկրորդ, միջին, բարձրագոյն եւ այլն: (Կովկասեան «ցէնզ»ի մասին գաղափար չունէինք այն տաեն):

Յաջորդ «ուսմունքս» եղաւ թղթակցութիւններ դրել «Ռազմիկ»ին:

Ի՜նչ յանդգնութիւն: Մանաւանդ որ, եղած տեղս ալ չատ քիչ անգամ կը բարեհաճէի երեւալ, միշտ ըլլալով դժուարահաճ եւ հետամուտ նորութեանց:

Եւ սակայն սկսայ: Եւ երբ տեսայ առաջին նամակին հրատարակութիւնը – «Զայներ Պոլսէն» – ոտքս գետնէն կտրած էր: Այնուհետեւ կանոնաւորապէս կը գրէի, իրար խառնելով քաղաքականութիւնն ու գրականութիւնը, վսե՛մ ոճն ու յեղափոխական կրակը:

Առաջին թղթակցութիւնս նուիրուած էր Օրմանեանին եւ կը սկսէր այսպէս.

– «Օրմանեանը բիւրագունակ, բիւրածալ տիպար մըն է:

« Նախ, – եւ ասիկա իր սովորական վիճակն է – գուարճասէր, գուարճախօս է, շաշորթի կատարեալ մարմնացումը: Այս պարագային, ամէնէն աննպաստ առիթէն անգամ կ'օգտուի, ժէզուիտական զրախօսութիւն մը փակցնելու, «հի, հի, հի»–ներու պժգալի լուսին մը ցոլացնելու համար իր բոլորշի, թաթարական դէմքին վրայ» եւ այլն:

Այս ոչի՛նչ: Ես գրե՞ր եմ, խմբագրութիւնն ալ տպե՞ր է նոյնութեամբ, առանց ստորակէտ փոխելու·

« ... Ազգը գիտէ բոլոր ասոնք եւ դեռ շատ բաներ, բայց կը լռէ· առժամապէս կը համբերէ... Ազգը գիտէ թէ երբ գայ հաշուեյարդարի օրը, ձեր ամէնէն թեթեւ պատիժը պիտի ըլլայ խարոյկ մը եւ անոր վրայ՝ ձեր պարարտ մարմինը, – ձեր այնեան խղճամիտ խնամքով եւ հոգածութեամբ սնուցած մակաբոյծ մարմինը, որպէսզի հետք չմնայ անոր ապականութիւններէն»: (Ռազմիկ, 1907 Յունուար 27): Ստորագրութիւնը՝ Բարբարոս: (Փոխն ի փոխ կը ստորագրէի Ըմբոստ եւ Բարբարոս):

(Շար· 22)

(Շար. Ա. էջէն)

մէն Ցարութիւնեան իրենք զիրենք մեզաւոր համարեցան, իսկ Ք. Գրիգորեան, Դ. Բեջանեան, Աչոտ Կնեազեան, Վռամ Գալստեան, Միսաք Մկրտչեան եւ Համլէթ Ստեփանեան իրենք զիրենք մանանկի մեղաւոր նկատեցին որպէս մեղսակից:

Նիստը կը շարունակուէր Փետր. 23-ին:

⁂

## «Կ'ԸՆԹԱՆԱՆՔ ԴԷՊԻ ԸՆԴՀ. ՊԵՏՈՒԹԻՒՆ» ԿԸ ԳՐԻ ԱԴՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ ԹԵՐԹԸ

Ադրբեջանական «Զերկալօ» թերթը անդրադառնալով Ղարաբաղեան հարցին կ'ըսէ թէ կ'ընթանանք դէպի «ընդհանուր պետութիւն», աւելցնելով որ կարգաւորման խոստումները երբեք այսքան իրատես չէին եղած. կը գրէ նաեւ թէ Հայաստանի եւ Ադրբեջանի նախագահները ամբողջովին զբաղած են ներքին, զինաւորաբար տնտեսական խնդիրներով եւ աւելի քան երբեք կը վախնան պատերազմի սպառնալիքէն: Թերթին կարծիքով, հաշտութիւնը հարկաւոր է նաեւ երկու ղեկավարներուն՝ իշխանութիւնը պահելու համար: Կ'աւելցնէ թէ միջազգային բոլոր կազմակերպութիւններն ալ համաձայն են տուեալ տարբերակին, քանի որ զիրենք միակ հեռանկարը կը համարէ հաշտութիւնն է: Թերթը կ'եզրափակէ ըսելով թէ ամբողջին ետին կարելի է տեսնել միակ ակնկալութիւն մը՝ կասպեան քարիւղը անարգել հասցնել Արեւմուտք:

Նոյն թերթը տեղ տուած է նաեւ արտաքին քաղաքականութեան հարցերով նախագահ Նախկին խորհրդական Վաֆա Գիւլիզադէի մօտեցումին այս հարցին առնչութեամբ: Ան կ'ըսէ թէ հարցի լուծման երեք տարբերակներն ալ՝ ամբողջական, փուլ առ փուլ եւ «ընդհանուր պետութիւն» անընդունելի են եւ նման են իրարու, միայն թէ վերջինը աւելի դէշ է միւսներէն:

Թերթը կը գրէ նաեւ թէ անկախ քաղաքագէտները դէմ են այս «խայտառակ համաձայնութեան»:

⁂

Միւս կողմէ, հարցին զարգացումներու այս ընդհանուր մթնոլորտին մէջ, Փետր. 22-ին, Ռուսաստանի Արտաքին գործերու նախարարը Ի. Իվանով Մոսկուայի մէջ մամուլի ասուլիսի մը ընթացքին ըսած է թէ ղարաբաղեան հարցին լուծումով ամէնէն շատ Ռուսաստանը չահագրգռուած է:

⁂

## ԱՐԿԱԴԻ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ Ա.ԶԱՏ ԱՐՁԱԿՈՒՄԸ

Ազգային Ապահովութեան նախարարութիւնը Փետրուար 22-ին որոշած է «21-րդ Դար» միութեան նախագահ Արկադի Վարդանեանի բանտարկութիւնը ջնջել մինչ պատիժը երկարաձգուած էր մինչեւ Մարտ 9: Ենթական ներկայիս կը գտնուի սրտաբանական հիւանդանոցը ուր վիճակը ծանր է: Կը մեղադրուի պետական եւ հանրային կարգը բռնութեամբ տապալելու կամ փոխելու կոչեր ընելով:

⁂

## ԼՂՀ

### ՂԱՐԱԲԱՂԵԱՆ ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄԻ ՆԻՒԹ

Փետրուար 21-ին ԼՂՀ Արտաքին գործերու նախարար Նայիրա Մելքումեան ընդունած է Ազգ. ժողովի արտաքին յարաբերութիւններու յանձնաժողովի անդամները, որոնց հետ մասնաւորաբար քննարկած է ղարաբաղեան հարցի լուծման ներկայի փուլը: Այս առընչութեամբ նախարարուհին պատասխանած է երեսփոխաններու զանազան հարցումներուն որոնք կը վերաբերէին Մինսկի խումբի գործունէութեան եւ ԼՂՀ դիրքորոշումին, տարածքային մէջ ղարաբաղեան գործօնի դերին, Ադրբեջանի ներքին քաղաքական իրավիճակին եւ այլն:

⁂

### ՏԵՍԱԿԻՆՆԵՐ՝ ՀՈԿՏ 27-Ի ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

Փետրուար 22-ին Ազգ. ժողովին մէջ տեղի ունեցած ճեպազրոյցին, խորհրդարանական տարբեր ուժեր արտայայտած են իրենց տեսակէտները Հոկտեմբերը 27-ի դատին առընչութեամբ: «Օրինաց երկիր» խմբակցութեան կողմէ Ա. Պաղտասարեան յայտնած է, թէ որոշած են հանրային վերահսկողութիւն կատարել ու խմբակցութեան ներկայացուցիչները պարբերաբար ներկայ կ'ըլլան դատավարութեան, փորձելով նպաստել անոր արդար ընթացքին: «Միասնութեան» դեկավար Գ. Սահակեան անդրադառնալով ժողովուրդի հետաքրքրութեան պակասին, ըսած է թէ այդ է որ զինքը կ'առաջնորդէ դատարան՝ որ իր հսկողութեան ձեւն է: ՀՅԴ անդամ Ա. Վարդանեանի կարծիքով թեթեւ որոշ հարցեր կը բացայայտուին, բայց համոզուած է որ եթէ ուզղակի դերակատարներ գոյութիւն ունենային, յայտնի դարձած կ'ըլլային արդէն նախաքննութեան չրջանին: Ձէ բացառած նաեւ պատասխանատուներու միջնորդութեամբ գործած ըլլալու վարկածը: «Հայաստան» խումբի դեկավար Մ. Մալխասեանի համոզումով ալ երկիրը հետու է իրաւական ըլլալէ եւ այս մասին հրաւիրած է վարչապետին ուշադրութիւնը:

⁂

## ՀԱՐԹԱԳԻՒղի ԿՄԱԽՔՆԵՐԸ ՁԱՆԳՈՒԱԾԱՅԻՆ ԿՈՏՈՐԱԾՆԵՐՈՒ ՁՕՀԵՐՈՒՆ ԿԸ ՊԱՏԿԱՆԻՆ

Լոռիի մարզի Հարթագիւղի բնակիչներ հայր ու որդի Կարապետեան, Ցունուարին իրենց հողատարածքի ջրհորը մաքրելու ընթացքին յայտնաբերած էին չուրջ 50–60 կմախքներ. յարուցուած էր քրէական գործ: Սակայն քրէական այս գործը առկախուած է դատախազութեան կողմէ, քանի որ դիւղին տարեց բնակիչները վկայած են, որ 1918-ին Թուրքերու կողմէ զանգուածային կոտորածներ գործուած են Հարթագիւղի մէջ ու անոր 2000 բնակիչներէն 1600-ը սպաննուած են: Այս գիւղին մէջ, խորհրդային տարիներուն արդէն պատահած են կմախքներու նման յայտնաբերումներ, սակայն լուռթեան մատնուած են:

⁂

## ՁԻՒՆԷՆ ԵՐԹԵՒԵԿՐ ԱՆԴԱՄԱԼՈՑԾ

Փետր. 20-ին, Հայաստանի ամբողջ տարածքին տեղացած առատ ձիւնը ու սաստիկ քամին (ժամ. 120 քմ.) զբաղարանցելի վիճակ ստեղծած են ճամբաբակ-Բերդ, Գիւմրի-Աչոցք, Մաստարա-Մարալիկ ճամբաներուն վրայ: Իսկ Գեղարքունիքի մարզի Ծովագիւղ-Սեմիոնովկա եւ Գաւառ – Մարտունի հատուածներուն մէջ Փետր. 22-ին դեռ չէր դադրած բուքը:

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

# ՄԵԾ ՊԱՀՔ

ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ՔԱՐՈԶ

## Ա. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

*Մեծ Պահքի ամբողջ չրջանին, Զորեքշաբթի երեկոները ժամը 6-ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ «Հսկում»ի «Խաղաղական» եւ «Հանգըստեան» ժամերգութիւնները կը կատարուին եւ աւուր պատշաճի քարոզ կը տրուի՝ համաճայն հետեւեալ ժամանակացոյցին.–*

ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Փետրուար 28
*Գ. օր Մեծի Պահոց*
*Քարոզիչ՝*
ՆԵՐՍԵՀ Ծ. ՎՐԴ. ԲԱՊՈՒՃԵԱՆ

ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 7
*Զ. օր Մեծի Պահոց*
*Քարոզիչ՝*
ՅԻՐԱՅՐ Ծ. ՎՐԴ. ԹԱՇՃԵԱՆ

ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 14
*Ժէ. օր Մեծի Պահոց*
*Քարոզիչ՝*
ՄԻԽԱՒՈՆ ՎՐԴ. ԳԼՎԼԳԵԱՆ

ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 21
*Իդ. օր Մեծի Պահոց –Մէջինք*
*Քարոզիչ՝*
ՄԵՍՐՈՊ Ա. ՔՀՆԱ. ԺԱՄԿՈՉԵԱՆ

ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 28
*Լ.Ա. օր Մեծի Պահոց*
*Քարոզիչ՝*
ԱՒԵՏԻՍ ՔՀՆԱ. ՊԱԼԼԳԵԱՆ

ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Ապրիլ 4
*Լէ. օր Մեծի Պահոց*
*Քարոզիչ՝*
ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՔՀՆԱ. ԹԱՇՃԵԱՆ

## Ս. ՃԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

ՄԵԾ ՊԱՀՔ
ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ԱՐԵՒԱԳԱԼ

*Մեծ Պահքի ամբողջ չրջանին Զորեքշաբթի երեկոները ժամը 5-ին, Հսկումի Խաղաղական եւ Հանգստեան ժամերգութիւնները կը կատարուին հետեւեալ ժամանակացոյցով:*

ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Փետրուար 28-ին
ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 7-ին
ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 14-ին
ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 21-ին, Միջինք
առաւօտեան ժամը 10·30-ին Արեւագալի ժամերգութիւն:
ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 28-ին
ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Ապրիլ 4-ին

⁂

*Իսկ Արեւագալի ժամերգութիւնները կը կատարուին Մեծ Պահքի Կիրակիներուն պատարագէն առաջ:*

*Ժամերգութիւն 8·45-ին:*
*Արեւագալ 9·45-ին:*
*Պատարագ 10·30-ին:*
*Քարոզ եւ Հոգեհանդիստ 11·45-ին:*

## ՄԱՐՍԷՅԼ

ՀՍԿՈՒՄԻ ԹԱՄԵՐԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
ԹԱՄԸ 17-ԻՆ

## ՍԷՆ-ԼՈՒԻ — Ս. ՔԷՈՐԳ

ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Փետրուար 28
*Քարոզիչ՝*
ՄԱԿԱՐ Ա. ՔՀՆԱ. ՆԱՃԱՐԵԱՆ

## ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

ՈՒՐԲԱԹ, Մարտ 2
*Քարոզիչ՝*
ՎԱՉԷ Ծ. ՎՐԴ. ԻԳՆԱՏԻՈՍԵԱՆ

## ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

*Տիկնանց Ցանցնախումբը*
*Սիրով կը հրաւիրէ ձեզ*
*ներկայ գտնուելու*

# ՀԱՑ ԿՆՈՋ

## ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ

*Մեծարանքի ճաշ – Հանդիսութեան*
Կիրակի, Փետրուար 25, ժամը 12·30-ին
*Սահակ – Մեսրոպ Մշակոյթի Կեդրոնի*
*Արծրունի Ջրթաչեան սրահին մէջ*
339, av. du Prado, 13008 Marseille
Գեղարուեստական հաճելի բաժին, ընկերակցութեամբ՝ Կարէն եւ Նորէն Աչուղաթոյեան եղբայրներու:
*Մասնակցութիւն 120 Ֆր.:*
*Հաճեցէք ձեր տեղերը ապահովել Փետր. 20-էն առաջ:*
*Հեռաձայն. –*
04 42 22 08 52
*կամ՝*
04 91 77 84 70




## CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

## RECHERCHE

La Croix Bleue des Arméniens de France recherche pour ses séjours des mois de **juillet** et **août 2001** pour son centre de vacances de Bellefontaine et son camp itinérant :

- **Directeurs diplômés BAFD**
- **Animateurs diplômés BAFA**
- **Assistants sanitaires (médecin ou infirmier en 2ème année)**
- **Cuisiniers**

Ecrire à :
**CBAF — Conseil dAdministration**
17, rue Bleue, 75009 PARIS
**Date limite de candidature : 15 avril.**

## ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

*Ալֆորվիլի Սուրբ Մեսրոպ կրթարանի վարչութիւնը չնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուիրատուութիւնները Վիքթորիա Շահպազի մահուան առթիւ.–*

*Ալիս 500 Ֆր., Ժիրայր 200 Ֆր., Մուրատ 300 Ֆր., Վահագն 200 Ֆր., Խաչիկ 500 Ֆր., Խաչիկ, Խաչիկ 200-ական Ֆր.:*

*Ալֆորվիլի եկեղեցւոյ պայծառութեան համար ստացուած է հետեւեալ նուիրատուութիւնները. –*

*Եղիա Թաչճօղլու, Դանիէլեան ընտանիք, Սերժ Ժամկոչ 200-ական Ֆր., Թուրաս Տէմէեան 500 Ֆր., Պարգեւ Տէմէեան 400 Ֆր., Պատասխանեան 200 Ֆր., Աբա Կոպոյեան 250 Ֆր.:*



ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ 27
MARDI
27 FEVRIER
2001

LE NUMERO : 6,00 F

# ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

# HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 1·400 Ֆ· — վեցամսեայ : 725 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1·650 Ֆ· (Ամէնօդեայ առաքում)
1·500 Ֆ· (Շաբաթաթերթ առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ·
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·111 | Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN | 76e ANNEE — N° 20.111

## ՀԱՑԿԱԿԱՆ ՁԱԿԱՏ

## «ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(փետրուար 23 / 26)

### ԱԼԻԵԻ ԿԸ ՄԵՐԺԷ Օ-ԷՍ-ՍԷ-Ը-Ի ՆԱԽԱԳԻԾԸ ԵԻ Կ'ԸՍԷ ԹԷ ՊԱՏՐԱՍՏ Է ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ

Ադրբեջանի հանրապետութեան նախագահ՝ Հ· Ալիեւ ելոյթ ունենալով Միլլի Մեճլիսի նիստին, փետրուար 23-ին, յայտարարած է որ Օ-ԷՍ-ՍԷ-Ը-ի Մինսկի խումբի առաջարկած նախագիծերը չեն համապատասխաներ Ադրբեջանի չահերուն: Իր տեսակէտը ամրապնդելով, ուշադրացուցած է որ եթէ Ադրբեջան ընդունէր «ընդհանուր պետութեան» մոտէլը, կըլլար կորնցնել ինքնիշխանութիւնը Լ· Ղարաբաղի նկատմամբ: Ուրեմն, նման փաստաթուղթ չընդունիր նոյնիսկ քընարկման համար, պայն նկատելով «մեծ սպրանք Ադրբեջանի դէմ»: Շեչտեց թէ համաձայնագրի տուեալ նախագիծերը չեն կրնար հիմք ծառայել հայ – ադրբեջանական հակամարտութեան կարգաւորման համար: Ալիեւ յայտարարեց նոյնիսկ թէ իր երկիրը պատրաստ է պատերազմի, Ադրբեջան ուժեղ բանակ ունի, որով ուզած ատեն կրնայ դիմել ռազմական ճամբով հակամարտութեան կարգաւորման: Խորհրդարանի այս նիստին հրաւիրուած էին նաեւ արեւմտեան պետութիւններու դեսպանները:

⁂

### ԱՐՏԱՔԻՆ ՆԱԽԱՐԱՐԸ ՀԱՅԵԻԹՈՒՐՔ ԳՈՐԾԱՐԱՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀԱՆԵՐՈՒՆ ՀԵՏ

Արտաքին նախարար Վ· Օսկանեան փետր· 23-ին ընդունելով հայ – թրքական գործարար խորհուրդի համանախագահներ Արսէն Ղազարեանը եւ Քաան Սոյաքը տեղեկութիւններ ստացած է սոյն խորհուրդի վերջին չրջանի գործունէութեան մասին: Նախագահը գոհունակութիւն յայտնած է երկու երկիրներու միջեւ տնտեսական կապեր ստեղծելու գործին այդ խորհուրդին բերած նեցուկին համար: Զրոյցին արծարծուած է նաեւ Թուրքիոյ Արտաքին նախարար ձէմի վերջերս ըրած յայտարարութիւնը, ուր ան կ'առաջարկէր Թուրքիոյ միջնորդութեամբ երրեակ հանդիպում մը Ադրբեջանի եւ Հայաստանի հետ: Վ· Օսկանեան նշած է, որ Հայաստան հետաքրքրութեամբ ընկալած է այդ առաջարկը:

⁂

### Ա· ՄՈՒՏԱԼԻՊՈՎ ԱՆՀԵՌԱՆԿԱՐ ԿԸ ՆԿԱՏԷ «ԸՆԴՀ· ՊԵՏՈՒԹԵԱՆ» ՍԿԶԲՈՒՆՔԸ

Ադրբեջանի նախկին նախագահ Այազ Մութալիպով «Պրիւք Տիւնիասի» գործակալութեան տուած բացառիկ հարցազրոյցի մը մէջ ըսած է թէ կը մերժէ «ընդհ· պետութեան» սկզբունքով զարգացող հարցին լուծման տարբերակը: Իրեն համար ատիկա կը նշանակէ Ադրբեջանի տարածքի փաստօրէն բաժանում: Անհեռանկար որակելով նման ծրագիր մը, ուշադրացուցած է թէ վաղ կամ ուշ, եթէ ան տարագրուի, ան կը յանգեցնէ հանրութեան զժգոհութեան եւ նոր ճակատումի:

## ՇԻՐԱՔԻ ՀՐԱՒԷՐՈՎ ՔՈՉԱՐԵԱՆ-ԱԼԻԵԻ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ ՓԱՐԻԶԻ ՄԷՋ, ՄԱՐՏ 4-ԻՆ

Էլիզէի բանբերը՝ Գաթրին Կոլոնա յայտարարեց փետրուար 22-ին, որ նախագահներ Քոչարեան եւ Ալիեւ հանդիպում կ'ունենան Փարիզի մէջ, Մարտ 4-ին եւ թէ յաջորդ օրն ալ միասնաբար կը տեսակցին նախագահ Շիրաքի հետ: Քոչարեան – Ալիեւ 15-րդ հանդիպումն է երկու նախագահներու միջեւ:

Ալիեւ Փարիզ կը մեկնի Ուրբաթ, Մարտ 3-ին եւ նախ առանձին տեսակցութիւն կ'ունենայ Ռ· Քոչարեանի հետ, ապա, կը միանան Շիրաքի: Ըստ նախատեսութեանց, Քոչարեան – Ալիեւ հանդիպումը երեք օր կը տեւէ: Ըստ Ալիեւի աչխատակազմին ներկայացուցած ժամանակացոյցին, Ալիեւ Մարտ 12-ին Թուրքիա կը մեկնի, ապա Թեհրան եւ Մոսկուա:

## ՄԱՄՈՒԼ

### «LA PROVENCE LIBEREE»

(24 février)

**INCROYABLE MAIS VRAI**
MAXENCE

Շաբաթաթերթը խմբագրականով մը կ'անդրադառնայ իր առաջին հանդիպումին «Յառաջ»ի հետ, երբ կը յամախէր Մինեթէ լիսէն ու ամբողջ էջով մը կ'արձագանգէ Թելեթրամայի յօդուածին նուիրած «Յառաջ»ի, զոր կ'որակէ՝

UN PETIT JOURNAL
DE GRANDE RENOMMEE

Վերոնիք Պրոքայի յօդուածին հետ կը բաւարարած է նաեւ «Յառաջ»ի մէկ թիւին (1998, Նոյեմբեր 27) առաջին էջի ֆաք – սիմիլիէն:

⁂

### «RECUEIL HEBDOMADAIRE DALLOZ»

(22 février)

**UNE LOI POUR... LA MEMOIRE**
**Thierry Garé**
*Professeur à la faculté de Droit de Toulouse*

Այս խորագրին տակ, Թիէրի Կառէ վերլուծումը կ'ընէ Հայոց ցեղասպանութեան ճանաչման օրէնքին, զոր աննախընթաց կը գտնէ իր տեսակին մէջ, նախ որովհետեւ, ան միայն մէկ յօդուած ունի: Իրաւագէտը, կը գրէ, չի կրնար անակնկալի չգալ նման բանաձեւումի մը ի տես: Ու երկարօրէն կը ծանրանայ այս երեւոյթին վրայ: Այս օրէնքը, ըստ իրեն, լաւագոյնս կը պատկերացնէ այն չփոթութիւնը որ կը ձգտի միջամուխ ըլլալու իրաւունքին եւ պատմութեան, չփոթութիւն որուն կ'ենթարկուի օրէնսդիրը, փոխանակ վերապահ ըլլալու: Հայկական ցեղասպանութեան ըլլալու, կը գրէ, այլ ճանաչումը կրնար ըլլալ, կը գրէ, այլ միջոցներով, օրինակ Էլիզէի կամ Մաթինեոնի մէկ յայտարարութեամբ: Իր եզրակացութիւնն այն է որ պատմական ճշմարտութեան վերահաստատումը կը պատկանի պատմաբաններուն եւ ոչ օրէնսդիրներուն:

## Ռ. ՔՈՉԱՐԵԱՆԻ ԼՈՒՍԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

*Փետրուար 22-ին, նախագահ Ռոպէր Քոչարեան նախագահեց կառավարութեան նիստին, որմէ ետք մամլոյ ասուլիս մը տաքեց լրագրողներու համար: Նախադահը այլ հարցերու կարգին, դլխաւորաբար ծանրացաւ Ղարաբաղեան հակամարտութեան այժմու փուլին վրայ, մասնաւորաբար անդրադառնալով աչխարհի ամէն կողմը տարածուած այն չչուկնեբուն, ըստ որոնց, Քոչարեան եւ Ալիեւ համաձայնած էին Ղարաբաղեան հարցի լուծման երեք սկզբունքներուն վրայ, որոնցմէ երրորդն էր «Ընդհանուր Պետութիւն» կոչուած տարազը, որ ներկայիս տակաւին անընդունելի կը մնայ Հայաստանի իչխանութիւններու կողմէ: Նախադահ Քոչարեան յստակ եւ վճռական չեչտերով յայտարարեց թէ Ադրբեջանի կողմէ առաջ քչուած նիւթերը կը վերաբերին Ղարաբաղեան հարցի լուծման համար անցեալի մէջ կատարուած աչխատանքներուն, այլ ո՛չ թէ այսօրուան վերջնական վիւրին: Ռոպէր Քոչարեան թելադրեց այն գաղափարը թէ տակաւին «Ընդհանուր Պետութեան» գաղափարը հասունացած չէ հայկական կողմի ուղած չափով: Նախագահը ըսաւ. «Կը կրկնեմ, ո՛չ ոք անհանդիստ թող ըլլայ, Ղարաբաղեան հարցի լուծումը միայն Քոչարեանի մը կամ քանի մը հոգիի բաղեացեալ խմբակի մը ուսերուն վրայ դրուած կամայական խնդիր չէ: Երբ որ ժամանակը գայ, բանակցութիւններու մասին անհրաժեչտ տեղեկութիւնները պիտի տրուին մեր ժողովուրդին»:*

## ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

### ՔԱՆԻ ՄԸ ՏԱՂԱՎ

ՆԻՍԻ ՇՐՋԱՆԸ (Անթիլ, Վանս, Գանն եւ այլն) երկրաչարժի ենթարկուեցաւ կիրակի Փետրուար 25, ժամը 19·36-ին, 4,8 զօրութեամբ Ռիխթէրի թաց աստիճանաչափին վրայ: Ոչ զոհ, ոչ վնաս կայ, բայց, բնակչութիւնը բաւական ցնցուած է: Ծանօթ է որ Ծովային Ալբեաններու չրջանը երկրաչարժի հակամէտ է:

ԹՈՒՐՔԻՈՅ կեդրոնական Դրամատան կառավարիչը կազի էրճէլ իր հրաժարականը ներկայացուցած է Փետր· 25-ին: Տնտեսական եւ դրամական տագնապը չատ սուր ընոյթ առած է, բայց, էճէվիթ տեղը տալու միտք չունի, ինչպէս յայտարարած է Փետրուար 24-ին, համախմբմանն կառավարութեան իր ընկերակիցներուն հետ ժողովի մը ընթացքին: Թրքական դրամը 36% անկում արձանագրեց:

Լ· ԺՈՍՓԷՆ պարտաւորուեցաւ հրաժարիլ Սէն – Թ'էթիէն երթալէ Փետրուար 26-ին, տեղւոյն հոզագործները յայտարարած ըլլալով որ փուչերով կ'ընդունուի, եթէ համարձակի երթալ: Տոլչն եւս, վարչապետը ջնջեց նաեւ այս այցելութիւնը, բայց, իր գժգոհութիւնը յայտնեց Թագաւորական չնորհութեան ընկերվարական թեկնածուին, որու իր զօրակցութիւնը պիտի ապահովէր այդ այցելութեամբ: Միւս կողմէ, Փետր· 26-ին, Պրիւսէլի մէջ, Հոզագործութեան 15 նախարարները ժողով ունէին եւ Ֆրանսա պիտի չանար օժանդակութիւն մը ձեռք ձգել Ֆրանսացի հոզագործներուն համար, ինչ որ հաւանական չէր թուեր: Այդ պարագային, Ֆրանսա, ի՛նք պիտի ապահովէր այդ օժանդակութիւնը ապօրինութեան համբան բռնելով: Մեծն – Բրիտանիոյ մէջ ալ, աֆթայէն տենդը մահոդիչ կերպով կը տարածուի:

Լիբանանի տնտեսական տագնապին ճար մը գտնելու համար, վարչապետ Հարիրի կրկին Փարիզ կուգայ Փետրուար 27-ին: Հովանաւորութեան ներքեւ ժողովի Շիրաքի, պիտի հանդիպի Համաչխարհային Դրամատան նախագահին՝ ձիմ Վոլֆընզոնի, Եւրոպական յանձնախումբին նախագահին՝ Փրոտիի եւ Եւրոպական Դրամատան փոխ - նախագահ՝ Ֆրէնսիս Մայըրի: Գլխաւոր նիւթն է՝ քննել թէ ինչպէս միջազգային հնարկներըը կրնան զօրավիդ ըլլալ այն ճիդերուն զոր նոր կառավարութիւնը կ'ընէ երկրին զարգացման համար: Իրականին

(Շար·ը Դ· էջ)

## ՄԱՅՐ ԱԹՈՌԻ ՄԱՄԼՈՑ ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

### ԳԱՐԵԳԻՆ Բ· ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԸ ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ԱՅՑԵԼՈՒԹԵԱՄԲ ՄԵԿՆԵՑԱԻ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Մարտ 1–ին Բրիտանական գրադարանում Վեհափառ Հայրապետը ներկայ կը լինի «Գանձերը՝ Տապանից» ցուցահանդէսի բացմանը

Մայր Աթոռ Ս· Էջմիածին, Տեղեկատուութեան համակարգ, 23 Փետրուարի, 2001թ· –

*Փետրուարի 23–ին Ն·Մ·Օ·Տ·Տ· Գարեգին Բ· Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը անդրանիկ պաշտօնական այցով մեկնեց Եկեղեցիների Համաչխարհային Խորհուրդ:*

*Ժընեւ մեկնելիս Նորին Սրբութիւնը երկօրեայ կանգառ կ'ունենայ Մոսկուայում, որի ընթացքում առիթ կ'ունենայ անձամբ չնորհաւորելու Մոսկուայի եւ Համայն Ռուսիոյ Պատրիարք Ալեքսի Երկրորդին՝ պատրիարքի անուանակոչութեան օրուայ առիթով: Վեհափառ Հայրապետը կը հանդիպի նաեւ Մոսկուայ Համայնքի ներկայացուցիչների հետ:*

*Ժընեւում, լինելով ԵՀՄ–ի պաշտօնական հիւրը, Հայոց Հայրապետը հանդիպումներ կ'ունենայ ԵՀՄ գլխաւոր քարտուղար Կոնրատ Ռայդերի, ԵՀՄ ընդհանուր քարտուղարութեան, ինչպէս նաեւ ԵՀՄ–ում ուղղափառ եկեղեցիների ներկայացուցիչների հետ:*

*ԵՀՄ գլխաւոր քարտուղարը բազմաթիւ անգամներ է այցելել Մայր Աթոռ Ս· Էջմիածին, որի հետ համատեղ ԵՀՄ–ն բազմաթիւ սոցիալական ու բարեսիրական ծրագրեր է իրականացնում Հայաստանում: Այսօր էլ Ս· Էջմիածնում յաջողութեամբ գործում են ԵՀՄ երկու դրամաենհակներ:*

*Ժընեւից Նորին Սրբութիւնը կը մեկնի Լոնդոն՝ ներկայ լինելու Մարտի 1–ին Բրիտանական գրադարանում բացուող «Գանձերը՝ Տապանից» ցուցահանդէսի բացմանը՝ նուիրուած Հայաստանում քրիստոնէութեան պետական կրօն հռչակելու 1700–ամեակին: Վաչէ եւ Թամար Մանուկեանների հիմնադրամի միջոցներով կազմակերպուած ցուցահանդէսում ներկայացուելու են հայ եկեղեցական արուեստի նմոյշներ Մայր Աթոռի, ինչպէս նաեւ աչխարհի այլ թանգարաններից:*

*Հայոց Հայրապետին ուղեկցում են Մայր Աթոռ Ս· Էջմիածնի միջեկեղեցական բաժնի տնօրէն Տ· Եղնիկ Եպիսկ· Պետրոսեանը եւ Տ· Աւետիս Արեղայ Սահակեանը:*

# ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ԵՒ ՂԵՒՈՆԴԵԱՆՑ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Դարերը կ'անցնին՝ բայց վարդանը
Էապ
Բայց վարդանը Սուրբ, կերբայ
միշտ առաջ
ՎԱՀԱՆ ԹԷՓԷԵԱՆ

*Հերոսներ՝ խոհականներ կը խորհրդանշեն եւ չեն մեռնիր:*

*Այս ժողովուրդը, որուն կեանքը սրտի զարկ եղած է՝ մաքի զարկ ալ եղաւ, իր հազարամեայ գոյութեան ընթացքին միշտ ալ ծնունդ տուած է մեծ սիրտով զեմարտղերու՝ հերոսներ եւ սուրբեր, որոնք, իրենց անձին եւ գործին մէջ արտայայտած են ցեղին ոգին, իդէալները եւ երազները եւ որոնց շուրջ օղակ առ օղակ հիւսուած է մեր արիւնոտ այլ սակայն հերոսական պատմութեան ոսկեշղթան:*

*Ամէն տարի, իրենց օրին, խանդաղատանքով կ'ոգեկոչենք յիշատակը Վարդանանց եւ Ղեւոնդեանց մեր անմահնահրոյն, վերապրելու համար իրենց զերազոյն նուիրումին մեծ պահը եւ վերբերելու խմաստը ու արժէքը անոնց սերունդներուն:*

*Աւարայրի դիւցազնամարտը վեհմտատ այն խորհուրդն է մեր պատմութեան որ դարերու խորքէն մշտավառ փարոսի մը նման իր լոյսերը կ'արձակէ, եւ որ, վե՛ր ժամանակի կաչկանդումներէն՝ կը քալէ միշտ այս ժողովուրդին ներկային հետ, անոր ապագային վրայ իր բարերար ներգործութիւնը սփռելու համար:*

*Վարդանանց հերոսամարտը, իր էութեան մէջ, դէպապէքարն էր ազատութեան, խաղաղասէր եւ չինարար ժողովուրդի մը՝ ի խնդիր իր պապենական հողին վրայ ծաղող բարի եւ անոյշ արեւին: Պայքարն էր անիկա վառ խղճի եւ մաքի պատուհեան, պայքարը՝ հոգեկան ու խմացական լոյսին ծարաւի ժողովուրդի մը, իրեն պարտադրուած հոգեւոր խաւարին դէմ, ե՛ւ յաղթանակն էր ան հոգիի եւ մաքի թափաւորութեան, յաղթանակը զազափարապաշտ կեանքի:*

*Երջանկայիշատակ մեր նախահայրերը, Քրիստոսէ դարեր առաջ ապրեցան իրենց ճակտին դիրով եւ քրտինքով, հոգէն բիւրիք եւ քարէն դեղեցկութիւն հանելով: Օրհնեալ էր թեթեւ եւ հեզասահ անոնց կեանքը՝ ոսկեծին Անահիտի մայրապատուհասն խմաստութեան եւ բարութեան հովանիին ներքեւ: Աղուոր հոգիներ էին եւ տարօրէն բարի՝ մեր նախնիքները մեր բնաչխարհին պէս, վեհ եւ ամուր մեր լեռներուն նման, մաքուր եւ հեզ՝ այդ լեռներուն կատարներուն ճիւնին պէս եւ ազատ՝ մեր դեւերուն յորդահոսան վտակին նման ու արդաւանդ մեր հայրենի դաշտերուն պէս:*

*Ապրեցան ու առեղծեցին անոնք եւ աւելի քան տասնդերկու դար երդեցին եւ կերտեցին հեթանոս հոգեխոով դեղեցկութիւններ: Զարկեցան մահյլ օրեր իրենց կեանքին մէջ երբ ձգեցին իրենց ծաղկած գաշտերն ու չէն աւանները եւ ապաստանեցան լեռներու անառիկ կողերուն եւ յետոյ, սպառած՝ թշնամիին նահանջող հեաքերուն վրայէն իջան վար վերստին չէնցնելու, վերստին ծաղկեցնելու, ստեղծելու եւ առեղծագործելու:*

*Եւ երկար դարեր ապրեցան մեր երջանկայիշատակ նախահայրերը, երբեմն ուրախ, երբեմն տխուր՝ մտերմութեանց մէջ վիշապաքաղ Վահագնին, Անահիտին, Աստղիկին, Սօսեաց անտառի ծառերուն ոսոսալին, արեւին, լուսնին, կայծակին եւ ամպրոպին այլ սակայն, ըզձանքով բնութեան ուժերէն դերիվեր ճշմարտութեան մը լոյսին: Եւ այդ լոյսը, վերջապէս, Յիսուսով հոսեցաւ ու յորդեցաւ այս ժողովուրդին հոգեդաչին մէջ: Քրիստոնէութիւնը, արժանաւորապէս ընդա իր դարաւոր սպասումին հոգեկան անփոխարինելի վարձատրութիւնը, սփոփանք եւ արբեցումը: Հայ ժողովուրդը անքակտելի սիրով մը փարեցաւ անոր եւ զայն զարճուց իր իսկ հոգիին ամէնէն հարազատ արտայայտութիւնը:*

*450-ին Արտաշատի Ազգային Եկեղեցական ժողովը, Յովսէփ Կաթողիկոսի նախագահութեան տակ հաստատեց եւ կնքեց այդ անխախտելի փարոսը, «Ցայսմ հաւատոյ պինդ ո՛չ ոք կարէ խախտել, ո՛չ հրեշտակք եւ ո՛չ մարդիկ, ո՛չ սուր եւ ո՛չ հուր, ո՛չ ջուր, ո՛չ ամենայն զինչ եւ են դառն հարուածք»: Կո՞յ ուրիշ ժողովուրդ մը քրիստոնեայ աշխարհին մէջ որուն համար, կրօնքը՝ կեանք ու կեանքը՝ կրօնք եղած ըլլայ փոխադարձաբար ա՛յն համեմատութեամբ, որ ատիկա ապրուած իրականութիւն մըն է հայութեան համար: Այսինքն, կո՞յ աշխարհի վրայ ժողովուրդ մը որ քրիստոնէական սկզբունքները կեանքի կոչած, ապրումի վերածած, անոնցմով սնած եւ անոնցմէ առաջնորդուած ըլլայ եւ իր կեանքը անոնց իրագործումին, պահումին նուիրագործած ըլլայ՝ որքան այս ժողովուրդը: Վկայ՝ Հայաստանեայց Առաքելական ուղղափառ մեր Սուրբ Եկեղեցին՝ իր անկեղծութեամբ, պարզութեամբ, լայնմտութեամբ, արիութեամբ եւ անհուն զորավանդով, քրիստոնեայ եկեղեցիներուն ամէնէն քրիստոնեան: Քրիստոնէութեան սիրոյ Աւետարանը եւ համամարդկային համեղբայրութեան քաղցր հրաւէրը ներդրաւեց տառապած եւ տառապանքէն լմաստնացած եւ հոգիով զեղեցկացած այս ժողովուրդը: Քրիստոնէութիւնը նոր կենսունակութիւն, նոր աւիւն ներարկեց եւ առեղծագործական խանդ ներշնչեց հայութեան: Մեր մէջ, քրիստոնէութեան առաջին դարուն, մենք ունեցանք մեր դիրը, ինչ որ տասնըերկու դարերուն հեթանոսական մեր մշակոյթը չէր տուած մեզի: Տենդագին կրօնական հոգ ղղայումի մը բեղուն արդասիքն է*

---

Նաեւ զերմանական մամուլն է անդրադառնում հայկական ցեղասպանութեան ճանաչման հարցին: Բնականաբար ուշադրութեան կիզակէտը նախ եւ առաջ այս տարուայ Յունուարի կէսին Ֆրանսայի Ազգային Ժողովարանի որոշումն է, ապա թրքական կառավարութեան հակազդեցութիւնը եւ այդ հակազդեցութեան անտեսական հետեւանքները: Սակայն զերմանական մամուլը արձագանգում է նաեւ Գերմանիայում ցեղասպանութեան ճանաչման հարցը:

Ֆրանքֆուրթըր Ալկեմայնէ Յայթունկ-ը իր Ուրբաթ, Փետրուար 9-ի (էջ 46), համարում հրատարակեց Պոխումի Բուհր համալսարանի Սփիւռքի եւ ցեղասպանութեան հետազօտութեան հաստատութեան անօրէն՝ Մխիթար Տապաղի «Յիշողութիւն առանց վայրերի. Պաշտօնական ուրացումի դէմ՝ ինչու պէտք է նաեւ Գերմանիան ճանաչի հայկական ցեղասպանութիւնը» խորագրով ուշագրաւ յօդուածը, որը անդրադառնում է թէ Գերմանիայում ցեղասպանութեան ճանաչման հարցին եւ թէ ցեղասպանութեան ուրացման հետ առընչուող մի քանի այլ առանցքային հարցերի:

*Մխիթար Տապաղի հիմնական դրոյթներն են՝*

*Ա. – Ցեղասպանութեան ուրացումը համակարգային բնոյթ ունի:*

*Բ. – Ցեղասպանութեան ճանաչումը քաղաքական հարցի քաղաքական պատասխանն է:*

*Գ. – Ցեղասպանութեան ճանաչումը յիշողութեան վայր է ստեղծում:*

*Ա.-ի առթիւ դանկանում եմ խտացրած ներկայացնել նամանաւանդ առաջին եւ երկրորդ դրոյթները եւ անդրադառնալ այդ դրոյթներից բխող մի քանի կարեւոր հետեւանքներին:*

*Ըստ Մխիթար Տապաղի 20-րդ դարի ցեղասպանութիւնների վերաբերեալ խօսել նշանակում է պետութիւնների յարաբերութիւնները վառնդի մատնել, որովհետեւ այդ ցեղասպանութիւնները ուղղակիօրէն առընչուում են պետութիւնների կազմաւորման հոլովոյթի հետ, որովհետեւ «Ցեղասպանութիւնը պատմութեան մէջ խնդրականացուում է ազգային ինքնութիւնները եւ միատեսակացման ընթացքը: Որովհետեւ ցեղասպանութիւնը չի վերաբերում միայն դահիճներին, այլ նաեւ ժամանակի վկաների եւ յաջորդ սերունդների կեցուածքին»: Ցեղասպանութեան հարցի չուրջ ամէն անդրադարձ խախտում է այսպիսով արդէն իսկ կազմաւորուած ներպետական եւ միջպետական համակարգի ամրողջութիւնը: Այս է պատճառը նաեւ, որ պետութիւնները ընդհանրապէս վերապահ են իրենց «փոքրամասնութիւնների» եւ սրանց յուզող հարցերի նկատմամբ:*

*Մխիթար Տապաղի խորհրդածութիւնները պատասխանում են բացայայտօրէն այն հարցումին, որը միայն ներկայիօրէն է դրուած՝ ինչպէ՞ս են կարող նման համակարգներ պահել իրենց ամրողջութիւնը:*

Ինչ վերաբերում է ցեղասպանութեան, համակարգային խախտումները կարելի է չրջանցել յանձնելով ցեղասպանութեան հարցը պատմաբաններին վերահաստատեան, որոնք այս պարագային պետական անվտանգութեան չահակիրներին պատասխանատուութիւնն են առանձնում: Այս ձեւը ինքնին համակարգային մտածողութիւնից բխող քաղաքական ռազմավարութիւն ամենատպաւոր միջոցառումներից մէկն է, որը դրսեւորում է ցեղասպանութեան «լրոզութիւնը» վարելու պահանջում: Զերբազատուել համակարգի այս արտաբանութիւնից նահակում է նախ եւ առաջ չենթարկուել ցեղասպանութեան իրողութիւնը վարելու հրամայականին: Ձիշդ այս տեսակէտից է, որ Ֆրանսայի Ազգային ցեղասպանութեան ճանաչումը բեկում է այս ռազմավարութիւնը, խախտում պետութիւններին ընտանի համակարգի անձեռնմխելիութիւնը եւ հայկական հարցը պատմաբանութեան ընդհատուածից տեղափոխում է քաղաքական ընդհատուած՝ «Ֆրանսիայի խորհրդանշական որոշումը ի նպաստ միւնչեւ այսօր ժխտուած յիշողութեան բաղաքական բնոյթ ունի, որովհետեւ ոչ միայն Թուրքիոյ հակազդեցութիւնն է բաղաքական, այլ որովհետեւ ցեղասպանութեան ուրացումը հիմնին Թուրքիոյ բաղաքականութեան անբաժանելի մասն է կազմում»:

*Մխիթար Տապաղը նշում է սակայն որ համակարգները միայն լռութեամբ եւ ուրացումով չէ, որ պահպանում են իրենց ամրողջութիւնը, այլ երկու ուրիշ ինքնաձին ռազմավարութիւններով, որոնք աւելի վտանգաւոր են քան թէ առաջին երկուսը՝ «ընդունելով հերքել» ցեղասպանութիւնը: Այս երկու ռազմավարութիւնները կարելի է անուանել՝ Ա. այո – սակայն ռազմավարութիւն եւ Բ. չահերի բախման ռազմավարութիւն: Այս – սակայն մերձեցումը ցեղասպանութիւնը վերածում է զուտ «ողբերգութեան», ցեղասպանութիւնը ընկալում է իբրեւ պարադանների ողբերգական արդիւնք եւ իջեցնում զոհերի թիւը: Այսպիսով կրկին հերքւում է ցեղասպանութիւնը իբրեւ քաղաքական հարց եւ վերածւում մարդկային ողբերգութեան, մարդասիրական հոգատարութեան առարկայ՝ առանց քաղաքական հետեւանքի, նոյնիսկ եթէ «ցեղասպանութիւն եզրի գործածութեան իրաւունքը "նուէր" տրուի» Հայութեան: Իսկ չահերի բախման – ռազմավարութեան մեկնարանութիւնն էլ վերածում է զահիճ–զոհ յարաբերութիւնը երկու չէզոք կողմերի յարաբերութեան, որը երկիթօսութեամբ պիտի հարթի երկուսակէց ներհակ չահերի բախումները: Ցեղասպանութեան ճանաչումը խափանում է նաեւ այս երկու մօտեցումները եւ իր քաղաքական հանգամանքով ստեղծում է զոհերի յիշողութեան այն մարդկային վայրը, որը վերայիշեալ «մարդասիրական» ռազմավարութիւնները երբեք չեն ստեղծել եւ չէին էլ կարող ստեղծել՝ «Երբ անկարելի է այնտեղ յիշել, որտեղ ադէտն է պատահել ... օտարութիւնն է որ յիշողութեան վայրի է վերածւում: Սակայն այսպիսով ոչ միայն վերապրողների պարտականութիւնն է յիշողութեան վկաները դառնալ, այլ նաեւ հիւրընկալ երկրների՝ կարելի դարձնել այս յիշողութիւնը»:

*Ինչ վերաբերում է Գերմանիային եւ Գերմանիոյ Խորհրդարանի որոշմանը, արդէն «Ֆրանքֆուրթըր Ալկեմայնէ Ցայթունկ»ի խմբագրութիւնը թերթի նոյն համարում նշում է, որ Գերմանիոյ Խորհրդարանը դժուար թէ դրական կեցուածք որդեգրի, որովհետեւ Գերմանիայում ապրող թրքական փոքրամասնութիւնը շատ ուժեղ է եւ ընկերային բախումների վախը՝ մեծ: Սակայն – եւ այստեղ Մխիթար Տապաղը հարցական կերպով անդրադառնում է կարեւոր մի խնդրի – մեծ Հայերի յարատեւութիւն էլ նրմանապէս չի կարող ընկերային բախումներ առաջացնել:*

*Այս հարցը չի վերաբերում քանակական չափանիշների: Եթէ խորացնենք այս հարցումի հետ կապուած պաղատիրը, ապա պիտի անդրադառնանք այն կարեւորութեան, որ վերը նշուած համակարգները թերեւս ոչ թէ հերքումով, ըստութեամբ եւ ուրացումով, այլ ճիշդ հակառակը, արժարծելով, ընդունելով եւ խոստովանելով է, որ կարող են պահել իրենց ամրողջութիւնը եւ փրկել իրենց անձեռնմխելիութիւնը: Մխիթար Տապաղի յօդուածը իր սեղմ չրջանակում անշուշտ չէր կարող խորացնում համակարգի այս հետաքրքրական երեսակը: Այդուամենայնիւ կարեւոր է քննարկել այն հարցը, թէ այսօր համակարգները (système) ինչ ստիճանով են վերածւում կառոյցների (structure) եւ որն է հայկական հարցի դիրքը նման կառոյցներում: Այս համընդրում է նաեւ, որ պէտք է զետեղել հայկական հարցի եւ համայնացման (globalisation) առընչութիւնները, որոնք – գործնական գետնի վրայ – իրենց հերթին լիովին փոխում են հայկական հարցի հաղորդակցութեան ռազմավարութիւնը (stratégie de communication): Հասարակական կապերը (relations publiques) եւ չահախմբային ազդեցումը (lobbying) այն միջոցներն են, որոնք ստատրում են ցեղասպանութեան ճանաչման առաջընթացի: Սակայն այս միջոցները եւ իրենց մարտավարութիւնը (tactique) կը յաջողեն այնքանով, ինչքանով որ ի վիճակի կը լինեն ճշդել հայկական հարցի դիրքը համայնացման (թէ համակարգների եւ թէ կառոյցների պարագային) որտեղում: Յամենայնդէպս ոչ թէ հակազդուել համակարգներին, այլ սովորել համակարգների խաղի օրէնքները, օգտագործելու համար սրանք ի նպաստ ցեղասպանութեան քաղաքական ճանաչման:

*Մխիթար Տապաղի յօդուածի դրոյթները կարեւոր են, որովհետեւ հայկական ցեղասպանութիւնը զետեղում են համակարգային մտածողութեան չրջանակում եւ բացատրում, թէ ինչու ցեղասպանութեան քաղաքական ճանաչումը ոչ թէ խախտում է համակարգը – ինչպէս շատերին է թւում – այլ օգտագործելով համակարգի ներմնայուն օրէնքներից պահում համակարգի ամրողջութիւնը: Այսպիսով թէ ինչու ցեղասպանութիւնը պէտք է քաղաքականօրէն ճանաչուի նոյնիսկ Գերմանիայում:*

ՎԱԶՐԻԿ ԲՈՋԻԼ

# ՁԱՅՆԵՐ ԳԱՒԱՌԷՆ

ԿՐԸՆՈՊԼԸ

## ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՔՐԻՍՏՈՆԷԱՅՄԱՆ 1700-ԱՄԵԱԿԻ ՆՇՈՒՄՆԵՐ

Յունուար 20, Շաբաթ իրիկուն, Կրօնապլի Հին Եպիսկոպոսարանի Թանգարանին մէջ տեղի ունեցաւ հանդիսաւոր բացումը քրիստոնէութեան պետական կրօնք հռչակման 1700ամեակին նուիրուած ցուցահանդէսի մը(*), զոր կազմակերպած էր Իզմիր նահանգի հայկական միութիւններու դաշնակցութիւնը, որուն մաս կը կազմեն Կրօնապլի Հայ Մշակոյթի Տունը, Վիէննի Մշակութային Միութիւնը, Շասսիւ–Ռոնի գաղութը, Շարվիէօ–Շաւնիէօյի Հայկ. Մշակութային Միութիւնը եւ Փոն–տը–Շէռվիլի գաղութը: Դաշնութեան նախագահն է Դանիէլ Մարանճեան:

Ցուցահանդէսին իր ալակցութիւնը բերած էր Իզմիրի նահանգային խորհուրդի նախագահ Պէրնար Սոժէ, իրենց գործընկան մանակցութիւնը բերած էին փրոֆ. տոքթ. Հաճեան եւ Տիկին Ժազլին Տիւպարի: Բացման արարողութեան ներկայ եղան բարձրաստիճան բազմաթիւ անձնաւորութիւններ, ինչպէս Նորվան Եպիսկ. Զաքարեան՝ Կաթողիկոսական պատուիրակ Կեդր. Ֆրանսայի, Հ. Կարապետ Ճարութիւնեան, Կրօնապլի քաղաքապետը՝ Միշէլ Տէսթօ, նահանգային Խորհուրդի նախագահը Պ. Սոժէ, եբեսփոխան Ռ. Քազընաւ, ծերակուտական Շ. Տէսքուբ, քաղաքապետարանի խորհրդական տիկին Մ. Մարտիրոսեան, Ընդհանուր Խորհուրդին կողմէ տիկին Փարամէլ, միութիւններու նախագահները՝ Սարդիս Զուֆեան, Պալթօ Պետրոսեան եւ ուրիշներ:

Թանգարանին մէջ խնամքով գետեղուած էին քրիստոնէացման նախորդող եւ քրիստոնէացման հետեւող չրջաններու պեղեցիկ մանրանկարներ, որոնց մասին հակիրճ բացատրութիւններ տուաւ պատմաբան Գլօտ Մութաֆեան:

Երեկոյթի երկրորդ բաժնին, ներկաները հաւաքուեցան Թանգարանին վարի յարկը, ուր տեղի ունեցաւ ցեղասպանութեան Ֆրանսայի կողմէ ճանաչման նուիրուած հանդիսութիւն մը: Մշակոյթի Տան նախագահը բարիգալատեան իր խօսքին մէջ չնորհակալութիւն յայտնեց Ֆրանսայի: Ապա, Դ. Մարանճեան ներկայացուց իր պլխաւորած միութեան նպատակը եւ գործունէութիւնը ու չնորհակալութիւն յայտնեց նաեւ նահանգային Խորհուրդի նախագահ Պ. Սոժէի զօրակցութեան համար: Ցաջորդաբար խօսք առին քաղաքապետը Միշէլ Տէսթօ, ծերակուտական Շ. Տէսգուբ. անոնք չնորհաւորեցին հայ ժողովուրդը, մանաւանդ հայկական միութիւնները, իրենց կատարած մեծ աշխատանքին համար, որ կը կայանար ցեղասպանութեան ճանաչումը ձեռք ձգելու գործին մէջ: Ներկաները հիւրասիրուեցան քոքթէյլով մը:

Գիշերը, Կրընոպլի Հայ Մշակոյթի Տան մէջ տեղի ունեցաւ ճաշ – բանախօսութիւն մը. նախագահ Փ. Բարախեան բեմ հրաւիրեց քաղաքական անձնաւորութիւններ, որոնց կարգին նաեւ Թիլպէր Պիչոխ: Անոնք անդամ մը եւս արտայայտուեցան Ազգ. Ժողովին տուած որոշումին մասին ու կրկին գնահատեցին հայ ժողովուրդին ազատատենչ ոգին ու Ֆրանսայի հանդէպ երկա՛ր տարիներու հաւատարմութիւնը: Երեկոյթին հանդիսավարութիւնը կատարեց Դ. Մարանճեան, որ ներկայացուց Իզմիր նահանգի զանազան անկիւններէն եկած հայկական միութիւններու ներկայացուցիչները:

Երեկոյթի երկրորդ բաժնին, փրոֆ. տոքթ. Հաճեան բեմ հրաւիրեց ու ներկայացուց օրուան բանախօսը՝ Գլօտ Մութաֆեանը: Ան ամփոփ կերպով պատմեց հայ ժողովուրդին ծագումը, Հայաստանի անցեալը ու խօսեցաւ նաեւ ներկային մասին. արհամարհեց հայկական պատմական վայրերու անունները փոխելու թրքական արարքները:

Նորվան Եպիսկ. իր կարգին խօսեցաւ քրիստոնէութեան Հայաստան մուտք գործելուն մասին: Պատմեց դրուագներ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի կեանքէն, թէ ինչպէ՛ս ի դին ծանր չարչարանքներու կրցած է Քրիստոսի Լոյսը փոխանցել Հայութեան: Բանախօսը նոր սերունդին պատգամեց հայերէն խօսիլ եւ կարդալ Հայոց պատմութիւն:

Աւարտին, ներկաները մեկնեցան առաւել ներչնչուած քրիստոնէական եւ հայրենասիրական ոգիով:

ՇԱՒԻՒ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

(*) Կրընոպլի այս ցուցահանդէսը տեւեց մինչեւ Փետրուար 3: Փետրուար 9–էն Փետրուար 23 ալ ներկայացուեցաւ Վիէնի հանրութեան, իսկ՝ Մարտ 3 – Մարտ 16 ան տեղի կ'ունենայ Շարվիէօ–Շավնիէօյի մէջ:

---

Ի ՅՈՒՇ ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ 44–ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ

# ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

### ՄԻՋԱՎԱՅՐ...

Անշուշտ շատ չենք սեւներ այսքան «պարբառուելիւն», երբ ձեղի պատմեմ թէ զայն պրեկ առաջ, նոյնիսկ Օրմանեանը սպաննելու սեղմ մը ունեցեր էի, խոլապէս ազդուելով «Դրօշակ»ի եւ «Ռազմիկ»ի հրատարակութիւններէն: Եւ պարզ մարմաջ մը չէր այդ, այլ տեսակ մը ինքնակամ վճիռ: Այն աստիճան որ, Գեղամէն խնդրեցի արձանակ մը ճարել ինծի: Յաջողութեանս մասին վստահ էի. որովհետեւ պզտիկուց շատ անգամ յանախած ըլլալով Մայր Եկեղեցի, ծանօթ էի պատրիարքին բոլոր չարժումներուն...

– Այդ քու գործդ չէ, պատասխանած էր խորհրդաւոր ուժը, «կոմիտէ»ն:

Մնայ որ, այդ չրջանի թերթերը իրարմէ նախանձելու բան մը չունին, Օրմանեանի դէմ արձակուած յուռանքներու տեսակէտով: Ես դեռ նոր պատեհութիւն ունեցայ թղթատելու Բաչալեան – Արփիարեանի «Նոր կեանք»ին (1898 – 1901, Լոնտոն) եւ Զօպանեանի «Անահիտ»ին ամբողջական հաւաքածոն: Երկուքն ալ հասուն եւ թունդ հակադաշնակցական սեռուն գործեր, իրար կը գերազանցէին, խաչելու համար օրուան Պատրիարքը:

Այսպէս, բացէք «Անահիտ»ի Ա. տարեան Յուլիս – Օգոստոսի թիւը (1899), էջ 78 – 79 եւ կարդացէք «Պատրիարք մը որ կը գբօսնու» քրոնիկը, վահրամ սառապրութեամբ:

Յօդուածագիրը նկարագրելով Օրմանեանի սարքած խնջոյքները, «զէյթին եաղլը տոլման»ն, «էնկինար պաստը»ն, «իմամ պայըլտը»ն, օղիաբանութիւնը, կնամոլութիւնը, արուամոլութիւնը, կը չարունակէ.

– Օրմանեանի այս հեշտամոլ ու թըրքամոլ տրամադրութիւնները, միանալով իր թաթար – մոնկոլ կազմուածքին, մեզ կը մղեն ենթադրել թէ Իսմիրլեանի յաջորդը գուցէ ծագումով Հայ չըլլայ եւ երակներուն մէջ Ղեւոնց Երէցի մը կամ Ներսէսի մը արիւնէն աւելի Լենկթիմուրի կամ Ճինկիզխանի արիւնը է որ կը հոսի: Թերեւս ասոր մէջն է գաղտնիքը այն անհարկի ու մեղապարտ փութկոտութեան որով Օրմանեան Պատրիարք կը վազէ Սուլթանին հողաթափները համբուրել, ամէն անգամ որ նոր ջարդ մը կամ հալածանք մը տեղի կ'ունենայ Հայերու դէմ»:

*Փոչ մը էւել – պակաս թառերով նոյն պատկերը՝ «Նոր կեանք»ի զանազան թիւերուն մէջ:*

*Երանի՛ թէ միայն այս կէտին մէջ ըլլար Աբտաահմանի մամուլին «առնել – քալել»ը, ինչպէս կ'երեւի...*

Գեղամ ինքն ալ յանճն առած էր աշխատակցիլ «Ռազմիկ»ի, սակայն միշտ ձըգձգելով դրած եղաւ միայն գրական կտոր մը, «Տաղ առ Աղթամար»: Տնտնալու պատճառներէն մէկն էր կեղծանունի մը ընտրութիւնը: Դէզերով անուններ չարեցինք, չհաւնեցաւ: Ի վերջոյ խնդրեց որ եկեղեցի մը երթամ եւ հայաչունչ անուններու ցանկը նայիմ, մկրտութեան աւազանին մօտ: Իր ընտրածն էր՝ Վարդգէս Վեհապետ: Երբ յօդուածը երեւցաւ, արդէն քանի մը ամիս մնացած էր Օսմանեան Սահմանադրութեան:

Մինչ այս մինչ այն, կորիզը վտանգուած էր արդէն: Անոր գլխաւոր Ջիղը, Զաւէն (Արմենակ Գարակէօզեան, Շ. Գարհիսարցի), 23 տարեկան, ձերբակալուած եւ անլուր տանջանքներու ենթարկուած էր (1908 Փետրուար): Քանի մը օր վերջը, մինչ կը սպասէին թէ խոստովանութիւններ պիտի կատարէ, խցիկին քարիւղի լամբարը կը խլէ, վրան կը պարսպէ եւ կը բռնկեցնէ:

Յաջորդ կոչին իր ածխացած դիակն էր որ կը վերցնէին Համիտի զապաններըը, որոնց երեսին պոռացած էր Արմենակ, *չարչարանքի պահուն.*

– «Ա՛յս է ձեր արդարութիւնը, անաստածնե՛ր»:

Քանի մը ամիս վերջը ձերբակալուեցաւ Եղնիկն ալ, եւ կապը առժամապէս կըտրեցաւ արտաահմանի հետ: Միւս բանտարկեալներէն պատահաբար լսեր էինք երկու անուններ, առանց ճանչնալու, – *Յ. Ճոլոլեան (Սիրունի) եւ Լեւոն Զաբլիեան:*

*«Սուրհանդակ»ը* դադրած ըլլալով, եւ անգործութեան դատապարտուած էի մօտաւորապէս մէկ տարիէ ի վեր, իսկ Գեղամ Բարսեղեան մտած էր «Բիւզանդիոն»ի մէջ: Քանի մը ամսական ալ առնելիքըս մնացած էի թերթէն – տասը ոսկի: Գրաշարներն ալ քանի մը չաբաթական կ'ուզէին եւ ահա գործադուլ մը սարքեցինք թերթին դադարումէն առաջ: Ի՞նչ մեզմէ պահեմ, եա ղլուխն անցայ այս արկածալի ձեռնարկին: Անմիջապէս աշխատանքը դադրեցնելով, խմբովին գացինք նստանք սրճարան մը, «Բիւզանդիոն»ի խմբագրատան դիմաց, պատը Ալի հատուէսի...

Տիգրան էֆէնտին իրաւ անցաւ, բայց նախընտրեց լուր չտալ ոստիկանութեան: Գրաշարները չաբաթական մը ստացան, իսկ ես միայն հայրական խրատներ լսեցի: «Դո՞ւն ալ...»: Զգած հեռացած էի, բայց հայրս ալ միջամտեց եւ անուշի կապեց: Ուրեմն չարունակեցի աշխատանքս, մինչեւ թերթին դադարումը, հօրմէս ըստանալով ճամբու ծախքը: (Տիգրան էֆէնտին իր երկու թերթերուն համար տեսական եւ կլորիկ նպաստներ կը ստանար Օսմանեան Դրամատունէն, Ռեժիէն, Քըրեաի Լիմոնէէն, Անատոլու եւ Րումէլիի երկաթուղիներու ընկերութիւններէն, Էվզաֆէն եւ այլն, տարեկան 60, 30, 20, 10 եւ այլն ոսկի. եւ ամէնուն մէջ ալ ազդեցիկ ծանօթներ ունենալով, ժամանակէն առաջ կը դանձէր եւ կը ծախէր):

(Շար. 23)

(Շար. Ա. էջէն)

մէջ, պէտք է խուսափիլ որ երկիրը դրամական աղէտի մը ենթարկուի, հանրային պարտքը 25 միլիառ տոլարի հասած է: Միւս կողմէ, Լիբանանցիք օրէ օր ծանրակշիռ կը դառնան սուրիական ներկայութիւնը: Հաբցպոլոյի մը ընթացքին («Լը Մոնտ», Փետրուար 25/26) տիրոջի պարապուրնը, յատկապէս կուսակցութեան պետ՝ Վալիտ Ճումպլաթ կ'ըսէ թէ հարկ է հաւասարակշռել լիբանանասուրիական յարաբերութիւնները: Կը հասկընայ որ Սուրիա ռազմավարական շահեր ունենայ Լիբանանի մէջ, բայց, պէտք չէ որ Լիբանանը «ահաբեկչական» տարբերու կայան ծառայէ սուրիական վարչակարգին դէմ: Նոր կացութեամբ (Շարոնի իշխանութեան գլուխ անցնիլ) անկայունութեան վտանգները աւելի մեծ են: Ի՞նչ պիտի ընէ Լիբանան: Պիտի մնա՞յ անկախ պետութիւն մը թէ ոչ ամէն բանէ կախում պիտի ունենայ: Դեռ կայ այլ հարց մը որ կը մտահոգէ Լիբանանի իշխանութիւնները, զրամը օրինականացնելու հարցն է: Երկիրը կ'ուզէ դուրս գալ այդ մեղադրանքով ամրատանուած երկիրներու սեւ ցանկէն:

ՄԻԱՅԵԱԼ – ՆԱՀԱՆԳՆԵՐՈՒ Արտաքին նախարարը՝ Գալին Փաուլ ընկերապոյտ մը կը կատարէ Մերձաւոր – Արեւելք, մինչ Քուէյթի մէջ կը տօնուի Ծոցի պատերազմի յաղթանակին տասնամեակը: Հերթապահներու մէջ են ձորձ Պուշ (նախկին նախագահին հայրը), Տիկին Թաչըր, Ճոն Մէյճըր, Արժանթինի նախկին նախագահ՝ Գարլոս Մէնեմ: Գալով Փաուլի, առաջին օրէն իսկ, Գահիրէ, անդրադարձաւ արաբական չրջանակներու ընդդիմութեան: Եղիպտացիք իսկ քննադատեցին անպլեւամերիկեան ռմբակոծութիւնները Պաղտատի վրայ, ինչ որ զարմացուցած է ամերիկացի նախարարը, ինչպէս յայտարարած է երուսաղէմ ժամանած առեն:

ՊՈՒՏԻՆ ներողութիւն խնդրած է Չէչնիոյէն Սաալինի կատարած տեղահանութեան համար, Բ. աշխարհամարտի ընթացքին: Այս առընչութեամբ հեռագիր մը ղրկած է ռուսամէտ չէչէն վարչական պետավարին՝ Ախմատ Կադիրովի, տեղահանութեան 57–րդ տարեդարձին առթիւ:

Պ. ԳԼԻՆԹՐԸՆ ձախող ելք մը ունեցաւ նախագահական իր պաշտօնէն: Պարզուեցաւ որ ներումները չնորհած է, որոնք դատավճիռ ստեղծած են Մխացեալ Նահանգներու մէջ: Հարկային դեղձարատութեամբ մը հետապնդուած եւ Զուիցերիա ապաստանած մեծահարուստ Մարք Ռիչ իր ներման արժանացած էր նուիրատուութեան մը փոխարէն Դեմոկրատ կուսակցութեան: Հիլարի Գլինթընի եղբայրն ալ խնդրոյ առարկայ է այս հարցին կապակցութեամբ:

ՖՐԱՆՍԱ. հասած 900 Քիւրտերէն ոմանք փորձած են Գերմանիա անցնիլ միանալու համար իրենց ընտանեկան պատգաններուն, բայց, սահմանապլուխէն ետ մղուած են: Կեցութեան իրենց արտօնագիրը միայն Ֆրանսայի համար է վաւրու է: Մաս մը տեղաւորած է Մոտան, ուրիշներ ալ հոս ու հոն, մինչեւ որ քննութեն ապաստանի իրենց դիմումները:

ՊԵԼԿՐԱՏԻ ՄԷՋ, ձերբակալուած է ոստիկանութեան պետը՝ Ռոպէ Մարքովիչ, որ վատահելի անձն էր նախկին նախագահ՝ Միլոսեւիչի: Այն ապատութիւնը կը սիրէ որ այս ձերբակալութիւնը սկիզբ մըն է եւ ծայրը կրնայ Միլոսեւիչի հասնիլ:

ԳՐՈՋՆԻի մօտ, Ռանկալայի մէկ արուարձանը հասարակաց փոս մը յայտնաբերուած է, ուր 20 դիակներ պահուած են: Նախապէս, 200 դիակի խօսք կար: Ըստ ռուս զինուորականներու բոլոր մեռեալները չէչէն ապստամբներու զոհերն են:

ԹԵՀՐԱՆի ՄԷՋ, բարենորոգիչ չրջանակներու մօտ լրագրող մը՝ Ռեզա Ալի-Ժանի ձերբակալուած, ապա բանտարկուած է յեղափոխական դատարանի հրամանով: Դրգռապատճառներուն մասին, ոչ մէկ բացատրութիւն տրուած է:

ԱԼԺԵՐԻՈՅ ՄԷՋ, չաբաթավերջին (Փետրուար 24, 25) 30 հոգի սպանուած է, որոնց մէջ 27 խրամատապահ, դինեալ երկու դործողութիւններու ընթացքին:

ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ՇԱՐԺԱՆԿԱՐի մրցանակաբաշխութիւնը (Սեզարներու դիշեր) տեղի ունեցաւ Փետրուար 24–ին, Փարիզի Շան զ'Էլիզէի թատրոնը, նախագահութեամբ Տանիէլ Օթէօյի: Լաւագոյն Ֆիլմի Սեզարին արժանացաւ Անիէս Ժաուիի նկարահանած Տօմինիք Պլան Սթանա – Պայ Ֆիլմին (դոր ոչ ոք տեսած է) մէջ ստանձնած իր դերին համար, լաւագոյն դերասանը նկատուեցաւ Սերճի Լոփէզ (Հարբի Ֆիլմին մէջ) եւ այլն, եւայլն):

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

# ՄԵԾ ՊԱՀՔ

ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ՔԱՐՈԶ

## Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

*ՄԵԾ ՊԱՀՔի ամբողջ չրջանին, Զորեքշաբթի երեկոները ժամը 6–ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ «Հսկում»ի «Խաղաղական» եւ «Հանգըստեան» ժամերգութիւնները կը կատարուին եւ աւուր պատշաճի քարոզ կը տրուի՝ համաճայն հետեւեալ ժամանակացոյցին.–*

ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Փետրուար 28
*Գ. օր ՄԵԾի Պահոց*
*Քարոզիչ՝*
ՆԵՐՍԵՀ Ծ. ՎԱՐԴ. ԲԱՂՈՒՃԵԱՆ

## Ս. ՃԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

ՄԵԾ ՊԱՀՔ
ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ԱՐԵՒԱԴԱԼ

*ՄԵԾ ՊԱՀՔի ամբողջ չրջանին Զորեքշաբթի երեկոները ժամը 5–ին, Հսկումի Խաղաղական եւ Հանգստեան ժամերգութիւնները կը կատարուին հետեւեալ ժամանակացոյցով:*

ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Փետրուար 28–ին
ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 7–ին
ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 14–ին
ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 21–ին, Միջինք առաւօտեան *ժամը* 10·30–ին Արեւագալի ժամերգութիւն:
ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 28–ին
ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Ապրիլ 4–ին

***

*Իսկ Արեւագալի ժամերգութիւնները կը կատարուին ՄԵԾ ՊԱՀՔի Կիրակիներուն պատարագէն առաջ:*
*Ժամերգութիւն* 8·45–ին:
*Արեւագալ* 9·45–ին:
*Պատարագ* 10·30–ին:
*Քարոզ եւ Հոգեհանգիստ* 11·45–ին:

## ՄԱՐՍԷՅԼ

ՀՍԿՈՒՄԻ ԺԱՄԵՐԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
ԺԱՄԸ 17–ԻՆ

## ՍԷՆ–ԼՈՒԻ — Ս. ԳԷՈՐԳ

ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Փետրուար 28
*Քարոզիչ՝*
*ՄԱԿԱՐ Ա. ՔՀՆԾ. ՆԱՃԱՐԵԱՆ*

## ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

ՈՒՐԲԱԹ, Մարտ 2
*Քարոզիչ՝*
ՎԱՉԷ Ծ. ՎԱՐԴ. ԻԳՆԱՏԻՈՍԵԱՆ

## CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

**VIENNE**
**le Dimanche 4 Mars**
à partir de 14 heures
Venez participer
au 3ème
**TOURNOI DE COINCHE**
à la Maison de la Culture Arménienne
9, rue du Cirque — VIENNE

Concours disputé sur 3 parties, pour toutes les équipes. Toutes les doublettes seront primées. Lots pour les gagnants.

Les amateurs de **scrabble** pourront aussi jouer, s'amuser, se détendre et... gagner...

Buffet de spécialités arméniennes — Buvette.

Nombre de tables limité. Pour une meilleure organisation, inscriptions par téléphone au : **04 74 53 43 80.**

Հ·Բ·Ը·Մ·
ՄԵԼԳՈՆԵԱՆ ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆ

# 75-ԱՄԵԱԿի ՅՈՒԲԵԼԵՆԱԿԱՆ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՊՐԻԼ 5–8

Բարձր հովանաւորութեամբ՝
կիպրոսի Հանրապետութեան Նախագահ
Պրն· ԿԼԱՓԿՈՍ ՔԼԵՐԻՏԻՍ–ի
*եւ*
Նախագահութեամբ՝
Հ·Բ·Ը·Մ·ի Նախագահ
ՏԻԿԻՆ ԼՈՒԻԶ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ–ՍԻՄՈՆ–ի

ԱՄՓՈՓ ՅԱՅՏԱԳԻՐ
Հինգշաբթի, Ապրիլ 5
*Պաշտամունք, Բացման Հանդիսութիւն*
Ուրբաթ, Ապրիլ 6
*Հանդիպում – Ջեկուցում, Պաշտօնական Հանդիսութիւն, Քոքթէյլ – Ընդունելութիւն*
Շաբաթ, Ապրիլ 7
*Մարզախաղեր, Հանդիպումներ, Պաբանցիկ Երեկոյթ*
Կիրակի, Ապրիլ 8
*Պատարագ, Պառյա եւ Խմբային ճաշ*

*Սերտ հետաքրքրութիւններու համար դիմել՝*
The Louis Organisation — Attention:
Ms. Eugenia Eftamandilou
e-mail: eugenia@louisgroup.com

*Պանդոկի յատկացում տեղեկութիւններու համար դիմել՝*
*Տիկ· Էլիզապէթ Քէսթէրլեան* e-mail: raffi@spidernet.com.cy
*Պրն· Մասիս Տէր–Բարթող* e-mail: masisdp@yahoo.com
*Մելկոնեան Կրթական Հաստատութիւն*
e-mail: agbumei@melkonian.ac.cy
*Հեռաձայն՝* 357–2–422195, *Հեռապատճէն՝* 357–2–493155

*75–ԱՄԵԱԿի ՅՈՒԲԵԼԵՆԱԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱՌԻՄԲ*

ԹՈՂՈՎՈՒՐԴի ՄԸ ՀԵՐՈՍԱԿԱՆ ՊԱՅՔԱՐԸ
Ի ԽՆԴԻՐ ԻՐ ԱԶԳԱՅԻՆ ԻՆՔՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԽՂՃԻ ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ

# ՎԱՐԴԱՆԱՆՔ

Թատերգութիւն երկու արարով – հայերէն
փրանսերէնի թարգմանուած Իսի–լէ–Մուլինոյի մէջ

*Հեղինակ՝ Հովիւ ՄԱՐԿՈՍ ՎԱՐԴԻԼԵԱՆ*
*Պատչաճեցում եւ բեմադրութիւն՝ ՍԱՐԳԻՍ ՔԷՕՇԿԵՐԵԱՆ–ի*

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, Մարտ 8, ժամը 20·30–ին
*Իսի–լէ–Մուլինոյի «Օսիթորիում»ին մէջ*

Ծախքերու մասնակցութիւն՝ 50 Ֆր·

*Տեղեկութեանց եւ տեղերը վերապահելու համար հեռաձայնել՝*
— ԱԼՖՈՐՎԻԼ՝ 01·48·93·99·88
— ԻՍԻ–ԼԷ–ՄՈՒԼԻՆՕ՝ 01·47·36·02·50

**UGAB — PARIS**

**CONFERENCE**
**le Vendredi 2 mars à 20 heures 30**

**Garbis APRIKIAN**
**Auteur · Compositeur**
**Directeur artistique**
**de la Chorale SIPAN-KOMITAS**
présente

**SIX CHANTS ARMENIENS**
**Transcrits pour piano**
Fascicule 1

Présentation et explications
par l'auteur

Introduction
par ARA KRIKORIAN, l'éditeur

Illustration musicale
par MARIJA AUPY MARKIC
du Conservatoire Franz Liszt
de Budapest

**Centre Culturel Alex Manoogian**
118, rue de Courcelles, 75017 PARIS
Métro : Courcelles

Tél. : 01. 45. 20. 03. 18

**L'ECOLE ARMENIENNE**
**SIAMANTO**
**DE BAGNEUX**
propose un

**Diner Dansant**
en solidarité avec l'école française n° 3
et l'école n° 11 de Vanadzor

**Samedi 3 mars de 20 heures à l'aube**

En présence de
Madame **JANINE JAMBU,**
**Maire de Bagneux,**
**Députée des Hauts-de-Seine**
Avec la participation de
MARTEN YORGANTZ
et son Orchestre

Salle des Fêtes «Léo-Ferré»
rue Charles-Michels — BAGNEUX

**Avec le bus :** 188 de Pte d'Orléans, arrêt "Meuniers". **En voiture :** RN 20 à la Pte d'Orléans (suivre le panneau "marché de Bagneux"). Parking assuré.

**Réservez vos places aux numéros suivants:** 01 46 65 51 04 / 01 45 46 10 11
01 46 65 81 53

Réservations/jeunes auprès de Sossy :
06 10 15 13 72

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ 28
MERCREDI
28 FEVRIER
2001

LE NUMERO : 6,00 F

# ՀԱՅՐԱՍԻՐ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

# HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 1·400 Ֆ· — Վեցամսեայ : 725 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1·650 Ֆ· (Ամէնօդեայ առաքում)
1·500 Ֆ· (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ·
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·112 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 76e ANNEE — N° 20.112

## ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

### ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

*ՊՐԻՍԷԼԻ Մէջ, հողագործութեան 15 նախարարները համաձայնութեան չկրցան պալ, Ֆրանսա եւ Գերմանիա բոլորովին տարակարծիք են գիւղացիներուն չնորհուելիք օգնութեան մասին: Պրիւսէլի մէջ, թէ Ֆրանքֆուրթերժիական սահմանին, բուռն ցոյցեր տեղի ունեցան:*

*Պէլ Իւ Ան Մէնի (Պրըթաններ) բացը Թրքական նաւ մը՝ Մարմարա Փրինսես (162 մեթր երկայնք), որ գերմանական դործածուած կառքեր Թուրքիա կը փոխադրէր, բախած է Ֆրանսական ձկնորսանաւու մը եւ զայն ընկղմած: Երկու ձկնորսները չրամոյն եղած են, Թրքական նաւը ոչ մէկ վնաս կրած է:*

*ԱՆԳԱՐԱՅԻ քաղաքական եւ գինուորական գեկավարները կը Յանան համաձայնութեան մը գալ, վստահութիւն ներչնչելու համար տնտեսական չրջանակներուն, չարթնուան մը տաղնապէ ետք: Ձարտարարուեստի գլխաւոր մեծերէն մէկը՝ Սաքըի Սապանճը յայտարարած է.- «Աղքատ էինք, 40% ուելի աղքատ դարձանք»: Զգելով որ Թրքական դրամը «տատանի», արժեզրկումը անխուսափելի էր եւ արդէն 40%-ի հասած է:*

*ՖՐԱՆՍԱՅԻ Պետութեան Նորհուրդը մերժեց ժան Թիպէրիի դիմումը՝ չեղեալ հռչակելու կամ չորս թեկնածուներով կազմակերպելու վիճարկումը, զոր հետեւեալի «Գանալ Փլիւս» կայանը կազմակերպած է, Զորեքչաբթի, Փետր. 28-ին Պերթրան Տըլանոյէի եւ Ֆիլիփ Սեկէնի միջեւ: Ծանօթ է որ ձախի եւ աջի այս երկու թեկնածուներէն զատ, թեկնածու են նաեւ Փարիզի ներկայ քաղաքապետը՝ ժան Թիպէրի եւ կանաչներէն՝ Իվ Գոնթաս: Պետութեան Նորհուրդին պատճառաբանութիւնը այն է որ «լատեսողական հաղորդակցութիւնը ազատ է» եւ «նոյնիսկ եթէ օրէնքը Լատեսողական Բարձրագոյն Նորհուրդին (ՍԷ - ԷՍ - Ա.) յանձնած է կարգ մը պկզբունքներու յարգանքին հսկողութիւնը»:*

*ՖՐԱՆՍԱ. հասած 908 Քիւրտերէն 362-ը «անհետացած» էին Փետրուար 27-ին: Ըստ երեւոյթին չեն ուզած ներկայանալ նահանգապետարաններուն եւ նախընտրած են պաղտպտդի թափառիլ: Իշխանութիւնները չեն կրցած ճշդել թէ ո՞ւր են: Նոր փորձեր կրած էին ոմանք Գերմանիա անցնելու համար, բայց, կրկին եւս մըղուած էին սահմանապլուխէն:*

*ԻՄՐԱՑԷԼԻ ձախը (աշխատաւորական կուսակցութիւն) ի վերջոյ իր համաձայնութիւնը տուաւ, վոթորկալից նիստէ մը ետք, կառավարութեան մասնակցելու համար: Միւս կողմէ, բաւական վրդովում ստեղծուած է հրեայ գաղթներու գլխաւոր կազմակերպութեան պետին՝ Նլմօ Ֆիլպէրի յայտարարութենէն ետք: Ան, ուղղակի կոչ ըրած է որ Ալթֆաթը «մաքրուի»: Պաղեստինցիք միջազգային պաշտպանութիւն կը պահանջեն:*

*ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ անդամ նշանակուեցան ընկերարան՝ Տոմինիք Շնափէր, Հաշուեքննիչ Աեեանի Ա. Նախագահ՝ Փիէր Ժոքս եւ Պետութեան խորհրդական՝ Օլիվիէ Տիւթրէյ: Ինը տարուան համար նշանակուած են Վերակոյտի, Ազգային Ժողովի նախագահներուն եւ ժադ Շիրաքի կողմէ: Ինը տարուան չրջանը նորոգելի չէ:*

*ՌԵՄՈՆ ՊԱՌ, Բարոյական եւ Քաղաքական Գիտութեանց Ակադեմիայի (ՄՀԿ՝ Ֆրանսայի Հիմնարկի հինդ կաճառներէն) անդամ ընտրուեցաւ Փետրուար 26-ին, 33 ձայնով 37-ի վրայ, Ալէն Փէյրըֆիթի աթոռին:*

*ԿԻԵԻի (Ուկրանիա) մէջ, եօթը հազար հոգի ցոյց մը ըրած են Փետրուար 25-ին, պահանջելով նախագահ՝ Լ. Կուչմայի*

## ՖՐԱՆՍԱՑԻ ԴԷՄ ՊԱՏԺԱՄԻՋՈՑՆԵՐԸ ՍԿՍԱԾ ԵՆ ԳԼԽԱՑԱՒ ՊԱՏՃԱՌԵԼ ԹՈՒՐՔԻՈՑ

*Հայկական ցեղասպանութեան Ֆրանսայի կողմէ ճանաչումէն ետք Թուրքիոյ այս վերջինին դէմ պատժամիջոցներու դիմելու որոշումը այլեւս իր առաջին օրերու փայլը չունի եւ ներկայիս բնաւ նոյն խանդավառութիւնը չի ալեր: Այսպէս, Փետր· 26-ի Թուրք մամուլի մէկ լրատուութենէն կը պարզուի թէ պէտք է ընտրութիւն մը ընել «ազգային հակազդեցութեան» եւ «օդաչուներուն կեանքի ապահովութեան» միջեւ: «Միլլիյէթ» կը դրէ թէ Թուրքիոյ ռազմական օդուժի գլխաւոր հրամանատարը ծանր խոհերու մատնուած է դժուար ընտրութեան մը առջեւ գտնուելով: Արդարեւ Պաշտպանութեան նախարարութիւնը եւ Սպայակոյտը չեն կրցած լուծել Թրքական Էֆ-16 60 օդանաւերու թշնամի ռատարներէ պաշտպանութեան ոարքաւորումի հարցը· չարունակե՞լ Ֆրանսացիներուն հետ, ինչպէս ծրագրուած էր, թէ որոնել նոր չուկաներ և առաջարկներ, ինչ որ սակայն կրնայ կարօտիլ բազմաթիւ տարիներու: Մինչ Պաշտպանութեան նախարարութիւնը Ֆրանսայի հետ չարունակելու կողմնակից է, Սպայակոյտը պահանջած է որպէս բողոքի արտայայտութիւն ջնջել Ֆրանսական պայմանագիրը: Վերջապէս որոշած են վճիռը թողուլ հրամանատարին: Թերթը կը դրէ թէ առանց այդ ոարքաւորումներուն այդ օդանաւերը «երկրորդական դիրքերու» վրայ քաշուած են եւ կարելի չէ դանոնք օգտագործել ռազմավարական կարեւորութիւն ներկայացնող խարխխներուն մէջ:*

## ԹՈՒՐՔԻԱ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԵԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ՄԷՋ ՀԱՅՈՑ ԵՒ ՅՈՒՆԱՑ ԼԵԶՈՒԻ ՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ «ՄԱՆԱԳԷՏՆԵՐ» ՊԻՏԻ ՊԱՏՐԱՍՏԷ

*Թուրքիոյ Բարձրագոյն Ուսման Նորհուրդը (ԵԼՕՔ) որոշեց արտասահմանի մէջ հաստատել մանագէտներ, որոնք ի վիճակի պիտի ըլլան ջրելու Հայերու ու Հելլէններու կողմէ Թուրքիոյ դէմ առաջ քչուած ցեղասպանութեան պնդումները: Քննութեան կարզով պիտի ընդունուին երիտասարդներ, որոնք յատուկ կրթաթոշակներով արտասահման պիտի ղրկըւին պատրաստուելու համար «Հայոց լեզուի ու պատմութեան» կամ «Հելլէն լեզուի ու պատմութեան» նիւթերուն մէջ: Թեկնածուները պիտի ընտրուին քննութեան միջոցաւ, եւ անոնք պէտք է դիմում կատարեն մինչեւ Ապրիլ 27, որպէսզի կարենան մասնակցիլ Մայիս 11-ի քննութեան:*

*Հրաժարումը: Ընդդիմութեան չարժումը «Ուկրանիան առանց Կուչմայի» ծնունդ առած էր լրագրողի մը, Գէորգի Գոնգաձէի սպանութենէն երեք ամիս ետք: Ան մատնանչած էր իշխանութեան կաչառակերութիւնը: Ցուցարարները կը բացագանչէին՝ «Կուչմա, Ուսանիան յիչէ՛», ակնարկելով Չաուչեսքուի տապալման:*

*ՊՈՒՂԱՐԻ (Ալժերիա) զօրանոցին մէջ, 47 սպաներ չարդուած են Փետր· 25-ին, որոնց մէջ զնդապետ Սեմիքի եւ հրամանատար՝ Պահբի: Ատոնք արդելափակուած էին անհնազանդութեան համար եւ 15 օրէն ազատ պէտք է արձակուէին: Կ'ըսուի թէ առանձնացուած են բանտին մէկ ծայրամասը եւ պարզաբինութեամբ սպաննըւած:*

## ՀԱՑԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

### ԼՂՀ

## ՍԱՄՈՒԷԼ ԲԱԲԱՅԵԱՆ 14 ՏԱՐԻ ԲԱՆՏԱՐԿՈՒԹԵԱՆ ԴԱՏԱՊԱՐՏՈՒԵՑԱԻ

*ԼՂՀ նախագահ Ա. Ղուկասեանի դէմ մահափորձին առընչուող Մարտ 22-ի դործի դատավարութիւնը աւարտած է Փետրուար 26-ին Ստեփանակերտի Դիւանդոյն դատարանին մէջ:*

*Դատարանը իր վերջնական վճիռին մէջ չատ քիչ բան փոխելով դատախազութեան առաջարկած պատիժներէն, խիստ ռեժիմով 14-ական տարի բանտարկութեան դատապարտած է ամբաստանեալներ Սամուէլ Բաբայեանը, Սասուն Ադալեանները եւ Լեւոն Մխրզոյեանը: Անոնց պատիժը կը նախատեսէ նաեւ անձնական ինչքերու գրաւում: Առաջին հինգ տարին կ'անցընեն բանտը: Ս. Բաբայեան եւ Ս. Ադալեանեան մխիթարական կը ղրկուին իրենց ստացած գինուորական յատուկ կոչումներէն եւ պետական պարգեւներէն: Ամբաստանեալ Էրիք Փարամազեան դատապարտուած է 13 տարի արդելափակման եւ նոյնպէս ինչքերու գրաւումի. Դաւիթ Ղուլեան ստացած է 10 տարի, սակայն ուղղիչ աչխատանքային գաղութի ուժեղացուած ռեժիմով ու ինչքերու գրաւումով: Զինքի ու գոյքի յափշտակութեամբ եւ զանոնք պահելու յանցանքով ամբաստանուող Գառնիկ Յարութեան 7 տարի բանտարկուած դատապարտուած է: Իսկ միւս տասը ամբաստանեալներուն համար դատարանը արձակած է հետեւեալ պատիժները.- Վարուժան Մելքումեան, Արմէն Մուսայէլեան, Վարդան Թաչճեան, Խաչատուր Պետրոսեան, Ալպէր Առուտամեան՝ երեքական տարի, Արարատ Մուսայէլեան, Արմէն Անտոնեան, Վալերի Յարութեան՝ հինգական տարի, Հենրիկ Յարութեան 4 եւ Գագիկ Ահարոնեան 6 տարի յետաձգումով բանտարկութեան: Դատարանը զանոնք զահլիճէն ազատ արձակած է:*

*Դատավճիռով գրաւուած են Ս. Բաբայեանի, Ս. Ադալեանեանի եւ Է. Փարամազեանի անձնական կառքերը: Անոնցմէ զանձուած է նաեւ նախագահին կառքին հասցուած վնասին՝ 6 միլիոն 300 հազար դրամի համապատասխան դումարը:*

*Վճիռին դէմ կարելի էր բողոք ներկայացնել 7 օրուան պայմանաժամին մէջ:*

*
**

## ՃՈՐՃ ՊՈՒՇԻ ՆԱՄԱԿԸ ՆԱԽԱԳԱՀ ՔՈՉԱՐԵԱՆԻՆ

*Քոչարեան – Ալիեւ հանդիպումին քանի մը օր մնացած, ԱՄՆ Երեւանի դեսպանը՝ Մայքըլ Լեմըն Փետր· 26-ին նախագահ Ռ. Քոչարեանի նամակ մը յանձնած է Ճ. Պուչէին: Նամակին բովանդակութեան մասին որեւէ մանրամասնութիւն չէ տրուած, ըսուած է միայն որ ԱՄՆ թիկունք կը կանգնին զարաբաղեան հարցին լուծում գտնելու միջազգային ջանքերուն:*

*
**

## Օ-ԻՍ-ՍԷ-Ը ՆԱԽԱԳԱՀԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆ Կ'ԱՅՑԵԼԷՐ

*Օ-ԻՍ-ՍԷ-Ը-ի հերթական նախագահ, Ռումանիոյ Արտաքին նախարարը՝ Միրչէ Ճոանա Փետր· 27-28 Հայաստան կ'այցելէր: Այցը կը կրկր տարած քաշերջանի չրջապտոյտի բնոյթ ու նպատակն էր ծանօթանալ չրջանի խնդիրներուն, ի չարս որոնց Լ. Ղարաբաղի հարցի կարգադրու-*

*թեան ներկայի փուլին: Երեւան հանդիպումներ կ'ունենար ՀՀ նախագահին, Ազգ· ժողովի նախագահին, վարչապետին եւ Արտաքին նախարարին հետ:*

*
**

## ՆԱԽԱՐԱՐ ՕՍԿԱՆԵԱՆԻ ԻՐԱՔ ԱՅՑԸ ԵՒ ԴԵՍՊԱՆԱՏԱՆ ԲԱՑՈՒՄԸ

*Փետր· 25-26, Արտաքին նախարար Վ. Օսկանեան աչխատանքի այցով Իրաք գացած է: Այցի առաջին օրը նախարարը հանդիպում ունեցած է երկրին փոխ-վարչապետ Թարիք Ազիզի հետ: Նոյն օրը, երեկոյեան տեղի ունեցած է Պաղտատի Հայկական դեսպանատան բացման հանդիսաւոր արարողութիւնը:*

*Փետր· 26-ին, Վ. Օսկանեան ընդունուած է նախագահ Սատամ Հիւսէյնի կողմէ, որու հետ քննարկած են համագործակցութեան կարելիութիւնները: Նախարար Օսկանեան տեսակցութիւններ ունեցած է նաեւ փոխ-նախագահ Տ. Ռամատանիի, Քարիւղի, Ելմտական նախարարներուն հետ: Այցի վերջաւորութեան, Արտաքին նախարարը հանդիպում մը ունեցած է իրաքահայ գաղութին հետ, որու ընթացքին քննարկուած են Հայաստան – Սփիւռք յարաբերութիւնները:*

*
**

## ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԵՐԿՈՒ ՌԱԶՄԱԳԵՐԻ ԵԻՍ ՅԱՆԶՆԱԾ ԱԴՐԲԵՋԱՆԻ

*Որպէս բարի կամքի նշան, Հայաստան երկու ռազմագերի եւս վերադարձուած է*

(Շար·ը Դ· էջ)

## Շէն-Ֆրանսա

### ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

*Շէն–Ֆրանսա կը տեղեկացնէ Հայաստանի Հանրապետութեան Պետական Եկամուտներու Նախարարութեան (Պ. Ե. Ն.) հետ իր ունեցած հարցի իրեն ի նպաստ աւարտը:*

*Առ ի յիչեցում· – Անցեալ Սեպտեմբեր 28-ին վերոյիչեալ նախարարութիւնը, պեղերու ապօրինի ներածումներու մասին իր յայտարարութեան մէջ, կը զրպարտէր Շէնը թմրադեղերու մաքսանենգութեամբ:*

*Արտաքին Գործոց Նախարար Պարոն Վարդան Օսկանեանի ուղղուած 2001 Յունուար 21 թուակիր նամակով Պետական Եկամուտներու Նախարարը կը յայտնէ հետեւեալը· – «Պ·Ե·Ն·ի կողմից արուած յայտարարութեան վերաբերեալ տեղեկացնում եմ, որ տեղի է ունեցել թիւրիմացութիւն, որը եւ հաստատուել է ֆինչական մարմինների կողմից նչուած հարցի վերաբերեալ բրէական գործի յարուցումը մերժելու մասին որոշմամբ»:*

*Շէն–Ֆրանսա պոհունակութեամբ կ'արձանագրէ իրաւականութեան վերակացութիւնը եւ չնորհակալութիւն կը յայտնէ բոլոր անոնց, որոնք զօրակցեցան իրեն եւ քաջալերեցին պինք ճշմարտութիւնը պարզելու համար:*

*Շէն–Ֆրանսա եւ Շէն–Հայաստան հաստատիմ իրենց սկզբունքին՝ նոյն հաստատով եւ աչալրջութեամբ պիտի չարունակեն գործել Հայաստանի, Արցախի, Ջաւախքի զարգացման եւ անոնց բնակչութեան բարեկեցութեան ի խնդիր:*

ՇԷՆ - ՖՐԱՆՍԱՅԻ
վարչութիւն

Նախագահ
Կի ՄՈՒՍԱՅԵԱՆ

Փարիզ, 2001, Փետրուար 19

# "ՇԷՆ"Ը ԻՐ ՀԱՐՑԵՐՈՎ, ՑԱԽԵՐՈՎ, ՀՊԱՐՏՈՒԹԵԱՄԲ ՈՒ ՎՃՌԱԿԱՄՈՒԹԵԱՄԲ

## ՋՐՈՑՑ ՎԱՐՉԱԿԱՆ Օ. ԵՂԻԱԶԱՐԵԱՆԻ ՀԵՏ

*Աւելորդ է ծանօթացումի երկար – բարակ տողեր գրել «Շէն» կազմակերպութեան մասին որուն Հայաստանի ու Ղարաբաղի մէջ ունեցած տասնամեայ գործունէութեան ծանօթ է ոչ միայն հայկական կեանքով հետաքրքիր Ֆրանսահայը, այլ նաեւ բոլոր անոնք որոնք կը հետեւին այս գաղութին մամուլին: Լուրջ մարտավարութեամբ ճշդուած հեռանկարներու շրջանակին մէջ տարուած տասնամեայ գործունէութիւն մը եւին ձգած է կազմակերպութիւնը որուն նպատակը կարելի է ամփոփել Հայը հայկական հողին վրայ պահելու, ամրացնելու ակզբունքով:*

*Այդ նպատակին ճամբուն վրայ տարուած աշխատանքը խոչընդոտելու տգեղ կեցուածքի մը թիրախ եղաւ «Շէն»ը երբ Հայաստանի պետական հեռատեսիլի երեկոյեան լուրերու հաղորդումին (Սեպտեմբեր 28) ամբաստանուեցաւ որպէս գաղտնօրէն Հայաստան թմրեցուցիչ նետածող: Նոյն օրուան «Հայաստանի հանրապետութիւն» թերթն ալ զուգահեռ լրատուութեամբ կը տեղեկացնէր թէ "Շէն – Ֆրանս"ը «փորձել է մաֆսայիին հսկողութիւնից թաքցնելով ներկրել հոգեմէտ դեղեր եւ թմրադեղեր» («Յառաջ» Հոկտեմբեր 6): Մեր թերթին նոյն թիւով հրատարակած էինք կազմակերպութեան հաղորդակցութիւնը ուր ամբաստանութիւնը կը հերքուէր ու կ'ըսուէր թէ Հայաստանի ու Ղարաբաղի հիւանդանոցներուն, քուժարաններուն որպէս օգնութիւն ղրկուած 22 թոն դեղին հետ գանկին մէջ չառնուած տասը քիլոկրամնոց տուփ մը պատճառ եղած էր այդ տգեղ վերապրումներուն: «Շէն»ը տասով չգոհանալով պաշտօնական հերքում եւ սրբագրութիւն պահանջած էր գործին աչքնչուած Հայաստանի Պետական եկամուտներու նախարարութենէն որ աղբիւրն էր ամբաստանութեան: Վերջապէս, նախարար Ա. Մանուկեան Փետրուար 9-ին Արտաքին Նախարար Վ. Օսկանեանի ուղղուած գրութեամբ մը «տեղեկացուցած է» թէ Սեպտեմբեր 28-ին իր գլխաւորած նախարարութեան կողմէ եղած յայտարարութեան պարագային «տեղի է ունեցել թիւրիմացութիւն»:*

*Այս վերջին զարգացումներուն տեղեկացանք «Շէն» – Ֆրանս»ի վարչութեան անդամ, Հայաստանի գործունէութեան բաժնի պատասխանատու Օշին Եղիազարեանի հետ Երեւանէն վերադարձին մեր ունեցած զրոյցին ընթացքին: Այդ զրոյցը առիթ եղաւ նաեւ տեղեկանալու կազմակերպութեան նորագոյն նախաձեռնութիւններուն. կազմակերպութիւն որ ներկայիս կը գործէ «Շէն – Ֆրանս», «Շէն – Հայաստան» եւ «Շէն – Ղարաբաղ» ճիւղերով:*

***

*Հ. – Նախ «մաֆսաներ»գութեան» ամբաստանութեան յաջորդած զարգացումներուն մասին. ի՞նչ փոլերէ անցնելով ունեցաք նախարարութեան հերքումը:*

*Պ. – Նախ հանդիպեցանք Հայաստանի Փարիզի դեսպան Պր. Նալպանտեանին. Նոյեմբերին էր: Տուինք բոլոր մեր տեղեկութիւնները, փաստաթուղթերը, յայտարարութիւնը որպէսզի փոխանցուի պատկան իշխանութեան: Որպէս օտար կազմակերպութիւն, ա՛յդ ճամբով միայն կրնայինք կապ հաստատել պաշտօնական մարմիններու հետ: Ստացանք պատասխան մը որ ոչինչով կը բաւարարէր մեզ. դրեթէ կը կրկնուէին նոյն բաները: Այն առեն որոշեցինք երթալ ու տեղւոյն վրայ հետապնդել հարցը: Գացի, հանդիպեցայ Ա.րտաքին գործերու նախարար Վ. Օսկանեանին եւ իրեն բացատրեցի պարագաները, կրկնելով որ եթէ հարկաւոր ճեւով լուսաբանութիւն չտրուի, մեր կազմակերպութիւնը դատական հետապնդումի դիմելէ ուրիշ ընելիք չունենար: Նախարարը կարելին ըրաւ, որպէսզի խնդիրը կարգաւորուի: Եկամուտներու նախարարութենէն ստացանք առաջին պատասխան մը որ նոյնպէս գոհացուցիչ չէր մեզի համար Շարունակեցինք չփոմները, ի վերջոյ ունեցանք հարկաւոր գրութիւնը որ տուն տուած է մեր Յայտարարութեան:*

*Հ. – Բարեյաջող ելքի յանգած, այսուհանդերձ բաւական մտածել տուող այս հարցէն ետք, անշուշտ շփումներ ալ ունեցաք զանազան շրջանակներու ձեր գործունէութեան առընչութեամբ: Ի՞նչեր կ'ըսէք այս մասին:*

*Պ. – Հայաստանի ու Ղարաբաղի ծրագիրներէն զատ, ներկայիս մեր գործունէութեան շրջանակին մէջ առած ենք Ջաւախքն ալ: Վրաստանի հայաբնակ ու Հայաստանի սահմանակից այդ շրջանը կենսական բազմաթիւ կարիքներ ունի:*

*Հ. – Սկսէիք Հայաստանի ծրագիրներէն:*

*Պ. – Հայաստանի մէջ գործունէութեան գլխաւոր 3 շրջան ունինք. Շիրակի, Լոռիի, Արագածոտնի մարզերը: Աշխատանքին համակարգումը եւ հեռատեսութիւնը կ'ըլլայ երեւանեան երկու եւ շրջաններու երեք պրասենեակներուն միջոցով: Շիրակի մարզին մէջ վերջին երկու տարուան ընթացքին մշակած ու կիրարկութեան դրած ենք 21 ծրագիր: Առնք ջրագիծեր են, ջրմուղ կայաններ, անասնաբուծարան, դպրոց, մրզաստան, քուժարան, կոյուղի: Կը պարտադրենք որ բոլոր կիրարկումներուն մասնակցի տեղւոյն համայնքը ու ներդրում ընէ:*

*Առնցմէ զատ մեծ յաջողութեամբ կը գործէ Ամասիոյ Եղնաջուր գիւղին մէջ որը երախաներու ամառնային ճամբարը որ կազմակերպուած է Թիւֆէնքճեան հիմնադրամին հետ: Բնապահական ճամբար է: Ունին կով, ոչխար, վէրթակ, թռնիր. կայ տատիկ մը որ ցոյց կուտայ թէ ինչպէս պէտք է պահել, խնամել այդ բոլորը, օգտուիլ անոնցմէ: Գիչերներն ալ հէքեաթներ կը պատմէ երախաներուն: Հիմնուած է քուժարան, առաջնադուժարան:*

*Նոյն թիւով ծրագիր մշակուած է Լոռիի ու Արագածոտնի համար: Ջուրի հարցերու լուծումը կարեւոր տեղ գրաւած է անոնց մէջ: Կառուցուած են աւազաններ, ջուրի ցանցեր, ջրամբարներ, ոռոգումի ցանց. յետոյ նաեւ դպրոց, ճամբայ, պատուղներու չորանոց:*

*Հ. – Ամգամ մը կառուցուելէ ետք որո՞ւ կը պատկանին այդ բաները:*

*Պ. – Տեղւոյն համայնքին. հիմնուած են ֆօսփէրաթիւններ: Ձեռք ձգուած չահէն բաժին կը տրուի գիւղին ընկերային բարելաւման կազմակերպութեան որուն պատասխանատուները կընդհանրապէս դպրոցի վարիչները կ'ըլլան. յաճախ «Շէն»ը ալ կը մասնակցի:*

*Հ. – Կարելի՞ է գաղափար մը ունենալ այս ծրագիրներուն պիւտճէներուն եւ ձեր մասնակցութեան մասին:*

*Պ. – Օրինակ, Արագածոտն գիւղի Լուսակն գիւղի չորանոցային համալիրը 201 հազար տոլարի ծրագիր էր: 52·800 տոլարը «Շէն – Ֆրանս»ը յատկացուց, 8 հազարը տեղւոյն համայնքը, մնացածը միջպետական մարդասիրական կազմակերպութիւններ:*

*Հ. – Այս երեք շրջաններէն զատ, ի՞նչ իրագործումներ ունիք:*

*Պ. – Աչտարակի շրջանին մէջ 50 հազար հեկտար հող կը պատրաստենք ուր յաջորդ տարիներուն մինչեւ ութ հազար ծիրանենի պիտի տնկուի: Բանակի նորակոչներուն համար երեւանի մէջ առաջնակարգ քուժական կեդրոն մը հաստատուած է ու կայ երկրորդի մը ծրագիրը: Որոշուած է Աչտարակի մէջ կահաւորումը եւ բժշկական սարքաւորումը ապահովել փոքր քուժարանի մը որուն չէնքը կը վերանորոգուի Համաչխարհային Դրամատան միջոցներով: Ըսեմ նաեւ որ «Շէն – Ֆրանս» համաճայնութիւն զոյացուց Փարիզի հիւանդանոցներուն հանրօգուտ մարմնին հետ, ինչպէս ԻՄԱՖ-ի պարագան էր արդէն:*

*«Շէն – Ֆրանս»ի ընկերներէն Սամուէլ Միրզոյեանի մեր տարեկան ժողովամատոյցին առիթով ըրած 100 հազար տոլարի նուէրն ալ բաշխուեցաւ պատերազմի զոհերու ընտանիքներու որպէսզի ձմրան վառելիք ունենան: 40 հազար տոլարն ալ յատկացուեցաւ Եղէգնաձորի շրջանի մանկական կեդրոնին:*

*Հ. – Ինչ կը վերաբերի Ղարաբաղի՞...*

*Պ. – «Շէն – Ղարաբաղ»ը հիմնուեցաւ եւ պաշտօնապէս արձանագրուեցաւ: Մինչեւ հիմա ներկայացուցչական վիճակով էր: Հոն մեր վերջին ծրագիրները առաւելաբար կեդրոնացած են Շուշիի վրայ: «Շէն»ի գրասենեակը ներկայիս Ստեփանակերտ է, բայց պիտի փոխադրենք Շուշի: Քաղաքին ապատագրումէն 15 օր ետք հոն երկու չէնք ընտրած էինք վերանորոգելու համար: Մէկը քարվանսարայի չէնք էր, միւսը քաղնիքը: Ութ ամիս գումարներ ծախսելէ, աշխատելէ ետք ըսին որ այդ չէնքերը ուրիշներու տրուած են ու ետ առին: Մինչեւ այսօր ոչինչ եղած է անոնց վրայ: Ներկայիս վերանորոգելու համար կրկին երկու չէնք առինք. մէկը նոյն քաղնիքն է. միւսը կ'ուզենք 7 – 8 սենեակով ընտանեկան պանդոկի վերածել:*

*Հ. – Կրսէիք թէ քնապահական ծանրակշիռ հարց մը կայ Ղարաբաղի մէջ:*

*Պ. – Այո, շատ ահաւոր բան մը: «Շէն»ի տղաքը Լաչինի մէջ նկատած են որ մարդիկ կազմակերպուած, կառքերով կու գան ու պղտատու ընկուզենիները կը կտրեն: Ճղդուած են կառքերուն թիւերը, մարդիկը եւ լուր տրուած է Ստեփանակերտ: Ես նկարած եմ կտրուած այդ ծառերէն մնացած կոճղերը: Ղարաբաղի ընկուզենիներէն կարեւոր մաս մը կտրած են արդէն: Բարեբախտաբար, Լաչինի մէջ կարելի եղած է առաջքը առնել: Կը սպասենք որ դատավարութիւն ըլլայ ու գիտցուին պատասխանատուները: Գիտենք մինչեւ իսկ թէ ընկուզենիները կտրած են, անոնց բունները ծախած են Գերմանիա, Մերսէդէս-Պէնզին, որպէս փայտէ մասերուն նախանիւթ: Անպայման կը հետապնդենք հարցը որ անընդունելի բարբարոսութիւն է: Նախ ընսին թէ չորցած ծառերն են կտրուածները, բայց ստուգեցինք որ չորցած ծառերը ձգած ու ճիղղ քովի պղտատու ծառերը կտրած են: Նոյնիսկ կասկածը ունեցանք որ բարձր դիրքերէ մեղսակցութիւններ կան եղածին մէջ:*

*Հ. – Դրական բաներ չկա՞ն ասոնց ետով:*

*Պ. – Ուրախ եւ հպարտ վերադարձայ Քաչաթաղի (Լաչին) մեր վերաբնակեցուցած գիւղերէն. ամէնէն փոքրը Սպիտակաչէնն է, վեց ընտանիքով. գիւղին դըպրոցը 10 աշակերտ ունի եւ ութ դասարան: Բնակիչները անասնաբուծութիւն կ'ընեն. խոզ, ոչխար, ցուլեր, հաւ ունին: Հաւկիթի, հաւու արտադրութիւն կ'ընեն, ատիկա ուժականութիւն մը կուտայ: Կը զգաս որ մեկնող չեն: ԱՄՆ-ու Հայկ. դպրոցական Ֆոնտին հետ Հարարի եւ Աղաւնատան դպրոցները վերանորոգեցինք: Այս տարի չորս հազար տոլարի պիւտճէ մը պիտի տրուի որ մշակութային կեդրոն ունենան նուագարաններով, գրադարանով, հեռատեսիլով, համակարգիչով: Բոլոր այդ գիւղերուն էլեկտրականութիւն տարած ենք. վերջինը Սպիտակաչէնն էր:*

*Նոր ծրագիրներ ունինք Լճաչէն (5 ընտանիք) եւ Թովմասար (3 ընտանիք) գիւղերուն համար: Շրջանին մէջ անցեալ տարի «Շէն–Ֆրանս»ը կարեւոր ջրագիծ մը նորոգեց: Ներկայիս կ'ուսումնասիրենք ձոր մը, մինչեւ Ճունխ արհեստական լիճ մը ստեղծելու համար: Անոր ջրհորհիւ կը նախատեսենք որ հազար հեկտար հող ոռոգուի, առիթ տալով ցորենի, խաղողի մշակումի, ձկնաբուծութեան:*

*Հ. – Գլխաւոր ի՞նչ դժուարութիւններ կ'ունենաք:*

*Պ. – Ականներու հարցը կայ: Անցեալ տարի հոն փոխադրուած ընտանիքի մը 14 տարեկան զաւակը ականի վրայ կոխեց եւ մինչեւ որ Գորիս հիւանդանոց հասցնէին, մահացաւ:*

*Հ. – Ջաւախքը նորութիւն է ձեր գործունէութեան մէջ:*

*Պ. – Շատ դէչ կացութիւն կայ նաեւ Վրաստան ուր Ջաւախքի 150–180 հազարնոց հայութիւնը դժուար պայմաններու մէջ կ'ապրի: Միայն Ախալքալաքի մէջ 50 հազար է թիւը, 72 գիւղի մէջ: Հոն հանդիպում ունեցանք վարչական պատասխանատուին՝ Արտուշ Համբարձումեանի հետ: Ամբողջական համաձայնութեան եկած ենք, հոն «Շէն–Ֆրանս»ի կողմէ աշխատանքի սկսելու համար: Հայաստանէն էլեկտրական թելեր քաշած են, մօտ օրէն հոսանք կ'ունենան եւ աւելի լաւ կ'ըլլայ աշխատիլ: Հանդիպեցանք նաեւ առաջնորդի տեղապահ Հ. Բաբգէնեանին: Գրեթէ ոչինչ ունի: Համաձայնեցանք որ աշխատանքը տարի եկեղեցիին հովանիին տակ, որպէսզի եկեղեցին ալ անցեալի իր վարկը վերագտնէ: Տէրեանի գիւղին՝ Գանձակի մէջ որոշեցինք բուժարան մը հիմնել, բանաստեղծին տուն–թանգարանը վերանորոգել: Կայ ԺԸ. դարու եկեղեցի մըն ալ որ պէտք է նորոգուի:*

*Հ. – Ունի՞ք ծրագիրը նաեւ «Շէն–Վրաստան» մը կազմակերպելու:*

*Պ. – Այո՛. մինչ այդ Ջաւախքի աշխատանքներուն պատասխանատուն պիտի ըլլայ Գիւմրիի «Շէն»ը:*

– Յաջողութի՛ւն ձեր աշխատանքներուն եւ շնորհակալութիւն:

Տեսակցեցաւ՝
**Ա. ԹՈՓՈՒԶԵԱՆ**

# ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԵԱՆ ԴԵՐԸ

## վերջին յայտնաբերումներ

*Նուագելը ոչ միայն հաճելի եւ ստեղծագործական հաճոյք մըն է այլ՝ ունի այլ յատկութիւններ: Ան մտային ոլորտները կը բարեփոխէ, սորվելու կարողութիւնը կը զօրացնէ, կեդրոնացումը կը մարզէ, ցաւը կը մեղմացնէ եւ առողջանալու կ'օգնէ: Այժմ կենսագէտներ եւ ջղագէտներ պիտեն թէ ի՞նչպէս այս բոլորը կարելի կը դառնայ: Այս կարեւոր նիւթին մասին, Վալերիա Կանտուս յօդուած մը գրած է «Փանորամա»ի մէջ, զայն նկատի ունենալով որպէս բնութենական եզակի երեւոյթ:*

*Արդարեւ, ի՞նչ բանը մարդ արարածը եզակի կը դարձնէ կենդանական աշխարհի բոլոր տեսակներուն մէջ: Լեզուն, կը պատասխանեն իմաստասէրները, մարգարանները եւ կենսագէտները: Իրօք, բազմաթիւ անասուններ կրնան հաղորդել, բայց, մարդէն զատ, ոչ մէկ այլ տեսակ կրնայ կազմել, սորվիլ լեզու մը եւ անոր նրբութիւնները գործածել, ոչ միայն չարաղաղական: Բայց բառը մարդուն համար հաղորդուելու միակ միջոցը չէ, որուն առանձնաչնորհութիւնը ունի: Կայ ուրիշ մըն ալ, երաժշտութիւնը: Սակայն ճիշդ է որ կենդանական աշխարհի այլազան տեսակներ կրնան երգել (խայտիոնները եւ եկեքանիկները այս բանը մեզմէ աւելի լաւ կ'ընեն): Այսուհանդերձ, անոնք սահմանափակ դաշտ մը ունին: Աւելին, մարդէն զատ ծանօթ չեն կենդանիներ որոնք երաժշտութեան այնպիսի խոր ծանօթութիւն մը զարգացուցած ըլլան, զայն յօրինելու կարողութիւն մը եւ կատարելու ու մեկնաբանելու համար գործիքներ:*

*Բայց երաժշտութիւնը մարդուն համար միայն հաղորդուելու այլ ձեւ մը չէ, ան նաեւ զգայութիւններ յառաջացնող անբաւարար պատճառ մըն է, հոգիին եւ մարմինին համար ապեղանի մը, ուղեղին համար անունդ մը: Ան ջղագէտներու, կենսագէտներու եւ հոգեբաններու ինտուրքներուն առարկայ է: Բացատրելի հարցերը բազմաթիւ են: Արդ, ուղեղի ո՞ր մասերը գործի կը ծուին երաժշտութեան ունկնդրութեան եւ յօրինման կամ արտադրութեան մէջ: երաժշտութիւնը ի՞նչ արդեօք ունի վարուելակերպին վրայ: Ճի՞շդ է որ երաժշտութիւնը առաջնակարգ մարզանք մըն է ուղեղին համար եւ դեղ մը՝ ոչ միայն հոգիին:*

*Վաղնչական դարաշրջաններէն իսկ խմաստասէրներ եւ դրագէտներ անդադար խորհուրդը, համայքն ու մեծութիւնը ներբողած են: «Երաժշտութիւնը հոգի մը կու տայ տիեզերքին, թեւեր միտքին, թռիչք երեւակայութեան ... եւ կեանք մնացեալին» Պղատոն ըսած է: Իսկ Սթիվըն Պրաուն, Պլեյօրն Մերքըր եւ Նիլս Վայլին «Երաժշտութեան ծագումը» հատորին մէջ կը գրեն. «Երաժշտութիւնը ընելը մարդկային մշակութային գործունէութեան ծունճ է: Լեզուականութեան զարգացումը կապուած է երաժշտական տակաւինին, որուն ընդմէջէն կարելի է մարդկային ընկերային կառոյցի մը զարգացումը յայտնաբերել, հաւանականութեան գործելակերպը, վարմունքը»: Իսկ Հէրրի Ճէրիսըն, «Երաժշտութեան ուսումնասիրութեան մէջ, կ'ըսէ թէ «Երաժշտութիւնը ուղղակիօրէն կապուած է լեզուականութեան եւ, անոր*

*չեն կեդրոն ունենան նուագարաններով, գրադարանով, հեռատեսիլով, համակարգիչով: Բոլոր այդ գիւղերուն էլեկտրականութիւն տարած ենք. վերջինը Սպիտակաչէնն էր:*

*Նոր ծրագիրներ ունինք Լճաչէն (5 ընտանիք) եւ Թովմասար (3 ընտանիք) գիւղերուն համար: Շրջանին մէջ անցեալ տարի «Շէն–Ֆրանս»ը կարեւոր ջրագիծ մը նորոգեց: Ներկայիս կ'ուսումնասիրենք ձոր մը, մինչեւ Ճունխ արհեստական լիճ մը ստեղծելու համար: Անոր ջրհորհիւ կը նախատեսենք որ հազար հեկտար հող ոռոգուի, առիթ տալով ցորենի, խաղողի մշակումի, ձկնաբուծութեան:*

*Հ. – Գլխաւոր ի՞նչ դժուարութիւններ կ'ունենաք:*

*Պ. – Ականներու հարցը կայ: Անցեալ տարի հոն փոխադրուած ընտանիքի մը 14 տարեկան զաւակը ականի վրայ կոխեց եւ մինչեւ որ Գորիս հիւանդանոց հասցնէին, մահացաւ:*

*Հ. – Ջաւախքը նորութիւն է ձեր գործունէութեան մէջ:*

*Պ. – Շատ դէչ կացութիւն կայ նաեւ Վրաստան ուր Ջաւախքի 150–180 հազարնոց հայութիւնը դժուար պայմաններու մէջ կ'ապրի: Միայն Ախալքալաքի մէջ 50 հազար է թիւը, 72 գիւղի մէջ: Հոն հանդիպում ունեցանք վարչական պատասխանատուին՝ Արտուշ Համբարձումեանի հետ: Ամբողջական համաձայնութեան եկած ենք, հոն «Շէն–Ֆրանս»ի կողմէ աշխատանքի սկսելու համար: Հայաստանէն էլեկտրական թելեր քաշած են, մօտ օրէն հոսանք կ'ունենան եւ աւելի լաւ կ'ըլլայ աշխատիլ: Հանդիպեցանք նաեւ առաջնորդի տեղապահ Հ. Բաբգէնեանին: Գրեթէ ոչինչ ունի: Համաձայնեցանք որ աշխատանքը տարի եկեղեցիին հովանիին տակ, որպէսզի եկեղեցին ալ անցեալի իր վարկը վերագտնէ: Տէրեանի գիւղին՝ Գանձակի մէջ որոշեցինք բուժարան մը հիմնել, բանաստեղծին տուն–թանգարանը վերանորոգել: Կայ ԺԸ. դարու եկեղեցի մըն ալ որ պէտք է նորոգուի:*

*Հ. – Ունի՞ք ծրագիրը նաեւ «Շէն–Վրաստան» մը կազմակերպելու:*

*Պ. – Այո՛. մինչ այդ Ջաւախքի աշխատանքներուն պատասխանատուն պիտի ըլլայ Գիւմրիի «Շէն»ը:*

– Յաջողութի՛ւն ձեր աշխատանքներուն եւ շնորհակալութիւն:

Տեսակցեցաւ՝
**Ա. ԹՈՓՈՒԶԵԱՆ**

ման, ան մարդկային յարմարումի պրոսես է» միջավայրին հետ:

Աւելի քան դար մըն է, երբ զննաւորական ընդհատական մարզին մէջ է որ վրնտրատուները յառաջ տարուեցան, բնութեան ուղեղային ճշդրիտ հատուածներ որոնք կ'առընչուին խօսակցական լեզուին եւ երաժշտութեան: Ուղեղի տարբեր մասնայատկութիւններու ուսումնասիրման առաջին գիտաշխատողը եղաւ Ֆրանսացի Փօլ Պրոկա: Քննելով հիւանդ մը որ արկածի պատճառով խօսելու յատկութիւնը կորսնցուցած էր, ան 1861-ին ուղեղին մէջ յայտնաբերեց մաս մը որուն դերը լեզուական գործընթացը կազմելն է: Նոյնանման եզրակացութեան յանգած է նաեւ գերմանացի օղափը Գարլ Վերնիքը, 1874-ին: Ցետոյ գտնուած են այլ ապացոյցներ, որոնք ցոյց տուած են որ ուղեղի տարբեր հատուածներու գործունէութիւնը պատճառ դարձած է որ, օրինակ, ռուս յօրինող Վիզարիոն Շեպալին 1953-ին կորսնցնէ ձայները լսելու եւ արտադրելու կարողութիւնը, բայց ո՛չ յօրինելունը: Իսկ գրականութեան մարդին մէջ, գտնուած են անձեր որոնք, հիւանդութեան կամ արկածի պատճառով, կորսնցուցած են իրենց երաժշտական կարողութիւնը, բայց ո՛չ խօսքին:

Սակայն, միայն Ի. դարու վերջին տասնեակին Գաթրին Լիէժուա – Շովէլի (Մարսէյլի Ինսէրմի գիտաշխատող) եւ Իզապէլ Փերէյի (Մոնրէալի Համալսարանէն) ուսումնասիրութիւնները աւելի ճշգրիտ եզրակացութիւններու յանգեցան ուղեղի երաժշտական եւ լեզուական հատուածներուն գծով, ըստ որոնց երաժշտութեան վերաբերողը ուղեղի աջ կիսամասն է, իսկ ձախը՝ լեզուին, իրենց գտնուած ենթադաժանումներով:

Մինչ այս երկու գիտաշխատողները ուսումնասիրած են մասամբ վնասուած ուղեղներ, Սթէֆըն Լվլըզ ու Եօրն Տանէրզ (Միւնխէնի եւ Տորթմունտի համալսարաններէն), 1999-ին առողջ ուղեղներ քննեցին ճարտարապետական յատուկ ձեւով մը (Տոփլէրի անդրագանկային ձայնագրութիւնը), որ կը չափէ արեան հոսանքին արագութիւնը: Փնտռտուքը, երկու խումբերու վրայ կատարուած (մէկը երաժիշտներ, միւսը այլ անհատներ), ցոյց տուած է որ երաժշտութեան ունկընդրութեամբ, արեան հոսանքին արագութիւնը կ'աւելնայ հակառակ կողմերու վրայ, ըստ խումբի:

Ֆրանսացի այլ գիտաշխատողներ, Հերվէ Փլաթէլ եւ Ժան – Գլօտ Պարօն (Գանի Համալսարանէն), աւելի զարկ տուին ուղեղի այն մասերու աշխուժացման, որոնք գործի կը լծուին երաժշտութեան ունկնդրութեամբ: Արդի՞նքը: Նախորդ գիտաշխատողներու հաստատումներուն կողքին, նկատած են որ ուղեղին մէջ գործի կը լծուին նաեւ Պրոմանի անունով կոչուած 18 եւ 19 մասերը, որոնք ծանօթ են որպէս «միտքին աչքը» բնութագրութեամբ, այսինքն՝ վայրը ուր պատկերները տեսողութենէն են կազմուին այլ՝ միայն երեւակայութենէն: Պրոմանի գործառնութիւնները, օրինակ, այս ձեւով գործի կը լծուին դաշնակահարներու մօտ:

Այլ փնտռտուքներ ցոյց կու տան որ երաժշտութեան ունկնդրութիւնը ոչ միայն ուղեղին անոր վերաբերող գործառնութիւնքին զարկ կու տայ, այլ նաեւ ուրիշներու: «Երաժշտութիւնը ուղեղին համար լաւագոյն մարզանիւ մըն է: Երաժշտական կատարումին մաս կը կազմեն լսելը, հպումը, շարժումը, զգայնութիւնը, ընշանիներու մեկնաբանումը, որոնցմէ իւրաքանչիւրը ուղեղային այլ մասեր գործի կը լծէ» եւ թէ «Զայնանիշերը ուղեղին համար սոյնն են ինչ որ ջուրը՝ սպունգին. այսինքն՝ ինչպէս ջուրը կը փոխէ սպունգին ձեւակազմը, նոյնը երաժշտութիւնը կ'ընէ ուղեղին», կը հաստատէ Նորմըն Մ. Վայնպըրկըր, Գալիֆորնիա Համալսարանի Ջղագիտական եւ կենսաբանական բաժանմունքէն: Միւս կողմէ, երաժշտասիժումը, հետզհետէ դարձած է ընթացիկ երեւոյթ, այլազան ձեւերու տակ օգտագործուելով, որովհետեւ ան կ'օգնէ ցաւերը ամոքելու, հոգեբանական հիւանդութիւններ խնամելու, ինչպէս եւ ընդհանութեան: Ճափոնցիները երաժշտասիժութեան միջոցով լաւագոյն արդիւնքներ ձեռք կը բերեն, փոքր տարիքի զաւակներու սորվեցնելով ստացողական ընդհանութիւնը, որ երգիչներուն եւ նուագողներուն կողմէ կը գործադրուի:

Գիտական այս յայտնաբերումները կը բացատրեն երաժշտութեան դերն ու անոր վերաբերող գործընթացը՝ մարդուն վերաբերող: Սակայն խորհուրդը լրիւ չի փարատիր, յատկապէս ինչ կը վերաբերի կենդանիներուն: Ի՞նչպէս բնութագրել անոնցմէ ոմանց «արտադրած» երաժշտութիւնը եւ ինչո՞ւ իրենց մօտ այս պահանջքը:

«Թա-թա-թա-թաաա»: Ծանօ՞թ է ձայնը: Աւտնք ամէնէն համբաւաւոր ձայնանիշներն են ամէնէն համբաւաւոր համանուագին, Պեթհովէնի հինգերորդին: Երբ, տարի մը առաջ, կենդանական աշխարհի հաղորդակցութեան մարզի մեծ մասնագէտ Լուիս Պաթիսթա, նախքան իր մահանալը, զայն ունկնդրել տուաւ Գիտական Զարգացման Ամերիկեան Ընկերակցութեան տարեկան հանդիպումին ընթացքին, բոլորը զայն ճանչցան: Բայց ոչ մէկը յաջողեցաւ դիտնալ թէ ինչ գործիքով այդ ձայնանիշերը դուրս կուգային, որովհետեւ զանոնք կատարողը ցախաւորիկ մըն էր:

Թէ բամբասիւ թռչուններ, մանաւանդ սարեակներ եւ տարմեր կարող են իսկական մեղեդիներ եւ նոպելի սօնաթիններ յանկարծահասնելու, ծանօթ է: Բայց կարելի՞ է ասիկա երաժշտութիւն կոչել: Եւ ի՞նչ ըսել կէտ ձուկերու խորհրդաւոր եւ համայիչ երգին մասին: Աւելի հաղորդակցութեան միջո՞ց մըն է կամ թէ զեղարուեստական ձեւի կատարում մը: Րոճըր Փէյնի համար, Լինկըլնի (Մասաչուսէթ) Օշըն Ըլլաթընսին մաս կազմող ձայնախոյսին, որ երեսուն տարի անցուցած է ովկեանոսի ձայները լսելու, «կէտ ձուկերը երաժշտական հիմնաւորուած յօրինողներ են»:

Տակաւին կայ Մոցարթի պարագան, որուն լաւագոյն ընկերը թռչուն մըն էր, ճչգրտօրէն՝ տարմ մը, որ ոչ միայն իր զեղգեղանքով մեծ յօրինողը կը հրճուեցնէր այլ նաեւ անոր յօրինումները կը մեկնաբանէր: Մոցարթ ինք յայտնած է թէ նոյն թռչունն է որ, իր երգով, իրեն թելադրած է իր դաշնակի Սօլ մաժէօր fոնչերթոյին վերջին հատուածը. «Das war schôn» (գեղեցիկ էր) նօթագրած է յօրինողը, ունկնդրելէն ետք տարմը որ ի՛ր ձեւով այդ հատուածը վերարտադրած է՝ թիէղները պէմօլի վերածելով: Մոցարթի զորովանքը թռչունին նկատմամբ այնպիսին էր որ, երբ օր մը զայն վանդակին մէջ մեռած գտաւ, իր հանդիսաւոր կրօնքցուցը եւ անոր թաղումը կազմակերպեց, այդ առթիւ իր յօրինած քայլերգներով եւ քանաստեղծութեամբ: Իսկ Ի. դարու զլխաւոր յօրինողներէն Մէսիանի նուիրումը թռչուններու զեղգեղանքներուն եւ անոնց նօթագրումը ծանօթ են երաժշտասէրներուն:

Թերեւս լաւագոյնը պիտի ըլլայ, ինչպէս դաշնակահարուհի Փաթրիսիա Կրէյ կ'ըսէ, կենդանիներու «երաժշտութիւն»ը նկատի ունենալ որպէս «երաժշտական ձայներ», նման բնութեան կերտած այն քարերուն եւ այլազան պատկերումներուն (ինչպէս մարմարներու գծապատկերն ու ծառերու կոճղերուն գիծերն ու բիծերը), որոնք իրրեւ թէ քանդակներ եւ նկարներ ըլլան՝ արուեստագէտներու ձեռամբ իրագործուած:

Կազմեց՝ ՍԱՐՈՒԽԱՆԻ

# ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԹԻՒՆ ՀԱՑՈՑ ԳԵՐՄԱՆԻՈՑ

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

● Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ Փիլօքսէնիա անուն միջեկեղեցական կազմակերպութիւնը, որ կը ղեկավարուի Համպուրկի կաթողիկէ կաճառի տեսուչ Գերպ. Վիլմ Զանտէրսի կողմէ, 2001 Փետրուար 2 – 4 թուականներու միջեւ Սուրբ Անսկար եւ Սուրբ Պրաքուս Սերաստացիի տօներուն առթիւ հանդիսութիւններ նուիրած է Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ 1700-ամեակին հետեւեալ յայտարարով.

– Փրոֆ. Հերման Կոլցի բանախօսութիւնը հայ ժողովուրդի պատմութեան նկատմամբ, որ տեղի ունեցաւ 2001 Փետր. 2-ին կաճառի սրահին մէջ:

– Ցաջորդ օրը առաւօտեան Փետրուար 3-ին Գերմանիոյ Հայոց Առաջնորդ Գարեգին Արք. Պեքճեան ներկայացուց հայ եկեղեցին եւ կազմակերպութիւնները երէկ եւ այսօր Գերմանիոյ մէջ:

Կէսօրին բոլոր հրաւիրեալները ներկայ եղան կաճառի եկեղեցւոյ մէջ, ուր տեղի ունեցաւ կարճ պաշտամունք մը նուիրուած վերոյիշեալ Սուրբերուն: Ապարոդութեան ընթացքին Գարեգին Արք. եւս արտասանեց յատուկ աղօթք եւ համպուրկաբնակ Պր. Թեւոն Փափազեան երգեց երկու չարականներ: Ապարոդութիւնը վերջ գտաւ Գարեգին Արք.ի օրհնութեան եւ արձակման աղօթքներով:

Նոյն օրը, կէսօրէ ետք Տոքթոր Բաֆֆի Քանդեան ելոյթ ունեցաւ հայ գրականութեան մասին նմոյշներ ներկայացնելով: Իսկ երեկոյեան Համպուրկի Աւետարանական եկեղեցւոյ Մայր Տաճարին մէջ կազմակերպուած պաշտամունքին Առաջնորդը քարոզեց բնաբան ունենալով «եկայք չինեսցուք զՍուրբ խորանն լուսոյ» չարականի հատուածը, ընդգծեց հայ եկեղեցւոյ 1700-ամեակի կարեւորութիւնը, չուրջ երկու հազար հաւատացեալի ներակայութեան: Որպէս բնաբան առնուած այս չարականը տաճարին մէջ երգեց Առաջնորդարանի երաժիշտ Վարուժան Մարգարեան:

– Ցաջորդ օրը, Փետրուար 4-ին փրոֆ. Կոլց եւ Տոքթոր Արմենուհի Տրոսթ – Աբգարեան ներկայացուցին հայկական չարակնոցը, որուն գիտական թարգմանութիւնը տեղի ունեցաւ Հալլը-ի համալսարանի աստուածաբանութեան բաժնի նախաձեռնութեամբ: Ներկայացուած չարականները երգուեցան զարձեալ Վարուժան Մարգարեանի կողմէ, որ սքանչելի իր մեկնաբանութեամբ արժանացաւ ներկաներու դնահատանքին: Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ կաճառին 1700-ամեակի նուիրուած յայտարիրը վերջ գտաւ Առաջնորդ Սրբազան հօր «Հուսկ Բանկ»քով:

Նոյն օրը ժամը 15-ին Համպուրկի մէջ տեղի ունեցաւ նաեւ հայկական պատարագ Հոր մատոյց Գարեգին Արք., առընթերակայութեամբ Շրջանի Հոգեւոր Հովիւ Սերովբէ Վրդ. Խաչանեանի: Իսկ երեկոյթը կատարուեցաւ ղեկավարութեամբ քաղամաեայ ղեկավար Թեւոն Փափազեանի:

● Փետրուար 5, 2001–ին Առաջնորդը Հայր Սերովբէի ընկերակցութեամբ Պէրլինի մէջ մասնակցեցաւ Համաշխարհային Եկեղեցիներու Խորհուրդի կազմակերպած առաւօտեան պաշտամունքին: Արարողութիւնը երգուեցաւ լրիւ հայերէնով: Իսկ վերջին օրհնութիւնը տուաւ Արամ Ա. Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Հայրապետը, որ նոյն ժողովներու նախագահելու համար Գերմանիա կը գտնուէր Ցունուար 25 – Փետրուար 6 թուականներու միջեւ:

Արամ Ա. Կաթողիկոս մէկ օր առաջ այ՝ Փետրուար 3–ին մասնակցած էր Պէրլինի մէջ մատուցուած հայկական պատարագին եւ քարոզած: Հայրապետը նոյն ժամանակ ընդառաջեց նաեւ Պէրլինի եկեղեցական համայնքի եւ Հ.Հ Գերմանիոյ դեսպանութեան հրաւէրներուն, կարճ այցելութիւններ տալով Հայ Տան եւ դեսպանութեան նոր չէնքին:

● Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ 1700–ամեակի ընթացիկ մէջ Փիլոքսէնիա միջեկեղեցական կազմակերպութիւնը, Համպուրկի մօտ Նիւշաու գիւղաքաղաքի կաթողիկէ վանքին մէջ կազմակերպած էր դասախօսութիւններու չարք մը 2001 Փետրուար 17 – 19 թուականներու միջեւ, որուն իր մասնակցութիւնը բերաւ Առաջնորդը, իր հետ ունենալով Շրջանի հոգեւոր հովիւ Սերովբէ Վրդ. Խաչանեան:

Գերմանիոյ տարբեր քաղաքներէն ժամանած հիւրերուն Գարեգին Արք. ներկայացուց Հայ Եկեղեցին եւ Գերմանահայ համայնքներու կազմութիւնն ու ներկայ վիճակը: Ապա հիւրերը հարցումներ ուղեցին աւելի մանրամասնութիւններ իմանալու համար: Հիւրերուն մէջն էին յայտնի դասախօսներ եւ թ մասնաւորի փրոֆ. Թամքը, կէօթինկէնի համալսարանի աստուածաբանական բաժնի վարիչը: Բացի իր նիւթէն, Առաջնորդը կարեւորութեամբ չեշտադրեց նաեւ 1700-ամեակի ուխտագնացութիւնը դէպի Հայաստան եւ հրաւիրեց ներկաները հոգեւոր այս խնջոյքին մաս կազմելու:

Իսկ փրոֆ. Մարթին Թամքը առաջնորդուելով Արամ Ա. Կաթողիկոսի «Մենք յարութեան ժողովուրդ մըն ենք» բնաբանէն կարդաց իր դասախօսութիւնը, որուն նիւթն էր «Պատմութեան եւ աստուածաբանութեան մէջ Հայոց տառապանքի եւ վերապրելու փորձառութիւնը»:

Ցաջորդ օր վանքի մատրան մէջ Առաջնորդը մատոյց պատարագ եւ քարոզեց գերմաներէն լեզուով, նիւթ ունենալով մօտակայ Մեծ Պահքի չրջանը: Պատարագի երգեցողութիւնները կատարուեցան Համպուրկի հայ համայնքի երգչախումբին կողմէ, ղեկավարութեամբ Պր. Թեւոն Փափազեանի եւ առընթերակայութեամբ Սերովբէ վարդապետի:

ԴԻԻԱՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆԻ

Քէօլն
Փետրուար 20, 2001

Ի ՑՈՒՇ ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ 44-ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ

# ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ

## ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

### ՄԻՋԱՎԱՅՐ...

Շաբաթը քանի մը անգամ գիւղէն վար կ'իջնէի, Գեղամը տեսնելու համար, միեւնոյն առեն գործ փնտռելով: Անգլերէն թերթերէ գրական – գրախօսական քրոնիկներ կը կազմէի եւ Գեղամ հրատարակել կուտար «Բիւզանդիոն»ի մէջ, չարթը մէկ անգամ, «Ձէնթմէն» սոորագրութեամբ: Քէչեան էֆէնտի վճարում ալ սահմանած էր, – հատը 15 ղրուշ: Բայց գանճումի համար, պայման դրած էր որ չորս հատը միասին վճարէ, այն ալ մէյտ կէս անգլիական (եթէ թրքական դրամ տար, 4 – 5 ղրուշ կը կորսնցնէր 60 ղրուշին վրայ):

Երթալով գալով «տունի տղան» վարժուած էր ոչ միայն ծխախոտ, այլեւ նարկիլէ ծխելու, ոտքը ոտքին վրայ:

Անգործութեան չրջանին, Գեղամին հետ կը ժամադրուէինք որոշ օրեր, ցերեկուան դադարին: Եւ ընդհանրապէս կ'երթայինք Մահքէմէ Ճամիսի, – մզկիթին զուգ ածուն, որուն մէջտեղը կը ցայտէր սիրուն չատրուան մը: Երբ երեք հոգի ըլլայինք նարկիլէներուն երրորդը կը պատրաստէր մասնաւոր խնամքով, կազմածները զարդարուն, ծխախոտէն մինչեւ ծխամանը: Թրքական սուրճն ալ, որուն ես դեռ վարժուած չէի, մասնաւոր համ ու հոտ կ'ունենար այդ օրերուն:

Ո՛ւ կը սկսէր ասուլիսը, երկուքով կամ երեքով (երրորդը Տիգրան Գասապեանը կ'ըլլար, կամ վ. Թաթուլը, երբեմն ալ Ենովք Շահէնը):

Գեղամին մատհոգութիւնը երթալով կ'աճէր, մանաւանդ Եղնիկի ձերբակալութենէն ի վեր: Միշտ կը յիշեցնէր որ զգոյշ ըլլամ, երբ ձեռագիր կամ թերթ կը գտնուի վրաս (գնացան տեղեր կը պահէի):

Եղնիկը քանի մը գիշեր սաստիկ ծեծեր էին, որպէսզի յայտնէ «Ըմբոստ»ին եւ «Բարբարոս»ին ինքնութիւնը: «Կա՛մ դըրացէտ է, կամ վարժապետ, կամ վարդապետ, քանի որ այսպէս տեղն ու տեղօք ամէն բան կը գրէ», – դիտել տուած էր հարցաքննիչը: Եղնիկը, տոկուն կաղնի, աւելի դիմացած էր «Զեմ գիտեր»ով քան ծեծող ձեռքը:

Գեղամ կ'աւելցուկէր դադրեցնել թըղթակցութիւնները: Անոնք ինքնին դադրած էին արդէն, Եղնիկի ձերբակալութենէն ետքը: Վերջին երկու գրութիւններս, մէկը յօդուած, միւսը մէկ էջ պատմուածք, տպեր էին 1907 Դեկտեմբեր 29–ին, միեւնոյն թիւին մէջ, առաջինը իրրեւ խմբագրական...

Աւելի վերջը, Գեղամ ուզեց որ երկուքս միասին հեռանանք Պոլսէն եւ երթանք Ֆիլիպէ կամ Սոֆիա:

Դժուար չէր վախուստը, այդ օրերուն: Բայց ես կանխահաս գաղ, միեւնոյն ատեն դասալքութիւն համարելով: (Այս տեսակէտին կառչեր էի 1915 Սեպտեմբերին ալ, երբ Պոլսոյ պուլկարական դեսպանատան Ա. քարտուղարը յանձն առաւ Սոֆիա փոխադրել երեք ընկերներս, համաձայն իր ստացած հրահանգին: Իսկ վեց ամիս վերջը, երբ որոշուեցաւ որ հեռանամ, նոյն դեսպանատան նախկին գավազներէն մէկը, եօթանասուն տարեկան հրէշ մը, որուն հետ սակարկած էինք գործը, փոխանակ իր երկիրը փոխադրելու, տարաւ յանձնեց Թուրք ոստիկանութեան՝ փոխան խոշոր գումարի մը):

Օր մը երկար վիճաբանեցանք խմբագրատունէն մինչեւ Կամուրջին գլուխը: Գեղամ համոզուած էր թէ կարգը մեզի եկած է. իսկ ես վստահը անցած կը համարէի, քանի որ Զաւէնը մեռած էր, Եղնիկը՝ տանջանքէն ազատած առանց խոստովանութեան, իսկ միւս բանտարկեալները բան մը չէին գիտեր մեր մասին:

Վէճը վերջացաւ Օսմանեան Սահմանադրութեան հռչակումով, քանի մը շաբաթ վերջը:

(Շար. 24)

# COMITE DU 24 AVRIL

REGROUPEMENT DES ORGANISATIONS ARMENIENNES DE FRANCE

## COMMUNIQUE

Le 17 février s'est tenue à Paris, l'Assemblée générale statutaire des organisations membres du Comité du 24 Avril. En raison des sujets abordés, l'ordre du jour prévoyait de faire suivre l'assemblée générale ordinaire d'une assemblée générale extraordinaire pour laquelle avaient été convoqués tous les Comités du 24 Avril, dont Lyon/Rhône-Alpes, Marseille/Provence, Club des Arméniens de Grenoble et Conseil communautaire de la Côte d'Azur, soit au total 66 délégués représentants, 33 des organisations membres ayant siège en Ile-de-France et 4 structures régionales.

L'Assemblée générale ordinaire s'est félicité des actions entreprises et résultats obtenus avec, en particulier, la reconnaissance par la France du génocide arménien de 1915, de l'adhésion évidente aux objectifs du C24 de la quasi unanimité de la communauté et approuvé à l'unanimité le rapport moral présenté par son Président Alexis GOVCIYAN. Elle a aussi désigné une commission de vérification qui examinera les comptes de l'association et rendra ses conclusions et propositions.

L'Assemblée Extraordinaire qui a suivi a fait sienne les conclusions contenues dans le communiqué du 1er février 2001 considérant les victoires significatives obtenues comme une étape, a conclu que notre communauté a le besoin impératif d'un organisme représentatif unitaire et consensuel et que le Comité remplissait les conditions pour assurer cette mission.

En conséquence de quoi, ont été adoptées les dispositions suivantes:

1 - La nouvelle dimension du champ d'action du C24 appelle une nouvelle dénomination qui pourrait être "Conseil de Coordination des Organisations Arméniennes de France" (CCAF) avec la mention "anciennement Comité du 24 avril".

2 - A aucun moment, le CCAF ne se substituera ou n'empiètera les prérogatives des associations la constituant.

3 - L'organisation sera désormais hexagonale, les associations régionales qui participeront par leurs délégués élus au Conseil d'Administration en deviendront les délégations périphériques.

Une commission composée de 5 représentants de l'actuel CA Ile-de-France, de 3 des regroupements Rhône-Alpes et 3 autres de Marseille-PACA (dont 1 pour la Côte d'Azur) présentera les suggestions sur les modes de fonctionnement possible et les adaptations à apporter aux statuts actuels en ce sens.

4 - L'Assemblée affirme sa volonté d'une représentation démocratique de la Communauté.

Paris, le 23 février 2001

---

(Շար· Ա· էջէն)

*Ադրբեջանի Է· Գանջիեւի եւ Ջ· Սուլթանովի յանձնումը տեղի ունեցած է կարմիր խաչի միջնորդութեամբ:*

*
**

### ՎՐԱՍՏԱՆ - ՀԱՅԱՍՏԱՆ ՀԱՆՐԱԿԱՌՔԸ ԱԻԱՋԱԿՆԵՐՈՒՆ ԹԻՐԱԽ

*Երկուշաբթի, փետր· 26-ի առաւօտեան, Վրաստանի հարաւը՝ Դմանիսի չըրջանի Գանթիադ գիւղին մօտ զինուած աւազակներ թալանած են Վրաստանէն Հայաստան գացող հանրակառքին ճամբորդները: Աւազակները անոնցմէ խլած են դրամ, ոսկեղէն ու թանկագին իրեր նախքան խոյս տալը:*

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

## «ԾԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱՆՔ

*ՍԻՒՆԻՔ· – Տիկին Լուիզ Ադաբէկեան – Լը Ռուա 1000 Ֆր·:*

*
**

*ՓԱՐԻԶ· – Տիկին Գայանէ Գաբոյեան 600 Ֆր·:*

## Assemblée générale

Nous vous informons que l'**Association des Dames Arméniennes Amies des Ecoles Tebrotzassère** tiendra son **Assemblée Générale** le **vendredi 9 mars à 20 heures 30**

à l'ECOLE TEBROTZASSERE
1, boulevard du Nord,
93340 LE RAINCY
Tél/Fax : 01 43 81 01 72

Nous invitons les associations, tous nos adhérents, à venir nous rejoindre nombreux.
La cotisation annuelle s'élève à

**350 F par personne**
**500 F par couple**

Le règlement de la cotisation est indispensable pour pouvoir participer à l'Assemblée.

**UGAB — PARIS**

## CONFERENCE

**le Vendredi 2 mars à 20 heures 30**

**Garbis APRIKIAN**
**Auteur · Compositeur**
**Directeur artistique**
**de la Chorale SIPAN-KOMITAS**
présente

**SIX CHANTS ARMENIENS**
**Transcrits pour piano**
Fascicule 1

Présentation et explications par l'auteur

Introduction
par ARA KRIKORIAN, l'éditeur

Illustration musicale
par MARIJA AUPY MARKIC
du Conservatoire Franz Liszt de Budapest

**Centre Culturel Alex Manoogian**
118, rue de Courcelles, 75017 PARIS
Métro : Courcelles

Tél. : 01. 45. 20. 03. 18

## ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

*Ալֆորվիլի Ս· Պօղոս – Պետրոս Եկեղեցւոյ հոգաբարձութիւնը չնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուիրատուութիւնները Լուսածին Սանթիկեանի մահուան առթիւ· –*

*Սիրարփի Տօղանայ 250 Ֆր·, Սողոմոն Բագրատ 300 Ֆր·, Խաչիկ Թօսուն 200, Զաւէն Սէրվիզ 500 Ֆր·, Եան Ժամկոչեան 200 Ֆր·, Մուրատ Գօչուն 100 Ֆր·, Լօրիս Տիրատուրեան 200 Ֆր·, Վահէ Տիշճի 500 Ֆր·, Արա Կիւնահսլզ 200 Ֆր·, Զատիկ Պէրքեան 300 Ֆր·:*

## ՓՈՒԹՊՈԼ

### ՖՐԱՆՍԱՀԱՅԵՑ ԽՈՒՄԲԵՐ

*Փարիզեան Շրջան*

| | |
|---|---|
| ՀՄԸՄ–Ֆրանս (Ա·) – Փարի Ալեգիա | 1 – 3 |
| Պալար Եուպայքըտ – ՀՄԸՄ–Ֆրանս (Բ·) | 1 – 7 |
| Փարի ԷՖ·Սէ – Ա·ԷՍ·Օ· Արմէնիէն Իսի | 0 – 0 |
| ԻՒ·ՓԻ·Ա· Ալֆորվիլ – Սէնք Ժըրմիէվ | 2 – 1 |

*Լիոնի Շրջան*

| | |
|---|---|
| ՀՄԸՄ Լիոն–Տէսին – Ա.Ընմաս | 1 – 0 |

*Տրոմ–Արահէլի Շրջան*

| | |
|---|---|
| ՀՄԸՄ Վալանս – Մոնմերան | 0 – 2 |

# *ՄԵԾ ՊԱՀՔ*

ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ՔԱՐՈԶ

### Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

*ՄԵԾ ՊԱՀՔԻ ամբողջ չրջանին, Զորեքշաբթի երեկոները ժամը 6-ին, Փարիզի Ս· Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ «Հսկում»ի «Խաղաղական» եւ «Հանգըստեան» ժամերգութիւնները կը կատարուին եւ աւուրը պատշաճի քարոզ կը տրուի՝ համաձայն հետեւեալ ժամանակացոյցին·–*

ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 7
*Ժ· օր Մեծի Պահոց*
*Քարոզիչ՝*
*ԺԻՐԱՅՐ Ծ· ՎՐԴ· ԹՈՇՃԵԱՆ*

### Ս· ՅԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

ՄԵԾ ՊԱՀՔ
ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ԱՐԵՒԱԳԱԼ
*ՄԵԾ ՊԱՀՔԻ ամբողջ չրջանին Զորեքշաբթի երեկոները ժամը 5-ին, Հսկումի խաղաղական եւ Հանգստեան ժամերգութիւնները կը կատարուին հետեւեալ ժամանակացոյցով:*
ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 7-ին
ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 14-ին
ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 21-ին, Միջին առաւօտեան *ժամը 10·30-ին Արեւապալի ժամերգութիւն:*
ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 28-ին
ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Ապրիլ 4-ին

*
**

*Իսկ Արեւապալի ժամերգութիւնները կը կատարուին Մեծ Պահքի կիրակինեբուն պատարագէն առաջ:*
*Ժամերգութիւն 8·45-ին:*
*Արեւապալ 9·45-ին:*
*Պատարագ 10·30-ին:*
*Քարոզ եւ Հոգեհանգիստ 11·45-ին:*

### ՄԱՐՍԷՅԼ

ՀՍԿՈՒՄԻ ԺԱՄԵՐԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
ԺԱՄԸ 17-ԻՆ

### ՄԱՑՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

ՈՒՐԲԱԹ, Մարտ 2
*Քարոզիչ՝*
*ՎԱՉԷ Ծ· ՎՐԴ· ԻԳՆԱՏԻՈՍԵԱՆ*

## UGAB-Marseille

UNION GENERALE ARMENIENNE DE BIENFAISANCE
**Comité de MARSEILLE**
La Section Féminine vous invite à un déjeuner
jeudi 8 mars à 12 heures 15
Après-midi musical
avec Mlle Vartouhie ABRAHAMIAN
(mezzo soprano)
accompagnée au piano par
Mme Juliette YILMAZIAN
P.A.F. 100 F
Réservation :
**UGAB,**
327, Bld Michelet, 13009 MARSEILLE
Tél. : 04 91 22 10 45
ou **Mme Hékimian**, Tél : 04 91 53 34 98

## CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

**VIENNE**
**le Dimanche 4 Mars**
à partir de 14 heures
Venez participer
au 3ème
**TOURNOI**
**DE COINCHE**
à la Maison de la Culture Arménienne
9, rue du Cirque — VIENNE
Concours disputé sur 3 parties, pour toutes les équipes. Toutes les doublettes seront primées. Lots pour les gagnants.

Les amateurs de **scrabble** pourront aussi jouer, s'amuser, se détendre et... gagner...

Buffet de spécialités arméniennes — Buvette.

Nombre de tables limité. Pour une meilleure organisation, inscriptions par téléphone au : **04 74 53 43 80.**

### Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

## ԱՐԵՒԱԳԱԼ

*ՄԵԾ ՊԱՀՔԻ հետեւեալ կիրակինեբուն, պատարագէն անմիջապէս առաջ՝ Փարիզի Ս· Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ Արեւապալի ժամերգութիւն կը կատարուի:*

ԿԻՐԱԿԻ, Մարտ 4
*«Աբրահամեան» Կիրակիին,*
ԿԻՐԱԿԻ, Մարտ 11
*«Անառակ»ի Կիրակիին,*
ԿԻՐԱԿԻ, Մարտ 18
*«Տնտես»ի Կիրակիին,*
ԿԻՐԱԿԻ, Մարտ 25
*«Դատաւոր»ի Կիրակիին,*
ԿԻՐԱԿԻ, Ապրիլ 1
*«Գալատեան» Կիրակիին:*

## ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ՔԱՐՈԶ

*ՓԱՐԻԶԵԱՆ ՇՐՋԱՆԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒՆ ՄԻՋ*
Մասնակցութեամբ՝
Բոլոր եկեղեցականներուն

ՈՒՐԲԱԹ, Մարտ 2
*Ե· օր Մեծի Պահոց*
*Ալֆորվիլի*
*Ս· Պօղոս – Պետրոս Եկեղեցւոյ մէջ*

ՈՒՐԲԱԹ, Մարտ 9
*Ժ·Բ· օր Մեծի Պահոց*
*Առնուվիլի*
*Վարպապ Ս· Խաչ Եկեղեցւոյ մէջ*

ՈՒՐԲԱԹ, Մարտ 16
*Ժ·Թ· օր Մեծի Պահոց*
*Իսի – Լէ _ Մուլինոյի*
*Ս· Մարիամ Աստուածածին Եկեղեցւոյ մէջ*

ՈՒՐԲԱԹ, Մարտ 23
*ԻԶ· օր Մեծի Պահոց*
*Շաւիլի*
*Ս· Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ մէջ*

## ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

*Փարիզի Ս· Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարի Հոգաբարձութիւնը Ամանորի եւ Ս· Ծննդեան առթիւ չնորհակալութեամբ ստացած է Իդագիճի հետեւեալ նուէրները:*

*Ս· ՅԱՆԿ*

*Տէր եւ Տիկին Ժան Ճակոբեան 100 Ֆր·, Տէր եւ Տիկին Ռուբէն Զիտէճեան, Պր· Տիգրան Հէքիմեան 250-ական Ֆր·, Պր· Ռուբէն Մելիք – Մինասեանց 800 Ֆր·, Տէր եւ Տիկին Ժան Ամարեան 300 Ֆր·, Պր· Աւետիս Պալթայեան 200 Ֆր·, Պր· Արա Գուշգումճեան 800 Ֆր·, Տէր եւ Տիկին Ճակոբ Քէչիչեան 200 Ֆր·, Տէր եւ Տիկին Ց· Ֆիրէնկիւլեան 250 Ֆր·, Պր· Կարապետ Տէրվիշեան 200 Ֆր·, Տիկին Սոնիա Զիլեան 100 Ֆր·, Տէր եւ Տիկին Ամոյե Մահթճեան 300 Ֆր·, Տիկին Խմիլի Նարկիզեան 500 Ֆր·, Պր· Թորգոմ Պասմաճեան, Տէր եւ Տիկին Վ· Թոնճուկեան 200-ական Ֆր·, Տէր եւ Տիկին Պօղոս Տէմիր 100 Ֆր·, Տէր եւ Տիկին Ժապ Ճէնէթեան 500 Ֆր·, Տիկին Սուզէթ Ճակոբեան 250 Ֆրանք, Տիկին Ալիս Իսրայէլեան 1500 Ֆրանք, Տէր եւ Տիկին Արամ Գրիգորեան 1000 Ֆր·, Տիկին Մատլէն Գուշգումճեան 100 Ֆր·, Տիկին Վերոնիք – Վան Լով 150 Ֆրանք, Պր· Արթիւր Ճիրճիրեան 500 Ֆրանք, Տէր եւ Տիկին Մ· Փանոսեան, Տէր եւ Տիկին Ժապ Զէնկեան 200-ական Ֆր·, Տէր եւ Տիկին Լա Շասանյը 1000 Ֆր·, Տիկին Մարի Պօղոսեան, Պր· Կրէկուար Խաչիկեան, Տիկին Ալիս Խալիլ 100-ական Ֆրանք, Պր· Էտմոն Թէրզեան 250 Ֆր·, ՃԻՊ Ընկերութիւն 300 Ֆր·, Պր· Մինաս Գրմուզմեան 50 Ֆր·, Տէր եւ Տիկին Շուսրէ Մարտիրոսեան 500 Ֆր·, Պր· Մկրտիչ Էմմայեան 300 Ֆր·, Օր· Սոնիա Կիւրմիւճեան 1500 Ֆր·, Պր Րոժէ Պարսամեան 300 Ֆր·, Տէր եւ Տիկին Սուրէն Վէզիրեան, Պր· Րոժէ Գապեան 100-ական Ֆր·, Տէր եւ Տիկին Սերժ Երկպադեան 250 Ֆրանք, Տէր եւ Տիկին Գարապետեան 1000 Ֆր·, Տիկին Լուսաբեր Գազանճեան 500 Ֆր·, Պր· Վ· Բրութեան 100 Ֆր·, Պր· Կրէկուար Թուղլուեան 200 Ֆր·, Տէր եւ Տիկին Նուպար Եոնճալի 150 Ֆր·:*

(Շար·)